זה השער לד'
צדיקים יבואו בו

ספר נמוקי אורח חיים

הועתק והוכנס לאינטרנט
www.hebrewbooks.org
ע"י חיים תשס"ג

חידושי הלכות, הגהות ונימוקים,
על שולחן ערוך אורח חיים

מאת גאון עוזינו, רוח אפינו משיח ד', שר התורה,
קודש הקדשים, רבשכבה"ג, אור עולם, אדמו"ר מרן
מוהר"ר **חיים אלעזר שפירא** זצללה"ה זי"ע
האב"ד ור"מ דק"ק מונקאטש והגלילות יע"א

בעל המחבר ס' שו"ת מנחת אלעזר, אות חיים ושלום, דברי תורה, עולת תמיד, חמשה מאמרות, חיים ושלום (על התורה), דרכי תשובה (על הלכות מקואות ונדה), שער יששכר, ועוד חיבורים.

ירושלים עיה"ק תובב"א
חודש מבת, ה'תשנ"ח

אור תורה מונקאטש

כל הזכיות שמורות להוצאת אמת

Published and Copyrighted © '998 by

EMES PUBLISHIBG INST.
1352 47 Street
Brooklyn, New York 11219
(718) 437-4278

הועתק והוכנס לאינטרנט
www.hebrewbooks.org
ע"י חיים תשס"ג

The entire text has been newly
set designed and edited All rights
are reserved for the publisher

מכתב קודש
מאת כ"ק מרן אדמו"ר שליט"א

משה יהודא ליב ראבינאוויטש
אבדק"ק מונקאטש

בס"ד. י"ב טבת תשנ"ח.

עת שיוצא לאור ספרן של צדיקים, ראוי להודות למקום על שנתן תורה לעמו ישראל. וביותר בעת הזו שאנו זוכים לראות הספר "נמוקי אורח חיים" יוצא לאור בהדרו עם כמה וכמה מעלות טובות, כי כבר נודע ונתפרסם חשיבתו של ספר זה בעולם התורה, בו רשומה התורה אשר למד כ"ק אא"ז זי"ע מתוך יסורים (כאשר מעיד בהקדמתו), ונתקיים בו מאמר חז"ל (מדרש קהלת ב טו) עה"כ (קהלת ב, ט) אף חכמתי עמדה לי, כל תורה שלמדתי באף נתקיימה לי (עיין דברי תורה מהדו"ק אות סו). ועל כן נודה לשמו ונהללנו בפינו.

ברוך המקום ברוך הוא ברוך שנתן תורה לעמו ישראל. ונראה בטעם שמשבח את השי"ת כאן בתואר "המקום", על פי מאמר חז"ל (ב"ר פס"ח י) הקב"ה מקום עולמו, ואין העולם מקומו. ונראה, שרק משום ענין זה, יתכן שהעולם - מקום מוגבל בגבולים ומדידות, יקבל בו את התורה הקדושה שהיא ארכה מארץ מדה ורחבה מני ים (איוב יא, ט). כי רק משום שהקב"ה הוא מקומו של עולם, אפשר לתורה שתתקבל בעולם. וכן הוא בענין ההודאה להשי"ת על שנתן תורה לעמו ישראל, שאילו פינו מלא שירה כים כו' אין אנו מספיקים להודות כו', וכל הבריאה כולה אינה מכילה מקום המספיק להתמלאות בהודאה ושירה להשי"ת, ורק מבחינה שהוא ית' נקרא "מקום", שהוא מקום עולמו, אפשר להודות לו. ולזה הקדים להודות להשי"ת בבחינה שהוא נקרא מקום, על שם היותו מקומו של עולם, ועי"ז מתאפשר להודות לו יתברך על שנתן תורה לעמו ישראל.

והנה כתיב (מלאכי ג, טז) אז נדברו יראי ד' איש את רעהו, ויקשב ד' וישמע ויכתב ספר זכרון לפניו ליראי ד' ולחושבי שמו. ויל"פ, שאז (בימות המשיח) בעת אשר נדברו יראי ד' איש אל רעהו, הרי בודאי שתוכן שיחתם סובבת והולכת על יסודי ספרן של צדיקים ומתורתם המתברכת, ולכן במדה כנגד מדה, יכתבו בספר הזכרון לפניו, בזכות שהם לומדים ומקיימים עובדים ומאירים אותם הספרים.

ויהי רצון שיהא חלקנו עמהם.

הכותב ביקר דאורייתא

משה יהודא ליב ראבינאוויטש

כתוב זאת זכרון בספר

לע"נ איש היקר באנשים, זך וישר פעלו,
הרבני הנכבר והמפואר בתו"ש,

מו"ה **אברהם** בן מו"ה **יחיאל מאיר** ע"ה
נפטר ל' ניסן אדר"ח אייר תשנ"ז לפ"ק

ולע"נ זוגתו האשה החשובה

מרת **פערל** בת מו"ה **דוד** ע"ה
נפטרה ברר"ח אדר א' תשמ"א לפ"ק

בנדבת בניהם

הני אחים חשובים, ידידינו היקרים, רודפי צדקה וחסד,
עושים ומעשים לתורה ולתעודה, בקרב עם סגולה,
שמם הטוב מפארים, בהילולים ותואדים, ה"ה

הרה"ח הנגיד הנכבר והמפואר
מו"ה **דוד יחיאל מאיר ענגעל** הי"ו

ואחיו בדומה לו

הרה"ח הנגיד הנכבר והמפואר
מו"ה **ישעי' יצחק ענגעל** הי"ו

שהואילו בטיב ליבם להוזיל כספם מכיסם
להוצאות עריכת והדפסת ספה"ק זו

ועל הטוב יזכרו אחיהם ר' **ישראל אליעזר** הי"ו
ואחותם מרת **דבורה** שתחי' וכל יוצ"ח

זכות מרן רבינו הקדוש המחבר יגן עליהם ועל כל בני ביתם, להתברך
בכל מילי דמיטב, בני חיי ומזונא רוויחא, ויזכו לגדל כל יוצאי חלציהם,
לתורה לחופה ומעשים טובים, מתוך נחת והרחבה, תורה וגדולה במקום אחד,
ובכל אשר יפנו יצליחו

הקדמת המוציאים לאור

יתברך הבורא וישתבח היוצר, האל גומר עלינו שזיכנו להוציא לאור באור חדש ספר "**נמוקי אורח חיים**", כשמו כן הוא, חידושי הלכות נימוקים והגהות על שולחן ערוך אורח חיים, אשר לכ"ק אדונינו מורינו ורבינו אור עולם רשכבה"ג מרן בעל מנחת אלעזר ממונקאטש זי"ע ועכ"י.

ספר זו נדפס לראשונה בימי מרן רבינו המחבר זי"ע בשנת תר"צ בעיר טארנא, הגהות ונימוקים אלו נאספו לפונדק אחד מתוך גליונות השולחן ערוך אשר לרבינו המנחת אלעזר זי"ע, וכדי שלא יאבדו הדברים נתן רבינו הסכמתו שיסדרו אותו לדפוס. וכאן המקום למודעי שכסדר זו היה מסודר גם כן הגהות ונימוקים על שולחן ערוך יורה דעה, חשן משפט, ואבן העזר, אבל בצוק העתים נאבדו מאתנו, וחבל על דאבדין.

ומני אז כשהדפיסו אותו בחיי רבינו, יצא לאור כמה פעמים בדפוס צילום מהדפסה הראשונה. אכן בהוצאה זו בעזרת השם יתברך פנים חדשות באו לכאן, בהרבה מעלות טובות, ואלו הן:

א. כל הספר סודר מחדש באותיות יפות המאירות את העינים ומשמחות את הלב, ומרחיבות דעת הלומד.

ב. כל הספר כולו הוגה מחדש ונתקנו מאות שגיאות וטעיות שנפלו בדפוס ראשון.

ג. ניתן ריוח בין הדבקים בפיסוק וניקוד, ופיענוח ראשי תיבות. כן עשינו קטעים מחודשים במקום אשר יארכון הדברים להבנת הענין ולהבירות הלימוד.

ד. הוספנו בפנים הספר ציונים ומראי מקומות מדויקים למקראי קודש ומאמרי חז"ל ראשונים ואחרונים וכתבי האריז"ל כו'.

ה. על פי הוראת **כ"ק מרן אדמו"ר שליט"א**, הוספנו למעלה על הדף את דברי רבותינו בעלי השולחן ערוך והרמ"א אשר עליהם יסובבין דברי רבינו המחבר זי"ע, ולא העתקנו רק אלו הסעיפים הנצרכים לתוכן הדברים.

ו. לתועלת המעיינים באו בתוך הספר מפתח ותוכן הענינים כדי למצוא דבר דבר על אופניו. כן הוספנו מפתח לספרים ושמות הצדיקים אשר דברי תורתם מובאים בפנים הספר.

ובכן ישמחו החסידים ויגילו התלמידים בראותם אור תורת רבינו זי"ע מופיע במהדורא חדשה כלול בהדרה, ובודאי שתיקונים והוספות הללו יעזרו ויסייעו להקל העיון בהספר, ומתוך כך יתרבו הלומדים והמעיינים בדבריו הקדושים.

זכות מרן רבינו המחבר הקדוש זי"ע ועכ"י יעמוד לנו ולכל העוסקים והמסייעים בעבודת הקודש זו שנזכה למה שהבטיח רבינו המחבר הק' זי"ע בצוואתו הטהורה להמשתדלים בהוצאת ספריו הקדושים "זכות אבותיי יעמוד להם, ואם אוכל לגמול בעזרת השם לכם ולהמלי"ץ טוב בעולם העליון בודאי אעשה לטובה", עדי נזכה לקבל פני משיח צדקינו ורבינו בראשינו, במהרה דידן ברוב רחמיו וחסדיו.

ראש חדש טבת ה'תשנ"ח

הוצאת א.מ.ת.
אור תורה מונקאטש

תשואות חן

לידידנו היקר הבח"ח **ישראל זאב גוטמאן** (רייך) נ"י
תלמיד ישיבתינו הק'
עבור התסרותו בעריכה וסידור הספר, ציוני מראי סקומות בטוב טעם ודעת

וגם לרבות ידידינו האברכים החשובים
מר"ה **יעקב יצחק כ"ץ** נ"י
הרב **יעקב ארי' ראזען** נ"י מירושלים עיה"ק
מר"ה **מאיר יוסף פרענקל** נ"י
מר"ה **אהרן יצחק שוואַרץ** נ"י
מר"ה **מיכאל דערבאַרימדיגער** נ"י
יבואו על הברכה ותהא משכורתם שלימה

דברים אחדים

לחיבורי "נמוקי אורח חיים" אשר עזרוני מן השמים.
ואינו מחברת שלימה שיצטרכו להקדמה, רק כשמו כן הוא, הגהות ונימוקים. הנה זה בא לפרקים, ולא בפלפולים עמוקים. גם לא אוכל להחליט להיותם שבעתיים מזוקקים, וכראוי מוצקים. אמנם לא (ח"ו) דברים ריקים, והמה בעזרת השם יתברך מדבש מתוקים, בהלכות וחוקים, וכל מבקש דבר אמת ימצא בהם נופש, ועונג נפש, באומר הבא מן החדש, ותן לחכם ויחכם ויעלה ויגדש.

ולאשר מרוב טרדותי, וחולשת גופי ומיחושי, וצרות נפשי, ומצרות חורבן הדור ברוחניות וגשמיות בעוונותינו הרבים, לא כתבתי מזה רק זעיר שם וזעיר שם במקומות אחדים. על כן יספיקו דברי המעטים, דברים אחדים, באמת ושלום לרעיי הנחמדים, אשר בקירות לבי נצמדים, והשם יתברך יזכני לסדר ולהוציא לאור בקרוב נמוקי יורה דעה, אבן העזר, וחושן משפט. וגם בשארי חיבורי להוסיף אורה, בדברי תורה, עד נכון היום בביאת גואל צדק במהרה בימינו.

החותם בברכה ושלום וכל טוב סלה בכל ישראל.

המחבר

בעה"י.

זה השער לה' צדיקים יבאו בו

ספר

נימוקי אורח חיים

חי' הלכות הגהות ונימוקים על

שו"ע אורח חיים

(עיי' בהקדמה [דברים אחדים] ובפנים)

חגני ה' בזכות אבותי הקדושים, אראלים ותרשישים, אדם מו"ע לעולם, השפל והצעיר באלפי ישראל, המצפה לבנין אריאל, בביאת הגואל, בב"א בכ"

חיים אלעזר שפירא

בעס"ם שי"ת כנה"ה אלעזר ד' חלקים, דברי תורה ד' מהורה אות חיים ושלום, ושארי חיבורים

(אבדק"ק מונקאטש והגלילות יצ"ו)

בן לאותי צדיק אמיתי הנה"ק מאור הגולה בעל "דברי תשובה" יבל"ר ושאר חיבורים הי"ק.

שנת ל"ע"ת ק"ן לפ"ק

בדפוס יהושע יהודה גלאנין טאר"נ.
סלאָוואקי.

פקסימיליה שער הוצאה ראשונה

תוכן ענינים

הלכות הנהגת אדם בבוקר

סימן א' - דין השכמת הבקר

סעיף ב' המשכים להתחנן לפני בוראו..... א
להיות ניעור בחצות לילה בזה"ז

שם, יכוין לשעות וכו' שהן בשליש הלילה וכו'..... ב
לומר תפלות בקדרותא דצפרא

סעיף ה' טוב לומר פרשת העקידה ..... ב
אמירת סדר העקידה בשבת ויו"ט ור"ח

שם רמ"א, ודוקא ביחיד מותר לומר עשרת הדברות אבל אסור לאמרם בצבור ..... ב
כתיבת עשרת הדברות בכותל בית הכנסת

סימן ב' - דין לבישת בגדים

סעיף ד' ינעול מנעל ימין תחלה ..... ג
ראי' דאין דבר רשות בעולם

סעיף ו' ולא ילך ד' אמות בגילוי הראש ..... ג
בענין כיסוי הראש

שם, ויבדוק נקביו, ... ג
בדיקת נקביו יפה יפה, ולקנח באבנים מקורזלות בזה"ז

סימן ג' - הנהגת בית הכסא

סעיף ו' וכן אסור לישן בין מזרח למערב אם אשתו עמו וכו'..... ה
אופן עמידת המטה

סעיף י' לא יקנח ביד ימין..... ה
לקנח ביד ימין בנייר וכדומה

סעיף י"ז המשהה נקביו עובר משום בל תשקצו ..... ה
משהה נקביו לרפואה

סימן ד' - דיני נטילת ידים

סעיף י"ג אם היה נעור כל הלילה יש להסתפק אם צריך ליטול ידיו שחרית ..... ז
בענין נטילת ידים שחרית

סעיף י"ח אלו דברים צריכין נטילה במים וכו', והיוצא מבה"כ ומבית המרחץ ..... ט
בענין נטילה להיוצא מביהכ"ס ומבית המרחץ

שם, והחולץ מנעליו ..... ט
נטילה להחולץ פאנטאפלען

שם, והחופף ראשו ..... י
נטילה כשנוגע בשערות ראשו

סימן ה' - דין כוונת הברכות

סעיף א' קריאתו באדנות ..... יא
אופן קריאת השם

הלכות ציצית

סימן ח' - הלכות ציצית ועטיפתו

סעיף א' ויברך מעומד ..... יב
חילוק בין ציצית לתפילין לגבי עמידה

סעיף ב' סדר עטיפתו ..... יב
אופן עטיפת ישמעאלים

סעיף ו' רמ"א, וי"א שמברכין עליו על מצות ציצית ..... טו
בכוונות ברכת על מצות

סעיף י' כשלובש טלית אחר יברך עליו ויכוין לפטור גם את זה ..... טז
בדין הפסק בין ט"ג לט"ק

סימן י"א - דיני חוטי הציצית

סעיף ה' אין עושין הציציות מהצמר הנאחז בקוצים וכו' משום ביזוי מצוה ..... טז
בגדר ביזוי מצוה

סימן ט"ז - שיעור טלית

סעיף א' שיעור טלית שחייב בציצית שיתכסה בו באורך וברוחב ..... יז
בגדר טלית גדול שלנו

סימן כ"ד - הנהגת לבישת הציצית ושכרה ועונשה

סעיף א' אם אין אדם לובש טלית בת ארבע כנפות אינו חייב בציצית וכו' ..... יח
עונש המבטל מצות ציצית

הלכות תפילין

סימן כ"ה - דיני תפילין בפרטות

סעיף ט' אסור להפסיק בדיבור בין תפלה של יד לתפלה של ראש וכו' ..... כ
בדין הפסק הליכה בין תפילין של ידי לתפילין של ראש

סימן כ"ז - מקום הנחתן ואופן הנחתן

סעיף ד' לא יהא דבר חוצץ וכו', הגה, וכו' אבל ברצועות אין להקפיד ..... כ
בענין החציצה מתפילין דרש"י לד"ת במקום הקשר

סעיף ט' מקום הנחת תפלה של ראש ..... כא

סימן כ"ח - דיני חליצת התפילין

סעיף ב' ויניח בתיק ..... כא
ע"ד כריכת התפילין

סעיף ג' מנהג החכמים לנשק התפילין בשעת הנחתן ובשעת חליצתן ..... כב
נשיקת תפילין של ראש

סימן ל"ב - סדר כתיבת התפילין

סעיף י"ד הסופרים הזריזים עושים ג' מיני קלפים וכו' וזהו נוי לתפילין..... כב
ראי' דבימיהם היו עושים הבתים מעור רך ודק

סעיף כ"ט שיכתוב מתוך הכתב..... כג
כתיבה כשנמחק או חסר אות

סימן ל"ג - דין תיקוני התפילין ודין הרצועות

סעיף ג' הרצועות שחורות מבחוץ..... כג
בכוונת לשון הרמב"ם והרצועות כולה

סימן ל"ו - דין דקדוק כתיבתן

סעיף א' צריך לדקדק בכתיבת האותיות..... כד
בענין כתיבת השם

סימן ל"ח - מי הם חייבים בתפילין והפטורים

סעיף ג' נשים ועבדים פטורים מתפילין..... כד
אם טומטום ואנדרוגינוס וחצי עבד וחצי בן חורין חייבים בתפילין

סימן מ"ג - דין איך להתנהג בהתפילין בהכנסו לבית הכסא

סעיף ה' אם רוצה ליכנס לבית הכסא קבוע לעשות צרכיו חולצן..... כה
הכנסת טו"ת בבית המרחץ שלנו

הלכות ברכות השחר ושאר ברכות

סימן מ"ז - הלכות ברכת השחר

סעיף ב' עכשיו מפני שאין הידים נקיות וכו' נהגו לסדרם בביהכ"נ..... כז
כוונת לשון עכשיו

סימן מ"ז - דיני ברכת התורה

סעיף י"ד נשים מברכות ברכת התורה ..... כז
ענין פרשת התמיד וספק בברכת התורה בנשים

סימן מ"ח - אומרים פרשת התמיד, ופסוקי קרבן שבת אומרים אצל פרשת התמיד בשבת

סעיף א' ונהגו המדקדקים להתנועע בשעה שקורין בתורה וכו'..... כט
מקור והכוונה להתנועע בעת הקריאה והתפילה

סימן נ"א - דיני תפלה מן ברוך שאמר עד ישתבח

סעיף מ' רמ"א, ואין אומרים מזמור לתודה בשבת או ביו"ט ..... כט
אמידת מזמור לתודה בת"כ

סימן נ"ג - דין מי הראוי לירד לפני התיבה

סעיף ד' ש"ץ צריך שיהיה הגון וכו' וקולו ערב..... לא
בענין נעימות הקול, וש"ץ הגון

שם, שיהיה הגון וכו' ..... לא
להקפיד שבת בש"ץ שטבל

סעיף ט"ז מי שאינו ש"ץ קבוע צריך לסרב מעט וכו' ..... לא
עי' בד"ת מהד' ד' אות ס' - ס"א

סימן נ"ה - דיני קדיש

סעיף א' אומרים קדיש וכו' ..... לא
קדיש בר"ח אחר הכנסת הס"ת, ובענין קדיש אחרי קדיש

סעיף ד' רמ"א, ואפי' ע"י חומש שבידו אין לצרפו מיהו וכו' ..... לב
אם לצרף חצי עבד וחצי בן חורין ע"י חומש בידו

סעיף כ', שצריך שלא יהא מפסיק טינוף או ע"ז ..... לג
בדבר ע"ז בבית נכרי הדר בעליי' בית ישראל

הלכות קריאת שמע

סימן נ"ח - הלכות קריאת שמע וברכותיה

סעיף א' זמן קר"ש של שחרית משיראה את חבירו וכ' ויכרנו ..... לג
הצטרפות אור הלבנה והארת השלג להכיר חבירו

ששם, עד סוף ג' שעות ..... לג
בדין זמן ק"ש בקיץ, ובחורף

סימן ס' - דין ברכות לק"ש, ואם צריכים כוונה

סעיף ד' וי"א שצריכות כוונה לצאת בעשיית אותה המצוה ..... לה

סימן ס"ד - דין הטועה בק"ש

סעיף ד' היה עוד בוכתבתם ואינו יודע אם בוכתבתם שבפרשה וכו' ..... לה
אם אזלינן באיזה פרשה הציבור עומדים

סימן ס"ח - שלא להפסיק בפיוטים

סעיף א' יש מקומות שמפסיקים בברכות ק"ש לומר פיוטים ..... לו
בגודל מעלת פיוטי הקליר ודעימיה זי"ע

שם רמ"א, וכן נוהגים בכל המקומות לאומרים ..... לח
אם לומר הפיוטים בשבת ובמוש"ק שבין פסח לעצרת

שם רמ"א, לאומרם ..... לט
בענין הפיוטים בשבת שקלים ובשבת הגדול לפני קדושת שחרית

שם רמ"א, אין לאדם לפרוש עצמו מן הציבור ..... לט
ע"ד נוסח האריז"ל

סימן ע"ה - אבל והעוסקים במת פטורים מק"ש

סעיף ז' אסור לקרות ק"ש תוך ארבע אמות של מת או בביה"ק ..... מ
ביאור מה שנוהגים להתפלל בציבור בבית שעל קבר רחל אמנו ע"ה

סימן ע"ד - שלא לברך כשאבריו רואים את הערוה

סעיף ה' אסור לקרות ק"ש או להתפלל, וירכותיו שהערוה שוכב עליהן ..... מ
בענין נגיעת הכיס בירכיים, וקירוב הרגלים זה לזה בתפלה

סימן ע"ה - להזהר מגלוי שער וקול אשה בשעת ק"ש וכן שלא לקרותה כנגד הערוה

סעיף ב' רמ"א, וכ"ש שער נכרית ..... מא
בענין פאה נכרית

סעיף ד' רמ"א, ויד מתירין נגד ערות קטן ..... מא
אם לאחוז הערלה בשעת ברכה

סעיף ו' היתה ערוה כנגדו והחזיר פניו מותר ..... מב
אופן ההפסק כנגד שער אשה

סימן פ"ח - בעל קרי מותר בק"ש

סעיף א' שאף בעל קרי מותר בד"ת ובק"ש ובתפלה בלא טבילה ..... מג
בענין טבילת עזרא

הלכות תפלה

סימן פ"ט - הלכות תפלה בזמנה

סעיף א' ואם טעה או עבר והתפלל אחר ד' שעות ..... מד
אם לאחר זמן תפלה להתפלל לפני העמוד

סעיף ד' הצמא והרעב הרי הם בכלל החולים ..... מד
עי' בד"ת מהדו"ק אות ח"י

סעיף ו' אפילו ללמוד אסור וכו' אבל מי שרגיל לילך לביהכ"נ מותר ..... מד
לימוד קודם התפלה

סימן צ"א - שיאזור מתניו ויכסה ראשו בשעת תפלה

סעיף ב' צריך לאזור איזור בשעת התפילה ..... מה
בענין החגורה לכבוד התפלה

סעיף ג' יש אומרים שאסור להוציא הזכרה מפיו בראש מגולה ..... מו
עי' לעיל סי' ב' ס"ק ב'

סימן צ"ה - כיון איבריו בשעת תפלה

סעיף א' יכוין רגליו זה אצל זה ..... מו
עי' לעיל סי' ע"ד סק"א

סימן צ"ו - שימנע כל הטרדות כדי שיכוין

סעיף א' ולולב בזמנו מותר לאחוז ביד ..... מו
עי' לקמן סי' תרנ"ב סק"א

סימן צ"ח - צריך שיהיה לו כוונה בתפלה

סעיף ה' אל יחשוב ראוי הוא שיעשה הקב"ה בקשתו כיון שכיוונתי בתפלתי ..... מו
עי' בד"ת מהדו"ת אות ד'

סימן צ"ט - דין שתוי ושכור לתפלה

סעיף א' רמ"א, אבל שאר ברכות יכול לברך אע"פ שהוא שכור ..... מז
אם לדמותש אר ברכות לבהמ"ז בשכרות

סעיף ג' רמ"א, וכ"ש אם מתפללים מתוך סידור שבידו שאין חוששין לשכרות ..... מז
מתי יתפלל תפלת מנחה ביו"ט

סימן ק"א - שצריך לכוין בכל הברכות ושיכול להתפלל בכל לשון

סעיף ג' י"א שבר"ה ויו"כ מותר להשמיע קולו בתפלתו ..... מח
עי' לקמן סי' תקפ"ז סק"א

סעיף ד' יכול להתפלל בכל לשון שירצה ..... מח
בטעם דמותר לומר באמצע התפלה איזה תיבות בלשוננו

סימן ק"ד - שלא להפסיק בתפילה

סעיף ב' אין לצאת ממקומו עד שיגמור תפלתו ..... מח
בענין כריעות והשתחויות של ר' עקיבא

סעיף ג' ואפי' נחש כרוך על עקבו לא יפסיק ..... מט
תמי' בדין דנחש לא יפסיק

סימן ק"ו - מי הם פטורים מתפלה

סעיף ב' מי שתורתו אומנתו כגון רשב"י וחביריו וכו' ..... נב
עיי' בס' בחמשה מאמרות מאמר סמוכים לעד ובשו"ת מנח"א ח"ה סי' נ"א (בכ"י)

סימן ק"י - היוצא לדרך ופועלים מה יתפללו וסדר תפלת הדרך וביהמ"ד

סעיף ה' אין צ"ל אותה אלא פ"א ביום ..... נב
באמירת תפלת הדרך עוה"פ באשמורת הבוקר, לאומרה בשומע תפלה בשחרית

שם, פ"א ביום וכו' ..... נג
בענין אמירת כל יום תפה"ד בחתימת ברכה

שם, אפי' אם יניח בעיר באמצע היום אבל אם דעתו ללון בעיר וכו' ..... נג
אם לברך עו"פ כשחזר לביתו לפני הנסיעה

סעיף ז' אומר אותה אחר שהחזיק בדרך ..... נד
בענין אמירת תפילת הדרך בימינו

שם, שהחזיק בדרך וכו' ..... נד
בדין אמירת תפה"ד בתוך העיר כשמתחיל לנסוע

סימן קי"ד - דין הזכרת הרוח וגשם וטל

סעיף ג' וכן בטל ..... נה
לומר בקיץ משיב הרוח ומוריד הטל

סימן קי"ט - דין הרוצה להוסיף בברכות

סעיף א' אם רצה להוסיף בכל ברכה וכו' מוסיף ..... נו
בענין נוסח התפלה

סימן ק"כ - שראוי לומר רצה בכל תפלה

סעיף א' אומרין רצה בכל התפלות ודלא כאותם שנוהגים שלא לאומרו..... נו
ישוב להנוהגים שלא לאומרה במנחה

שם, ודלא כאותם שנוהגים וכו' ..... נו
מנהג פרובינצא וצרפת באמירת רצה במנחה

סימן קכ"ז - דין מודים דרבנן

סעיף א' וחותם ברוך אל ההודאות בלא הזכרות השם ..... נז
בדעת הרמ"א אם לחתום בהזכרת השם

סעיף ב' ברכנו בברכה המשולשת וכו' ..... נז
אם לכרוע בברכת כהנים ובאמצע הברכות

שם, ואין הציבור עונין אחריו אמן ..... פ
עי' בד"ת ח"ה סי' ק"א, ובענין תואר האלקי למהרח"ו ז"ל

הלכות נשיאת כפים

סימן קכ"ח - דיני נשיאת כפים ואיזה דברים הפוסלים בכהן

סעיף י"ב וחולקים אצבעותיהם ומכוונין לעשות ה' אווירים..... פ
בדעת הזוה"ק שלא ליגע שום אצבע בחבירו

סעיף כ"ג רמ"א, וידיהם חוץ לטלית ..... פד
עי' בשו"ת מנח"א ח"ג סי' נ"ו

סעיף כ"ו בשעה שמברכין אין לומר שום פסוק אלא ישתקו וכו'..... פד
בענין אמירת הפסוקים

סעיף ל"ד קטן שלא הביא שתי שערות אינו נושא את כפיו בפנ"ע כלל ..... פה
בטעם המנהג שקטן אינו נושא את כפיו כלל

שם, ולא בקביעות עד שיתמלא זקנו..... פו
בענין פחות מבן כ' בנ"כ

סעיף מד רמ"א, שאין נושאים כפים אלא ביו"ט שאז שרוים בשמחה ..... פו
לעלות לדוכן ביו"ט שחל בשבת

הלכות נפילת אפים

סימן קלא - דיני נפילת אפים

סעיף א' רמ"א, ואפי' בימים שאין אומרים תחנון אומרים למנצח וכו' ..... פח
אם שרין תחנון ולמנצח באמירה

סעיף ב' רמ"א, י"א דאין נפילת אפים אלא במקום שיש ארון וס"ת ..... פח
נפ"א בבית כשאין ס"ת

סעיף ג' אין נפילת אפים בלילה ..... סט
בענין נפ"א במנחה

סעיף ד' לא בבית האבל ..... סט
אמירת הלל בבית האבל בר"ח ובחנוכה

שם, ולא בביהכ"נ ביום מילה ..... ע
אמירת תחנון כשיש מילה בהעיר

שם, ולא כשיש שם חתן וכו' ..... ע
אמירת תחנון כשיש חתן בהעיר

סעיף ו' רמ"א, בל"ג בעומר אין נופלין וכו' ..... עא
אמירת תחנון ואב הרחמים וצ"צ בט"ו באייר, ובענין תחנון ביאה"צ של צדיק

שם, אין נופלין וכו' ..... עא
בענין אמירת תחנון ביאה"צ של צדיק אשר מנו"כ באותו עיר

הלכות קריאת ספר תורה

סימן קלה - סדר קריאת התורה ביום ב' וה'

סעיף ח' אם אין לוי בביהכ"נ כהן שקרא ראשון מברך שנית וכו' ..... עב
כשאין לוי בהישוב, אם לומר להכהן שיצא מביהכ"נ מקודם

סימן קלו - מי הם הנקראים לס"ת בשבת

סעיף א' קורים אחר לוי ת"ח ..... עב
ת"ח בעל הוראה קודם לת"ח מופלג וחריף

שם, ואח"כ ראשי כנסיות ..... עג
בטעם המנהג לקרות ביו"ט הבעה"ב מעמידי הקהלה

סימן קלז - כמה פסוקים צריכים לקרא לכל אחד

סעיף א' ביום שקורין ג' אין קורין פחות מי' פסוקים ..... עג
בענין להוסיף על י' פסוקים

סימן קלט - סדר קריאת התורה וברכותיה

סעיף ד' ופותח הספר קודם שיברך וראוה הפסוק שצריך להתחיל בו ..... עד
ע"ד למשמש ולנשק הפסוק שצריך להתחיל

הלכות בית הכנסת

סימן ק"נ - בנין ביהכ"נ ושיהיה גבוה

סעיף ג' רמ"א ואם עשה בנין גבוה יותר בקרן אחד מביהכ"נ סני בכך ..... עה
בענין תחיבת ברזל או מגדל או דגל בביהכ"נ

סימן קנ"א - דיני קדושת ביהכ"נ

סעיף י"ב ושאר תשמישים יש להסתפק אם מותר להשתמש שם ..... עה
עי' בנימוקי חו"מ סי' תר"ז סק"א (בכ"י)

סימן קנ"ג - דיני בנין ביהכ"נ

סעיף ז' אבל של כרכים שבאים שם ממק"א וכו' אינו נמכר ..... עו
עי' בשו"ת מנח"א ח"ג סי' מ"ח

סימן קנ"ה - לילך מביהכ"נ לבית המדרש

סעיף ב' לאכול פת שחרית ..... עו
אם מועיל רק מתבואה מיוחדת

הלכות נטילת ידים

סימן קנ"ח - דיני נט"י לסעודה

סעיף א' יטול ידיו ..... עז
נטילת יד ימין תחלה

סעיף י' אעפ"י ששיעורם ברביעית וכו' יוסיף ליטול בשפע ..... עז
ליטול מכלי גדולה ומלאה

שם, ויהבי לי מלא חפני טיבותא..... עח
אמירת מלא ידינו מברכותיך בעת הנטילה

סעיף י"א רמ"א גם יכול לברך עליהם קודם נגוב..... עח
בענין להפסיק בפסוקים בין הנטילה לנגוב

סימן קנ"ט - באיזה כלי נוטלין הידים וכיצד יבואו המים לידיו

סעיף ז' צריך שיבואו המים מכח נותן וכו' ואם משים ידיו וכו' ..... עט
בפירוש לשון קרוב למקום השפיכה

שם, אם הדלי נקוב מאחוריו וכו' ..... פ
בענין הפלומפע"ן אם כשרים לנט"י

סימן קס"א - דיני חציצה בנטילה

סעיף ב' וחיו ידו צבועות..... פב
מוהל שנתייבש הדם על ידיו אם חוצץ, ואם ריח הדם מעכב את הברכה

שם, שהדיו היבש חוצץ ..... פד
בשיעור מי שכותב תדור דאינו חוצץ

סעיף ד' שיעור נט"י כל היד ..... פד
בטעם שיעור כל הכף יד

סימן קסג - דין מי שאין לו מים והמאכיל לאחרים

סעיף ב' רמ"א משום לפני עור לא תתן מכשול ..... פה
עיין לקמן סימן קס"ט סק"א

הלכות בציעת הפת

סימן קס"ו - דין הפסקה בין בציעה לנטילה

סעיף א' וי"א שצריך ליזהר וטוב ליזהר ..... פה
בענין הפסק בין נט"י לברכת המוציא

סימן קס"ז - מקום וזמן הבציעה ומי הוא הבוצע

סעיף י' אז שאומר בריך רחמנא מלכא מאריה דהאי פיתא יצא ..... פו
לומר בריך רחמנא וכו' בספק ברכה, ואם יכול לומר נוסח זה בכל לשון שלנו

סעיף י"ב אם היו רוכבין וכו' מצטרפין וכו' אבל אם הי' וכו' הולכים לא ..... פח
הישבים במרכבת הברזל (באהן - וואגאן) אם מצטרפן

סעיף י"ח הבוצע נותן פרוסה לפני כ"א והא' נוטל פרוסה בידו ..... פט
טעם שהעולם לא נהגו ליזהר בזה

הלכות דברים הנוהגים בסעודה

סימן קס"ט - דין שמש הסעודה

סעיף ב' לא יתן לאכול אלא למי שיודע בו שיברך ..... צ
בענין המוכרים משקאות למי שאינם מברכים

סימן קעד - דין ברכות היין בסעודה

סעיף ב' יין פוטר כל מיני משקין ..... צא
ברכה לקאפפע שנותנים בגמר הסעודה

סימן קע"ה - דיני ברכת הטוב והמטיב על היין

סעיף ד' אין לברך הטוב והמטיב אא"כ יש אחר עמו ..... צב
ע"ד הטוב והמטיב ליין שמעמידים על שלחן האדמורי"ם

הלכות ברכת המזון

סימן קפ"ד - לקבוע ברכה במקום סעודה ועד כמה יכול לברך ומי ששכח ולא בירך

סעיף ה' עד אימתי יכול לברך עד שיתעכל המזון שבמעיו ..... צב
עיין לקמן בסי' תע"ד סק"א

סימן קפ"ז - דיוקים בנוסח ברכת המזון

סעיף א' ואם אמר במקום ברכת המזון בריך רחמנא מלכא וכו' ..... צג
עי' לעיל בסי' קס"ז סק"א

סעיף ד' רמ"א, ואומרים על הנסים בחנוכה ובפורים ..... צג
עי' לקמן בסי' תרפ"ב סק"א

סימן קפ"ט - נוסח ברכה רביעית ודיניה

סעיף א' ואמור בה ג' מלכיות וכו' ..... צג
עיין בד"ת מהדורא ד' אות מ"א

סימן קצ"ב - ברכת זימון בג' או בעשרה

סעיף א' הזן את העולם וכו' ..... צד
תמי' בענין נוסח בהמ"ז הקצר המובא ברמ"א

סימן קצ"ז - דין צירוף לזימון ג' או עשרה

סעיף א' שנים שאכלו כאחד וגמרו ובא שלישי וכו' מצטרף בהדייהו וכו' ..... צג
אי צריך המצטרף לאכול דוקא כזית

הלכות ברכת הפירות

סימן ר"ח - דין ברכה מעין ג' אחר ה' מיני פירות וה' מיני דגן

סעיף י"ב מזכירין בה מעין המעורה בשבת ויו"ט ור"ח ..... צה
מקום הזכרת שבת ויו"ט, ואמירת ושמחנו ביו"ט

שם, אבל לא בחנוכה ופורים וכו' ..... צה
עיין לקמן בסי' תרפ"ב סק"א

הלכות ברכת הנסים והודאות

סימן רי"ט - ברכת הודאת היחיד

סעיף א' ארבעה צריכין להודות ..... צו
אם אב מברך בעד בנו

הלכות ברכות

סימן רכ"ג - מי שילדה אשתו, ומת מוריש, ובנה בית חדש, וקנה כלים חדשים מה מברך

סעיף ב' היה לו ממון שירשו אם אין לו אחים מברך שהחיינו ואם יש לו כו' ..... צו
תמי' בענין ברכת שהחיינו והטוב והמטיב

סימן רכ"ד - דיניי ברכות פרטיות

סעיף ח' ועל מלכי או"ה אומר ברוך שנתן מכבודו לבשר ודם ..... צח
אם לברך על שרים בכל עיר ועל השופט הגדול, וביורש העצר בחיי המלך

סעיף י"ב הרואה קברי ישראל אומר באי' אמ"ה אשר יצר אתכם בדין וכו' ..... צט
בענין או אסף או והמית אתכם בדין

שם, ועל קברי עכו"ם אומר בושה אמכם ..... צט
בטעם שעכשיו לא נהגו כלל לומר זה, ובענין הפסוק כשעובר על בתי תפלות ע"ז

סעיף י"ג כל ברכות וכו' בתוך ל' יום אינו חוזר ומברך ..... ק
ההולך על ביה"ק אחר תוך ל' יום

שם, אינו חוזר ומברך וכו' ..... ק
ברכה להולכים בכל ער"ח על קברי צדיקים

סימן רכ"ה - דיני ברכת שהחיינו

סעיף א' הרואה את חבירו לאחר שלשים יום אומר שהחיינו ..... קא
בטעם שנהגו שלא לברך הברכה בכלל, ואם יוצאים בכל לשון

שם, שחביב עליו הרבה ..... קב
בכוונת הלשון הרבה

שם, ושמח בראייתו ..... קב
אם יש חילוק בין איש לאשה

סעיף ג' הרואה פרי חדש וכו' ..... קב
עי' בד"ת מהדו"ת אות ס"א

סעיף ח' ואת הפיל ואת הקוף מברך באי' אמ"ה משנה הבריות ..... קג
בענין הברכה בגן החיות שיש כמה מינים שם

סימן רכ"ח - ברכת ימים ונהרות הרים וגבעות

סעיף א' על ימים ..... קד
בגדר מה נקרא מים

שם, ועל הים הגדול ..... קד
בגדר ים הגדול, ובענין ברכה על ים המלח

הלכות תפלת המנחה

סימן רל"ב - דברים האסורים לעשות בשעת המנחה

סעיף ב' רמ"א, מיהו בסעודה גדולה יש להחמיר אפי' סמוך למנחה גדולה ..... קה
תפלת מנחה קודם הסעודה ביו"ט

סימן רל"ג - זמן תפלת המנחה

סעיף א' מי שהתפלל תפלת המנחה לאחר ו' שעות ומחצה ולמעלה יצא ..... קה
עיין בד"ת מהדו"ק סי' ק"ד

שם, ועכשיו שנהגו להתפלל תפלת מנחה עד הלילה וכו' ..... קה
עיין בשו"ת מנחת אלעזר ח"א סי' כ"ג, ועי' לקמן סי' רל"ה סק"א

הלכות ק"ש ותפלה של ערבית

סימן רל"ה - זמן ק"ש של ערבית

סעיף א' זמן ק"ש בלילה ..... קו
לדקדק להתפלל ערבית בצה"כ

סעיף ג' לכתחלה צריך לקרות ק"ש מיד בצה"כ ..... קז
בענין ללמוד קודם תפלת ערבית

סימן רל"ז - ברכות ק"ש של ערבית

סעיף א' בערב מברך שתים לפני ק"ש ..... קח
בענין הנוסח לומר מעריב ערבים בחכמה, פותח שערים בתבונה

סימן רל"ח - לקבוע עתים לתורה בלילה

סעיף א' צריך ליזהר בלימוד הלילה וכו' ..... קח
ללמוד תורה שבכתב בלילה

הלכות צניעות

סימן ר"מ - איך יתנהג האדם בתשמיש מטתו

סעיף א' אלא בשונה האסורה בתורה ..... קט
עי' בשו"ת מנח"א ח"ה סי' ס"ח (בכ"י)

סעיף י"ב אסור לשמש מטתו בשני רעבון ..... קי
עי' לקמן סי' תקע"ד סק"ב

הלכות שבת

סימן רמ"ב - להזהר בכבוד שבת

סעיף א' לכבד את השבת ..... קי
בהא דלא יפחות מב' תבשילים אם נאמר על כל הג' סעודות

שם, רמ"א נהגו לאכול מולייתא שקורין פשטיד"א בליל שבת זכר למן ..... קי
עיין לקמן בסי' רע"א סק"א

סימן רמ"ג - דין המשכיר שדה ומרחץ לעכו"ם

סעיף א' לא ישכיר וכו' אבל שדה מותר ..... קיא
ע"ד שטר מכירה לנכרי בשבת, ובדבר הספר אגרות סופרים

סימן רמ"ט - דינים השייכים לערב שבת

סעיף ד' רמ"א ובתענית ציבור ישלים ..... קיד
בענין כ' סיון שחל בעש"ק, ובענין תענית שובבי"ם בעש"ק

סימן ר"נ - הכנת הסעודות לשבת

סעיף א' להכין צרכי שבת..... קיד
לטעום מהתבשילים בע"ש

סימן רנ"א - שלא לעשות מלאכה בע"ש מן המנחה ולמעלה

סעיף א' העושה מלאכה בע"ש מן המנחה ולמעלה ..... קטז
לשחוק בקארטען וכיוצא ע"ש אחר חצות

סימן רס"א - זמן הדלקת נרות לשבת

סעיף ג' ומי שאינו בקי בשיעור זה ידליק בעוד שהשמש בראש אילנות .....קיז
זמן ביהשמ"ש וזמן מוצ"ש

סימן רס"ב - לקדש השבת בשלחן ערוך ובכסות נקיה

סעיף ג' רמ"א, ועל כן לא ירחץ לשבת אלא סמוך לערב שילביש עצמו מיד ..... קיט
ראי' מירושלמי דדרכם דחכמי הש"ס ז"ל לטבול בע"ש סמוך לשקה"ח

סימן רס"ז - דיני התפלה בע"ש

סעיף א' בתפלת המנחה דע"ש ..... קיט
הנחת תפילין במנחה בע"ש

סעיף ב' מקדימין להתפלל וכו' ולאכול מיד..... קכ
בענין תוספות שבת

סימן רס"ט - דין הקידוש בביהכ"נ

סעיף א' בשביל אורחים דאכלי ושתי בבי כנישתא..... קכג
עי' בד"ת מהדו"ק אות צ"ו

סימן רע"א - דיני קידוש על היין

סעיף ג' כבוד יום קודם לכבוד לילה היינו דוקא בשאר צרכי הסעודה ..... קכג
בענין שתיית יין בשבת

סעיף ט' צריך שתהיה מפה על השלחן תחת הפת ומפה אחרת וכו'..... קכד
לכסות הפת בסעודת שבת שחרית

סימן ער"ב - על איזה יין מקדשים

סעיף ט' במקום שאין יין מצוי י"א שמקדשין על שכר ושאר משקים ..... קכו
קידוש על יי"ש שבת בבוקר

סימן רע"ד - דיני בציעת הפת בשבת

סעיף א' בוצע על שתי ככרות (שלמות) שאוחז שתיהן בידו ובוצע ..... קכז
בענין אחיזות ב' חלות בשעת ביצוע

שם, על שתי ככרות וכו'..... קכח
בענין הי"ב חלות, ובסעודה שלישית בשבת שחל בו ר"ה או ע"פ

שם, ובוצע התחתונה ודוקא בליל שבת אבל ביום השבת וכו' ..... קכט
דעת האריז"ל בחילון בין סעודת לילה ליום

סעיף ב' מצוה לבצוע בשבת פרוסה גדולה ..... קכט
לבצוע משתי ככרות או רק מאחד

סימן ער"ה - דברים האסורים לעשות לאור הנר בשבת

סעיף ב' רמ"א, ולכן אסור לומר פיוטים בלילי יו"ט שחל להיות בשבת ..... קל
בענין הקפות בלילה כשחל שמ"ע בשבת

סעיף ד' אדם חשוב שאין דרכו בחול להטות מותר בכל גוונא ..... קל
לימוד זכות על שנוהגים היתר בזה

סימן ר"פ - דין תשמיש המטה בשבת

סעיף ב' מותר לבעול לכתחלה בתולה בשבת ..... קלא
תמי' על מי שנוהג שלא לבעול לכתחלה בליל ש"ק

סימן רפ"א - דין זמירות ביום השבת

סעיף א' רמ"א, ונוהגים להרבות בזמירות של שבת ..... קלא
ע"ד אמירת והוא רחום בשבת

סימן רפ"ב - קריאת התורה והמפטיר בשבת

סעיף ג' הכל עולים למנין שבעה ..... קלב
מי נדחה בקה"ת בחול, ובמפטיר, לבעל יא"צ או לבד מצוה בו ביום

סימן רפ"ד - דיני הפטרה וברכותיה

סעיף א' מפטירין בנביא מענינה של פרשה ואין פוחתין מכ"א פסוקים ..... קלד
במי שהתחיל בהפטרה פרשת בשלח ודבורה וגו' ולא אמר ותשר וגו', ובמי שאמר בפרשת נח שחל בו ראש חודש ההפטרה של נח ולא של שבת ראש חודש

סעיף ז' רמ"א, גם נוהגים לומר אב הרחמים וכו' כשיש חתונה או מילה ..... קלה
הזכרת נשמות בחול כשיש ברית מילה

שם, מלבד בימי הספירה ..... קלו
אמירת אב הרחמים כשחל ערב שבועות בשבת

סימן רפ"ז - נחום אבלים ובקור חולים בשבת

סעיף א' לנחם אבלים בשבת וכן יכולים לבקר את החולה וכו' ..... קלז
בטעם שאין מנחמים ואין מבקרים בשבת

סימן רפ"ח - דין תענית חלום בשבת

סעיף י' וכן נהגו לומר מצלאים בשבת ..... קלח
בענין מנהג זה

סימן רפ"ט - סדר סעודת שחרית של שבת

סעיף א' ומפה פרוסה כמו בסעודת הלילה ..... קלח
עיין לעיל בסי' רע"א סק"ב

שם, והוא נקרא קידושא רבה ..... קלח
בטעם דנקרא קידושא רבה, ובענין אמירת לחיים בקידוש של שחרית

סימן רצ"ג - דיני ערבית במוצ"ש

סעיף ג' מי שהוא אנוס וכו' יכול להתפלל של מוצ"ש מפלג המנחה וכו' ..... קלט
בענין הבדלה מבעו"י, ובנוסח הבדלה בנעילה

שם, רמ"א ונוהגים לומר והוא רחום וברכו באריכות נועם ..... קמא
בטעם אמירת והוא רחום במוצ"ש

סימן חצ"ר - דיני נר הבדלה

סעיף ה' אין מברכין על נר שלא שבת ממלאכת עבירה וכו' ..... קמא
בטעם החילוק במדליק לחולה או כשהדליק נכרי

סעיף ז' ואם רובן ישראל או אפילו מחצה על מחצה מברכין עליו ..... קמב
עיין בהגהות הירושלמי ברכות פ"ח ה"ו

סימן ש' - שיסדר שלחנו במוצ"ש

סעיף א' לשלם יסדר אדם וכו' במוצ"ש ..... קמב
בהמנהג לקפל הטלית במוצ"ש

סימן ש"א - באיזה כלים מותר לצאת בשבת ואיזה מהן אסורים

סעיף י"א רמ"א, ומ"מ אסור לצאת בתיק של בתי עינים שקורין ברילי"ן ..... קמג
עיין בשו"ת מגח"א ח"ג סי' ד'

סעיף כ"ג רמ"א, מותר לצאת במטפחת שמקנחין בו האף שקורין פצולי"ט ..... קמג
בענין לצאת בכמה מטפחות כל השנה

סעיף כ"ז יוצאין בביצת החרגול ובשן של שועל ובמסמר הצלוב וכו' .....קמד
תמיה ע"ד הרמב"ם בהיתר הסגולות והקמיעות בשבת

סעיף ל"ו רמ"א, ויש אסורים שני חגורות זה על זה ..... קמה
בענין לקשור מטפחת בהחגורה שלו

סעיף מ' כובע שהוא מתפשט להלן מראשו טפח אסור להניח בראשו..... קמה
לבישת הקאפולי"ש והשיפסהוטען בשבת

סימן שב - דיני נקוי וקפול הבגדים בשבת

סעיף ג' ויש מי שאומר דלקפלו של כסדר קיפולו הראשון מותר בכל ענין ..... קמה
המנהג שמקפלין הטלית שלא כדרך קיפולו

סימן שי"א - דיני מת בשבת ושאר טלטול מן הצד

סעיף א' באותו רשות ע"י ככר או תינוק..... קמו
לטלטל המת מבית חולים ע"י ככר מפני חשש ניתוח

סימן שי"ב - הנצרך לנקביו במה מקנח בשבת

סעיף א' התירו לטלטל אבנים לקנח ..... קמז
בענין טלטול נייר בזמנינו

סימן שט"ז - צידה האסורה והמותרת בשבת

סעיף י' כל חיה וכו' נהרגים וכו' אבל מותר לדורסם וכו' ..... קמז
בענין השממית שקורין שפי"ן

סימן שי"ז - דין קשירה ועניבה בשבת

סעיף ה' עניבה מותר דלאו קשר הוא ..... קמח
בענין קשידת מפת הס"ת בשבת במנחה, ובאגד הלולב ביו"ט

סימן שי"ח - דין המבשל בשבת

סעיף ט' רמ"א ויש אוסרים לתת מלח אפילו בכלי שני כל זמן שהיד סולדת בו ..... קמט
בגדר כלי שני ושלישי בזה

סימן שכ"ד - דיני הכנת מאכל לבהמה בשבת

סעיף י"א אין נותנים מים ולא מזונות וכו' אבל נותנין וכו' וכן לפני כלב ..... קנ
בטעם המנהג לתת חטים בשבת שירה לעופות, ובענין נתינת איסורי הנאה לכלב של אחרים

סימן שכ"ו - דיני רחיצה בשבת

סעיף ח' אדם מותר לטבול מטומאתו בשבת..... קנג
בענין טבילת עזרא בשבת

סימן שכ"ח - דיני חולה בשבת

סעיף מ"ח אסור להניח בגד על מכה שיוצא ממנו דם מפני שהדם יצבע וכו' ..... קנה
קינוח במטפחת לבנה או אדמה את האיזמל אחרי המילה בשבת

סימן של"א - דיני מילה בשבת

סעיף ה' אנדרוגינוס וכו' ונולד בין השמשות ..... קנז
עיין לעיל בסימן רס"א סק"א

סימן של"ט - כמה דינים פרטיים הנוהגין בשבת

סעיף ג' רמ"א, והא דמספקין ומרקדין ..... קנז
בטעם המנהג שמספקין ומרקדין בשבת

סעיף ד' ולא מקדשין וכו' ויש מתירין לקדש היכא דאין לו אשה ובנים וכו' ..... קנח
אם מקדשים עכשיו בשבת

סעיף ז' ספינה אם היא וכו' מותר ליכנס בה ..... קנח
עיין בשו"ת מנח"א ח"א סי' י"ג

סימן שמ"ב - בין השמשות מותר לעשות דברים שאסרו חז"ל משום גזירה

סעיף א' בין השמשות ..... קנח
עיין לקמן בסי' תרכ"ג סק"ב ובשו"ת מנח"א ח"א סי' מ"ז

סימן שמ"ה - דין ארבע רשיות בשבת

סעיף ז' וי"א שכל שאין ששים רבוא עוברים בו בכל יום אינו רה"ר ..... קנט
בדעת רש"י דס"ל דצריכים ששים רבוא לרה"ר

סימן שס"ב - איזה מחיצה קרויה מחיצה לטלטל

סעיף ג' מחיצה העומדת מאליה דהיינו שלא נעשית לשם מחיצה כשירה ..... קנט
מחיצה מאילנות שאין ביניהם י' אמות

סימן שס"ו - דין עירוב לחצר שהרבה בני אדם דרים בו

סעיף ט"ו אימתי מברך בשעה שמקבץ אותו מבני החצר ..... קסא
בדעת האריז"ל שבירך ואח"כ זיכה לאחרים

סימן שס"ח - אם אחר שעירבו נתקלקל העירוב

סעיף ה' רמ"א, וזה טוב יותר מלערב כל שבת ושבת ..... קסב
עיין לקמן בסימן שצ"ד סק"ב

סימן שפ"ה - דין צדוקי ומומר בעירוב

סעיף ג' ישראל מומר ..... קסב
עיין לקמן בסימן שצ"א סק"ב

שם, או לחלל שבתות בפרהסיא ..... קסב
בענין הבוש מפני גדול העיר מלחלל ש"ק

סימן שצ"א - דין בטול רשות לאותן ששכחו לערב

סעיף א' במקום שכל צרכי העיר אינם נעשים אלא ע"פ השר ..... קסג
בענין שקנו הרשות משר העיר במדינתנו שהוא על חוק הירות

שם, ודאי ששכירות מהשר ההוא או משכירו ולקיטו מהני ..... קסג
השכירות במקום שדרים מחללי שבת שאינם מודים בעירוב

סימן שצ"ד - ספק עירוב מה דינו

סעיף א' ספק עירוב וכו' והוא שיהיה לו חזקת כשרות ..... קסו
בדעת האריז"ל שהיה מוליך עמו בשבת ולא היה חושש לחקור בענין העירוב

סעיף ב' רמ"א, אבל עדיף טפי לערב על כל השנה בפעם אחת ..... קסז
בדעת האריז"ל שהיה מערב בכל ע"ש

סימן שצ"ה - דיני ברכת עירוב

סעיף א' אימתי מברך עליו בשעה שמקבץ אותו ..... קסח
עיין לעיל בסימן שס"ו סק"א

הלכות ראש חודש

סימן תי"ט - מצוה להרבות בסעודה בראש חודש

סעיף א' מצוה להרבות בסעודה בראש חודש ..... קפח
סעודת ר"ח בלילה כשחל בשבת או כשחל שבת ויום א', ובסעודת פורים בלילה בירושלים כשחל בשבת, וב' ימים ר"ח כשקדשו ע"פ ראי'

סימן ת"כ - אם הנשאים רשאות לקונן בר"ח

סעיף א' רמ"א, וכן בכל הימים שאין אומרים בהם תחנון ..... קעא
צידוק הדין והספד לחכם בפניו בר"ח וחוה"מ

סימן תכ"א - קריאת ובראשי חדשיכם קודם פסוקי דזמרה

סעיף א' נוהגין באשכנז שאומרים פרשת ובר"ח שחרית אחר פ' התמיד ..... קעא
תמי' בענין אמירת ובר"ח בשחרית

סימן תכ"ב - סדר התפלה והלל בר"ח

סעיף ב' רמ"א, וי"א דגם יחיד מברך עליו ..... קעב
עיין לעיל בסימן קל"א סק"ד

סימן תכ"ז - ברכת הלבנה וזמנה

סעיף ב' אין מברכים וכו' אלא במוצאי שבת וכו' ..... קעב
בטעם שמקדשין הלבנה במוצ"ש

שם, רמ"א ואין מקדשין הלבנה וכו' ולא קודם יוה"כ ..... קעג
עיין לקמן בסימן תר"ב סק"א

סעיף ג' רמ"א ואין לקדש אלא עד חצי כ"ט י"ב תשצ"ג מן המולד ..... קעד
בענין קידוש לבנה בחצי החודש אחר ליקוי הלבנה

סעיף ד' אין מברכים עליה עד שיעברו ז' ימים עליה ..... קעד
במקור הדבר שיש לקדש אחר ז' שלמים

סימן תכ"ח - סדר קביעת המועדים וקריאת הפרשיות

סעיף ו' קללות שבת"כ אין מפסיקים בהם וכו' ומתחילין וכו' ..... קעו
לקרות התוכחה בברכה

סעיף ח' מי"ז בתמוז ואילך מספרין ..... קעו
לקרות המ"ב מסעות בלי הפסק גם בחול ובשבת מנחה

הלכות פסח

סימן תכ"ט - שאין נופלים על פניהם בכל חודש ניסן

סעיף א' רמ"א, ומנהג לקנות חטים לחלקים לעניים לצורך פסח וכו' ..... קעו
בענין ליתן לעני הדר בעיר יב"ח או ל' יום

סימן תל"ה - דין מי שלא בדק בליל י"ד

סעיף א' לא בדק וכו' יבדוק בתוך הפסח .....קעח
עיין בשו"ת מנח"א ח"ה סימן ס"ה (בכת"י)

סימן תמ"ג - דין חמץ בע"פ לאחר שש

סעיף א' הנה, ובשנת העיבור שהיום ארוך אל הד' שעות לפי ענין היום .....קעח
בענין שעות שוות וזמניות במכירת חמץ

סימן תמ"ד - דין ע"פ שחל להיות בשבת

סעיף ב' טוב לבער בע"ש קודם חצות .....קעט
אימתי ימכרו החמץ לנכרי

סימן תמ"ו - מי שמוצא חמץ בתוך המועד

סעיף א' יכפה עליו כלי וכו' .....קעט
עיין בשו"ת מנח"א ח"ב סימן י'

סימן תמ"ח - דין חמץ שעבר עליו הפסח

סעיף ג' או שימכרנו לו מכירה גמורה.....קעט
בטעם שמוכרין החמץ ע"י הרב

סימן תנ"ג - דיני החטים וטחינתם למצות

סעיף ח' נוהגים לנקר הריחים ..... קפ
בענין הרחיים של קונס"ט בהאופצוג"ע (עלעוואטארע)

סימן תנ"ה - דין מים שלנו

סעיף ו' לש המצה ובמיני תבלין כשירה .....קפא
בטעם דאין יוצאין בה בלילה ראשונה

סימן תנ"ח - מצוה ללוש המצה בע"פ

סעיף א' וכי"ד שחל להיות בשבת לשין בע"ש אחר שש שעות .....קפב
עיין בשו"ת מנח"א ח"א סימן נ"ט

סימן תנ"ט - מקום וסדר לישת המצות

סעיף א' רמ"א, וע"כ נהגו ליזהר מללוש נגד החלון הפתוח אפילו וכו' .....קפב
בענין כשהוא יומא דעיבא והחלונות פתוחים ורוח קר מנשב בחוץ

סימן תס"ז - דין חטים שנפל עליהם מים ותבשיל שנמצא בתוכו חטה

סעיף ח' רמ"א, וצוק"ר אסר לאכלו אפי' להשהותו אסור ..... קסג
ע"ד הצוקער של ימינו

סעיף י"ב ואם נמצאת חטה בקועה וכו' מותר וכו' ויש מי שאוסר ..... קסד
אם יש לחלק בין בור שהוא מכונסין לבאר שהוא מעיין

סימן ת"ע - שהבכורות מתענין בע"פ

סעיף ג' האיסטנים מתענה בע"פ ..... קסה
בענין תענית בכורים בע"פ

סימן תע"ג - דיני כוס ראשון ומדר הפסח עד כוס שני

סעיף ז' עד שחותם גאל ישראל ..... קסו
בענין נוסח מן הזבחים ומן הפסחים כשחל פסח במוצ"ש

סימן תע"ד - על כוס ב' אין מברכין

סעיף א' ואין מברכין על הגפן כ"א אחר כוס רביעי ..... קסז
בעל היכל הברכה מקאמרנא הי' מברך עה"ג אחר כוס ראשון, ומנהגינו שלא לברך עה"ג רק אחר כוס ד'

סימן תע"ה - יתר דיני הסדר

סעיף ז' אין חיוב אכילת מצה אלא בלילה הראשון בלבד ..... קסח
בענין המצוה לאכול מצה כל שבעה

סימן תפ"ח - סדר תפלת שחרית של פסח

סעיף ג' ומתפללין תפלת מוסף ואין מזכירין מכאן ואילך ..... קצ
במנהג אשכנז אם מזכירין בקיץ מוריד הטל

סימן תפ"ט - סדר תפלת ליל שני של פסח וספירת העומר

סעיף א' בליל שני אחר תפלת ערבית מתחילין לספור העומר ..... קצא
לספור ספה"ע בליל ב' אחר התפלה או אחר הסדר

שם, אחר תפלת ערבית מתחילין לספור העומר ..... קצב
תמי' בדעת המו"ק דספה"ע קודם לתפלת ערבית

שם, לספור ספירת העומר ..... קצג
בענין ספיקא דיומא בספה"ע, ובהא דלא חיישינן בספה"ע לזלזולא דיו"ט ב'

סעיף ו' אם פתח ואמר בא"י אמ"ה אדעתא דלימא היום ד' שהוא סבור וכו' ..... קצד
בש"ץ שטעה ואמר בליל מ"ג היום ל"ג וכו' והעולם הזכירוהו וחזר ואמר מ"ג מ"ג יום כראוי

סימן תצ"ד - סדר תפלת חג השבועות

סעיף ג' רמ"א, ונוהגים בכל מקום לאכול מאכלי חלב וכו' ..... קצה
בטעם המנהג לאכול מאכלי חלב

הלכות יום טוב

סימן תצ"ו - דיני יו"ט שני של גליות

סעיף ב' אין חילוק בין ראשון לשני אלא לענין מת..... קצה
עיין בשו"ת מנח"א ח"ג סי' נ"ט

סעיף ג' בני א"י שבאו לחו"ל אסורים לעשות מלאכה ביו"ט שני..... קצה
ע"ד הבאים לחו"ל עם ב"ב ודעתם לחזור לא"י

סימן תקכ"ז - דיני עירוב תבשילין

סעיף ז' אבל מי שאפשר לערב ולא עירב וכו' נקרא פושע ואינו יוצא בו ..... קצז
עי' בשו"ת מנח"א ח"ב סי' י"ד

סימן תקכ"ט - דיני שמחת יו"ט

סעיף א' וצריך לכבדו ולענגו כמו בשבת..... קצז
בזמן הדלקת נרות ביו"ט א' וביו"ט ב'

שם, ולקבוע כל סעודה על היין..... קצח
אכילת בשר בזה"ז, ואם מצטרפין חצי זית בשר עם חצי רביעית יין

שם, רמ"א וביו"ט מאחרין לבא לביהכ"נ .....ר
בכוונת הב"ח במש"כ דהאידנא שמאריכין בפיוטים משכימין בכל יו"ט

הלכות חול המועד

סימן תק"ל - חוה"מ אסור בקצת מלאכות

סעיף א' חול המועד אסור .....רא
בענין חיוב סעודות בחוה"מ

שם, אסור בקצת מלאכות .....רא
בענין בשר ויין בחוה"מ

שם, בקצת מלאכות .....רב
לבישת בגדי שבת ויו"ט בחוה"מ

סימן תקמ"ב - שלא לעשות מלאכה בחוה"מ אלא בחנם

סעיף ב' כל מלאכה מותר לעשותה ע"י פועל שאין לו מה יאכל וכו' ..... רג
אם העני מותר בכל מלאכות

סימן תקמ"ה - דיני כתיבה בחוה"מ

סעיף ב' נ"ל שאם אין להם ס"ת כשר לקרות בו בצבור מותר להגיהו בחוה"מ ..... רג
עיין שו"ת מנח"א ח"ג סימן ב'

שם, רמ"א והה"ה שאר ספרים ללמוד בהם.....רד
עיין בשו"ת מנח"א ח"ב סי' נ"ו וח"ג סי' מ"ב

סימן תקמ"ז - דין מי שמת לו מת בחוה"מ

סעיף י"ב רמ"א, דין צדוק הדין במועד.....רד
עיין לעיל סימן ת"כ סק"א

הלכות תשעה באב ושאר תעניות

סימן תקמ"ט - להתענות ד' צומות

סעיף א' וביז בתמוז ..... רד
חצות היום אם הוי שעות שוות או זמניות

סימן תק"נ - הבדל שיש בין ט' באב ליתר צומות

סעיף א' הכל חייבים להתענות ד' צומות הללו ואסור לפרוץ גדר ..... רה
בענין חולה הצריך לאכול

סימן תקנ"א - דיני שבוע שחל ט' באב להיות בתוכה

סעיף א' ובר ישראל דאית ליה דינא בהדי עכו"ם לישתמיט מיניה ..... רה
בביאור דעת המג"א דפי' כל החודש

שם רמ"א, אפילו בשבת של חזון אין מחליפין ללבוש בגדי שבת ..... רו
בענין לבישת בגדי שבת בשב"ח

סימן תקנ"ג - דין סעודה המפסקת

סעיף ב' רמ"א, ונהגו שלא ללמוד בעט"ב מחצות ואילך וכו' ..... רז
מקור להמנהג שלא ללמוד בעט"ב, ובענין תיקון חצות בעט"ב

סימן תקנ"ד - דברים האסורים בת"ב

סעיף י"ט רמ"א, ויש אוסרים בתשמיש המטה ..... רח
עיין בשו"ת מנח"א ח"ה סי' כ"ו (בכ"י)

סימן תקנ"ט - מנהגי ת"ב ודיני מילה בת"ב

סעיף ד' רמ"א, וכל הקדישים שאומרים אחר איכה וכו' א"א תתקבל ..... רח
תמיה בלשון "וכל"

שם, ואין אומרים וכו' ולא למנצח ..... רח
עיין לעיל בסימן נ"א סק"א

סעיף י' רמ"א והולכים על הקברות ..... רח
בענין הליכה על קברי צדיקים בת"ב

סימן תק"ס - לעשות זכר לחורבן

סעיף א' אלא טח ביתו בטיט וסד בסיד ומשייר מקום אמה על אמה ..... רי
כיצד להניח את האמה הזאת

הלכות תענית

סימן תקס"ב - דין קבלת התענית

סעיף ו' בתפלת המנחה אומר בשומע תפלה או אחר שסיים תפלתו ..... ריא
בענין קבלת תענית ליום א'

סימן תקס"ה - דין תפלת ענגו

סעיף ה' אין היחיד רשאי לומר י"ג מדות ..... ריא
עיין בשו"ת מנח"א ח"ד סי' כ"ב

סימן תקס"ו - דיני תענית צבור

סעיף ד' נוהגים להרבות סליחות ..... ריא
בהמקור להרבות בסליחות בת"צ

סימן תקע"ד - שנותנים בתענית חומרי הקמום שיצא ושהלך לשם

סעיף ג' שכח ואכל אל יתראה בפניהם ..... ריב
עיין בשו"ת מנח"א ח"ג סי' ג'
סעיף ד' ואסור לשמש בו מטתו ..... ריב
בענין תשהמ"ט בשנת מלחמה העולמית
שם, ואסור וכו' חוץ מליל טבילה ..... ריג
אם יש חילוק בין ל"ט לשאר לילות

סימן תקע"ז - אם נתרבה הגשמים עד שמטשטשים הקרקע איך מתנהגים

סעיף א' ואם הענין נחפז וכו' אין גוזרים בו תענית על הציבור ..... ריד
אם להתענות במלחמה העולמית

סימן תקע"ט - סדר תפלות באלו התעניות

סעיף ג' רמ"א, ולפי"ז אם אין קברי ישראל הולכים על קברי נכרים ..... ריד
אם יש צורת ע"ז אין לילך כלל

סימן תק"פ - ימים שמתענים בהם

סעיף ג' על חילול השם וכו' ..... רטו
בענין תענית כ' סיון, ואם משלימין התענית כשחל עש"ק

הלכות ראש השנה

סימן תקפ"א - דיני ימי תחנונים וערב ר"ה

סעיף א' לקום באשמורת לומר סליחות ותחנונים ..... רמז
תיקון חצות או סליחות מי עדיף
סעיף ד' רמ"א, ויש מקומות נוהגין לילך על הקברות ..... ריז
עיין לעיל סי' תקנ"ט סק"ג

סימן תקפ"ב - סדר תפלת עשרת ימי תשובה ור"ה

סעיף ט' אע"פ שכל ימות השנה מתפללים בלחש בר"ה ויוה"כ וכו' ..... ריז
בענין הגבהת קול בר"ה ויו"כ

סימן תקפ"ה - ברכת השופר

סעיף ב' רמ"א, יהפוך השופר למעלה שנאמר עלה אלקים בתרועה ..... ריח
בפי' כוונת למעלה

סימן תר"ב - סדר עשרת ימי תשובה

סעיף א' רמ"א, אין מקדשים הלבנה עד מוצאי יוה"כ..... ריח
לקדש הלבנה קודם יוה"כ

הלכות יום הכפורים

סימן תר"ד - סדר ערב יוה"כ

סעיף א' מצוה לאכול בעיוה"כ ולהרבות בסעודה ..... ריט
בענין למעט הלימוד בערב יוה"כ

סימן תר"ו - שיפיים אדם חבירו בערב יוה"כ

סעיף ג' תקנת קדמונינו וחרם של להוציא שם רע על המתים..... רכ
בכוונת לשון לעז, ובגנות מעשי רשעים

סעיף ד' רמ"א, מי שמת לו וכו' מותר לרחוץ ולטבול בעיוה"כ..... רכא
ע"ד ישיבת האבל בסעודת המפסקת

סימן תר"ז - סדר הוידוי במנחה בערב יוה"כ

סעיף א' צריך להתוודות במנחה קודם סעודה המפסקת ..... רכב
בהמנהג להתודות בביהכ"נ קודם הוצאת ס"ת

סימן תרי"ט - סדר ליל יוה"כ

סעיף א' ליל יוה"כ נוהגים שאומר ש"ץ בישיבה של מעלה ובישיבה וכו' ..... רכב
בענין צירוף עוד שנים להאומר זה

סימן תרכ"ב - סדר תפלת מנחה

סעיף א' ואין אומרים ואני תפלתי אפילו אם חל להיות בשבת..... רכב
ע' בחמשה מאמרות מאמר נוסח התפלה אות כ"א

סעיף ב' וקורין ג' בפ' עריות ..... רכב
תמי' על הט"ז שהביא בשם עצמו מש"כ רש"י

סימן תרכ"ג - סדר תפלת נעילה

סעיף ב' זמן תפלת נעילה וכו' קודם שקיעת החמה..... רכג
ע"ר להמשיך תפלת נעילה עד הלילה

שם, שקיעת החמה ..... רכד
בענין הדלקת נרות ע"י נכרי בעת תפלת נעילה

סעיף ד' אומר כתר כמו במוסף..... רכד
אמירת כתר במנחה ובשחרית

סעיף ה' נושאים כפים בנעילה ..... רכה
בענין נשיאות כפים בנעילה כשהוא כבר לילה

סעיף ו' בסוף הפליחות וכו' אומרים וכו'..... רכה
ע"ד פזמון המבדיל בנעילה

הלכות סוכה

סימן תרל"ט - דיני ישיבת סוכה

סעיף ב' הגה, ומה שנוהגים להקל עכשיו שאין ישנים בסוכה וכו' ..... רכה
בביאור דעת המרדכי, ובגודל ענין לישן בסוכה

סעיף ה' ירדו גשמים ה"ז נכנס לתוך הבית ..... רכח
טעם לשבח שלא נכנסו לבית בירדו גשמים

שם, נכנס לתוך הבית ..... רכח
בדבר ברכת לישב בסוכה כשהגשם יורד

שם, לתוך הבית ..... רכט
בדבר לישב בסוכה כשיורד גשם

הלכות לולב

סימן תרמ"ט - דברים הפסולים בארבעה מינים

סעיף ה' רמ"א, אבל אם היה יבש או מנומר וכו' פסול כל ד' ..... רל
חתך היבשות או הנמור אם פסל לכו"ע כל ז' ימים

סימן תרנ"א - נטילת הלולב וברכתו

סעיף א' מצות ד' מינים שיטול כל אחד ..... רלא
לקיחת הד' מינים במחובר

סימן תרנ"ב - זמן נטילת לולב

סעיף א' רמ"א, והמדקדק יאחוז הלולב בידו כשנכנס מביתו לביהכ"נ וכו' ..... רלב
בכוונת לשון יאחז הלולב אם הוא לולב לחוד או עם האתרוג

סימן תרנ"ד - שיכול להחזיר הלולב במים ביו"ט

סעיף א' רמ"א, ונוהגים ליקח כל יום חוה"מ ערבה חדשה ולקשרה בלולב ..... רלג
בטעם המנהג ליקח ערבה חדשה כל יום

סימן תרנ"ח - דיני לולב ביו"ט ראשון

סעיף ה' נתנו לו פתם הוי כאלו א"ל ע"מ שתחזירהו לי ..... רלד
בענין נתינה בע"כ אם יצא

סימן תרס"א - בליל יו"ט שני אומר קידוש וזמן מיד אחריו

סעיף א' בליל יו"ט שני אומר קידוש וזמן אחריו מיד ואח"כ ברכת סוכה ..... רלד
בביאור דעת הראש דגם בליל שני אומר זמן באחרונה

סימן תרס"ה - האתרוג אסור לאכול בשביעי

סעיף א' אתרוג בשביעי אסור שהרי הוקצה לכל שבעה ..... רלז
בענין נטילת לולב ביהשמ"ש דיום ח', ובמילה ביהשמ"ש דיום ט'

סימן תרס"ו - דיני סוכה ביום השביעי

סעיף א' ובחו"ל וכו' גמר מלאכול ביום השמיני מוריד כליו ומפנה אותם וכו'.....רמ
ע"ד ההיתר והמנהג לפנות כליו

סימן תרס"ח - סדר תפלת ליל שמיני ויומו

סעיף א' ובחו"ל אוכלים בסוכה בלילה וביום.....רמ
עיין בשו"ת מגח"א ח"ד סי' ל"א

שם, אוכלים בסוכה..... רמא
אכילה ושינה חוץ לסוכה בליל שמ"ע

סימן תרס"ט - סדר ליל שמחת תורה

סעיף א' רמ"א ועוד נהגו להקיף עם ס"ת..... רמא
בענין מספר הקפות

שם, ובלילה קורים בס"ת הנדרים שבתורה וכל מקום לפי מנהגו .....רמב
במנהג זה ובענין ברכות התורה

הלכות חנוכה

סימן תר"ע - דברים האסורים והמותרים בחנוכה

סעיף ב' שלא קבעום למשתה ושמחה .....רמד
החילוק בין נס פורים לנס חנוכה, ובהא דנעשה הנס ע"י אשה

סימן תרע"א - סדר הדלקת נר חנוכה ומקום הנחתו

סעיף ה' מניחו על פתח הסמוך לרה"ר מבחוץ ..... רמו
בגידון מה שלא מדליקין בחוץ בזמנינו

סעיף ו' מניחו למעלה מג' טפחים ומצוה להניחו למטה מעשרה טפחים ..... רמז
הנחה סמוך לפתח ולמעלה מי"ט לדעת האריז"ל

סעיף ז' ומדליקין ומברכין (בביהכ"נ) משום פרסומי ניסא ..... רמח
בטעם דעת השו"ע שמברכין בביהכ"נ

שם רמ"א, ויש נוהגין להדליק בע"ש קודם מנחה ..... רמט
עי' שו"ת מגח"א ח"ב סי' ס"ח

סימן תרע"ב - זמן הדלקת נר חנוכה

סעיף ב' רמ"א, בזמה"ז שמדליקים בפנים וכו' קודם שיכלה רגל מן השוק..... רמט
בטעם מנהג רבותינו שמדליקין כמה שעות אחר צה"כ

סימן תרע"ה - שהדלקה עושה מצוה ולא הנחה

סעיף ג' אשה מדלקת נר חנוכה ..... רנ
עיין שו"ת מגח"א ח"ד סי' ס"ט

סימן תרע"ח - נר של שבת קודם לנר של חנוכה

סעיף א' מי שאין ידו משגת לקנות נר חנוכה ונר שבת יקנה נר שבת וכו'..... רנ
תמי' בדין זה דהרי יכול לקדש ולאכול מבעו"י

סימן תרפ"א - אין מבדילין בנר חנוכה במוצ"ש

סעיף ב' מדליקין נר חנוכה וכו' קודם הבדלה ..... רנא
בדעת הט"ז דמבדילין ואח"כ מדליקין נ"ח

סימן תרפ"ב - דין על הנסים בחנוכה

סעיף א' רמ"א, כששכח עה"נ כו' כשמגיע להרחמן יאמר הרחמן יעשה וכו' ..... רנא
בהא דאין מתפללין על מעשה נסים, ובמה שאין מזכירין חנוכה ופורים בברכת מעין שלש

סימן תרפ"ה - סדר ד' פרשיות

סעיף א' מג"א, יש נוהגין בשנה מעוברת לקבוע תענית בכל יום ה' משובבי"ם ..... רנה
בענין תענית שובבי"ם

הלכות מגילה

סימן תרפ"ו - דין תענית אסתר

סעיף א' בחנוכה ופורים מותר להתענות לפניהם ..... רנו
בטעם דהשמיט הרמב"ם והשו"ע הא דמשנכנס אדר מרבין בשמחה

סימן תרפ"ח - דין כרכים המוקפים חומה מימות יהושע בן נון

סעיף ג' שאינם מוקפים חומה וכו' קורין בי"ד ..... רנח
בקריאת המגילה ובמשתה ושמחה לדידן ביום ט"ו

סעיף ו' ואין עושין סעודת פורים עד יום א' בשבת ..... רנט
בענין אם יצא בסעודת מוצש"ק

סימן תר"צ - דיני קריאת המגילה

סעיף י"ד וצריך (שיכוין) השומע לצאת ..... רנט
בענין חושב ד"א באמצע הקריאה

סעיף י"ז רמ"א, ומזה נשתרבב המנהג שמכים המן כשקורין את המגילה ..... רסא
תמי' במש"כ הלבוש דכששומע תיבת המן יאמר שם רשעים ירקב

סימן תרצ"ג - סדר תפלת פורים

סעיף ב' רמ"א, ואין אומרים על הנסים רק ביום י"ד אכל לא בט"ו ..... רסא
באמירת עה"נ ביום ט"ו

סימן תרצ"ד - דין מעות פורים לעניים

סעיף א' רמ"א, י"א שיש ליתן וכו' מחצית מן המטבע הקבועה ..... רסב
עי' בשו"ת מנח"א ח"א סימן ל'

סימן תרצ"ה - דיני סעודת פורים

סעיף א' הגה, מצוה להרבות בסעודת פורים ..... רסג
אם חייב לאכול פת בפורים

שם, להרבות בסעודת פורים וכו' ..... רפד
בענין אכילת בשר בהמה בפורים

סעיף א' סעודת פורים שעשאה בלילה לא יצא י"ח..... רפה
עי' לעיל בסי' תי"ט סק"א ובסי' תרפ"ח סק"ב

סעיף ב' חייב אינש לבסומי בפוריא עד דלא ידע ..... רפה
במי שיש לו יין ישן טוב אם לשתותו בפורים או להניחו על ד' כוסות בפסח

שם רמ"א, יש שנהגו ללבוש בגדי שבת ויו"ט בפורים ..... רפז
לבישת בגדי שבת ויו"ט מבערב

שם, ורוב הסעודה צריכה להיות ביום ..... רפז
בענין אכילת הסעודה לפני תפלת שחרית

שם, וחייב במשתה ושמחה קצת בשני ימים י"ד וט"ו..... רפח
משתה ושמחה ומ"מ ומתנות לאביונים ביום ט"ו, ובעיר ספק מוקף חומה

שם, קצת בשני ימים י"ד וט"ו וכו' ..... רעא
השמחה לדידן בט"ו ובמוקפים בי"ד אם היא רק דרבנן או מדברי קבלה, ובביאור לשון "קצת"

סימן תרצ"ו - דיני הספד ותענית ועשיית מלאכה בפורים

סעיף ד' רמ"א, וי"א שאין אבילות נוהג בפורים לא בי"ד ולא בט"ו ..... רעב
ע"ד אבילות בט"ו לאותן שאינם נוהגים משתה ושמחה בט"ו

שם, אבל דברים שבצנעה נוהג..... רעב
בטעם דרק דברים שבצנעה נוהג

שם, דברים שבצנעה נוהג וכו' ..... רעב
לשמוע כלי זמר בפורים תוך יב"ח

סימן תרצ"ז - אין אומרים תחינה בי"ד וט"ו שבאדר א' ודין תענית והספד בהן

סעיף א' רמ"א, מ"מ ירבה קצת בסעודה כדי לצאת ידי המחמירים ..... רעד
במה שאין עושין סעודה גדולה בפורים קטן, ואם הוי פנים חדשות לחתן, וחתן ביום חופתו בפורים קטן אי מתענה

שם, וטוב לב משתה תמיד ..... ערה
לפרש בהא דסיים הרמ"א וטוב לב משתה תמיד והתחלת השו"ע שויתי ה' לנגדי תמיד

הלכות הנהגות אדם בבוקר

א דין השכמת הבוקר

סעיף ב [א] המשכים להתחנן לפני בוראו יכוין לשעות שמשתנות המשמרות שהן בשליש הלילה

נמוקי אורח חיים

[א] המשכים להתחנן לפני בוראו. עיין מגן אברהם (סק"ד) בענין תפלת חצות, והוא בחמת מקורו בתהלים (קיט, סב) חצות לילה אקום וגו'. והנה בסור מרע ועשה טוב להה"ק מזידיטשוב ז"ל (דף מג ד"ה ואמי ורעי") ושאר ספרים הקדושים הרעישו שלא להיות ניעור עד חצות, רק להמית את עצמו לישן בתחלת הלילה, כדי לקום משנתו בחצות לילה. אמנם בחשל אברהם בזה (סעיף כ) להה"ק מבוטשאטש ז"ל היקל מאד בקימת חצות, אם כי לימד זכות בעד ישראל קדושים, ובפרט בדורות החלושים, עם כל זה (במחילת כבוד תורתו הרמה) הפריז והפליג לומר שכל איש שום ספק ספיקא אפילו בדרך רחוקה אחר אלפים ספיקות איש נדנוד פקוח ובריאת נפש על ידי הקמתו לחצות, אז לא יקום, עד כאן תוכן דבריו, עיין שם.

ותמהני מאוד, איך (ברוב לדקתו) הפריז על המדה מאוד בלשונו, כי בחשש העדר בריאת הגוף בספיק ספיקא ודרך רחוקה אחר אלפים ספיקות וכו', וזה יהיה לחירון לכל מקלו יגיד לו לבטל מכל המצות ח"ו (על ידי הפלגות וגזחמות בחשבות רחוקות כאלו), ובפרט בלימוד והתמדת התורה בעיון יומם ולילה, שהתורה מחשת כח (עיין מנחדרין סו, ב ועיין טור אבן העזר סימן ע"ו) והחלשת הגוף והעורקים על ידי זה, ובפרט בחולשות דורותינו, נמצא (חלילה) על ידי זה בטל כל שמירת התורה והמצות. גם הראיה שהביא שם משיטה בסוכה כשירדו גשמים והלך לבית, שאין מטריחין אותו כשהוא ישן לשוב לסוכה (סימן תרל"ט סעיף ז'), הוא דחיק ואחי מרחיק כל האריכות שכתב בזה כמובן להמעיין, דשאני התם בסוכה דכך קיס לן (סוכה כו, ב) דמצטער פטור מן הסוכה, על כן לא הטריחוהו עוד לקום ממשכבו כשפסקו הגשמים, והמצוה תשבו כעין תדורו [הוא] למנוחת גופו. מה שאין כן לקום בחצות להתאונן על חורבן בית המקדש זהו בודאי אינו עונג גופו, רק עבודת ה' שצריך להתגבר על תאות מנוחת גופו. וכן ללמוד תורה שאמרו (בפרק ו' דאבות (מ"ה)) במ"ח דברים שהתורה נקנית הוא מיעוט שינה, זה שאמר הכתוב (במדבר יט, יד) זאת התורה אדם כי ימות וגו', אין התורה נקנית אלא בחי שממית את עצמו עליה (ברכות סב, ב), ומשבר תאות גופו. וכן אמרו (שם בחצות (מ"ד)) ועל הארץ תישן, וכמ"ש הרמב"ם ז"ל (הלכות תלמוד תורה פ"ג, הי"ג) שחי שרוצה לזכות בכתרה של תורה ישמור כל לילותיו ולא יאבד אפילו אחד מהם. ואם נחוש בריחוק אלפי אלפים חששות להעדר בהאי גוונא, נמצא שישן כל הלילה, וזהו טוב לו יותר לגופו ולעורקיו שלא ילמוד בלילה אפילו שעה אחת, ובפרט בעיון (לדברי הרופאים), ותורה מה תהא עליה.

על ברחך זה נראה לי כמו שאמרו רבותינו ז"ל (עיין רמב"ם הלכות דעות פ"ה, ה"ד ועי"ש שם) שיהלך אדם באמצע דרכים. ומה שהחמירו כל כך הקדושים האלו בקימת חצות לילה דייקא (ולא להיות ניעור עד אז), זהו היה אפשר להם בכח בריאתם וחזק גופם. מה שאין כן בחולשת דורנו אשר ירדה חולשה לעולם ותרד פלאים כח ואון הבריאים. ועם כל זה תלמידי חכמים הנעורים בלילה בלימודם בודאי צריכין לדקדק שיהיו נעורים

ולסוף שני שלישי הלילה [ב] ולסוף הלילה שהתפלה שיתפלל באותם השעות על החורבן ועל הגלות רצויה:

סעיף ה [ג] טוב לומר פרשת העקדה ופרשת המן ועשרת הדברות ופרשת עולה ומנחה ושלמים וחטאת ואשם: הגה ודוקא מיחיד מותר לומר עשרת הדברות בכל יום [ד] אבל אסור לאומרם בלבוד (משובת הרשב"א סימן קפ"ד):

נמוקי אורח חיים

עד חצות לילה וחצי שעה אחר כך, כדי שלא יהיו פרוחים בשינה על מטותם בשעת עת רצון בחצות, וגכון יותר משיגיע את עצמו קודם חצות (למשל, שעה א') ועל ידי זה יוכל לקום קודם עמוד השחר, וכשיגיע לישן אחרי חצות אז לא יוכל לקום קודם עלות השחר. עם כל זה העיקר על פי זוהר הק' להיות מיעור בחצות לילה ממש ושלא לישן אז כנזכר, (וכך מקובל גם מרבותינו ואבותינו הקדושים והגאונים ז"ל). וחהו נקל יותר לקיים, כדאמרינן ביומא (כב, ב) שאבי מיגני ממיקס, פירש רש"י (ד"ה שאבי) נוח לו לאדם לנדד שינה מעיניו מלילך לישן עד סוף הלילה, מלהיות עומד ממטתו בהשכמה וכו', עד כאן לשונו הטהור. ומכל שכן להיות מיעור רק עד אחר חצות מעט בודאי נקל יותר.

ופשוט שמי שיוכל לקום בחצות ממש בודאי טוב יותר. אך למי שאינו יכול, טוב יותר להיות מיעור עד אחר חצות כנזכר לעיל. והגם שעל ידי שישן מקודם יוכל לקום קודם אור היום, מכל מקום לא הועיל גם בחמירת חצות קודם אור היום, ויש דעות במקובלים, וכן דעת מו"ז הה"ק מה"ר יצחק אייזיק מקאמארנא ז"ל (שולחן הטהור סימן א' אות ה') כי קודם אור הבוקר אין לומר עוד תיקון רחל, כמו שכתב טעמו על פי סוד. הגם כי ברמ"ז ז"ל (סימן ד' מותא בברי יוסף סימן מקפ"א מקי"ז) ומובא בשערי תשובה הלכות רחש השנה (סימן מקפ"א מקי"ב) שיאמרו חצות בתחן הסליחות, ומשמע שיאמרו סמוך לבוקר, מכל מקום גם על זה חלק הה"ק בעל היכל הברכה הנזכר לעיל. ועיין בדברינו בדברי תורה (מהדורא קמא אות ע"ו), עיין שם ובנמוקי להלן (סימן מקפ"ב), וכל ברוס יעשה בדעת, והשם יתברך יעזרנו בכל ענינים בטהרה בימינו:

[ב] ולסוף הלילה וכו'. עיין בדברינו בדברי תורה (מהדורא קמא אות ע"ו) על דברי המגרא דפרקא לקדוש זקיני ז"ל (אות קמז) בשם הזוהר הק' ושלא (קצת, ב) שאין לומר תפלות בקדרותא דלפרא, עיין שם. ועכשיו הראוני בזוהר הק' נשא (קכא, ג) מפורש ויימא בהשמורת כמה סליחות ותחנונים וכו', עד כאן לשונו הק'. אך לא קשה מידי, דיש לומר דהתם מיירי בהשמורת הלילה שאינם סוף הלילה קדרותא דלפרא, כמו שנראה בדרוש זה שם מהכתוב (שיר ה, יז) קומי רוני בלילה לראש אשמורות, והיינו בלילה, וק"ל:

[ג] טוב לומר פרשת העקידה. עיין בחר היטב (סק"ט) מה שהביא שיוכלו לומר פרשת עקידה אפילו בשבת. אמנם עיין בסידור האר"י ז"ל שסידר הר"ר שבתי ז"ל (בלוח רבינו הבעש"ט ז"ל והתאמתי ממנו) שלא לומר כלל העקידה בשבת ויו"ט וראש חודש שאז אין לעורר הדין, וכן נהגנו מאבותינו ורבותינו ז"ל:

[ד] אבל אסור לאומרם בצבור. עיין מגן אברהם (סק"ט) מה שם הלחם חמודות (סעיף ע') דאין לכתוב עשרת הדברות על קונטרס המיוחד לצבור, עכ"ה. ועיין בש"ת תשורת שי (מהדורא קמא סימן ג') על דבר אם לכתוב בכותל בית הכנסת עשרת הדברות גם מבחוץ, [והעלה לאסור,

ב דין לבישת בגדים

סעיף ד [א] ינעול מנעל ימין תחלה ולא יקשרנו ואחר כך ינעול של שמאל ויקשרנו ויחזור ויקשור של ימין: הגה ומנעלים שלנו שאין להם קשירה ינעול של ימין תחלה (פוסקים פרק במה מצה דף מ"ט):

סעיף ו אסור לילך בקומה זקופה: [ב] לא ילך ארבע אמות בגילוי הראש: הגה ויכסה כל גופו ולא ילך יחף (אור זרוע מ"ב סימן מ"ג) [ג] יבדוק נקביו: הגה וירגיל עצמו לפנות בוקר וערב שהוא זריזות ונקיות (הגהות מיימוני פרק ה' מהלכות דעות אות ד'):

נמוקי אורח חיים

עין שם. על כן הזהיר מעולם כ"ק אאמו"ר ז"ע שלא להעמיד אלו הטבלאות עם עשרת הדברות מבחוץ לבית המדרש או בית הכנסת, וגם לא למעלה מארון הקודש כלל. ובכמה מקומות שהיה כבר, פעל להעבירם מהארון הקודש. וכן ליזהר בזה, ורבה המכשלה בין בבתי הכנסיות המתחדשים והנוטים קצת למתחדשים, גם בבתי המדרשות של החסידים בהרבה מקומות, ומתויבים למתות ולמנוע, ולמזהיר ולנזהר שלומים תן כמי נהר, ותמוכי ימינך פניהם האר, במהרה בימינו אמן:

[א] ינעול מנעל ימין תחלה. עיין בדבריו בדברי תורה (מהדורא קמא אות כ"ד) מה שהעירותי, דלכאורה קשה איך שייך מה דאמרינן בגמרא שבת (דף ו) במקורו בזה לדמותו לתפילין מלוה וקדושה, וזהו הנעלת מנעלים פשוטים מלבוש של חול, ואיך שייך בזה הלכה איזו יקדים. ובעל כרחך רמיה מזה לדברי הרמ"ע מפאנו זצ"ל (עשרה מאמרות מאמר איקור הדין מ"ו פכ"ו ועיין פכ"ו ופכ"ב) שאין דבר רשות בעולם. וכן למנהגי הצדיקים רבותינו זצ"ל על כל דבר רשות לעשות ממנו יחודים ודרכי עבודת השם יתברך, עיין שם מה שכתבנו עוד רמיות לזה, ושמע מכם ויוסף לקח:

[ב] ולא ילך ד' אמות בגילוי הראש. עיין בדבריו בספר אות חיים על הלכות תפילין (סימן כ"ה סק"ה) על פי דברי הטורי זהב (סימן מ"ז סק"ב) [ש]לאינו מדת חסידות בלבד, רק הוא מדינא שמברכין עליה עוטר ישראל בתפארה על הכובע שהוא דת ישראל לעיכובא לכסות ראשו בהכובע, עיין שם. ומכאן תשובה לדברי מאור הגר"א לקמן (בסימן ה' סק"ו), עיין שם. והוא תימה על גדולי האחרונים כגון הישועת יעקב (שם) וכיולא שעסקו בזה, ולא הרגישו על פי דברי הטורי זהב הנזכר שהוא מיוחד בדת יהודית, כנזכר.

והנה בטורי זהב בזה (סק"ה) ליין לדבריו (בסימן ה' סק"ג), והן אמת כי שם (בסימן ה') החמיר לענין כיסוי ראש, אבל כל דבריו שם רק בדרך תומרת ובחקותיהם לא תלכו. ותמהני מאד מדוע לא הזכיר רבינו הטורי זהב מדברי עצמו בסימן מ"ו (סק"ב) כנזכר לעיל, ומשמע שם בעל כרחך דהוא מדינא, דאם לא כן איך יברך בשם ומלכות, ותקנו חז"ל ברכת עוטר ישראל בתפארה, ובעל כרחך הוא דת יהודית ולא ממדת חסידות, וכנזכר לעיל:

[ג] ויבדוק נקביו, וכן שם ברמ"א וירגיל עצמו לפנות בקר וערב וכו'. הנה ברמב"ם (הלכות דעות פרק ד') שבאר סדר שמירת הבריאות לאדם, והוא ערב בעדו אם ינהג כן שלא יחלה, כתב שם (הלכה ב', וכן בהלכה מ"ז) שיבדק האדם עצמו לנקביו בית הכסא יפה יפה בכל פעם קודם אכילה ולאחר אכילה, עיין שם. נמצא שהוא ג' אכילות בקר וערב ו' פעמים לכל הפחות, מלבד שחרית בקומו וערבית, הרי זה בערך שמונה

פעמים בכל יום ליכך לבית הכסא ולבדוק עצמו יפה יפה. וכבר שמעתי מכ"ק אא"ז מו"ר הגה"ק דפה קהלה זי"ע כי בעל כרחך אין לנהוג בימינו בה כהרמב"ם ז"ל, אם כי היה מאור עינינו בתורה ומאי החכמים וראש הרופאים, כי מובן ממילא שאם יעשה כן יבא עצמו לידי תחתוניות ומחלת הכרכשתא וכיוצא בבדיקות הרבה האלו יפה יפה שמונה פעמים ביום. ועל כרחך לומר משום שנשתנו הטבעים בדורותינו, וכמו שכתב בסוף ספר מהרי"ל ז"ל שאין לנהוג ולעשות בימינו, היינו גם עוד בימיו, הרפואות שנמצאו בדברי חכמינו ז"ל בש"ס, ומשום שנשתנו הטבעים, על אחת כמה וכמה בדורות אלו החלושים. וכמו שכתב המגן אברהם (בסימן קפ"ג ס"ק ג') לענין מים האמצעים, דיש לומר דעכשיו נשתנו הטבעים, ועיין ביורה דעה (סימן קט"ז סעיף כ').

ובשו"ת שבות יעקב (חלק ג' סימן ע') כתב שאין לסמוך על דעת המגן אברהם הנזכר לעיל במים אחרונים, כיון שהוא ספק סכנה, והביא[ו] בית אפרים ביורה דעה שם. והרואה יראה בלשון המגן אברהם שם שלא כתב גם כן בדרך פסק להקל, רק בדרך אפשר וספק. ואם כן אין ברור לומר שנשתנו הטבעים, על כרחך זה הוא רק שם לענין סכנת בשר ודגים יחד, אמנם לענין שאר דברים וכגון לפנות את עצמו ולבדוק יפה יפה וכיוצא, אשר עינינו רואות בחוש שאם יהגו כן בימינו אז בני היזקא לבריאות הגוף, בודאי יש לומר כדברי מהרי"ל הנזכרים לעיל.

ופשוט מה דאמרינן בברכות (נה, ב) דאמר רבי יהודה ברבי אלעאי שבודק את עצמו בכ"ד בתי כסאות מביתו לבית המדרש, ועל כן היה פניו להובים, זהו בודאי רק בימיהם היו הטבעים [בק]. מה שאין כן בימינו כנזכר בזה. ויש עוד להביא ראיות מכמה דוכתי לזה.

ואמנם לענינו תראה גם כן לענין אבנים המקורזלות להכנים בשבת בבית הכסא, ואמרינן בשבת (פא, ב) ג' אבנים מקורזלות מותר להכנים לבית הכסא, ואפילו למה דאמרינן שם כמלא היד, ואפילו הן ד' או ה', כפירוש רש"י שם (ד"ה טורטני), וכן פסק הרמב"ם (הלכות שבת פרק כ"ג, ה"ד), ובשולחן ערוך אורח חיים (סימן ש"כ סעיף ג'), מובן לכל מי שיש לו מוח בקדקדו וידוע לכל כי בגופין שלנו אם יקנחו באבנים מקורזלות אז יהיה תרתי לריעותא, כי יקלקלו העור למטה ויעשו לרבת בשיני הכרכשתא ויסתכנו ח"ו. וגם לא יוכלו לקנח כראוי באבנים ושאר לוחה משהו בפי הטבעת אשר מעכב שם במשהו אפילו הוא מכוסה, וכדפסקינן בשולחן ערוך אורח חיים (סימן ע"ו סעיף ה'), ועיין שם במגן אברהם (סק"ח). אלא ודאי דעורות בני אדם בדורותם היו עבות וקשות, על כן יוכלו לקנח באבנים, וגם לנקות היטב, ולא נתקלקל העור בפי הטבעת על ידי העברת ושפשוף האבנים עליהם.

ודאא ראיה ברורה לזה מש"ס חולין (קכב, ב) אמר עולא עור אדם טהור, ומאי טעמא אמרו טמא, גזרה שמא יעשה אדם עורות אביו ואמו שטוחין, פירוש רש"י (ד"ה שטיחין) למטה ולקתדרא ליתב עליהן, ששוטחין עור על גבי מטה במקום חבלים. ומובן לכל כי בזמנינו עור אדם שמת לא יצלח לשום מלאכה, רק יסרח וירקב, ואם יקחו ממנו לעובדו לא ישאר ממנו מאומה (מפני דקותו), בפרט לזמן מרובה להשתמש בו במקום חבלים כנזכר לעיל, ולקתדרא לא יצלח מפני דקותו ויתעכל מיד. אלא ודאי דבא זה ולימד על זה, כי עורות בני אדם שלהם בדורותם היו עבים וחזקים מאוד, כי על כן היו מקנחים גם כן באבנים מקורזלות כנזכר לעיל. ועל כן אין ללמוד גם כן מדורות הרמב"ם ז"ל לענין לפנות ולבדוק את עצמו הרבה פעמים ביום כנזכר לעיל. ועיין בתוספות מועד קטן (יח, ב ד"ה סרבא) דברפואות וטבעים נשתנו בזמן הזה, עיין שם:

ג הנהגת בית הכסא

סעיף ו [א] וכן אסור לישן בין מזרח למערב אם אשתו עמו ונכון ליזהר אפילו בשאין אשתו עמו:

סעיף י [ב] לא יקנח ביד ימין:

סעיף יז [ג] המשהה נקביו עובר בלא תשקצו:

נמוקי אורח חיים

[א] **וכן אסור לישן בין מזרח למערב אם אשתו עמו וכו'.** עיין מגן אברהם (סק"ז) בשם פירוש רש"י (ברכות ה, ב ד"ה לשון), ובשם תשובות הרמ"ע מפאנו (סימן ג') עיין שם. וכן בשו"ת שב יעקב (מ"ב סימן ג') המריך בזה. וראה נא מה שכתב בתשובות שאילת יעבץ (מ"ב סימן מ"ז) דגם מטת אביו הגאון מכס נמי זל"ל היה כן עומד ממזרח למערב כדברי המקובלים (עיין שו"ת רמ"ע מפאנו סימן ג', ועיין מגיד משנה לברכות ה, ב), ובאר שם בשאילת יעבץ דאין זה סותר למ"ש בחכם נמי (סימן ל"ו) דהיכא שהמקובלים מחולקים עם הגמרא פוסקים הלכה כנגלה בש"ס ופוסקים, דזהו אינו סותר להגמרא, כיון דבהגמרא גם כן יכולין לפרש כהזוהר, היינו בין לפון לדרום בגדדי המטה, וראשו למזרח ורגליו למערב, עיין שם. והך כללא הוא ממנו יחד וממנה פינה, דזהו אינו פלוגתא בין הש"ס והזוהר, כיון דגם בהש"ס יש ב' פירושים, על כן הזוהר יכריע לפרש כהך באור בגמרא שלא יסתור להזוהר. וכבר הבאנו דבריו אלו הרבה פעמים במקומות רבות בחיבורינו בעזרת השם יתברך:

[ב] **לא יקנח ביד ימין.** בשולחן ערוך של הגה"ק בעל המגן ז"ל (סק"ט) כתב ומי שאינו איסטנס ומקנח בלבעותיו ממש, לא יקנח ביד ימין וכו'. והקילור שולחן ערוך (נתיב הפנים סימן ד') כתב עליו ולא ידעתי מנא לי' הא. ולפי פשטות הענין נראה, דגם כשמקנח בנייר וכדומה לא יקנח ביד ימין וכו'. ותמהני על תמיהתו, והלא דברי הרב בעל המגן נכונים ונראים לפי מה דאמרינן שם (ברכות שם, ב) הטעם מפני שקרובה לפה, (פירש רש"י (ד"ה שקרובה) רגילין להושיטה לפה), והיינו שמא לא ירחץ ידיו היטב היטב ויטמא על כל פנים כמו רוח על ידיו, ועל זה ימאס בעיניו בעת אכילתו, ואם על ידי הפסק נייר מה יזיק. אלא ודאי דמיירי כשמקנח בלבעותיו, וזה פשוט.

וגם הראיה שהביא בקיצור שולחן ערוך מהחנאים שהכניסו אבנים מקורזלות לבית הכסא, עיין שם. אינו ראיה כלל, דבאמת יש לומר דהם במדת יקרתם לא היה מקנחין ביד ממש רק באבנים וכיוצא, ועל כן היה מותר להם באמת לקנח ביד ימין כיון שהוא על ידי דבר אחר, ומה זו הוכחה, כנזכר לעיל:

[ג] **המשהה נקביו עובר משום בל תשקצו.** עיין מה שכתבנו לעיל בנמוקי (סימן ב' סק"ג) בזה. והנה שמעתי מאאמו"ר הקדוש זי"ע המקובל מרבותיו הקדושים זי"ע, אשר מי שיש לו חולי השלשול ל"ע (גם אם הולך בחוץ על משענתו כדרך הבריאים), אשר זאת רפואתו שישהה נקביו ולא ילך בכל עת שיצטרך, כיון שזהו חליו שנתעורר חוש בברכשתא או בבני מעיו פנימה, ונדמה לו בכל עת שיצטרך לנקביו, על כן צריך לעצור ולא לילך, ועל ידי זה יתחזק ויתרפא, ואז אינו עובר כלל על בל תשקצו. וטעמיה נראה, כיון דלקמן (סימן ל"ב) במגן אברהם (סק"ט) דעתו נוטה דהיכא שהזמן תפלה יעבר בעוד שהוא נפנה לנקביו, אז יסמוך לכתחלה על דעת הרי"ף (ברכות שם, ב) שמתיר לכתחלה שיוכל לעצור את עצמו עד שיעור פרסה,

ופשוט דבהאי גוונא אינו עובר על בל תשקצו, כיון דיוכל להתפלל לכתחלה אז. ואם תאמר דעובר על בל תשקצו הרי זה מצוה הבאה בעבירה, (וכן כתב בפשיטות בפרי מגדים במשבצות זהב סס), ונמצא בזה דגם לדעת המחבר ודעימי' דסברא להו דלכתחלה לא יתפלל כשצריך לנקביו גם כשיוכל לעצור את עצמו עד פרסה, וגם לדעת הב"ח סס דגם כשיעבור זמן תפלה לא יתפלל לכתחלה כן, מכל מקום כיון דהס מודים דבדיעבד שפיר דמי ולא ידי חובת התפלה, והנה קיימא לן (עיין תוספות פסחים כו, ב קוד"ה ק תדש ועיין תרומת הדשן פסחים סימן ק"ל וקל"ו) שעת הדחק כדיעבד דמי, (וכתבנו מזה במקום אחר (עיין שו"ת מנחת אלעזר חלק ה' סימן ד' בכתב יד, וחבל על דאמרין) בעזרת השם יתברך), ואין לך שעת הדחק יותר ממה שהוא במיחוש השלשול, ועל כן מותר לכתחלה לכולי עלמא לעצור את עצמו ואינו עובר, כנזכר לעיל.

ואין לומר דהא גם שם כשזמן תפלה עובר הוי שעת הדחק, ואף על פי כן לא הוי כדיעבד לדעת הב"ח כנזכר לעיל, ואסור לכתחלה לעצור את עצמו. זה אינו, דהתם הוי כפושע מפני שמאחר כל כך עד שהגיע לרגע שעה האחרונה אשר בעוד שיפנה יעבור זמן תפלה לגמרי, כיון שהוא בריא הוה ליה להקדים את עצמו, ובמשך הזמן תפלה גם כן מצוה להקדים, כנודע מדברי מרן הבית יוסף (סימן פ"ט ד"ה רבינו יהונתן), והוא עבר על זה. מה שאין כן כשהוא במיחוש השלשול, כולי עלמא מודי דהוא שעת הדחק כדיעבד ומותר לכתחלה, כנזכר. ובתורתינו הקדושה דרכיה דרכי נועם כתיב (משלי ג, יז), דבזה הוא תומרא דאמי לידי קולא, אם יחמיר בזה לפנות בכל עת, כנזכר לעיל, על ידי זה יוגבר המיחוש במעיו ולא יוכל לנקות את עצמו זמן רב ויבטל מתורה ותפלה מפני מיחושו וצטרך בכל עת לנקביו וכמעט שיוכל לבא לידי סכנה ח"ו. ורשמתי בזה להלן רבים וכן שלמים, ולידע כי רבים שהחמירו והחליטו את עצמם את גופם ואת נשמתם למעט מעבודתם, ולא הועילו בחומרתם, רק זהו קולתם, כנזכר. וגם בקטנים, המתמירים בזה בדמיונות וחומרות, השחיתו את גופם ונשמתם מטעם הנזכר לעיל, ומהדמיון בא לידי חולשה, ובהרגלם על ידי זה הצריכו בכל עת לקטנים ולא יכלו להתפלל אפילו שעה אחת, ועוד בפחות, מבלי לכת החולה. (וכן ראיתי עתה באשל אברהם להגה"ק מבוטשאטש ז"ל (בפיף ח בא"ד עוד מצאתי אחרונה) דהיכא שמסיח דעת ואינו צריך, אז לא שייך כלל בל תשקצו).

ושמעתי מאדומו"ר הקדוש ז"ל משינאווע בשם אביו רבינו הקדוש הגאון בעל דברי חיים ז"ע, שיעור שלש שעות (לאדם בינוני בבריאות) בין הליכת קטנים מפעם אחד להשני. ואם ילך יותר, אז הוא רק דמיון שצריך, (ועל ידי זה שיחוש לדמיונו ממילא יצטרך אחר כך יותר כנזכר לעיל). ושמעתי יותר מזה בשם רבינו הקדוש מה"ר מנחם מענדל מרימנוב ז"ע (אין רצוני לכתוב לרבים בזה), והכל נכון על פי הדין.

והגם שיש לחלק בין דורותם לדורותינו התלושים ביותר בכל ענין, וגם בחלת העצבים רבים מהם שקועים, אשר על ידי זה ירגישו בדמיונות יותר וצטרכו לילך הרבה פעמים לקטנים בכל עת, כנזכר לעיל, גם יש לחלק למי ששהה הרבה משקה המעורר לקטנים בכל עת. מכל מקום כל ערוס יעשה בדעת של תורה, ועל ידי זה שלא יחמיר לחוש לדמיונות יתחזק ויתרפא ולא יצטרך בחמת כל כך לנקביו, ולא יבלבלוהו רעיוניו, וכאשר יובחן בנסיון כי היסח הדעת בזה בדברי תורה אז בחילי דעלמא הגחולים, כשיוטרד בחשבתו ויעמיק בהם, אז לא יצטרך אפילו כמה שעות לקטנים. וזהו ראיה שהכל תלוי בחשבתו ורעיוניו, ודי למבין, וה' יעזרנו וירפאנו בחברה בימינו:

הלכות נטילת ידים

ד דיני נטילת ידים

סעיף יג [א] אם היה נעור כל הלילה יש להסתפק אם צריך ליטול ידיו שחרית להתפלל ולהעביר רוח רעה מידיו: הגה ויטלם בלא ברכה (הרא"ש כלל ד' סימן ז' והשב"ל מ"ל סימן קנ"ל):

נמוקי אורח חיים

[א] **אם היה נעור כל הלילה יש להסתפק אם צריך ליטול ידיו שחרית להתפלל ולהעביר רוח רעה מידיו, הגה, ויטלם בלא ברכה** (הרא"ש שו"ת כלל ד' סימן ז', ושו"ת רשב"ל סלק ז' סימן קנ"ל). הנה עיין בישועות יעקב (ס"ק ז') כתב מה דהנה לדעת הרא"ש טעם נטילת ידים בבוקר משום משם שמא נגע במקום מטונף, והרשב"ל בתשובות (שם) כתב לפי שהאדם נעשה בריה חדשה ולכן צריך ליטול ידיו, כמו כהן העובד עבודה וכו' [עיין שם בתשובות הרשב"ל].

ובישועות יעקב האריך מה קצת לישב קושית הב"ח למה דקיימא לן (סימן רל"ג סעיף כ' ועיין סימן נ"ה סעיף ה') דלתפלת מנחה אפילו ידוע שנגע במקום מטונף אינו צריך לברך על נטילת ידים, ולשיטת הרא"ש המזכר לעיל למה לא יברך במנחה גם כן. ותירץ בישועות יעקב דאפילו נטנפו ידיו דאסור לו להזכיר שם שמים עד אשר ירחוץ בנקיון כפיו, האיך יתכן ברכה על זה, וגם אין כאן מצוה ליטול ידיו, דבודאי כשירצה להתפלל בעל כרחך יטול ידיו שלא תהיה תפלתו מועבה, ולא היה עניין לתכמינו ז"ל לתקן מצות על נטילת ידים, דהרוצה להתפלל בלאו הכי יטול ידיו, ואמנם לתפלת השחר אפילו בלא נגע תיקנו תכמינו ז"ל, כיון שהידים עסקניות. ובאמת יש לומר למה לא נוקי הידים בחזקתן חזקת טהרה, אמנם תקנת תכמינו ז"ל לברך בשחרית אפילו בלא נגע, על כן יברך על נטילת ידים, ובתפלת המנחה אין חיוב נטילה רק ידוע להם טומאה, ומה אין כאן תקנת תכמינו זכרונם לברכה, רק שמעצמו מתוייב לרחוץ מקום המטונף, עד כאן תוכן דברי הישועות יעקב. וסיים, ודו"ק כי זה ברור.

אמנם בתמילת כבוד תורתו הדגול אינו ברור כלל, ועדיין יש לפקפק ולפלפל הרבה. ומה שכתב דלמה יברך במנחה ולמה תקנו תכמינו זכרונם לברכה ברכה הרי כשירצה להתפלל בודאי בעל כרחך יטול ידיו, זה אינו, דהא גם לסעודה תקנו נטילת ידים ותיקנו ברכה אפילו אם כי אינו צורך מצוה, רק כשירצה לאכול אפילו כמה פעמים ביום אם הסיח דעתו מידיו צריך ליטלם כשירצה לאכול ולברך על נטילת ידים, ומכל שכן לתפלת מנחה שהוא חיוב מצוה והסיח דעתו מידיו, ולא עוד אלא שידיו בודאי נתטנפו (ואינו היסח הדעת בלבד), אם כן למה לא יברך לדעת הרא"ש דהטעם בשחרית רק שמא נגע על כן צריך ברכת על נטילת ידים לשחרית, מכל שכן כשודאי נגע למה לא יברך לתפלת מנחה, ומה הועיל בחירוצו זה לדעת הרא"ש על קושית הב"ח המזכר לעיל.

וגם מה שכתב דלמה לא אוקמי הידים בחזקת טהרה, לא קשה מידי, דהרי כתב הטעם משום דידים עסקניות הן, ולא שייך חזקת טהרה לזה בעת השינה שלא יתכן במקומות המכוסים או בראשו, ואם כן הוא ספק הנוטה לודאי שבודאי נגע, ולא שייך כלל חזקת טהרה. וגם מה שחירץ דבעל כרחך תקנו תכמינו זכרונם לברכה שחרית נטילת ידים אפילו כשלא ידע

להם טומאה, הא זהו רק לדעת הרשב"א, אבל לא לדעת הרא"ש דרק משום ספק שנגעו בגילה בשינתו (והוי בודאי משום ידיים עסקניות הן כנזכר), ועיקר הקושיא מהב"ח ודעימיה היה רק לדעת הרא"ש כנזכר, ומה הועיל בתירוצו בזה כלל.

אולם חזית קשה יותר מזה ראיתי בספר תולדות אדם מעניני הגאון הנפלא מ' זלמן ז"ל מווילנא (בדפוס לטב דף פ"ה ע"ב), כי מנהגו שקודם השינה לבש בתי ידיים או פשט בתי ידיים של כתונתו עד למעלה מראשי אצבעותיו, וקשרם בחוט או חבל דק שלא יגעו הידיים בבשרו בעת השינה, ואחרי הקיצו משנתו למד מיד בלי רחיצת ידיים, כל כך חס הצדיק על זמנו שלא לאבד אפילו רגע אחת מימי חייו בלי תורה, עד כאן לשון הספר תולדות אדם הנזכר. ומה שכתב שלמד מיד בלי נטילת ידיים שחרית, הדברים האלו מרפסן איגרא ולא נתנו להאמין על הגה"ל הנזכר.

אולם משבתי בראשית ההשקפה דהלך בזה כשיטת רבו הצדיק הגר"א מווילנא שהיה נוטל לנטילת ידיים לתפלת מנחה ומברך על נטילת ידיים, כמו שכתב בשמו בספר שערי רחמים, ובעל כרחך דבבר הטעם נטילת ידיים בשחרית גם כן כמו כהן העובד עבודה (בתפלת שחרית שהוא במקום תמידין), וכדברי הרשב"א הנזכרים לעיל, וסברא ליה דעל כן צריך נטילת ידיים שחרית, ואם כן גם במנחה (שהוא במקום תמיד של בין הערבים) צריך גם כן נטילת ידיים ובברכה, כמו בשחרית, ועל כן גם תלמידו הגאון ר' זלמינא הנזכר לעיל סברא ליה כן, ולא חשש כלל משום רוח רעה בגילה בשינתו, ורק חשש שמא נגע בידיו בעת השינה בלי ידע, על כן שם בתי ידיים עליהם ולמד מיד בהקיצו, ואחר כך בעת הכין עצמו לתפלה נטל ידיו לתפלת שחרית, כן משבתי למשפט לכאורה, ולא מזיגנא רישא אבי' סדיא עד דמהפיכנא בחכמיה דתלמיד חכם מובהק ונפלא האי גברא רבא מה"ר זלמן ז"ל.

אמנם באמת זה אינו, דהרי מפורש בשולחן ערוך לעיל (סעיף ג') בזה שצריך לערות על ידיו ג' פעמים בסירוגין משום רוח רעה בגילה, והוא כדברי הזוהר הק' (וחש"א קפד, ב), וכמו שכתב בזה בביאור הגר"א (ס"ק ט"ו) גם כן. ואם כן הרי זה גם דעת רבו להחמיר בודאי, ומטעם ספק זה החמירו בספק גם אם לא ישן בגילה משום רוח רעה, כמבואר בזה בשולחן ערוך. אם כן מה אהני בזה הלבישת בתי ידיים בשינתו בגילה, כיון דרוח רעה שורה עליהם. וכן לדעת הרשב"א דנטילת ידיים בשחרית הוא משום בעין כהן העובד עבודה שבטל ידיו מקודם, מכל מקום מודה גם כן דלהטעם משום רוח רעה צריך ג' פעמים בסירוגין ולא מהני שכשוך, כמו שכתב בזה בבית יוסף לדברי הרשב"א. וגם לדעת הרא"ש (אשר כפי הנראה על זה בא יסודו מה"ר זלמן מווילנא דעיקר הטעם רק משום שהידיים עסקניות ונגעו בגילה בשינתו במקומות המכוסים, על כן סבר דמהני לזה בתי ידיים שלא יגע), כבר ביאר בבית יוסף דמשמע מדברי הרא"ש אלו בתשובה דלמי שנעור כל הלילה ולא שייך ידיו עסקניות דאינו צריך ליטול ידיו למאן דאמר סתם ידיים כשרות לתפלה, עיין שם. ולפי זה הרי זה דעת הרא"ש רק אם היה ניעור כל הלילה דלא שייך גם כן רוח רעה, כיון דלדברי הזוהר הקדוש בלשונו מפורש גם כן משום שינה, כמו שכתוב דנשמתא נפקת וכו' על כן שורה רוח רעה, ולא כשהוא ניעור. אבל כשהוא ישן נמצא מה שכתוב בשם מה"ר זלמן מווילנא הרי זה דלא כמאן מנייהו, וגם נגד הזוהר הקדוש. על כן אין להאמין על אותו צדיק טעות ומעשה כזה, והשם יתברך יגלנו משגיאות, ויופיע עלינו רוח טהרה ודעת:

סעיף יח [ב] אלו דברים צריכין נטילה במים הקם מהמטה והיוצא מבית הכסא ומבית המרחץ והנוטל צפרניו [ג] והחולץ מנעליו והנוגע ברגליו

נמוקי אורח חיים

[ב] **אלו דברים צריכין נטילה במים וכו'**

והיוצא מבית הכסא ומבית המרחץ. פשוט דהכונה דהיולא מבית הכסא אפילו לא נפנה שלריך נטילת ידים, דאם לא כן ממה נפשך קשה מה אשמעינן בזה, דאם נפנה לגדולים שם, מיפוק ליה משום דנפנה לגדולים אפילו בביתו לריך נטילת ידים. ואם רק השתין שם הרי אינו לריך לנטילת ידים בשביל קטנים כמבואר לקמן (סימן ז' סעיף ב'), אלא ודאי דאפילו לא נפנה שם כלל אשמעינן דלריך נטילת ידים משום רוח רעה השורה בבית הכסא. וכן הכונה היולא מבית המרחץ נראה פשוט גם אם נכנס ויצא בבגדיו ולא רחץ שם (גם במקום שמקצתן עומדים ערומים ומקצתם לבושים, כיון שכל אלו הדברים עניים רוחניים המה שרמז חז"ל ברוח קדשם כי רוח רעה שורה שם בכלו המקומות, על כן בשיצא לריך נטילת ידים, וזה פשוט), דאם לא כן מיפוק ליה כיון דרחץ ונגע במקומות המכוסים בגופו ממילא לריך נטילת ידים.

ואין לומר משום דהיכא דנפנה בביתו אינו לריך רק נטילה פעם אחד, או כשנגע ברגליהו במקומות המכוסים שבגופו, על זה אשמעינן דכשרחץ בבית המרחץ או נפנה בבית הכסא לריך נטילה ג' פעמים (משום רוח רעה דבית הכסא). זה אינו, דהא דלריך ג' פעמים מאן דכר שמי' בזה בלשון מרן המחבר, וגם לא בלשון חכמינו ז"ל במקורו כלל, רק המחדיק ברכה (סק"ו) והובא בזה בשערי תשובה (סק"ב) כתב דנהגו היולא מבית הכסא שנוטל ידיו ג' פעמים (כמו הקס משינתו שחרית), אבל בלשון המחבר לא נזכר זה כלל. וגם מלשון סדר היום (עיין בסדר היום סק"ט סא) משמע שלריך בכל אלו הדברים רק נטילה פעם אחת, והיינו גם ביולא מבית הכסא, בפרט ביולא מבית המרחץ מאן דכר שמי' לג' פעמים, ולריך בודאי רק פעם אחת. ובעל כרחך דאשמעינן ליולא מבית הכסא או מבית המרחץ אפילו לא עשה לרכיו שם או לא רחץ בבית המרחץ, כנזכר.

וכמדומני כי אין נזהרים העולם בזה, ובפרט שוכרי המקוה ובית המרחץ מהקהל ליקח דמי הרחילה מאנשים הרוחלים וטובלים המה ונכנסים ויולאים בלי מספר, וכשהם בחוץ מדברים לפעמים דברי חורה או מברכים ברכות וכיולא בלי נטילת ידים בכל פעם, וכמעט אין איש שם על לב בהם לרחוץ בכל פעם, הגם שיש להמלין עליהם כי הוא דבר טרחא, עם כל זה לא מצאתי שום היתר, ובודאי מצוה להזהירם ליזהר לעובתם:

[ג] **והחולץ מנעליו.** כתב במגן אברהם (סק"ט) חולץ מנעליו, פירוש בידיו. והנה בחשל אברהם (להגה"ק משעשלטש ז"ל) בזה (ד"ה והחולץ), נסתפק לענין חולץ המנעלים הנקראים (פאנטאפלען) שאינם כמנעל הנועל ברגל רק אחורי הרגל, ואין העור עולה כלל על העקב, ידוע לכל דלא שייך בהם מה שלריך נטילת ידים כשחולץ מנעליו, כי אין זה רק במנעל הלריך ליגע בו על פי הרוב בחלילתו, מה שאין כן בזה שאינו לריך ליגע בהם בשום פעם, לכולי עלמא אין לריך נטילת ידים על חלילתו וכו', עד כאן לשונו.

ודבריו ז"ל בלתי מובנים, וממה נפשך במה מירי, אם כשנוגע בהם באותן (פאנטאפלען) המנעלים הנהוגים אז בדורותם, למה פשיטא לי' דאינו לריך נטילת ידים (כשחולץ בידיו), וכי לריך שיהיו על רגליו נעולים וקשורים

[ד] והחופף ראשו ויש אומרים אף ההולך בין המתים ומי שנגע במת ומי שמפליא כליו והמשמש

נמוקי אורח חיים

כמו מנעל של חלילה, הלא הטעם כנראה משום שנתלחלח המנעל בטופת וטיט הזרוק שעל הארץ, אם כן גם במנעל כזה שיך בדרכו ט על הארץ שהעיקר הוא אחורי הרגל הדורך ונוגע בארץ וזהו יש בו. ואם טעם כמוס יש בו לחז"ל כמו בכל אלו הדברים הצריכים נטילת ידים, למה פשטא לי' למעוטי המנעל כזה כשחולצו בידיו. ואי מיירי כשלא חולצן בידיו, הא גם בכל המנעלים כשזורקן מעל רגליו ואינו נוגע בידיו אינו צריך לנטילת ידים, כדברי המגן אברהם הנזכר, ולמה דוקא במנעל כזה הנזכר לעיל.

אלא שבאשל אברהם בנה יסוד[ו] על דברי הבאר היטב (בסימן קכ"ח סק"ו), וכמ"ש (להלן מיד אחר זה) באשל אברהם, וזה לשונו: ממה שכתב בבאר היטב ע"ה בסימן קכ"ח שמנעלים שאינו צריך ליגע בהם בחלילתן, אין צריך נטילת ידים בחלילתן, יש על ידי זה זכות על המקילים במנעלים (שם) [שאין] בהם היקף אחורי הרגל למעלה מהעקב, כיון שאפשר לחלצם בלי נגיעה גם כשצריך ליגע בלבישתן, כיון שבחלילתן אין צריך ליגע, אין צריך נטילת ידים בחלילתן על כל פנים, עד כאן לשונו באשל אברהם, (והיינו גם כשנגע בהם בחלילתן). ובמחילת כבוד תורתו תלא תניא בדלא תניא, להעמיס בדברי הבאר היטב דברים שאינם מעולם, והבאר היטב לא כתב שם רק על פי דברי מגן אברהם אלו (בקצרה) כי צריך נטילת ידים רק הנוגע בידיו בחלילתו את המנעל, ועל פי זה כתב שם הבאר היטב בהלכות נשיאת כפים (שצריך לחלוץ מנעליו קודם נשיאת כפים), וזה לשונו וחלוץ המנעלים קודם הנטילה (כמובן, דכיון שיחלצם אחר הנטילה לנשיאת כפים יצטרך ליטול ידיו עוד הפעם אחרי חלילת מנעליו), ומנעלים שאפשר לחלוץ בלא נגיעה בו יכול ליטול קודם חלילת המנעלים, עיין סימן ד' סעיף י"ח, (היינו הלכה זו דצריך ליטול ידיו אחרי חלילת מנעליו בידיו דוקא כדברי המגן אברהם בזה כנזכר), עד כאן לשון הבאר היטב. ודבריו פשוטים מאוד. וחמלית הדברים הם כמשמען ברורים דאם נגע בידיו בחלילת מנעליו צריך נטילת ידים, ואם לא נגע אינו צריך נטילת ידים, ודלא כמו שרצה להעמיס שם בדברי הבאר היטב דנפקא מיני' אם הוא צריך דוקא לנגיעת ידיו בחלילת מנעליו או לא, (וכמו הראוי לבילה וכו' (עיין יבמות קד, ב), וכיוצא דברים שאינם שייכים בשום דמיון לכאן), וכשאפשר לחולצם בלי נגיעה אז בכל אופן (היינו גם אם נגע בהם בידיו) אינו צריך נטילה כלל, וזה אינו כלום, וכנזכר.

ושמעתי מחמירים גם אם חולץ מנעליו, היינו שזורקן מעל רגליו (כדוגמת מנעלים שלנו) בלי שום נגיעת ידיו, גם כן צריך נטילת ידים. ולזה אין שום מקור כלל, ולא שמענו מאבותינו להחמיר בכזה. וכעין ראי' לזה מש"ס ברכות (כ, ב) ואלו רב יהודה שליף חד מסאני' אתי מיטרא, היינו שבזה החל תפלתו (ושלף מסאני', היינו העינוי בחלילת מנעליו לתענית ותפלת הגשמים), ונענה מיד במענה פיו דאתי מיטרא. והלא בחלילת מנעליו הי' צריך לנטילת ידים אחר כך ואיך התפלל אז (בחלילת מנעלו הא') שיהי' נענה במענה פיו, אלא ודאי שחולצן שלא על ידי ידיו או בהפסק מטפחת ולא נגע, ואז אינו צריך לנטילת ידים, כנזכר:

[ד] **והחופף ראשו.** עיין באשל אברהם (להגה"ק מהטשאטש ז"ל, סעיף כ"ח) לענין מקומות המגולים בראשו. והנה נתחפקו אם כשנגע בהשערות (הם מקום דיעה) בלי חיכוך. ועיין לקמן (בסימן ל"ב סעיף ז'), וגם בספרי מגדים (או"ח סימן קס"ב באשל אברהם סק"ג)

מטתו והנוגע בכנה והנוגע בגופו בידו ומי שעשה אחד מכל אלו ולא נטל אם תלמיד חכם הוא תלמודו משתכח ואם אינו תלמיד חכם יוצא מדעתו:

ה כוונת הברכות

סעיף א יכוין בברכות פירוש המלות כשיזכיר השם יכוין פירוש [א] קריאתו באדנות שהוא אדון הכל ויכוין בכתיבתו ביו"ד ה"א שהיה והוה ויהיה ובהזכירו אלהים יכוין שהוא תקיף בעל היכולת בעל הכחות כלם:

נמוקי אורח חיים

ליזהר שלא ליגע בשערות ראשו בעת הנחת תפילין, כי אז יצטרך ליטול ידיו, ועיין בדברינו בספר אות חיים (סימן כ"ז סק"ד, וגם בסימן כ"ה סק"ב), ובספר אות שלום (סימן רס"ד סק"ל אות ז', וסימן רס"ה סק"ט). אמנם עתה ראיתי בהגהות הגאון מהרש"ם ז"ל (בספר אורשות חיים סימן ד' סק"מ) שהעיר יפה מש"ם ברכות (מג, ב) בחרי ליטמי שם אי איכא מקום זיעה בהשערות. אמנם מה שכתב שם בהגהות [מהרש"ם] הנזכר לעיל בשם הגאון המופלא מה"ר אפרים זלמן מרגליות ז"ל ראי' ממה דפסקינן בסימן ל"א (סעיף ד') שמניח ידו לכסות ראשו, משמע דהנגיעה בשערות ראשו אינו צריך נטילה, ועיין שם. וזה אינו ראי' לענייה דעתי, דיכול להיות דמניח כל זרועו על ראשו והפס ידו הוא יוצא לחוץ ראשו מבלי נגע בהשערות, ועל כן מהני, ואינו צריך נטילה כיון שהנגיעה הוא רק בפס ידו, וזה פשוט:

[א] קריאתו באדנות. עיין בחר היטב (סק"ל) בשם הב"ח (ד"ה ובהזכרו) בקריאתו כשנכתב בה"ד וכשנכתב יו"ד ה"ה, מקצתן קורין בפתח ומקצתן קורין בצירי, וכן נוהגים האשכנזים, עד כאן לשון הבחר היטב בשם הב"ח. ונפלאתי דהא עד כאן לא פליגי בקריאתו תחת האלף אם בפת"ח (היינו שיאריך בה קצת), או בחטף פתח (היינו פתח עם שוא וזהו חוטפי' מעט הפתח), אבל צירי' מאן דכר שמי' בה, ואיזו פירוש לזה, ובאיזו מקום נכתב בזה צירי' תחת האלף. אולם בחמת בב"ח לא כתב רק מקצתן קורים "נוטה" לצירי, והבחר היטב השמיט חיבת "נוטה" מדברי הב"ח. אך גם כלשון הב"ח בחמת לא זכיתי להבינו כלל, מה שכתב שמקצתן קורין "נוטה לצירי" כנזכר לעיל. וגם מה שכתב שכן הוא מנהג האשכנזים, כפי הנראה כונתו להדרים באשכנז ממש, (דהא הדרים בפולין לא קראום אז אשכנזים רק מנהג פולין, אם כי כולנו בני גולי אשכנז אנחנו ואין כאן מקומו להאריך), וידוע דהאשכנזים קורים הצירי כמו שאנשי פולין קורין הסגול (ע), ומעולם לא שמענו לקרות תחת האל"ף (אדנ') כמו בנקודת הסגול שקורין אנחנו ילדי פולין במקום אחר כנזכר, ולריך עיון כי לא הבנתי כלל.

והנה עיין בה בשערי תשובה ובמחצית השקל (סק"ל) מ"ש ועל הדל"ת חול"ם אינו צריך לפרש (לרוב הפשיטות), והי' אצלו בפשיטות וכן הוא ברור. אמנם מכאן תוכיח לכת א' מקצת מן המסידים שאומרים השם ומעקמי' הפה ולשון לומר הדל"ת כמו בחיר"ק או שוריק, ולא בחול"ם (שנוהגים אנחנו כראוי), ואולי הוא בטעות ששמעו כן מרבם, וכבר כתב בסור מרע ועשה טוב להקדוש בעל עטרת צבי ז"ע מזידיטשוב (דף עט ד"ה עוד מצוה בשלת, ועיין הוספות מהרל"ל אות ז) כי אין לעשות בזה כל אחד כדעת רבו מה שהוא נגד הלכה ושולחן ערוך, אם כי אין להרהר אחרי רבו ז"ו, אבל לא יעשה כמותו במה שלא ידע הטעם כראוי על פי הלכה (וכתבתי מזה כבר במקום

הלכות ציצית

ח הלכות ציצית ועטיפתו

סעיף א יתעטף בציצית [א] ויברך מעומד:

סעיף ב [ב] סדר עטיפתו כדרך בני אדם שמתכסים בכסותן ועוסקים במלאכתם פעמים בכיסוי הראש פעמים בגלוי הראש ונכון שיכסה ראשו בטלית:

נמוקי אורח חיים

אחר בעזרת השם יתברך (עיין שו"ת מנחת אלעזר חלק א' סימן ס"ו). וגם יש טועים בכמה גלילות אונגארן לומר בהשם הנו"ן (יו"ד) בחול"ם, וזהו בודאי טעות גמור, כי באמת צריך לומר הנו"ן בקמ"ץ, כמבואר שם במחלית השקל, ובשם תשובות מהר"ם לובלין ז"ל (סימן פ"ג), וזה פשוט וברור. וה' יעזרנו וילינו משגיאות ומכל טעות, ושם יקרא ככתיבתו מחליו תתמלא תיבתו, במהרה בימינו אמן:

[א] **ויברך מעומד.** עיין טורי זהב (סק"ח) דילפינן לכם מעומד דדרשינן בקומה (רש"ש פסחים פ"י סימן מ"ח). ובמגן אברהם (סק"ב) כתב דלא הברכה לבד תהי' מעומד, רק גם העטיפה תהי' מעומד. ועיין בפרי מגדים (משבצות סק"ח) דמ"ש דבעי עמידה היינו לתחלת עיטוף, דודאי לא חייבה התורה כל היום, דאשר תכסה (דברים כב, יב), כדרך שבני אדם עוסקין במלאכתן בישיבה, עד כאן לשונו.

ושאלוני חכם אחד מידידי נ"י דהא תפילין גם כן צריך להיותן שהיו מעומד, כמ"ש הרמ"א (בסימן כ"ה סעיף י"א), וכיון דבתפילין לא נאמר אשר תכסה בה, וכיון דתפילין מצותן כל היום ואם כן למה אינו צריך ההולך בתפילין כל היום להיות מעומד, כיון דלא נאמר בתפילין אשר תכסה בה כדרך שבני אדם יושבין כנזכר לעיל, עד כאן דברי הנזכר לעיל.

והשבתי לו הנה בתפילין לא נאמר כלל לדרשא שצריך להיות מעומד ואינו בזמן מעל"ל [מילה, עומר, ציצית, לולב], וכמו שביארתי בחיבורי מנחת אלעזר (ס"א סימן מ"ח) בחורף בעה"י, וגם עיין בדבריו בחות חיים (סימן כ"ה סקט"ו) מזה, וגם הך דרשא דמעל"ל אל תקרי בקמה אלא בקומה, אינו כלל מגמרא ודרשות רז"ל, כמ"ש באריכות במנחת אלעזר, ובפרט בתפילין שאינו מסימן הנזכר לעיל שצריך להיות מעומד לדברי הפוסקים. וגם בארתי שם בחות חיים שצריך כל ירא אלקים לכתחלה לעשות כדברי המגן אברהם להניח של יד מיושב ושל ראש מעומד. וגם אותן הנוהגים להניח שתיהן מעומד, היינו רק ההנחה, והנו דלא לוסיף עליה להחמיר לעמוד כל היום, כיון דחילוק גדול הוא מצילית לתפילין, דבציצית כשלובש בגד בת ד' כנפות מחויב בציצית כל היום מחיובא, על כן שפיר צריך הפרי מגדים ללמוד מקרא אשר תכסה בה שיוכל להיות בישיבה כרצונו כל היום כדרך בני אדם, דכיון שצריך להיות מעומד אין נפקא מינ' בשעת העטיפה או כל היום, כיון דחיובי' דבגד בציצית כל היום, מה שאין כן בתפילין. הגם שביארנו בחות חיים (סימן ל"ז סק"ח) כדעת זקיני הלבוש זצ"ל (סימן פ"ה סק"ח) שמצותן כל היום לכתחלה, אבל החיובא להניחן עליו אינו רק רגע אחד וסגי להו בקשירה פעם אחת, על כן די (גם לדיעות דרבו לומר שצריך להיות מעומד של יד ושל ראש גם שביום) שעומד בשעת קשירתן, ואינו צריך לעמוד בקרא כלל דכשהולך בהם כל היום מותר לכתחלה לישב, כנזכר לעיל:

[ב] **סדר עטיפתו.** עיין במגן אברהם (סק"ב) בשם כתבים (פרע"ח שער הציצית פ"ח) שצריך להתעטף כעטיפת ישמעאלים. והנה מהו עטיפת

ישמעאלים, כתב בבית יוסף (ד"ה ומדר) בשם הגאונים ז"ל דעיטוף גמור בעינן מדמברכין להתעטף בציצית, והוא בש"ס מועד קטן (כה, ב) אמר שמואל כל עטיפה שאינה כעטיפת ישמעאלים אינה עטיפה, מחוי ר' נתמן עד גובי דיקנא, ופירש רש"י (ד"ה גובי דיקנא) דהייט עטיפת ישמעאלים גומות שבלחי למטה מפיו. וגם מה שהביא המגן אברהם זה בשם כתבי האריז"ל, כתב בשער הכונות (דרוש ג' מענין הציצית), וכן בפרי עץ חיים, וכתב שם בפירוש עטיפת הישמעאלים וערביים, וזה הלשון שהם מעטפין ראשן בטלית וכורכים השני קצוות של הטלית סביב גרונם ולואריהם וכו', עיין שם. והנה בעולם נהגו הרבה אנשים רבים וכן שלמים שמעטפין הטלית ומכסין פניהם עד פיהם לפניהם, ויש מחמירים יותר לכסות עד החזה מלפניהם, ואומרים כי זהו עטיפת ישמעאלים. (ואנחנו לא נהגנו כן, רק לכסות בטלית ראשו ולכרוך בשני קצות של הטלית על הלואר ועד פיו, והד' ציצית לצד שמאל מאחוריו כמבואר שם בהאריז"ל בכונתו).

והנה אאזמו"ר הקדוש מה"ר שלמה ז"ע מפה קהלה תמה על מנהג רבים הנזכר לעיל שמכסים פניהם ואומרים כי זהו עטיפת ישמעאלים, והיתכן לומר כן, כי איך הלכו הישמעאלים בכיסוי פניהם, בחשך ילכו אם יכסו עד הפה מלמעלה למטה והעינים והחוטם והפיים מכוסות, ואיך לא יפלו בפחתים ובורות ויגעפו גופם, ואם יוליכם אחר כמו שמוליכין סומא שלא יפול כנזכר לעיל, הלא גם האחר יפול אם יתעטף כנזכר לעיל. ובעל כרחך לומר שהאחר יהיה מאומה אחרת שאינם ישמעאלים בעטיפתם, וגם לא שמענו מעולם שינהגו את הישמעאלים כמו הסומים (סגי נהור), ודבר זה מבא לידי גיחוך.

וגם רמי' לדבר, ב) ממשנה מפורשת בכלים (פכ"ט משנה ה') גומדין של ערביים, פירש הר' עובדי' מברטנורא ז"ל שהוא אמה על אמה ומכסין הערביים מוטמן ופיהם בזמן הקור. ואם הפירוש עטיפת ערביים (ישמעאלים) בטליתם שמכסים את פניהם בראשם מלפניהם עד פיהם ולמטה, הלא ממילא החוטם מכוסה, ולמה להו הגומדין הלו של אמה. אלא ודאי דזה אינו, וכנזכר.

ב) ממה שמביא הבית יוסף מהבעל העיטור (הלכות ציצית שער ב' ח"ג) בשם הגאונים עטיפת ישמעאלים עטיפה גמורה וכו', ומסתברא לן דעטיפת ישמעאל לא החכרה אלא לגבי אבילות דאמר שמואל וכו', (כנזכר לעיל מש"ס מועד קטן (כה, ב)), אלא שהאריז"ל פסק דגם לעטיפת ציצית צריכין להחמיר בעת תחלת עטיפת הטלית לעשות כעטיפת הישמעאלים, ושם בגמרא במקורו לא נמצא כלל לכסות פניו, רק נראה בפשיטות לכרוך הטלית על לואריו עד שיגיע למעלה בתחלת פניו בגומא שבחקנו, כנזכר לעיל.

ג) וגם האר"י ז"ל שצוה לעשות בעטיפת ציצית כעטיפת ישמעאלים בעת הברכה, הנה בעת תפלת מנחת שבת קודש בעטיפת הטלית כתוב בסידורי האריז"ל, ומקורו בהגהות מהר"י למת ז"ל בפרי עץ חיים, שאין לכסות הפנים ולא המצח כלל בטלית כי אז מתגלה המצח וכנודע, והלא כדברי האר"י ז"ל צריכין לציצית עטיפת ישמעאלים, ואם נאמר שזהו על כל פניו (עד למטה במקום פיו) אם כן המצח בעל כרחך שיכסנו, ואיך נקל במצות ציצית אז לברך להתעטף ושלא לעשות כעטיפת ישמעאלים. אלא ודאי דעטיפת ישמעאלים אינו כלל על הפנים לכסותו, רק לכורכו סביב לואריו וראשו מעוטף בו כנזכר לעיל, אבל המצח לפניו יוכל להיות שפיר מגולה. (ומה שכתב שלא לכסות אז המצח כלל, אין משמע דבשאר פעמים צריך להיות המצח מכוסה, אלא הפירוש כפשוטו דבשאר פעמים שאין מדקדקים על זה כשמתעטפים ראשם בטלית אז מתכסה המצח גם כן לפעמים כמובן,

אבל [במנחה] צריך לדקדק על זה שלא לכסותו כלל, וזה פשוט).

ד) דמלשון האר"י ז"ל בעלמו (בשער הציצית) שכתב לעשות כעטיפת ישמעאלים כנזכר לעיל, מפורש ומבואר כך לכורכו סביב לואריו וגרונו כנזכר לעיל, ומה זה ענין לכיסוי פניו בזה.

ה) מש"ם שבת (סה, ב) הערביות יוצאות רעולות, פירש רש"י (ד"ה יוצאות) דרך ערביות להיות מעוטפות ראשן ופניהן חוץ מן העינים וכו', עכל"ה. הרי שאין מכסות ראשן עד העינים מלפניהם ולמטה, רק מלמטה מתעטפות סביב גרונם ופיהם כדי שישארו העינים מגולים, (כי בודאי אין לומר שעושין נקבים בטליתן במקום העינים שיסתכלו דרך שם), ואם הנשים מתמת צניעות אין מכסות העינים, כל שכן האנשים שאין מכסין טליתם על העינים, וכנזכר לעיל.

ו) וגם עתה רואין בארץ הקודש ושאר ערי מוגרמה הערביים הישמעאלים אשר מנהג אבותיהם בידיהם, גם במלבושיהם, כנודע, ועשו כן כשרואה ליגן במרוצה אז נוטל חלק א' מבגדו הראב העליון ומשליכו על כתפו וכורכו על לואריו, וכשהוא רפש וטיט ורוצה לרוץ אז גם החלק השני הוא מגביהו וכורכו על לואריו, וזהו עטיפת ישמעאלים, כי אם יכסה פניו אז לא יראה אנה ליגן כלל, וכנזכר לעיל.

אמנם חזות קשה ראיתי בשולחן ערוך הרב המגיה ז"ל (בסימן זה (פ"ק ה')), שכתב עטיפת ישמעאלים דהיינו לכסות הראש עם הפנים עד גומות שבלחי למטה מפיו עד כאן לשונו. ובאמת אחרי המחילה ונשיקת עפר כפות רגליו הקדושים זי"ע, אין שום מקור למה שכתב "לכסות הפנים", וכמו שהוכחנו ובארנו לעיל בראיות פשיטות וברורות בעזרת השם יתברך.

אך זאת מנהגי, וכמו שנהג אדומו"ר הקדוש רבינו יחזקאל זי"ע הרב משינאווע, כי גם בעת עטיפת ישמעאלים, שהוא עשוי עיקר המצוה מן המובחר לעשות אז גם כדעת הגאונים והאריז"ל שצריכין עטיפת ישמעאלים, מכל מקום צריכין לדקדק להמשיך למטה הטלית מצד ערפו ואחוריו שיהי' מכוסה בו ראשו ורובו של הגוף, כיון שעיקר מדינא היא ההלכה בזה בטור ושולחן ערוך כדרך שבני אדם וכו', היינו עיקר עטיפת הגוף, על כרחך צריך להיות אז רוב הגוף גם כן מכוסה כדי שלא יבטל בעת עטיפת ישמעאלים המצוה בעיקרה להלכה, שהוא עטיפת הגוף, והיינו רובו, כנזכר.

ובענין העטיפה שכתבנו לעיל בזה שמנהגנו ליקח הד' ציצית לצד שמאל בעטיפתו ובכריכתו על הלואר, הן אמת כי בטור וגם בפרי עץ חיים ובסידור כתבו הכונה גם באופן זה שנותן הב' ציציות לפניו וב' לאחריו, עיין שם. מכל מקום למאי דקמן (בעטיפת ישמעאלים) כתוב בפירוש בשער הכונות (דרוש א' מענין הציצית) וזה לשונו: והנה לסיבה זו הצריכו הגאונים להתעטף עטיפת ישמעאלים ומחזירים ב' הציצית שביד ימין אל צד שמאל, באופן שיתחברו שם בצד השמאל מאחוריו כל הד' ציציות, ויהיו תלויים מאחוריו בצד שמאל במקום התחלת בגין הנוקבא מאחורי החזה, עד כאן לשונו הקדוש. הרי מפורש בלשונו הזהב והקדוש בשער הכונות (שהוא משמושה שפרים בלא נקי' לשון מס"ר חיים ווישאל ז"ל, והוא העיקר ועליו יש לסמוך במקום שנראה כמו ספק ושלגתא בדבריו ז"ל, כנודע בשם הגדולים (ערך ר' חיים ויטאל)) שצריך להחזיר כל הד' ציציות לאחוריו בצד שמאל, וכמנהגינו כנזכר לעיל.

שוב ראיתי בספר אשל אברהם מהדורא תניינא על אורח חיים (להגה"ק מבעלזא ז"ל) בסימן ט"ז (בדרש הסימן ד"ה בדברי הגמרא), תולה גם כן על

סעיף ו על טלית קטן יכול לברך להתעטף אף על פי שאינו מתעטף אלא לובשו: הגה ויש אומרים שמברכין עליו [ג] על מצות לילית וכן נוהגין ואין לשנות (כל ב סימן כ"ג וב"י בהלכות קטנות דף פ"ו ע"ב):

נמוקי אורח חיים

הרב הגה"ק החמיא ז"ל בשולחן ערוך בזה במה שכתב שיהי' העיטוף גם מלפניו, עיין שם:

[ג] **על מצות ציצית וכן נוהגין ואין לשנות.** עיין דרכי משה (אות ג בשו"ד) ומובא בטורי זהב (סק"ז) טעם המנהג שכתב הרמ"א בזה שמברכין על טלית קטן על מצות לילית, כי חוששין לדברי הפוסקים (עיין כלבו סימן כ"ג ומטוקי יוסף הלכות קטנות פו, ב) שאין לברך על טלית קטן כזה לפי שאין בו שיעור עיטוף, ולכן לא מברכין להתעטף, דהוי משמע דמקיים המצוה כתיקונה, רק מברכין להשם יתברך שנתן לנו מצות לילית, ואף שאין מקיימין עכשיו כתיקונו. ובזה מתורץ דמברכין "על", לשון דמשמע לשעבר, עכל"ה.

וזהו תמוה לעינינו ולא זכינו להבין, דאם כן בכל המצות שמברכין על מצות, וכמו בתפילין שמברכין על של ראש "על מצות תפילין", ואם כן למה לי המנהג לומר אחריה ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד, כמו שהביא הרמ"א ז"ל בעצמו בסימן כ"ה (בסעיף ה, [ועיין שם בדרישה באות פיים סק"א]) משום שפק ברכה לבטלה, היינו לחוש לדעת הפוסקים (רש"י מנחות לו, א ד"ה לא סס) דאין צריך לברך על של ראש כשלא סח בנחיים בין של יד לשל ראש, תיפוק לי כיון שמברך בלאו הכי על של ראש רק נוסף על מצות תפילין, וזהו רק לשון הודאה להשם יתברך שנתן לנו מצות תפילין מכבר, היינו הודאה כוללת על גוף מצות תפילין, גם אם אינו צריך לברך עתה בפרטות, כגון שאינו מקיים עכשיו כתיקונו כמזכר לעיל מהדרכי משה, ואם כן אין צריך לומר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד כלל בזה.

ב) ועוד הגע בעצמך אם יש לו ספק על הפרשיות של ראש אם כשרים, (ואין לו אפשר למצוא אחרים להיתן כעת), פשיטא דיתן בלא ברכה, ולמה לא יברך "על מצות תפילין" כמו בתפילין כשרים בודאי, דהא גם אם הם פסולים ואינו מקיים המצוה כראוי עתה, מכל מקום מברך על מצות תפילין בכללות ושנתן לו השם יתברך זה כבר, וכנזכר לעיל.

ג) וגם הלא בכל המצות שיש ספק ועושה אותן בלא ברכה משום ספק ברכות להקל, הלא לא אשתמיט שום פוסק לומר דיברך בלשון על מצות (תפילין), דאז [גם] אם אינו מקיים בזה המצוה מכל מקום אינו ברכה לבטלה, דהרי מברך רק על מצוה זו בכללות שנתן לנו השם יתברך מכבר, כנזכר לעיל.

ואין לחלק דבטלית קטן על כל פנים בגד של ד' כנפות הוא, והתורה אמרה על ארבע כנפות כסותך (דברים כב, יב), על כן גם אם אינו כשיעור שהקטן בן ט' מתכסה בו וכו', מכל מקום בגד של ד' כנפות הוא, על כן מברך על כל פנים על מצות לילית (אם אינו מברך להתעטף מחמת חשש שאינו כשיעור כנזכר לעיל), אבל הכא יש ספק אם צריכין לברך כלל על של ראש כשלא הפסיק בנחיים, (ובזה יהי' מיושב קושיא א' הנזכר לעיל). זה אינו, דכיון דכתיב "על ארבע כנפות כסותך אשר תכסה בה", ואין בו שיעור עיטוף כפי שאמרו חז"ל (מנחות מ, ב), על כן אין הבגד מחויב בלילית, ומכל שכן בברכה כלל וכלל. וגם קשה קושיא ב' וג' הנזכרים לעיל.

ובעל ברחך צריכין לישב בדוחק דברי הרמ"א ז"ל בדרכי משה שכך הי' מסורה

סעיף י אם לובש טלית קטן בעוד שאין ידיו נקיות ילבשנו בלא ברכה וכשיטול ידיו ימשמש בציציות ויברך עליו [ד] או כשילבש טלית אחר יברך עליו ויכוין לפטור גם את זה ואין צריך למשמש בציציות של ראשון:

יא דיני חוטי הציצית

סעיף ה [א] אין עושין הציציות מהצמר הנאחז בקוצים כשהצאן רובצים ביניהם ולא מהגימין הנתלשים מהבהמה ולא משיירי שתי שהאורג משייר בסוף הבגד והטעם משום ביזוי מצוה:

נמוקי אורח חיים

בידם מקובל להפוסקים כי ישנם ברכת להתעטף בציצית וברכת על מצות ציצית, ושניהם למה הם, ובעל כרחך דעל מצות ציצית הוא רק הודאה ושבח על המצוה לשעבר ובכללות שנתן לנו השם יתברך המצוה הזאת, על כן יש לברך אותה גם כשנאמר שהטלית קטן אינו בגד הראוי לברך עליו להתעטף כנזכר לעיל, ולריך עיון:

[ד] **או כשילבש טלית אחר יברך עליו ויכוין לפטור גם את זה.** עיין במקורו בטור ובית יוסף בזה (ד"ה ומ"ש לכן בס"ד) מקודש דעה אחרת בשם האגור (סימן כ"ט) שכתב בתחלה בשם מהר"מ (עיין שו"ת מהר"ם אור זרוע סימן מ' ומהרי"ל סימן י') שלא התעטף בטלית קטן עד לאחו מבית הכנסת (ואז הסיר הטלית גדול), והפסיק בברכה בטלים ולבשו וברך, עד כאן לשונו. והלשון הפסיק "בברכה בטלים" יפלא מאוד, כי היתכן לומר על מהר"ם ז"ל ראש לראשונים מרבותינו הקדושים, שעסק בברכה בטלים (ח"ו) ללא צורך.

ובד הוינא טליא קטינא רשמתי על גליון הבית יוסף בטור בזה, שיש לומר הטעם שבעל כרחך עסק רק בברכה בטלים אז, כיון שהיה לו ספק ברכה בלבשתו הטלית קטן מיד אחרי הסירו הטלית גדול של ציצית, ואם יעסוק בגמיים בברכה תורה שוב לא יהיה היסח הדעת והפסק, כי מצות ציצית הוא תרי"ג מצות התלויים בה, כמ"ש בתורה (בפרשת ציצית (במדבר טו, לט)) וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה' וגו', וממילא הוי שפיר מעניני' דציצית לעסוק בתורה ומצות ה', על כן עסק אז רק בדברים בטלים ושוב הוי היסח הדעת והפסק, ושפיר הי' יכול לברך על הטלית קטן. ושוב לא הוי עון העסק קלת בדברים בטלים כיון שהוא לצורך, מחמת הפסק ברכה כנזכר, עד כאן מה שכתבתי אז. אם כי הוא לכאורה רק דרך נחות ומילי דקטנותא, אמנם כדאי לכתבן כעת מפני כי הלשון עסק "בדברים בטלים" (ולא בדברי תורה) לריך בעל כרחך ישוב, כנזכר.

[א] **אין עושין הציציות מהצמר הנאחז בקוצים וכו' משום ביזוי מצוה.** עיין טורי זהב (סק"ד) ונפרי מגדים (בהשמטות והגה) שם דגם בדיעבד פסול משום ביזוי מצוה, וכדאמרינן בגמרא (מנחות מג, ב) עשאו מן הסוסין פסולה, עיין שם. ולריך עיון דהיכן מצינו דיפסל בדיעבד כשעשה המצוה בדרך ביזוי, כגון כשמיסה הדם ברגלו דפסקינן (ביורה דעה סימן כ"ח סעיף ו') דאסור לכסות ברגלו כדי שלא יהיו מצות בזויות עליו, אף על פי כן לא אשתמיט שום פוסק לומר דיהיה לריך לחזור ולכסות בידו בדיעבד כשכבר כיסה ברגלו. וכן לא היה קא סלקא דעתן אלינא דרב (בשבת כב, ב) דסברא ליה אין מדליקין מנר לנר (דחנוכה), למאן דאמר דסברא ליה טעמיה משום ביזוי

טז שיעור טלית

סעיף א [א] שיעור טלית שחייב בציצית שיתכסה בה באורך וברוחב ראשו ורובו של קטן המתהלך לבדו בשוק ואינו צריך אחר לשומרו: הגה ואם חייב בציצית דוקא כשהגדול לובשו פעמים ערלי ויוצא בו לשוק (מיי יוסף בשם ק חייב וכשם מהרי"ל):

נמוקי אורח חיים

מצוה, כשכבר הליק שיהיה צריך לכתת הנר ולהליקו אחר כך עוד הפעם נר של חול.

אך זהו יש לומר דיהיה יותר ריזוי מצוה כשיכבנה הנר חנוכה. וגם היה מקום לחלק ולומר דבשלמא כשכבר כיסה ברגל אינו ניכר יותר הריזוי רק בפעם ההוא כשעשאו, על כן אין מחייבין אותו לגלותו ולחזור לכסותו, מה שאין כן בעושה הצלית מצמר הנאחז בקוצים וכו' שהוא אולי עדיין ניכר לצמר פחות וכזוי, על כן גם בדיעבד צריך להחירן ולעשות ציצית אחרות. אך זה אינו, דהא גם משיורי שמי שהאורג מסיים בסוף פסולה, והקשה הטורי זהב (בה (סק"ד)) דהא חיפוק ליה מן תעשה ולא מן העשוי, וחירץ דיש לומר דמיירי דמתחלה ארג החוטים לשם ציצית, ואחר כך ארג מהם בגד, ועל כל פנים נראה דלא יכירו עוד שינוי או ריזוי כשיהיו הצלית משיורי השמי האורגים, ואף על פי כן פסולים גם בדיעבד. ובעל כרחך צריך לומר להנית יוסף דסברא לי' דזהו מטעם ריזוי מצוה (עיין שם מגן אברהם סק"ט), דהכי קיים להו לחכמינו ז"ל בה דייקא דגם בדיעבד בכהאי גוונא פסול [מפוס] ריזוי מצוה.

ואם עיקר ריזוי מצוה הוא מדאורייתא, עיין בדרכי תשובה שם (סיעון כ"ח סקנ"ט) מה שכתב לדברי האחרונים, ואין כאן מקומו להאריך, ולא באתי רק לעורר בזה:

[א] שיעור טלית שחייב בציצית שיתכסה בו באורך וברוחב ראשו ורובו של קטן המתהלך לבדו בשוק ואינו צריך אחר לשומרו, הג"ה ודוקא כשהגדול לובשו פעמים עראי ויוצא בו לשוק עד כאן לשון הרמ"א ז"ל. ועיין במגן אברהם (סק"ט) בשם הטור דהקטן היינו בן ט' שנים. ועיין בית יוסף (ד"ה כ' רפיע הג') דעת מהר"י [ן'] חביב. ובמגן אברהם (סק"ב) העלה שלא לברך על הטלית קטן שלנו כיון שאין הגדול יוצא בהם לשוק. וכן כתב בשם הלחם חמודות (סק"ב), וחקי הלבש (סעיף ט'), עיין שם ובפרי מגדים (בחשל אברהם (סק"ב)) שם.

ובודע בחזהרות הגה"ק מבוטשאטש זצ"ל (בשל אברהם סיעון ס"ז סק"ט) ליזהר שלא לברך על הטלית קטן שלנו כיון שהגדול מחויב ללאת בהם לשוק. אמנם בהסכמת סידור דעת קדושים להחזכר לעיל כתב אדומו"ר הגה"ק משינאווע ז"ל כי מה שאמר שאין הגדול יוצא בהם לשוק, היינו שאינו בא ללאת בהם, זהו רק מצד כיסוי גופו אינו בא, כי בעודו ערום בא הוא, ובכיסוי כזה אינו בא וקרא אשר תכסה בה (דברים כב, יב) לחייב בציצית ולברך. ומה שאדם גדול אינו יוצא בטלית קטן לשוק הוי כמו אדם נכבד אינו יוצא בלא גלימא שקורין תלא"ט לשוק, וכי בשביל זה לא יהי' בגד הלבש בו בביתו שקורין בעקיש"ע נקרא בגד לעניין ציצית וכו', עכ"ל אדומו"ר ז"ל הנזכר לעיל.

אך אני בעני שמעתי ורואיתי דבריו הקדושים אבל לא אבין כלל, והלא זה אנו דנין בשלוגתא הנזכר לעיל בית יוסף ובמגן אברהם, מהו שהגדול בא ללאת בו לשוק (אפילו לפעמים ערלי), וכיון דפסקינן כהרמ"א והמגן אברהם שצריך לחוש שלא לברך על טלית קטן שלנו מטעם

כד הנהגת לבישת הציצית שכרה ועונשה

סעיף א [א] אם אין אדם לובש טלית בת ארבע כנפות אינו חייב בציצית וטוב ונכון להיות

נמוקי אורח חיים

הנזכר, וכדברי הדעת קדושים בחזהרות, ואין נאמר דהיינו טוש שמפני שאינו מתכסה גופו, דבכיסוי גופו תליא מילתא (כמו שאמר אדומו"ר שם בהסכמת הסידור דעת קדושים), הלא אם כן אין שום נפקא מינה אם הגדול טוש לנאת בו בשוק או לא, דכיון דיש בו שיעור דהקטן מתכסה בו ראשו ורובו (דהיינו אמה על אמה מכל צד מלפניו ומלאחריו, כמו שאמר הרב החניא ז"ל (עיין קונטרס אחרון בהלכות לילית) וכמובא שם בהסכמת אדומו"ר כנזכר לעיל), הרי יש בו שיעורא דמתכסה גופו כפי מה שצריך בה שיעורא.

ואין לומר דהיינו כיסוי ערותו בממוך לרגליו, דשיעורא רבה כזה בודאי לא צריך שיהיה הגדול מתכסה עד תחלת רגליו בודאי אין בו בשיעורא דאמה על אמה (כנזכר לעיל מהחניא) מראשו עד רגליו, אלא ודאי דבהא לא קמיירי כלל, דיש לו מכנסיים אשר לבוש בהם לכסות בשר ערוה, והבגד דמיירי בו הוא שמתכסה בו גופו (או ראשו) למעלה, ובעל כרחך תלוי בתכונת הבגד ומנהג בני אדם אם הבגד הזה הוא ראוי כל כך לגדול עד שלא יבוש לצאת בו (על כל פנים דרך ערמי) לשוק, ואם כן בימינו אשר לא יצאו בשוק בהטלית קטן גם אם הוא גדול שהקטן מתכסה בו ראשו ורובו, על כן בודאי שפיר לפי דברי הפוסקים הנזכר לעיל שלא לברך עליו.

ומה שכתב (בהסכמתו הנזכר לעיל) לדמותו לאדם גדול ונכבד אשר אינו יוצא לשוק בלא תלא"ט (שנקרא בהרבה מגילותנו ראחאוואלק"א), היינו גלימא עליונה. הנה פשוט שזהו אינו דומה כלל להמידון, כי הנוהג שלא לצאת בלא תלא"ט הוא רק לאיש מיוחד על העדה, כמו רב ומנהיג וכיוצא איש נכבד מיוחד, אבל שאר. כל אדם גם הנכבדים רובם ככולם ממש יוצאים לשוק בבעקיש"ע (או בבגד הנקרא ראק"ק או איבערליהע"ר), אם כן מי שאינו יוצא לשוק גם בה רק בתלא"ט עליון עליו הרי זה בטלה דעתו אצל כל אדם, על כן אם היה הבעקיש"ע של ד' כנפות היה חייב בציצית, מה שאין כן בטלית קטן אשר כולם אינם יוצאים זולת אם יצא אחד לשוק בה לבדו יהי' לשמוק למשל ולשמינה, וזהו בטלה דעתו אצל כל אדם. ועיין בפרי מגדים (בהשבטות סק"ח) בה לענין בגד שמתכסה בו ראשו ורובו אלא שהוא לבוש בחוץ ואין יוצא בו לשוק ערמי, ופחם בני אדם יוצאים בו להב"ח דקובר תרתי בעינן וכו' דבחר דעתו אזלינן, וצריך עיון, עד כאן לשון המשבצות זהב אולם אין ראי' לבידון דידן, דלבוש "בחוץ" שאני, ועל כל פנים בהך נחתינן ובהא סלקינן דכיון דבטלית קטן לא יוצאין לשוק רובם ככולם, על כן אין לברך עליו.

ואינני כחולק על רבי ת"ו, הגם שבאתרתי בארוכה בעזרת השם יתברך בחשובת מנחת אלעזר (סלק ד' סימן ו') בראיות מוכיחות לאין שיעור כי בדבר הלכה מותר לחלוק על אביו ורבו. מכל מקום בה גם בעקבות כ"ק אדומו"ר הנזכר לעיל ז"ע נגד לטובה מ"ש כי בא לישב מנהג רבותיו הצדיקים וקדושים נוחי נפש ז"ע, גם אנא זעירא בתתי לישב מנהגינו מאבותי הקדושים ז"ע ורבותינו הצדיקים הקדושים כדעת קדושים שלא לברך על הטלית קטן, רק לבוש בברכה להתעטף לפטור גם זה הטלית קטן, אשר כתורה תעשו (ועשו), כי כן נראה להלכה בעזרת השם יתברך:

[א] **אם אין אדם לובש טלית בת ארבע כנפות אינו חייב בציצית** וכו'. הנה

כל אדם זהיר ללבוש טלית קטן כל היום כדי שיזכור המצוה בכל רגע ועל כן יש בו חמשה קשרים כנגד חמשה חומשי תורה וארבע כנפים שבכל צד שיפנה יזכור ונכון ללובשו על המלבושים לפחות יזהר שיהיה לבוש ציצית בשעת התפלה:

נמוקי אורח חיים

נפלאת בעיני ולריך עיון הלשון בש"ס חולין (קלב, ב) אומרים לו עשה סוכה ואינו עושה, לולב ואינו עושה, ציצית ואינו עושה, מכין אותו עד שתצא נפשו, והיכן שייך עשה ציצית ואינו עושה דמכין אותו עד שתצא נפשו, הלא כל המצוה איננה חיובית כנזכר. ולכאורה יש לומר יותר ראוי מטעם ושפטו העדה והצילו העדה (פנחס יב, ט), שיפשיטו מעליו את הבגד של ד' כנפות כדי שיהיה פטור מציצית ולא יצטרכו להמיתו. והגם שבש"ס כתובות (פו, ב) שם בריתא זו והחסירו "עשה ציצית" ולא גרסו שם רק עשה סוכה ועשה לולב, מכל מקום בחולין הגירסא כן (בלי שום נוסחא אחרת בהג"ה שם), וכן הרמב"ן (בפרשת יתרו (כ, ח), על הכתוב זכור את יום השבת לקדשו) מביא הך כגירסא דחולין עשה ציצית וכו', דמכין אותו עד שתצא נפשו. והלא עיקר התכלית כיון שאינו המצות עשה בכלל עושין מד' מיתות בית דין ואינו לא תעשה רק עשה חיובית שיזדקקו הבית דין ויכריחוהו על ידי זה לקיים המצות עשה (אפילו עד כדי מיתה), וכמו שכתבנו בחיטרי שו"ת מנחת אלעזר (חלק ג' סימן פ'), עיין שם, וכמ"ש גדול הראשונים הרמב"ן שם (בפרשת יתרו) דאין הך דמכין אותו עד שתצא נפשו במצות עשה בדרך עונש ודין כלל, רק כדי להכריחן למורדים, עיין שם.

ופשוט דהך דאמרינן במנחות (מד, ב) דאמר ליה מלאכא לר' קטינא חדינא בקייטא וסרבלא בחיוטא ציצית מה תהא עלי וכו', ואמר לי בעידן ריתחא מענשין אפילו לעשה, היינו בידי שמים, אבל עונש בידי אדם לא שייך בזה. ובפרט כשאינו הולך בבגד של ד' כנפות כלל לא הי' ראוי להמיתו הבית דין עד שתצא נפשו כלל, רק כשהולך בבגד של ד' כנפות ומתעקש ואינו קושר בו ציצית אז הי' לריכין להכריחו היינו לפשוט מעליו בעל כרחך את הבגד הזו, וממילא לא יתחייב להכותו עד שתצא נפשו ומשום ושפטו העדה והצילו העדה. ולאומר הנושא בעל כרחך לתרץ ולומר כיון דעשה אין בו שום משפט עונש בידי אדם, על כן לא שייך בו כלל ושפטו העדה והצילו העדה לומר שיפשיטו מעליו את הבגד של ד' כנפות, רק אנחנו נכריח אותו שיעשה המצוה ואם הוא מתעקש אז מכין אותו, ואם תצא נפשו אז האחריות עליו בזדונו אם ימות, זהו נראה בעל כרחך לישב, ועדיין לריך עיון גדול להבין.

ועיין בש"ס ברכות (כ, ב) ברב אדא בר אהבה דחזא וכו' דלבשה כרבלתא בשוקא, סבר דבת ישראל קרעה מינה וכו', והיינו שהוא לבושי שאן שנהגו העכו"ם ועוברת משום לאו ובחוקותיהם לא תלכו (ויקרא יח, ג), ולמה לא מסרה להבית דין שיכהו מכות מרדות וירדפוה עד שתקיים ותפשוט הבגד שאן, (כמו שנראה פשוט דאם היתה ישראלית לא הי' לריך לשלם הד' מאות זוז, עיין שם). אלא ודאי דגם בעברת לאו אם הי' אפשר לעשות דין על אחר לפשוט מאתה הבגד שאן ולקורעו (כמו שהיה המעשה) היה עושה ולא למוסרה לבית דין להלקותה. מכל שכן בעברת מצות עשה דאין בה דין עונש בידי אדם רק לריכין להכריחו, אם כן היו לריכין לפשוט ולקרוע מעליו את הבגד של ד' כנפות בלא ציצית, ולא להכותו ולהמיתו כנזכר, על כן לריך עיון גדול:

הלכות תפילין

כה דיני תפילין בפרטות

סעיף ט [א] אסור להפסיק בדיבור בין תפלה של יד לתפלה של ראש ואם הפסיק מברך על של ראש על מצות תפילין: הגה ולדין דנוהגין לברך שמי ברכות אף אם לא הפסיק צריך לחזור ולברך על של ראש להיות גם על מצות (דברי עצמו):

כז מקום הנחתן ואופן הנחתן

סעיף ד לא יהא דבר חוצץ בין תפילין לבשרו לא שנא של יד לא שנא של ראש: הגה ודוקא בתפילין [א] אבל בלוטעות אין להקפיד (רשב"א בתשובות סימן תתכ"ז):

נמוקי אורח חיים

[א] **אסור להפסיק בדבור בין תפלה של יד לתפלה של ראש וכו'.** לאו דוקא בדיבור בלבד, אלא הליכה ממקומו ועקר רגליו ד' אמות, הוי גם כן הפסק בין תפילין של יד לתפילין של ראש, ועיין (סימן קע"ח (סעיף א')), ובסימן מ' (סעיף י"ג), ובמגן אברהם שם (סק"ז), ובשמלה חדשה (סימן י"ט) בתשובות שור (סק"מ). והכא חמיר משם גבי שחיטה דנוהגין לדבר לכתחלה בחמצא מעמיי שחיטה, מה שאין כן הכא דהוא עבירה דחוזר עליה מעורכי המלחמה (סוטה מו, ב), וגם לצורך תפילין אסור להפסיק בדיבור רק כדיעבד אין צריך לברך ב' ברכות, כמ"ש לקמן בסמוך (סעיף י') בזה. וראיתי לעורר זה, לאשר ראיתי כמה תלמידי חכמים שהרגל נעשה טבע אצלם בהיותם בעלי מחשבות ובהגמירם הכריכות של יד יקחו התפילין של ראש וילכו ד' אמות או יותר בהניחם תפילין של ראש, עד שקודם הנחת תפילין של ראש ובפרט ההידוק כבר הלכו ד' אמות והוי הפסק, על כן יזהרו שלא לילך, רק במקומן יניחו תפילין של ראש, כנזכר:

[א] **אבל בלוטעות אין להקפיד.** עיין טורי זהב (סק"ד) במה שייך להקשר יש להקפיד גם בלוטעות שלא יהי' חצילה. ועיין בדברינו בחות חיים בזה (סימן כ"ז סק"ז) מה שכתבנו בזה על דברי המחצית השקל (סימן ל"ד סק"ג), ופתח הדביר (הספרדי, סימן ל"ד), וסמ"ס להגאון מה"ר שלמה קלוגער ז"ל (הלכות תפילין משובה כ'), בענין החצילה בזה מתפילין דרש"י לרבינו תם ולטעותיהן במקום הקשר, עיין שם.

אולם נראה לי עתה לכאורה דאיה מש"ם סוכה (נ, ב) דאמר רבי לא לדון אינש לוגבא בהושענא, דדילמא נחרי ערבי והוי חצילה, (פירש רש"י הלולב משיר עלי ההדס והערבה ומשחירין בחגב וחוגגין בין מין למין וכו'), ורבא אמר מין במינו אינו חוצץ, (וכן פסקינן בטור ושלחן ערוך אורח חיים סימן תרנ"א סעיף א'). וכן שם בגמרא לא ליגוז אינש לולבא בהושענא וכו', ורבא אמר מין במינו אינו חוצץ, עיין שם. הרי דגם העלים הנפרדים והנופלים מן הלולב שאינם מחוברים עוד למקומו ואף על פי כן כיון דהוי ממין הלולב אינו חוצץ. כל שכן הכא דהם תפילין ולוטעות שלמים דרש"י לרבינו תם ולהיפך, אלא שנתשבו פסולין כיון שלא נסדרו בפרשיות בפנים כהוגן מדעת א' לחברו כנזכר, ועל כל פנים לא גריעי מהנך ערבי דלולב כנזכר לעיל, להיות מין במינו אינו חוצץ.

אך נחמת יש לחלק שפיר, דשם בלולב פסקינן דלקיחה על ידי דבר אחר שמה לקיחה ומהני

סעיף ט [ב] מקום הנחה תפלה של ראש מהתחלת עיקרי השער ממצחו עד סוף המקום שמוחו של תינוק רופס:

כח דיני חליצת התפילין

סעיף ב תפילין של ראש חולץ תחילה משום דכתיב והיו לטוטפות בין עיניך כל זמן שבין עיניך יהיו שתים צריך לחלוץ תפילין של ראש מעומד [א] יניח בתיק של ראש ועליו של יד כדי שכשיבא להניחם יפגע בשל יד תחלה:

נמוקי אורח חיים

גם כן, כדאמרינן שם בסוכה (מ"ו ב), וכן פסקינן בטור ושולחן ערוך אורח חיים (סימן תרנ"ט סעיף ז'). מה שאין כן הכא בתפילין, ובפרט בתפילין של יד, דבעינן לכולי עלמא על ידו ממש בלי חציצה, ולא לקיחה על ידי דבר אחר, על כן יש לומר דאין מקילין גם כן בסברת מין במינו אינו חוצץ, כיון דתפילין דרש"י לרבינו תם ולהיפך לא מתכשרי לדעת חבירו זה לזה, כנזכר לעיל, ועדיין צריך עיון:

[ב] **מקום הנחת תפלה של ראש.** עיין מה שכתבתי בחיבורי אות חיים (סימן כ"ז סק"ג) על דבר הנערים שהיו מדובקים בגופן למעה מהכרס ולמטה וכו', ועיין שם על פי דברי הש"ם מנחות (מ"ו ב) דבעי מיני' פלימו מרבי מי שיש לו שני ראשים באיזו מהן ממיח תפילין, דאמר לי' קוס גלי לו קבל שמתא דאחוכי קאייכת בי. והלא עדיין קשה למה דאמר רבי כל כך ומיבו שמתא בשביל דאינו שכיח כלל, והלא אמרו שם בתוספות (ד"ה לו) בשם המדרש, דאשמדאי הוליד מחת קרקע אדם כזה בשני ראשים ובאו לדון לפני שלמה המלך, ואם כן על כל פנים יש מציאות לדון על הדבר הזה.

ויש לומר בעל כרחך דסבר רבי דמעשה שדים וכשפים הוא דבר שאינו שכיח בישראל, וכיון דלא נחש ביעקב ולא קסם בישראל (במדבר כ"ג, כ"ג) על כן ענהו בנערה ולא רצה לדון בדבר כלל. מה שאין כן פלימו לשיטתו בפסחים (מ"ו ב) דפלימו אומר אור שבין ישראל לנכרי אינו בודק משום כשפים והנכרי יחשדוהו, ובעל כרחך דסברא לי' לפלימו דהיה שכיח קצת כשפים בין ישראל, על כן הנכרי יחשדוהו. מה שאין כן אם לא היה שכיח לא היה שייכות לחוש שהנכרי יחשדוהו בדבר שלא נשמע ולא נראה בישראל כלל. ועל כן שפיר שאל פלימו לשיטתו על המים בשני ראשים אם יאבדו, כיון דשכיח על כל פנים בין השדים כנזכר לעיל, והוא חש לזה. מה שאין כן רבי לשיטתו דלא חש לכשפים על כן שפיר השיב לו כנזכר:

[א] **ויניח בתיק.** עיין בחר היטב (סק"ג) בשם מעה משה (סימן כ"ו) דיכרכם ככנפי יונה. ועיין בדברינו בזה באות חיים (סימן כ"ח סק"ט ד"ה וכעיקר הדבר), עיין שם. והנה עיין בדברינו בדברי תורה (מהדורא תניינא אות פ"ז), ובדברינו להלן (סימן ז'), בשם אחמו"ר בשם רבינו בעל דברי חיים, שצריך לכרוך תפילין בעצמו, עיין שם.

ומ"ש לקמן (סימן ז') בענין כריכת (הייטו קיפול) הטלית בעצמו דהוי מצוה, על פי דברי מהרי"ל (מנהגי מהרי"ל הלכות שבת סימן מ') והמגן אברהם (בריש הסימן), מכל שכן תפילין שהם קדושה בעצמותן, וש לדמותן לגלילת ספר תורה דהוי מצוה גדולה ואין לזלזל בה כמובן. ודלא כמו שראיתי מזה גדולים ומפורסמים לגדיקים אשר יתנו תפיליהן לאחרים לכורכן, ועוד על ידי נערים ובחורים הטוטפים מידיהם.

סעיף ג [ב] מנהג החכמים לנשק התפילין בשעת הנחתן ובשעת חליצתן:

לב סדר כתיבת התפילין

סעיף יד [א] הסופרים הזריזים עושים שלשה מיני קלפים העב יותר לכתוב בו פרשת שמע שהיא קטנה והדק ממנו לפרשת והיה אם שמוע שהיא יותר גדולה ולפרשת קדש

נמוקי אורח חיים

ובמה שציינתי לעיל מה לאות חיים בשם הפוסקים האחרונים אין לכורכם בסדר כנפי יונה, ואין ילמדו תלמידיהם (בשימוש תלמיד חכם) מהם אין לכרוך אם יתעופם הבחורים או הבאים ממקום אחר ולמחר יכרכם אחר, וזה יעשה כך וחבירו להיפך, באופן כריכתם, על כן לא זו הדרך:

[ב] מנהג החכמים לנשק התפילין בשעת הנחתן ובשעת חליצתן. יש לעורר מה כי אין ינשק התפילין של ראש בשעת הנחתן, הלא אסור להוציא תפילין של ראש מהתיק עד שתהא תפילין של יד מונחת כבר על ידו, כמבואר במחבר לעיל (סימן כ"ה סעיף י"ח), ובעל כרחך דינשקם בשעת הוצאתם מהתיק אחר הנחת תפילין של יד. ואם כן קשה אין יפסיק בנישוק בין תפילין של יד לשל ראש, הלא מבואר לעיל שם במחבר דאחר שקשר של יד מיד יניח של ראש ולא יפסיק ביניהם גם בהז' כריכות, הגם כי אנן נוהגים כמ"ש המגן אברהם שם (סימן כ"ה סקי"ם) בשם האריז"ל (שער הכוונות ענין תפילין דרוש ה') שכרך קודם שהניח של ראש שסובר שהכריכה מצוה ואינו הפסק, וחהו מ' כריכות, אבל הנשיקה דאינה צריכה להנחה וקשירה, ואם כן אין ומתי נושק התפילין של ראש, בשעת הנחתן ואחר הנחתן בראש לא יוכל לנשקן בפיו.

וי"ל כיון דהבית יוסף (ד"ה כ' הר"ר דוד) הביא זה בשם מהרדיהם (סדר שמירת של מול ד"ה קשר של תפילין) בשם גאון (שכל דבריהם ז"ל דברי קבלה כנודע), ועיין מה שכתבתי בזה בחות חיים (סימן כ"ם סק"ד) דלאו דוקא החכמים אלא לכל אחד מצוה הוא, עיין שם. וכיון דהוי מצוה שוב לא הוי הפסק בין תפילין של יד לשל ראש, כמו ז' הכריכות של תפילין של יד, ואם כן יכול לנשקן לשל ראש בשעת הוצאתן מן הכיס [קודם] להנחתן.

[א] הסופרים הזריזים עושים שלשה מיני קלפים העב יותר לכתוב בו פרשת שמע שהיא קטנה, והדק ממנו לפרשת והיה אם שמוע שהוא יותר גדולה, ולפרשת קדש ולפרשת והיה כי יביאך שהם ארוכות עושים קלף דק מאוד, ובזה יתמלאו הבתים בשוה וזהו נוי לתפילין עד כאן לשון מרן המחבר. והנה קשה דאיזה נוי תפילין שייך בזה אם יתמלאו כל הבתים בשוה מבפנים, הלא כתב התוספות במנחות (לב, ב) בד"ה הא מורידין עושין לענין שירטוט בתפילין דמכוסין בעור לא שייך בהו נוי, עיין שם ובדברי אאמו"ר בשו"ת לבי תפארת (סימן י"ל בד"ה והנה ראיתי בספר פתן סופר וכו', ובסימן ל"ו בד"ה איברא כי בגוף הענין), עיין שם ובדבריו בחות שלום (סימן רס"ד ס"ק טו"כ בעמוד שכ"ט בהנדפס). ואם כן איזו נוי הוא כיון שהם (בלא זה) שוים בחוץ בעור קשה, ומה נפקא מינ' ביפיו אם נתמלא בית אחד בפנים או נשאר אויר קצת בבית א' שהפרשה קטנה (כגון פרשת שמע).

אלא ודאי בעל כרחך כמו שכתבו בחות חיים (סימן ל"ב סקט"ו בעמוד קל"ד בהנדפס) דבימיהם היו עושים הבתים מקלף רך ודק, או עור שליל, (ולא

ולפרשת והיה כי יביאך שהם ארובות עושים קלף דק מאד ובזה ימלאו הבתים בשוה וזהו נוי לתפילין:

סעיף כט אם אין הפרשיות שגורות בפיו [ב] צריך שיכתוב מתוך הכתב:

לג דין תיקוני תפילין ודין הרצועות

סעיף ג עור הרצועות צריך שיהיה מעור בהמה חיה ועוף הטהורים וצריך שיהיה מעובד לשמו רצועות בין מעור בין מקלף בשרות [א] הלכה למשה מסיני שיהיו הרצועות שחורות מבחוץ אבל מצד פנים יעשה מאיזה צבע שירצה חוץ מאדום שמא יאמרו שמדם חטטיו נצבעו והאדימו:

נמוקי אורח חיים

כמו הבמים בימינו שעושים מעור חזק עב ויפה, עיין שם). ועל כן אם לא היו כותבים הפרשיות הגדולות כמו קדש והיה כי יבאך בקלף דק אז היה עובי וגודל הפרשיות האלו בולט מבחוץ, (יען שעור הבמים הוא רך ודק כמו קלף כנזכר), ולא הוי נוי כשהיה נראה מבחוץ בית אחד גדול ועב מחבירו בהד' בתים דשל ראש, (מה שאין כן בימינו בבתים שלנו לא שייך זה כנזכר):

[ב] שיכתוב מתוך הכתב. עיין בדברינו באות חיים (סימן ל"ג סק"ב) על דברי הנחלת יעקב על מסכת סופרים (פ"ג הל"ב) מה שכתב להרכיב הך דבסעיף ל' (בסמוך) דאינו רשאי לכתוב אלא אם כן יודע לקרות וכו', עם (סעיף זה) דלכתוב מתוך הכתב, עיין שם עוד לענין ספר תורה. והנה נסתפקתי כמה פעמים כשמתקנים ספר תורה שנמחק אות ויכר עוד רק אלודת הדיו, או לא ניכר כלל, אם צריכין ליקח תומש לקרות מקודש כיון שאין האות הזה כתוב [מפני ש]נמחק, או די כשרואין את האות בקלקולו (היינו רק בחלודת הדיו דהוי כאלו נמחק), כיון דעיקר הטעם בזה דצריך להיות הפרשיות שגורין בפיו כשיכתוב ולא יבא לידי טעות, על כן צריך לומר מתוך הכתב, וכיון שרואה האות היטב לפניו גם מקולקל ונפסק להדיא, מכל מקום הרי יזכור ויכתוב כמו שגור בפיו, וכן נוהגים הסופרים להקל.

אולם נראה לי כשמצא טעות בספר תורה שנחסר אות מעיקרו ובפרט מיבה שלימה (לא שנמחקה, שניכר על כל פנים אלודת הדיו שיוכל לזכור ממוכו כשראה האות גם בקלקולו), אז לא שייך הטעם הנזכר לעיל כשאין האות לפניו נכתב כלל כנזכר, וכשמתקנים וכותבים כראוי צריכים ליקח לכתחלה תומש אחר לכתוב מתוך הכתב, כנזכר:

[א] הלכה למשה מסיני שיהיה הרצועות שחורות מבחוץ וכו'. עיין בזה באות חיים (סק"ב). והנה נשאלתי מחכם אחד על מה שכתבנו שם כי לא הזכירו הפוסקים דעה זו שצריכין להיות הרצועות שחורות מבית ומבפנים, והלא בבית יוסף שם רצה להעמיס זה בכוונת לשון הרמב"ם (הלכות תפילין פ"ג, ה"ד), ומלבד כי כת"ה מירן לו שפיר דהלא הוה לי' להפוסקים להביא דעה זו על כל פנים בשם יש אומרים, וזהו כונתי מה שכתבתי שלא הזכירו הפוסקים זה. הן באמת לא כונתי אז על זה, אך כאשר דנתם אותי לכף זכות ידין המקום אחכם לזכות ולטובה, וכתבתי על הגליון בלאחר מיבורי הנזכר לעיל בדפוס (בזה הלשון) "שוב הראוני כי נעלם ממני בעת כתבי זאת דברי הבית יוסף בזה שרצה להעמיס בדברי הרמב"ם (שם) שכתב ומי הוא לתפילין שיהיו כולם שחורות הקלילה והרצועות כולה, דהיינו שגם אחורי

לו דקדוק כתיבתן

סעיף א [א] צריך לדקדק בכתיבת האותיות שלא תשתנה צורת שום אחת מהן ולא תדמה לאחרת: הגה ולכתחלה יכתוב בכתיבה תמה כמבואר בטור ובשאר פוסקים והוא ידוע אצל הסופרים מיהו אם שינה בצורת הכתב אינו פסול

לח מי הם החייבין בתפילין והפטורים

סעיף ג [א] נשים ועבדים פטורים מתפילין מפני שהוא מצות עשה שהזמן גרמא: הגה ואם הנשים רוצין להחמיר על עצמן מותרים בידם (כל בו):

נמוקי אורח חיים

הרצועה יעשה שחור. ולפי זה קשה להרמב"ם מה שהקשיתי בפנים, דאם כן מה שייך דנתהפכו הרצועות דאמרינן במועד קטן (כה, ב). וכן קשה מהו נוייהן לבר, כיון ששני הצדדים שחורות, ועיין רש"י שם במועד קטן (ד"ה מיתהפיכא) לגריך לומר הרצועות שחורות רק מצד חוץ, עיין שם. אך להלכה כתב שם הרמב"ם בפירוש רק פניהם של הרצועה יעשה שחורות, וכן בדברי משה כתב בזה "ולא נהגו כן רק לעשות מבפנים שחורות", כן כתבתי על הגליון הנזכר.

ועתה נראה לענ"ד דעתי (לולא דברי מרן הבית יוסף) בפירוש דברי הרמב"ם מה שאמר שגוי הוא שיעשה הקלילה והרצועה כולה שחורות, בא לרבות בחינת "כולה" היינו הרצועה גם במקום שאינו צריך לקשירה ואינה מעכב על פי דינא, והי' נראה פשוט להלכה מדינא דבמקום שאינו מעכב גם אם אינה שחורה, כיון דגם אם אינה שם הרצועה כלל, כשר, מכל מקום אם שם הרצועה ארוכה, גוי הוא שיהיה כולה מצבע אחד שחור כולה, ולא כמנומר, שיהיה במקום אחד מרבות אחרות כגון לבן או אדום וכיוצא, אפילו במקום שאינו מעכב עוד שאינה צריך להיות כלל הרצועה שם, מכל מקום כיון שהוא מארכת עוד שם צריך להיות כולה כאחת שחורות, וזהו נראה יותר ברור ופשוט בדברי רבינו הרמב"ם, וגם לא תקשה מה שהקשיתי שם בחות חיים כנזכר לעיל:

[א] צריך לדקדק בכתיבת האותיות וכו'.

עיין בחידושי דברי תורה מהדורא תניינא (אות פ"ג) בענין כתיבת שם הוי' (על פי כונת האריז"ל) האיך לעשות צורת ה' ראשונה, ובאיזה צורה ה' שניה מהשם, עיין שם:

[א] נשים ועבדים פטורים מתפילין וכו'.

הנה נתפקחתי בטומטום ואנדרוגינוס אם חייבים בתפילין, ולכאורה דחייבים מספק, וכמ"ש הרמב"ם (הלכות סוכה פ"ו, ה"ח) לטומטום ואנדרוגינוס מחויבים בסוכה מספק, עיין שם. ואם כן הכי נמי לכל מצות עשה דאורייתא. אך יש לומר דלא דמי לסוכה, דהתם אין צריך גוף נקי, מה שאין כן בתפילין דצריכין גוף נקי, ופסקינן בה ברמ"א בשם הכל בו (סימן כ"ה) בנשים אפילו אם רוצים להחמיר על עצמן אין להם להחיחם, ועיין במגן אברהם (סק"ג) הטעם משום דצריכין גוף נקי, וכיון דהם טומטום ואנדרוגינוס ספק נשים ואולי גם הטבע שלהם יש לטומטום ואנדרוגינוס, על כן אין להחמיר בזה במקום ספק ויש לומר שב ואל תעשה עדיף שלא להחיחן.

אמנם י"ל כיון דכתב המג"א שם דאם היו חייבות היו מזהירות אם כן גם בזה כיון דמחויבים (טומטום ואנדרוגינוס) מספק דאורייתא על כן מזהירי. ואולי יש לחלק דלמאן דאמר ספיקא דאורייתא מן התורה לקולא רק מדרבנן צריכין להחמיר בספק, אם כן מן התורה

מג איך להתנהג בתפילין בהכנסו לבית הכסא

סעיף ה אם רוצה ליכנס לבית הכסא קבוע לעשות צרכיו חולצן ברחוק ארבע אמות: הגה ויש אומרים [א] אפילו בלא צרכיו (בית יוסף בשם רבי הא"ר) וטוב להחמיר וגוללן ברצועות שלהן

נמוקי אורח חיים

פטורין על כן לא מזהרי, ועל כן יש לנטות יותר דשב ואל תעשה עדיף שלא יימחוש, ועל כן שפיר כתב הרמב"ם (לשיטתו (הלכות טומאת מת פ"ע, הי"ב ופיין הלכות איסורי ביאה פי"ם הי"ז, ופט"ו הכ"ח, והלכות אבות הטומאות פט"ז ה"ט) דספיקא דאורייתא מן התורה לקולא) זה רק בסוכה דמתוייבים מספיקא, מה שאין כן בהלכות תפילין [לא] כתב זה משום דמדאורייתא פטורות מספיקא, על כן לא מזהרי כנזכר. מה שאין כן לדידן דפסקינן כדברי הרשב"א (בתורת הבית בית ד' שער ו') דספיקא דאורייתא מן התורה לחומרא, יש לומר דיימחו. אך י"ל דגם לדברי הרמב"ם כיון דספיקא דאורייתא על כל פנים מדרבנן לחומרא, על כן מזהרי גם הנשים, (כיון דלא פסקינן כהרב המגיד דבדרבנן לא זהירי, ועיין בדבריו במנחת אלעזר (פלג ו' סימן פ"ח), עיין שם) ועדיין צ"ע. - שוב ראיתי במנחת חינוך (מצוה תכ"ג) שכתב בפשיטות בקצרה דטומטום ואנדרוגינוס יימחו מספק. ולענ"ד עדיין צ"ע כנזכר, ופשוט דאם יימחוש על כל פנים הוא בלא ברכה, דספק ברכות להקל.

ולענין תליו עבד וחליו בן חורין אם יימחוש, נראה לי גם כן דצ"ע. דגם בעבדים אם רוצים להחמיר על עצמן מוחין בידם משום דפרילי, כמ"ש הפרי מגדים (משבצות זהב סק"ב) בה, על כן דינם כטומטום. ומספק אולי יש לומר דלא יימחוש. ואולי כיון דפסקינן (ביטין מא, ב) דכופין אם רצו ועשה אותו בן חורין, וכל העומד וכו' (בבא קמא עו, ב), על כן מזהרי. ועיין מה שכתבנו בזה בעה"י בחידושי שו"ת מנחת אלעזר (פלג ה' סימן פ"ט אות ד' בהגב יד, והגל על דאמרין), ובמה שליינתי על זה לקמן (סימן נ"ה), עיין שם:

[א] **אפילו בלא צרכיו וטוב להחמיר.** עיין מגן אברהם בה (סק"ט) דצריך לתלות תפילין גם בהכנסו לבית המרחץ. ועיין להלן (סימן מ"ה סעיף ב') ובמגן אברהם שם (סי"ק ב') בשם הרמב"ם ורבינו ירוחם (נתיב ב' פ"ב) שאסור להביא כתבי תורה למקום הטנופת וחלזון, וכתב המגן אברהם על פי זה בשם הכסף משנה (הלכות קריאת שמע פ"ג, הי"ג) דאסור ליכנס בתפילין למקום שטובלין שם במקום שבני אדם מקנתן עומדין ערומים, והמגן אברהם נטה להתיר משום הבלא דבית המרחץ גרע דנפיש זהומיי', אבל לא במקום שטובלים לבד, עיין שם.

והנה זה רבית בשנים תמהתי ורע עלי המעשה אשר ראיתי, דגם המכונים בשם ירמים או תפידים שהולכים להתפלל בבוקר לבית הכנסת או לבית המדרש, ובדרך הליכתם הולכים לעבור בבית המרחץ, ומכניסים שם לפנים הטלית ותפילין שבידם. והנה לכאורה י"ל דשאני התם שאסרו משום שהתפילין בראשם וברזועתם, מה שאין כן הכא כשהם בתוך כיס וכך יכניסום לבית המרחץ. אמנם זה אינו, דהרואה בשורש הלכה בה הוא, שהקילו יותר כשהם על ראשו וברזועו משום מצות תפילין שהיה מנהגם לילך כל היום בתפילין, והיה כמעט כלא אפשר באופן אחר, וגם כשהלך לפנות או לקטנים הרי זה כדי שיו שהמירו משום סכנת נפשות כשיעצור את עצמו כמ"ש בה, מה שאין כן כשאינם בראשו וידו ומכניסן לבית המרחץ יש לאסור יותר. ועיין בה בפרי מגדים (משבצות זהב סק"ט) דאפשר במרחץ בשל יד שרי משום שהיא מכוסה (בבית יד מלבשו), ולפי זה היה מקום להתיר כיון שהתפילין מונחים בתוך כיסן מכוסים,

ואוחזן בימינו ובבגדו כנגד לבו ויזהר שלא תהא רצועה יוצאה מתחת ידו טפח וכשיוצא מרחיק ארבע אמות ומניחן:

הלכות ברכות השחר

מו דיני ברכת השחר ושאר ברכות

סעיף א כשנעור משנתו יאמר אלהי נשמה וכו': כששומע קול התרנגול יברך הנותן לשכוי בינה: כשלובש יברך מלביש ערומים: כשיניח ידיו על עיניו יברך פוקח עורים: כשישב יברך מתיר אסורים: כשזוקף יברך זוקף כפופים: כשיניח רגליו בארץ יברך רוקע הארץ על המים: כשנועל מנעליו יברך שעשה לי כל צרכי: כשיהלך יברך המכין מצעדי גבר: כשחוגר חגורו יברך

נמוקי אורח חיים

לך כיון דמונחים בכים המיוחד להם הוי כלי כליון שאפילו מלה תשובים כאחת כדלעיל (סימן מ' סעיף ב'), עיין שם. וגם אם נחשוב הכים העליון המיוחד גם להטלית וכים התפילין דלא הוי מיוחד לתפילין לבדם, (מכל מקום גם זה צריך עיון אם הוא מיוחד לשניהם דלא הוי כמו מיוחד לתפילין להיות דינו ככליין, ואולי כיון דאינו מיוחד הכים העליון דטלית ותפילין רק לכלול בתוכו התפילין בכיסן צרורין ומכוסין וגם הטלית, על כן אין דינו כמיוחד לתפילין. מכל מקום) הוי הפנימי היינו כים התפילין מיוחד בודאי לתפילין, והחיצון אינו מיוחד, דאז גם כן אסור, כמבואר ברמ"א לעיל (דרק להיפך מותר), ואם כן הוי כאין התפילין מכוסין, כיון דהן בכלי כליין.

אך יש לחלק בין הך דלעיל (סימן מ') לענין משמיש המטה דחמיר, כיון שדינו מגמרא (ברכות כה, ב). מה שאין כן לענין להכניסן בבית המרחץ. וגם ההיתר שכתב לעיל המגן אברהם לענין מקום ובית הטבילה דאין דינו כמרחץ חמין. הנה עיין בדרכי תשובה הלכות נדה (סימן קנ"ט סק"ל וסימן ר' סק"ו) בשם תשובות דברי חיים (ח"ב סיו"ד סימן נ"ה) דמקומות שלנו דמחמין אותם יש לומר דדינם כמרחץ דנפיש הבלי', וממילא נפל בבירא הך היתרא לחלק בין מרחץ לבית הטבילה של ימיהם שהי' רק מקום קרה ולפעמים מחמין אותה רק כדי שתפוג ליחתן, מה שאין כן בימינו דיש לומר דינם כמרחץ כנזכר.

ואולי י"ל במרחצאות שלנו שהמקום היא רשות בפני עצמו למטה, ובגדר מחיצות ברזל, וגם האמבטאות המה גדורים בפני עצמם, על כן גם אם נאמר כדברי מרן הדברי חיים דהמקומות שמחמין אותן דינן כמרחץ, מכל מקום הבית למעלה שחולין המלבושים שם הוא רשות בפני עצמו, וכנזכר בדרכי תשובה שם (סימן ר') בשם שו"ת שערי נדק (חיו"ד סימן קמ"ט), על כן צריך עיון לדינא. ובודאי נפש היפה יזהר מבחוץ הקודש, וגם אם הולך לטבול חושבי שלא יצא שכרו בהפסדו בזה, ומגונה הדבר בהבאים ברמות רוחם לתוך המרחץ עם הטלית ותפילין (כמו שיבאום לבית הכנסת או בית המדרש), וגם על ידי זה הנערים ומנוערים מן המצות שמירת כבוד קדושת תפילין מכניסין התפילין שלהם בכיסן לבד (כיון שאין להם טלית) לבית המרחץ גם כן בדרך הלא, וחזו רק בכים אחד המיוחד לתפילין ואסור כנזכר לעיל. ושמעתי כי מרן אאמו"ר ז"ע כבר הזהיר על ככה. ולאותן שדרים במרחץ מוכרחים להיות דרך אחד להם להמקוה ולהתפלל יניחו הטלית ותפילין בחיצה אשר בפרוזדור לבית

אחר ישראל בגבורה: הגה אז לוכם המלכנו המפסיק כין לנו לגרוה (כיש יוסף ד"ס וכי כשם הרמ"ם [מקדש מלים מלכים פ"ע]) כשמשים כובע או מצנפת בראשו יברך עוטר ישראל בתפארה: כשיטול ידיו יברך על נטילת ידים: כשירחץ פניו יברך המעביר שינה מעיני וכו' ויהי רצון וכו' עד ברוך אתה ה' גומל חסדים טובים לעמו ישראל: ואין לענות אמן אחר המעביר שינה מעיני עד שיחתום הגומל חסדים טובים לעמו ישראל שהכל ברכה אחת היא:

סעיף ב [א] עכשיו מפני שאין הידים נקיות וגם מפני עמי הארצות שאינם יודעים אותם נהגו לסדרם בבית הכנסת ועונין אמן אחריהם ויוצאים ידי חובתן:

מז דיני ברכת התורה

סעיף יד [א] נשים מברכות ברכת התורה:

נמוקי אורח חיים

המרכן, ששם לכולי עלמא אין כני אדם עומדים ערומים, ומי יתן וישמעו לקולו של תורה מה וכל עניים [ועיין לעיל בסימן פ"ט ד' סק"ב]:

[א] עכשיו מפני שאין הידים נקיות וכו' נהגו לסדרם בבית הכנסת. צריך עיון להבין הלשון "עכשיו" מפני שאין הידים נקיות, הלא גם בימיהם היו הידים אינן נקיות בשעה שקם משינתו, וצריכין נטילת ידים משום שהידים עסקניות הן, וגם מפני רוח רעה [ועיין בסימן לעיל סימן ד' סק"ב]. וגם בשעה דסיים מסלמי' יברך שעשה לי כל צרכי, והרי צריך אז נטילת ידים כשטוגע בנעליו ואין יברך אז, ועיין בטורי זהב שם (סק"ב), וגם בטור וקליעה שעמד שם. גם על הך דסיים מסלמי' דיברך, ומירך דמיירי דכבר נטל ידיו אחר שינתו קודם קימתו מהמטה, וגם סיים מסלמי' בגבי ידים, וכן ההכרח לומר, עיין שם. ועל כל פנים גם בימיהם הי' צריכים נטילה ולא הי' ידיו נקיות. ובאמת זהו טעם מלשון הטור, ובטור לא כתב כלל לשון "עכשיו", רק מפני שאין הידים נקיות על כן נהגו לברך בבית הכנסת, והייט שגם אז לא היו ידיהם נקיות, וכנזכר לעיל, ולא רק עכשיו בלבד.

וכדי לישב לשון מרן המחבר יש לומר דבאמת צריכין בעל כרחך ליטול ידיו אחרי השינה, וגם לסיים מסלמי' בגבי ידים אז בתפילת כדי שלא יגע בהם, ואז יוכל לברך על הסדר שנזכר בגמרא בשעת לבישתו. וזהו היה ממון הש"ס שנזהרו, מה שאין כן בימיהם, היינו של מרן המחבר (ז"ל בלשון עכשיו), אז עוד בזמן רבינו בעל הטורים רצו שאין מהרים בכל זה להיות בגבו הידים נקיות בשעה שיברכו כנזכר, על כן שפיר מפסו המנהג שלא לברכן כולם רק בבית הכנסת.

וראיתי בספר אורחות חיים על האורח חיים (סימן מ"ו סעיף ד') שהביא זה בשם ספר כרם שלמה שהקשה דאין יברך פוקח עורים בשעה שמניח ידיו על עיניו, הא אמרינן (שבת קח, ב) יד לעין הקלן, ובגמרא (ברכות פ, ב) משמע דכל אלו הברכות הם קודם נטילת ידים. ומירץ דמיירי שמניח ידיו על עיניו רק דרך המלוך, עד כאן דבריו. ובמהרי מאזוז אין לא רצה דברי הטורי זהב במקומם (סק"ב) כנזכר לעיל שהקשה ומירץ ככה, והביא ממרדכי לאמו בשם ספר כרם שלמה:

[א] נשים מברכות ברכת התורה. עיין מגן אברהם (סי"ק י"ד) בשם הלבוש (סימן ג') הטעם הכי משום דנשים מיוחדות לומר פרשת המזיק כמו שמיוחדות בתפלה, ואם כן קאי ברכת התורה על זה, עד כאן לשון הלבוש ומובא במגן אברהם.

מח אומרים פרשת התמיד ופסוקי קרבן שבת אומרים אצל פרשת התמיד

הגה ואומרים פרשת התמיד ויש אומרים קדר המערכה ורבון העולמים אתה נוסדתו וכו' ואם אי אפשר לאומרו בלבד יכול לאומרו בביתו ולחזור פרשת התמיד לבד עם הלבד ויכוין בפעם השניה כקורא בתורה (טור):

סעיף א בשבת אומרים אצל פרשת התמיד פסוקי מוסף שבת אבל לא בראש חדש ויום טוב מפני שקורים בתורה בפסוקי מוסף: הגה ויש אומרים שמזכירין גם מוסף לאש חדש (טור [בשם מנהג אשכנז]) וכן נוהגין כדי לפרסם שהוא לאש חודש (וכן הוא לקמן סימן תכ"ח) (דרכי משה

נמוקי אורח חיים

ונרך עיון גדול, דהרי להלן (בסימן ק"ו) במנהג אברהם (פק"ב) בשם הרמב"ם (הלכות תפילה פ"ל, ה"ב) דמדאורייתא די בתפלה לנשים בפעם אחת ובכל יום שירצה, ולכן נהגו רוב נשים שאין מתפללות בתמידות (בכל יום), משום דאומרים מיד בבוקר סמוך לנטילה אחר בקשה, ומדאורייתא די בזה, ואפשר שגם תכמים לא חייבום יותר, עד כאן לשון המנהג אברהם לענינו. וכן סוגיא דעלמא להלכתא ומנהגא דהיה שאין נשים מתפללות בכל יום, זולת הלבועות ביותר או הזקנות, ועוד זאת שיהיו מחויבים הנשים לומר פרשת התמיד וקרבנות בכל יום, זאת לא שמענו מעולם למיובא. ושפיר העיר בספרי מגדים (בשל אברהם פ"ק י"ד) בזה לדברי המנהג אברהם הנזכר לעיל (בסימן מ"ז אות ד'), עיין שם. וכיון דקיימא לן (בריחמן לו, ב) בני ישראל ולא בנות ישראל, ונאמר בפרשת תמיד (במדבר כח, ב) לו את בני ישראל (והיא ולא בנות ישראל בנזכר), וגם ישראל בתעמדן לעמוד על קרבניהם להתפלל היו רק הזכרים ולא הנקבות כלל, שזהו היה על הקרבן לבור ב' תמידין דכל יום, ואם כן אחו מיוב הוא לנשים לומר בזמנינו פרשת התמיד, (ואולי מטעם זה לא נהגו, ובפרט מיובא בדאי אין להם מן התורה לנשים להתפלל ג' פעמים בכל יום, כנזכר מהמנהג אברהם, כיון דקיימא לן (בדשם פו, ב) תפלות כנגד תמידין תקנום, וכיון שהם פטורים מקרבנות תמידים שאין להם חייבות גם בתעמדן על הקרבת התמיד, על כן גם מהתפלות פטיבא דפטורין), והוא תמוה וקשה להבין בנזכר.

אמנם למעשה כבר נהגו הנשים לברך ברכת התורה וכפסק מרן, גם מטעמים אחרים, היינו משום תורה שבכתב, או משום דיש דשייכה בהן צריכה ללמוד וכמבואר בזה. מכל מקום הרי דבריו [זה] יש לסמוך לסיף למה דפשט לה בבדבי יוסף (פק"ח) בזה, אשר עלה ונסתפק אם האשה נסתפקה אם ברכה ברכת התורה דאינה צריכה לברך, כיון דלגבי אשה בודאי לא הוי ברכת התורה חיוב מן התורה, ולא הוי ספיקא דאורייתא, על כן אינה צריכה לברך, עיין שם.

וי"ל עוד בזה, כיון דכבר נהגו הנשים לברך, על כן הוי כמו שכתב התוספות בעירובין (לו, ב ד"ה דלמא) ובשאלתי דוכתי בפוסקים (רת"ל אות"ם סימן י"ז סעיף ב' וסימן תקפ"ט סעיף ו') כנודע, שמברכות וסומכים על המנהג שנהגו הנשים לעשות אלו המצות שהזמן גרמא ושנהגו לברך עליהן, ואם כן הכי נמי בברכת התורה. אבל כשבכתה ונסתפקה אם ברכה דבכהאי גוונא לא שייך מנהג, דשכחה לא שכיחא בדבר שנוהג תדיר אצלם לומר בבוקר בקימתם אלו הברכות, וכשבכתה לפעמים ונסתפקה בכהאי גוונא לא שייך מנהג, על כן לא תברך משום פשט לאו דלא תשא, ובנזכר:

סוס ס') [א] ונהגו המדקדקים להתנועע בשעה שקורין בתורה דוגמת התורה שנתנה בדת וכן בשעה שמתפללים על שם כל עצמותי וגו' (מהרהם ע' מ"ג):

נא דיני תפלה מן ברוך שאמר עד ישתבח

סעיף ט מזמור לתודה יש לאומרה בנגינה שכל השירות עתידות ליבטל חוץ ממזמור לתודה:
הגה [א] ואין אומרים מזמור לתודה בשבת ויו"ט (טור) או בימי ספה שאין תודה קריבה בהם משום

נמוקי אורח חיים

[א] ברמ"א, ונהגו המדקדקים להתנועע בשעה שקורין בתורה דוגמת התורה וכו' וכן בשעה שמתפללים על שם כל עצמותי וגו'. עיין מגן אברהם (סק"ד), ומה שמביא מדרכי משה (בריש הסימן) בשם הריקאנטי פרשת ימרו שכתב טעם שמנענעים את עצמם בתפלה, ושכן כתוב בזהר, עד כאן דבריו. והנה הפשטי שם בריקאנטי ולא מצאתי כלל מזה, אך הנה מצאתי הדברים בזוה"ק פנחס (רל"ג ב) דכל עמין דעלמא לא עבדין נענוע אלא ישראל בלחודיי דכד לעין באורייתא מתנענעין הכא והכא וכו', עד כאן לשון הזוהר.

וכן הוא בזוהרי (משמר שני אות ק"ט), אמר הזוהרי אשאל אותך המדע למה מתנועעים היהודים בקריאת העברית, אמר הסבר אמרו כי בעבור העיר המוס הטבעי וכו', עד כאן לשונו. ועיין שם בפירוש הר"י מוסקאטו דהיינו שיתעוררו הרוחות והכוחות, על דרך כל עצמותי תאמרנה (תהלים לה, י), והיינו כדאמרן, ומשום כל עצמותי תאמרנה שייך גם בתפלה ביותר. ועיין שם עוד בזוהרי דזה המנהג להתנועע בעת לימוד התורה הי' עוד בישראל בראשונים וקדמונים.

ועיין בגאל קדומים על התורה להחיד"א ז"ל (פרשת ואתחנן) בשם רבינו אפרים הראשון ז"ל כשיתפלל האדם לפני השם יתברך צריך לנענע גופו שהוא מיק של הנשמה, כדי שיתכוין אל ה' בהתנועו לומר בכונה, ובה לא יטעה בתפלתו, ואז תהיה ישרה וכו', עד כאן לשון החיד"א, עיין שם:

[א] ואין אומרים מזמור לתודה בשבת ויו"ט או וכו'. עיין מגן אברהם (סק"ל) שמביא בשם הגהות מנהגים (הלכות תפלה בלא אות מד) שיש שאין אומרים מזמור לתודה בערב תשעה באב, ולא בתשעה באב ומביא בשם רש"ל בתשובות (סימן פ"ד) דטעות גדול הוא (לאותן שאין אומרים מזמור לתודה בע' באב), דהרי בזמן המקדש היה יו"ט בע' באב והיו מקריבין תודה, עד כאן לשון המגן אברהם בשם המהרש"ל ז"ל.

והנה לא הבנתי מה קול הרעש דטעות גדול הזה, ומה זה דבזמן המקדש היה תשעה באב יו"ט (והיינו בבית שני), מכל מקום עתה בעוה"ר חרב בית המקדש, ובמזמור לתודה כתיב עבדו ה' בשמחה (תהלים ק, ב), ולשמחה מה זו עושה ביום אבל ומרירות כזה. ובתשובת מהרש"ל שם כתב (בלשון אחרת ממה שמביא המגן אברהם, וכתב שם) וזה לשונו, שאם יבנה בית המקדש ויקריבו קרבנות לא יהי' תשעה באב כי אם לששון ולשמחה, עכל"ה. ועדיין קשה דהא סוף כל סוף בעוה"ר עדיין לא נבנה בית המקדש. ובעל כרחך כונתו של רבינו מהרש"ל כיון שאומרים מזמור לתודה הוא במקום קרבן תודה (ושלמה פרים שפתינו), וכיון שתשעה באב יום המעשה הוא ומותר להקריב בו קרבן גם מה שאינו תמיד מוכן היום, והגם שהוא יום אסור באכילה ושתיה. ויש

סתם ולא בערב פסח ועיין לקמן סימן תל"ט (סעיף כ) ולא בערב יום כיפור ועיין לקמן סימן תר"ל (סעיף כ) וכן נהגו במדינות אלו (מנהגים דיני ערב פסח):

נמוקי אורח חיים

לדמותו לערב יום כיפורים שאין אומרים מזמור לתודה כיון שבמקום הבית המקדש גם כן לא הקריבו אז, כדי שלא ישלוחו לידי פסול ביום הכיפורים שאסור לאוכלו. וזהו היה נראה סברת המנהגים שאין אומרים בערב ר' בשב וגם לא בח"ב עצמו, ועל זה אלק מהרש"ל שפיר דכיון דבמקום המקדש בית שמי היה אז תשעה בשב יום שמחה ולא תענית, ופשיטא שהיו מקריבין אז קרבן תודה למי שהבית, על כן גם היום יש לאומרו משום ושלמה פרים שפתיו.

אך בחמת כיון דקרבן תודה לא תובת היום הוא אלא למי שמתנדב ד לפעמים אז לתודה על גם שנזדמן לו, ואינו שייך לכל יום ויום הקרבת הקרבן, וכמו שאין אומרים בכל יום כל פרשות הקרבנות של תודה ושלמים חטאות ואשמות וכיוצא, אלא ודאי רק שזהו העיקר הענינא דמזמור הזה שאמי כ' בתחבר בה משום שכל השירות עתידות לבטל חוץ ממזמור לתודה, וכמבואר במדרש רבה (בחדר רבה פ"ח, ג ויקרא רבה פכ"ג, ח) דהודיות תודה אינה בטילה גם לעתיד, הה"ד (ירמי' ל, יט) קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה [קול] אומרים הודו וגו' מביאים תודה בית ה' זה תודה, עכל"ה עיין שם. ולא שייך לקול שמחה כזה בח"ב, על כן משום זכר לחרבן הגדול ביום הזה (טרם שזכינו לגאולה שלמה לעתיד בחברה בימינו) שאין לאומרו משום אבילות דרבים, משום שנאמר ד עבדו את ה' בשמחה בחו לפניו ברננה, ואין שייכות ליום הזה, כזכר לעיל.

[וגם י"ל על פי הנודע ממדרש הנעלם (זוה"ק קיד, ב) על הכתוב (תהלים קד, לג) ישמח ה' במעשיו, שהקב"ה לא שמח עוד בעולמו עד בילת גוחל לדק בחברה בימינו, ואז ישמח ה' במעשיו. ועל כן לא נאמר שמ"ח רק ישמ"ח וגו'. על כן בתשעה בשב שהוא אחר ב' החורבנות ביום ההוא ובגלות המר האחרון הלז טרם ישמח ה' במעשיו, מתקיים ביום ההוא המזמור שנאמר ד עבדו את ה' בשמחה כנזכר].

ואי משום שאומרים אז גם שאר הללו' ופסוקי דזמרה שנאמר בהם מהלל ה' ברכה, זהו לא רצו חכמינו לבטל ולהחסיר מכל יום ויום, רק מזמור לתודה משום שבלאו הכי מחסירין אותו בכל שבת ויו"ט ושאר זמנים הנזכר לעיל, (וגם אינו ענין קרבן הנוהג ולא תובת היום כלל כנזכר), על כן מדלגין אותו אז לזכר אבילות החורבן הנולד ליום תורבן בית המקדש. וזהו י"ל שפיר טעמו של בעל הנהות מנהגים ז"ל שאין לומר בתשעה בשב מזמור לתודה, ובפרט שמבואר בתורה מיים להלן (סימן תקנ"ט סעיף ד) ברמ"א דאין לומר בתשעה בשב פסוק הקטורת, עיין שם. ועיין יורה דעה (סימן שפ"ד) בפתחי תשובה (סק"ט). על כן מטעם זה י"ל נהגו לדלג מזמור לתודה שאינו גם כן מקרבנות המחוייבות בכל יום וכנזכר לעיל, זהו י"ל לדעת יש אומרים הנוהגים בנהגים מנהגן של ישראל תורה.

וגם י"ל עוד טעם על פי המבואר בכתבי האריז"ל בסידור (בשער מזמור לתודה) כי כל הקרבנות הם למטה בעשייה לתקן קטרוג הקליפות דעשייה, אך קרבן תודה עולה למעלה לאבא ואמא, עכל"ה. ומעתה שפיר מובן כי שאר קרבנות אומרים בתשעה בשב כי אז צריכין ביותר לתקן קטרוג הקליפות בעשי', כי שם לעפר נפשנו ביום ההוא. מה שאין כן קרבן תודה שעולה למעלה (אור"ח), אין אומרים, ברצו מה שאומרים

נג דין הראוי לירד לפני התיבה

סעיף ד [א] שליח ציבור צריך [ב] שיהיה הגון ואיזהו הגון שיהא ריקן מעבירות ושלא יצא עליו שם רע אפילו בילדותו ושיהיה עניו ומרוצה לעם ויש לו נעימה וקולו ערב ורגיל לקרות תורה נביאים וכתובים:

סעיף ה [ג] מי שאינו שליח ציבור קבוע צריך לסרב מעט קודם שירד לפני התיבה ולא יותר מדאי אלא פעם ראשונה מסרב וכשיאמרו לו פעם שניה מכין עצמו כמו שרוצה לעמוד ובפעם שלישית יעמוד ואם האומר לו שירד הוא אדם גדול אינו מסרב לו כלל:

נה דיני קדיש

סעיף א [א] אומרים קדיש ואין אומרים אותו בפחות מעשרה זכרים בני חורין גדולים שהביאו שתי שערות והוא הדין לקדושה ולברכו שאין נאמרים בפחות מעשרה:

נמוקי אורח חיים

לו בגגילת סיכה (ג, ס) גם כי מחעק ומשוע שמס מפלמי שלין עולה למעלה כמוכר. ועל כל פנים הטהגים לדלג מזמור לתודה בשעה בלא יש להם על מה שיסמוכו, ה' ירחמנו ויגאלנו במהרה בימינו:

[א] שליח ציבור צריך שיהיה הגון וכו' וקולו ערב וכו'. עיין לקמן (סעיף י"ט) לענין נעימת הקול בגמר היטב (סק"ד) בשם הפמיקבא (רבנו, סכ"ו) כבר אמת ה' מהוך (משלי ג, ט), קרי ביה מגרוך. ועיין שם בחרא אפרים (להגאון מהרא"ו מרגליות ז"ל אות ס) על הפמיקבא מה שכתב בזה. אמנם עיין בספר אורחות חיים ועשר מלין דחסידותא של רב בפירוש הגאון מו"ה גרשון הערוך ז"ל (אות ע"ז) שהביא על זה שפיר מדברי הזוהר הקדוש יחבו, עיין שם.

ועיין (לענין שלא ליטר הגון) בדבריו בעזרת השם יתברך בדברי תורה מהדורא תנינא (אות ס) לענין הלדיקים ז"ע שהגו לעבור לפני התיבה, עיין שם באורך:

[ב] שיהיה הגון וכו'. לענין מה שהגו בקצת מהקהלות הסדיקים (אפילו אנשים פשוטים הרולים להיות מפגהג בחסידות) כי לא יניחו לעבור לפני התיבה שבת קודש בשחרית זולת מי שבבל לקריו, עיין בדבריו לקמן (סימן פ"ט סק"ל) בזה:

[ג] מי שאינו שליח ציבור קבוע צריך לסרב מעט וכו'. עיין בדבריו בדברי תורה (מהדורא רביעאה אות ס' וס"ל), עיין שם:

[א] אומרים קדיש וכו'. עיין בנפש הגדולה (סק"ס) ומובא בגמר היטב (סק"ל) בשם שאסור להרבות בברכות בך אסור להרבות בקדישים, ועיין שם בגמר היטב מה שהביא בשם בשובות דבר שמואל (סימן קפ"ג) ועוד. והנה הא בשיטא כי אין לומר קדיש רק אחר תפלת י"ח או מזמורי תהלים או לימוד משניות ברבים או מילי דאגדתא, (וכמו שכתבנו בשו"ת מנחת אלעזר חלק ד' סימן ע"ב, עיין שם). ואם כן בראש חודש צריך לומר הקדיש מיד לאחר ובא לגיון בשמכניסין הספר תורה, וחבו הקדיש קודם מוסף. ולא כאותן שמניחין מקודם תפילין דרביו שם ואומרים קריאת שמע ותפסיקין גם בדברים המה, ואחר כך אומרים קדיש קודם השמונה עשרה, דזה אינו, דבשום דסקדיש הזה קאי רק על אחר הקריאת התורה ואחרי ובא לגיון. ואם יאמרוהו בהפסק כזאת לעיל רק קודם מוסף, אין לו ענין על מה קאי.

סעיף ד יש מתירין לומר דבר שבקדושה בתשעה וצירוף קטן שהוא יותר מבן שש ויודע למי מתפללין ולא נראו דבריהם לגדולי הפוסקים והוא הדין דעבד ואשה אין מצטרפין:

הגה ואפילו על ידי חומש שבידו אין לגרפו [ב] מיהו יש נוהגין להקל בשעת הדחק (הרא"ש ומרדכי והגהות מיימוני פרק ד' מהלכות תפלה אות ה'):

סעיף כ היו עשרה במקום אחד אומרים קדיש וקדושה אפילו מי שאינו עמהם יכול לענות [ג] ויש אומרים שצריך שלא יהא מפסיק טינוף או עכום:

נמוקי אורח חיים

ואין לומר דיאמרוהו אז, כפי שידעו שאז מתחילין תפלת מוסף, זה אינו, דהה לא נאמר רק בלבוש (סימן רל"ג סעיף ה), ועיין בפרי מגדים במשבצות זהב (סק"ה) בזה, הטעם דאין אומרים אלי קדש במנחת שבת על הבימה מיד אחרי קריאת התורה, כדי שידעו מתי יתחילו שמונה עשרה, על כן יאמרו אלי קדש לפני העמוד במנחה. מה שאין כן כשאומרים אשרי ובא לציון לא שייך זה, כנזכר בפרי מגדים בזה, ועל כן במוסף רואים מודים שאומרים מקודש אשרי ובא לציון לא שייך זה, וזה פשוט.

אמנם זאת ראיתי לעורר כי נפלאת היא בעיני (הגם שראיתי נוהגים כן בבתי המדרשים של גדיקים מפורסמים וגדולי תורה ז"ל), שנוהגים בקצת מקומות שאומר הא' אדם משוב (שהוא יחוס) קדש לבדו, ואחר כך יאמרו האחרים אחרי קדש שלו, נמצא קדש אחרי קדש, וכזה לא מצינו (דמותר לעשות כזה) בשום פוסק, כיון דהקדש שיאמר השני הוא כבר הפסק בהקדש הראשון אחרי התפלה או הפסוקים שאמרו מקודש, [ונוהגים בהרבה מקומות ופה קהילה לאחר סמיכת הגולל ל"ע כשיש איזה בית, שירצו שיאמרו כל אחד קדש בפני עצמו, אז אומרים העומדים שם בין כל קדש וקדש מזמור אחד בתהלים, כדי שיאמר כל אחד קדש על המזמור בפני עצמו, אבל לא שיאמרו קדש אחר קדש], הרי זה דומה כעין מה שכתב המגן אברהם לקמן (סימן קכ"ד סק"ד) דאם מתרץ הש"ץ הרבה בואמרו אמן בינתים הוי הפסק בין הקדש לאמן, עיין שם. וקדש דומה לקדושה ואמן שצריך להיות אחרי המזמור א' כנזכר לעיל, ולא בהפסק עם קדש שאמר אחד לפניו כנזכר:

[ב] **מיהו יש נוהגין להקל בשעת הדחק.** עיין מגן אברהם (סק"ה) שהיה המנהג בימיו דגם שלא בשעת הדחק מצטרפין קטן וחומש בידו. והנה נסתפקתי בחליו עבד וחליו בן תורין, אם לגרפו לעשרה כשיש חומש בידו, ובחיטורי שו"ת מנחת אלעזר (פלג ה' סימן ע"ט אות ט' בבאר יד, ובבל על דאמרין ועיין לעיל סימן ל"ח סק"ט) האריכתי בעזרת השם יתברך לפלפל בזה, עיין שם:

[ג] **ויש אומרים שצריך שלא יהא מפסיק טינוף או עבודה זרה.** עיין מגן אברהם (סקט"ו), ועיין בדבריו במנחת אלעזר (ח"ב סימן ע"ב) מה שהאריכתי בשורש ומקור הלכה זו שלא יהיה דבר טינוף או עבודה זרה מפסיק, שהבית יוסף (ד"ה אמנם) מביאו בשם אורחות חיים ובשם מהר"י אבוהב בשם ירושלמי, ובאורחות חיים לא הביא דין זה, וגם בירושלמי לא ידענו מקומו איה (עיין הבמבוחים הירושלמי בשם פ"ה ד"ה בבר"), וגם בביאור הגר"א בזה לא כתב כלל מקורו. וכפי הנראה בעל כרחך לא מצא מקומו, והרבה מהירושלמי שהיו לפני הראשונים רבותינו הקדמונים ז"ל ולא נדפסו ונעלמו מהאחרונים, על כן לא היו דברי הירושלמי אלו נודעים ונגלים לעיני הגר"א ז"ל. ועיין בשו"ת אבני נזר להגה"ל מסלאבאדקא ז"ל (שו"ת סימן ל"ב)

הלכות קריאת שמע

נח דיני קריאת שמע וברכותיה

סעיף א [א] זמן קריאת שמע של שחרית משיראה את חבירו הרגיל עמו קצת ברחוק ארבע אמות ויכירנו ונמשך זמנה [ב] עד סוף שלש שעות שהוא רביע היום ומצותה מן

נמוקי אורח חיים

לענין דברי הטורי זהב להלן (סימן קנ"ל סק"ד) דגם למעלה כשנכרי דר בעליי שעל גבי בימו, ובביתו של נכרי יש עבודה זרה, דאסור להתפלל בבית ישראל, דהוי עבודה זרה מפסיק בינו לשמים, והוא דבר כמעט שלא יוכלו לעמוד בו בעיירות הגדולות בבתים של ממשה או ששה עליות זה על גבי זה ובתוכם דרים הרבה ערלים, וכמעט שלא ימצאו אחינו בני ישראל דירה (אשר בלי זה גם כן מלאכה קשה) שיוכלו להתפלל ולומר בו דבר שבקדושה, עם כל זה מה נעשה כיון שנכונים דברי רבינו הטורי זהב, וכמו שבאר גם כן באבני נזר שם:

[א] זמן קריאת שמע של שחרית משיראה את חבירו הרגיל עמו קצת ברחוק ד' אמות ויכירנו. עיין בתשל אברהם (להגה"ל מטשאטש ז"ל) בה מה שכתב, וזה לשונו: יש להתפקח בשיעור הזה, כי לפעמים מצטרף אור הלבנה בתחלת החודש, או כשהשלג מאיר ומכיר, ואלו לא היה אור הלבנה או השלג לא היה מכיר, וקצת מסתבר שחז"ל קבעו בה לפי כל זמן, יהיה איך שיהיה, כיון שעל כל פנים עכשיו הוא מכיר על ידי הצטרפות אור היום, ואלו לא היה אור היום לא היה מכיר על ידי זה, יש בה גדר הארת אור היום, ואין לנו אלא מקומו ושעתו כל שמיכר על ידי אור היום פימי מהי פימי. וכן יש מילוקים בהגנון כח הראות של כל אחד ואחד, ומכל מקום צריך עיון עוד בה, עד כאן לשונו. ובמחילת כבוד תורתו הרמה אינו נ"ע כלל, ולא מסתבר אפילו קצת לומר דמצטרף בה אור הלבנה והארת השלג לענין זמן קריאת שמע של שחרית, דאטו זהו הלכה למשה מסיני דצריך שיוכל לראות את חבירו הרגיל וכו', הלא זהו רק שיעבו מכמינו ז"ל בחכמתם שהגיע כבר החחלת היום, ואם כן מה מהני בה הארת הלבנה אשר הוא לחחלת הלילה, וכן השלג, ואם בלי זה אינו נראה ולא יכיר את חברו וכו', אינו עוד החחלת היום, וזה פשוט וברור:

[ב] עד סוף ג' שעות. עיין אשל אברהם פרי מגדים (סק"ל), ובשערי תשובה (סק"ל) בשם השאגת אריי ז"ל (סימן ס') דהיינו שעות זמניות שהוא רביע היום, בימי הקיץ שהיום ארוך השעות נחשבים לארוכים יותר. ועיין בדברינו בחנחת אלעזר (ס"ל סימן פ"ע) בבירור ראיות והוכחות כדעות שסברא להו שעות שוות לענין זמן קריאת שמע, [ועיין בתשל אברהם להגאון מטטשאטש ז"ל (סימן פ"ע) בשם חותנו הגאון בעל נטע שעשועים ז"ל שיש לחמוך על דעת החנחת כהן כי עד שבי שעות קודם חצות היום הוא זמן תפלה, והיינו גם כן נחשבין שעות שוות, שאז הוא עד שעה 10 בכל עת נחשב שליש היום כחוקן]. וידעתי כי יש בחחרונים הרבה שחחמירים רק לקרות בשיעור שעות זמניות, כדעת הרמב"ם ז"ל בפירוש המשניות (ברכות פ"ל מ"ב), וכי רבותא לחיישב גברי, הלא העיקר בה המסתבר ומוכח מש"ס, ובוודאי העיקר דעת רבותינו הראשונים ז"ל. והנה ראיתי בספר אורחות חיים (על פ"ת, סק"ד) בה, בהגהות הגאון מברעזאן ז"ל הביא בשם תוספות הרא"ש ז"ל לברכות (ג, ב) דמפרש כדעת הזכר לעיל

המובחר לקרותה כוותיקין (פירוש מלמידים [ערוך ע׳ ותק] ורש״י [ברכות ט, ג ד״ה ותיקין] פירש אנשים עניים ומתבנים המלוה) שהיו מכוונים לקרותה מעט קודם הנץ החמה (פירוש ילמת הממה מן הגלו הרמומים

נמוקי אורח חיים

דשעות שוות לענין קריאת שמע, ולא כדברי הרמב״ם ז״ל בפירוש המשניות. ועל כל פנים מדים הוא לנו בזה דעת רבינו הרא״ש ז״ל, ומדאי לכתבלה ראוי להחמיר כדעת הרמב״ם ז״ל ולומר קריאת שמע שחרית בנוקר (בימי הקיץ לפי שעות זמניות), וכמ״ש מו״ר הקדוש ז״ל (מהרי״ל מקאמארנא) בפירוש המשניות שלו (ברכות פ״ל מ״ב, הגם כי דעתו בזה דשעות שוות לענין קריאת שמע, מכל מקום החמיר מעולם לעצמו לקרות בזמן שעות זמניות, וכל זה לחומרא.

אמנם במקום שיהיה זה לקולא, כגון שיזדמן לפניו מלוה שאינה עוברת, רק ספק וחשש יש שתוכל לעבור ולא יוכל לעשותה אחר כך, וקיימא לן (מכילתא פרשת בא מסכתא דשירתא מ״ט) אין מחמירין את המלוה, והוא עומד קודם קריאת שמע, ואם יעשה המלוה יעבור זמן קריאת שמע של שעות זמניות (שהוא מוקדם לו בימות הקיץ), והיה הקא סלקא דעתך שבדאי יעשה מקודם מלוה שזמנה עוברת, וכדאמרינן בברכות (כא, ב) לרבי יהודה מתפלל של מנחה שזו מלוה עוברת וכו׳, וכבמה דזכמי, והייבו שיקרא קריאת שמע מקודם. אמנם כשלא יהיה בבהאי גוונא זמנה עוברת של שעות שוות, רק זמנה (המוקדם) של שעות זמניות בדאי יוכל ליקח לפיקא דדינא שזה אינו בכלל זמנה עוברת, כיון שישאר בדאי על כל פנים הזמן של שעות שוות שהוא עוד זמן קריאת שמע (לדעות הנזכר לעיל), ועשה המלוה האחרת שהוא חשש שתעבור לגמרי ולא יוכל לעשותה, וכן בכל דבר אין להלמרף להחמיר מספיקא דדינא על שעות זמניות דזמן קריאת שמע, רק בזמן שהוא לחומרא כנזכר לעיל, ולא להקל על ידי זה וכמוכן.

אולם אזכיר אשר ראיתי מדי עברי בספר אורחות חיים הנזכר לעיל בהגהות הגאון מברעזאן ז״ל (בשיטת זה, פק״ו) הביא לנכון מזוה״ק פרשת בלק (קפו, ב) דמי שאינו קורא קריאת שמע בזמנו אפילו עבק בדבר מצוה הוא מעודה לשמים כל אותו היום, (כעובדא דהאי יוקא דהגיד להון לרבנן דהוי עבקי בזמזוטי מתן וכלה לשם שמים), עיין שם. ומיד אחר כך הביא (להבדיל) משו״ת בשמים ראש סימן י״ט בכתא דהרבנא שהעמיק כמג יד ממהר״ם ובשם המגיד מהר״י קיליגון שאם עבק בתורה המורה לא הי׳ חושש לזמן תפלה עד כאן לשונו. ומהאי היתכן להביא כזה משו״ת בשמים ראש אשר כנודע שהגאון מחבר קופר ז״ל קראו כחב״י הרא״ש, ועיין בשו״ת פרשת מרדכי להגאון מהר״מ בנעם ז״ל מניקלשטרג, ובדבריו בשו״ת מנחת אלעזר (פלא ג׳ סימן מ״ו) על דבר הזיפן הנזכר, עד אשר גם בחסירת נפש על המצוה הקדושה ידו הדה, ובלוטו להכמידה, רחמנא לשיזב מדעתי הנפסדה, ואין כדאי לחמוך ואפילו לדבר כלל ולפלפל על דברי בשמים ראש וכתא דהרבנא הנזכר, ואין לנו אלא דברי חז״ל ורבותינו בגלות ובגסתרות, ומי לנו גדול בתורה המורה מרבי שמעון בן יוחאי ובניו, ואמרינן דאתן לא נעשה כן ומבטלין לזמן קריאת שמע ותפלה, כדאמרינן בשבת (יא, ב), ופסקינן לקמן (סימן קי״ז סעיף ג׳) [ולא ראיתי לבארן שם במקומו בסימן ק״ו כדי שלא להכניס כלל אפילו בספק לדינא הך דינא דהזכן הזיפן הנזכר, על כן לא ראיתי לפלפל בגוף דבריו בפנים שם].

ואין ראוי להחמיר ולהרהר ח״ו על הרבה קדושי ארץ ז״ע אשר מרוב קדושת הכתבים

[עיין ע' קז] כדי שיסיים קריאת שמע וברכותיה עם הנץ החמה ויסמוך לה התפלה מיד בהנץ החמה ומי שיוכל לכוין לעשות כן שכרו מרובה מאד: הגה שיעור הזמן הסמוך הוא כמו שיעור שעה אחת קודם שיעלה כל גוף השמש על האדן (מיימוני [קריאת שמע] פ"ג הלכה י"ח):

ס דין ברכות לקריאת שמע, ואם צריכים כוונה

סעיף ד יש אומרים שאין מצות צריכות כוונה [א] ויש אומרים שצריכות כוונה לצאת בעשיית אותה מצוה וכן הלכה:

סד דין הטועה בקריאת שמע

סעיף ד [א] היה עומד בוכתבתם ואינו יודע אם בוכתבתם שבפרשה ראשונה אם בוכתבתם שבפרשה שניה חוזר לוכתבתם שבראשונה והני מילי שלא התחיל למען ידבו ימיכם אבל אם התחיל למען ידבו ימיכם אין צריך לחזור דסידכיה נקט (פירוש מנהגו לקח) ואתא:

נמוקי אורח חיים

ועבדתם וידעתם אימתי זמן קריאת שמע ותפלה, כי המה היו למעלה מן הזמן, ומאן יהיב לן מעפרא ומלאיהו לעיינן. אך אומר כי הדורש מעשי עבודת ה' אצל הספר שו"ת בשמים רמץ וכפא דהרקנא הרי זה כדורש את המיים בתוך הקברות בתוך הקברים טמאים פיומה, וגם לא בקברי לדיקים. ה' ילילו ממזיעותם, ומסיה מיים, יתן לנו מיים, בשמחת ליון וירושלים, ועבדת מים המקדש בשאת גואל לדק בהרה בימינו אמן:

[א] ויש אומרים שצריכות כונה לצאת בעשיית אותה מצוה וכן הלכה. עיין מגן אברהם (סק"ג) מה שכתב דמדרבנן לכולי עלמא אינם צריכות כונה. ועיין בדבריו בחמת אלעזר (אלף ג', סימן ל"ד) מה שביארנו בעזרת השם יתברך בארוך דבעל כרחך טעות סופר מדקר בהעתקות ולזוים מכתבת הגדולה (סימן תקפ"ע, בהגהות הטור) למגן אברהם ז"ל, שלא היו לפניו גוף הספרים מה שהביא בה, כיון דשם בתקונין לא נמצא כלל זה דמצות עשה דרבנן אינם צריכות כונה, ולפי זה גם מצות עשה דרבנן (למאן דאמר מצות צריכות כונה) צריך גם כן כונה, עיין שם:

[א] היה עומד בוכתבתם ואינו יודע אם בוכתבתם שבפרשה ראשונה אם בוכתבתם שבפרשה שנייה חוזר לוכתבתם שבראשונה וכו'. עיין בשערי תשובה (פ"ק ד') בשם שלמי צבור (דיני קריאת שמע סעיף כ'), בשם מאמר מרדכי (הספרדי, לא אל סה"ג מהופלאלף ז"ל, סימן פ"ד פ"ק י') דבקורא והצבור עומדים בתחתם השניה מלפניו או מאחריו אחר וכתבתם שבאמצע, וכן לאיך גיסא אם התחיל למען ירבו והצבור עומד בתחתם הראשונה, דמוכחא מילתא שטעה ולאו מירכא נקט ואזיל, עד כאן לשונו. אך בחמת אין זה ראיה מוכרחת רק אצל הספרדיים (דמיירי המאמר מרדכי בחזר לעיל) אשר דרכם שמתפללים יחד כולם כמעט כל מיני אומרים כולם יחד, אבל בחדיטתנו ובפרט בחמיני אשר זה מאחר וזה מקדים, זה מאריך וזה מקצר, וגם אם יודע שאמר שמע ישראל עם השליח צבור מיחד בתפלתו מכל מקום אצל המיומים רגיל ודעות שונות פעמים בא בארוכה ופעמים בא בקצרה כל אחד ואחד, ואין להביא מזה שום ראיה אפילו להחמיר אם עומד בבר

סח שלא להפסיק בפיוטים

סעיף א יש מקומות שמפסיקים בברכות קריאת שמע [א] לומר פיוטים (תרגום והיה כגון המנגן

נמוקי אורח חיים

בלמען ירבו דפסקין דסירכא נקיט ואזיל ואינו צריך לחזור לוכתבתם הראשון.

על כן י"ל גם אם שומע מהלבור או הבעל תפלה עומד עדיין בוכתבתם הראשון, כי אולי הוא מיהר לומר שני הפרשיות כבר, (והא ראיה שהתחיל כבר למען ירבו דסירכא נקיט כנזכר), כיון שראשו בל עמו ולא ידע ממילא האיך אמר והיכן עומד (ואין מדקדקין כלל לומר כל חיבה או פסוק כל הלבור יחדיו כנזכר לעיל), ובפרט להקל על ידי זה כנזכר לעיל מהשולחן ערוך דפסקינן שצריך לחזור לוכתבתם הראשון אם הלבור עומדים כבר בוכתבתם השני, דיש לומר אולי הוא האריך קצת, או מסתבר כיון שעמד נתבלבל במתשבתו ולא הגיד עוד רק פרשה ראשונה, על כן צריך לחזור (מספק לתומרא) לוכתבתם הראשון כדברי מרן המחבר הנזכר לעיל:

[א] **לומר פיוטים.** עיין מגן אברהם (בריש הסימן)

בענין פיוטי הקליר שנהג האריז"ל לאומרן גם להפסיק בברכת קריאת שמע. ועיין שערי תשובה (סק"ח) בזה, ועיין בדבריו במנחת אלעזר (סלק א' סימן י"ח) באורך בכל זה. ובחמשה מאמרות (מאמר טעם התפלה אות כ"ח) מה שהבאתי בשם פרי קודש הלוים להה"ק מה"ר צבי הירש מזידיטשוב ז"ע, עיין שם.

ובאמת לא זכיתי להבין מה שכתב שם בפרי קודש הלוים (כמו שהעתקתי לשונו במאמר נוסח התפלה), דאין אתנו יודע עד מה אחז מפיוטים הוא על פי סוד מה שכתב האריז"ל לאומרם, והלא המה מבואריים ומצויינים הפיוטים האלו בר"ת אלעז"ר כמקומן בתחלתם שהם לר' אלעזר הקליר, ועליהם כתב האריז"ל שרבי אלעזר הקליר הוא התנא רבי אלעזר בן רבי שמעון, וכמ"ש בתוספות חגיגה (יג, ב ד"ה והגלי) וכבמה דוכתי, (וכנזכר לעיל ממנחת אלעזר חלק א' שם, ועיין בכתב יד בדבריו מנחת אלעזר [סלק ה' סימן כ', וחבל על דלמדין], עיין שם). ועד כאן לא פליגו גדולי האחרונים ז"ל, וכמ"ש במחזיק ברכה (סימן קיב), מובא גם זה בשערי תשובה (סק"ב), בכונת דברי האריז"ל אם הוא ממש התנא רבי אלעזר ברבי שמעון בחיים חיותו חיקן את הפיוטים, וכמו דאמרו במדרש (ויקרא רבה פ"ל, ג) שסיפדו עליו על רבי אלעזר ברבי שמעון פייטוני, או אולי (כמו שנדחק במחזיק ברכה, ושכבר בארנו במנחת אלעזר חלק א' שם שאין צורך והכרח כלל לומר כזה) שהיה הקליר, רק ניצוץ נשמת התנא רבי אלעזר ברבי שמעון, על כל פנים כולי עלמא מודי לפי האריז"ל שפיוטי הקליר המה על פי סוד, ואם כן למה החסירו גם פיוטי הקליר האלו שמצויינים בחותמם למיסדם ומתברר בשמותם, וכמו שרשום במחזורים הישנים וגם חדשים.

וכפי ששמעתי אצל הה"ק המקובל רבינו מה"ר צבי הירש מזידיטשוב ז"ע בזה לא החסירו פיוטי הקליר, ונסתפק (בפרי קודש הלוים) כגראה רק על שאר הפיוטים שלא נרשם עליהם שם ר' אלעזר הקליר אם הם על פי סוד. ויש לי ראיה וסייעתא לזה על פי מה ששמעתי מהזקנים גדולי תורה ז"ל מפה קהילה שהיו תלמידי הרב הקדוש בעל דעת קדושים ז"ל מראזדל, שאמר בשם תותנו הרב הקדוש מה"ר צבי הירש הנזכר לעיל, שאמר בשבח הפיוטים הקדושים לראש השנה ויום כפור ואמר בקדושת לשונו כן "הן תשבחי בדעתי לעשות פיוט (להתעוררות) לאמרו

(מלכים ב ג, טו) והוה כפיוט פיוטי) ונכון למנוע מלאמרם משום דהוי הפסק: הגה ויש אומרים דאין איסור

נמוקי אורח חיים

בימים הטורחים האלו כי במה גרע כמי בזה מהרשומים, אם הרשומים עשו במלינה לשונם היפה גם אני ב"ה אעשה כן, ואם בעומק כונתם בהפיוט בסדר עליות העולמות והכונות לעורך היום גם אני אוכל ב"ה לעשות כן, אחרי שומי נחמתי כי במה אחי' בעוה כשיאמרו הפיוט הזה אז ימחלו עוונותיהם של ישראל (כמו הפיוטים הקדושים שיש להם סגולה זאת שמעוררים רחמים ורצון לצבור עוונותיהם של ישראל ולכל טוב), ולאשר לא אדע זאת אם יהיה בשלי הסגולה הזאת שיש להפיוטים המזכר לעיל, אם כן למה זה אנחנו אוריים לאומרו, עד כאן תוכן דברי קדוש אחד מדבר המזכר לעיל.

ומזה תשפוט ותרגיש עד כמה נתשבו בעיניו דברי הפייטן הקדוש הקליר ודעימיה ז"ע ובודאי לא החסירן. ומתלמידיו הקדושים ז"ע שיצאו מה שיצאו והחסירו בכל פעם יותר אמירת הפיוטים הקדושים (גם מה שנרשמו מהקליר וכיוצא) לא אדע טעמם, ואסור לנו להרהר אחריהם, אבל לא לעשות כמעשיהם. (וכמו שכתב בסור מרע ועשה טוב להרב הקדוש מה"ר צבי הירש המזכר לעיל (דף עט ד"ה עד בענין בשלא, ועיין הוספות מהרל"ח אות ה) שאפילו הרב דומה למלאך ה' לבאות לא תאמין לשום עובדא ומעשה לנהוג אחריו שום דקדוק מעשה עד שתדקדק בעצמך וכו' ותהיה נשא ונתן בדבר מאיזה טעם ושורש וכו', וגריך אתה לדון לכף זכות ואולה ח"ו להרהר אחריו, אבל לא תעשה כמעשהו נגד התורה עד שתשא ותתן עמו על מה ולמה הוא עושה כן, וכאשר יורה לך טעם על פי התורה ויסבור לך הדבר ויכנסו דבריו בחזיק אחרי שהתקור בענין לא תאמין, וזולת זה לא תאמין אפילו יאמר לך שקיבל מאליהו אל תאמין ולא תשמע לו, וכבר אמרו (יבמות קב, ב) אם יבא אליהו ויאמר מולין וכו' אין שומעין לו, ואפילו עבד מקנות חכמים בלבד לא תשמע לו, עד כאן לשון הקדוש המזכר לעיל). והכי נמי בפיוטים המבואר בספר חסידים (אות רט) כי המשנה ומחסיר מלאומרן עובר בלאו דלא תסיג גבול עולם אשר גבלו ראשונים (דברים יט, יד), על כן בודאי אסור לעשות כמעשיהם (הגם שאסור להרהר אחריהם) ז"ל.

ושמעתי מאדומו"ר הקדוש רבינו יחזקאל משינאווע ז"ע על עיר אחת גדולה (אין רצוני לפרוט בה) כי לכך לא נמצא בה מאחינו בני ישראל זקנים כפי ערך רוב גדלה נגד שאר עיירות, לאשר החסירו שם החסידים (שוים למפלגיהם ומנהגיהם) לומר פיוט, ונמצא בספר חסידים כי המשנה ומחסיר פיוטים בצבור הוא גורם רעה ר"ל בעונשים וקילור ימים. וכן כתב מרן הב"ח בה (ד"ה ומ"ש אמנם) שבימיו התחיל גדול אחד לבטל הקרובו"ן ובענג ולא הוציא שנתו, (ה' ישמרנו וילילנו). ועל כן לא נמצאו בה זקנים מופלגים, עד כאן דברי הקדושים.

ועל מנהגי הקדושים האלו שהחסירו, עומד לעיינו דברי חז"ל רבותינו באבות (פ"ב מ"ב) חכמים הזהרו בדבריכם שמא יחמו התלמידים הבאים אחריכם וכו', על כן בודאי לא יפה עשו החסידים (המכוונים כן, ומהם קצת תשובים) שעשו מעשה והחסירו ובטלו אמירת הפיוט בכל שלש רגלים וד' פרשיות לגמרי, וברצון השנה ויום כיפור גם כן החסירו רובן ככולם גם פיוטי הקליר שנזכרו בתוספות והאריז"ל כנזכר לעיל. ובכמה ישובים וקהלות המה (המבטלי פיוט) קהל קליס ריקים ופוחזים זוללים וסובאים ויערב להם על ידי זה למהר לצאת מבית התפלה כדי שיוכלו ללכת

בדבר (הרמ"ם סוף פרק אין עומדין פירוש כ"ל והרשב"ם שרי"ם מ"ל פירוש אמ"ע והטורבשם הרמב"ד ור"ת)) [ב] וכן נוהגין בכל

נמוקי אורח חיים

כל היום אחרי שרירות לבם, ועל זה יעשה מאמר המנהג הקדוש הנזכר לעיל ושמא יאמר אומה גלות ושמו מיס רעים (בכל הפירושים) לרעות בגיס לרעות את עצמם ואת נשותיהם, ובטמיהם ובביהם, ולטמאות את נפשותיהם. ואי איתר מילי בעזרת השם יתברך אבטליהו על כל פיס בתקוס שימלא בגלוחיו שפרלו בגיס המדרש כזה, וכן יעשו (רמוי לכל רב ומורה, אם אפשר) להחזיר העטרה ליושנה ולומר פייט כמנהג אבותיו מקדם, חכות אבותיו וחכות הבעלי פיוטי הקדושים אשר בתרן יגן עליו בכל משאלותיו, ובכח תפלתיו נפעול לעורר רחמים למהר גאולתיו במהרה בימיו:

[ב] וכן נוהגים בכל המקומות לאומרם.

ראיתי בה חזות קשה בחשל אברהם (בהגהות הגדיק בפסקתמם ז"ל ד"ה וכתן) שכתב וזה לשונו: ויש גם כן מקום לומר שמהאריז"ל והלאה שהוכתבו עם בני ישראל שלא יהיה עוד גזרה שמד ח"ו על רבים, והשם יתברך יעזור וכו', נכון למעבר מלומר בשבת קודש דברים המעוררים דרך עונג ויגון, כגון בשבעות שבין פסח לעצרת (הפיוטים), עד כאן לשונו. ודבריו ז"ל תמוהים מה שאמר שהוכתבו מזמן האריז"ל שלא יהיה עוד גזרה שמד, היכן מצינו כלל הכתבה זו, והלא אדרבא אין לך שעת השמד יותר משנת ת"ח למאות אלפים מישראל ר"ל שזהו בערך תשעים שנה אחרי האריז"ל. והלא עוד בזהר הקדוש פרשת תולדות (קמ, ב) ביאר שם במדרש הנעלם על שנת ת"ח לאלף הששי מאן יתקיים בקיום דמי לא (הייט מגזרת שמד על הדם). ועיין בדבריו בדברי תורה (מהדורא קמא אות ס"ל), עיין שם.

ומה שאמר בחשל אברהם שם בשם האריז"ל שלא הוחתל זמן הגאולה, אמת כן הוא. ומה שנתאחר בשוטיו הרבים עד הנה, הוא בחמת

חבלי משיח עד שיבא במהרה בימינו הלידה בקיום לגמרי, כמו שאמר בישעי' (מ, ה) כי וגו' ילד לנו וגו' ותהיה המשרה על שכמו וגו', ועל ידי זה נריכים לעורר יותר, כמו שנאמר (ישעי' נא, ט) בבני יבאו ובמטבעים מובלים על הגאולה שלימה בקרוב, ובפרט בימים האלו קודם שבעות המבאר בתיקוני זוהר הקדוש מיקון כ"ל (נה, ב), עיין שם בבאר לחי רואי, ובזוהר הק' בראשית מהימנא פרשת פנחס (רט, ב), דבחג שבעות יפקון מן גלותא. וזהו טעם אבותיו ורבותיו הצדיקים ז"ל שנגנו אלו הפיוטים (מיומי, ועוד) בבעודם להרים בשבת קודש בין פסח לעצרת בקול בכי ויגונים המעוררים מאוד את הנפש להתרפקות קירוב הגאולה, ואשר שבת קודש הוא זמן קיבל תפלות, (כמו שאמרתי כבר במקום אחר (מאמר פורים שבת פרשת בשלח, פרשת פולחן אות ד') ברמז ש"ב"ת, רלשי מיבת מ"פלתי ש"גורה ב"פי, וכדאמרינן בתמיתין דברכות (לד, ב) ברבי חנינא בן דוסא שאז יודע אי שהוא מקובל), ובפרט על יום שכולו שבת ומנוחה במהרה בימינו. (ובמיבתי שער יששכר מאמר עומר התנופה (מאמרי חדש ניסן, אות ב) כתבתי הטייכות לאלו הפיוטים בזמן ספירת העומר שנתקנו על גזרת תתנ"ו בגימטריא עמ"ר התנופ"ה, ואין כאן מקומו להאריך בביאור הדברים).

וכן מה שאמר עוד שם בחשל אברהם בשם גדול אחד שנהג לומר אלו הפיוטים בחולאי שבת קודש קודם אמירת הזמר אליהו הנביא, והנהגתי הרבה, עד כאן לשונו. ולא ידעתי לשמחה מה זו עושה והלאה הגדולה הזאת, כי אדרבא מקובל וודע בספרים כי בחולאי שבת קודש מבוגל שיאמרו רק פסוקי שמחה והבטחת הגאולה מאליהו הנביא ומשיח בן דוד, וגם לא המעוררים

המקומות [ג] לאומרם. והמיקל ואינו אומרם לא הפסיד (דברי עצמו [דרכי משה]). וכל מקום לא יעסוק בשום דבר אפילו בדברי תורה אסור להפסיק ולעסוק כל זמן שהלבור אומר פיוטים כל שכן שאסור לדבר שום שיחה בתילה (דברי עצמו). ומכל מקום מי שלומד על ידי הרהור שרואה בספר ומהרהר לית ביה איסורא דהרהור לאו כדיבור דמי אלא שמתוך כך יטעו לדבר ויטעו לידי הפסק ועל כן [ד] אין לאדם לפרוש עצמו מהציבור במקום שהבנו לאמרם ויאמר אותם עמהם ועיין לקמן סימן נ׳ (סעיף י׳) (דברי עצמו על מי מהרי״ל הלכות תפלה ע׳ אל״ף ודרכי משה):

נמוקי אורח חיים

המעוררות וכו׳, וכיון שנתקנו ליום שבת קודש מרבותינו (הפוסקים בעלי התוספות) שהיו אז גדולי יש לאומרם אז לנגנם ביום שבת קודש כמזכר לעיל. ודברי הגדיק בעל אשל אברהם ז״ל נכתבו - כלומר רק נרשמו - בלי בחינה ובקורת, ובפרט להדפיסם לא ניתנו כלל, כאשר עוררתי כבר על אשמת המוציא לאור דברים רבים כאלו מעשיה דהרב שאין להם שחר, כמו שאמרתי במקום אחר פעמים רבות במקומם, וכנודע:

[ג] לאומרם. עיין בדבריו בשו״ת מנחת אלעזר (חלק ג׳ סימן מ״ח) בד״ה אמתהה וכו׳, על דבר הפיוטים בשבת שקלים ובשבת הגדול לפי קדושת שחרית, שהם רק משבחות ותיים ולא דרך תפלה, אין יפסקו בהם בתפלה, עיין שם. ועיקר המעם להיתרא כיון שמיקטם שם (לאמרם) רבותינו ז״ל המנהיגים ובעלי התוספות והרא״שונים, ומיוסדים על דרך הטוב, אין לנו לבטל גבול שגבלו ראשונים ז״ע:

[ד] אין לאדם לפרוש עצמו מהצבור וכו׳. עיין מגן אברהם בה (סי״ב הסימן) בשם הארי״ל (בספר הכוונות דיפ מנין טפח בתפלה) שיש י״ב שערים בדקים, וכל שער יש לו מנהג ונוסח בפני עצמו. ומה שאמר בה בשם הירושלמי (פירוקין פ״ג ה״ע), ועיין בדבריו בחנחת אלעזר (חלק ה׳ סימן י״ח) בחורך, ובשירי מנחה שם. וגם (בחמשה מאמרות) בחאמר נוסח התפלה המיוחל ומיוסד לזה, ועוד בכמה דוכתי בדבריו בדברי תורה ובהגה בעזרת השם יתברך.

ואולם עוד ראיתי מזות קשה בדברי הגאון הגדיק מבוטשאטש ז״ל בשאל אברהם (סימן קפ״ז סעיף ה׳ בד״ה והנוסף וכו׳ מנלאתי וכו׳ עד מנלאתי וכו׳), עיין שם [ב]מרעיש עולם ומלוחה על דבר שאומרים בברכת הזן בברכת המזון פסוק (תהלים קמה, מז) פותח את ידיך ומשביע לכל חי רצון, שזהו תיקון משה רבינו, ואז לא הגיד פסוק זה רק דוד המלך וכו׳, ובשביל זה יצא על הכלל כולו שהנהיגו נוסח ספרד של הסחידים מרבותינו תלמידי הבעש״ט הקדוש ז״ע [ושהוא שבר הכולל לכל הי״ב נוסחאות כמ״ש מרן בשו״ת דברי חיים (ח״ב סי״ש סימן ח׳), ונוגע ומבאר בדבריו בחנחת אלעזר שם, ובחאמר נוסח התפלה כמזכר לעיל]. ובחמילת כבוד קדושת תורתו הרמה לא הבנתי מדבריו אפילו קורטב של מבורת מכליתו, לא מיחה ולא מקלסו, בחה שאמר שבוטעם זה לא כתב השל״ה הקדוש (פירוש שער הבחים) וגם הר׳ יעקב עמדין ז״ל (בפירושיו) להתפלל בנוסח ספרד של האר״ז״ל, אפי שבריך לזה הבועדות ומסיפא מכמי כל המדיעות להנהיג כולם בנוסח ודרך אחד, חולא זה אין לשנות וכו׳, והאריך שם בה, עיין שם בקדושת לשונו. אך אם לדין יש משובה - ואמת כמיב בה בתורה הקדושה ומלוחיה (מצילה מה, ה) - וכי אם נאמר הן יהיה הלדק כדבריו שלא יאמרו פסוק זה בברכת הזן בברכת המזון רק אחר ברכת המזון, אבל מה נפקא מינה לזה לכל נוסחאות ספרד הנזכר לעיל בתפלות ומנהגים, והלא יש כמה מהתפללים בנוסח ספרד של הסחידים שאין אומרים פסוק

עא אבל והעוסקים במת פטורים מקריאת שמע

סעיף ז [א] אסור לקרות קריאת שמע תוך ארבע אמות של מת או בבית הקברות ואם קרא לא יצא:

עד שלא לברך כשאיבריו רואים את הערוה

סעיף ה שאר אבריו רואים את הערוה מותר אבל אם איזה מאבריו נוגע בין בערותו בין בערות חבירו [א] אסור לקרות קריאת שמע או להתפלל ויריכותיו שהערוה שוכבת עליהן צריך להפסיקן בבגד או להרחיקן בענין שלא יגע הגיד בהם:

נמוקי אורח חיים

זה בברכת המזון שם, וכי שייך לומר שיתאספו בשביל דיוק נוסח זה בברכת המזון כל המדינות בכל הגולה לגמור ולדון אודות זה, ובאמת כתב זה שם שהיה צריך להיות כן.

ואולי כונתו אודות כלל כל הנוסח של התפילה שער הכולל המכונה נוסח ספרדים, שהיה צריך המועדות חכמי כל המדינות בין מן הספרדים, וכי קא סלקא דעתך שהיה מציאות לזה קודם בית המשיח וקיבוץ גליות בהרה בימינו. וגם אם היה מציאות לאסיפה זו, הרי להספרדים היה [...], וגם להאשכנזים אולי אסור לשנות ממנהג אבותיהם מעולם, כנזכר לעיל. וגם וכי קא סלקא דעתך שיבטלו (לדוגמא) הספרדים הפרענקין כל מנהגיהם ויקבלו עליהם תרס דרבינו גרשום מאור הגולה שלא לישא ב' נשים גם לצורך, זולת בהיתר ק' רבנים וכיולא. ואולי כונתו על נוסח התפלה שיתאחדו כולם בכל המדינות וקצוי ארץ לדעה ונוסח אחד (עוד בגלותינו כנזכר לעיל), הנה מה יהיה עם הי"ב שערים ברקיע ששם עולים הי"ב נוסחאות, וכי כולם ברקיע יתבטלו אחרי האסיפה הזאת (אשר במחשבה עלתה ולא תהיה לעולם), ח"ו לומר כן, על כן אינו מובן כלל כנזכר לעיל. ומה שהגיגו שער הכולל נוסח התפילה הנזכרים לעיל, אינו סותר לדינא לשום אחד, כמו שאמרו רבותינו הדברי חיים ודעימיה, וכמבואר ומובא לעיל:

[א] **אסור לקרות קריאת שמע תוך ארבע אמות של מת או בבית הקברות.** עיין בחיבורי שו"ת מנחת אלעזר (חלק ג' סימן נ"ג) ביאור הדברים להחירא לכתחלה מה שנוהגים להתפלל בלבד ולקרות בספר תורה בבית שעל קבר רחל אמנו ז"ע, עיין שם:

[א] **אסור לקרות קריאת שמע או להתפלל, ויריכותיו שהערוה שוכבת עליהן וכו'.** עיין בבאר היטב (סק"י) פלוגתא בזה אם גם הכים בכלל זה שאסור ליגע בירכותיו, ועיין בחשל אברהם (להגאון הק' מטשעלעם ז"ל) שהכריע שלא להתמיר בזה בנגיעת הכים כלל, והלדק אתו, דכן מוכח לקמן (בסימן נ"ה) ומקורו מש"ס ברכות (י, ב) דבשעת התפלה יכוין רגליו זה אצל זה כאלו אינם אלא אחת. (והגם דראיתי מכמה גדיקים ומאבותי ורבותי הקדושים זכותם יגן עלינו שלא קירבו הרגליים זה לזה רק למעה בסמוך לעקביים, והטעם נראה שיש לומר גם בפשיטות משום דאם יכוונום יחד מלמעלה בשוקיים אז כל פעם לא ימלט שלא יגע הגיד בירכיים, וזהו אסור כנזכר לעיל, זולת אם יפסיקו בבגד משמי הגדיים בין הגיד לירכיים, וכמו שאמר בזה המחבר, וזה לא יתכן לדידן ובגופן שלנו אינו מדרך הצניעות לעסוק שם בהפסק הבגדים ובפרט בעת התפלה וכו', על כן ירחיקו קצת הרגליים למעלה בשוקיים

עה להזהר מגלוי ושער וקול האשה בשעת קריאת שמע וכן שלא לקרותם כנגד הערוה

סעיף ב שער של אשה שדרכה לכסותו אסור לקרות כנגדו: הגה אפילו אשתו (דברי עצמו) אבל בתולות שדרכן לילך פרועות (פירוש מגוהות) הראש מותר: הגה והוא הדין השערות של נשים שרגילין לצאת מחוץ לצמתן (בית יוסף ד"ה עפש בשם הרשב"א בתשובה כד, ג ד"ה והא דאמר) [א] וכל שכן פאה נכרית אפילו דרכה לכסות (דברי משה פינס שג ד"ה וזלצות בשם הגהות אלפסי המדפיס שלמי גטרים שבת כט, ג אות ג'):

סעיף ד אסור לקרות כנגד ערוה אפילו של גוי וכן כנגד ערות קטן אסור: הגה [ב] ויש מתירין

נמוקי אורח חיים

ולא יהדקום יחד, וכל זאת בגיד אפשר להרחיק ממילא כשלא יהדקו הרגלים זה לזה, אבל בהכים הרחב כמעט מי אפשר), ובפרט להזהרים לכוין רגליהם זה לזה ולקרבן משוקים עד למטה מי אפשר שלא יגע הכים לירכיים, וכבר כתבנו בהפסיק הבגד כמעט מי אפשר לצנועים לדידן, אלא ודאי כדעת המזכר לעיל דהכים אינו בכלל הערוה לגבי זה כמזכר.

ובענין שכתבתי שראיתי הצדיקים שאינם מקרבים רגליהם זה לזה בתפלה, ועוד כי הוא קשה לבריאת הגוף בפרט לבא בימים, כמפורש ברש"י שבת (קנב, ב) ד"ה [משום שלא ימת] ליצנא אחרינא קרובים נעשו רחוקים מרוב חלשות של אדם כשמזקין צריך להרחיק רגליו זה מזה, עכל"ה. ובפרט בחולשות הדורות בימינו גם בחורים שאינם זקנים ולחולשי העצבים קשה זה לקרב רגליו ולעמוד זמן מה שלא יבלבל המחשבה, וכמו שיאמרו הרופאים, וכיון שזה יוכל לבטל הכונה בתפלה, על כן בודאי יותר טוב למנוע מזה, כמזכר לעיל:

[א] **וכל** שכן שער נכרית וכו'. עיין מגן אברהם (סק"ה) מה שכתב על דברי המאר שבא (פינס י"ח) דהמה דחויים מעיקרא, ועיין בדבריו בשו"ת מנחת אלעזר (חלק ה' פינס ל"ה עודנו בכתב יד, וחבל על דאמרין) בתריכות על דברי המגן אברהם אלו, כי בעל כרחך טעות סופר הוא, או מאיזו תלמיד

טועה אשר הכים בו דבריו ולשונו בחיזה מיבות בזה, ולתלות באילן גדול (המגן אברהם ז"ל), ודברי הבאר שבע נכונים ואינם דחויים מעיקרא כלל, וכמו שביארנו שם בתורך בעה"י.

וראיתי גם כן לגדולי אחרונים בזמנינו שכתבו גם כן בהרבה תשובותיהם שיש לגדור גדר שלא לילך בהשערות נכרית, כי שומר נפשו ירחק מהם, עד כאן תוכן דבריו (וכמובא בספר אורחות חיים (סק"ב), ולא האריכו לסלסל בדבריהם, כי (בתחילת כבוד תורתו הרמה) בעונותינו הרבים רבים מהם בעצמם, היינו הם ונשותיהם ובנותיהם, לא נזהרו בזה כלל, על כן הוא לצחוק מכאיב בעיני העם הזהרת תקנתם (כלומר קלקלתם), ועל ידי זה גם בנותיהם בשערות עצמן הקילו להם עוד עד שילאו מהנהגת דת יהודית ר"ל, (השם יצילנו). והגאון חתם סופר זצ"ל הזהיר בזה (על פאה נכרית) בצוואתו לבנותיו ועל כל דורותיו. והשם יתברך יעזרינו, ויקויים בנו מה שנאמר באברהם אבינו (בראשית יח, יט) כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו (אלו הנשים) אחריו, ושמרו דרך ה' וגו', ולמזהיר ולנזהר שלומים תן כמי נהר בכל טוב סלה:

[ב] **ויש** מתירין נגד ערות קטן. עיין מגן אברהם (סק"ט) דלא יאמר המוהל הברכה בשעת ברכה, ועיין בדבריו בזה באות חיים (פינס כ"ה סק"ב ובפינס כ"ו פ"ק י"ד), ובאות שלום (פינס רפ"ה

עד ערות קטן כל זמן שמיט רמי לגילה (רביט יהודה [נמיב ס' ס"ב] והרי"ם פרק מי שמתו [ק, ס ד"ה הלן] ומהר"ם מפרמיג [הגהות הטור והרמ"ם שם פ"ג סימן נב]) וכן עיקר ועיין ביורה דעה סימן רס"ה (פפיף מ')

סעיף ו [ג] היתה ערוה כנגדו והחזיר פניו ממנה או שעצם עיניו או שהוא בלילה או שהוא סומא מותר לקרות דבראייה תלה רחמנא והא לא חזי לה:

פח בעל קרי מותר בקריאת שמע

סעיף א כל הטמאים קורין בתורה וקורין קריאת שמע ומתפללין חוץ מבעלי קרי שהוציאו עזרא מכלל הטמאים ואסרו בין בדברי תורה בין בקריאת שמע ותפלה עד שיטבול כדי

נמוקי אורח חיים

מקי"ט, ובשיטת רש"ד מקי"ט אות ד' בתוספת המילה) דאין לפסוק כן. ולפי דעת הגר"ם (יו"ד סימן רס"ה מקל"ם) ושאר פוסקים על פי דברי המופפות (פרכה נט, ס ד"ה שבר) בעל ברכה צריך לתפוס הערלה בשעת ברכה, דאם לא כן הוי עובר דעובר לעשייתן, וכן עוד טעמים, עיין שם.

שוב ראיתי בספר בגדי ישע על אורח חיים (בסימן זה) כתב גם כן שאין לעשות כהמנהג אברהם זה, כי (כשאין תופסים הערלה בשעת ברכה רק לאחר כך) ראיתי כמה מכשולים באו מזה, על כן יש לנהוג כהאליה רבה (מקי"ו), (היינו לתפוס מקודם הברכה), עד כאן לשונו בבגדי ישע. והמכשולים אשר ראה שבא מזה בודאי הוא כונתו היינו מכשולי המילה שיכולין לבא על ידי זה, כמו שבארתי שם באות שלוש כמזכר לעיל, על כן בודאי יש לעשות כדבריו בעזרת השם יתברך:

[ג] היתה ערוה כנגדו והחזיר פניו וכו'.

עיין מגן אברהם (מקי"ט) בשם הב"ח (ד"ה ושער) דדוקא החזרת פניו מהני בזה, ולא עצימת עיניו, עיין שם. ועיין בשו"ת נהרי אפרסמון (מפהע"ז סימן י"ט) מה שהשיב לרב אחד שהחמיר על עצמו בעת סידור קידושין שעומדות שם נשים בגילוי שערותיהן, ולזה לא מהני עצימת עיניו, על כן הלבש את עצמו אז טלית כדי להפסיק בין הערות שער, והוא הוכיח לו דאין לעשות דבר תמוה כזה בעיני ההמון, מה ששאדי הרבנים לא יעשו כזה, והן אמת דזהו נקרא ערוה בגילוי שער ואין היתר בזה שנפרצו רבות מהם בעוה"ר, אך היה לו עצה להפוך ולצדד פניו או להעמיד העדים ביו לבין ערות הנשים בשערותיהן, והבין שם שו"ת פנים מאירות (סלק ס' סימן ע"ד) מה שמילק דבערוה גמורה כגון בית בושתה לא מהני אפילו החזרת פנים, אולם בשאר איבריה, וכגון שערות, די בעצימת עיניים, עיין שם ואין כאן מקומו להאריך.

מכל מקום נראה לי (וכן דעת הגאון בעל נהרי אפרסמון ז"ל שם) להחמיר גם בשערות, שלא די עצימת עיניים בלבד, כי אם החזרת פנים, (ובפרט עמידת העדים בין הרב המברך לבין הכלה), וחבו הוא דבר קשה ומוחר להרוחים, על כן מנהגי היכא ששכים היקא מה בעוה"ר, ובפרט בעיר הגדולה (הגם שהכלה מכוסה, מכל מקום הן רעיותיה הנשים הפרוצות העומדות שם לנגד עיני המסדר קידושין) דשכיחי הני שערות כמזכר לעיל, וגם מגולות הלב והידים מקומות שדרכן להיות מכוסות, דרכי להעמיד את עצמי נגד החתן מול פניו בתמוך ממש ולומר הברכות, ועל ידי זה החתן מפסיק גם אם יעמדו מאחורי החתן (דהיינו מול פני המסדר) נשים כאלו המזכר לעיל. (ואם החתן הוא נמוך הקומה צריכים להעמיד שם בתמוך אחד הגבוה בקומתו שמפסיק עד שערות הנשים כמובן):

שלא יהיו תלמידי חכמים מצויין אצל נשותיהם כתרנגולים ואחר כך בטלו אותה תקנה והעמידו הדבר על הדין שאף בעל קרי מותר בדברי תורה ובקריאת שמע ותפלה בלא טבילה ובלא רחיצה דתשעה קבין [א] וכן פשט המנהג: הגה יש שכתבו שאין לעשה נדה בימי רגייתה ליכנס לבית הכנסת או להתפלל או להזכיר השם או ליגע בספר (הגהות מיימוני פ"ד מהלכות תפלה אות ג') ויש אומרים שמותרת בכל וכן עיקר (רש"י הלכות נדה, ספר הפורה פ"ג סימן מ') אבל המנהג במדינות אלו כבברגא רגשונה ובימי לבן נהגו היתר ואפילו במקום שנהגו להחמיר בימים טרגים וכהאי גוונא שרגים מתאספים ליל לבית הכנסת מותרים ליל לבית הכנסת כשאר נשים כי הוא להם לענגן גדול שהכל מתאספים והן יעמדו חוץ (פסקי מהרא"י סימן קל"ב):

הלכות תפלה

פט הלכות תפלה וזמנה

סעיף א זמן תפלת השחר מצותה שיתחיל עם הנץ החמה כדכתיב (מהלים עב, ה) יירא אוך עם שמש ואם התפלל משעלה עמוד השחר והאיר פני המזרח יצא ונמשך זמנה עד סוף ארבע שעות שהוא שליש היום ואם טעה או עבר והתפלל אחר ארבע שעות עד חצות אף על

נמוקי אורח חיים

[א] וכן פשט המנהג. עיין בחר היטב (סק"ל) בשם הרמב"ם (בפירושו לרבי יהושע בבל, ועיין רמ"ע יונה ברכות יג, ב מדפי הרי"ף) דמימיו לא בטל טבילת עזרא, וכן יש כמה דעות ליהר (עיין רמ"ע יונה ברכות יג, ב מדפי הרי"ף), ומה יפה מנהג חסידים ואנשי מעשה שנתפשט דרכם ליהר בזה. ובחיטרי מיים ושלום על התורה (פרשת ויקרא ד"ה וקרבו, מאמר) המרכבי בזה, והבאתי דליה מדברי הרמב"ם בספר הי"ד (הלכות איסורי ביאה פי"ג, ה"ט) שזהו דת יהודית לטבול לקריו. ועיין בדבריו בחנתת אלעזר אלק ה' (סימן ס"ח בבאב יד, וחבל על דאמרין), ובחלק ד' (סימן נ"ד בד"ה וכתב שלא אלי וכו', עיין שם בהגאה), ולהלן בחמוקי (סימן שכ"ו, סק"ל).

והגה מה שנהרים בכמה קהלות נאות וחסידות בבתי תפלות שעל כל פנים הבעל תפלה לא יעמוד בשבת קודש לפני העמוד אם לא היה מקודש בטוקר בתקוה, [וכמו שכתב הבאר היטב לקמן (סימן שכ"ו, סק"ה) שנתפשט המנהג במדינותינו לטבול בכל ערב בשבת קודש. והמגן אברהם שם (סק"ה) כתב דטבילת קרי דרבנן על כן מותר בשבת, ולא הוי מתקן גברא, עיין שם]. (כיון שנתיבת ט' קבין לא ידעו ולא נהגו העולם, ומי שנזהר הולך רק בתקוה). ורגלה לי מקור בגמרא ברכות (כב, ב) רב חמא טבל בבעלי יומא דפסחא להוציא את הרבים ידי חובתו, הגם דמסקינן שם בגמרא ולית הלכתא כותי, עיין שם בתוספות (ד"ה ולית הלכתא) שי דעות בפירוש זה, ויש אומרים דלתפלה צריך טבילה, עיין שם. וכן הוא בירושלמי ברכות (פ"ג הלכה ד') אינו מוציא הרבים ידי חובתם עד שיטבל בבי' סאה, עיין שם. ועל כל פנים להוציא הרבים ידי חובתם חמיר טפי בזה, כנזכר בגמרא וירושלמי.

והגם שהשלים ליטר בימינו שהכל יכולים להתפלל אינו מוציא ידי חובת אחרים, אבל לקדיש וקדושה (ותפלת י"ח בלחש שהוא כונה מיוחדת בהאריז"ל (עיין בשיורי האר"י ד"ל) לתפלה בקול בחזרה) מוציא הרבים ידי חובתם. על כן צריך להיות על כל פנים הש"ץ טהור בזה כנזכר. [ומה שאין מדקדקים כל כך בימות החול בהשלים ליטר, פשוט דבחול אוקמי' אחזקה, וגם אינו זמן עונת תלמיד חכם, שהוא רק בשבת, על כן אז יקגיחו שיטבל, זה פשוט הטעם]:

פי שאין לו שכר כתפלה בזמנה [א] שכר תפלה מיהא איכא: הגה ואמר מנוח אסור להתפלל תפלת שחרית (כ"י [פוד"ה ואם עבר] בשם הרשב"א פרק תפלת השחר [מו, ו ד"ה אמשיל]) ועיין לקמן ריש סימן ק"ס:

סעיף ד [ב] הצמא והרעב הרי הם בכלל החולים אם יש בו יכולת לכוין דעתו יתפלל ואם לאו אם רצה אל יתפלל עד שיאכל וישתה:

סעיף ו [ג] אפילו ללמוד אסור משיגיע זמן תפלה והיינו מי שרגיל להתפלל בבית מדרשו ואינו רגיל לילך לבית הכנסת דאיכא למיחש דלמא מטריד בגירסיה ויעבור זמן קריאת שמע ותפלה אבל מי שרגיל לילך לבית הכנסת מותר ואם הוא מלמד לאחרים אפילו אם אינו רגיל

נמוקי אורח חיים

[א] **שכר תפלה מיהא איכא.** עיין בחשל אברהם (להגאון הקדוש מטשעבוש ז"ל ד"ה שכר תפלה) מה שאמר על זה, דיש לומר דמשום כיבוד אב גם אם נאמר דמכבדו במותו הוא רק דרבנן, מותר לכתחלה לאחר זמן תפלה כדי להתפלל לפני העמוד תפלת חזרה ולומר קדיש, עד כאן תוכן דבריו. והדברים האלו מרפסין איגרא, וגם אם נאמר דמכבדו במותו הוא דאורייתא, פשוט דאין לעשות כזה, דאיזו תמיהה הוא לאמיו במה שיעבור זמן תפלה על ידי זה להתפלל לפני העמוד עבור נשמת אביו תוך י"ב חודש. ואם באיו לא שייך כלל מצות כיבוד אב במקום מצותו לעבור על דברי תורה, וכדפסקינן ביורה דעה (סימן ר"מ סעיף י"ב) דאם אין שם אחרים לעסוק במצוה אז יעשה המצוה וימת כבוד אביו, עיין שם. והנה לענין תפלה בזמנו דהזמן עובר ולא שייך בזה דאחרים יעשו דהוא מצות שבגופו, (דלא מהני בזה שליחות אחרים, וכנודע מדברי התוספות רי"ד (קידושין מא, ו)). ופשיטא דלא שייך בזה לבטלה בשביל כבוד אב ואם, ומכל שכן לעשות לו טובה ברוחניות אחרי מותו בודאי לא יהיה לטובתו במה שיעבור על ידי זה זמן תפלה. וגם לא הבנתי כלל, הלא קדיש יוכל לומר אחר כך בלבד גם כשיתפלל מקודם בזמנו.

ואם [נרא] התפלה לפני המיתה, הנה בכתבי האריז"ל, אשר הוא היה בודאי בקי ביותר בשורש תיקון הנשמות בשמי מרום, כתב, רק באמירת קדיש בכל הג' תפלות. רק הרמ"א ז"ל כתב ביורה דעה (סימן שפ"ו סעיף ד') שנהגו האבלים תוך י"ב חודש להתפלל לפני העמוד, ופשיטא שאין מנהג זה דומה תפלה בזמנה שהוא מדינא. ופשוט דהרמ"א מיירי רק מתפלה בזמנה שיתפלל לפני המיתה, אבל לא לעבור על התפלה, זהו בודאי לא יהיה לטובה לנשמת הוריו וכנזכר לעיל, ואין צורך להאריך בדבר הפשוט:

[ב] **הצמא והרעב הרי הם בכלל החולים** וכו'. עיין מה שכתבתי בזה בדברי תורה (מהדורא קמא אות מ"ו), עיין שם:

[ג] **אפילו ללמוד אסור** וכו' כו' **ואינו רגיל לילך לבית הכנסת** וכו' **אבל מי שרגיל לילך לבית הכנסת מותר.** ומזה נהגנו היתר ללמוד קודם התפלה אנחנו ואבותינו ורבותינו הקדושים זי"ע, כיון שרגילין לילך למקום אחר משיבמינו בד' אמות של הלכה להתפלל שם בבית המדרש, או בבית התפלה. והנה עיין בדברינו בדברי תורה (מהדורא קמא אות פ"ג, ואות י"ט ואות מ"ב) על דברי קדוש זקיני בחגרא דפרקא (אות מ"ח), עיין שם בענין הלימוד קודם התפלה. ומצוה לישב מה שנראה כדברים הסותרים זה את זה בדברי הקדושים אשר בארץ החיים זי"ע, עיין שם:

לילך לבית הכנסת מותר כיון שהשעה עוברת וזכות הרבים דבר גדול הוא ואם לא ילמדו עכשיו יתבטלו ולא יוכלו ללמוד: הגה ועיין לקמן סימן ק"ו (סעיף ג')

צא שיאזור מתניו ויכסה ראשו בשעת תפלה

סעיף ב [א] צריך לאזור אזור בשעת התפלה אפילו יש לו אבנט שאין לבו רואה את הערוה משום הכון (עמוס ד, יב) אבל שאר ברכות מותר לברך בלא חגורה מאחר שיש לו מכנסים: הגה ומין לט רואה הערוה (ר"ן פרק קמא דשבת [ד, ב ד"ה ומהא] והרא"ש פרק הרואה [פר"מ י"ג] והגהות מיימוני פרק ה' מהלכות תפלה [אות ס'])

נמוקי אורח חיים

[א] צריך לאזור אזור בשעת התפלה אפילו יש לו אבנט שאין לבו רואה את הערוה משום הכון, אבל שאר ברכות מותר לברך בלא חגורה מאחר שיש לו מכנסים. עיין מגן אברהם (סק"ט), והוא מביא יוסף (ד"ה וברמ"ק) בשם רבינו ירוחם (נתיב ג' חוט"ד) דמי שהולך כל היום בלא חגורה אינו צריך לאזור בשעת התפלה. אמנם עיין בבית יוסף בה דרבינו ירוחם כמעט יחיד הוא בזה, ורובם ככולם דעת הפוסקים הראשונים, וגם הרא"ש (שבת פ"א סימן י"ט) והר"ן (שבת ו, ב ד"ה ומהא), דעל כל פנים מצוה איכא לאזור בחגורה קודם התפלה משום הכון. אלא דבשאר ברכות אינו צריך לאזור האזור כיון שהולך במכנסיים וכן כתב בפרי מגדים (אבל אברהם סק"ב) לדידן שיש מכנסיים אז האזור לתפלה רק מצוה בעלמא, ועל כל פנים מצוה הוא. ולפלא שלא ראו אז בימיהם (אולי) לשון רבינו פרץ בהגהת הסמ"ק (סימן י"ח, בהגהות) שכתב דאף על גב דיש לו מכנסים מכל מקום אסור להתפלל בלא חגורה, משום דכתיב (עמוס ד, יב) הכון לקראת וגו', עכל"ה. הרי דכתב לשון אסור כנזכר.

ומעתה שפיר מנהג אבותינו הקדושים ורבותינו ז"ע שהוא מזקיני הגה"ק מה"ר לבי אלימלך ז"ע בעל בני יששכר, וכן נהג רבינו הגה"ק בעל דברי חיים ז"ע, לבשם החגורה המיוחדת לתפלה רק לשלוש תפלות ביום. וראיה ונודע טעמם כי אם ילבשוהו החגורה כל היום אז לא יקיימו הכון וגו' לתפלה, (כי מטעם שלא יהיה לט רואה את הערוה הרי הולך במכנסיים ממילא כנזכר), וחזו יותר ראוי וכון מהלובשים חגורה כל היום. וכן מכאן תשובה לאותן חסידים שמקילין בלבשם החגורה גם לתפלה, באמרם שהיה רבם אדומו"ר לדיק אחד ז"ע (בחונגארין) שהקיל בזה. וכבר כתבנו כמה פעמים בחיבורינו בשם ספר סור מרע ועשה טוב (להגה"ק מה"ר לבי הירש מזידיטשוב ז"ע) (דף עט ד"ה עוד בענין נשפת, ועיין הוספות מהרל"ח אות מ) כי בדבר שהוא נגד השולחן ערוך, אז קולא כנגד המנהג הראוי, בזה אסור לעשות כמעשה רבו, גם אם הוא לדיק יסוד עולם, לא יהרהרו אחריו, אך לא יעשו כמוהו בזה. וכן הכי נמי בזה שהוא לדעת איזה פוסקים ראשונים כנזכר לעיל בכלל איסור אם לא ילבשו החגורה בשעת התפלה, על כן בודאי צריכין ליזהר אז משום הכון כנזכר.

והגה בתבואות שור (שמלה מדשה סימן מ' סעיף ל"ח) כתב ליזהר קודם שמיטה אפילו הולך במכנסיים שילבש החגורה, משמע לכאורה דלאו דוקא בשעת התפלה, אלא אפילו בשעת שמיטה וכיוצא צריך להיות החגורה עליו מלבד המכנסיים. אולם באמת כתב שם טעמי' משום שאין המכנסיים מכוונים ממש על בטנו שלא יהיה לט רואה את הערוה, כמ"ש בבית יוסף ופרי מגדים (אבל אברהם סק"ב) בזה, אבל משום הכון לא שייך רק בתפלה כנזכר:

סעיף ג [ב] יש אומרים שאסור להוציא אזכרה מפיו בראש מגולה ויש אומרים שיש למחות שלא ליכנס בבית הכנסת בגלוי הראש:

צה כיוון איבריו בשעת תפלה

סעיף א [א] יכוין רגליו זה אצל זה בכיון כאלו אינם אלא אחד להדמות למלאכים דכתיב בהו (יחזקאל א, ז) ורגליהם רגל ישרה כלומר רגליהם נראים כרגל אחד: הגה יש אומרים כשעומד להתפלל יצא לפניו שלשה פסיעות דרך קירוב והגשה למי שצריך לעשות (רוקח סימן שכ"ב):

צו שימנע כל הטרדות כדי שיכוין

סעיף א כשהוא מתפלל לא יאחז בידו תפילין ולא ספר מכתבי הקודש ולא קערה מלאה ולא סכין ומעות וכסר מפני שלבו עליהם שלא יפלו ויטרד ותתבטל כוונתו [א] ולולב בזמנו מותר לאחז ביד כיון שהאחיזה בידו היא מצוה אינו נטרד בשבילו:

צח צריך שיהיה לו כוונה בתפלתו

סעיף ה [א] אל יחשוב ראוי הוא שיעשה הקדוש ברוך הוא בקשתי כיון שכוונתי בתפלתי כי אדרבה זה מזכיר עונותיו של אדם (שעל ידי כך מפשפשין במעשיו לומר בעוד הוא מכיומיו) אלא יחשוב שיעשה הקדוש ברוך הוא בקשתו בחסדו ויאמר בלבו מי אני דל ונבזה בא לבקש מאת מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא אם לא מרוב חסדיו שהוא מתנהג בהם עם בריותיו:

צט דין שתוי ושכור לתפלה

סעיף א שתה יין כדי רביעית אל יתפלל עד שיסיר יינו ואם שתה יותר אם הוא יכול לדבר לפני המלך אם התפלל תפלתו תפלה ואם אינו יכול לדבר לפני המלך אם התפלל תפלתו תועבה וצריך לחזור ולהתפלל כשיסיר יינו מעליו ואפילו אם עבר זמן התפלה משלים

נמוקי אורח חיים

[ב] יש אומרים שאסור להוציא הזכרה מפיו בראש מגולה. עיין מה שכתבנו מה לעיל בנימוקי (סימן כ' סי"ק כ'):

[א] ולולב בזמנו מותר לאחוז ביד וכו'. עיין מה שכתבנו מה להלן (סימן תרל"ג סי"ק ט') בעזרת השם יתברך:

[א] יכוין רגליו זה אל זה בכיון כאלו אינם אחד להדמות וכו'. עיין מה שכתבתי לעיל (סימן ע"ד סי"ק ט') בעזרת השם יתברך:

[א] אל יחשוב וכו' כיון שכיונתי בתפלתי. מקורו בש"ס ברכות (לג, ב) ועיין בדבריו בדברי תורה מהדורא תניינא (אות ה') מה שכתבנו מה:

אותה בתפלה שאחריה כדין שונג: הגה ודין קריאת שמע כדין תפלה [א] אבל שאר ברכות יכול לברך אף על פי שהוא שכור (מרדכי רש פרק סדר [פירוקין רמז תקי"ב] הגהות מיימוני פ"ד מהלכות תפלה):

סעיף ג כל אחד שהוא שתוי סני ליה לפי מה שכתריש בנפשו שיפיג יינו: הגה ולכן אין מהרין מיינות שלנו שאינו חזקין שמתפללים אף על פי שאתה רגיעים ויותר (פרחמת הדשן סימן מ"ט) [ב] וכל זכן אם מתפללים מתוך פירור שבידו שאין חושבין לשכרות מעט (כן נראה לי):

נמוקי אורח חיים

[א] **אבל שאר ברכות יוכל לברך אף על פי שהוא שכור.** מקורו מש"ס ירושלמי (פ"ק דברכות ה"ד), ושם נזכר בפירוש רק לענין ברכת המזון, כדדרש (דברים ח, י) ואכלת ושבעת וברכת, אפילו שהוא מדומדם, הייו כפשוט (כי ושבע"ת הייו מאכילה ושתיה ולשון גמלא, עם כל זה וברכ"ת מתויב בברכת המזון). על כן קשה מהענין שאר ברכות כגון ברכת המצות לכאן, הלא זהו נאמר בפירוש רק על ברכת המזון בדברים שעיקר הברכה מן התורה כשהוא שבע מברך, והכי נתקנה בכהאי גוונא וממילא שאה הכוסות כמנהגו גם כן, ועל ידי זה הוא כשכור. אבל מה ענין ברכה אחרת לזה, כגון ברכת המצות והפירות (ברכה ראשונה שלא נתקנה כלל אחרי אכילה ושתיה) להתיר לברך בשכרותו. וראיתי בשו"ת נד מיים למה"ר מיים פלאגי ז"ל (פ"ג סימן ז) שהביא מי שעמד בזה, וגם בנו מוה"ר יוסף, והוא נדחק מאוד לתרץ דאחרי מיני שכרות יש, והאיש מדומדם אינו שכור ממש, עיין שם. ועל כל פנים קשיא, דאם התירו רק במדומדם בברכת המזון בלבד כמפורש בירושלמי כמזכר לעיל, מנין להפוסקים ולרבינו הרמ"א ז"ל להתיר בזה בשאר ברכות, ותרץ עיין.

ובלב מיים שם התיר על ידי זה שנהגין לספור ספירת העומר אחרי הקדר בליל ב' דפסח, ועיין בדבריו לקמן (סימן תפ"ט) מה שהבאתי מתיבתי שער יששכר על המועדים (מאמר זמן פירושים אות ס) שביארנו בארוך בענין הזה יתבאר דבין בגלה ובין בנסתר אין ראוי לספור ספירת העומר אחרי הקדר בליל ב', רק אחרי תפלת ערבית. וזהו גם כן טעם הגון בגלה כיון שעל הרוב המה מבשמים מיינות חזקים בד' כוסות וכוסות שבתוך הסעודה לשרות מזוע הקשה, נפרע האכילת מרור וכיוצא, על כן יספרו רק אחרי תפלת הערבית:

[ב] **וכל שכן אם מתפללים מתוך פירור שבידו שאין חושבין לשכרות מעט.** עיין מגן אברהם (פ"ק ר) בשם ים של שלמה מלה (פ"ג סימן ס"), והגהות מיימוני (הלכות תפלה פ"ד אות כ), דבי"ט יוכל להתפלל אחרי הסעודה מנחה, דאי אפשר להמתין עד שיפוג יינו, וכל שכן האידנא דבלאו הכי אין מכוונין כל כך שאין להקפיד בזמני, עיין שם. אמנם נראה דכל זה בדיעבד כשלא התפלל מנחה קודם הסעודה, אמנם לכתחלה יעשה כמנהגינו להתפלל בי"ט מנחה גם בזמן מנחה גדולה קודם הסעודה, כיון שהוא סעודה גדולה ושותין יין הרבה יותר משבת, כמזכר לקמן בדבריו (סימן רל"ג סק"ט), ובדבריו בסעיף קטן הקודם בזה.

וגם ההיתר שכתב רבינו הרמ"א בזה מפני שמתפללין מתוך הפירור, לא שייך בתפלת מנחה אשר רגילין להתפלל שלא מתוך הפירור גם בתפלת י"ט, כי כל אחד מראה ידיעתו ומתפלל בעל פה, ובפרט בתפלת לחש, ואין בני אדם שומעים ולשון גמלא מהרבה כוסות יין אחרי סעודתו טרל לשער ידיעתו וכוונתו אם ראוי לדבר לפני המלך, על כן בדאי נתון להתפלל מנחה מקודם כמזכר:

קא שצריך לכוין בכל הברכות ושיכול להתפלל בכל לשון

סעיף ג [א] יש אומרים שבראש השנה ויום הכיפורים מותר להשמיע קולם בתפלתם אפילו בצבור: הגה וכן נוהגין ומכל מקום יזהרו שלא להגביה קולם יותר מדאי (דרשות מהר"י וויל [שו"ת סימן קל"ח]):

סעיף ד [ב] יכול להתפלל בכל לשון שירצה והני מילי בצבור אבל ביחיד לא יתפלל אלא בלשון הקודש: ויש אומרים דהני מילי כששואל צרכיו כגון שהתפלל על חולה או על שום צער שיש לו בביתו אבל תפלה הקבועה לצבור אפילו יחיד יכול לאומרה בכל לשון ויש אומרים דאף יחיד כששואל צרכיו יכול לשאול בכל לשון שירצה חוץ מלשון ארמי:

קד שלא להפסיק בתפלה

סעיף ב היה מתפלל בדרך ובאה בהמה או קרון כנגדו יטה מן הדרך ולא יפסיק אבל בענין אחר [א] אין לו לצאת ממקומו עד שיגמור תפלתו אלא אם כן הוא בתחנונים שלאחר התפלה:

נמוקי אורח חיים

[א] **יש אומרים שבראש השנה ויום כיפור מותר להשמיע קולו בתפלתו וכו'.** עיין בזה במגן אברהם (סק"ד) ומיד אפרים (מג"ח סס). ועיין בדברינו להלן (סימן תקפ"ב סק"ח) מה שכתבנו בזה בעזרת השם יתברך:

[ב] **יכול להתפלל בכל לשון שירצה. וכו'.** עיין בנושאי כלים בזה. ועיין בשו"ת צרור המיים (להג' מהר"ח עמדן ז"ל) במאמר שפה נברי' שבירר ברמיות (נגד דעת המתחדשים) שאסור בימינו להתפלל רק בלשון הקודש לבדו, ועל כל פנים תחלת וסיום הברכה צריך להיות בלשון הקודש שתיקנו חז"ל מטבע שטבעו חכמים, עיין שם. וממילא הוא אסור לפי זה להנהיג להתפלל בלשון אחר כל התפלה משום ובחוקותיהם לא תלכו (ויקרא יח, ג), ואל תשב אל דרכי' וגו' (משלי ז, כה) וכיוצא, שהרי זה כמודה לדעת המיים המתחדשים הכופרים ר"ל. אך מזה יש היתר ברור ומשובח על מה שיתמהו זרים על אמונתינו ורטוחינו הצדיקים נשמתם עדן ז"ע אשר לפעמים שומעים בתפלתם בתחלה כמה פעמים איזה חיות בלשונו המדובר בהתעוררות נפשם כשלא יוכלו לעצור ברוחם יצעקו מתוך לבם הטהור, ולא קשה מידי כיון שבאמת מותר להלכה להתפלל כל התפלה בלשון אחר, ומכל שכן כשאומר תחלת וסיום הברכה במטבע שטבעו חכמים, רק שאומר באמצע הברכה (לפעמים) איזה מלות מתוך לבו, שהלשון קולמס הלב יצעק ויתחנן לה' עושהו, בודאי אין שום חשש כל דהו, כנזכר.

והראוני עתה בשו"ת אמרי יושר (ח"ב סימן קל"ט) להגאון מטאראנא ז"ל שנשאל גם כן במי שאומר בתפלת שמונה עשרה רבונא דעלמא כולא, או הילוגע"ר בשטעפע"ר, וכתב דבדיעבד אם אמר כן לא הוי הפסק ואינו צריך לחזור לראש. והביא ראיה מדברי רבינו המאירי ז"ל (מגן אבות ענין הראשון) בענה אמן אחרי ברכת עצמו וכו', עיין שם. ובמחילת כבוד תורתו הרמה כנראה נעלם אז ממנו דברי השולחן ערוך מפורש בזה בלי חולק, דיכול (גם לכתחלה) לומר בכל לשון שירצה כנזכר, על כל פנים לא צריך להביא ממרחק לחמו ברמיות ודמיון, כיון שמבואר במקומו בשולחן ערוך וכנזכר לעיל [ועיין בדברינו לקמן סימן קפ"ז סק"ח]:

[א] **אין לצאת ממקומו עד שיגמור תפלתו.** עיין ש"ס ברכות (לא, ח) ברבי עקיבא כשהיה מתפלל בינו לבין עצמו, אדם מניחו בוית

סעיף ג [ב] ואפילו נחש כרוך על עקבו לא יפסיק: הגה אבל יוכל ליכנס למקום אחר כדי שיפול

נמוקי אורח חיים

זה ומצאו בחית אחרת, וכל כך למה, מפני כריעות והשתחויות. והקשו בתוספות (ד"ה ומצאו) דהא אמרינן דלא ישתה בתוך כל ברכה, ומירן הר"ר יוסף דהכא מיירי בתחנונים שהיה אומר אחר י"ח ברכות. ולא נהירא דהא מי"ח קאמר וכו'. ונראה להר"י דודאי בתוך כל ברכה אסור לשתות, אבל בתחנונא הברכה מיהא מותר לשתות, ובהכי מיירי הכא, וכשהיה מגיע (רבי עקיבא) לסוף הברכה היה זוקף, עד כאן לשון התוספות.

ובסוף כל סוף קשה לכאורה בחינת בכריעות והשתחויות, אבל בתחנונא התפלה אין עקר רגליו כל כך עד שמצאוהו בחית אחרת. ועיין בטור בה ובבית יוסף שהביא גם כן שמיירי ברבי עקיבא בתחנונים שלאחר תפלה, אף על פי שלא נראה פירוש זה בעיני התוספות, עד כאן לשון הבית יוסף, ועדיין קשה לדעת התוספות כנזכר.

ונראה נאמת כי לקדושים כאלו כמו שרפי מעלה התנא רבי עקיבא ודומה לו, ובפרט בעת עמדו בתפלה יצאו לגמרי ממיזת דהאי עלמא, ומי יוכל להשיג מכל שכן לדמות להם מרוב קדושתם ואם מן השמים בדבקות ומדרגות הנבואה ורוח הקודש הטוער בקרבם בעת עמדם לפני השי"ת בתפלה, להם לא שייך איסור זה, ומרוב אש קדושתם לא יוכלו לעצור ברוחם ולא ידעו כלל מגופם בעולם הזה, ודלוגו (יקפוצו ממקום למקום) עלי אהבה יאמר השם יתברך. ועיין בדברינו בשו"ת מנחת אלעזר (חלק ה' סימן נ"ח בסוף יד, וחכל על דאמרין) לענין מעשי החנאים הקדושים כאלו אשר העמיקו תמה בקומתם ולא נגיע בהשגתנו להשגתם, בערך קדושתם וגודל מדרגתם (ז"ע). וכן שמעתי כזה מרבותיו ואבותיו הקדושים ז"ע, וכגון מהה"ק מבאלזיטשוב ז"ע (ועיין בדברינו בדברי תורה מהחורף תשנ"ח אות ל"ג), על כל פנים לא קשה מידי, והמבין יבין:

[ב] **ואפילו נחש כרוך על עקבו לא יפסיק**

וכו' אבל עקרב פוסק לפי שהוא מועד יותר להזיק ונחש נמי אם ראה שהוא בשום ומוכן להזיק פוסק (מקורו ממפרשים בדברים דף ל' ע"ב). ולענין עקרב דפוסק בגמרא שם (נב, ב) והוא מההלכות המרפסין איגרא, ולא זכיתי להבין כלל, לו יהא שנאמר דהנחש אינו מועד כל כך להזיק (בימיהם) כמו העקרב, וגם אם נאמר שרוב פעמים אינו מזיק, וכי הולכין בפיקות נפש אחר הרוב, הלא קיימא לן (יומא פד, ב) דאפילו על מיעוטא דפיקוח נפש מחללין שבת דהוא איסור סקילה, מכל שכן תפלה דרבנן. וגם הקולא שכתב ברבינו יונה (ברכות שם) ומובא בתרמ"א בה שיוכל על כל פנים ליכנס למקום אחר כדי שיפול הנחש מרגלו, משום דלא מצינו דהפסק הליכה ברגלים אסור (לאיזה צורך, עיין בבית יוסף ובנושאי כליו בה), אבל להפסיק בתפלתו אסור. וחזו תמוה נשגבה מה זהו הגלה, וכי מה יעשה אם לא יפול הנחש מרגלו, וכי ימשמש בידו ליקחו ולהפילו, הלא יוכל ליכעס על ידי זה וישכנו בודאי, והלא לפעמים צריך לדבר ולהפסיק לקרוא לחבר או בקי שיודע לזה איך ליקחו מעל רגלו, וכי אסור להפסיק בתפלתו לקרוא לרופא או לחבר נחשים הבקי בזה איך ליקחו בלחש או בלבת טבעי שלא יוכל להזיקו, ואיך יהיה אסור להפסיק ולגמור תפלתו, וכי יוכל לכוין אפילו מיבה א' להתפלל כשהנחש כרוך על עקבו וכפסע בינו ובין המות בסכנה גדולה כזו.

ואולי היה בימיהם, כמו שסיפרו בספרי קורות ארץ ישראל (אם אמת הוא), שיש בנחשים השמים נחש בייחי (הוי"ז שלאנג"ע) ר"ל שבא מחורו כל פעם ונותנים לו, היינו שמוכן לפניו

הנהם מרגלו (הרמ"ע יומא רס"ם פרק מן עומדין [ברכות כא, ב ד"ה ואפילו]) אבל עקרב פוסק לפי שהוא מועד יותר להזיק ונחש נמי אם ראה שהוא כעוס ומוכן להזיק פוסק:

נמוקי אורח חיים

קלת לשתות מו לאכול, (ומוכן ממילא שלא ישתו מכלי ההוא המיוחדת לו כלל מטעם גילוי שגזרו חז"ל (עבודה זרה ל ב), מכל שכן בדלי שפה), והוא מסוגל לפי דברי הזקנים שם שלא ימיתוהו, מו לא יזיק לשום בני בית. ואם רק בה מיירי חז"ל הוה ליה לפרש, ובפרט רבותינו הפוסקים בעלי השולחן ערוך ז"ל ביותר יפלא שלא העירו בה כלל דמיירי רק בנהש כזה. ובפרט מה שאמרו כאזכר לעיל אם "רלה" שהוא כעוס ומוכן להזיק פוסק, אבל לא בחופן אחר, וכי מי שאינו רגיל ויודע ומי הוא נגיע ומי יוכל להבחין, ולמי מותר לסמוך על זה להכניס את עצמו בסכנת נפשות כזו לדעת טבעי הנהש ודעתו הרעה - ולרלות - איך ירלו בתוך עינינו מו פניו אם הוא כעוס מו טוב, ואיך ידעו מו יכירו. והלא כל זה סכנת נפשות ממש דמחלוקים שבת אפילו על מיעוטא דמיעוטא בין אלפים, מכל שכן בנהש ר"ל הכרוך על עקבו, וכי הוא בא לכרוך על רגלו כדי לדבר עמו מממת אהבתו.

וגם יפלא ביותר דברי אדוניו המגן אברהם (סק"ד) במה שאמרו חז"ל ופסקינן דעקרב פוסק משום דהוא מועד, וכתב בה משמע דוקא היכא שיש לחוש לסכנת נפשות, וכמו שהביא בשם סמ"ג (פסין יט) סימן ל"ב (סק"ב), עד כאן לשון המגן אברהם. ומה זה שאלה אם הוא רק משם שיש לחוש לסכנת נפשות, אם המה כתבו בדלי דעקרב הוא מועד להזיק, והוא ז"ל מסתפק אם יש משם סכנת נפשות. ואם כותבם דיזק רק לאבר אחד, והלא גם על זה צריכין להפסיק מתפלתו וגם לחלל שבת קודש, והלא נודע לכל כי האדם שלהם ממית כל הנוף ר"ל.

על כן כפשוטו אין שום פירוש לכל ההלכה ההוא, (זולת על פי סוד שאמרו בתיקוני זוהר הק' (תיקון י"ח ג, ב) כונת ההלכה זו), בדלי כפשוטו אין לעשות כן כלל (אחרי נשיקת עפר רגלי רבותינו הקדושים הפוסקים ז"ע ועכ"י), וחהו בכלל ההלכה המפורשת בכל מקום דאפילו סכנה ומיעוטא דסכנת נפשות דוחה שבת, ומכל שכן איסורי תורה דלאוין, ובפרט תפלה דרבנן, וחה ברור. וה' יגילנו מאדם נחש נושך בכל הפירושים, והוא יתברך שמו שומרנו ומגילנו לעדי עד (ועיין בדברי תורה מהדורא ע' אות ה').

אחרי כתבי כל זאת מצאתי בספר זרע קודש (על מסכת ברכות ודרשות) להג"מ שמואל פריינד ז"ל מפרמב, שהביא קושיא זו בשם הגאון מו"ה משה מוביה ז"ל אבדק"ק האגויא והמדינה, דלמה בנהש לא יפסיק אפילו אם נאמר דרוב נחשים אין מזיקין, והא אין הולכין בספקות נפש אחר הרוב. ומירץ דהואיל דכרוך על עקבו ראיה שלא יזיקנו. והוא (הר"ר שמואל פריינד המחבר) דחה מירץ זה, והביא הוכחה מתוספות (ברכות נב, ב ד"ה אבל) בשם הירושלמי (כאזכר לעיל כבר במחבר) באם היה נחש מרחיב כנגדו פוסק לפי שבא כנגדו בכעס, משמע שאינו כן כמירוץ האזכר לעיל, עד כאן דבריו בספר האזכר. ולא ידעתי מה זו הוכחה והשגה מדברי התוספות בשם ירושלמי האזכר לעיל. אך ממילא אינו מוכן ומוסכם כלל מירוץ זה, וכי בשביל שהוא כרוך על עקבו לא יזיקנו, ובעל כרחך משום דהרי זה גרמה שהוא אוהב האדם (ה' יגילנו), על כן כרוך על רגלו מרוב דביקות אהבה, והוא דברים בלתי נכונים לשכל אנושי. ועוד דהוה לי' להש"ס ופוסקים להזכיר מעט זה דבשביל כך בנהש כרוך על עקבו לא יפסיק, אלא ודאי דזה אינו כלל.

אולם מירץ שם (בספר זרע קודש) משום דיש פיוק גדול בין שם לכאן, דשם יש כאן

קטע אדם מ׳ מישראל, מה שאין כן הכא דאמר דין על הנחש אם ישוך או לא, אמרינן כיון דרוב נחשים אינן נושכין גם זה לא ישוך, ועיין בגמרא פרק יום הכיפורים (פה, ב וכו׳, עד כאן לשונו בספר המזכר. ולא ידעתי מאי קאמר (בתחילת כתב תורתו הרמה), הא אמרינן אם נמי ביומא (סה, ב) היכא דנפל עליו הגל מפולת מפקחין בשבת, אפילו היכא שהוא ספק אם הוא אם לא, וגם אם איתא שם ספק אם הוא עוד מי, ועוד ספק אם הוא ישראל או נכרי, אף על פי כן מפקחין, והייט בגמה ספיקות כאלו דהוי יותר מרוב עם כל זה אין הולכין בספקות נפש אחר הרוב. והא בהאי גוונא לא שייך כלל בחילוק המזכר לעיל, דמשום דהוחזק שם ישראל מ׳ דהא הכא הוי ספק מ׳ אם יש שם כלל ישראל מעיקרא או אם הוא רק נכרי (ולא הוחזק כלל שם ישראל), ואף על פי כן אין הולכין בספיקות נפש אחר הרוב, ואם כן שוב הדרא קושיא לדוכתא דלמה בנחש הלכו אחרי הרוב, אלא ודאי כמזכר לעיל דאולי בימיהם היו הנחשים נחשים ביחיד בני תרשת רובם. יהיה איך שיהיה, על כל פנים בימינו אין לפקוק כן, ואושאין לסכנת נפשות ופיקוח נפש כמזכר לעיל, ומשנה שכתבנו לא זה ממקומה, בעזרת השם יתברך.

שוב מזכרתי דהוא ש״ס מפורש בשבת (קי, ב) הא מאן דכרכי מיות (פירש רש״י נכרך בביתמיו) לינות למיא וליסחוף דיקולא (סל) אריגא (דמיא למעלה מראשו) וליהדקי מיני (יוריד הסל מעט מעט לגד הנחש ויכניל ב הנחש מבשרו שיעלה על הסל שאם אותו בידו או מנתקו בחזקה יכעס ויכשכו) וכי פליק עליי ליסדי למיא וליסלוק ולימי, עד כאן לשון הגמרא, (וכי פליק הנחש על הסל ימהר וישלכנו בנחש ויברח לו, עד כאן לשון רש״י ז״ל). על כל פנים מכאן בפירוש למה שכתב בספר ארע קודש המזכר לעיל כי הנחש כרוך על עקבו ז״ל שמתמת מהכה ולא יזיקנו, דהכא מפורש בש״ס, (בלי שום חילוק בחיה אחר) דהנחש כרוך, אינו מתבולה ובלה להגלל ולהסירו. ועל כל פנים מוכן גם כן כי מוכרח לעשות כל המחבולות המזכר ולהכיא אל להשליכו למים ולברוח אחר כך, וכל זה אי אפשר בלתי הפסק גדול גם בדיבור עד שיגיעו לו כל זה כמוכן. על כרחך דברי המחמיתן ברך עיין גדול, ומרפסין אינרא כמזכר לעיל. ובפרט לפי מה דפסקינן לעיל (פיסק ג״ה פסיק א׳) מדברי הש״ס ברכות (ו, ב) לכרוך רגליו זה אל זה בתפלה, אם כן כשיקרב רגלו השני לרגלו הא׳ שהנחש כרוך עליו הרי יגע בהנחש ויכעס, אלא ודאי כדאמרן.

שוב אחר כך ראיתי בספר שו״ת דברי יוסף להג״מ יוסף שוואלרן ז״ל מירושלים (פיסק ר׳), שהעיר גם כן קצת על הך מחמיתן והלכתא דנחש כרוך וכו׳, ואין פותר. והג״מ יעקב עטלינגער ז״ל השיב לו על ככה, והוא פלפל על תשובתו, כי בחמת עדיין לא העלה שום ארוכה, וה׳ יאיר עינינו, ויעזרנו בתורה בימינו בכל עניינים.

ועתה נדפס ספר גפי אש (על בעיות שקלים ופלא, בתשובה בשאר מכתב ר׳) שהשיב על קושיא זו דנחש כרוך על עקבו הא בספקות נפש אין הולכין אחר הרוב, והמליץ דאחו ברי רובא דספרי גם בפיקוח נפש, רוב פעמים אינו נושך כלל, וגם אם נושך רוב פעמים אינו ממית, (וגם זהו דוחק ויש לפלפל עוד. אך) זה איני, גם אם נניח כדבריו דרוב פעמים גם כשנושך אינו ממית, מכל מקום אין לחשב לרוב זה לגמרא שלא יפסיק ולא יזיז ממקומו, דהא אם ישכנו יהיה על כל פנים פולה ומסוכן מבשיכת נפש ולא יוכל לכרוך דעתו, ועיין לעיל (פיסק ג״ד פסיק ר׳). אם כן גם על פי הרוב הזה שישכנו ולא ימות גם כן ברוך להפסיק לקרות אבר וכיוצא, כדי שלא יבא לידי חולי וסכנה, ובמזכר:

קו מי הם הפטורים מתפלה

סעיף ג [א] מי שתורתו אומנותו כגון רבי שמעון בן יוחאי וחבריו מפסיק לקריאת שמע ולא לתפלה אבל אנו מפסיקים בין לקריאת שמע בין לתפלה: הגה ומס לומד למהרים מינו פוסק (כים יוסף סימן ע' ד"ה מנן) כמו שנתבאר לעיל סימן פ"ט (פסיף ו') ומכל מקום פוסק וקורא פסוק ראשון של קריאת שמע ומס מין השעה עוברת ויש לו שהות עדיין להתפלל ולקרא קריאת שמע מינו פוסק כלל (כים יוסף [ד"ה מי] בשם הרי"ן [שבת ה, ב ד"ה ומין]):

קי היוצא לדרך ופועלים מה יתפללו וסדר תפלת הדרך ובית המדרש

סעיף ד היוצא לדרך יתפלל יהי רצון מלפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו שתוליכנו לשלום וכו' וצריך לאמרה בלשון רבים ואם אפשר יעמוד מלילך כשיאמרנה ואם היה רוכב אין צריך ליחד:

סעיף ה [א] אינו צריך לומר אותה אלא [ב] פעם אחת ביום [ג] אפילו אם ינוח בעיר באמצע היום אבל אם דעתו ללון בעיר ואחר כך נמלך ויצא ממנה לעבור חוצה לה או לשוב לביתו צריך לחזור ולהתפלל אותה פעם אחרת:

נמוקי אורח חיים

[א] מי שתורתו אומנתו כגון רבי שמעון בן יוחאי וחבריו וכו'. עיין מה שכתבנו בזה בעזרת השם יתברך בהמשה מאמרות מאמר סמוכים לעד (בשילטי פיוס מפכת מועד קטן למסכת פגיגה, ובפיוס מסכת פגיגה). וגם בדברינו בשו"ת מנחת אלעזר חלק ה' [עולה בתמוסים] סימן נ"ח [ובפכל על דאמרין], עיין שם:

[א] אין צריך לומר אותה אלא פעם אחת ביום וכו'. כתב בעורי זהב (פק"ס), פירוש בכל יום שהולך יאמר אותה. וראה מזה דהיינו שפוטרת תפלת הדרך של שחרית על מעת לעת עד יום השני בשחרית, כמו ברכת התורה ושאר ברכת השחר, וכמו שנראה מסעיף שאחר זה (פסיף ו') דמהר"ם מרוטנבורג כשהיה יולא לדרך היה אומרו אחרי יהי רצון וברכת הגומל חסדים טובים. אמנם יש להסתפק לכאורה כשיולא בלילה היינו בתחלת ערבית ואומר תפלת הדרך ואחר כך ישן מעט (בנתנו על העגלה או על המהין וכיולא), וכשקם עוד בלילה בהשמורת הבוקר ואומר ברכת התורה כדינו, אם כן צריך לומר עוד הפעם תפלת הדרך בברכה כזאת, ונמצא אומר ג' פעמים בלילה אחת תפלת הדרך, והוא דבר זר לכאורה.

והגם כי יכול איתרמי כזה גם בברכת התורה, היינו כשישכם לברך בבוקר ונזכר לעת ערב וצריך לברך כשנזכר בלילה כמובן, ואחר כך כשקם בהשמורת, היינו מבעוד לילה, ויושב ללמוד או לברך ולומר פסוקים צריך לומר עוד הפעם ברכת התורה, ונמצא מברך ברכת התורה ג' פעמים בלילה אחת. אך יש לחלק דהתם אירע כך במברך בתחלת הלילה רק להשלמה מה ששכח לברך בבוקר שלפניו, אבל הכא לא היה צריך כלל לומר תפלת הדרך לברך בבוקר, כגון שלא נסע אז עדיין כלל והתחיל נסיעתו רק מבערב בתחלת הלילה, ואם כן הוי לכתחלה תובתה רק מבלילה בתחלת נסיעתו, ואיך נאמר שיאמר לכתחלה פעם שניה בברכה תפלת הדרך בלילה הזאת כשקם בהשמורת הבוקר.

ודין זה לא נמצא מבואר בפוסקים, כי על כן נהגתי (מפני ספק זה) כשאירע כן שהליכת הצו"ג הוא בתחלת הלילה, ואמרתי תפלת הדרך בלילה, אז מיד בתחלת נסיעתי, וכשקמתי בבוקר

אחרי השינה במרכבת הקיטור והיה עוד לילה, על כן המתנמי בתמירת תפלת הדרך עד שהתפללמי תפלה שחרית על הבלה"ן, ואז הייתי כולה בשומע תפלה בשמונה עשרה בשחרית (עיין לשם סק"ו, ופרי מגדים בשבל אברהם סק"ג סה).

והתינח כשהגמיעה רבה עד שמוכרחים להתפלל גם שחרית על נסיעת מרכבת הקיטור, אבל כשבאים בבוקר השכם למקום חפצו ושם יתפלל (בלבור) בחמנו עוד, רק יש עוד שעות קלת בסוף הלילה (או בימי הקיץ בבוקר) בנסעו על הבלהן אז כמה פרקאות, אומר שם ברכת התורה כשרוצה ללמוד בדרך נסיעתו, אז בודאי יש לומר תפלת הדרך אחרי ברכת השחר וברכת התורה, ולא הוי כאומר שמי פעמים בלילה אחת, דכיון שקם בשמורת אחרי שינתו, פיס חדשות באו לכאן, ואומר אז תפילת הדרך מחדש לפטור מעת לעת. וגם כשנוסע בשמורת רק איזה פרקאות, מכל מקום כבר נתחייב בתפלת הדרך כשקם משינתו מחדש, על כן לענית דעתי שיאמר אז, כנזכר:

[ב] **פעם אחת ביום וכו'.** היינו פשוט שבכל יום ויום בימי נסיעתו יאמר כן תפלת הדרך בברכה, כן כתב הב"ח (ד"ה ומ"ש), והטורי זהב (סק"ה), וכנסת הגדולה (שיורי הגבי אות ז). ולא כטועים שאין אומרים אלא ביום ראשון שיצא לדרך, אבל כל זמן שהוא בדרך מחויב לומר בכל יום שהולך, עד כאן לשון הבאר היטב (סק"ח). ועיין שערי תשובה (סק"ח) בשם הרדב"ז כתב יד (עיין מלא ד' פיתן ב"ל קפ"ו), מובא בברכי יוסף (אות ע'), דבשאר הימים בהיות בדרך (ולא לן בשום מקום) אז יברך רק פעם אחת בלאתו בברכה, ושאר הימים בלי חתימה בברכה. ולא ידענא טעמי דרבינו הרדב"ז, כיון שהמה בכתובים ולא יצאו בדפוס (רק הברכי יוסף הביאם מכתב יד). וכן כתב הפרי חדש (סק"ח) דלא יברך השאר הימים רק בלא ברכה בשם בסוף. והביאו הפרי מגדים (בהשבות וחב סק"ח), וקיים בפרי מגדים ואנו אין לנו אלא פסק המחבר ובשם ברוך אתה ד' שומע תפלה, ובלא שם יכול לומר כמה פעמים, עד כאן לשון הפרי מגדים. והיינו כמ"ש מרן המחבר דבכל יום ויום צריך לברך פעם אחת, ובשם כחתימת הברכה, דאם בלא שם הרי יוכל לומר ולהתפלל כמה פעמים ביום, ואנו דברים שאין להם שיעור, ואינו צריך להלכות ודימים על זה, והכי נהוג:

[ג] **אפילו אם ינוח בעיר באמצע היום אבל אם דעתו ללון בעיר ואח"כ נמלך ויצא ממנה לעבור חוצה לה או לשוב לביתו צריך לחזור ולהתפלל אותה פעם אחרת.** פעם אחת בא מעשה לידי, כי נסעתי מפה ק"ק לקאמרנא (לבקר חולה, חותני הה"ל (שליט"א) [זצלה"ה]), ונסעתי בבוקר השכם דרך אוגווטר-שיאנקי-קאמטר על מנת להגיע לקאמארנא מבעוד יום עדיין, קודם שקיעת החמה. והנה הטעו אותי בחמן הליכת הצוג מאוגווטר ובבואי עם האויט"א לאוגווטר כבר הלך הצוג, והוכרחתי מיד לשוב לביתי עם האויטא לאוגקאטש ולנסוע אחר כך אחרי הנהרים ממוגקאטש דרך לאוזאטשנע לטב. וכיון שאמרתי תפלת הדרך בלאתי עם האויטא (מכאן לאוגווטר בבוקר השכם כנזכר), ואחר כך בשובי לכאן והתפללתי בלבד בביתי וגם אכלתי סעודת הנהרים עד זמן הליכת הצוג לאוזאטשנע בערך שעה 2 אחר הנהרים. והנה נתחפקתי אם צריכין לברך, היינו להתפלל עוד הפעם תפלת הדרך בברכה, כיון דהייתי נמלך לשוב לביתי, וכן עשיתי וחזרתי ושבתי מאוגווטר לאוגקאטש, ואם כן צריך לחזור ולהתפלל תפלת הדרך בברכה.

אך י"ל כיון בחזרתי לביתי הייתי רק נמלך מדרך הנזכר אוגווטר- קאמטר, אבל מטרת נסיעתי היה עדיין כבתחלה ובאתו היום לקאמארנא, רק המתנתי בביתי על הצוג לאוזאטשנע כדי לנסוע באותו היום, כנזכר לעיל, לשם, ואם כן הוי חזרתי בביתי לא עדיף כמו עומד בעיר אחרת ביום שגם אם יצא בעיר אחת

מעיף ז אומר אותה [ד] אחר [ה] שהחזיק בדרך ואין לאומרה אלא אם כן יש לו לילך פרסה אבל פחות מפרסה לא יחתום בברוך: [הגה] ולכתפלה יאמר אותה בפרקה ראשונה (רפ"י

נמוקי אורח חיים

על כמה שעות אין צריך לברך עוד הפעם תפלת הדרך.

הגם שיש לומר, דשאני כיון דהוי כמו הפסק הנסיעה ומחזרה לגמרי, זה איו, כיון דעדיין עמדתי גם בבתי בתמלא נסיעתי בתותו יום כמחר לעיל. וגם אין לחלק כיון שנסעתי אחר כך בדרך אחרת לחוותשנע-לבד, זה איו גם כן חילוק המוכרח, דלאו אם יבא אחד מן הדרך בתמלא (כמה פרסאות) מפני המים או קלקול דרכים (ונוסע דרך עיר אחרת) יצטרך לברך תפילת הדרך עוד הפעם, על כן גם זה כן.

עם כל זה מפני הספק, אמרתי תפלת הדרך בנסיעתי דרך לחוותשנע (בתותו יום), אך הרהרתי השם, (כמו שכתבתי כמה פעמים (עיין לקמן סימן קפ"ו פ"ק ו') שזהו דרך נכונה מרבותיו האחרונים, ויותר הבעל דעת קדושים ז"ל ז"ע):

[ד] אחר שהחזיק בדרך. עיין מורי זהב (פק"ו) בשם הירושלמי (פרשת ר"ה, פ"ד) דכל הדרכים בחזקת סכנה. והנה רבים מקילים להם בימיו מלומר תפלת הדרך, בתומרם כי אין הדרכים מסוכנים כעת, ובפרט בנסיעה על הבתהן. אמנם בתמת הן הכל יפלה פיהם, (וכלשר שמעתי מהלי בבא קדישא אדומו"ר הה"ק משינאווע ז"ע כי צריכין ליזהר לומר תפלת הדרך גם בימיו, ולהיות נזהר בזה, מפני שאירע לו ז"ל בימי נעוריו נפלאות על ידי אחיתו בתפלת הדרך והאריך לספר בזה). ועיניו ראו ואזניו שמעו בימיו מהסכנת נפשות וליחות וגלות וכל מיני פורענויות ר"ל שנעשו בדרך, וגם על מרכבות הקיטור מפגיעת המרכבות והתבוטות או הפיכתן וליאתן מון לשיעה (ר"ל מכל אלו), ובפרט על האויטאמאבילען אשר הוא סכנת נפשות יומר מכל העגלות, ה' ישמרנו וילילנו, על כן בדלתי צריכין לתפילת הדרך, והשם יתברך יקבל תפלותיו:

[ה] שהחזיק בדרך. עיין מורי זהב (פק"ו) שיוכל לומר אותה גם בעיר קודם שהחזיק בדרך. וכמנהג אברהם (פק"ה) מולך וכתב דלא יאמרו אותה גם בעיטרה של עיר, היינו בתוך ע' אמה ושיריים, והביא בשם עמק הברכה (דיני תיבת לדרך) שכתב דהיינו בחוץ מעיטרה של עיר. וכבר היה לי מעשה ומתן של הלכה בזה עם אאמו"ר הקדוש ז"ע. ולפי עניות דעתי כיון דספקינן בזה שבנסיעת פחות מפרסה (היינו מ' אלף אמות) לא יברך תפלת הדרך, וגם אם שכח מלאמרה מיד כשהחזיק בדרך יאמר אותה כל זמן שהוא בדרך, וכלבד שלא הגיע תוך פרסה הסמוכה לעיר שרוצה לתן בה, ואם כן כשנוסע רק פרסה מלומלם (אפילו כשהוא מעט יותר כדי לנאת מספק ברכה לבטלה), וכשיתמיר כהמנהג אברהם, ובפרט מ"ש בשם עמק הברכה לברך תפלת הדרך רק מיל אחרי עיטרה של עיר, נמצא אחר מהפרסה כבר בעת ברכתו, והוא כבר פחות הייו תוך פרסה לתוך העיר שנוסע לה, ואין יוכל לברך עוד. נמצא שומרתו הוא קולא דמברך לבטלה. על כן בהלי גוותא בדלי הכרעתי דיש לברך מיד כשהתחיל לנסוע בהעגלה, גם כשהתהוף הוא בעיטרה של עיר, דכשיתמיר לברך רק כשהתחיל הלוג ליך, ובפרט אם ירצה שהיה ברכה הסמוכה לאברהה ויך להכין לקטנים כדי שיברך אשר לו לאכול אחו פרי, כמו שאמר בהנהג אברהם (פק"ג), והלוג הוא נוסע בעגלה וסמן קרוב, ובגמיים כבר אחה מילין והוא

ברכות ל, ב ד"ה עד פרשה] והרמ"ע יונה [שם כ, ב]. ואם שכח מלאמרה יאמר אותה כל זמן שהוא בדרך ובלבד שלא הגיע תוך פרסה הסמוכה לעיר שרוצה ללון בה משם ואילך יאמר אותה בלא ברכה:

קיד דין הזכרת הרוח וגשם וטל

סעיף ג אם אמר משיב הרוח [הגה] בימות הקיץ או לא אמרו בימות הגשמים אין מחזירין אותו [א] וכן בטל אם הזכירו בימות הגשמים או לא הזכירו בימות החמה אין מחזירין אותו: הגה ומה שמי שאינו מזכירין על גשם בימות הקיץ ועל בימות הגשמים רק אומרים בימות החמה ורב להאשיב מכלכל חיים וכו' (מור): יש אומרים שאינו ליטר פוסק להזכיר בתפלת מוסף יום טוב הראשון של פסח אבל הקהל מזכירין ואין פוסקין עד מנחה שאמרו כבר משליש ליטר שפסק בתפלת המוסף וכן נהגין:

נמוקי אורח חיים

כבר תוך הפרסה למקום חפצו ומיאסו ולא יוכל לגרך תפלת הדרך.

וגם כשנוסע דרך מרחק בהרבה פרסאות, מכל מקום כשיתפלל כמנהג לעיל עד שיהיה בדעתו החזיק בדרך בנפשו, ובדרכה הסמוכה לאברתה, והלוג רן מאוד, ועל ידי זה יעבור על דעת רש"י ז"ל (ברכות ל, ב) דתפילת הדרך רק עד פרסה, אבל לא לאחר שהלך פרסה, עכל"ה. וזה הלך ועבר כבר פרסה, על כן הכרעתי לגרך מיד בנסיעתו על העגלה מתוך העיר פיתה, וכמו שהכריע בפרי מגדים (בסוף אברהם פ"ק י"ד) שלא לגרך בביתו, אבל לגרך מיד בילאתו. ובאמת גם בימינו נריכין ביותר גם בזה תפילת הדרך בביאתו לאנר המקום (בהאהויף) שלא יארע לו תקלה וימצא הלוג וגם מרכבה (וואגגאן) כרלוו, להלה והלאה בכל עניינים, על כן הנני בכל עת כאחר לעיל, בעזרת השם יתברך:

ואחר כך מצאתי בזוהר הק' (ואתחנן דף ס, ע"ב) שם בחור האמה בשם מה"ר חיים ויטאל ז"ל, שלא יתפלל תפלת הדרך אלא קרוב לעיר, ולא לאחר שכבר התרחק מאוד מן העיר.

ועיין שם עוד בחור האמה (ד"ה עד לא ישוב לאחרשה בימינו דלישמעאל וכו') בשם מהרי"ל שיתפלל תפלת הדרך בעוד שהוא בתוך ומיישב עם אשתו וכו', עיין שם:

[א] וכן בטל. עיין מגן אברהם (סק"ג) שכתב בטל, פירוש שהספרדים נוהגים לומר משיב הרוח ומוריד הטל בימות החמה, עד כאן לשון המגן אברהם. ונמשך בזה אחרי דברי הב"ח (סימן ק"ע ד"ה ותיב ונוהגים), ועיין פרי מגדים בשל אברהם שם (סק"ג) מה שפלפל על דברי המגן אברהם. וכן כתב אפרים (סק"ג) כתב שגם הנוהגים כמנהג ספרד אין אומרים בימות החמה משיב הרוח רק מוריד הטל. אמנם עיין בספר פרי קודש הלוים (להגה"ק מה"ר נפי סיגל מוריסטוב ז"ל ספר הנמרה פי"ח) בשם זקיני הגה"ק מה"ר משה ליב מקאסוב ז"ע, ובשם הגאון הקדוש המגיד מקאזניץ ז"ע, שהיו נוהגים לומר בקיץ משיב הרוח ומוריד הטל, ועיין שם עוד טעמו וימוקו. וכן נהגנו, וגם הרבה בבריטניה, על פי מנהג זקיני הגה"ק מדיטב ז"ע (בעל בני יששכר) שנהג גם כן לומר בקיץ משיב הרוח ומוריד הטל (ועיין בדברי"ש שם לבאן פיקון ספר"ת, פ"ק ח'):

קיט דין הרוצה להוסיף בברכות

סעיף א [א] אם רצה להוסיף בכל ברכה מהאמצעיות מעין הברכה מוסיף כיצד היה לו חולה מבקש עליו רחמים בברכת רפאנו: היה צריך פרנסה מבקש עליה בברכת השנים: ובשומע תפלה יכול לשאול כל צרכיו שהיא כוללת כל הבקשות: הגה וכשהוא מוסיף יתמיל בברכה ואחר כך יוסיף אבל לא יוסיף ואחר כך יתמיל הברכה (טור סימן תקפ"ו): ולהר"ר יונה כשמוסיף בברכה מעין אותה ברכה אם מוסיף אותו בשביל כל ישראל אומר אותו בלשון רבים ולא בלשון יחיד ולא יוסיף אלא בסוף הברכה ולא באמצע ואם שואל צרכיו ממש כגון שיש לו חולה בתוך ביתו או שהוא צריך לפרנסה יכול לשאול אפילו באמצע הברכה והוא שישאל בלשון יחיד ולא בלשון רבים ובברכת שומע תפלה וכן בסוף התפלה בין קודם יהיו לרצון בין אחריו יכול לשאול בין בלשון יחיד בין בלשון רבים בין צרכיו ממש בין צרכי רבים:

קכ שראוי לומר רצה בכל תפלה

סעיף א [א] אומרים רצה בכל התפלות [ב] ודלא כאותם שנוהגים שלא לאמרו במנחה:

נמוקי אורח חיים

[א] **אם רצה להוסיף בכל ברכה וכו'. עיין** בטור וכפרי עץ חיים (שער העמידה פרק כ' סדר י"ח ברכות) מה שדקדקו ומנו וספרו מנין המיטות בכל ברכה. אך הספרדים היינו הפרענקן בסידורם לא דקדקו בזה, והוסיפו בכל ברכה, ועיין בדברינו בשו"ת מנחת אלעזר (חלק א' סימן י"ח), ועוד בקונטרס שירי מנחה. ולאחר יוסדנו בזה בעזרת השם יתברך מאמר מיוחד בשם נוסח התפלה (בספר חמשה מאמרות), על כן לא האריכנו בכאן בזה:

[א] **אומרים רצה בכל התפלות ודלא כאותן שנוהגים שלא לאומרו במנחה.** פשיטא דהוא הדין במעריב, לא יאמרוהו אותן שלא אמרוהו במנחה, רק שחרית בשעה שיש נשיאת כפים אמרוהו, כמבואר בטור ומית יוסף (ד"ה ודהגים) בזה. והנה הטעם של אלו שלא אמרו רצה במנחה שהביא בטור, כתב המית יוסף הטעם, כי בשעה שאין הכהנים נושאים כפיהם אין לומר רצה, לפי שאמרו בגמרא (נא, ב) כל כהן שאינו עולה בעבודה שוב אינו עולה ורצה קורא עבודה, דעל הקרבנות כתיב (משלי כב, יט) לרצון לפני ה', ומנחה אין בו נשיאת כפים בכל יום, על כן מתחילין רק ואתי ישראל וכו', זולת בתענית צבור אז יאמרו רצה גם בכלו המקומות, עד כאן תוכן דברי מרן המית יוסף.

וקשה א) דהא מתחילין בכלו המקומות במנחה ואתי ישראל ותפלתם וכו' ותהי לרצו"ן תמיד עבוד"ת ישראל עמך, אם כן הרי כאן עבוד"ה בפירוש, וגם מתפללין ותהי לרצו"ן (היינו רצ"ה) גם במנחה שאין בו נשיאות כפים, ומה הועילו בטעמם.

ב) קשה קצת, האיך התחילו ואתי ישראל בא"ו בתחלת הברכה, שזה לא שייך רק כשנתחברה לברכה שלפניה כמו והערב נא וכו' בברכת התורה, שהכל ענין אחד הוא מברכות וענין חביבות התורה, מה שאין כן בזה שהוא סמוך לשומע תפלה בסיומה, ומהו ענין תפלה לקרבנות שיתחילו ואתי (בא"ו) ישראל כמו בחתנא בזכר.

ויש לומר דקושיא חדא מיד מברחה מתורצת, דהנה כמו שאמר שם בית יוסף מקודם פירוש א' דקאי רצה על העבודה בקרבנות, אבל ואתי ישראל ותפלתם מתחיל ענין אחר להתפלל על התפלות שאנו מתפללים במקום

קכז דין מודים דרבנן

סעיף א כשיגיע שליח צבור למודים שוחין עמו הציבור ולא ישחו יותר מדאי ואומרים מודים אנחנו לך [שלמה הוא ה׳] אלהינו ואלהי כל בשר וכו׳ [א] וחותם ברוך אל ההודאות בלא הזכרת השם ויש מי שאומר שצריך לשחות גם בסוף וטוב לחוש לדבריו: הגה ויש אומרים שאומר הכל בשמיה אמת וכן המנהג (ספר מהרל״ו סימן ק׳)

סעיף ב אם אין שם כהנים אומר שליח ציבור אלהינו ואלהי אבותינו [ב] ברכנו בברכה

נמוקי אורח חיים

קרבנות, וכתב דאותן המקומות שלא אמרו רגה בתנחה על כרחך סברא להו כאותו פירוש, ולא כפירוש דקאי על נשמות הצדיקים, שהביא הטור בשם המדרש (מדרש עשרת הדברות, אותר המדרשים) עיין שם. ומעתה מיושב שפיר בפשטות דקאי גם ותהי לרצון עבודת ישראל לדעת אלו בעל כרחן רק על התפלה במקום קרבנות, ונקרא שפיר עבודה, כדאמרינן בתענית (ב, ב) איזו עבודה שהוא בלב זו תפלה. ומעתה שפיר י״ל מה שאמר בתי״ו ואשי ישראל ותפלתם והתמידו בה הברכה, משום דקאי משם והלאה רק על התפלות, על כן שפיר הוא סמוך לשומע תפלה ושייך ות״ו המיוחד לסיום שומע תפלה, כנזכר:

[ב] ודלא באותם שנוהגים וכו׳. הנה בה בפרשה (פק״ל) תמה על דברי ספר המנהיג (הלכות תפלה סימן נ״ע) שהביא הבית יוסף (ד״ה ונהגים) מה שאמר בלשונו שאין נוהגים לומר ולהתפיל בפרוזינגא״ל רגה, רק בשחרית, כנזכר לעיל, ואמר כך כתב אך בפרוזינגא״ל נוהגים לומר רגה בשחרית מנחה וערבית, והרי דבריו בתנהג פרוזינגא קותרים זה את זה, עד כאן דברי הפרשה. ולא זכיתי להבין כלל מהו תמיהתו, הלא מפורש בלשון הבית יוסף בשם המנהיג וזה לשונו אך בפרוזינגא ובגרפת ״נהגו מקרוב״ לומר ערבית שחרית ומנחה רגה וכו׳, עכל״ה. הרי מפורש מבאר כי מנהגם מקדם (בפרוזינגא) שלא לאמר רגה רק בשחרית, אך (בפרוזינגא ובגרפת) נהגו מקרוב, היינו שעתה שינו מנהגם בחמנו מקרוב ונהגו עתה מקרוב לומר גם בתנחה, וזה פשוט:

[א] וחותם ברוך אל ההודאות בלא הזכרת השם. עיין בטור בשם ירושלמי (ברכות פ״ה, ה״ה) דסברא להו דצריך לחתום בשם בת״י אל ההודאות, וכן היה נוהג הרא״ש ז״ל אולם הבית יוסף (ד״ה ומירושלמי) הכריע כן על פי דברי הרשב״א (שם לד, ב) והרמב״ם (הלכות תפלה פ״ט, ה״ד) לסיים בלא שם. אך בדברי משה (אות ב׳) כתב והמנהג הפשוט לחתום כמו שנהג הרא״ש לחתום, עכל״ה. והיינו בשם.

והנה הוא לפלא כי ברמ״א לא העיר על זה כלום על דברי המחבר, וכי חזר בו ממה שכתב בדברי משה. וגם יפלא מה שכתב בדברי משה שהמנהג הפשוט כדעת הרא״ש (לסיים בת״י אל ההודאות), וכבל מידורי הספרדיים והאשכנזים הישנים שנדפסו מאז לא נמצא נוסח זה שנהגו כן בת״י וכו׳. על כן בודאי אין לומר כן. אך יפלא על רבינו הרמ״א שלא העיר בהג״ה כלום מה שכתב בדברי משה בזה:

[ב] ברכנו בברכה המשולשת וכו׳. עיין בתנן אברהם (פק״ג) בשם זוהר חדש (רש פרשת בשלח) כשיאמר יברכך ה׳ יראה לגד ההיכל, ושמרך יראה לגד ימין וכו׳, והיינו יראה להחזיר פניו, אבל לא יכרע אז, דאין להוסיף על הכריעות. כן כתבנו בהמשה מאמרות (מאמר טעם הפסלה אות ע״ז)

בשם מאמו"ר הקדוש ז"ע, וכן שמעתי עוד בשם חכמים וצדיקים ז"ל שדקדקו על זה.

ואעתיק בזה מה שהשבתי לתלמיד חכם אחד, מה שאמה וכו' דהא רק בסוף ברכה אסור להוסיף ולכרוע, אבל באמצע הברכה מותר, כמו שאמרו התוספות בברכות (יב ב), ומובא בטור וב"י יוסף (אורח חיים סימן קי"ג ד"ה ומ"ש והזקא וסימן תקפ"ג ד"ה ובהגיה). וכתבתי לישב על פי דברי הרב בשולחן ערוך התמיה (סימן קכ"ה סעיף י"ח) שכתב ונוהגין להאריך בסוף תיבת אלו מפני שכל אחת מהם הוא סוף ברכה. ורליתי לומר דהוי קשה לו דכל ברכת כהנים הוי באמצע בין הברכות, על כן סברא לי' להרב התמיה דזהו סוף הברכה של ברכת ההודאה, וכיון שהוא סוף הברכה אסור לכרוע שם, עד כאן תוכן דבריו.

הנה אחוב נפשי מה שכתבת זה אינו כלום, דמקור דברי הרב התמיה אלו מהרמ"א שם (סעיף ט"ה), ושם מפורש על ברכת כהנים שהוא סוף ברכה מאי' מהברכות המשולשות בתורה, ועיין שם בנגן אברהם (סקפ"ה) שהקשה דהא תיבת "לך" אינו סוף ברכה דברכת כהנים. ומתרץ משום דהוא לנוכח וכו', עיין שם. ובזה נסתרו דבריך, אם כי כונתך רצוי' לישב דבריו בעזרת השם יתברך.

אמנם אשובה בעזרת השם יתברך ואראה לישב דבריו בשם מאמו"ר הגה"ק ז"ע, ולהצדיק את הצדיק דמעיקרא, ואשר מאתו נובעים הדברים, הנה מראה נא בבית יוסף (אורח חיים סימן קי"ג שם) ומתרץ הקושיא על מה שכתב (בסימן ק"ט (סעיף א')) דלא יתחיל להתפלל כשלא יוכל לכוין שלא יצטרך לשהות גם באמצע הברכה במקום שעומד, כשיגיע השליח ציבור לעודים, משמע דגם באמצע הברכה אסור לכרוע, היפוך דברי התוספות הנזכר. ומירץ הבית יוסף כיון שכל הקהל שותים אז, אם הוא עומד באמצע הברכה מיחזי כאלו מחויב לשהות במקום ההוא, ומאן דחזי להאי דכרע באמצע אותה הברכה אתי למטעי לשהות באמצע אותה ברכה (היינו בכל פעם כשיגיע לאמצע ברכה ההוא), עד כאן לשון הבית יוסף. והדרכי משה כתב שם (אות ה') שהוא דוחק.

ולענ"ד קשה ביותר, דמה בכך, (גם אם נאמר שגזר דילמא אתי אחר לכרוע בכל פעם באמצע הברכה הזאת) שישתה אחר בכל פעם במקום ההוא, הלא מותר לכרוע באמצע הברכות ואיזו מכשול יוכל להגיע מזה. אלא ודאי דסברא לי' למרן הבית יוסף דמה שאמרו התוספות דבאמצע הברכות מותר לכרוע, היינו רק בחקרלי, כגון בראש השנה ויום כיפור מפני אימת הדין, כמ"ש שם. אבל בתמידות לכרוע בכל פעם באמצע הברכה במקום מיוחד הוי כמוסיף על דברי חכמינו ז"ל שאמרו, וכמ"ש התוספות בברכות (לה, ב) דהוי כמוסיף על דברי חכמינו ז"ל וכל המוסיף גורע, וכמו דפסקינן בטור ומחבר (בסימן רפ"ל) בשם רבינו יונה (ברכות לה, ב) דאין לשהות בלך אנחנו מודים, ועיין שם בפרי מגדים במשבצות זהב (סימן קי"ג סקי"ד) שכתב דמגונה הוא הכורע, ולהוליא מדברי זקיני הלבוש (סעיף ג') שכ' רק דאין צריך לכרוע, עיין שם. והיינו על פי דברי התוספות הנזכר. והלא שם בעצמה אינו בסוף ברכה כלל, אלא ודאי דכשכורע בקביעות בכל שבת בלך אנחנו מודים הוי אסור אפילו באמצע ברכה.

ומעתה שפיר מיושב דברי מרן הבית יוסף שכתב שמא ילמדו האחרים לכרוע במקום ההוא (בכל פעם, וגם) באמצע הברכה, וזהו אסור כשהוא בתמידות וקביעות. ואמי שפיר וכבון דברי אמו"ר שסברא ליה הכורע בכל יום בברכת אלוקיו ואלוקי אבותיו, בברכת כהנים, הוי כמוסיף על הברישות, דכיון שהוא בקביעות אסור גם כשאינו בסוף ברכה, כנזכר.

[ב] ומה שהעירות דהאיך מותר לומר ברכת כהנים בין הברכות, לא קשה מידי.

ובתחלה רציתי לומר דברכת כהנים הוא כמו תמילת שים שלום, וראיה קלת זה מלשון הגמרא מגילה (יח, ב) והפוסקים וכו' מה ראו לומר שים שלום אחר ברכת כהנים, משום שנאמר (במדבר ו, כז) ושמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם. וזה היה גם כן מתורץ דברי אחמו"ר אביהן ורבן של ישראל כנזכר לעיל, משום שגם בתחלת ברכה אסור לברוע כדאמרינן שם בגמרא, ועיין בפרישה (סימן תקפ"ג סק"ב), ועל כן אסור לברוע בברכת כהנים. אך אין צריך לזה, רק דהכי תיקנו ברכת כהנים אחרי ברכת הודאה, כמו שאמרו חז"ל.

ומה שדקדק אחמו"ר על ככה היה לו טעם פנימי, העיקר כמבואר בסידור בכונת הד' כריעות, ד' אותיות שם הוי' לד' אותיות אדנ"י (בכל כריעה אות אחת זה לזה), ועל אלו אין להוסיף ח"ו. ואמרתי בה לפרש דברי הגמרא (ברכות לד, ב) שאם בא לשחות בסוף וכו' "מלמדין אותו" שלא ישחה, ולכאורה קשה הפירוש איזה לימוד עמוק הוא זה, והוי ליה למימר דאסור לשחות בתחלת וסוף כל ברכה זולת הד' כריעות אלו, ועל פי הכונה מבוין הפירוש מלמדין אותו (הכונה של הד' כריעות לד' אותיות השם ושילוב, וממילא יבין) שלא ישחה (יותר מזה), והבן. עד כאן דברי התשובה שהשבתי בעזרת השם יתברך.

והנה אחרי כתבי זאת, עוררני עוד מכם אחד מידידי שיחיו, וזהו אשר השבתי לו: מה שהרעשת על מה שהבאתי בתשובתי מדברי התוספות גבי רבי עקיבא כשהיה מתפלל בינו לבין עצמו אדם מניחו בוית זה ומולאו בוית אחרת, דהיינו בתמצא הברכות והכריעות, והלא התם היה גם כן בתמידות בכל עת כשהיה מתפלל בינו לבין עצמו, ועם כל זה עשה כריעות בתמצא הברכות, עד כאן דבריו. ולא קשה מידי, ויש לחלק לכל בר דעה, דהתם ברבי עקיבא לא היה זה דבר קביעות מתי שהיה מתפלל בינו לבין עצמו, כי בדאי לא יתלוה רבי עקיבא על הך דאמרו רז"ל (ברכות ו, ב) כי יפה וגדולה תפלה תפלת הצבור, וגם מדברי רבי עקיבא עצמו שהיה מקבל מפני טורח הצבור (שם לא, ב), ונשמע שהיה מחשיבן ומקרבן כדי שיתפללו עמו בפעם אחרת גם כן ויהיה לו מנין ולא יהיה עליהם לטורח שיצטרכו להמתין שעות רבות. והך שהתפלל בפני עצמו כמה פעמים, היה לפי עיני מדרגתו ועבודתו למעלה בקודש שהצטרך להאריך אז בכריעות והשתחויות וכידוע דרכי הצדיקים, פעמים בא בארוכה ופעמים בקצרה, ובפרט התנאים שרפי מעלה, ובפרט התנא הקדוש רבי עקיבא. מה שאין כן בברכת כהנים שאומר השלום ליבור בכל יום ויום תמיד בשחרית, בין בחול בין בשבת, ואין נפקא מינא מי הוא השלום ליבור, כיון שכן המנהג יהיה קבוע שכל אחד כורע בברכת כהנים בכל יום ויום בשחרית בחזרת התפלה בצבור, על כן אסור לברוע אז, כנזכר בתשובתי, ואין להאריך.

אמנם ב"ב המל"ת החו"ב וכו' שליט"א העיר והקשה יפה בגוף דברי מרן הבית יוסף (אורח חיים סימן קי"ג), כיון שכל הקהל שותים אז ורואים אותו שותה בתמצא הברכה, יש לחוש שיראה אחד ממנו ויעשה כמוהו לשחות בתמצא הברכה ההוא בכל עת, והקשה הא צריכין להתפלל בלחש ומי ידע ושמע היכן הוא עומד. אמנם נראה לי דלא קשה, דהבית יוסף לשיטתו יש לומר שפיר, כיון דסבירא ליה בשולחן ערוך (בסימן קי"ח סעיף ב) דישמיע התפלה על כל פנים לאזני עצמו, ועיין שם בד אפרים (סק"ג) דאם יוכל לכוין יותר כשמגביה קולו מותר, הגם כי אנחנו לא נהגנו כן על פי האריז"ל (שער הכוונות דיש ענין ברכת השחר) ומזוה"ק (זוה"ב רב, ב) שלא להשמיע אפילו לאזני עצמו, וכן מפורש בתנא דבי אליהו (רבה, פכ"ח), (כמו שבארנו בזה להלן סימן תקפ"ב בבה"י). מכל מקום הבית יוסף לשיטתו, כמ"ש (בסימן תקפ"ב) בשולחן ערוך שם שנהגים להגביה קולו בתפלתו בראש השנה ויום כיפור, (וכן ראיתי ושמעתי

המשולשת וכו' עד ואני אברכם [ג] ואין הצבור עונים אחריו אמן אלא כן יהי רצון: הגה ומין אומרים אלהינו ואלהי אבותינו וכו' רק בזמן שרצו לברכם כהנים ולשא כפים ונהגו לומר בשחרית שיש שלוש וכן כל זמן שאומרים אלהינו כו' אבל בלתו הכי מתחילין שלוש רב ויש מתחילין שיש שלוש במנחה של שבת הואיל וכתיב ביה בתור פנין נתת לנו שהיא תורה שקורין במנחה בשבת (הגהות מיימוני פט"ו מהלכות תפלה)

הלכות נשיאת כפים

קכח נשיאות כפים ואיזה דברים הפוסלים בכהן

סעיף יב מגביהים ידיהם כנגד כתפותיהם ומגביהים יד ימנית קצת למעלה מהשמאלית ופושטים ידיהם [א] וחולקים אצבעותיהם ומכוונים לעשות חמשה אוירים בין שתי אצבעות

נמוקי אורח חיים

בגלות אשכנז קול נתנו בבית ה' בבית הכנסת בתפלת לחש בכל השנה, עד כי מוזר מאד בעיני וחזי המתפלל עמם שנוהג בביתו וקהלתו על פי האר"ל שלא להגביה קולו בכל בתפלתו), על כל פנים ממילא לשיטתו דמותר להגביה קולו, שפיר חשש שם שישמע האחר במקרה ויכרע כמוהו תמיד בברכה הנזכר:

[ג] ואין הצבור וכו'. עיין בטורי זהב בזה (פ"ק ד' בד"ה העתיק מספר עץ החיים וכו'), ועיין בדבריו בדברי תורה (פלק ה' סימן ק"ל) מה שכתבתי בזה בעזרת השם יתברך.

והנה מה שהביא מרן הטורי זהב בזה, בזה הלשון מספר עץ החיים (שער עולם העשר פ"ב) שמביר האלקי מהר"ם קלפירשש תלמיד האלקי קודש קדשים מהר"י טרים ז"ל, עכל"ה. ובד אפרים (פק"ד) הגיה ומוחק תיבת תואר "האלקי" אצל מהר"ם קלפירשש (שהוא מרן מה"ר חיים ויטאל ז"ל), וגורם "האלוף", וכתב שכן צריך לומר. ולא ידעתי מה היה לו ומנא ידע (הגאון המופלא מה"ר אפרים זלמן מרגליות) בעל יד אפרים ז"ל לשנות יד ולעשות טעות בדפוס הראשון בטורי זהב, ולמה לא הוצב לו הגירסא שנתן הטורי זהב המואר "האלקי" (היאות) למה"ר חיים ויטאל, כעין שכתב על רבו (רק שלרבו הוסיף עוד תואר מעלת קודש הקדשים), והלא מרן האר"ל הגיד שלא בא לעולם הזה רק בשביל תלמידו הימידי מה"ר חיים ויטאל, ומין כאן מקומו להאריך. ובדוחק יש לומר שהיה אולי לפני הגאון מה"ר אפרים זלמן מרגליות הכתב יד קודש של הטורי זהב אשר ממנו יצא בדפוס ושם כתיב רק "האלוף", אבל אינו נראה כן כלל, ועל כן אין פירוש וטעם להדברים, ואין להאריך:

[א] וחולקים אצבעותיהם ומכוונים לעשות חמשה אוירים וכו'. עיין טורי זהב (פק"ז) ומגן אברהם (פ"ק י"ט). והנה ראיתי בשו"ת שם שלמה לאחזמו"ר הגה"ק ז"ע מפה קהלה נכתב יד [אמר על פי לוחאתו הטהורה אין רשות להדפיס המיסר שלם כולו מחיטריו זולת המרבו להבין מדבריו כמו שהעירותי כבר על זה בהאמור דבריו בבמה דוכתי בעה"ר, וכן אאמו"ר הגה"ק ז"ע הביא מדבריו (הייבו דברי כ"ק אביו) כמה פעמים בחיטריו מהדש], וזה לשונו (בשם שלמה): לכבוד הר' המופלג וכו'. על דבר שאלתך המבאר בתורה חיים (פיקו קכ"ח סעיף י"ב), וזה לשונו: ומולקים אצבעותיהם ומכוונים לעשות ה' אוירים, בין ב' אצבעות לב' אצבעות אויר א', ובין אצבע לגדל, ובין גדל לגדל, עד כאן לשונו. וכתב המגן אברהם (שם) וזה לשונו: וכזה"ק (זוה"ק קמו, ב) אימתא

לשתי אצבעות אויר אחד ובין אצבע לגודל ובין גודל לגודל ופורשים כפיהם כדי שיהא תוך כפיהם כנגד הארץ ואחורי ידיהם כנגד השמים:

נמוקי אורח חיים

שלא ליגע שום אצבע בחבירו ולא נהגנו כן, עד כאן לשונו. ובהיכל הברכה על המחומש (פרשת נשא) חלק על המגן אברהם והמנהג, וכתב שלא לזז מדברי הזוה"ק ורק לחלוק כל האצבעות זה מזה, ורק בין שני אצבעות לשני אצבעות ובין אצבעות לגודל יחלוק בהפרש יותר שיהיו גם ה' חלוקות, עד כאן תורף דבריו. ובכן שואל מעכ"ת איך יתנהג אם יעשה הפסק בין כל אצבע ואצבע כדברי הזוה"ק, או ידבק האצבעות יחדיו ורק החמשה אוריים יניח כמנהג שהביא המגן אברהם, וכתב שבעירו נוהגים רק החמשה אוריים ושארי האצבעות דבוקים זה לזה, וכן נהג מעלתו עד עתה.

תשובה: הנה כתב בהיכל הברכה שם וזה לשונו: ומזוהר תאנא כהנא דפרים ידוי בעי דלא יתחברין אצבעין דא בדא בגין דיתברכין כחרין קדישין כל חד וחד בלחודוי כמה דאתחזי ליה בגין דשמא קדישא בעא לאתפרשא באתוון רשימי דלא לאערבא דא בדא ולאתכוין באינין מילין. וכך היה מנהג ישראל שהכהנים פותחים אצבעותיהם, כמבואר בסמ"ג (עשין כ'). והסמ"ג חקר למלוא טעם על פתיחת האצבעות לידע טעם המנהג וכו', וגם הטור (כאן) כתב וחולקין אצבעותיהם על פי הדרש (מנחומא פרשת כי תשא סימן ח') מלין מן המרכים וכו' (שיר השירים פ"ב, ט), ומכוונין לעשות חמשה אוריין וכו', ולא בא רבינו בזה המנהג שהוסיפו מדעת עצמן לחלוק על המנהג המקובל לחלק האצבעות שלא יהיה שום אצבע נוגע לחבירו, אלא הוסיף וכו' ולעשות חמשה אוריים כי חילוק אצבעות אין שם חרכים אלא שאין נוגעים זה בזה והם הוסיפו לעשות חמשה אוריים ממש. וכן הוא לשון מרן בשולחן ערוך וחולקים אצבעותיהם, היינו כל אצבע ואצבע לבדו כמנהג הקדוש שלא יגע שום אצבע זה בזה וכו', ואחר כך אמר מרן ומכוונין לעשות חמשה אוריין וכו', ואין מניחים הכהנים את דברי הזוהר והטור ושולחן ערוך והמרדכי (מגילה כד סימן תתט"ז מ"ה בה תברכו) והסמ"ג ומקשרין האצבעות בגילית ותופסין זה שאין לו יסוד ולא טעם ולא ריח, אלא שאיזה דרשן דרש וכו'. ומדוינו המגן אברהם כתב על דברי הזוהר ולא נהגו כן, בתחילת כבוד האדון אפשר בעירו ראה איזה טוריס שלא ידעו מדברי הזוהר ועשו כן, עד כאן לשונו (בהיכל הברכה).

והנה מה שהביא בשם הסמ"ג, בסמ"ג (עשין כ') כתב בדיני ברכת הכהנים, ושם ליתא מענין חילוק האצבעות כלל. ומ"ש ותופסין זה שאין לו יסוד ולא טעם ולא ריח אלא שאיזה דרשן דרש וכו', משמע מדבריו שהך חמשה אוריים שבאצבעות הכהנים כשמברכין ברכת כהנים הוא רק מאיזה דרשן ואין לו שום יסוד. אבל באמת כפי שאנו רואין יש לו יסוד ושורש גדול, דהנה במדרש רבה (במדבר רבה פי"ח, ג) איתא אמר לו הקב"ה אף על פי שאמרתי לכהנים שיהיו מברכים אתכם, עמהם אני עומד ומברך אתכם, לפיכך הכהנים פורסים את כפיהם לומר שהקב"ה עומד אחרינו, לכך הוא אומר משגיח מן החלונות מבין כתפיהם של כהנים, מלין מן החרכים מבין אצבעותיהם של כהנים, עד כאן לשון המדרש. וכן הוא במדרש (שיר השירים פ"ב ט) מלין מן החרכים מבין אצבעותיהם של כהנים, ענה דודי ואמר לי יברכך ה', עד כאן לשון המדרש. הרי דמלין מן החרכים הוא בין אצבעותיהם של כהנים כשעולים לברך ברכת כהנים.

סעיף כג בשעה שהכהנים מברכים העם לא יביטו ולא יסיחו דעתם אלא יהיו עיניהם כלפי

נמוקי אורח חיים

ובספר הליקוטים מהאריז"ל (בשיר השירים) על הכתוב שם וזה לשונו, דע כי יש ה' חסדים וה' גבורות, והחסדים נקראים ה' חלונות פתוחות להשפיע הטוב, וזהו משגיח מן החלונות. וה' גבורות נקראים חרכים בסוד קטינא חריך שקיא פירוש שריפה, וזהו ה' חרכים, הוא קטן יותר מחלון ואינם פתוחות כי אם נקב קטן, כי הה' חסדים הם יוצאים לזעיר מיסוד מינה פתח פתוח לרוחה, אך הגבורות לנוקבא יוצאים דרך נקב קטן בסוד נקבה נקב ה', עכל"ה. הרי מבואר בהאריז"ל דהמצץ מן החרכים הוא ה' אורים, וכיון שמבואר במדרש דמצץ מן החרכים הוא אצבעות הכהנים כשמברכין ברכת כהנים, אם כן נמצא סמך בהאריז"ל ושייכות לעשות ה' אורים בהאצבעות, והוא יסוד וסוד גדול. וממילא לפי זה נסתר מ"ש שיחלקו האצבעות בפירוד כל דהוא ובלבד שלא יגעו וה' אורים יהיו בריות, דהא מבואר בהאריז"ל דה' חרכים הם הפסקים קטנים, ולפלא בעיני על הרב היכל הברכה, שהיה רב גדול וקדוש ומקובל גדול ומפורסם נהירין ליה שבילי דרקיע ובקי בכל ספרי האריז"ל, למה לא הזכיר הנזכר לעיל מספר הליקוטים, ולא התעורר שמזה יהיה סמך לחמשה אורים כנזכר לעיל [ואולי לא היה לו ספר שער הפסוקים וספר הליקוטים מהאריז"ל כי נדפס קרוב בימיו, ואולי לא הגיעו על כן לא הזכירו בזה].

ועתה הגיעני נדפס מחדש ספר מגדל דוד מהרדב"ז ז"ל על שיר השירים על הכתוב שם (ג, ט) וזה לשונו: משגיח מן החלונות מצץ מן החרכים, דרשו חכמינו ז"ל בשעת ברכת כהנים משגיח ומצץ מן חמשה חרכים בין ה' אורים של ידי הכהנים לברך את ישראל, ולפי דרכינו מצץ מן החרכים כי מן המלכות ומטה יש חלונות וחרכים וכו', כמו שחלון גדול מחרך שהוא חור קטן או סדק וכו', עכל"ה. הנה כ' שמצץ מן החרכים ה' חרכים שבידי הכהנים בברכת כהנים הוא דברי רז"ל, ונאמן עלינו רבינו גדול הראשונים הרדב"ז שזהו דברי חכמינו ז"ל, ואם אנו לא ראינו זאת בודאי הוא ראה זאת בחזה מדרש רז"ל. הרי עוד יסוד וסורש גדול לה' אורים בברכת הכהנים בדברי הרדב"ז ז"ל, והוא כתב שזהו מדרש חכמינו ז"ל, וגם הוא כתב שחרכים הם קטנים חור קטן או סדק, והרי זה אינו כמו שאמר בהיכל הברכה שהוא אורים פתוחים לרווחה, דהא לפי דברי המגדל דוד להרדב"ז ז"ל (וגם כנראה מספר הליקוטים להאר"י ז"ל כנזכר לעיל) אי אפשר לעשות הפסק בין כל אצבע ואצבע, דהא אם יעשה כן על כרחך נהיה מוכרחים לומר שהחמשה אורים הם רחבים, ואינו כן דהא החמשה אורים הם גם כן קטנים כאמור, אם כן המנהג שהיא המגן אברהם אינו מנהג טורים רק יסודתו בהרבי קודש, כנזכר לעיל.

והנה הראשון שבפוסקים שכתב שצריך חמשה חרכים הוא הרא"ש ז"ל (בפרק הקורא עומד (סימן כ"א)), ואחר כך הטור והפוסקים, ולא בארו מקור הדין. וי"ל שהוא מהמדרש נשא הנזכר לעיל, ולכך היה מקובל להרא"ש כמו שקיבל האריז"ל בספר הליקוטים שהם ה' חרכים, או שהוא מדברי רז"ל שהביא הרדב"ז ז"ל. וגם כל העיקר שכתב בזוהר הק' שצריך להפריד האצבעות זה מזה, ואם כן האריז"ל בכונת התפלה לא בפרי עץ חיים ולא בשער הכוונות, וגם במשנת חסידים לא כתב זה, ורק בהסידורים שאחר המשנת חסידים כתבו זה. אם כן מסתמא היה להאריז"ל איזה טעם שאין צריך להפרידם, וכן בספר עבודת כהונה כתב יד להה"ג המקובל המפורסם מו"ה ר' חיים מיקלשבורג ז"ל כתב גם כן רק לעשות ה' אורים, ולא כתב שיפריד כל האצבעות זה מזה.

ממה כמי שעומד בתפלה והעם יכוונו לברכה ויהיו פניהם כנגד פני הכהנים ולא יסתכלו בהם:

נמוקי אורח חיים

על כן דעתי שלא יפנה מנהג עירו ומנהג אבותיו לעשות חמשה אוירים ולא יותר, ושמי האצבעות מצד זה ושמי אצבעות מצד זה מחוברים, ושלוש וכל טוב סלה וברכה המשולשת עליו ועל כל ישראל.

הנה עד כאן דברי הרב (אאזמו"ר ז"ע בשו"ת שם שלמה כתב יד, כנזכר לעיל), ומכאן דברי (בן בנו) התלמיד. הנה לא נאחי להכניס ראשי מ"ו להכריע בזה בין ההרים הרמים הקדושים המפורסמים, הוא חו"ז בעל היכל הברכה ז"ע, ואאזמו"ר בעל ספר שם שלמה ז"ע. עם כל זה מה שיש להעיר בזה על דברי אא"ז, כי נלענ"ד שראי' מוכרחת אין בזה רק דברי הרדב"ז ז"ע (במגדל דוד) ושהיא הך החמשה אוירים מדרשת חז"ל, אבל מהאריז"ל בשער הפסוקים כנזכר לעיל אין ראי' מוכרחת כלל, הגם דדרשו במדרש רבה על הכתוב מצין מן החרכים דקאי על ברכת כהנים כנזכר לעיל, מכל מקום לא הזכיר שם מה' חרכים היינו ה' אוירים כלל, ויוכל להיות בפשטות דכונות המדרש רבה על כל החרכים היינו במה שיש חרכים (הפרש דק) בין כל אצבע ואצבע שאינם נוגעים זה בזה, וכדברי הזוה"ק, ואז שוב שייך שפיר למדרש מצין מן החרכים, ולא קמיירי שם כלל מחמש חרכים דוקא.

גם מה שאמר בהאריז"ל כנזכר לעיל דחמשה חרכים, היינו קטן יותר מחצון, והוא רק הפרש מעט, כמו שאמר בשודן של דברים. אבל לא כתב שם בהאריז"ל דזהו לפי הדרש במדרש רבה שם, דהכתוב הלא קאי רק למברך ברכת כהנים, ויש הרבה דרשות בזה הכתוב, והתורה כפטיש יפוצץ סלע וכו' (ירמי' כג, כט), ויוכל להיות האמור (בשיר השירים, ומפורש בספר הליקוטים להאריז"ל) לא מיירי כלל מברכת כהנים, כיון דלא הזכירו כלל, רק כמו דמפורש שם בשודן של דברים כנזכר לעיל מהו ענין חרכים ולא מברכת כהנים כלל. וכיון דמפורש בזוהר הקדוש כמו שהביא בהיכל הברכה דלא ידבק האצבעות זה לזה כלל, ומשמע פשוט דכל האצבעות בכלל. אם כן למה נעבור על זה לכתחלה לעשות רק חמשה אוירים כנזכר, הא קיימא לן בחורת חיים ברמ"א (סימן רס"ג סעיף ה') דלכל דבר שיש סוד בספרו, היינו רק שלא יפחות, אבל מוסיפין עליהם, אם כן אם עשה יותר מחמשה אוירים לא חיסר הכונה, מה שאין כן אם הדביק את האצבעות זה לזה (אותן אצבעות שהן יותר על חמשה אוירים), הרי י"ל שעבר על דברי הזוהר הק' כנזכר לעיל.

וגם מה שאמר אאזמו"ר להרביב את דברי הרדב"ז והאריז"ל כי גם בספר הליקוטים להאריז"ל מיירי מחרכים של חמשה אוירים דברכת כהנים בידיהם, ומבואר שם גם במגדל דוד להרדב"ז ז"ל כי חרך הוא כעין סדק קטן, ואם כן אם יעשה בין האצבעות כולם הפרש אפילו כסדק קטן מהו הרבותא ומה היכר לחמשה אוירים שהם גם כן בחינת מצין מן החרכים חמשה אוירים ובהם גם כן בחינת חרכים חרך וסדק קטן (כנזכר לעיל באורך משו"ת שם שלמה כתב יד). מכל מקום קשיא גם להמנהג של העושים רק חמשה אוירים, דהא אין עושים אותם סדקים קטנים, רק הפרש רב בין האצבעות, ובפרט בין האצבעות לגודל, ואם כן לא נקרא חרכים רק כמו חלונות, ואם כן כמאן עושים. ובפרט מה שהביאו כי יש עושים מעשה לקשור גלילת את שני האצבעות כדי שלא יתפרדו זה

הגה וגם הכהנים לא יקחכלו ידיהם על כן נהגו לשלשל הטלית על פניהם [ב] וידיהם חוץ לטלית ויש מקומות שנהגו שידיהם נפרס מן הטלית שלא יקחכלו העם בהם (מ"ת יוסף ד"ה וכשעה):

סעיף כו [ג] בשעה שמברכין אין לעם לומר שום פסוק אלא ישתקו ויכוונו לברכה: הגה ומכל מקום עכשיו שהכהנים מאריכין הרבה בנגומים נהגו גם כן לומר פסוקים וכמו שנתבאר לעיל סימן נ"ז (סעיף ה') לענין ברכו אך יותר טוב שלא לאמרם (ד"ע):

נמוקי אורח חיים

מזה אפילו כל דהו ויהיו מחוברים זה לזה, הוא בודאי מעשה הבל, ולתקוע עצמו בדבר הלכה נגד הזוהר הק' שכתב שאין לחבר את האצבעות, והם מחברים וקושרים זה לזה ועושים המשה אורים רחבים, וזה אינו כלל כעין אלונות וסדקים כנזכר לעיל.

על כן נראה לפי עניית דעתי אשר כהן ירא שמים יצא ידי שמיהם, ויפריד קצת בין האצבעות על כל פנים שלא יהיו מחוברים ומהודקים זה לזה, ויצא ידי חובת הזוהר הק' שאינו עושים חיבור זה לזה. ובמקומות שעושים המשה אורים יפריד קצת יותר לזכר ורמז ה' אורים, אבל לא ירחיב גם שם הרבה יותר מדאי, כי כן צריך להיות האורים, והכונה שהוא קטן ולא בחינת חרך וסדק כנזכר לעיל.

וראיתי במור וקציעה שכתב בזה, וזה לשונו: ולכאורה יש לומר לשון הזוהר במה שכתב שאין לקרב האצבעות, כמו שכתב במגן אברהם. כי אולי כונתו על רחשי האצבעות המרוחקים בחורים שביניהם, אבל צריך עיון בגוף הספר, עד כאן לשון המור וקציעה. והיינו לעיין בגוף הספר הזוהר הק', ושם הפירוש הפשוט הנוגע למעשה מבואר מה שכתב דלא יתחברין אצבעין דא לדא כנזכר לעיל. אך דברי המור וקציעה אין פירוש להם להיודע ומבין מה שפירש על רחשי האצבעות המרוחקים בחורים שביניהם, כנזכר:

[ב] **וידיהם חוץ לטלית וכו'.** עיין בדבריו בשו"ת מנחת אלעזר (ס"ג סימן נ"ו) דרק כן יעשו ולא לכסות הטלית על ידיהם גם כן, עיין שם:

[ג] **בשעה שמברכין אין לומר שום פסוק אלא ישתקו וכו'.** וכן סיים הרמ"א שיותר טוב שלא לאמרם גם עתה כשמאריכין הכהנים בנגומים. וכן כתב המגן אברהם (סקל"ט) בשם הרמ"ע (סימן נ"ה) והב"ח (ד"ה ומ"ש). וכן נהגו בין תלמידי חכמים וירא אלוקים ואנשי שם שישתקו ולא יאמרו אז שום פסוק רק יכוונו לברכה. וממה דבכל הסידורים שהדפיסו הפסוקים כל אחד כפי חפץ לבבו בכפליים לכל חיבה בחומיות רבתות וחעירות, ולא הזכירו כלל אותן הפסוקים שהוזכרו בש"ס סוטה (לח, ב וש, ב) רק פסוקים אחרים אשר אין להם שום שייכות לחיבת הברכה, כגון על "יאר ה'" אומרים (בחיבת השם הוי') ה' אל רחום וחנון או ה' באפך אל תוכיחני, ועל חיבת "אליך" אליך ה' נפשי אשא ושם לו בפסוקים אליך ה' שועתי וגו', ועל "פניו" פנה אלי וחנני וגו' וכהנה. ותימה מי הרביב הפסוקים האלו כאן (עיין אורחות חיים הלכות נשיאות כפים ס"ק י"ט, ובכלבו סימן קכ"ח), וכנזכר לעיל בחרו בהפסוקים שהם בנפילת אפים או בנוסח ספרד או אשכנז שלנו כאלו לא היה נוהג אצלנו ברכת כהנים, רק בימים שאומרים תחנון ונפילת אפים (ונהפוך הוא כי אינו נוהג רק ביו"ט אצלנו). זולת זה לא ידעתי כלל שייכות הפסוקים האלו לברכת כהנים, ולאשר נדפס

סעיף לד [ד] קטן שלא הביא שתי שערות אינו נושא כפיו בפני עצמו כלל אבל עם כהנים שהם גדולים נושא ללמוד ולהתחנך ומשהביא שתי שערות נושא את כפיו אפילו

נמוקי אורח חיים

בסידורים על כן המון עם המה ובמיהם יאמרו, וכמה פעמים בקול יגעקו עד שמבלבלין לבלתי שומע כראוי הברכת כהנים, ובפרט כי על פי שולחן ערוך והרמ"א אין לאומרם כלל, בדאי יש למתות שלא לאמרם כלל כנזכר.

אמנם בגוף המקור בגמרא לא אכחד ולא אמנע מלרשום על הספר בזה כי תמהתי, ולא זכיתי להבין כלל דברי רבותינו הטור, ואחריו נמשך מרן המחבר וגם מרן הרמ"א שלא לאמרם כלל, מטעם שכתב הטור בזה דמסקינן (בסוטה שם) דלא לימרינהו להפסוקים, כלום יש עבד שמברכין אותו ואינו מאזין, פירוש שאינו מכוין לברכה שמברכים אותו, ואם היו אומרים הפסוקים לא היו יכולין לכוין לברכה הילכך אין לומר שום פסוק אלא יש לשתוק לכון לברכה, עד כאן לשון הטור (והלבעת ר"ת, מובא בתוספות שם ד"ה כל האומרים), וכן לא העיר כלל מרן הבית יוסף, והביאו בשולחן ערוך להלכה בלי שום דעה וסברא להיפך כלל. ולפלא כי היכן הוזכר למסקנא ולהלכה בגמרא שם שלא לאומרם. ואדרבא אחר דאמרו שם (סוטה מ, ב) כלום יש עבד שמברכין אותו וכו', אמר רב אחא בר תחינא תדע דבגדולין נמי מיבעי למימרינהו כלום יש עבד שמברכין אותו ואינו מסביר פנים, פירש רש"י להראות שברכת רבו תשובה לו וערבה עליו ותגמל לרבו עליו בכך, עד כאן לשון רש"י. הרי דמליא עדיין בפלוגתא ומראה פנים לכל נר, יש לכל אחד סברא לכאן ולכאן.

ואולי מהאי דאמר ר' אבהו מריש הוי אמינא להון (להפסוקים), כיון דמחינא ליה לר' אבא דמן עכו דלא אמר להו אבא נמי לא אמינא להו, עד כאן לשון הגמרא. מכל מקום הרי לא הוחלט להלכה למסקנא בגמרא דהלכה בזה כר' אבא דמן עכו. ונראה בזה כעין דעביד כמר עביד ודעביד כמר וכו'. ומדוע החליטו בטור שולחן ערוך ממקור הלכה מגמרא שלא לאמרן כלל. וכן בירושלמי (ברכות פ"ל, ה"ל) כתב בלי פלוגתא שצריך לאומרן, וזה לשונו: זה שרואה הכהנים בבית הכנסת ברכה ראשונה צריך לומר ברכו את ה' מלאכיו וגו', (ועיין שם בפני משה), וכמאן דאמר בבבלי דצריך לאומרן, והיכא שיש פלוגתא בבבלי אם כן צריך הירושלמי להכריע, וצריך עיון:

[ד] קטן שלא הביא שתי שערות אינו נושא את כפיו בפני עצמו כלל, אבל עם כהנים שהם גדולים נושא ללמוד ולהתחנך וכו'. עיין מגן אברהם (פ"ק מ"ט) דעל המינוך הזה יוכל לברך. וכן כתב בברכי יוסף (פקמ"ז) בשם הרדב"ז (פ"ל מינן מקמ"ה) דכן נהגו אז אצלם. אולם ראיתי מנהגים שקודם י"ג שנים אינו נושא את כפיו כלל, ודכירנא כי פעם אחד (זה רבות בשנים) רצה אחד לנהוג זה בבית המדרש דפה ומתה אאמו"ר הקדוש ז"ע.

ונראה לי טעמו לשבח, כי באמת לפלא על מרן הבית יוסף והשולחן ערוך שפסק זה כדברי התוספות בסוכה (מב, ב ד"ה היודע לפרוש) נגד דעת רש"י שם (ד"ה פולקין לו) שפוסק בפירוש דקודם י"ג שנה אינו נושא את כפיו כלל, עיין שם. וכן הרמב"ם לא חילק זה בין בפני עצמו או עם הכהנים הגדולים בשנים. ומה שהקשו התוספות על רש"י שם כבר תירץ בכפות תמרים (סוכה שם). ועיין בספר ערוך לנר (סוכה שם) מ"ש בטוב טעם בזה לישב דברי רש"י.

וגם מה שהביא התוספות ראיה מבית המקדש שנתנו הקטנים נעימה בקול ונקראו לעירי

בפני עצמו ומיהו דוקא באקראי בעלמא [ה] ולא בקביעות עד שיתמלא זקנו שאז יכול לישא כפיו אפילו יחידי בקבע וכל שהגיע לשנים שראוי להתמלאות זקנו אף על פי שלא נתמלא קרינן ביה נתמלא זקנו (ועיין לקמן סימן נ"ג סעיף ח'):

סעיף מד כהן אף על פי שהוא פנוי נושא את כפיו: הגה ויש אומרים דאינו נושא כפיו דהשרוי בלא אשה שרוי בלא שמחה והמברך יש לו להיות בשמחה (מרדכי פרק הקורא עומד רמז תתי"ז) ונהגו שנושא כפיו אף על פי שאינו נשוי ומכל מקום הרוצה שלא לישא כפיו אין מוחין בידו רק שלא יהא בבית הכנסת בשעה שקורין כהנים או אומרים להם ליטול ידיהם. נהגו בכל מדינות אלו שאין נושאים כפיס אלא ביום טוב משום שאז שרויים [ו] בשמחת יום טוב וטוב לב הוא יברך מה שאין כן בשאר ימים אפילו בשבתות השנה שטרודים

נמוקי אורח חיים

הלויים (ערכין יג, ב), וי"ל דשם אדרבא הקטנים נתנו נעימה בשיר יותר, ולא גרע הקטן מכלי שיר שמנעימין בו. מה שאין כן הכא דלא הוי כבוד לבור שמתברכים מקטנים כדאמרינן טעמא, עיין שם. על כן שפיר נכון מנהגינו כדברי רש"י ז"ל:

[ה] **ולא בקביעות עד שיתמלא זקנו.** עיין מגן אברהם (סק"ג) וטורי זהב (סקל"ח) בזה. ובכתבי האריז"ל בכונת ברכת כהנים (שער הכוונות כונות חזרת העמידה דרוש ה') שאין עולה לדוכן יחידי עד שיתמלא זקנו, או עד כ', שהוא הכונה הראויה למילוי זקנו. ולפי טעם שכתב היה צריך לומר גם כשעולה באקראי (כגון ביו"ט) שלא לעלות יחידי מי שהוא פחות מבן כ', דבשלמא כשעולה עם אחרים כשנתמלאה זקנם ונמשך הברכה על ידם כפי הכונה על כן הוא נעשה טפל להם. מה שאין כן כשלא יעלה רק הוא לבדו כנזכר לעיל. ופלא קצת כי לא ראינו מרבותינו ואבותינו ז"ע שידקדקו שלא יעלה פחות מבן כ' יחידי. ואולי מחמת כי הוא מילתא דלא שכיחא אצלם שיהיה רק כהן א' והוא לא יהיה רק פחות מבן עשרים, וק"ל:

[ו] **בשמחת יו"ט וטוב לב וכו'.** עיין טורי זהב (סקל"ח) שאפילו ביו"ט שחל בשבת יש קצת מקומות שאין עולין לדוכן אז, וכתב שראוי לבטל דבר זה, וכן ראה לגדול אחד שלוה לעלות לדוכן ביו"ט שחל בשבת. ובמגן אברהם (סק"ט) כתב קצת טעם למה שנהגו שלא לעלות לדוכן ביו"ט שחל בשבת, משום הטבילה, וכיון דמתמירי' לבטול קודש נשיאת כפים, ולא רצו לבטל עונה של תורה משבת לשבת, כיון שעל ידי זה יפרשו הכהנים מנשותיהן בליל שבת אז. ועיין שם במתלית השקל דגם ביו"ט יש משם סחיטה אותן שנזהרו לבטל בשבת, גם ביו"ט שייך זה. אולם י"ל דבשבת התמירו טפי מפני חומר איסור שבת דסקילה, ואף דאין סחיטה בשערות אלא מדרבנן, מכל מקום שבת בעצם תמיד יותר.

ואין לומר דסברא ליה להמגן אברהם דאסור לבטל בשבת לקריו, זה אינו, דהא המגן אברהם בכבודו ובעצמו פסק לקמן (סימן שכ"ו סק"ח) דמותר לכתחלה לבטל בשבת לקריו, עיין שם ואין כאן מקומו להאריך. ועל כל פנים לדידן שנוהגים לבטל בכל שתרית שבת וגם אם לא נטמא בקרי וכיולא, רק משום תוספות קדושה דקדושת היום שבת קודש עדיף מבלילה, כמו שכתב האריז"ל (שער הכוונות שער ו'), ועל כל פנים כיון שנהגו כן כולם לבטל בשבת קודש כנזכר, הלא אין שום טעם וריח לאותן המוהגין שלא לעלות לדוכן ביו"ט שחל בשבת, וכמו שלווה מרן הטורי זהב כי בשביל שיש בו קדושת שבת נוספת (שבת ויו"ט) על ידי זה יתבטלו ברכת כהנים. והן אמת כי אמתו על פי מנהג קדוש זקיני בעל מי

בהרהורים על מחייתם ועל ביטול מלאכתם: ואפילו ביום טוב אין נושאים כפים אלא בתפלת מוסף שיולאים אז מבית הכנסת ושמח בשמחת יו"ט (דברי עלמו): וכל שחרית ומוסף שאין נושאים בו כפים אומר השליח ציבור אלהינו ואלהי אבותינו וכו' כדלעיל סוף סימן קכ"ז ויום הכיפורים נושאים בו כפים כמו ביו"ט ויש מקומות שנושאים בו כפים בנעילה ויש מקומות אפילו בשחרית

הלכות נפילת אפים

קלא דיני נפילת אפים

סעיף א אין לדבר בין תפלה לנפילת אפים: כשנופל על פניו נהגו להטות על צד שמאל: הגה ויש אומרים דיש להטות על צד ימין והעיקר להטות (ריב"ש סימן מ"ב וכ"מ יוסף [ד"ה ומ"ש] בשם הרוקח

נמוקי אורח חיים

ישכר ז"ע, וכן הנגרים אחרי מנהג הקדוש מה"ר צבי הירש מזידיטשוב ז"ע (בעל עטרת צבי), ועוד ועוד מכמה צדיקים מתלמידי רבינו הגדול והקדוש הבעש"ט ז"ע, עלו לדוכן ביו"ט שחל בשבת כמו בשאר יו"ט. אמנם יש כמה קדושים מרבותינו ואבותינו ז"ע שנהגו שלא לעלות לדוכן ביו"ט שחל בשבת (אם כי המה טובלים בשבת בבוקר בכל עת בפשיטות המה ובניהם ואנשיהם וכל העם), ולבני יפחד להקשות או להרעיש עליהם ח"ו במנהג המוזר הלז, אפילו להרהר אחריהם חלילה, אך לא זכינו להבין כלל מנהגם בזה.

ועיין בדברינו במנחת אלעזר (ס"ב סימן ל"ה בד"ה ואחכ"ר עוד וכו'), וכן בשו"ת מנחת אלעזר (ס"ב סימן נ"ו), אשר נפלאתי מאוד על הגה"ק מבוטשאטש ז"ל בספרו אשל אברהם בזה, שכתב טעם למה שאין נושאים כפים ביו"ט [שחל] בשבת משום שמא יעבירו הכלי שרחצו הכהנים לרשות הרבים. והוא תמוה, דהא איך שייך לומר לחדש גזרה שמא יעבירו בחתרא דלא נמצא מזה בדברי רז"ל אפילו רמז רמיזא לאיסורא, עיין שם. והנה במקומות המזכרים לעיל שאין נושאים כפים בשבת גם ביום הכיפורים שחל בשבת אין נושאים כפים (כמובא שם באשל אברהם), והוא בודאי תמוה דמרפסין איגרא, דטעם טבילה בבוקר לא שייך ביום הכיפורים מעיקרא לא מיני' ולא מקצתי'. וגם מה שרצה לחדש באשל אברהם משום שמא יעבירו הכלי, אם כן גם ביום הכפורים בחול היה אסור גם כן, ולמה דוקא כשחל בשבת. על כן הוא מנהג תמוה ופליאה שאין כמוהו דבר המתמיה. ושמעתי אצל צדיקים ז"ל שהיה מנהגם שלא נושאים כפים הכהנים בבית מדרשם ביו"ט שחל בשבת, וביום הכיפורים שחל בשבת היו נוהגים לישא כפיהם רק במוסף, ובשאר השנים היו נוהגים ביום הכיפורים שחל בחול לישא כפיהם במוסף וגם בשחרית כמבואר בזה ברמ"א, ובשבת רק במוסף. וגם לזה אין שום טעם לענ"ד, וה' יאיר עינינו במהרה בימינו ובברכה המשולשת בתורה עלינו יופיע אורה.

והנה ראיתי בשו"ת שואל ומשיב, חלק הנקרא דברי שמואל ויוסף דעת (סימן מ"ו), שהאריך בזה ובענין הטבילה בשבת ויו"ט, והמציא חילוק דגזרת הבמיטה שבשבת הוא משום דמיישינן שיסמוט הדק היבש כל גופו כדי שלא יוציא מים לתוך ועל ידי זה יבא לידי איסור, וזה שייך רק בשבת. מה שאין כן ביו"ט דלא שייך איסור הוצאה על כן מותר לטבול, ועל כן נהגו בשיחת כפים רק ביו"ט שחל בחול ולא בשבת, ומישתבח בי' מאד

[סו"ס שכ"ד]) בשחרית כשיש לו תפילין בשמאלו על יד ימין משום כבוד תפילין ובערבית או כשאין לו תפילין בשמאלו יטה על שמאל (מנהגים) ולאחר שנפל על פניו יגביה ראשו ויתחנן מעט מיושב וכל מקום ומקום לפי מנהגו ומנהג פשוט לומר ואנחנו לא נדע כו' וחלי קדיש אשרי ולמנצח (טור) [א] ואפילו בימים שאין אומרים תחנון אומרים למנצח מלבד בראש חודש וחנוכה ופורים וערב פסח וערב יום כפורים (ותשעה באב (מנהגים) ועיין לקמן סימן תקנ"ט (סעיף ד'):

סעיף ב נפילת אפים מיושב ולא מעומד: הגה [ב] יש אומרים דאין נפילת אפים אלא במקום שיש ארון וספר תורה וכן נוהגים (בית יוסף [ד"ה כתב

נמוקי אורח חיים

וכתב דהוא דבר נחמד שהמליא בה. ובאמת מלבד דהך דתשבו למחיה רק משום גזרת הולאה הוא דבר חדיש ואינו ברור ולא נשמע כלל בפוסקים, הלא גם לדידן בכל מדינותינו בלאו הכי לא העלה ארוכה בה כלל כיון דנוהגין הכל לבטול בין בשבת וביו"ט, ולמה יגרע יו"ט שחל בשבת מלישא את כפיו כנזכר לעיל:

[א] **ואפילו בימים שאין אומרים תחנון אומרים למנצח וכו'.** עיין ביורה דעה (סימן רס"ה סעיף י"ג ש"ך ס"ק כ"ד) לענין אם אומרים למנצח ביום המילה, ובדברינו שם בחות שלום (סקל"ו ופקכ"ז) מה שהבאתי בשם סידור הרב החניא ז"ל מנהגו דבשעה שאין אומרים תחנון אין אומרים גם למנצח.

והגה עיין בכנסת הגדולה (הגהות הטור אות ג') ובספרי מגדים בה (משבצות זהב סקט"ו) בד"ה כללא הוא וכו' מ"ש דכלל הוא דאל אדך אפים ולמנצח שוין, דבכל עת שאין אומרים למנצח אין אומרים גם אל אדך אפים, עיין שם. ותמהני כי תראה נא במהרי"ל (רשם מנהגיו ורבותינו מאשכנז) [בהלכות סוכות], בערב סוכות בשם שאין אומרים תחנה, כך אין בו למנצח, ואם הוא ביום שני אומרים אל אדך אפים, הרי דלאו כללא הוא דלמנצח ואל אדך אפים שוין:

[ב] **יש אומרים דאין נפילת אפים אלא במקום שיש ארון וספר תורה.** עיין טורי זהב (סק"ה) ובסידור האריז"ל (בסידור הר"ר שבתי ז"ל) שכתב שיפול אף שאין שם ספר תורה, אך לא יעשה זה אלא מי שהוא מוחזק בחסידות ובהנהגת קבלה, עד כאן לשונו בסידור.

ומ"ש שלא יעשה זה (נראה לכאורה כונתו היינו שיפול נפילת אפים בביתו גם כשאין ספר תורה, זהו לא יעשה) אלא מי שהוא מוחזק בחסידות וכו'. ויש לומר דבא לחרן קושית הטורי זהב, ועיין שם בלבושי שרד (בס"ז סק"ה) ממה דאמרינן בבבא מציעא (נט, ב) גבי רבי אליעזר הגדול שנפל על פניו גם בביתו, ועל זה מחלק דרק מי שמוחזק בחסידות וכו', ועל כן ר' אליעזר (הגדול בחסידותו) נפל גם בביתו ואין ראיה ממנו, ולא תיקשי על מה שהביא הרמ"א (סעיף ב') בשם הרוקח (סימן שכ"ד) בה. אך יפלא מנין לו זה ליפול גם באין ספר תורה ובביתו, הלא בכתבי האריז"ל בפרי עץ חיים לא מצינו זה כלל. וגם מי לנו גדול מהרמ"ע מפאנו ז"ל בבקיאתו בכתבי האריז"ל ובהגהותו בפרי עץ חיים, והוא כתב בבטחון ובעצמו במאמר תקור דין (אות ל' סס"ג) סמוך למ"ש (כנזכר לעיל בשם הרוקח ז"ל) דאין נפילת אפים רק במקום ספר תורה, עיין שם.

אך בנרבי יוסף (בטיורי נרבה (סק"ל)) כתב בה דכמעט כל הפוסקים מבינים להו בה שאפילו גם במקום שאין ספר תורה נופלים על פניהם, ובעבד כמר עבד ובעבד וכו':

עוד] כשם רוקח סימן שכ"ד) ואגר בית הכנסת הפסוק לבית הכנסת (מהרי"ל הלכות תפלה ע' תמ"ה) אז בשעה שהצבור מתפללין [אז] יסיר אפילו בביתו אומר תחינה בנפילת אפים (דברי עצמו פירוש אגור סימן קס"ח [כשם מהרי"ל בשו"ת המדפיס סימן ע"ב אות ב']):

סעיף ג [ג] אין נפילת אפים בלילה ובלילי אשמורות נוהגים ליפול על פניהם שהוא קרוב ליום:

סעיף ד נהגו שלא ליפול על פניהם [ד] לא בבית האבל ולא בבית החתן ולא בבית הכנסת

נמוקי אורח חיים

[ג] **אין נפילת אפים בלילה.** עיין מגן אברהם (סק"ט) דאם נמשכה תפלת המנחה עד הלילה לכולי עלמא אין נופלין, דתחלת הלילה תגבורת הדינין, עיין שם. ומזה יפה מנהגינו שאין אומרים תחנון ונפילת אפים במנחה כיון שמתפללין מנחה ומעריב ומדקדקין שיהיה תפלת ערבית וקריאת שמע בלילה ממש, כיון שהוא ספיקא דאוריתא בין השמשות [ועיין בדברינו לקמן סימן רל"ה סה"ק], ובתפלת המנחה שהיא דרבנן מקילין להתפלל בין השמשות בשיעור בין השמשות האחרון, כמ"ש בתשובות מגמ"א (ס"א סימן כ"ג) בשם אדומו"ר הק' משינאווע זי"ע, עיין שם. (והטעם שמעתי מפה קדוש אאמו"ר זי"ע כיון שתפלת המנחה הוא התגברות הדינים ר"ל ולהלחם נגדן, על כן ממשיכין ומאחרין כל מה שאפשר על פי הלכה, והמבין יבין). וכיון כשמסיימין תפלת השליח ציבור בקול במנחה אחר תחקבל אפילו כשהתחילו בהיתר מכל מקום נמשך עד הלילה, על כן לא יאמרו תחנון כלל במנחה.

ותמהני על אותן שמאחרין גם כן בכל יום במנחה כמזכר, ואומרים תחנון אז, ועוברים על דברי המגן אברהם הנזכר [ועיין מזה בדברינו בדברי תורה (מהדורא תליתאי אות פ"ג), עיין שם]:

[ד] **לא בבית האבל.** עיין מגן אברהם (סק"י) דגם הלל אין אומרים בבית האבל, ר"ל לא בראש חודש ולא בחנוכה, רק כתב דבחנוכה דגומרין את ההלל יאמר כל אחד בביתו, ובראש חודש גם בביתו לא יקרא אחר כך, עיין שם בפרי מגדים בחשל אברהם. והוא לדאגתן נפשי דבר קשה ומוזר ולא הבנתי כלל, דבשלמא הספרדים שנוהגים כמרן הבית יוסף דאין מברכין כלל על ההלל בראש חודש, ואינו רק ממנהגא בעלמא, ע"כ שפיר המנהג דבבית האבל שלא לומר כלל משום שמחה, וכמ"ש שם. מה שאין כן אנן דמברכינן גם על חצי הלל, ונמצא כשאירע שהוא ביום ג' דראש חודש בבית האבל, ואז לא אמר הלל גם בביתו אחר התפלה, והוא אינו אבל כלל, נמצא אינו מחזיק הלל בראש חודש גם למנהג קצת, כיון שבעצילה כל דהו מבטל לה, דכשהיה בצוקר בבית האבל אז גם בביתו בפני עצמו אינו אומר כלל, וביום ב' דר"ח כשמתפלל בבית הכנסת אז בבית המדרש אומר הלל בברכה, והוי כמו תרתי דסתרי אהדדי, וכחשש ברכה לבטלה ברכתו על ההלל ביום ב'.

ושמעתי מאאזמו"ר הגה"ק זי"ע מפה"ק, שהיה בנאנז בבית גדול וקדוש רבינו הדברי חיים זי"ע כשהיה אבל ל"ע על בתו, והיה אז ראש חודש, ודיברו אאזמו"ר עם הגה"ק מה"ר נחי מליסקא זי"ע (שהיה אז גם כן לנחמו לרבו) מה יהיה באמירת הלל ומה יכריע רבו. והנה קודם ההלל יצא רבינו הדברי חיים, והעולם אמרו כאן בחדר הלז הלל, ובחדרו מהסתם הגיד הוא גם כן הלל, ודברו דברי אלקים חיים, (רק כראה לא רצה לשנות ברבים מדברי המג"א אשר בזה שורשו ממהרי"ל שהוא שורש מנהגי רבותינו בחשכנו זי"ע אשר מפיהן אנו חיים בהרבה דברים ומנהגים ותפלות), ועל כל פנים לא הסכירו הצבור הלל בראש חודש בברכה.

[ה] ביום מילה [ו] ולא כשיש שם חתן: הגה ודוקא שהמילה או החתן נאותו בית הכנסת אבל אם אין

נמוקי אורח חיים

וראיתי כמדומני הטעם שאין אומרים הלל בבית האבל, משום שנאמר (תהלים קטו, יז) לא המתים יהללו יה וגו', והוי כלועג לרש המת ונשמתו אשר שם (עיין שדי חמד אסיפת דינים ע' אבילות אות ריד). ואינו טעם נראה כלל, דהא באמת אין לומר כפשוטו כזה, דאם כן הוי לועג לכל הקדושים אשר בארץ החיים גם האבות הקדושים ומשה רבינו, שנאמר בהם וימת וגו'. אלא הפירוש כדברי חז"ל ופירשו המפרשים שם בתהלים, לא המתים (היינו העכו"ם והרשעים) יהללו יה, וכדרשת חז"ל (ברכות ל, ב) על הכתוב (קהלת ט, ה) והמתים אינם יודעים מאומה, דהיינו הרשעים שקרויים מתים בחייהם, ובעל כרחך בזה נכנס הדרש במקום הפשט. ואם כן אינו ענין שלא לאומרו בבית האבל. ועל כל פנים מהראוי בבאמי גוונא שיצא האבל לחדר אחר אז ויאמרו הלבור הלל בברכה, כי לדידן שמברכים על ההלל ברא"ש חודש גם כשירצו להחמיר לומר כל אחד בביתו אחר כך, הלא יהיה ביחידות, וגם יש כח לאומרו כלל, על כן ראוי לינהג כמו שעשה רבינו הדברי חיים ונטר שלו אז, כנזכר לעיל:

[ה] ביום מילה. עיין באר היטב (סק"ב) ושערי תשובה (סק"י) בשם השירי כנסת הגדולה (הגב"י אות י"ח) ואליה רבה (סק"י) ובאר יעקב (סי"ב ד'), תלוקי מנהגים בזה כשיש מילה בבית הכנסת הגדולה, אז שארי המניינים נגרים אחר זה שלא לומר תחנון. ומשמע מדבריהם בפשיטות, דכשיש מילה בבית או במנין בית תפלה, ולא בבית הכנסת הגדולה, אז גרינן לומר תחנון בשאר המניינים ובבי תפלה, אם יש שם ברית מילה, כנזכר. אמנם בעירנו המנהג מעולם, כשיש מילה בשום מקום תפלה (או גם כשמלין בבית), אז אין אומרים תחנון בשחרית זה (בין שמתפללין לפניו או לאחריו) בכל העיר.

שוב מצאתי כן מקורו במנהגים של מהר"ר טירנוי ז"ל (בסוף מחזורים הישנים (מנהגי כל השנה)), אשר הוא מקורן של מנהגינו והובאו דבריו במקומות רבות בהרמ"א ז"ל, וכתב (בדיני מילה) וזה לשונו: מצאתי כתוב במנהגי דורא היכא דיש מילה בבית הכנסת אין אומרים תחינה בכל העיר, והטעם אליהו בא לעיר והכל שמחים, עכל"ה. והובא בעטרת זקנים (בסימן זה (סק"ד)). ומובן ממילא דמשום טעם זה דאליהו בא שייך בכל מקום שהוא הברית מילה ולאו דוקא בבית הכנסת, אלא שדיבר שם בהוה וחה פשוט.

וכן שמעתי שהמנהג בכמה עירות גדולות [זולת בערים היותר גדולות כגון וואַרשא ודומיהן, המרובים באוכלסין עד שאי אפשר שלא יהיה שם ברית מילה בכל יום על כל פנים אחד, ונמצא שלא יאמרו תחנון לעולם בכל העיר הגדולה הזאת, על כן נוהגים להחמיר נפילת אפים כשנודע הברית מילה שיש באותו חגר, ובפרט כשיש שם בבית התפלה אחד מהקרואים להברית, ולא זולת].

והנה ראיתי בשאל אברהם להגאון הקדוש מבוטשאטש ז"ל (סה) כמה ספיקות ותומרות בזה, ודקדוקים רבים שחלו בדעות הבני אדם אם יצאו כולם להברית מילה או מיעוטן וכיוצא, ובמקומותינו לא שייך מנהגים כאלו, כיון שאין אומרים בכל העיר כשיש ברית מילה כנזכר. ובמקום שנהגו כן מעולם שלא לומר בכל העיר, ויעשו בית תפלה להם מנהג שלא להחמיר תחנון רק כשהוא הברית בבית תפלתם, תושבי שהוא רמות רוחא ופורש מן הצבור, כאלו אינן שמחין בביאת אליהו הנביא להעיר, וכנ"ל מנהג זה מן הרשומים שלא לומר בכל העיר, כמובן:

[ו] ולא כשיש שם חתן וכו'. עיין משובות יעקב (סימן זה) לענין ברית מילה (כנזכר לעיל)

המילה בבית הכנסת אף על פי שהיא בבית הכנסת האחרת אומרים תחנון (פסקי מהרי"ל [ח"ב] סימן פ"ח). וביום המילה שאין אומרים תחנון דוקא שחרית שמלין אז המינוק אבל מנחה אף על פי שמתפללין אצל המינוק הימול אומרים תחנון מה שאין כן בתחן שאין אומרים תחנון כל היום כשמתפללין אצל החתן (הגהות מיימוני פ"ה מה"מ אות ט) ולא מקרי חתן אלא ביום שנכנס לחופה

סעיף ו נהגו שלא ליפול על פניהם בחמשה עשר באב ולא בחמשה עשר בשבט ולא בראש חודש ולא במנחה שלפניו ולא בחנוכה ויש אומרים גם במנחה שלפניו: הגה וכן נוהגין. בפורים אין נופלים על פניהם: [ז] הגה בל"ג בעומר אין נופלין בערב יום כפורים [ח] אין נופלים וכן ערב רא"ש השנה אפילו שחרית (מנהגים):

נמוקי אורח חיים

וחתן שיש בכל העיר, ובמקום שמתפלל אין שם החתן כלל, נוטה דעתו ז"ל דבחתן גם בכל העיר אין לומר תחנון, משום דהכל מחויבין להכנסת כלה לחופה. והוא תמוה (במחילת כבוד הדרת גאונו), דמעולם לא שמענו חיוב זה להכנסת כלה לחופה גם לתלמיד חכם שיבטל תלמוד תורה, רק להקרוביים. ובפרט שאין שום שייכות לחתן בכל ז' ימים שיבטלו כל העיר מתחנון. ואמרו חז"ל (ברכות ג, ב) כל הנהנה מסעודת חתן וכו', והיינו שנהנה בפניו שם מסעודתו ושמחתו, מה שאין כן כשאין החתן שם כלל, ולכל העיר לשמחה מה זו עושה שלא לומר תחנון. ונחמת לא שמענו מעולם (גם מהמקילים יותר בתחנון) שלא לומר תחנון כשיש חתן בהעיר, זולת כשהוא שם בבית התפלה, וזה פשוט. [מה שאין כן בברית מילה שפיר יש טעם וריח שלא לומר תחנון בכל העיר משום שאליהו בא להעיר, כנזכר ממנהגים לעיל בסעיף קטן הקודם]:

[ז] **בל"ג בעומר אין נופלין וכו'.** בשער יששכר במאמר פסחא זעירא לפסח שני (כמב יד [מאמרי מהרש מייר אות ט', יב]) כתבתי, דמכאן ראיה שאין להחמיר תחנון בפסח שני רק ביום י"ד, אז (אולי) עוד למחרתו ביום ט"ו בחייר, כמו שהבאתי שם בשם המחברת הקודש מכתבי האריז"ל. אבל ז' ימים בדאי אין להחמיר, דהרי ל"ג בעומר בתוך הז' ימים ומשם רמיז הרמ"א ז"ל שלא לומר נפילת אפים. וכתבנו מזה עוד טעמים ומירורים, וכתבנו שם (אות יב) בשם מחברת הקודש להאריז"ל (מתלמידיו) כי במקום אחד כתב שלא לומר תחנון גם ביום ט"ו בחייר, יען שבלילה אכלו פסח על כן מקודש קצת, לזה גם יום שלאחריו בנקר. ובמקום אחר כתב דאין להחסיר תחנון רק ביום י"ד חייר ולא בט"ו, עיין שם.

אך זה נראה לי דגם שאותן שאין אומרים תחנון ביום ט"ו בחייר, וכשחל יום ט"ו זה בשבת לענין אב הרחמים כיון שהוא ימי הספירה שאומרים אז אב הרחמים גם בתלתא לטיבותא, היינו ניסן, ומברכים חייר, ובריח מילה, (וגם כשיש חתן לאחר הנשואין בניסן עד חייר הוי ארבעה לטיבותא), כמ"ש במגן אברהם (סימן רפ"ד סק"ח) ופרי מגדים להלן (בשל אברהם סק"ח), עיין שם, ובדברינו בימוקי שם (סק"ב). על כן ביום ט"ו בחייר שהוא רק ספיק ספיקא שלא לומר תחנון, וכשחל בשבת יש לומר אב הרחמים.

וגם בלדקתן לדק במנחת שבת (כשחל ט"ו בשבת קודש כנזכר) נכון לומר, כיון שעל פי האריז"ל בכונת הטעם (שער הכוונות ענין מנחת שבת) שלא לומר לדקתן לדק ברא"ש חודש שחל בשבת לא שייך בזה, והגם שאנחנו נוהגין כהרמ"א ז"ל שלא לומר לדקתן לדק גם בכל חדש ניסן וכיולא [ועיין מדברי

הלכות קריאת ספר תורה

קלה סדר קריאת התורה ביום חמשי ושני

סעיף ח [א] אם אין לוי בבית הכנסת כהן שקרא ראשון מברך שנית וקורא במקום לוי אבל לא כהן אחר כדי שלא יאמרו שהראשון פגום:

קלו מי הם הנקראים לספר תורה בשבת

סעיף א בשבת ויום טוב ויום הכפורים [א] קורים אחר לוי תלמידי חכמים הממונים על הציבור ואחריהם תלמידי חכמים הראויים למנותם פרנסים על הציבור (ששואלים אותו דבר הלכה

נמוקי אורח חיים

באות שלוש סימן רס"ה סק"מ עיין שם), מכל מקום הטו דלא להוסיף עלה להתסיר לדקתן לדק גם בספק ספיקא כזה בט"ו איר שחל בשבת, על כן יש לומר אז לדקתן לדק, כנזכר לעיל.

ועיין בדברינו בחמשה מאמרות מאמר נוסח התפלה (אות ל"ב ואות ל"ו) ובדברינו בדברי תורה (מהדורא ג' אות מ"ו ואות פ"ג), עיין שם נגד קצת הנוהגים להתסיר תחנון על יארצייט של צדיק אפילו שהיה בסוף העולם, והוא מדברים שאין להם שיעור ואין להם שחר, והוא מנהג של שטות וקלות, דאם כן לא יאמרו תחנון לעולם, כי אין לך כל יום ויום שיש בו בעל כרתך יארצייט הרבה מגאונים וקדושים ורבותינו הידועים, ושאינם ידועים, המה הנביאים, תנאים ואמוראים, וכל החכמים וצדיקים בכל הדורות, לאלפים ולרבבות, ויארצייט שלהם בכל יום ויום כנזכר, נמצא בטל תחנון מעיקרו, ושיחסרו כל סימן זה (קל"ח) ח"ו מהשולחן ערוך. אלא ודאי דזה אינו, ויארצייט אין להתסיר תחנון כלל.

ומה שאין אומרים תחנון בל"ג בעומר, היינו משום שבו פסקו למות תלמידי רבי עקיבא, וכמבואר בראשונים ואחרונים (עיין רמ"א סימן תצ"ג סעיף ב', ועיין בערוך זקנים שם). וגם שאני ל"ג בעומר שנקרא הילולא דרבי שמעון בן יוחאי, כמבואר בזוהר הק' (זוהר"ג רצא ב), ולא נמצא כן ביארצייט אחר, ואין כאן מקומו להאריך:

[ח] אין נופלין. עיין בס"ק הקודם לענין יארצייט של צדיקים, אבל בצדיק אשר מנוחתו כבוד באותו עיר ובאים גם מהגלילות על ציון שלו להתפלל ביום היארצייט, כיון דנקרא יומא דרגלא באותו מקום, כמבואר בר"ש (סוף מסכת יבמות (פ, ב)), על זה יש סברא (כיון דנקרא יומא דריגלא) שלא לומר תחנון אז באותו העיר, כנזכר:

[א] אם אין לוי בבית הכנסת כהן שקרא ראשון מברך שנית וכו'. לענין כשאין לוי בהישוב וצטרך תמיד הכהן לברך ד' ברכות, עיין מה שכתב בתשובות מהר"ם שיק (מאו"ח סימן ס"ח), ובתשובות מהר"י אסאד (מאו"ח סימן מ"ה), ובדברינו בעה"י בשו"ת מנחת אלעזר (חלק ד' סימן י"ט), מה שביארנו שהנכון לעשות כדעת הגאון דמדינה מה"ר מרדכי בענעט ז"ל מיקלנבורג (מובא בשו"ת מהר"ם שיק שם) דבכהאי גוונא מהנכון לומר להכהן שיצא מבית הכנסת מקודם, עיין שם:

[א] קורים אחר לוי תלמיד חכם וכו'. עיין פרי מגדים בשם הלבוש (סימן רס"ג סעיף ז', בהג"ה), וכן כתב בבאר היטב (סק"ח), דתלמיד חכם בעל הוראה קודם לתלמיד חכם מופלג ומריף. וכתב הפרי מגדים דהיינו שיני ועוקר הרים, שיני עדיף, והוא כן בסוף הוריות (יד, ב) דשלחו כן מתם, עיין שם.

בכל מקום ומומר) ואחר כך בני תלמידי חכמים שאבותיהם ממונים על הציבור [ב] ואחר כך ראשי כנסיות וכל העם:

קלז כמה פסוקים צריכים לקרא לכל אחד

סעיף א [א] ביום שקורין שלשה אין קורין פחות מעשרה פסוקים וידבר עולה מן המנין ואי סליק עניינא בבציר מעשרה פסוקים כגון פרשת עמלק שאין בה אלא תשעה פסוקים שפיר דמי:

נמוקי אורח חיים

וראיתי נדפס בשם הגאון מה"ר שלמה קלוגער ז"ל מברלאדי, שכתב דזה היה בימיהם שלא היו רשאין לכתוב (ומכל שכן שלא להדפיס שלא היה לז אלנס) תורה שבעל פה, על כן הכל צריכין למארי דחיטא היינו בעל השמועות (שקיבל בעל פה ובקי בהם) כדאמרינן שם בהוריות, מה שאין כן בימינו דהכל נכתב בספר ונדפס, ולז יותר צריכין להמפולפל שיודע לחפש ולהוציא דבר מתוך דבר ולברר הלכות בפלפולו, עד כאן דבריו.

ולכאורה זה תליא בחתימתן אחת (פ"ג מ"ח) דרבי יוחנן בן זכאי היה מונה שבחן דאם יהיו חכמי ישראל בכף מאזנים, ור' אלעזר בן הורקנוס בכף שניה מכריע את כולם מפני שהוא טור סיד שאינו מאבד טיפה וזוכר כל ההלכות בלי שום חסרון מהם, ואבא שאול אמר משמו אם יהיו כל חכמי ישראל בכף מאזנים ור' אלעזר בן הורקנוס עמהם ור' אלעזר בן ערך בכף שניה מכריע את כולם מפני שהוא כמעין המתגבר ומוסיף פלפול וסברות מדעתו. והר"ע מברטנורא ז"ל (ד"ה ואלעזר) כתב שם מלאתי כתוב דאבא שאול לא נחלק על חנא קמא, ושני הדברים אמרם רבי יוחנן בן זכאי ושניהם אמת, דלענין הבקיאות והזכרון היה רבי אליעזר בן הורקנוס מכריע, ולענין הפלפול והחריפות היה רבי אלעזר בן ערך מכריע, ועיין שם בתוספות יו"ט (ד"ה ואליעזר). על כל פנים עדיין תליא בספק מדברי רבי יוחנן בן זכאי ועדיין לא מוכרע גם בימיהם ההלכה. ויש לומר דמפולפל עדיף משום דהוא מכריע לענין הפלפול, ויש קצת סייעתא לדברי מה"ר שלמה קלוגער הנ"ל, (מכל שכן בימינו שהכל נכתב ונדפס כנזכר לעיל). אך עדיין קשה קצת מדוע לא הביאו הש"ס בהוריות שם מהך חתימתן דאתת שיש סברא להכריע לכאן ולכאן, כנזכר:

[ב] **ואחר כך ראשי כנסיות וכו'.** עיין בחגן אברהם (בריש הסימן) בשם מהרי"ל (הלכות תפילת יו"ט), מלוה לקרות ביו"ט אנשים המעמידים הקהלה, לפיכך הן קודמים לכל וכו', עד כאן לשון המגן אברהם. וטעם הדבר למה דוקא ביו"ט נהגו לקרות הבעלי בתים מעמידי הקהלה, אמרתי בדרך אגדה, כי שבת הוא בחינת תלמיד חכם דהוא שבתא דכולה שבתא, כנודע מזוה"ק (זוה"ק בא, א), והיינו דוגמת שבת קודש האסור בכל מלאכה, כן התלמידי חכמים עוסקים בתורה יומם וליל ואין מבטלין לשום מלאכה, ובפרט תלמידי חכמים הממונים על הצבור. על כן בשבת התלמיד חכם קודם בעלייתו. מה שאין כן ביו"ט, שנאמר בתורה (שמות יב, טז) אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם, דוגמת הבעלי בתים (הראים שמקיימים בכל דרכיך דעהו כמבואר בסימן רל"א להלן) העוסקים במשא ומתן לצורך אוכל נפש, ובממונם מהיים תלמידי חכמים ועוסקים בצרכי צבור להעמיד הקהלה בהוצאתיהם, על כן ביו"ט הוא הזמן (שלהם, ודוגמתם) לקרותם לספר תורה כנזכר:

[א] **ביום שקורין ג' אין קורין פחות מי' פסוקים.** משמע אבל יותר מעשרה פסוקים

קלט סדר קריאת התורה וברכותיה

סעיף ד כל הקורין מברכים לפניה ולאחריה [א] ופותח הספר קודם שיברך ורואה הפסוק שצריך להתחיל בו ואחר כך יברך ולאחר שקורא גולל ומברך: הגה וכשעה שמברך

נמוקי אורח חיים

שפיר דמי, דדייק רק שלא יפחות מי׳ פסוקים. וכן הוא הלשון במקורו (מגילה כא, ב) דתני ר׳ שימי אין פוחתין מי׳ פסוקים בבית הכנסת. מה שאין כן לעיל בתתיתין (שם כא, א) קורין שלשה אין פוחתין מהם ואין מוסיפין עליהם. וזיל בתר טעמא דאין מוסיפין עליהם על ג׳ משום ביטול מלאכה לעם, וכמו שכתב המגן אברהם בסימן קל״ה (סק״א). ואם כן קשה דהכא נמי אם קורין יותר מי׳ יש בו משום ביטול מלאכה לעם, ולמה לא קתני בזה להילכתא דאין מוסיפין עליהם. וראיתי בספר שערי רחמים דיני ומנהגי הגר״א ז״ל מווילנא (הלכות שבת אות נ״ג) שאינו צריך לקרות רק י׳ פסוקים ואין להוסיף שלא לצורך, עד כאן לשונו. כנראה גם הגר״א עמד בזה (מטעם הנזכר) שלא להוסיף על י׳ פסוקים, אבל לא ראיתי בשאר מקום שום פוסק לא ראשון ולא אחרון שהעיר בזה, על כן יש לתמוה על מנהג העולם שמוסיפין הרבה מאוד כמה פעמים על י׳ פסוקים (עד לפי הנדפס בחומשים) המצויים שני.

והנה יש כגון בפרשת נצבים (דברים כט, יח) שמסיים הפסוק העשירי למען ספות הרוה את הצמאה, וכן בפסוקים שלאחריו פורענותן של ישראל ח״ו, ומבואר ברמ״א לקמן (פרק פיתון קל״ח) שיתחיל וסיים רק בדבר טוב, עיין שם. על כן אין לתמוה אם קורין עד הפרשה לעשות את כל דברי התורה האלה (דברים כט, כח). אבל יש לתמוה על הרבה פרשיות, כגון (בסמוך לשם) פרשת כי תבוא שיש לסיים לכתחלה להלוי בפסוק (כו, ח) ובמורא גדול ובאותות ובמופתים, ולהג׳ והגר אשר בקרבך (כו, יח), ולמה מוסיפין עוד פרשה שלימה כי תכלה וגו׳ עד זבת חלב ודבש (כו, טו), (שהוא כבר בחומשים שלישי בשבת), וכן עוד בהרבה פרשיות (אין מספר לחשוב בזה) שמוסיפין לחנם יותר מעשרה פסוקים, וזהו אין לעשות לכתחלה משום טירחא דצבור בימי המעשה כנזכר לעיל. (ומה שמסיים בפרשת כי תבוא בפסוק (כו, טו) השקיפה ממעון קדשך וגו׳, אין לומר דכדי לסיים בברכת ישראל מאריכין בקריאה עד שם, דאם כן אין לדבר סוף דלפעמים שיש ברכה בסוף הסדרה, וכן נמצא שמוסיפין כמה פעמים גם כשאין לתלות בטעם זה וכנזכר לעיל).

ומה שכתב שם בספר שערי רחמים בשם הגר״א שאין להוסיף ״שלא לצורך״, פשוט דאין הכונה ״לצורך״ כגון לקרות עוד בפסוקי ברכה, רק כמו שאמר שם מיד ואם סמוך ב׳ פסוקים לפתוחה או לסתומה קוראין עד פתוחה או סתומה, עד כאן לשונו. והיינו לאפוקי מהני דעות דסברא לי׳ דבימות החול שקורין רק י׳ פסוקים מותר לסיים גם שני פסוקים סמוך לפרשה, עיין מגן אברהם (סימן קל״ח סק״ב), ועוד בא״כ שם, וזה פשוט.

אמנם למעשה הנני מסתפינא לשנות ממנהג אבותינו הקדושים ז״ע ומנהג מקהלות ישראל לקרות ולהוסיף בימות החול על י׳ פסוקים, כמו שצויין בסידורים:

[א] ופותח הספר קודם שיברך ורואה הפסוק שצריך להתחיל בו ואחר כך יברך. היינו רואה בלבד הפסוק שצריך להתחיל ולא למשמש (כלומר ללכלך) באותו מקום בספר תורה בטליתו ומנשק, שזהו אינו כלל מדינא ולא ממדת חסידות, אלדבה גורס הרבה קלקול לספר

ברכה ראשונה יהפוך פניו אל הצד שלא יהא נראה כמבדך מן התורה (כל ס ריש סימן כ׳) ונראה לי שיהפוך פניו לצד שמאלו:

הלכות בית הכנסת

קנ בנין בית הכנסת ושיהיה גבוה

סעיף ג מי שהגביה ביתו יותר מבית הכנסת יש אומרים שכופין אותו להשפילו הגה [א] ואם עשה בנין גבוה יותר בקרן אחד מבית הכנסת סגי בכך (הגהות מיימון פי״ל מהלכות תפלה [אות ג׳] שכן היה מעשה):

קנא דיני קדושת בית הכנסת

סעיף יב יש ליזהר מלהשתמש בעליות שעל גבי בית הכנסת תשמיש קבוע של גנאי כגון לשכב שם [א] ושאר תשמישים יש להסתפק אם מותר להשתמש שם: הגה וכל זה דוקא בית הכנסת קטנה שנבנה מתחלה לכך אבל בית שימדו לאחר שנבנה לבית הכנסת מותר לשכב עליו (פסקי מהר״י [דיין והלכות סימן נ״ב]):

קנג דיני בנין בית הכנסת

סעיף ד מוכרים בית הכנסת ובן שאר דברים שבקדושה ואפילו ספר תורה להספקת תלמידים או להשיא יתומים בדמיו:

סעיף ז והא דבית הכנסת נמכר הני מילי של בפרים שאין באים אנשים ממקומות אחרים שלא נעשית אלא לבני הכפר לבדם: [הגה] ואפילו בנו אותה משל אחרים (מרדכי ישן [מסכת

נמוקי אורח חיים

תורה, וכמו שכתב אאמו״ר בתשובות (סימן ה׳), והיא ל״ו נדפס״ה בתפארת בנים על התורה ומועדים בסופו, עיין שם. וענוותנותו של הגאון המובהק מרן מה״ר אפרים זלמן מרגליות ז״ל (אשר הביא מנהג זה למשמש ולנשק כנזכר לעיל) [וכמו כן כמה פעמים בספריו היקרים מביא מנהגים שאינם רק מנהג עמי הארץ מעירו או מגלילתו, בתחילת כבוד תורתו הרמה, ברוב ענוותנותו] גרמה להתרבות הרבה ספרי תורה ולמתקן עד שהביאן לידי פסול, ה׳ יגילנו:

[א] **ואם עשה בנין גבוה יותר בקרן אחד מבית הכנסת סגי בכך.** עיין מגן אברהם (סק״ג) דדוקא בנין, אבל מה שתוקנין שפוד או ברזל במקום אחד לא מהני. ועיין בדברינו בנתת אלעזר (פי״ל סימן נ״ז) דיש לומר דמגדל או דגל לנוי מהני לזה, עיין שם. אמנם יש לתוש בפרט בזמנינו לדרך תוקות העכו״ם במגדלים שעל גבי בית תפלתם, עיין שם. ועיין בשו״ת צבי תפארת לאאמו״ר (סימן ח׳), עיין שם. ועיין בדברינו בנימוקי יורה דעה (סימן קע״ח סק״ל בכמ״ר, וחבל על דאבדין):

[א] **ושאר תשמישים יש להסתפק אם מותר להשתמש שם.** היינו על העליות והגג למעלה בית הכנסת. ועיין בטורי זהב (פ״ק ד׳ ב״ה ומי מלחומי). ועיין בדברינו בעה״י בנימוקי חושן משפט (סימן מר״ז סק״ל בכמ״ר, וחבל על דאבדין), עיין שם:

מגילה רמז תמכ"ע בהגה] בשם רמב"ם [ריש סימן תק"ן]) ולכן יכולים למכרו ומכל מקום המעות נשארים בקדושתן ואינם רשאים להורידן מקדושתן והיינו כשמכרו בני העיר שלא מדעת פרנסיהם והוא הדין אם מכרו שבעה טובי העיר שלא במעמד אנשי העיר אבל אם הסכימו שבעה טובי העיר באותו מכר והיו במעמד אנשי העיר רשאים להוציא המעות לכל מה שירצו ואם קבלו עליהם בני העיר בפירוש במכר זה בל מה שיעשו אפילו יחיד מה שעשה עשוי: הגה וכל שנעשה טובי העיר מוכרים בפרסום מקרי במעמד אנשי העיר ואין צריכין לומר הן לו לאו (מרדכי שם): [א] אבל של כרכים שבאים שם ממקומות אחרים אפילו בנו אותו משלהם אינו נמכר אלא אם בן תלו אותו בדעת היחיד שאז יעשה בו היחיד מה שירצה בהסכמת הצבור והוא הדין לכל דברי קדושה שנזכרו כאן דכלהו גרירי בתר בית הכנסת: הגה יחיד שבנה בית הכנסת ונתנה לקהל דינה כבית הכנסת של קהל אבל אם שייר לעצמו בה שום כח אין לה מכר כי אם על פי הקהל ועל פיו או יורשיו (אור זרוע [סלק ב' הלכות בית הכנסת סימן שפ"ה] והגהות אשר"י פרק בני העיר [מגילה פרק ד' סימן ל']) וכל זה לא מיירי אלא בשיש להם בית הכנסת אחרת אבל אם אין להם רק בית הכנסת אחת אסור למכרו דהא אפילו לסתרו אסור עד שיבנו אחרת (בית יוסף [ד"ה ומשמע] בשם הרמב"ן [מגילה כה, ב ד"ה לפי]) כל דבר שנקדושה שנמכר ומותר לשנותו נמכר בלא הכרזה ואין צו אותה אבל דבר שאסור לשנותו לקדושה קלה צריך הכרזה (משומם הרשב"א [סלק ל'] סימן תרי"ז):

קנה לילך מבית הכנסת לבית המדרש

סעיף ב קודם שילך לבית המדרש יכול [א] לאכול פת שחרית אם הוא רגיל בו וטוב שירגיל בו:

נמוקי אורח חיים

[א] **אבל של כרכים שבאים שם ממקומות אחרים וכו'.** עיין בדבריו בשו"ת מנחת אלעזר (סלק ג' סימן מ"ח), עיין שם:

[א] **לאכול פת שחרית אם הוא רגיל בו וכו'.** עיין טורי זהב (פ"ק ח') בשם הב"ח (ד"ה כתמרין בפ"ד וכולם) בשם המרדכי [המאיר] שזהו דוקא מועיל רק מתבואה שלא שמעה קול מושכי בחיות וכו', וכן במגן אברהם (פ"ק ג') שכתב ולולי דמסתפינא הייתי אומר שהשומע שמע וטעה, דלחמרין בשבת (פו, ב) דפומה הוי דלא שמעה קול וכו', כמו שכתבתי לעיל [בהגהתו לדברי המרדכי המבארים לעיל], והוא סבר דפירוש זה קאי על פיתא, כלומר פת שחרית, עד כאן לשון המגן אברהם. ועיין בפרי מגדים (אשל אברהם פ"ק ג') בזה. ונפלאתי מאוד בדאומי בשו"ת חכם צבי (סימן ע"ו) שדחה גם כן ומשמומס על המרדה בזה שהתנו שצריך להיות מתבואה שלא שמעה קול מושכי בחיות וכו' כנזכר לעיל, עיין שם. אמנם נשמוממתי גם אני על הגאון חכם צבי זצ"ל בזה שהניח גם כן הסגה מש"ם שבת הנזכר לעיל דפומה שלא שמע וכו', ונתחלף להם בפיתא, ולא ראה ברוב גדלו שכתב כן המגן אברהם במקומו בזה כנזכר לעיל. והנה בחליה רבה (פא) פקפק גם כן על מה שכתב המגן אברהם דנתחלף לו פומה בפיתא, דאין לחשוד הראשונים לטעות בזה. ודברי החליה רבה בראה לא ראה החכם צבי אז, אולם דברי המגן אברהם במקומן שלא ראה ונעלם אז מעיניו הבדולחים הוא תמוה בתחילת כבוד תורתו הרמה:

הלכות נטילת ידים

קנח דיני נטילת ידים לסעודה

סעיף א כשיבא לאכול פת שמברכין עליו המוציא [א] יטול ידיו אפילו אינו יודע להם שום טומאה ויברך על נטילת ידים: אבל לפת שאין מברכין עליו המוציא כגון לחמניות (פירוש סעודת״ר בלע״ז) דקות או פת הבאה בכסנין (פירוש פת עשויה עם לוקרו שקדים וגגוזים, ערוך ערך כסן) ואינו קובע סעודתו עליהם אין צריך נטילת ידים:

סעיף י [ב] אף על פי ששיעורם ברביעית (פירוש רביעית הלוג דהיינו שיעור מילה וחצי, בדטנורא ר״ש

נמוקי אורח חיים

[א] יטול ידיו. עיין מגן אברהם (בר״ש הסימן) בשם הריקאנטי (פרשת עקב ד״ה ואכלת) שצריך ליטול יד ימין תחלה כדי שתשמש השמאל לימין, ועיין סימן ד׳ סעיף י׳ (היינו כמו דלעיל בנטילת שחרית), עד כאן לשון המגן אברהם, ועיין באר היטב (סק״ט). והנה חזות קשה ראיתי בקב הישר (פרק י״ג) שכתב שבנטילת ידים לסעודה צריך ליטול יד שמאל תחלה, ולא כמו בנטילת ידים שחרית שצריך ליטול יד ימין תחלה, והטעם תמצא בכתבי האר״ז״ל, עיין שם בענין מים הראשונים, עד כאן לשון הקב הישר. ותמהני מאוד כי בתחילת כבוד תורתו הרמה לא נמצאין בכתבי האר״ז״ל, ואדרבה שם בכוונת בסידור האר״ז״ל כתב תחלה כונת יד ימין יד הגדולה שהוא חסד וכנודע, וזה פשוט:

[ב] אף על פי ששיעורם ברביעית וכו׳ יוסיף ליטול בשפע וכו׳. הנה בספר אשל אברהם להגה״ק מבוטשאטש ז״ל (בסימן קפ״ט ס״ז בק״ו בשו״ר) וזה לשונו: ושמעתי מהרב מוריו אבא ז״ל מנוחתו כבוד בקהלת בוטשאטש יצ״ו (במקום אחר הזכרתי בשמו) שפקפק על המרבים בנטילת ידים לסעודה ממה שכתוב בשולחן ערוך (שם) על פי מה שאמרו חז״ל (שבת פב. ב) מצא חפני כו׳, כי אין הכונה להרבות רק במה שיש בו כד תוצלת, אם מצד שיהיה רביעית בכל שפיכה שיש בה תועליות כבשולחן ערוך (שם), אם מצד שיהיה בכוונה שיהיו המים בשפיכה אחת על כל מקום כל דהו השייך לנטילת ידים ויותר אין להרבות, מעין זה שמעתי, קצת מדומה אצלי שמהנזכר לעיל שמעתי. ואולי יש סמך קצת לזה ממה שאמר הכתוב (תהלים נב. ו) רק לשטף מים רבים אליו לא יגיעו, ולדעת הרא״ש ז״ל (חולין פ״ם סימן ר״מ) יש לפרש מצא חפני על למטה באצבעות, וכנזכר לעיל, ואין צריך כלל להרבות מרביעית לתועלת כלל היטב, עד כאן לשונו בחשל אברהם הנזכר לעיל.

ודבריו בתחילת כבוד תורתו הרמה (היינו ממאן שהביא זה, לא ידעתי מנו, והביא בשמו ר׳ אבא לא אמר מילתא דתתקבל רק מאן דאומיך עלי׳ לא משתבש כי המה) תמוהים חרים, וכי יש חשש בל תוסיף אם מוסיף ליטול מים מהצורך לידים בנמצוס, ומה זה צריך לחשוב שלא יוסיף (חלילה) טיפה אחת ויעבור על בל תשחית הלא לא שייך זה בימינו שהמים מצוי, או אולי בבל תוסיף, הרי זה מביא לידי נאוק מכאיב, ואיזו פקפוק וקפידא שייך בזה (מה שהביא בשם הנזכר) שלא להוסיף מים בנטילת ידים, וכי זוטר מה שאמרו רז״ל מצא חפני מיא והבין ליה מצא חפני טיטתא, ולא נוו לנמצאים ואדרבא להוסיף, ועל זה נדחק לפרש בדרשת רז״ל הנזכר. ובפרט בהכתוב רק לשטף מים רבים אליו לא יגיעו, שעל זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצוא שלא ירחק במים רבים נטילת ידים, זהו בדאי ובאמת לא היה כונת הכתוב כלל ח״ו אפילו ברמז כל דהו

ידים) יוסיף ליטול בשפע דאמר רב חסדא אנא משאי מלא חפני מיא [ג] ויהבו לי מלא חפני טיבותא:

סעיף יא מברך קודם נטילה שכל המצות מברך עליהם עובר לעשייתן ונהגו שלא לברך עד אחר נטילה משום דפעמים שאין ידיו נקיות ומפני כך מברכין עליהם אחר שפשוף ידים שכבר ידיו נקיות קודם שיטיל עליהם מים שניים: הגה [ד] גם יכול לברך עליהם קודם נגוב שגם

נמוקי אורח חיים

לזה. ומצינו לחכמינו ז"ל (ברכות ט, ב) כמה דרשות על הכתוב הלז על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצוא, עיין שם [ועיין מדברינו במאמר זכרון לדיקים שהספיד על אאזמו"ר הקדוש מהר"ם ז"ע (בדף י"ב וי"ג מהנדפס) שהג"ה למטה]. אבל שיהיה "לעת מצוא" נדרש על נטילת ידים בודאי לא שמענו כלל.

אולם אדרבה כן מפורש בסידור האריז"ל, וזה לשונו: יזהר לערות עליהם מים הרבה, ובגמרא אנא משאי מלא חפנאי וכו', עכל"ה. וכן שמענו ורואים מאבותינו ורבותינו הקדושים ז"ע שנטילת ידים היה כמשמעו מלא חפנא בהרבה מים בכלי, ומהרבה קדושים שמענו שהפליגו בזה בהרבה מים כנזכר לעיל, ובמוסר הגה"ק בעל אדר"ת עילאי ז"ע מווישניצא אשר היה כשמו וחיבורו אדר"ת דבי עילאי אדר שבחבורה, שר התורה. ועובדא ידענא כי אאמו"ר הקדוש ז"ע היה נוהג לעצמו להחמיר שגם הכלי שהיה נוטל שהיתה גדולה ושתהיה גם מלאה מים עד למעלה, על דרך דברי חז"ל "מלא" חפני וכו' שיהיה מלא גם הכלי, ולאחרים לא הגיד זה כלל, ובהיותינו יחד בקהלת שינאווע אצל אדומו"ר הקדוש ז"ע בפעם ראשונה בשבת קודש אז נתנו בליל שבת קודש לאאמו"ר ליטול ידיו על השלחן כנהוג שם, והמשמש דשם נתן הכלי גדולה בהרבה מים אבל בלתי מלאה עד שפתה, ואאמו"ר הרהר בלבו כי בכאן בפני רבו לא ידקדק להחמיר בזה למלאות הכלי (ודי לו אם יהג כזה לעצמו בביתו), ואדומו"ר הבבא קדישא משינאווע כנראה הרגיש זה ברוח קדשו מיד, ואמר להמשמש מדוע לא ממלא הכלי מים עד שפתה כהאי דאמרו מלא חפני וכו' שתהיה גם הכלי מלא, ז"ע:

[ג] **ויהבי לי מלא חפני טיבותא.** עיין בשל"ה הקדוש (שער האותיות, ע' קדושה) ומובא בבאר היטב (סק"י) בזה, דמכל מקום לא יעשה כן על מנת להתעשר, דהוי עובד על מנת לקבל פרס, עד כאן דברי הקדושים. ולפי זה לא יפה המנהג שנהגו מחסידים ואנשי מעשה שאומרים בעת הנטילה "מלא ידינו מברכותיך", שנראה הכונה ופירוש מל"א ידינ"ו (היינו מל"א חפנ"י) מברכותיך (טיבותא) והוא מבקש בפירוש על מנת לקבל פרס, וזהו לא יתכן כנזכר. והגם כי נמצא בזוהר הק' (וזת"א פת, ב) ומובא בסידור האריז"ל דרבי שמעון בן יוחאי בירך אותו תלמיד מ'לא י'דיו מ'ברכותיך, ר"ת מי"ם, בזכות נטילה כראוי, היינו אשר רבו בירך אותו, אבל שהוא בעצמו כל אחד יבקש שכר הלז מיד דודאי לא יתכן, וכנזכר:

[ד] **גם יכול לברך עליהם קודם נגוב שגם הנגוב מן המצוה ומקרי עובר לעשייתן.** ועל כל פנים מוכן ממילא שאין להפסיק בפסוקים בין הנטילה לנגוב, שזהו בודאי הוי הפסק, זולת הברכה, על כן לא נהגו לומר בשעת הנטילה היינו בין נטילה לנגוב (פסוקי שאו ידיכם קודש וגו' או אשא כפי וגו') שום פסוקים כלל רק הברכה על נטילת ידים.

ואין לדמותו לדקמן (סימן קפ"ז) לענין הפסק בין נטילת ידים להמוציא, שכתב שם המגן

הנגוב מן המלוה ומקרי עובר לעשייתן (טור ותוספות [פסחים ז, ב ד"ה על] ורא"ש פרק קמא דפסחים [סו"ס י'] הגהות אשרי פ"ק [דברכות, סו"ס ג']) ואם שכח לברך עד אחר נגוב מברך אחר כך:

קנט באיזה כלי נוטלין הידים וכיצד יבואו המים לידיו

סעיף ז [א] צריך שיבאו המים מכח נותן לפיכך צנור שדולה מים מן היאור ושופך בו ונמשכים ממנו המים להשקות השדה אינו יכול ליתן ידיו לתוכו כדי שיקלחו המים עליהם מפני שאינם באים מכח אדם שכבר פסק בח השופך ואם משים ידיו קרוב למקום השפיכה אף על

נמוקי אורח חיים

אברהם (פ"ק ד') שהעולם נוהגים לומר מזמור לדוד ה' רועי וגו' בין נטילת ידים להמוציא, התם שאני, דהתם הדעה ראשונה במחבר (כדברי הרי"ף והרמב"ם) דמותר להפסיק בין נטילת ידים להמוציא, הגם שכתב אחר כך דטוב ליזהר לכתחלה, מכל מקום כשאכת להתפלל על מזונו קודם נטילת ידים, וכמ"ש שם המגן אברהם בשם השל"ה וכיונא לנורך, אין להתמיר ומותר להפסיק לכתחלה [ושם בסימן קפ"ו א"ה מדבר עוד מזה]. מה שאין כן הכא בין נטילת ידים לברכה בודאי אין להפסיק (גם בפסוקים כנזכר לעיל), ועיין להלן (אורח חיים סימן תקנ"ג ומגן אברהם פ"ק ז') דמ"ש דתפלות בין התקיעות לא הוי הפסק, היינו תקיעת תשר"ת לתש"ת וכיונא, אבל בין ברכה לתקיעות הוי הפסק, עיין שם ובדברינו בשו"ת מנחת אלעזר (סלק א' סימן ע"ה).

ויותר יש לדמות זה בודאי הך הפסקה (גם בתמירת פסוקים) בין נטילת ידים לברכה גם אם נאמר דהנגוב הוא בכלל המלוה והוי עובר לעשייתן כנזכר לעיל, מכל מקום הרי זה דומה למה שכתבנו בחיטורנו אות שלוש (סימן רס"ד פ"ק י"ל אות ז') בשם גדול הראשונים הרשב"ץ (פ"ב סימן רע"ז) דדוקא בשעת החיתוך יברך על המילה, וכתבנו שם הטעם משום דעובר לעשייתן הוא סמוך לפריעה, וכיון שעיקר המלוה הוא הפריעה לכן יברך בשעת החיתוך סמוך לפריעה, עיין שם. והנה פשוט וברור לכל דבפסוקים או בלשם יחוד וכו' בודאי אסור להפסיק שם בין חיתוך לפריעה זולת הברכה לבדה, והכי נמי גם כשנפסק דהנגוב הוא גמר המלוה על כל פנים לא עדיף מהפריעה דהוא מעכב לגמרי, דמל ולא פרע כאלו לא מל, על כן בודאי אסור להפסיק בה זולת בהברכה על נטילת ידים לבד כנזכר:

[א] צריך שיבואו המים מכח נותן לפיכך צנור וכו' ואם משים ידיו קרוב למקום השפיכה אף על פי שאינו משים אותה תחת השפיכה ממש עלתה לו נטילה. לריך עיון מהו שיעור מקום קרוב דכתב הטעם בה במחבר דכל זמן שהם קרובים למקום שפיכה עדיין מכחו הם בחיים. והנה בבית יוסף (ד"ה ואמאי) הביא זה בשם רבינו יונה (ברכות מב, ב מדפי הרי"ף בחל"ה ובכל לחידקן), ומה דמדמה אותה (רבינו יונה ז"ל) לש"ס חולין (פח, ב) השותה במוכני וכו' דסביבה ראשונה כשר דהוי כח אדם, מה שאין כן סביבה שני, [וכן פסקינן ביורה דעה סימן ז' (סעיף ח')]. הנה התם יש להפרש ולראות בין סביבה ראשונה לשני, מה שאין כן הכא מאן פליג לך, וכיון שאינו לריך להיות דוקא תחת השפיכה ממש וסמוך, אם כן איך נדע לומר מהו רחוק ומהו קרוב. ופשוט דלשיעור ד' אמות של אדם שקוטות לו לזה לא שייך לדמותו כלל. ולשיעור שאומה שהמשיכהו דכשרה דשיעורה בג' טפחים, (כדפסקינן ביורה דעה בסימן ר"ח (סעיף מ"ה)), גם כן אין לדמותו, דשאני התם דלאו מדין רחוק או קרוב אמיין עלה, רק כך קיים להו לחכמינו ז"ל.

פי שאינו משים אותם תחת השפיכה ממש עלתה לו נטילה דכל זמן שהם קרובים למקום השפיכה עדיין מכחו הם באים: ואם הטביל ידיו לתוך הצנור הזה אינם טהורות מכח טבילה מפני שהם שאובים והני מילי ברולה ששופך ונותן לתוך הצנור עצמו אבל אם נותן אותם חוץ לצנור וממשיך אותם לצנור והטביל בו ידיו טהורות דשאובה שהמשיכוה כשרה: ואפילו רולה ונותן לתוך החריץ עצמו [ב] אם הדלי נקוב מאחוריו בכונם משקה ובעוד ששופך דרך פיו לצנור

נמוקי אורח חיים

ולמאן דסברא ליה דגם אם נאמר דנתערב שאובין בתוך מ' סאה והוי רק דרבנן, מכל מקום כל המקוה כולו של שאובין הוי איסור דאורייתא, ואם כן בהמשיכוהו לשאובה כולה בעל כרחך כך הוא הלכה למשה מסיני דבג' טפחים שהמשיכוהו כשרה למקוה, מה שאין כן הכא איכא נידן מהו רחוק או קרוב כנזכר לעיל ואיזו שיעור יש לו לזה. ומצינו כן בש"ס סנהדרין (פז, ב) המי מאן דכפתי' לחברי' ואשקיל עלי' בידקא דמיא גירא בידי' הוא ומחייב הג"מ בכח ראשון, אבל בכח שני גרמא בעלמא הוא, ופירש רש"י בכח שני שהניחו רחוק קצת ולא נפלו המים מיד בלאתן מגדרותיהן עליו וכו', עכל"ה, הרי דסברא לי' כח שני היינו רחוק קצת גם במקוה שלא יוכלו להכיר ולהפריד, כמו מסבירה ראשונה לשני' כנזכר לעיל.

אבל גם בזה לא ביאר רש"י ז"ל כלל מהו השיעור רחוק קצת, וגם הרמב"ם ז"ל (בהלכות רוצח פרק ג', הלכה י"ג) פסק זה הכופת את חבירו וכו' והליף עליו מים ומת הרי זה נהרג עליו, והוא שימות מכח ראשון הבא ממעשיו עכל"ה, ולא חילק כלל בלשונו בין רחוק קצת או לא. וי"ל דהיינו הך עם דעת רש"י ולא פליגי כלל, דהיינו שצריך לומר שחייב מיתה רק כשבא מכח ראשון הבא ממעשיו שהניחו במקום התחלת שפיכת המים ממש עבר עליו בלי הפרש כלל, מה שאין כן כשהיה רחוק (גם) קצת כדברי רש"י ממקום שפיכתן בתחלה ממש, אז אינו נהרג, והיינו לחומרא משום ושפטו העדה וגו', ופסק נפשות להקל שלא להורגו. מה שאין כן הכא לענין נטילת ידים, וגם שרבינו יונה כתב כנזכר לעיל דלאו דוקא במקום שפיכתו בתחלה ממש, רק במקום קרוב, אם כן נתת דברך לשיעורים אשר נפלאו מאתנו ולא ידענו אותם כלל, וה' יאיר עינינו בכל עניים:

[ב] אם הדלי נקוב מאחוריו בכונם משקה ובעוד ששופך דרך פיו לצינור מקלח מאחוריו ליאור מטביל בו את הידים וטהורות דחשיבי כאלו הטביל ביאור דנצוק זה מחבר הכלי ליאור וכו'. הנה לענין הפלומפען אם כשרים לנטילת ידים, כתב בבאר היטב (סוף ס"ק ח') בזה, וזה לשונו: והוא הדין לאין ליטול מפלומפען שאינם כלי, ס"ב. עיין שם, עד כאן לשון הבאר היטב. ולא ידעתי היכן לעיין שם בס"ב (מהו ר"ת), וטעמו וימוקו מהו, כי גם בנגן גבורים להגאונים מפה"י ז"ל הביא הך בשם "ס"ב", ולא ידעתי כונתם לאיזו ספר, או אולי העתיקו רק דברים ככתבם מבאר היטב [שו"ר שהוא קולא בלולה סק"ז]. אמנם גם במור וקציעה כתב בקצרה לאסור נטילת ידים על ידי הפלומפע דאינו כלי.

והנה בפרי מגדים בזה (בהשמטות זהב סק"ח) כתב על דבר הפלומפען לא ראיתי בתוכו מלאכת המים, אם הכלי שאוחז המים שם כלי עליה ואין נקוב י"ל כשר לנטילת ידים אם הניח ידיו לתחת הקלות, דאפשר דהוי כמקרב ידיו לגבי דוולא, ואם אין שם כלי עליה בנטילה אין כלום, ובטבילה מהני, דהיינו אחר שינענע בידו העץ שבולט (בית יד או עץ או מחכות) ושפוך הרבה מים על

הארץ ויטול על גבי קרקע ונלוך כזה מיטר לכולי עלמא, ואם כן אם יעשה שמיהם נטילה וטבילה יוצא ממה נפשך. וי"ל דאינו יודע איזו הוא מקרב ידיו לדוולא כה"ג, ושמא כבר פסק כת הנוחן. ועוד דזוחליס הם, ובפעיף ט"ו מסופק אם זוחלין מהמי, ומיהו הפלומפען הם מעיינות וכשריס בוחלין, ונריך עיון, עד כאן לשון הפרי מגדיס.

והנה לענ"ד כפי שידענו תכונת הפלומפען כיון שהוועגטיל למטה של עור והוא נקוב, היינו פתות בסדק, כשמוליאין האויר אז הוא נפתח במקום הסדק ובאו המיס למעלה עליו, ולפעמיס סגור, ועל כל פנים אין שם כלי עליה שאינו נקוב, כמ"ש רבינו הפרי מגדיס בלשונו כיון שזהו נקוב ונסדק הוועגטיל למלאכתו למטה כנזכר לעיל ואינו כלי לנטילת ידיס, וגם יש לו נקביס בלדו מצד הסלון (רעהר) למטה שם והוא מיצוק מיטר בעל כרחך עם המעיין, כי אם אין מחובר עם המיס דרך הנקביס ודרך הסדק בהעור כנזכר לעיל אז אינו (הפלומפע) ממשיך המיס למעלה (וכמו שאומריס כשנפלו המיס למטה אז לא ישתמש הפלומפע במלאכתו להעלות המיס), וכיון שדבוקיס המיס על ידי הנקביס והוי מיצוק מיטר, אם כן הוא כמ"ש מרן המחבר בה בלשונו כנזכר לעיל אם הדלי נקוב וכו' והוי מיצוק מיטר, ואין נריך שיהיה המיצוק כשפופרת הנוד כאן גבי נטילת ידיס, וכמ"ש המגן אברהם בה (פ"ק י"ח).

והנה מרן המחבר בה כתב ויש חולקיס דגם לנטילת ידיס לא חשיב מיטר. וכיון דקיימא לן בכללי ההגת איסור והיתר כי דרך מרן כשמביא דעה הראשונה בפתח ודעה השניה בסס יש אומריס אז דעתו לפסוק כדעה הראשונה שמביא בפתח, וגם בכאן כן הוא, וכיון דהוי הפלומפע מיצוק מיטר המיס בתוכו להמעיין למטה, ואם כן יוכל להביא ידיו סמוך לדוולא, היינו מקום שיוצאין המיס מסילון הברזל בהפלומפע והוי מטביל בו את הידיס. ומה שפקפק אדוננו הפרי מגדיס כנזכר לעיל דאינו יודע איה מקום מקרב ידיו לדוולא, לא ידעתי להבין, הלא כיון שמשיס ידיו סמוך ממש למקום יציאת המיס, והלא כיון שפסק מרן המחבר גם אם משיס ידיו רחק מעט, היינו לא ממש סמוך להשפיכת המיס מהסילון מהמי בנטילת ידיס (ועיין מ"ש על זה בס"ק הקדוש והסמוך), מכל שכן אם משיס ידו סמוך ממש למקום יציאתן מהסילון, כיון דבשרשו מיצוק מיטר מהמעיין.

ומ"ש הפרי מגדיס כנזכר לעיל כיון שיש לחוש דהוא זוחלין, אך הרואה להלן (פפיף ט"ו) דמעיין מטהר בוחלין, ואמהמי למה הביא ממרחק ולהלן, הלא ממקומו שם בה בפעיף הלז מוכרע כשמקלת לאחוריו ליאור מטבילים בו את הידיס וטהורות דמשיבי כאלו הטבל ביאור, דמיצוק זה מחבר הכלי ליאור ומשיבי מיס שבלנור מחוברים למימי היאור וכו', עד כאן לשון מרן המחבר, וכמו שכתבתי לעיל, אם כן ממקומו בה הוא מוכרח דמהמי מיצוק בוחלין בה.

וגם אם כדברי הפרי מגדיס שניין לקמן (פפיף ט"ו) היינו מדין מעיין שמטהר בוחלין, והא פסקינן למעשה אלא נסמוך בימינו שיש לנו דין מעיין, וכמ"ש בשו"ת משכנות יעקב (סימן מ"ג), והביא כן בשם מהרי"ט (פ"ב סיו"ד סימן י"ח), והובא בפתחי תשובה יורה דעה סימן ר"א (סקכ"ח). והגם כי הגאון מה"ר שלמה קלוגער בשו"ת טוב טעם ודעת תניינא (בקונטרס אחרון סימן מ"ד) השיג על המשכנות יעקב, מכל מקום נהוג עלמא ורבותינו גדולי המורים האחרונים ז"ל להתיר כן שאין לנו דין מעיין, מה שאין כן בה במחבר מפורש גם כשמחובר ליאור מהמי מיצוק לגבי נטילת ידיס בה כנזכר.

אך יש לדון בה בנטילת ידיס כיון דבאנו לדון על הבאר של הפלומפע שהוא מיצוק מיטר כנזכר, י"ל דלא דמי ליאור שכתב מרן המחבר,

מקלח מאחוריו ליאור מטביל בו את הידים וטהורות דחשיבי כאילו הטבילם ביאור דנצוק זה מחבר הכלי ליאור וחשיבי מים שבצנור מחוברים למימי היאור אף על גב דנצוק כזה לא חשיב חבור לענין טבילה ויש חולקים בזה ואומרים דגם לנטילת ידים לא חשיב חיבור: הגה אין ליטול ידיו מאומן אנשים הקטועים לגמל ועשה להם מת קטל ונרחא אבל אם היו כלי תחלה ואחרים לגמל נוטלים ממנו (אגודה פרק המוכר בית [בבא בתרא סימן קט"ו]):

קסא דיני חציצה בנטילה

סעיף ב כל דבר שאינו מקפיד עליו אינו חוצץ היה דרכו של זה להקפיד וזה אין דרכו להקפיד למי שדרכו להקפיד חוצץ למי שאין דרכו להקפיד אינו חוצץ כיצד היה אחד צבע [א] והיו ידיו צבועות אין הצבע חוצץ על ידיו אף על פי שיש על ידיו מממשו של

נמוקי אורח חיים

כיון דלגבי בחר פסקו גדולי האחרונים כמובא בפתחי תשובה יורה דעה (סימן ק"כ סק"ד) בשם משכנות יעקב שהביא בשם מהרי"ל (הלכות טבילה) שאין לטבול כלים בבחר מטעם כשמנקים אותם נפסלו בשאומים, ועיין שם בדרכי תשובה לאחמו"ר ז"ע (ס"ק כ"ג) מה שהביא מהכנסת הגדולה (הגהות הטור אות ג'), ומה שתמה אחמו"ר שם, ומה שסיים בסוף הס"ק בשם אביו הוא הקדוש בשו"ת שלמה כתב יד, דבכפר שאין שם מקוה או נהר יכולין לסמוך לטבול בבחר, ואין לחוש שמא כשאבו אותו נפל ג' לוגין מים שאובין, עיין שם. על כל פנים הדברים צריכים עיון להלכה למעשה לענין נטילת ידים גם אם מקרב ידיו לדוולא הפלומפע, כנזכר לעיל.

מבל מקום יש לומר דצריך בפשיטות לברך על טבילת ידים כמו שהכריע רבינו הרמ"א בסוף סימן זה (סעיף כ'), והעולם לא הורגלו בזה לברך על טבילת ידים. וגם עוברוני היודעים ואומנים בזה כי יש בימינו הפלומפען החפשים שנקראו לילנדער פומפען, ולהם יש דאפעלט ווענטיל, ושם יש כמה פעמים שמתחלקים המים ואינם מלוק מיטר עם הבחר דלמטה, זולת כשמנענעים בהבית יד המשך זמן רב אז יתחברו המים בטוב, עד כאן דבריו. וגם כיון שלא נהגו העולם לנטילת ידים בהפלומפען. אך במקום שלא ימצא כלי בשום אופן רק פלומפע, יש להקל אם הוא מפלומפען הנהוגים אצלנו (ואינו גלינדער כנזכר לעיל), ודברינו המה בזה להלכה ולמעשה צריך עיון, כנזכר.

והנה עיין בשו"ת פנים מאירות (חלק ב' סימן קפ"ב) לענין פלומפע למלאות מקוה, עיין שם. ובזה רבו הדעות בגדולי האחרונים, ולאחר כאן בנטילת ידים הוא להיפך מדין מקוה, כי בזה צריך כלי, ובמקוה קיימא לן (יו"ד סימן קנ"ח סעיף ל"א) אין טובלין בכלי, על כן לא אאריך בזה לגידון דידן כמובן:

[א] **והיו ידיו צבועות וכו'.** עיין בהלכות קטנות למהר"י אבוגיז ז"ל (חלק ב' סימן קל"ג) ומובא בזה בבאר היטב (סק"ב), וגם בברכי יוסף (אות ד'), במוהל שנחייבם הדם על ידיו אינו חולץ ושבת הוא לו, כמ"ש בחבחים (לה, ו) גבי כהנים דאין מקפידין על זה, עד כאן דברי הלכות קטנות. והנה בד אהרן (בסימן זה) כתב דאין ראיה כל כך מהתם, ועיין למגן אברהם (ס"ק ז'). ומי משום הא דברי אדונינו המגן אברהם בזה לא אריא לסמוך דברי הלכות קטנות, דהא המגן אברהם ליין רק לסוף פרק י"א דחבחים (נא, ב

כ"ל, ועיין מפלית השקל) דלאבעיא בטבח במעורב דם ושומן, ואם כן מה זה שחירה למוהל דאין על ידיו רק דם (שנתייבש) אבל לא שומן. (ואין לומר דיש על ידיו של המוהל מלוכלך ויבש מאשפלנית שנתן על המילה וכיוצא, דבזה לא מיירי ההלכות קטנות כלל, וזהו לא שכיח). ויותר יש שחירה ממה שכתב בשו"ת שבות יעקב (חלק ב' סימן ס"ט) דשם בגמרא (זבחים לב, ב) מוכרח דיש חילוק בין דם יבש לדם, דיבש חולין, אם כן מה זה ראיה משבח הוא לבני אהרן וכו', דשם הוא לא, והכא מיירי השאלה בהלכות קטנות שנתייבש הדם כנזכר, וזה ברור.

אולם מלבד זה אין ראיה, דהתם שבח הוא לבני אהרן וכו' משום שרוב בהמות היו שם וזהו מצותו, כי הדם בנפש יכפר על המזבח, על כן שבח וכבוד הוא להם מריבוי הדם. מה שאין כן במוהל כפי שביארנו בעה"י בחות שלום בכמה דוכתי בחומנת המילה אם עושין בהשגחה הראויה לתחוך בשפוע רק במקום הראוי, וגם הפריעה בזריזות, אז על הרוב ורובו ככולו לא ימצא מקום דם אפילו כל דהו על אצבעותיו, ואם כן מהו שבח הוא לו להמוהל שיראו עוד דם שנתייבש על צפורניו, הרי מזה שאינו חומן רק מקלקל ומאריך בהפריעה עד שכל אצבעותיו וגם בצפורניו נשאר דם מלוכלך עוד שנתייבש, אם כן לא שבח הוא לו רק גנאי, ומקפיד על זה המבין ובודאי חולין כמובן.

וגם בסידורים כתבו לנקות ידיו המוהל אם נשאר קצת דם קודם הברכה אשר קידש וכו', כדי שיברך בנקיות. הגם שכתבו כבר שמדינא אינו צריך זה, דאי בשביל הערלת קטן הרי צריך לתפוס בשעת הברכה כמו שכתבתי בחות שלום ואינו נחשב לערוה. ואי בשביל מעט דם שיצא לפעמים בצפורניו גם כן אינו מעכב כלל, ואף על פי כן כיון שכתבו בסידורים לרחוץ זה משום נקיות, אם כן שוב הוי חציצה כשנשאר נתייבש, וזה פשוט.

ועיין בשולחן ערוך הלכות רחש השנה (סימן תקפ"ד) בטורי זהב (ס"ק ב') בשם הגאון מ' פייבש מקרמאקא ז"ל שהיה מל ברחש השנה ולא קינח פיו קודם התקיעות לערב מצות מילה בשופר. והדגול מרבבה פקפק שמא יתייבש הדם ויהיה חציצה בין הפה לשופר, ועיין שם בשערי תשובה (ס"ק ד') ומה שכתבו האחרונים שם בזה, ואין כאן מקומו להאריך, דשם מיירי לענין הפה ממציצה, אבל באצבעותיו בודאי אינו שבח לו כנזכר לעיל, בפרט כשנתייבש כנזכר דהוי חציצה.

ומ"ש בענין שבח הוא לבני אהרן וכו', הנה בשו"ת תשב"ץ (ח"ב סוף סימן מ"ג) ואם שחט בבית המטבחיים שאין שם טיעופת מצואה וממי רגלים או ריח רע רק לכלוך דם אינו מעכב את הברכה, ראיה בשעת שחיטת הפסח היה פוקקין את העזרה וכו' עד שנתמלאה דם ושבח הוא וכו' והיו אומרים שם ההלל, ומברכין על השחיטה, עד כאן תוכן דבריו (ותובא בדרכי תשובה סימן י"ט סק"כ). ולע"ד אינו ראיה כלל לבית המטבחיים הנהוג שיש שם דם דבוק הרבה מאוד בכל כותליו והרצפה ודם ישן גורם ריח רע מאד, מה שאין כן בעזרה שלאחר שחיטת הפסח היו פוקקין וכנסם אמת המים עד שנתמלאה העזרה ממים, ונקתה המים את כל העזרה מכל לכלוך דם, ונשאר הכל זהב טהור וכל הרצפה ודפנותיו, ואם כן לא היה שם שום ריח רע. (ואם תאמר הלא אמרו בחבות (פ"ה מ"ה) עשרה נסים נעשו לאבותינו ואחד מהם שלא היה נראה זבוב בבית המטבחיים בבית המקדש, משמע לכאורה שהיה איזה סרחון, דאם כן אינו גם שלא נראה זבוב, זה אינו, דטבע הזבוב לבא בבית המטבחיים גם בדם חדש בלי סרחון וגם אינו מאכלים טובים, וזהו הנס שלא היה בבית המקדש שום זבוב). ואי משום הדם שילא בשעת שחיטת הפסח והקרבנות

צבעים לא היה צבע אם היו ידיו צבועות ויש מממש הצבע על ידיו הרי זה חוצץ [ב] שהדיו היבש חוצץ והלח אינו חוצץ וכן הנשים שדרכן לצבוע ידיהם לנוי וכיוצא בזה אין אותו צבע חוצץ [גלדי מכה שעל ידיו אם אינו מקפיד עליו אינן מוגלים (ספר המרומה)]:

סעיף ד [ג] שיעור נטילת ידים כל היד עד הקנה של זרוע ויש אומרים עד מקום חיבור האצבעות לכף היד וראוי לנהוג כדעת הראשון:

קסג דין מי שאין לו מים והמאכיל לאחרים

סעיף ב המאכיל לאחרים אינו צריך נטילת ידים והאוכל צריך נטילת ידים אף על פי שאחר נותן לתוך פיו ואינו נוגע במאכל והוא הדין לאוכל במזרפה (פירוש כלי שיש לו שיניים

נמוקי אורח חיים

זהו הדם על אתר אין לו ריח רע כמוכן, על כן אין שום רמיה. וכן כתב בחמת בכנפי יונה על היורה דעה דגם ריח רע מהדם מעכב הברכה, וכמובא שם בדרכי תשובה, ואין כאן מקומו להאריך:

[ב] שהדיו היבש חוצץ. ומי שכותב תדיר אין הדיו מוגן, עד כאן לשון המגן אברהם (פ"ק מ'). ויש לידע מהו התדיר בזה, ופשוט דאינו תדיר אם הוא כותב רק פעם אחת בכל יום או ב' פעמים, כמו תדיר דקרבן תמיד וכיוצא, אבל מי שהוא אומן ודרכו לכתוב כמו אומן לובע שהצבע נשאר על ידו, נמצא מי שדרכו לכתוב הרבה שעות ביום ואולי רוב היום לכתוב מידושי תורה הוי בכלל כותב תדיר. ואמאו"ר הקדוש ז"ע היה בכלל זה בודאי כנודע שהיה כותב ממש רוב היום והלילה את חידושיו וחיבוריו הגדולים הנודעים בעולם, עם כל זה היה מייגע את עצמו ומנקה ורוחץ ידיו קודם הנטילה כדי שלא יהיו עליהם לכלוך דיו כלל, ואיהו לגרמי' דעביד מרוב ירא"ת ה' אשר בקרבו וכמנהג רבו, כאשר שמעתי מפה קדשו כי רבינו הגדול והקדוש בעל דברי חיים ז"ע היה נוטל הקולמס בידו למעלה רחוק ממקום הכתיבה והדיו, בפרט כשהיה אז קודם סעודת להריס, כדי שלא יצטרך בדיו מפני שיצטרך לנטילת ידים (ועל כן היתה כתיבתו של הדברי חיים באותיות גדולות מאוד וקשים לקרות, מפני שלא היה אותו היטב בקולמס למטה כנזכר לעיל), וכל זה מחומרתן, אבל לדינא ולהלכה נראה לי הכותב מידושי תורה הרבה כנזכר לעיל מותר ואינו חוצץ:

[ג] שיעור נטילת ידים כל היד וכו' ויש אומרים עד מקום חיבור האצבעות לכף היד, וראוי לנהוג כדעת הראשון. והיינו כל הכף יד ולא האצבעות בלבד, והוא פלא למה החמיר בזה במחבר, כי הלא דיעה שניה דדי עד קשר אצבעותיו, כן כתב גם בזוה"ק (זוה"ג רעב, ב) ובמקובלים (עיין שער המצות פרשת עקב), כמו שכתב המגן אברהם (בס"ק י"ב), וכיון דקיימא לן (עיין שו"ת חכם צבי סימן ל"ו ושו"ת שאילת יעב"ץ ח"א סימן מ"ז) היכא שמחולקים הפוסקים אז הזוהר יכריע, וכמו שהבאנו כמה פעמים בחיבורנו במקומות רבות בעה"י, ואם כן למה החמיר בזה מרן המחבר לפסוק שראוי לנהוג ליטול כל היד כנזכר. וי"ל כיון דממילא צריך להיות בזה לכתחלה מים הרבה משום מלא חפני וכו', כנזכר לעיל בדבריו (בסימן קנ"ח ס"ק ב'), על כן יגיע גם לכף ידו כולו, והוא גם כן בכלל מלא חפני וכו', וק"ל:

פירו"ק בלע"ז) שצריך נטילת ידים: ואסור להאכיל למי שלא נטל ידיו [א] משום לפני עור לא תתן מכשול (סר"י סוף פרק אלו דברים):

הלכות בציעת הפת

קסו דין הפסקה בין בציעה לנטילה

סעיף א יש אומרים שאינו צריך ליזהר מלהפסיק בין נטילה להמוציא ויש אומרים שצריך ליזהר [א] וטוב ליזהר ואם שהה כדי הלוך כ"ג אמה מקרי הפסק (פוסקים פרק אלו נאמרין):

נמוקי אורח חיים

[א] משום לפני עור לא תתן מכשול. עיין בדברינו מה לקמן (סימן קס"ט ס"ק ט'), עיין שם:

[א] וטוב ליזהר. היינו כדעה השניה שאסור להפסיק בין נטילת ידים לברכת המוציא. עיין מגן אברהם (ס"ק ב') שהעולם נהגו לומר מזמור לדוד ה' רועי וכו' בין נטילת ידים להמוציא, עיין שם. וכן בספר מור וקציעה להגאון מ' יעב"ץ ז"ל שהסכים כן להלכה דאמירת מזמור לדוד וגו' אז לא הוי הפסק. וכן ראיתי שנוהגים גם תלמידי חכמים במדינת פולין. והוא תמוה וחדות בעיני מעולם ועד עתה, אמת שצריך להתפלל על מזונו מאת השם יתברך, והשל"ה (שער האותיות ע' קדושה ד"ה וז"ל דתפילות) החשיבו כל כך לאותו תפלה קודם אכילה עד שכתב שאם שכחה קודם נטילת ידים הוי דיעבד ומותר להפסיק במזמור לדוד וגו', והיינו בשכח פעם אחת, אבל לנהוג כן לכתחלה בכל יום ויום להפסיק אז דוקא היתכן, וכי לא יוכל לאומרו קודם נטילת ידים ולמה יעבור ויפסיק, (וכי הוא התפלה שצריך לומר חיכף מיד לברכת המוציא אמוך כל כך), ומושמי דהוי מצוה הבאה בעבירה שמפסיק בין נטילת ידים להמוציא.

והראיה שאין המגן אברהם לסימן רל"ה (סעיף ב' ס"ק ו', ועיין לעשי שדה סה) שם מייבי גם כן בדיעבד, ואין ראיה על לכתחלה שיעשו כן בכל יום להפסיק, על כן אמתחה. וגודע בשם רבינו האריז"ל (בכתבי האריז"ל (שער המצות פרשת עקב) כי פעם אחת בא לפניו חולה על כתפו מיסורים ר"ל זמן רב, והגיד לו רבינו האר"י ז"ל פגם נפשו כי מפסיק בין מים אחרונים לברכת המזון, והוא עובר על תכ"ף לנטילה ברכה, על כן נענש בחליו ר"ל על הכת"ף אומיות תכ"ף, והודה לו החולה שדרכו ללמוד משניות בין מים אחרונים לברכת המזון (כדי שלא יהיה שלחנו בלא דברי תורה), וקיבל עליו שלא לעשות כן ומיד סר כאב ונתרפא לגמרי, עד כאן דבריו הקדושים. ומעתה יש לומר קל וחומר אם מים אחרונים דחמיטו יש שאין נוטלים כלל, כמו שפסק מרן המחבר להלן (סימן קפ"ל סעיף י'), ועיין שם במגן אברהם בריש הסימן דעכשיו לכולי עלמא מים ראשונים עדיפי גם למי שנזהר גם במים אחרונים, ואם התם הקפידו כל כך על תכ"ף לנטילה ברכה, על אחת כמה וכמה בנטילת ידים ראשונים שמברכים עליהם שאין להפסיק (גם באמירת המזמור הנזכר לעיל) כלל בין נטילת ידים להמוצי"א (ועיין בדברינו לעיל

קסז מקום וזמן הבציעה ומי הוא הבוצע

סעיף י אם במקום ברכת המוציא בירך שהכל נהיה בדברו [א] או שאמר בריך רחמנא מלכא מאריה דהאי פיתא יצא:

נמוקי אורח חיים

פימן קנ"ח פ"ק ב'), ולמזהיר ולנזהר שלומים תן כמי נהר.

[א] **או שאומר בריך רחמנא מלכא מאריה דהאי פיתא יצא.** ומקורו בש"ס ברכות (מ, ב) בגימין רעיא כריך ריפתא ואמר בריך רחמנא דהאי פיתא ואמר רב יצא. ועיין בית יוסף בזה, ועליו תלו כל שלטי הגבורים המה הגאונים האדירים רבותינו האחרונים והקדושים אשר בארץ החיים המה זי"ע, בפרט קדוש זקיני בדרך פקודיך והקדוש מבוטשאטש בספריו פעמים רבות אין מספר, כי למי שיש ספק ברכה להקל יאמר בנוסח זה שאין בו ספק לא תשא כיון שאינו אומר השם בלשון הקודש. אמנם בחוות דעת (בקונטרס בית הספק פ"ם פ"ק כ') כתב דבספק ברכה גם בריך רחמנא וכו' אסור לומר משום דהוי דרך חונה של ברכה, ודבריו ז"ל נריכין טעם ותבלין והמה נפלאים מאתנו. אך בדרך פקודיך (סוף מ"ש ד') כתב עלה זו לברך (גם כשעבר זמן קידוש לבנה) בריך רחמנא מלכא דעלמא אשר במאמרו ברא שחקים וכו', וכן אמי נוהג בכל ספק ברכות, עכל"ה.

וראיתי בשו"ת בית שערים (אורח חיים פ"ג) שכתב על דברי הדרך פקודיך והקשה על דברי החתם סופר (בחידושיו ריש פרק קמא דנדרים (ד"ה כשבועות ולהלן)) שכתב והוכיח מדברי הר"ן דלענין שבועה אין חילוק בין המזכיר את השם בלשון הקודש או בלשון חול, על כן כיון דמבואר (בסוף פרק שבועת העדות (לה, ב)) דמשביע ברחוק הוי משביע בשם, ואם כן הוא הדין לענין ספק ברכה בשם שמים לבטלה אסור לומר בריך רחמנא, דהוי כמו שם. ובבית שערים השיג על החתם סופר דהא מבואר בש"ס שם מהא דחנון ורחוק נמחקי', ומשמי מתניתן במי שהוא רחוק במי שהוא חנון, ופירש רש"י (ד"ה במי שהוא) ולא דחנון שם הוא וכו', הרי דחנון או רחוק בעצם אינו שם. והוא בחמת השגה מוכרחת, אך לא ראה הגאון בית שערים שכתבו זה כתב בחוות דעת כנזכר לעיל. אך גם דברי החוות דעת בריך עיון כנזכר לעיל, ונראה פשוט כדברי רבותינו האחרונים ז"ל לומר בריך רחמנא וכו' בספק ברכה, ואין חשש בנוסח הלז במוליא שם שמים לבטלה.

אמנם לא זכיתי להבין כלל מה מציאה מצאו רבותינו הגדולים האחרונים הנזכר לעיל, הלא בגמרא ברכות שם מבואר בזה הלשון בגימין רעיא כריך ריפתא ואמר בריך מארי' דהאי פיתא אמר רב יצא, והאמר רב כל ברכה שאין בה הזכרת השם אינה ברכה, (ומשמי) דאמר בריך רחמנא מארי' דהאי פיתא, והא בעינן שלש ברכות, מאי יצא דקאמר רב נמי יצא ידי ברכה ראשונה. ופריך מאי קא משמע לן, אף על גב דאמרה בלשון חול תיגנא ואלו נאמרים בכל לשון פרשת סוטה וידוי מעשר קריאת שמע ותפלה וברכת המזון. (ומשמי) אינטריך, סלקא דעתך אמינא הני מילי דאמרה בלשון חול כי היכא דתקיני רבנן בלשון הקודש, אבל לא אמרה בלשון חול כי היכי דתקיני רבנן בלשון קודש אימא לא, קא משמע לן, עד כאן לשון הגמרא. וכן פסק הרמב"ם (הלכות ברכות פ"ח, הל"י) וזה לשונו וכל הברכות כולן נאמרים בכל לשון, והוא שיאמר כעין שתיקנו חכמים, ואם שינה את המטבע הואיל והזכיר אזכרה ומלכות מענין הברכה אפילו בלשון חול יצא. ועיין שם בכסף

משנה מה שתירץ על קושית הרמ"ך על הרמב"ם שפסק בהלכות קריאת שמע דאם שינה הנוסח במטבע הברכות לא יצא, ותירץ הכסף משנה דבהלכות קריאת שמע מיירי שאמר ברוך או פתח במקום שהתקינו שלא לחתום, והכא מיירי שלא שינה לא בפתיחה ולא בחתימה אלא שאמרה בנוסח אחר באמצע, על כן יצא, עכת"ד הכסף משנה. ויש להתאים הדברים עם מ"ש מרן הכסף משנה ופסק במחבר לעיל (סימן ק"ל סעיף ד') דיכול להתפלל בכל לשון שירצה וכן נוסח הברכות כזה. ועיין שם בדבריו בזה לעיל בשם האחרונים שו"ת צרור המיים (מאמר שפה ברורה) שביררו דעל כל פנים נוסח פתיחת וחתימת הברכה צריך להיות בלשון הקודש, עיין שם. ועיין במגן אברהם (סימן תפ"ז סק"ב) לענין דמשנה ממטבע שטבעו חכמים בברכות, ובדבריו במנחת אלעזר חלק ג' (סימן י"ט, בד"ה תבגא לדינא וכו').

ועדיין קשה לכאורה דהרי בזה שמשנה נוסח הברכה ללשון ארמי גם כן הוי משנה מטבע שטבעו חכמים, דהרי מתחיל בלשון ארמי "בריך" במקום "ברוך", וכן כיוצא כל הברכה. ובעל כרחך צריך לחלק כיון דקיימא לן (רמב"ם שם) דברכות נאמרו בכל לשון, על כן מהני לשון ארמי כמו שארי לשונות חול, (ולא הוי משנה מטבע שטבעו חכמים רק שמשנה בלשון הקודש בעצמו כענין שכתב במגן אברהם סימן תפ"ז כנזכר לעיל).

ומעתה הדרן למה שהתחלנו לתמוה דמה מציאה מצאו רבותינו הנזכר לעיל מהך נוסחא שאמר דביימין רעיא שלא היה לא תנא ולא אמורא ולא תלמיד חכם, רק עם הארץ שלא ידע גם לברך בלשון הקודש לשון חכמים, רק בלשון ארמי לשון חול המדובר מהמון אז, ועובדא הכי הוי דהורה רב אז דינא, ולאו דוקא בלשון ארמי אלא בכל לשון גם שאינו מכוון לפירוש הברכה בלשון הקודש, כנזכר מגמרא כנזכר לעיל, (וצריך לומר גם מלבא כמ"ש מרן המחבר בזה, מפני שצריך לומר מלכות בברכה, וכן כתב הרמב"ם שצריך לומר אזכרה ומלכות כנזכר לעיל). אבל הרי יוכלו לומר כנוסח הזה בכל לשון שלנו כגון אשכנז או שאלרגאן או הונגארית ופולאנית וכיולא בכל לשון ששומע כל אחד, ומה זה שבא דהך נוסחא דבריך רחמנא שהיה מדבר אז ביימין רעיא בלשון ארמי במדינתו. ואין לומר שהוא כיון היטב לתרגם הלשון הקודש בלשונו מכוון לפי החיבות והכונה על כן תפשוהו לנוסח הלז בספרים כנזכר לעיל, זה אינו, דאדרבא הא אינו נוסח התורגם כראוי שלא אמר "מלכא", וגם לא תורגם במקום "המוציא לחם מן הארץ" "דנפק לפיתא מן ארעא", רק כעין זה בלבד, היינו דהאי פיתא, וכדאמרינן בגמרא כנזכר לעיל דלא אמרה ביימין רעיא בלשון חול כי היכי דתיקנו רבנן בלשון הקודש, וקא משמע לן עם כל זה אמרינן דינא, והלא נוסח תרגום שאינו מכוון כזה בחיבות הברכה של לשון הקודש הלא יכולין כל אחד לומר בלשונו ובמדינתו, (וגם כן לא יהיה בו ספק שם שמים לבטלה אם יזכיר בספק ברכה דער אללמעכטיגער או גאטט וגם קעניג). וגם ממילא יש פלוגתא בזה ולא נתברר כלל בפוסקים הלשון שאמרו בלשון ארמי במקום השם, ובכלן אמרו בריך רחמנא, וכן לקמן (סימן רי"ט סעיף ד') במחבר, ועיין שם בטורי זהב (פ"ק ב') בשם רבינו יונה דהנוסחא צריך לומר בריך אלהנא מלכא וכו', עיין שם. והלא פשוט לפי דברי הגמרא כנזכר לעיל דהמחבר דנקט האי נוסחא של לשון חול היינו רק דרך דוגמא במדינתו (ומעשה שהיה אז כך היה בזמן רב בלשון ארמי של האי רעיא ביימין), אבל כן הוא בשאר לשונות, ולפלא שלא הרגישו בזה גדולי המחברים ז"ל שלפנינו כנזכר לעיל.

ויותר נראה עצה הראויה גם במקום שאינו צריך לברך מתחת ספק כנזכר לעיל שיש לומר הברכה ולהרהר השם אלקינו ולהצטרף לטובה הרהור כדבור דמי, כמו שהביא הגה"ק בעל דעת קדושים ז"ל כמה פעמים בכתביו,

סעיף יב אם היו רוכבים ואמרו נאכל אף על פי שכל אחד אוכל מכברו שלא ירדו מהבהמות מצטרפין כיון שעמדו במקום אחד [ב] אבל אם היו אוכלים והולכים לא ואם היו אוכלים בשדה מפוזרים ומפורדים אף על פי שאוכלים כלם בשעה אחת ומכבר אחד כיון שלא קבעו מקום ואוכלים מפוזרים אינם מצטרפין:

נמוקי אורח חיים

ומין כאן מקומו להאריך [ועיין לעיל בדבריו סימן ק"ל ס"ק כ]:

[ב] **אבל אם היו אוכלים והולכים לא.** עיין מגן אברהם (ס"ק כ"ז) שנסתפק אם יושבים בעגלה יחד י"ל דמצטרפים, והיינו נ"ע כיון שרכוב כמהלך דמי וה"ה יושב בעגלה, אמנם בספינה פשוט לי' דקביעות גמור הוא ומצטרפין, עיין שם. והנה יש להסתפק ביושבים במרכבות הברזל (באהן-וואגען) כיון דהספסל קבוע והיחו שם המפה והפת, ויש שם גם שלחנות קטנות קבועים אצל החלונות שיוכלו לאכול עליהם, אם כן הוי כמו בספינה דמודה המגן אברהם דפשוט הוא בלי ספק דמצטרפין לזימון כשאוכלים יחד. או אולי י"ל כיון דמדמה המגן אברהם (בספק) העגלה לרכוב כמהלך דמי דאין מצטרפין לזימון, אם כן גם עגלות הבאהן כן, והלא גם בעגלה וכבדה קוטשען סגורה למעלה כמו אהל יוכל להיות על מושבה (בכריס של עור) המפה והפת, והמגן אברהם לא חילק כלל בעגלה וכבדה או פשוטה, ואם כן גם בהבאהן אין לחלק.

ועיין בדברינו באות חיים (סימן מ"ג ס"ק א') לענין הבחי כסאות של הוואגאנען בהבאהן אם נחשבו כבית הכסא קבוע לענין תפילין ולרחוץ בהם ידיו. וכבר נשאלתי על דברינו שם באות חיים והעירוני דהא הוי אהל זרוק ולא שמיה אהל, והשבתי על זה מדברי המשנה למלך (הלכות טומאת מת פי"ב, הל"ט) דשידה היינו ההולכת בעגלות ומופרים על גבי קרקע אין דינו כאהל זרוק, והוא בחיבורי [עודנו בכתב יד, וסמל על דאמרין] שו"ת מנחת אלעזר חלק ה' (סימן ע' אות ב'), ואין כאן מקומו להאריך, כיון דלענינו בזה י"ל דהוי מהלך כרכוב דמי גם בהבאהן כנזכר לעיל. עם כל זה י"ל טוב יותר להיתרא לכתחלה לענין זימון דמצטרפין בהבאהן, וכן ראיתי מעשה רב מגדולי תורה ולדיקים ואבותינו הקדושים זי"ע בהוואגאנען קלאסע השניה שהיה מקום מרווח לפת והבשר או דגים וכיוצא, ותחתיו מפה פרוסה, ובירכו בזימון, ומסתברא לי שדמוהו כמו בספינה שיש מקום מרווח והוי כמקום קביעות דפשיטא ליה להמגן אברהם דמצטרפין.

ועוד יש להסביר דבשלמא רכוב (כשאין עומדים אז בהסום או החמור) כמהלך דמי, כיון דטרוד בשעת הליכו איך לרכוב או להנהיג הסוס אשר רכב עליו, על כן אין מצטרפין דלא הוי קביעות וייחא דעתיה להצטרף, וכן בעגלה (מה שהיא במגן אברהם בגריך עיון) כיון שהעגלן המוליך הסוסים טרוד (ואינו בקביעות דעתי') איך לתפוס הרסן של הסוסים בידו וכיוצא, וממילא שאר היושבים שם טרודים גם כן לפעמים, ובפרט בדרכים שבהריס וגבעות יצאו עליו ויטרדו אם למהר או להאריך בהליכתם במעלות או מורדות, על כן נסתפק גם כן המגן אברהם. מה שאין כן בהליכתו תוך הוואגאנען בהבאהן שלא בדידי' תלוי' כלל רק ממלא דעתיה בעה"י על מוליך המכונה, וגם הזמן מדוייק בדרך נסיעתו, ואם יש לו לאכול כשנוסעים זמן רב, בודאי י"ל הוי קביעות כמו בספינה, דגם כן לא בדידיה תלוי הליכתה והנהגתה רק בהמלא העומד בראש, שכתב המגן אברהם להיתר בפשוט כנזכר לעיל:

סעיף יח [ג] הבוצע נותן פרוסה לפני כל אחד והאחר נוטל פרוסה בידו ואין הבוצע נותן

נמוקי אורח חיים

[ג] הבוצע נותן פרוסה לפני כל אחד
והא' נוטל פרוסה בידו ואין הבוצע נותן ביד האוכל אלא אם כן היה אבל. הגה ופרשה ציון בידיה רמז לפרוסת המוציא שנותנין בידו בשעת אבילות, עד כאן לשון המחבר והרמ"א ז"ל. והוא מרפסן איגרא לכאורה התמוה אשר העולם לא נהגו ליזהר בזה כלל, וגם התלמידי חכמים הגדולים. ושמענו וידענו מפי אבותינו הקדושים ז"ל כי בשלחנו של האדם הגדול בענקים המפורסם ברוה"ק דברי שבעתים מזוקקים איש אלקים הרבי מלובלין ז"ע, היו מחלקים (על פי מצותו ופקודתו) פרוסות המוציא לכל הבאים לקבל ברכתו בשבת קודש (ולא חלות שלימות), וידוע מרוב גדולי הדור אשר היו משכימים לפתחו ונתנו בעל ברחך לכל אחד רק בידו, כי על השלחן היו מקומים בשבת קודש רק לערך י' או י"ב אנשים לכל היותר, כאשר עינינו רואות בשלחנו הטהור במדתו אשר עדיין עומד במקומו בבית המדרש שלו בלובלין (והמפורסם אינו צריך רמי' עוד), ושאר העולם היו עומדים לפופים ומשתחוים רומים (גם בביתם, למצוא רומים בשועתם), ובעל ברחך קבלו רובם ככולם רק בידם כנזכר. וידוע כי הה"ק החוזה הנזכר לעיל מלבד גודל מדרגותיו, היה גדול בתורה חריף ובקי ומובהק בשולחן ערוך, ואיך אפשר שהעלימו עין מזה. וכן בכל שארי הצדיקים ז"ל גאוני ארץ לא שמענו כלל ליזהר בזה כנזכר לעיל, על כן אמרתי להתחקות בשורשו של דבר.

הנה בש"ס וירושלמי וכל דרשות חז"ל לא נמצא רמז רמיזא מזה ושום מקור, רק נמצא בדברי הרמב"ם ז"ל (הלכות ברכות פ"ג, ה"ח) כמובא בבית יוסף (ד"ה כ' הרמב"ם) בזה, כמ"ש המחבר כנזכר לעיל, והר' דוד אבודרהם (ע' שבת) הוסיף הרמז רמז לפרוסת המוציא שנותנים להאכל על הכתוב (איכה ה, יז) פרשה ציון בידיה, ובתשובות הרשב"א (ס"ל סימן רע"ח) כתב שלא מצא מקורו, וכיון שנמצא דבעל הלכות גדולות (ברכות פ"ו) כתב[ו], והשיב הרשב"א מדברי חכמים הוא להם בודאי ומקום ידוע היה לי בזה ושכחתי אותו אם אמצא אותו אשלח ואודיעך, עד כאן לשון הרשב"א ז"ל. ובבדק הבית בבית יוסף ליין בזה ואני מצאתי באיכה רבתי עכל"ה. וכן כתב בכסף משנה שם שהוא באיכה רבתי. ואנחנו לא מצאנוהו במדרש רבה איכה כלל, רק בדברי רש"י ז"ל על הכתוב פרשה ציון בידיה, וזה לשונו: דבר אחר פרשה ציון, לשון שבירה, כמו (איכה ד, ד) פורש אין להם, ולא יפרסו להם על אבל לנחמו על מתו (ירמיה טז, ז), כך תברו מנחם, ובלשון משנה פירושו קיימת, ומשמעו כאדם המצטער שמובא את ידיו, תוספת מצאתי, עד כאן לשון רש"י. ורואה אני אהובי הקורא, כפי הנראה משבו זה למקור בדברי רש"י שהוא מהמדרש רבה איכה, ובאמת לא מצאתיו במדרש רבה רק הוא תוספת בדברי רש"י וכתבו בשם מנחם, ואיה איפוא כן מקור שצריך לתת על השלחן הפרוסה, ולהאכל בידיו, הלא כתב כאן רק שישברו ידיהם ויתבקו ידיהם מחמת הצער כאדם וכו' כנזכר לעיל, וזהו לשון פרש"ה פרוס"ה (כמו פרוסה שנשברה מהלחם) (עיין ילקוט משלי רמז תתקמ"ו)

ומ"ש ולא יפרסו להם על אבל לנחמו, (כנראה שזהו עיקר מה שרצו לתלות בו, וזה אינו ראיה כלל לפי קצו דעתי, דהפי' פשוטו) שהיו כל כך הצרות והמתים עד שלא היה מקום וזמן לפרוס פרוסה להאכל לנחמו, ואיכן כתוב בזה שיתנו להאכל בידיו דוקא, הלא תיבת בידיה דריש לה דרש אחר שיתבקו וישברו ידיהם כנזכר לעיל.

בי״ האוכל אלא אם כן היה אבל: הגה פרשה זיון בדיה רמז לפרוסת המוליא שנותנין בידו בשעת אכלות (בית יוסף ואמרהם בשם רמב״ם פרק ז׳ מהלכות ברכות ותשובות הרשב״א):

הלכות סעודה

קסט דין שמש הסעודה

סעיף ב [א] לא יתן לאכול אלא למי שיודע בו שיברך: הגה ויש מקילין אם נותן לעני בתורת צדקה (הרמינו יונה סוף פרק אלו דברים [מב, ב ד״ה בין])

נמוקי אורח חיים

ועוד והוא העיקר, היכן מצינו בזה כי לאחרים שאינן אכלים לא יתנו הפרוסה בידיהם (רק על השלחן), זהו לא יוכלו להעמיס כלל בדברי רש״י (גם בדרך דחיק ואתי מרחיק). על כן כנראה שזהו כמ״ש הרמב״ם שם בריש הפרק (שם) שכתב בזה ממנהגן של ישראל בסעודה ופירש כן כפי הנראה המנהג מקדם במצרים וסביבותיו בזמנו, (ולפלא כי דרכו של הרמב״ם ז״ל כנודע גם בסגולות בדוקות שנמצא מפורש בש״ס שאינם בדרך הטבע גם במשפטי התורה להלביש אותם בדרכי הטבע והעולם, וכאן שינה את סדרו לכתוב מנהג הזה שאין לנו מקור בדברי חז״ל, והוא סגולי בלי טעם ורית כלל בדרכי הטבע והנימוס, ואולי היה לו מקור בדברי חז״ל שאין אתנו בדפוס וכמ״ש הרשב״א ז״ל כנזכר לעיל).

על כל פנים כיון דהאריז״ל לא הזכיר מזה מאומה, וגם הבעש״ט ז״ל ותלמידיו עד עתה, והמה רבותינו לכולי עלמא בודאי הוי בקיאי יותר בדברים סגוליים שאין להם טעם בנגלה רק אולי על פי סוד, וכיון שלא כתבוהו כלל ונשתקע הדבר אצל העולם, על כן שפיר נכון מנהג רבותינו הנזכר לעיל שלא השגיחו והקפידו כלל על זה, וכמו שאמרו חז״ל (פסחים קי, ב) דקפיד קפדינן בהדי׳ דלא קפיד לא קפידנן בהדי׳. ואולי בזמן הרמב״ם ז״ל היה מקפידין על ככה על כן כתבו וקבעו בהלכותיו כדי שלא יתנו לא׳ המקפיד כדרך שנותנים להאבל ר״ל ביד ויהיה איתרע מזליה ח״ו, (וכן כתב באלי׳ רבה בזה דאין לעשות כן כי היכא דלא ליתרעי מזלי׳, עיין שם). מה שאין כן בימינו י״ל הטעם כיון שרבו הצדיקים דלא קפדו, על כן לא רצו לעורר עוד המנהג היש כדי שלא יקפידו ח״ו, ומעתה יוכלו ליתן ביד גם כן בלי חשש ויהיה אך טוב חיים ושלום

[א] **לא יתן לאכול אלא למי שיודע בו שיברך.** עיין מגן אברהם (סק״ו) דאם יודע בודאי שלא יברך לא יתן לו. וגם מתנק בשם הב״ח בין נותן לו לעני בלא נטילת ידים דמיד עובר, מה שאין כן בלא ברכה דבשעה שנתנו אינו עובר ואם אחר כך לא יברך מה עלינו לעשות, ועיין לעיל בשולחן ערוך סימן קס״ג (סעיף ב׳ בהג״ה) ומגן אברהם שם (ס״ק ב׳) ובדברי תשובות גדולי האחרונים בשו״ת בית יצחק (חאו״ח סימן כ״ט), וכן בתשובה שם שבסוף הספר לענין המוכרים משקאות בבתי מרזחות בבתי גוחי ושותים בלא ברכה כיון דאסור לברך שם. וכן בשו״ת תורת חסד (חלק או״ח סימן ה׳) לענין בתי מרזח ואכסנאות מוכרי משקאות שיש הרבה קונים ששותים שם שאין מברכים וכתב היתר לזה.

אמנם עיין בדברינו במנחת אלעזר (חלק א׳ סימן י״ג) בביאור הסוגיא בשורשה (עבודה זרה כב,

קעד דין ברכת היין בסעודה

סעיף ב [א] יין פוטר כל מיני משקין: הגה אפילו מברכה ראשונה (הרמ"ו יומא פרק כיצד מברכין [נכ, ג ד"ה ופליגא] וכ"מ יוסף [ד"ה כתב רוקח] בשם הפוסקים [מרדכי ברכות רמז קג בשם הר"ם]):

נמוקי אורח חיים

ג) במושיט וכו' אם הוא בתרי עוברי דנהרא וגם אם יקח וימצא גם מבלעדו הוי איסור דרבנן מסייע ידי עוברי עבירה, ועיין שם במנחת אלעזר בסוף התשובה נמצא מתשובות שם שלמה כתב יד (לאחזמו"ר הקדוש ז"ע מפר"ק) תשובה ארוכה בדין לפני עור, ובסופו ת' הלכות וסעיפים היינו דינים היוצאים מביאור הלכות לפני עור, עיין שם. והנוגע לענייננו בזה, הנה לא בחתי בזה להכריע בין הדרים הרמים, אך הרואה יראה בתשובת אחזמו"ר המזכר לעיל בקיצור דינים (היוצאים מביאור פלפולו אות א' ואות ד') י"ל דהמוכר משקאות או שארי דברים לאותן שאין מברכים בודאי נגע בזה מדאורייתא באיסור לפני עור, דהגם שיש עוד בית מרזח במקום הלז, לישראל או לנכרי, מכל מקום פשוט אילו היה מוכר האחר בחול או מאכל ומשקה טוב יותר היה הולך אצלו וכיון שהולך לשתות או לקנות ולאכול מידו מהסתם הוטב לו בכאן יותר מפני המחיר בחול או מיטיב הסחורה בעיניו או שנותן לו בהקפה דזה הוי כתרי עוברי דנהרא ועובר מדאורייתא בלפני עור (עיין שם ראיות אחזמו"ר מהש"ס) כמ"ש בחות ד' שם כמזכר לעיל. וגם בחות ה' שם מבואר דגם כשגוף המכשול והאיסור הוא רק מדרבנן כגון הכא שהוא רק ברכות דרבנן, (וגם בברכת המזון דאורייתא כשאינו מברך י"ל דלא הוי כמו לאו דאורייתא כיון דבאמת לא תעשה תמיר, כדאמרינן בסוגיא דעשה דוחה לא תעשה דיבמות (ו, ב), ואם כן כשעובר בשב ואל תעשה על המצות עשה דברכת המזון אינו תמיר כל כך, ועל כל פנים הוי כמו איסור דרבנן) עובר בלפני עור מדאורייתא [וגם אין בעניותן כשבא עוד במקום אחר בעה"ר בה בשעותא מנחת אלעזר מלא ד' סימן כ"ע וסימן י"ח אות ב'].

וגם אם יש בית מרזח אחר שהוא יתן לו גם כן בהקפה, מכל מקום האחר הוא ישראל גם כן עובר מדאורייתא בלפני עור לדעת המשנה למלך. עיין שם בתשובות אחזמו"ר המזכר לעיל אות ג'. וכיון דהוא דבר קשה ליזהר ובפרט בליסענן של משקאות אם לא ימכרו להקליס האלו, כיון שהעסק נקרא שהוא של הממשלה, ופן יאכלו קורלא וכו' הני בריוני, ויוכלו ליקח ממנו ת"ו העסק פרנסה, על כן כל מי שירא ה' נוגע בלבבו אם יודע באופן המזכר לעיל שהוא תשש דאורייתא כשיבואו הקליס האלו לקנות על כל פנים לא ישמש אותם ויתן להם הקעלנער, וגם אם הוא יחידי או הממונה ולא הוא בעצמו.

ואין לומר דאין נפקא מייה כיון דהוא מכשיל את הקעלנער הוי גם כן לפני עור, זה אינו, כיון דהקעלנער הממונה יוכל לסמוך על הגאון שר התורה מלובלין זצ"ל בעל תורת חסד ורב גוברי' וראוי לסמוך עליו בשעת כזה. אף על גב דאית ליה פירכא ונריך עיון לדינא וראוי להתמיר כדברי אחזמו"ר הגה"ק המזכר לעיל, ושליחות לא שייך בזה, אך על כל פנים לא יאכור בידו להם כמזכר לעיל. וגם פשוט דלא שייך בזה דאסור ליהנות מהריוח שבא לתוך כיסו ממכירת הסחורה המזכר לעיל (אפילו על ידי שכירו ושליחו) כיון דאיסור לפני עור ומה שנתנה על ידו אינו מאיסורי הנאה כלל. (זאת רשמתי בקצרה לעת עתה בהעברה) העלה היעולה לטובה מה דאפשר כמזכר לעיל:

[א] **יין פוטר כל מיני משקין וכו'.** בטורי זהב (פ"ק ד') כתב בשם המרדכי (מרכות רמז קג) דוקא אם היו שאר המשקין לפניו בשעה שברך

קעה דיני ברכת הטוב והמטיב על היין

סעיף ד [א] אין לברך הטוב והמטיב אלא אם כן יש אחר עמו דהכי משמע הטוב לי והמטיב לחברי והוא הדין אם אשתו ובניו עמו אבל אם הוא יחידי לא:

הלכות ברכת המזון

קפד לקבוע ברכה במקום סעודה ועד כמה יכול לברך מי ששכח ולא בירך

סעיף ה [א] עד אימתי יכול לברך עד שיתעכל המזון שבמעיו וכמה שיעורו כל זמן שאינו רעב מחמת אותה אכילה ומשעה שהתחיל להיות רעב אף על פי שלא נתעכל עדיין לגמרי כנתעכל לגמרי דיינינן ליה וכן נמי לענין אכילת פירות ושתיית יין אם אינו רעב ולא צמא ותאב לאותם פירות יברך אם אינו יודע לשער אם נתעכלו:

נמוקי אורח חיים

על היין אז פוטר אותם. ובפרי מגדים (במשבצות זהב שם) כתב דהדרכי משה (אות ה') לידד דבזמן הזה יש קבע לשתיה על כן אפילו לא היו המשקין לפניו כשמברך על היין אין צריך לברך על המשקין כלל, עיין שם ובמגן אברהם (סימן ר"מ ס"ק כ"ד) בשם השל"ה (שער האותיות) דפשקינן יש קבע לשתייה.

ולפי זה אמרתי כבר שאינו צריך להחמיר כאותן המדקדקים ומחמירין כשנותנים בסעודות גדולות אצל הבעלי בתים שוואלען-קאפפעע בגמר הסעודה, שאין רוצים לשתותו קודם ברכת המזון מפני שפק ברכה רק לאחר ברכת המזון ולברך עליו. ולפענ"ד זה אינו, ויכולין לשתותו קודם ברכת המזון לכתחלה בלא ברכה כיון ששתו כבר יין בסעודה וברכו בורא פרי הגפן, וברכת היין פוטר כל מיני משקין, וגם על זה נתנו הקאפפעע אחר הסעודה בשביל להפיג היין מהמות, ואין לך קביעות גדול מזה ושייכות להיין והיין פוטרו. ושוב ראיתי בשו"ת בתי כהונה (מלק ה' סימן ל') שכתב גם כן דאם ברכו על היין בתוך הסעודה יכולין לשתות הקאווי בלא ברכה קודם ברכת המזון, עיין שם:

[א] **אין לברך הטוב והמטיב אלא אם כן יש אחר עמו וכו'.** ועיין במגן אברהם (סק"ד) בשם הרי"ף והמרדכי (ברכות רמז רעז) דלכסנאי ואורח שהבעל הבית נותן לו לשתות לא מהני לזה רק כשהוא וחבירו שותפים בהיין. ולפי זה צריך עיון גדול האיך מברכים הטוב והמטיב בשלחן האדמורי"ם שמעמיד היין הוא כבר נתן במתנה ואין לו ולא לאחרים שותפות בגוי', והמעמיד הוא אכסנאי גמור, וכן השותה. ועיין מה שכתבנו בזה בחיבורי דברי תורה (מהדורא קמא אות ע"ד), עיין שם:

[א] **עד אימתי יכול לברך עד שיתעכל המזון שבמעיו וכו' ושתיית יין וכו'.** עיין מה שכתבנו בזה מי"ה לקמן (סימן תפ"ד ס"ק ל') לענין ברכת על הגפן אם צריך אחרי כוס ראשון בפסח:

קפז דיוקים בנוסח ברכת המזון

סעיף א יש אומרים ברוך משביע לרעבים ואין לאומרו והמוסיף גורע [א] אם אמר במקום ברכת הזן בריך רחמנא מלכא מאריה דהאי פיתא יצא ויש אומרים שצריך שיחתום בריך רחמנא דזן כולה:

סעיף ד אם לא הזכיר בבונה ירושלים מלכות בית דוד מחזירין אותו: הגה [ב] ואומרים על הנסים בחנוכה ובפורים קודם על הכל וכו' ואם לא אמרו אין מחזירין אותו (טור) ועיין לקמן סימן תרפ"ג ומכל מקום יוכל לאומרו בתוך שאר הרחמן ויאמר הרחמן הוא יעשה לנו נסים כמו שעשה בימים ההם וכו' והכי נהוג (כל בו):

קפט נוסח ברכה רביעית ודיניה

סעיף א ברכה רביעית לא יאמר תתברך ולא יאמר בה החי כי אם בבית האבל [א] ואומר בה ג' מלכויות ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם האל אבינו מלכנו כו' המלך הטוב וג' הטכות הוא הטיב לנו הוא מטיב לנו והוא ייטיב לנו ושלשה גמולות הוא גמלנו הוא גומלנו הוא יגמלנו:

קצב ברכת זימון בשלשה או בעשרה

סעיף א היו המסובין ג' חייבים בזימון שאומר אחד מהם נברך שאכלנו משלו והם עונים ואומרים ברוך שאכלנו משלו ובטובו חיינו והוא חוזר ואומר ברוך שאכלנו משלו ובטובו חיינו ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם [א] הזן את העולם וכו' ואם הם ד' יכול לומר ברכו שאכלנו משלו אבל יותר טוב לומר נברך שלא להוציא עצמו מן הכלל ואם הם עשרה צריך להזכיר את ה' שאומר נברך אלהינו וכו' והם עונים ואומרים ברוך אלהינו וכו' ואין לומר נברך לאלהינו בלמ"ד ובין שיהיו עשרה או מאה או אלף או רבוא כך הם מברכים וכל המשנה מזה הנוסח כגון שאומר נברך על המזון שאכלנו או שאומר למי שאכלנו משלו או שאומר במקום

נמוקי אורח חיים

[א] ואם אמר במקום ברכת הזן בריך רחמנא מלכא מאריה וכו'. והוא הדין בשאר לשון, עיין בדברינו לעיל בזה (סימן קפ"ז ס"ק ל')

[ב] ואומרים על הנסים בחנוכה ובפורים וכו' ויאמר הרחמן הוא יעשה לנו נסים וכו'. עיין מה שכתבנו בזה להלן בסימן תרפ"ג (סק"ל):

[א] ואומר בה ג' מלכיות וכו'. עיין מה שכתבנו בזה בדברי תורה (מהדורא רביעאה אות מ"ל)

[א] הזן את העולם וכו'. עיין במגן אברהם (בר"ס הסימן) מה שהביא נוסח ברכת המזון הקצר להרב מ' נפתלי ז"ל בהסכמת הרבה גדולי חכמים. ולא הבנתי למי תקנו הנוסח הלז אם לפועלים שמברכין ומקצרין כמזכר בסימן הקדוש (קל"ל), הוה ליה למרנא המגן אברהם לכתוב שם נוסח זה הקצר לפועלים, ולא כאן (בסימן קל"ב). ובאמת כבר כתב בסימן הקדוש בדברי משה בשם הכל בו נוסח הקצר לפועלים, עיין שם. ואם לאדם אחר שאינו פועל ומותר לקצר הרי זה משנה ממנהג שנהגו חכמים אם מברך נוסח אחר מברכת המזון המתוקן ומקובל, כמו שכתב בדברי משה בסימן הקדוש, ולריך עיון:

ובטובו מטובו או במקום חיינו אומר חיים הרי זה כור וכשהם עשרה ביון שמזכירים את השם יכול לומר נברך אלהינו על המזון שאכלנו משלו:

קצז דיני צירוף לזימון שלשה או עשרה

סעיף א [א] שנים שאכלו כאחד וגמרו ובא שלישי כל היכא דאי מייתי להו מידי מצו למיכל מיניה מצטרף בהדייהו וחייבים ליתן לו לאכול כדי שיצטרף עמהם והוא שבא עד שלא אמרו הב לן ונבריך אבל אם אמרו הב לן ונבריך ואחר כך בא השלישי אינו מצטרף עמהם:

הגה ונטילת מים אחרונים כהב לן ונבריך דמי (מרדכי פרק שלשה שאכלו) (ועיין לעיל סימן קע"ט (סעיף ח'))

נמוקי אורח חיים

[א] **שנים שאכלו כאחד וגמרו ובא שלישי כל היכא דאי מייתי להו מידי מצי למיכל מיניה מצטרף בהדייהו וחייבים ליתן לו לאכול כדי שיצטרף עמהם.** עיין פרי מגדים בזה (בחשל אברהם ס"ק ח') וזה לשונו: נסתפקתי אי מצי למיכל דוקא כזית או אפילו כל שהוא ממש, יעוין שם. ולא ידענו להיכן כונתו ז"ל עיין שם, וכנראה הכונה למה שכתב מקודם ועיין טורי זהב, היינו לעיין בטורי זהב בסימן הקדוש (סימן קנ"ו ס"ק ד'), ועיין שם בפירוש הלבושי שרד על דברי הטורי זהב שכתב דהטורי זהב מפרש דברי רש"י דלענין להצטרף די בפחות מכזית, ולכן הקשה דכבר כתב המחבר דין דמברך בסימן שאחר זה [היינו בזה סימן קנ"ז סעיף ב' דצריך להיות כזית] שצריך שיהיה מאוכלי הפת, וכבר ידענו (בסימן קפ"ד) דברכת המזון צריך כזית, מיהו בסימן שאחר זה [היינו בסעיף ב' בזה כנזכר לעיל] משמע דבעי כזית גם לצירוף, וצריך עיון ודו"ק, עד כאן לשון הלבושי שרד.

ומעתה לא זכינו להבין דברי הפרי מגדים מהו ספיקו, והאיך יהיה די בפחות מכזית להצטרף לזימון ג', כיון שכתב המחבר לעיל (סימן קנ"ו סעיף ד') בפירוש ובפשיטות אין מזמנין על מי שאכל פחות מכזית, והוא משנה מפורשת (ברכות פ"ז מ"ח) שלשה שאכלו (ואין אכילה פחות מכזית) חייבים בזימון. וגם כמ"ש הלבושי שרד מהך דפסקינן דצריך כזית או רביעית משקה לג' שאכלו ירק שמצטרפי' לברך אלקינו, ואם כן איך יתכן לומר דלצירוף שלשה יהיה די כל שהוא ממש (כמו שרלה הפרי מגדים כנראה להוכיח מלשון אי מייתי ליה מידי היינו כל דהו) ומצלא יליבא (להליב עיקר התחלת חיוב הזימון ג') נאריעא (שיהיה די כל דהו) וגיורא בשמי שמיא (להצריך כזית לצירוף עשרה). הגם שיש לבאורה לחלק מסברא דצירוף לעשרה הוי כמו ונקדשתי בתוך בני ישראל (שיאמרו אלקינו) על כן צריך כזית. וגם יש חילוק דלהג' מזמנין עליו אפילו שאינו יושב על השלחן ויענה ממקומו, מה שאין כן בעשרה שצריכין לישב במקומן על השלחן. מכל מקום באמת קשיא איך נאמר שיהיה די אכילת כל שהוא בעיקר לצירוף הג' לזימון, ובפרט כי מפורש במחבר וכנזכר לעיל דאין מזמנין על פחות מכזית.

והגה בעטרת זקנים (סק"ח) בזה כתב (על ג' שאכלו וכו' שמצטרפין לברך אלקינו) על לשון מרן המחבר ואחד אכל וכו' או שתה כוס שיש בו רביעית וכו', ויש אומרים דלא בעינן כזית [או] רביעית (כל בו סימן כה), עד כאן לשון העטרת זקנים. ובאמת בכל בו שם (בהלכות ברכת המזון) כתב כן דעת היש אומרים דאלו השלשה שאכלו ירק די בפחות מכזית אבל אלו הזמן שלשה צריך בודאי כזית לכל אחד, עיין שם בכל בו. ומה דאיבעיא לי למרנא הפרי מגדים פשיטא לענ"ד דצריך בעל כרחך כזית לזימון ג', וגברא רבא כהפרי מגדים אמר מילתא דנסתפקתי וצריך עיון בכונתו ז"ל:

הלכות ברכת הפירות

רח דין ברכה מעין שלש אחרי ה׳ מיני פירות וה׳ מיני דגן

סעיף יב [א] מזכירין בו מעין המאורע בשבת ויום טוב וראש חדש אבל [ב] לא בחנוכה

נמוקי אורח חיים

[א] **מזכירין בה מעין המאורע בשבת ויום טוב וראש חדש.** עיין מגן אברהם (פ״ק י״ח) שאומר ושמחנו בחוכה ורצה והחלילנו ביום השבת הזה וביו״ט אומר וזכרנו לטובה ביום חג פלוני הלז, וכן נראה חודש, עד כאן לשון המגן אברהם. והנה נראה פשוט דנוסח ״ושמחנו בחוכה״ לא קאי על שבת או יו״ט שיאמרו זה ושמחנו בחוכה (בשבת או ביו״ט), דעל זה לא שייך לשון ״בחוכה״, רק קאי על ״ירושלים״ דהזכיר לפניו ובנה ירושלים וכו׳ שישמחנו ״בחוכה״ (בגאולת גואל צדק במהרה בימינו). ולריך לומר זה גם בימי החול, כמו שאנו אומרים ושמחנו בבנין״ה. וכן כתב ברמב״ם (הלכות ברכות פ״ג, ה״ג), ובגמרא (מד, ב) הנוסחא ושמחנו בה. וכן כתב השל״ה (ועיין סידור עבודת ישראל בנוסח הברכות שם), וזה ברור ופשוט.

אמנם יפלא מה זה שהפסיק באמצע ושמחנו בחוכה בהזכרת ורצה וכו׳, או וזכרנו וכו׳, ואחר כך יאמרו ״ונאכל מפריה ונשבע מטובה״, וכן הוא הנוסחא גם בסידורים הישנים כמו בסידור האריז״ל שסידר הר״ר שבתי ז״ל (אחרי הסדר של פסח), וכאלו רק בשבת או ביו״ט נאכל מפריה שם בירושלים ולא בימות החול (אחמהה), דזולת זה אין פירוש להפסקה באמצע בה ואין קישור להדברים. ופשוט דנכון נוסחא הנהוגה וסדורה שלנו כי אחר ונברכך עליה בקדושה ובטהרה אומרים ורצה והחלילנו בשבת או הזכרת יו״ט.

אמנם יפלא מה זה שהפסיק באמצע ושמחנו בחוכה בהזכרת ורצה וכו׳, או וזכרנו וכו׳, ואחר כך יאמרו ״ונאכל מפריה ונשבע מטובה״, וכן הוא הנוסחא גם בסידורים הישנים כמו בסידור האריז״ל שסידר הר״ר שבתי ז״ל (אחרי הסדר של פסח), וכאלו רק בשבת או ביו״ט נאכל מפריה שם בירושלים ולא בימות החול (אחמהה), דזולת זה אין פירוש להפסקה באמצע בה ואין קישור להדברים. ופשוט דנכון נוסחא הנהוגה וסדורה שלנו כי אחר ונברכך עליה בקדושה ובטהרה אומרים ורצה והחלילנו בשבת או הזכרת יו״ט.

ועל המגן אברהם לא קשה באמת, כי לפי נוסחא שכתב שם במגן אברהם לא נמצא כלל אצלו הנוסח ונאכל מפריה ונשבע מטובה וכו׳. וכן כתב הפרי מגדים (באשל אברהם שם) **דהמגן אברהם לא גרים זה, על כן לדידי׳ לא קשה כנזכר.**

אמנם מ״ש לומר ביו״ט וזכרנו לטובה ביום חג הזה, הנה בסידורים שלנו כתבו לומר ביו״ט ״ושמחנו״ ביום חג פלוני, ולא ידעתי למה שינו ממה שכתב המגן אברהם בה. ואם לבקש מעין היום שהוא זמן שמחה ביו״ט, הנה לפי דברי הספרי (בהעלותך פ״ז, ב) בעל כרחך גם בשבת נוהג שמחה כדדרש ובוא שמחכם זהו השבת, (רק שלא הקריבו בו שלמים בשבת, על כן אין מחויבין לאכול בו בשר), ועיין בדבריו בחמשה מאמרות מאמר תורת שבת (פרשת בהעלותך) ובמאמר נוסח התפלה (אות י״ז), עיין שם. אם כן גם בשבת היה צריך לומר ושמחנו ביום השבת הזה. אלא ודאי כיון דהוא מעין שלש על כן אומרים בקצרה כמו בברכת המזון רצה והחלילנו וכו׳, אם כן גם ביו״ט היה צריך לומר מעין יעלה ויבא וכו׳ זכרונו ופקדונו וכו׳ זכרנו ה׳ אלוקינו בו לטובה, אם כן יפה ונכון נוסח המגן אברהם לומר ביו״ט וזכרנו לטובה, ולא ידעתי למה שינו לומר ושמחנו כנזכר לעיל, וצריך עיון.

ובראש השנה לכולי עלמא צריך לומר וזכרנו שאינו מרגלי שמחה, וכמו שכתבו האחרונים בה, ואין כאן מקומו להאריך:

[ב] **אבל לא בחנוכה ופורים.** עיין בדבריו

ופורים אם אכל פירות משבעת מינים ואכל מיני מזונות ושתה יין יכלול הכל בברכה אחת ויקדים המחיה ואחר כך הגפן ואחר כך העץ ויאמר על המחיה ועל הכלכלה ועל הגפן ועל פרי הגפן ועל העץ ועל פרי העץ וחותם על הארץ ועל המחיה ועל פרי הגפן ועל הפירות:

הלכות ברכת הנסים

ריט ברכת הודאת היחיד

סעיף א [א] ארבעה צריכים להודות יורדי הים כשיעלו ממנה והולכי מדברות כשיגיעו לישוב ומי שהיה חולה ונתרפא ומי שהיה חבוש בבית האסורים ויצא וסימנך וכל החיים יודוך סלה חולה יסורים ים מדבר:

הלכות ברכות

רכג מי שילדה אשתו ומת מורישו ובנה בית חדש וקנה כלים חדשים מה מברך

סעיף ב [א] מת אביו מברך דיין האמת היה לו ממון שיורשו אם אין לו אחים מברך גם כן שהחיינו ואם יש לו אחים במקום שהחיינו מברך הטוב והמטיב: הגה שאין מברכין הטוב והמטיב אלא אם כן יש לו שותף באותה טובה (טור):

נמוקי אורח חיים

בעזרת השם יתברך לקמן (סימן תרפ"ג ס"ק ח') מה שכתבנו בזה:

[א] **ארבעה צריכין להודות וכו'.** עיין מגן אברהם (בריש הסימן) דקטן אין צריך להודות, ועל כן פשיטא דגם לאחיו אין צריך בעדו ברכים, והוי ברכה לבטלה אם יברך אחיו ברכת הגומל כיון דהוא אינו מחויב. וגם לא שייך בזה חינוך כשמברך אחיו, וזה פשוט. וכתבתיו רק בשביל זה ששמעתי אולי קצת שנהגו כן לברך בעד בניו הילדים כשנפל חומה סמוך לו ומילול או שנתרפא, הגם שי"ל מהברכה ברוך שפטרני מעונשו של זה דקצת גרמה משום שאם היה מזוק מ"ו בנו הילד היה בחטא אחיו, ואם כן אחיו צריך להודות שנילול ושייך שפיר הגומל לחייבים טובות שגמלני כל טוב, כיון שהיה בעונשו וחוב של אחיו אם מ"ו היה מזוק כנזכר, עם כל זה אין לנו לברך ולעשות כנגד דברי המגן אברהם (בריש הסימן) כנזכר לעיל. ופשיטא דגם אחיו אינו מברך בעדו כנזכר

[א] **מת אביו מברך דיין האמת היה לו ממון שיורשו אם אין לו אחים מברך גם כן שהחיינו ואם יש לו אחים במקום שהחיינו מברך הטוב והמטיב.** עיין בטורי זהב (ס"ק ב') די"ל כמ"ש הטור דלא נמצא שם תיבת "במקום" שהחיינו, אלא שי"ל דס"ל כהרשב"א דמברך שהחיינו וגם הטוב והמטיב. ועיין לעיל (סעיף ח') ברמ"א בזה, ובמגן אברהם (ס"ק ג') דמקילין רבים בכל הברכות כיונא בלו (היינו לענין ילדה אשתו זכר וכו' עיין בפנים), כיון דהוא רשות, ואינו נכון דמאי דאיתמר איתמר, עד כאן לשון המגן אברהם.

ולענ"ד פשוט מנהג העולם כולו בין לדיקים תלמידי חכמים או בינונים ופשוטים לא שמענו מעולם כשמת אביו ר"ל שיברך אז (שחיס או א') שהחיינו או הטוב והמטיב גם כשהניח אביו ירושה בעדו או בעד אחיו לא שמענו כזה, ויהיה מיתתו כאזכריות נורא ופגם בכבוד אביו ששמח בסיבת מיתתו בריות ירושתו. וגם כשהוא אז אונן (כיון דצריך לברך על אחר גם כן זהו כנזכר) וצריך לקרוע ר"ל ואיך אז יברך שהחיינו והטוב והמטיב על הממון שיגיע לו, כזה לא שמענו (ושוס ברכה אסור לו לברך ולא להתפלל אז זולת דין האמת שהוא שיך להקריעה ר"ל מיד כמו שנהגו, ואיך יברך שהחיינו אז לחשוב בעסק ממונו ושיגיע לו אחר כך, ועיין בשו"ת תחס סופר (סיו"ד סימן שכ"ד) שכתב שבעת אינות לענות אמן על ברכה אינו יכול ולמכור סחורתו מי יתיר עד כאן לשונו, עיין שם. וכזה י"ל לכאורה דמיירי רק כששמע ממרחק אחר כך שאביו מת שאז אינו מוטל עליו לקוברו ואינו אונן על כן יוכל לברך שהחיינו. אך זה אינו, דאם כן הוה ליי' לשולחן ערוך לפרש בבהאי גוונא דמיירי רק כשאינו בעיר הזאת).

וגם הלא קיימא לן דאבל ר"ל אינו מברך שהחיינו, כמ"ש הטורי זהב בהלכות חנוכה (סימן תרע"ל ס"ק ח'), עיין שם. והגם דתליא בפלוגתא דרבוותא, ועיין מגן אברהם (סימן תקנ"ל ס"ק מ"ב) ומיד אפרים שם בשם גדול אחד שהביא ראיה מכאן דמת אביו מברך שהחיינו כשהניח ירושה אפילו כשהוא אבל, וכתב שם כיון דבשעת שמיעה תל עליו הברכה על כן לא יתמיננה, ועל כן אין ראיה לשהחיינו לענין אחר שצריך לברך. ועיין בדבריו בעניותן במגנתת אלעזר (מ"ב סימן ל"ב), ואין כאן מקומו להאריך.

והנה אין לנו רשות להרהר אחרי דברי חכמינו ז"ל בברכות (נב, ב) במקורו שהביא השולחן ערוך בזה, אך הם אמרו והם אמרו (בעירובין פ, ב), וכללא כיילו דברכת שהחיינו הוא רשות, ועיין מתניתא השקל בזה. על כן בודאי מנהג ישראל תורה שלא לברך בבהאי גוונא לא שהחיינו ולא טוב ומטיב כלל כנזכר לעיל, דאין יברך שהחיינו וכו' לזמן הזה והרי זה אצלנו יום מר ר"ל, כמ"ש בעמוס (ה, י) באונן (ואתריתו) כיום מר, וכדברי חז"ל (ברכות סו, ב), ואיך יברך ויודה שהגיעו לזמן הזה ולבו מלא מרירות ואנינות, רתמנא ליזקן. וגם הוא כבוד אביו דאורייתא מכבדו בחייו ומכבדו במותו, ואיך שיך (דרכיה דרכי נועם) שיברך שזכה ושהחיינו וכו' (או הטוב ומטיב כנזכר לעיל) ליום מיתת אביו. על כן (וכיון דהוא רשות כנזכר לעיל) המברך בימינו בכזה אינו אלא מן המתמיהים.

ואין לומר דמיירי שהיה אביו רשע וזקן ומיתתו היא כפרתו, זה אינו, דאם כן הוה ליה לפרש בשולחן ערוך דרק בבהאי גוונא יברך שהחיינו, וזה פשוט וברור.

שוב מצאתי בספר חסידים (סימן תתל"ט) וזה לשונו כל התפלות וברכות תיקנו בלשון רבים וכו', וכן אם היו מברכי' שהחייתני וקיימתני והגעתני לזמן הזה, איך יתכן למרי נפש שמת לו מת ביום לברך כן (היינו שנפלה לו ירושה מאביו כנזכר לעיל), ואיוב אמר (איוב ג, כ) למה יתן לעמל אור וחיים למרי נפש, ואיך יאמר מי שהוא מר נפש ברוך שהחייני וקיימני והגיעני לזמן הזה, אבל כשיאמר שהחיינו וקיימנו והגיענו (בוא"ו בסופו בלשון רבים) לזמן הזה לא בשבילו לבד אומר אלא בשביל אחרים עכל"ה. והרי כונתי לדעת גדול הראשונים רבינו יהודא החסיד ז"ע שהרגיש בקושיא הנזכר לעיל איך יברך אז בחייתו שהחיינו.

אך תירוצו לא זכיתי להבין כל כך כי עדיין קשה איך יתכן לומר שמברך על אחרים, והלא אחרים לא נפלה להם שום ירושה ואצלם לא שיך כלל לברך שהחיינו, ולא דמי כלל למ"ש שם בספר חסידים לברכת אשר בחר וכו' ורוממנו מכל לשון וקדשנו במצותיו איך יאמר העבד, וכתב דכשהוא

רכד דיני ברכות פרטיות

סעיף ח על מלכי ישראל אומר ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם שחלק מכבודו ליראיו [א] ועל מלכי אומות העולם אומר ברוך שנתן מכבודו לבשר ודם:

נמוקי אורח חיים

בלשון רמיז יש לו שייכות והיינו בנוי לא תעשה, וגם כשיברך זה בקידוש שבת ויו"ט הרי יש לו חלק שנריך לשמור שבת ויו"ט כמו אשה. מה שאין כן בירושת אביו של זה לשמתה מה זו עושה ומה שייכות לאחריס בזה:

[א] **ועל מלכי אומות העולם אומר ברוך שנתן מכבודו לבשר ודם.** עיין מגן אברהם (ס"ק ה') דעל השריס שממנה המלך בכל עיר טוב ישר לברך בלא שם ומלכות, ועל השופט הגדול שהוא הקאד"י אין מברכין כלל (רדב"ז חלק ב' סימן ג'), עד כאן לשון המגן אברהם. והדברים האלו בלתי מובנים לנו, כי איך יתכן דעל השריס שממנה המלך בכל עיר (שאינם שריס גדולים) יברך בלי שם ומלכות, ועל השופט הגדול שנקרא קאד"י לא יברך כלל, (והרי זה כמו יציאה בארבעה וגיורא בשמי שמיא).

ומה שכתב זה בשם הרדב"ז חלק ב' סימן ג' ותפשתי שם ולא מצאתי כלל זה, ולאשר רוב ליוני המגן אברהם מספרי התשובות שאינם שכיחים כל כך הם מדברי הכנסת הגדולה, ועיינתי שם בספר כנסת הגדולה הביא גם כן זה בשם הרדב"ז (ס"ב סימן ג'), הביא זה בשמי פיסקאות דעל השריס בכל עיר יש לברך על כל פנים בלי שם ומלכות, ועל השופט הגדול (קאד"י) אין לברך כלל, ועיין גם כן ב' פעמים שם רדב"ז במקום הנזכר, ואינו שם כלל, רק ברדב"ז (ס"א סימן רל"ז) נמצא שם מענין זה, ולא כתב שם כלל מלשון הקאד"י שהביא הכנסת הגדולה והמגן אברהם, רק חילוק בין השופטים שבמדינה שלהם נותן המלך רשות לדון (גם דיני נפשות) לבדן, על כן יש לברך רק בלי שם ומלכות מחמת שספק ברכה. אבל על השופט (וכתב סתם שופט ולא הזכיר חיבת קאד"י כלל) לא מסתברא כלל (לברך), שהרי אף על פי שהוא פוסק הדין מכל מקום אינו יכול להרוג אלא בהסכמת השר, עד כאן לשון הרדב"ז ז"ל כנזכר לעיל. ומכל מקום קשיא כנזכר לעיל.

ואולי נחסר על ידי הלענזור חיבת קאד"י וכתב סתם השופט, וכפי לשונתם נודעת כי הקאד"י היינו מלמד שלהם בלשונותם, ולפי זה השופט הגדול קאד"י היינו פרופעסאר המלמד חוקיהם וחכמתם וכפי הגראה שהוא אינו פוסק הדין למעשה רק יושב במקום השר ודן לפניו בדעת חכמתו מציע חוות דעתו והשר פוסק, על כן אין לברך עליו. מה שאין כן השריס בכל עיר שיש להם רשות לדון בפני עצמם ברשות השר או המלך שנתן להם בעל כרחך לפי המקום וגבולו, על כן יש לומר שיברכו (בלי שם ומלכות), כן יש לחדש.

והנה בא לפנינו שאלה בעת מלכות עסטריין-אונגארן שבא היורש עצר בחיי דודו המלך הזקן והרבנים ברכו עליו ברכת שחלק מכבודו לבשר ודם בשם ומלכות, והיה לפי עניית דעתי תשש גדול של ברכה לבטלה, כיון שאינו בידו (בחיי המלך) להרוג או להטות חסד (בגאדען) ומיותא, רק להמלך לבדו. אם כי הוא בחוסנו עתיד למלאות מקומו, שמא ימות חיישינן, ומי יודע אם לא יאריך המלך ימים יותר ממנו, ולא שייך בזה כל העומד וכו', כיון דאינו ברור כנזכר:

סעיף יב [ב] הרואה קברי ישראל אומר ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר יצר אתכם בדין וכו' [ג] ועל קברי עכו"ם אמר בושה אמכם וגו':

נמוקי אורח חיים

[ב] **ועל קברי ישראל אומר ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם אשר יצר אתכם בדין וכו'.** הנוסחא בגמרא (ברכות נח, ב) [תנו רבנן הרואה קברי ישראל אומר ברוך אשר ילר אתכם וכו'] "ואסף" אתכם בדין ויודע מספר כולכם וכו', וכן הוא הוכא בבית יוסף בזה (ד"ה ודע דבגמרא) מלשון הגמרא. אמנם בפוסקים הראשונים והטור בזה הנוסחא כבר נמצא בהם "והמית" (במקום "ואסף") אתכם בדין. ולא ידעתי למה התליפו מיבת "ואסף" שהוא לשון הראוי לומר על קברי צדיקים בכבוד, (וכדרשות חז"ל שנאמר בהם אסיפ"ה (עיין בבא בתרא מז, ב וסנהדרין קיג, ב)), וממילא יוכלו לומר זה גם על קברי בני ישראל פשוטים כיון שזהו לשון הגמרא. ושגם זהו לשון מיתה ולא לשון והמית (להדיא) שהוא לשון עונש ר"ל. וכן דרכי ומנהגי לומר על קברי צדיקים ז"ע:

[ג] **הרואה וכו' ועל קברי עכו"ם אומר בושה אמכם וכו'.** עכשיו לא נהגו כלל לומר כזה כשעובר על קברי עכו"ם. ויש לומר הטעם דאז מימיהם לא היו נהוג להעמיד צורת עבודה זרה על קבריהם, (וכאשר רואים באלות הקדם על קבריהם חדשים וגם ישנים שאין שם צורת עבודה זרה). מה שאין כן עתה שמעמידים הגוצרים צורת שתי וערב על כל קבר וקבר, וכנודע משו"ת תרומת הדשן (פסקים ותשובות סלק ס' סימן קנ"ז) כי צורת שתי וערב הוי עבודה זרה. ועיין שו"ת מהר"ם שיק (סלק יורה דעה סימן קנ"ב) דזהו עבודתה וכבודה שמעמידים שתי וערב על קברם כאלו יחסו מתיהם בגילה. ועיין בדברינו בנמנחת אלעזר (חלק ב' סימן כ"ז), ועוד בכמה דוכתי, ואין כאן מקומו להאריך. ועל כן כשישראל העובר יאמר איזה פסוק שם (גם לגנותה) הוי קלת כמו סגולה שמתשיב אותה או שמתיירא ממנה, וכדאמרינן בירושלמי ברכות (פרק ב', ה"ח) ומועד קטן (פרק ג', ה"ז) ומה מיעבור קמי אדורי גלמא, אמר ליה מה איתפלג ליה יקר, עיין שם בפני משה, ובדברינו בנמנחת אלעזר (חלק ג' סימן מ"ד), עיין שם. על כן הוי קלת גרמה כתולק לה כבוד לעבודה זרה על כן יפה מנהגן של ישראל בזה בשב ואל תעשה עדיף. ועיין בדברינו בזה בנימוקי להלן (סוף סימן תקנ"ט ס"ק ח'), ולקמן בדברינו (סימן תקע"ט ס"ק ח')

[**ומה שנוהגין קלת בפולין כשעוברים על בתי עבודה זרה מבחוץ ואומרים הפסוק** (דברים ז, כו) שקץ תשקצנו ותעב תתעבנו כי חרם הוא. הנה לפי דברי הירושלמי הנזכר לעיל ומנחת אלעזר שם, גם מזה ראוי ליזהר, שלא יהיה גרמה כאלו מתיירא ונותן לה יקר על ידי הפסוק שאומר כאלו הוי לשמירה, (הגם שכונתו לגנותה, וכמה מהם יריקו אז באמרם הפסוק, והוא סכנת נפשות נגד הנכרים להיות ירק בפניה), אך לא ראינו ולא שמענו מרבותינו שיאמרו הפסוק הנזכר לעיל מדי עברם על פתח עבודה זרה כנזכר לעיל, על כן לא אאריך בזה].

שוב נתישבתי כיון שבירושלמי ברכות (פרק הרואה הלכה ח') מבואר לומר העובר על בתי תפלות עבודה זרה (היינו מבחוץ כמבואר בב"ח בזה) בית גאים יסת ה' (משלי טו, כה), וכן פסקינן לומר בזה (סעיף י"ח) לעיל בסמוך, על כן יש לומר בית גאים יסת ה' כדברי רז"ל בירושלמי כנזכר:

סעיף יג כל ברכות הראיה אם חזר וראה אותו דבר [ד] בתוך שלשים יום [ה] אינו חוזר ומברך:

נמוקי אורח חיים

[ד] **בתוך שלשים אינו חוזר ומברך.** עיין שערי תשובה (פ"ק ט'), ועיין בשו"ת יד אלי' (סימן ל"ח) בענין ההולך על בית הקברות אחר תוך ל' יום, אם צריכים לברך. והנה קיימא לן (עיין רמב"ם הלכות לולב פ"ג ה"ז, בית יוסף סימן י"ט ד"ה לילה) ספק ברכות להקל, אך נראה לי בכהאי גוונא כשעובר על בית הקברות אחר בעיר גדולה [אשר לא ימלט, או גם בעיר קטנה אך] שברור לו שנקבר במשך הזמן הלז תוך שלשים יום מת אדם שדעת הרדב"ז (פ"ג סימן תקע"ט) בלאו הכי דצריך לברך, ואם כן הוי ספיק ספיקא לתומרא דיברך. ספק אם הלכה כהרדב"ז כנזכר, ואם תמצא לומר אין הלכה (כמו שיש חולקים שאין לברך גם כשנתוסף באותו בית החיים תוך ל'), מכל מקום ספק שמא הלכה דבית הקברות אחר ובעיר אחרת לא הוי כראוהו תוך ל'. ועל כן יש לומר בכהאי גוונא דיברך כנזכר:

[ה] **אינו חוזר ומברך.** ראיתי בשו"ת (כתב יד יצן) דברי מרדכי להג"מ מרדכי הענ"א ז"ל דומ"ן דקהלת המבורג, על דבר ההולכים על קברי צדיקים בכל ערב ראש חודש אם יברכו, כיון דאותו יום ערב ראש חודש הוא בכלל הל' יום, וכתב דתליא בפלוגתא דרמב"ם (הלכות תפלה פ"ז, ה"י"ט) ורא"ש (ברכות פ"ה סימן ז') לענין ל' יום ושל פרקים צריך לסדר וכו', אם אותו יום מצטרף להשלשים יום. והאריך שם קצת בזה והעלה דספק ברכות להקל על כן יברך בלי שם ומלכות, והכריע דבערב ראש חודש אחד יברכו בלי שם ומלכות, ובאחד השני יברכו בשם ומלכות, ובהשלישי בלי שם ומלכות וכו', וכן תוכר תלילה, דכיון דבאחד השני הס כבר כמו ששים יום (על כל פנים הרבה יותר משלשים) שלא ברך בינתיים כיון שהברכה שברך בהחודש הקדוש בלי שם ומלכות אינה ברכה והוי כאלו לא ברך, על כן יברך בערב ראש חודש השני שלאחר זה בשם ומלכות, דהגע בעצמך אמו לא יברך לעולם מי שהולך בכל ערב ראש חודש על קברי צדיקים כנזכר לעיל, עד כאן תוכן דבריו בספר כתב יד שו"ת דברי מרדכי.

ולענ"ד במחילת כבוד תורתו הרמה, מה דפשיטא לי דתליא מילתא בהברכה אם ברך בנתיים, זה אינו, דעיקר הוא רק אם ראה הקברות תוך שלשים יום אז לא תקנו חכמים ברכה, דכיון שראהו תדיר ובהרגל אינו נתעורר ואינו צריך לברך, על כן גם [אם] לא ברך בנתיים כמה פעמים כשראהו תוך שלשים ואין הפסק ביניהם שלשים יום רצופים ושלמים, (ושוב הוי ספק ברכה אם נצטרף יום הל' כנזכר לעיל), ואינו צריך לברך.

ומה שהקשה דאם כן לא יברכו לעולם. יש לומר אין הכי נמי מי שרגיל בכל עת על הקברות כגון שהוא שמש ממונה שם, אינו צריך לברך רק למי שהפסיק בנתיים ל' יום כנזכר. (זולת לדברי הרדב"ז הנזכר בסעיף קטן הקדוש דכשנתוסף קבר יברך).

ושמעתי מאאמו"ר הגה"ק זי"ע שהגיד למי שהולכי' בכל ערב ראש חודש על קברי צדיקים שינהגו כן, וכן נהג הוא בעצמו ז"ל שהיה דרכו בקודש לילך על אהל ציון אביו הגה"ק זי"ע בפה"ק כמעט בכל ערב ראש חודש, דבחדש מלא שהולכים ביום כ"ט (ערב ראש חודש) על הציונים ושהוא ב' ימים ראש חודש, נמצא בערב ראש חודש השני כבר עברו שלשים מלבד יום הברכה. מה שאין כן בחדש שלאחריו שהוא חסר ואין

רכה דיני ברכת שהחיינו

סעיף א [א] הרואה את חבירו לאחר שלשים יום אומר שהחיינו ואחר שנים עשר חדש מברך

נמוקי אורח חיים

הפסק ל׳ יום רק עם יום הברכה על כן הוי ספק ברכה לא יברך, ונמצא כדברי שו״ת דברי מרדכי כת״י הנזכר דבחדש א׳ יברך ובחדש השני לא יברך, אבל לא מטעמי׳ כנזכר:

[א] הרואה את חבירו לאחר שלשים יום אומר שהחיינו וכו׳ והוא שחביב עליו הרבה ושמח בראייתו. בגמרא (ברכות נח, ב) אמרו רק הרואה את חבירו, ובתוספות (ד״ה הרואה) הוסיפו דוקא החביב עליו. נראה כונתם פשוט דאם כן יהיה מחויב לברך כל היום, בפרט כשהולך לפעמים ביומא דשוקא כשלא ראהו שלשים יום וכל ישראל חברים ואחים אם כן הרי זה הרואה את חבירו וכו׳, ולא צריך למיפסק פומי׳ כל היום מלברך על כל אחד שהחיינו (כשלא ראהו שלשים יום), על כן כתב התוספות דהיינו החביב עליו שזהו ידידו והשמח ונהנה בראייתו כמ״ש הרא״ש בלשונו שם (ברכות פ״ט סימן ס׳)

והנה בחשל אברהם (להגה״ל מטטשלטש ז״ל) כתב שנשתקע הלכה זו ולא נהגו כלל לברך בכהאי גונא. ומכל מקום קשיא למה לא נהגו כן, וכבר כתב המגן אברהם לעיל (סימן רכ״ג ס״ק ג׳) דאין לבטלה בחנם כיון דאיתמר בש״ס, ועיין בדבריו שם בזה. וי״ל טעם לזה כיון דבעינן דוקא חבירו החביב עליו הרבה כנזכר, והנה בעוה״ר בגלותנו קנאת איש מרעהו ושנאת חנם אי תולדה דקנאה וכיוצא, ולפיים יסבר לו ויגנוב דעתו, ורובם ככולם נתפסו ר״ל בשקר הלז וקראוהו פוליטי״ק, (וזהו משורש פורה עונות המעכבים הגאולה, עיין כלי יקר פרשת בחקותי על הכתוב (ויקרא כו, לו) ורדף אותם קול עלה נדף וכו׳, ואין כאן מקומו להאריך). וכשיהיה המנהג הזה על פי הלכה לברך על חבירו החביב עליו כנזכר שהחיינו, אז יברכו ברכות לבטלה מאה פעמים ויותר בכל יום, כי אם לא יברך אז ירגה בעל כרחך כי אינו חביב עליו, ואז יגרום לו רעה במסתרו וקינאו אז במצבו, ויוכל כמה פעמים לגרום רעת הקהלה הדתיות כמה פעמים, ועל כן יחירו לעצמן משום דרכי שלום לברך בכל עת כדי שירגה חבירו שהוא חביב עליו, ובאמת יברכו ברכות לבטלה לאין קץ (ובפרט כשלא ראהו י״ב חודש דיברך מחיה מתים דצריך גם כן רק החביב עליו, וברכת מחי׳ מתים לא אמרו בגמרא דהוא רשות, ואם כן הוי בודאי ברכה לבטלה כשאינו צריך לברך אותה), ומשום לאו דלא תשא לשמו הגדול יתברך, על כן מנהג ישראל תורה אולי מטעם חכמי הדורות משום לא פלוג שלא לברך כלל בזה כנזכר.

וי״ל אולי לכאורה דיוצאין בזה (כשאחד חביב עליו באמת) שאומרים גילוייבט השי״ת מיר זעהין זיך, וכיוצא בשאר לשון (שנאמרו ברכות בכל לשון), הנה באמת אמרו דנאמרו גם בשאר לשון, וכדפסקינן לעיל (סימן קפ״ז סעיף י׳ וסימן קפ״ז סעיף א׳) במתבר בלשונא דבימין רעיא ברין רחמנא וכו׳. אמנם עיין מה שכתבנו שם לעיל בזה (ועיין לעיל סימן רי״ט סעיף ד׳). וכיון דפסקי׳ שם דצריך לומר גם מלכ״א כהא דצריך להזכיר שם ומלכות, וכיון שאין אומר (בלשון אשכנז) קעניג דער וועלט, לא יצא. הגם שנאמר דאינו צריך לתרגם הברכה מדוייק כמו בלשון הקודש כיון שלא אמר בימין רעיא "דאפקא פיתא מארעא", ואף על פי כן אמרינן שם דיצא (ומזכר לעיל מדבריו בזה לעיל סימן קפ״ז), מכל מקום כיון שלא הזכיר לשון מלכות (בלשון אשכנז) לא יצא, וכנזכר:

מחיה המתים והוא [ב] שחביב עליו הרבה [ג] ושמח בראייתו:

סעיף ג [ד] הרואה פרי חדש מתחדש משנה לשנה מברך שהחיינו ואפילו רואהו ביד חבירו או על האילן ונהגו שלא לברך עד שעת אכילה: הגה ומי שמברך בשעת ראייה לא הפסיד (טור) ואין לברך עד שנגמר תשלום גידול הפרי (תשובת רשב"א סימן ר"ל וכל בו) ואם לא ברך בראייה ראשונה יכול לברך בראייה שנייה (אגור):

נמוקי אורח חיים

[ב] **שחביב עליו הרבה.** הלשון "הרבה" לא נמצא בתוספות שם, רק שחביב עליו כנזכר לעיל, ומנין לו למרן המחבר להוסיף דוקא כשחביב עליו הרבה אז יברך. ויש לומר דסברא ליה למרן דחביב עליו זהו מצוה לאהוב כל אחד מישראל, כמ"ש (ויקרא יט, יח) ואהבת לרעך כמוך, (זולת למי שהוא רשע ועבריין ועושה מחלוקת וע"פ וכיוצא שמותר או מצוה לשנאתו. אבל בשתם) ורובן ככולם בחזקת כשרות גמור (ועיין יורה דעה סימן ר"מ סעיף ט"ז, וט"ז סקט"ז וש"ך סק"ס), אם כן הדרן לעיל (לס"ק הקודם) בכונת התוספות, דאם כן יצטרך לברך בשוק כל היום משום דצריך להיות חביב עליו כל אחד מישראל. על כן כתב מרן שפיר "שחביב עליו הרבה", (והיינו דסברא ליה שזהו כונת התוספות הנזכר לעיל), והיינו שחביב עליו הרבה ביחוד באהבה וחבה מאנשי בריתו. ועיין מה שכתבנו בדברי תורה (מהדורא תנינא אות ל"ט) ובמהדורא רביעאה (אות נ"ד), אך צריכין לשער ולחלק בנפשו בענין מצות ואהבת לרעך כמוך למי שיאהב ביותר וביחוד, עיין שם:

[ג] **ושמח בראייתו.** הנה הרא"ש כתב בלשונו (כנזכר לעיל בס"ק א') הנהנה ושמח בראייתו. ועל פי זה יפלא לכאורה מה שהביא בית יוסף (ד"ה וכ' עוד) בשם תשובת הרשב"א (ס"ד סימן ע"ו-ע"ז) דאין חילוק בזה בין זכרים לנקבות, והלא איך שייך לומר הלשון בנקבה "בנהנה ושמח בראייתה", ח"ו לומר ולברך על זה שהחיינו בשם ומלכות על שנהנה מראיית אשת איש. וכנראה נשמר שפיר מזה בחלי' רבה (אות ג') וכתב אפילו ראה אשה שהיא אהבתו מברך, עד כאן לשונו. והיינו שהאשה אוהבת אותו, ועל כן גם הוא דורש טובתה ביחוד ושמח בשלומה שרואה אותה בבריאות הגוף וחיים, אבל לא בהסתכלות בפני' שזהו אסור באשת איש, ובפרט נהנה וכו' ולברך כנזכר לעיל. היינו דסברא לי' להחלי' רבא דאין הפי' נהנה בהסתכלות זו קלסתר פנים, דהא גם באדם מכוער בפניו (אם הוא נאה במעשיו) שייך ברכה זו, ועם כל זה לא יתכן לשון אהבה והסתכלות באשה בפניה, על כן פירש שהיא אוהבתו אותו כדי לתקן גם הלשון כנזכר לעיל.

ועל כן תמהתי על מרן הפרי מגדים בזה (בשלל אברהם ס"ק ב') וזה לשונו ואין חילוק בין איש לאשה, עיין בית יוסף (ד"ה וכתב עוד) ולבוש (סעיף א') ובחליה רבה אות ג', ולא הבינותיו, וכנראה שהוא אוהבה אף ערוה עליו מה בכך שאוהבה כך מברך, עד כאן לשון הפרי מגדים. ולא הבינותי תמיהתו על החליה רבא, וכנראה הפרי מגדים מפני רוב קדושתו לא יכול להבין אפילו בקא סלקא דעתך פירוש אחר זולת היינו שהוא אוהבה ודורש טובתה בכל לבו כדברינו הנזכר לעיל, על כן תמה על החליה רבה. ובאמת לדקו דברי החליה רבה לישב לשון רבותינו הראשונים הפוסקים ז"ל אשר מפיהן אנו חיים כנזכר לעיל:

[ד] **הרואה פרי חדש וכו'.** עיין לקמן סימן רכ"ז (בשורי זהב סק"ב) בשופו בשם הירושלמי (קידושין פ"ד, ה"ב). עיין בדברינו בדברי תורה (מהדורא תנינא אות ס"ס) מה שכתבנו בזה באורך בעזה"י:

סעיף ח הרואה כושי וגיחור דהיינו שהוא אדום הרבה והלווקן דהיינו שהוא לבן הרבה והקפח דהיינו שבטנו גדול ומתוך עוביו נראית קומתו מקופחת והנגס והדרקונה דהיינו מי שהוא מלא יבלת ופתויי הראש שכל שערותיו דבוקות זה בזה [ה] ואת הפיל ואת הקוף מברך ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם משנה הבריות:

נמוקי אורח חיים

[ה] **ואת הפיל ואת הקוף מברך ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם משנה הבריות.** הנה בהיותי בברלין בגן המלך של חיות ודגים (במים חיים וכל מיני תנינים נחשים גדולים שם ויחיומו להם שם האור כמו בשפת הנהרות ויערים בארצות החמים אשר שם תולדותם, וכן האקוואריו"ם בשרן המים למייהם מה רבו מעשיך ה' נפלא מאוד אין לתאר בחרט על גליון), והנה שם קופים (למכבר מאוד) וגם פילין כנודע, וזכרתי שצריכים לברך ברוך משנה הבריות על הפילין ועל הקופין, ומקודם היה שם לראות בית הקופין (שקורין אפענהויז) וברכתי הברכה ותשבתי בדעתי לעלות בזה גם על הפילין אחר כך.

והנה נראה פשוט דזהו מהני כשהיה בדעתי בברכה גם על הפילין גם אם הם בבית אחר בגן הגדול הלז, וכמבואר בסימן רע"ג (סעיף ג') בשם יש אומרים, וכן פסק הרמ"א שם לעיקר דאם קידש במקום זה על מנת לאכול במקום אחר מהני, ואף דשם צריך להיות ב' המקומות בבית א', כגון מחדר לחדר, וכן מאיגרא לארעא. היינו משום דצריך לומר קידוש במקום סעודה על כל פנים בבית הלז (תחת גג א'), אבל בחמצע הסעודה יכול לעקור כשהיה בדעתו בתחלה לעקור למקום אחר כמבואר בסימן קע"ח (רמ"א סעיף ב'), ועיין שם במגן אברהם (ס"ק ח') ובשם הב"ח ועלא בברכה ראשונה במקום הראשון.

ויותר דמי לזה שם (בסימן קע"ח סעיף ג') במחבר שאם היה בגן ורוצה לאכול מפירות כל אילן ואילן, והיה בדעתו בשעת ברכה על כולם, כיון שבירך על אילן אחד אינו צריך לברך על האחרים, אבל מגן לגן אחר צריך לברך, עיין שם. והכי נמי הם תחת גן אחד כל החיות והפילין והקופין בכלל, אם כי הם כל אחד בבית מיוחד, עם כל זה יש לדמותו לאילנות הגן משום דהכי אורחיי' בעל כרחך להיותן אסורים בבתים של הגן משום שהם חיות דורסות וטרף ומסוכנים לילך חפשי בתוך הגן כמובן, אבל בכוללתו נקרא גן החיות (טהיער - גארטען) כנזכר לעיל.

אך עדיין צריך עיון קשה בזה, דהתם יוכל לילך לאכול מפירות האילנות כרצונו, אבל הכא יש רשות אחרים עליו הם פקידי הגן והחיות, אם כי ניתן הנעטעל על כל הגן עם כל זה יש להם זמנים ותפקידים, ומשום מעשה שהיה אז בימות המורף שהלכתי אחר מנחה וטרם הגעתי לבית אשר הפילין שם כבר משכה לילה ושם אין מאור הנר, ולא יכלו עוד ליכנס שם לראות הפילין, על כן גם אם הייתי נכנס אז יש להסתפק אם יוצאים בברכה ראשונה משנה הבריות כנזכר לעיל שברכתי על ראיית הקופין, כיון שלא נודע בבטח אם יוכלו ליכנס כנזכר לעיל. ויש לדמותו למה שכתב בסימן קע"ד (סעיף ה') ברמ"א דמי שאינו יודע אם יגיע הכוס אליו צריך לברך על כל כוס וכוס, דהוי כמו נמלך, הכא נמי לא ידע אם יוכל להגיע לבית הפילין כנזכר לעיל, על כן לא מהני גם כשכיון בתחלה בברכה כנזכר לעיל, ועדיין צריך עיון:

רכח ברכת ימים ונהרות הרים וגבעות

סעיף א [א] על ימים ונהרות הרים וגבעות ומדברות אומר ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם עושה מעשה בראשית [ב] ועל הים הגדול והוא הים שעוברים בו לארץ ישראל ולמצרים אומרים ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם עושה הים הגדול:

הלכות תפלת המנחה

רלב דברים האסורים בשעת המנחה

סעיף ב לא ישב אדם להסתפר סמוך למנחה עד שיתפלל ולא יכנס למרחץ ולא לבורסקי

נמוקי אורח חיים

[א] **על ימים.** מהו נקרא ימים לענין זה יש להסתפק, כי הימים העומדים היינו כולם בלשון הקודש יש, ובלשון אשכנז וגם בשאר לשונות כגון בלשון הגר המה ממולקים לשני מיים ושני שמות להם, כי הגדולים מהם (ושקראום בדברי חז"ל ז' ימים) ואליהם הולכים הנחלים הנובעים ומושכים ונופלים לתוכם, וכמ"ש בקהלת (א, ז) כל הנחלים הולכים אל הים והים איננו מלא, כי אל מקום שהולכים הם שבים ללכת בחזרה למטה יחפרו בתהומות הארץ וישיבו לנבוע במעינות ונחלים, והם נקראים בלשון אשכנז מעער (ולפעמים גם זעע), או בלשון אונג' טענגער. ועוד יש ימים קטנים בארץ אשר רוחבם הרבה פרסאות במקומות אחדים והמה נקראו בלשון אשכנז רק זעע, ובלשון הגר טוי (דהיינו רק כמו טייך גדול). וא' מהמפורסמים מהם נשאלתי (בהיותי שמה במקום הרחצה) בבאלאטאנפירעד (בל"א פלאטענזעע) באונגארן, אם צריך לברך עושה מעשה בראשית הבא לשם א' לשלשים יום אם הוא בכלל ימים כיון דלא איתפרים בה בשולחן ערוך ונושאי כליו. ולכאורה יש לומר דספק ברכות להקל, אך יש דלא גרע על כל פנים מנהרות גדולות (כיון דאין הברכה על הנהרות שמושכים והולכים דוקא), וכבר כתב בה במגן אברהם (פ"ק ג') דלאו דוקא ד' נהרות דכתיב בקרא, רק על נהרות שהן גדולים כמו אלו, ואם כן הוי כמו ספיק ספיקא לחומרא לברך, דאולי הם בכלל ימים, או על כל פנים בכלל נהרות כנזכר.

אולם מדברי האשל אברהם (מה) והפרי מגדים (אשל אברהם פ"ק ג') נראה דדוקא הידועים שהם מששת ימי בראשית ולא שנתהוו אחר כך, וכיון שזהו ספק ולא נזכרו גם בדברי חז"ל שהיו אז, על כן אין לברך בשם ומלכות, (וטוב לברך ולהרהר את השם ואלקינו כדברי הגה"ק מבוטשאטש ז"ל במקום אחר כמה פעמים, וכמו שכתבנו בכמה דוכתי בחיבורנו בעזרת השם יתברך כי נכון לעשות כן).

[ב] **ועל הים הגדול.** עיין מגן אברהם (סק"א) בשם לחם תמודות (דברי חמודות פ"ע, אות לד) דרק על יש אוקיאנוס מברכין שעשה הים הגדול. ועיין בספר פרדס (פרי מגדים, חלק ג' וחלק ד' מדברי יוסף) להרב מ' יוסף שוואבן ז"ל מירושלים (מ"ה יש המלה) מה שהאריך ובירר בה בטוב טעם שאין לברך זה (שעשה הים הגדול) רק על יש אוקיאנוס ממש, ושהוא הי' נזהר שלא לברך זה רק על הים לאמעריקא, כי אם אחר שהיה רחוק מגבול ארץ בריטאניא כמהלך מ' או מ"ק מיל שודאי שם כבר עלה יש האוקיאנוס. ובירר עוד שם דעל יש המלח אין לברך כלל דהוא מין קללה מה שנעשה בגזירת הפיכת סדום, וכן עוד טעמים ובירור הדברים, עיין שם:

(פירוש מקום שמעכבים שם העורות) ולא לדין ולא לאכול אפילו סעודה קטנה סמוך למנחה גדולה ואם התחיל באחת מכל אלו אינו מפסיק אף על פי שהתחיל באיסור והוא שיהא שהות ביום להתפלל אחר שיגמור סעודתו או מלאכתו אבל אם אין שהות להתפלל אחר כך צריך להפסיק מיד ומאימתי התחלת תספורת משיניח סודר של ספרים על ברכיו והתחלת מרחץ משיפשוט לבושו העליון והתחלת בורסקי משיקשור בגד בין כתפיו כדרך הבורסקים והתחלת דין אם היו עסוקים בו משיתחילו בעלי דינין לטעון ואם לא היו עסוקים בו משיתעטפו הדיינים ולדידן משישבו אדעתא לדון והתחלת אכילה משיטול ידיו: הגה ויש מולקים וסמיכא להו דסעודה קטנה מותר ואינו אסור רק בסעודת נשואין או מילה (טור בשם ר"מ) ויש אומרים דאפילו סעודה גדולה סמוך למנחה גדולה שרי (בעל המאור והגהות מרדכי פ"ק דשבת) ויש אומרים דסעודה קטנה אפילו סמוך למנחה קטנה שרי (טור בשם ר"י) ונהגו להקל כשתי הסברות דהיינו בסעודה גדולה סמוך למנחה גדולה ובסעודה קטנה סמוך למנחה קטנה ואפשר הטעם משום דעכשיו קורין לבית הכנסת לא מיישינן דלמא יפשע ולא יתפלל (אגודה פ"ק דשבת) (ועיין לעיל סימן פ"ט) [א] מיהו בסעודה גדולה יש להחמיר אפילו סמוך למנחה גדולה ואפילו אם התחיל קודם לכן כשמגיע מנחה קטנה והשעה עוברת צריך לקום ולהתפלל (טור ובית יוסף בשם הפוסקים)

רלג זמן תפלת המנחה

סעיף א [א] מי שהתפלל תפלת המנחה מאחר שש שעות ומחצה ולמעלה יצא ועיקר זמנה מתשע שעות ומחצה ולמעלה עד הלילה לרבנן ולרבי יהודה עד פלג המנחה שהוא עד סוף י"א שעות חסר רביע: הגה ומשערינן שעות אלו לפי ענין היום ואף אם היום ארוך משערינן לי"ב שעות והם נקראים שעות זמניות וכן כל מקום ששיערו חכמים בשעות משערינן בשעות אלו (רמב"ם בפירוש המשנה בפ"ק דברכות): ואסיקנא דעבד כמר עבד ודעבד כמר עבד והוא שיעשה לעולם כחד מינייהו שאם עושה כרבנן ומתפלל מנחה עד הלילה שוב אינו יכול להתפלל ערבית מפלג המנחה ולמעלה ואם עושה כר' יהודה ומתפלל ערבית מפלג המנחה ולמעלה צריך ליזהר שלא יתפלל מנחה באותה שעה [ב] ועכשיו שנהגו להתפלל תפלת מנחה עד הלילה אין להתפלל תפלת ערבית קודם שקיעת החמה ואם בדיעבד התפלל תפלת ערבית מפלג המנחה ולמעלה יצא ובשעת הדחק

נמוקי אורח חיים

[א] מיהו בסעודה גדולה יש להחמיר אפילו סמוך למנחה גדולה. ומטעם זה מנהגינו על פי אחינו הקדושים הגאונים ז"ל בסעודת יו"ט גם ביו"ט א' בהרים, (אשר בודאי לא יאכל עד הלילה שלאחריו משום קידוש יו"ט ב') כיון שהוא סעודת יו"ט סעודה גדולה (ואינה סעודה הרגילה כמו בשבת קודש בהרים שיש לה זמן וקבעה), ובסעודת יו"ט מרבים ביין יותר, על כן גם קודם שהגיע זמן מנחה קטנה רק כשהגיע זמן מנחה גדולה כבר אחר הקידוש על כן מתפללין בנבור מנחה קודם הסעודה כנזכר. וכן כתב במנהגי הגר"א ז"ל מווילנא והלכותיו (שערי רחמים) כי אם נמשך סדר התפלה של יו"ט עד תנות אז מתפלל מנחה קודם הסעודה:

[א] **מי שהתפלל תפלת המנחה לאחר ו' שעות ומחצה יצא וכו'.** עיין טורי זהב (פ"ק א'). ועיין מה שכתבתי בדברי תורה (מהדורא קמא סימן ק"ד), עיין שם:

[ב] **ועכשיו שנהגו להתפלל תפלת מנחה עד הלילה וכו'.** עיין מה שכתבנו בזה בעזרת השם יתברך במנחת אלעזר (חלק א' סימן כ"ג)

יכול להתפלל תפלת ערבית מפלג המנחה ולמעלה: הגה ולדידן במדינות אלו שנוהגין להתפלל ערבית מפלג המנחה אין לו להתפלל מנחה אחר כך ובדיעבד אם בשעת הדחק יוצא אם מתפלל מנחה עד הלילה דהיינו לאת הכוכבים (בית יוסף בשם אהל מועד ורשב"א):

הלכות קריאת שמע

רלה זמן קריאת שמע של ערבית

סעיף א [א] זמן קריאת שמע בלילה משעת יציאת שלשה כוכבים קטנים ואם הוא יום המעונן ימתין עד שיצא הספק מלבו ואם קראה קודם לכן חוזר וקורא אותה בלא ברכות

נמוקי אורח חיים

מה ששמעתי מפה קדוש אדמו"ר סבא קדישא משינאווע. ועיין מה שכתבנו בזה בסמוך לקמן סימן רל"ה (ס"ק ח').

[א] **זמן קריאת שמע בלילה וכו'.** הנה זה כבר ראיתי בספר שו"ת מגדולי הספרדים ז"ל (לא אדע עתה מקומו איה הוא), כי ראה אנשי מעשה מדקדקין לנכון לומר קריאת שמע של ערבית [ב]ברכותי', היינו להתפלל ערבית רק עד אחרי שיעור בין השמשות לכל הדעות על כל פנים. והדברים האלו יתאחדו עם מה שהבאתי במנחת אלעזר חלק ח' (סימן כ"ג) בשם אדומו"ר הקדוש משינאווע זי"ע בשם רבותיו הק' זי"ע, שצריך לילך בשיעורי בין השמשות בכל מקום בדאורייתא לחומרא לכל דב, (ורק בדרבנן כגון תפלת המנחה נהגו על ידי זה הצדיקים להקל כל זמן שהוא שיעור בין השמשות, דהיינו ע"ב מינוט מראית שקיעת החמה מתחת האופק שלנו), עיין שם. ואם כן כיון דקריאת שמע של ערבית מדאורייתא, צריכין להחמיר שיהי' אחרי כל שיעורי דעות זמן בין השמשות כנזכר לעיל. וכן נהג אאמו"ר הקדוש זי"ע להמתין בתפלת ערבית עד שעברו ע"ב מינוטען משקיעת החמה כנזכר לעיל, כדי שיהיה ברור אחרי לאת הכוכבים לכולי עלמא. ועיין בשאגת ארי' (סימן ג') ומובא בשערי תשובה בזה (ס"ק ב).

מה שהביא בשערי תשובה בשם האריז"ל שהי' מדקדק להתפלל ערבית מבעוד יום, וכתב בשלמי צבור שקריאת שמע של ערבית הי' אומר אחר כך בלאת הכוכבים, הנה אנחנו לא מצאנו כלל זה בכתבי האריז"ל האמתיים שער הכונות ופרי עץ חיים, ולא שמיעא לן (שהאריז"ל) כלומר לא סברא לן דיצא כן מפיו הקדוש. וכן ראיתי בגינת ורדים הספרדי בגן המלך הנספח שם (סימן ל"ו) שכתב דלדידן לכתחלה אין להתפלל תפלת ערבית מבעוד יום, ואם יש שנוהגין כן יש לבטל מנהגן עכל"ה.

והנה לסמוך על קריאת שמע שעל המטה שקורין בלילה, וכמ"ש בתרומת הדשן (סימן ח') בשם רש"י, מובא בזה בטורי זהב (ס"ק ב'), הנה לא כולי עלמא דינא גמורי לכוין בקריאת שמע שעל המטה לצאת בזה ידי חובת קריאת שמע של ערבית, וכיון דאנן פסקינן כדברי המחבר בשולחן ערוך לעיל (סימן ס') דמצות צריכות כונה וזולת זה לא יצא, נמצא דאם לא כיון אז לצאת (בקריאת שמע של המטה) לא יצא ידי חובת קריאת שמע כלל, דהא כיון שהתפלל מנחה אחרי זמן פלג המנחה (מנחה קטנה), אם כן לא יכול לסתור את עצמו ולא יצא בקריאת שמע בבית הכנסת קודם לאת הכוכבים, ובקריאת שמע שעל המטה לא כיון לצאת כנזכר.

ואם הצבור מקדימים לקרות קריאת שמע מבעוד יום יקרא עמהם קריאת שמע וברכותיה ויתפלל עמהם וכשיגיע זמן קורא קריאת שמע בלא ברכות: הגה ומיהו לא יחזור ויתפלל בלילה אף על פי שהצבור מקדימין הרבה לפני הלילה אלא אם כן הוא רגיל בשאר פרישות וחסידות דאז לא מתחזי כיוהרא מה שחוזר ומתפלל (מרדכי ריש ברכות והגהות מיימוני פרק ג' מהלכות תפלה אות מ' ותרומת הדשן סימן מ')

סעיף ג [ב] לכתחלה צריך לקרות קריאת שמע מיד בצאת הכוכבים וזמנה עד חצי הלילה ואם עבר ואיחר וקרא עד שלא עלה עמוד השחר יצא ידי חובתו:

נמוקי אורח חיים

ועוד זאת דהנה הוא אוכל סעודת הערב אחרי תפלת ערבית קודם קריאת שמע שעל המטה שהוא סמוך לשינתו, והנה אמרו רז"ל (בברכות (ה, ב) כדי שלא יהא אדם בא מן השדה בערב ואומר אלך לביתי ואוכל קימעא ואשתה קימעא ואחר כך אקרא קריאת שמע ואתפלל ומוטפתו שינה וכו' (ופסקינן כן לקמן בסעיף ב'), ונמצא עובר על דברי חכמים במה שאוכל ושותה סעודת הערב קודם קריאת שמע שעל המטה שבזה יצא ידי חובתו, על כן נחוץ ליזהר לקרות קריאת שמע בתפלת ערבית רק אחרי צאת הכוכבים, כנזכר:

[ב] **לכתחלה צריך לקרות קריאת שמע מיד בצאת הכוכבים.** עיין בספר כרם שלמה על האורח חיים בזה, שכתב ראיה מש"ס ברכות (ה, ב) הנזכר לעיל שלא יהא אדם בא מן השדה בערב וכו', ודייק על מלות "שייג לדבריהם", והא קריאת שמע דאורייתא, ונדחק שם לומר דשייג א' יש עד חצות לילה, ועוד שייג עצו שיקרא מיד בתחלת הלילה בצאת הכוכבים, עכמ"ד. והוא דחיק ואחי מרחיק להעמיס בדברי הש"ס שני גזרות אלו זו על גב זו. וממה נפשך אם לאכול ולשתות מקודם הרי ממילא אסור (וכנזכר לעיל בסעיף ב'), ואם ללמוד מקודם, הרי בפירוש אמרו בזה במקומו שם בזה הלשון, אבל אדם בא מן השדה בערב, נכנס לבית הכנסת, אם רגיל לקרות קורא, ואם רגיל לשנות שונה, וקורא קריאת שמע ומתפלל ואוכל פתו ומברך וכו', עד כאן לשון הגמרא. הרי אמרו בפירוש שכן צריך להיות לכתחלה ללמוד קודם קריאת שמע של ערבית ואין יאסור זה. ואם לדבר דברים בטלים הרי ממילא אסור תמיד.

ובאתי בזה רק להראות כי כמה מרבותינו הגדולים והקדושים ז"ע כמו מרן בעל דברי חיים ז"ע מצאתי, שסמכו דרכו שהי' לומד לכתחלה כמה שעות קודם תפלת ערבית ובהכנה דרכה בעבודתו בקודש, וכן ראיתי כמה פעמים אין מספר מאדומו"ר סבא קדישא משינאווע ז"ע המה גם כתורה עשו לכתחלה כדברי הגמרא הנזכר לעיל. אלא מה נעשה כי מ"ש בא מן השדה קורא ושונה וקורא קריאת שמע כנזכר לעיל, פירשו תלמידי רבינו יונה דהיינו קודם זמן קריאת שמע. ועיין מגן אברהם להלן (סימן תל"ל סק"ה), עיין שם. ובעל כרחך לומר דרבותינו הנזכר לעיל נהגו כן לכתחלה בשיעורים קבועים קודם תפלת ערבית סברא ליה כהטורי זהב שם (בסימן תל"ל סק"ב) דמיירי הך דקורא ושונה קודם תפלת ערבית, היינו גם לאחר צאת הכוכבים, ושיעורים קבועים יותר לכתחלה בלימוד בכל השנה קודם תפלת ערבית (רק קודם בדיקת חמץ אסור), עיין שם.

וגם מ"ש במגן אברהם (בסימן ס') בשם השל"ה הק' (מסכת חולין פ' דרך חיים ד"ה ותפה פרשוס) לחבר יוס ולילה בתורה או בתפלה, היינו למי שאינו מתפלל ביחד מנחה ומעריב, אם כן אינו מחבר בתפלה רק בתורה כנהוג שלומדים שיעור בין

רלו דין ברכות קריאת שמע של ערבית

סעיף א [א] בערב מברך שתים לפני קריאת שמע ושתים לאחריה:

רלח לקבוע עתים לתורה בלילה

סעיף א [א] צריך ליזהר בלמוד הלילה יותר מבשל יום והמבטלו עונשו מרובה:

נמוקי אורח חיים

מנחה למעריב, ופשיטא שאין מפסיקין באמצע השיעור גם כשחשכה הלילה. אך גם מי שלומד בפני עצמו לכתחלה יושב ושונה קודם קריאת שמע של ערבית לדעת הטורי זהב ודעימי' כנזכר לעיל. וחולת זה בודאי זריזין מקדימין למצות ומצות עשה דאורייתא דקריאת שמע דערבית ראוי לזרז את עצמו מצאת הכוכבים והלאה. אך הראיות שכ' בכרס שלמה כנזכר לעיל לא מצאתי בהם (במחילת כבוד תורתו הרמה) ממש כלל כנזכר לעיל.

אמנם לרבותינו הנזכר לעיל שהקדימו ללמוד לכתחלה ואחרי תפלת ערבית כנזכר לעיל, וכיון שאחר כך התפללו בצבור אין חשש שמא ישכח, כדלעיל (סימן פ"ט סעיף ו'), ועיין שם בדבריו בזה בנמוקי אורח חיים:

[א] **בערב מברך שתים לפני קריאת שמע.** עיין שערי תשובה (סק"א) מה שהביא בשם השלמי ציבור (קצו, א) שכתב מכתבי האריז"ל שצריך לדקדק ולומר מעריב ערבים בחכמה, פותח שערים בחנונה, ובזה רבים שגו ומעריבים ערבים, עד כאן לשון השלמי ציבור. והשערי תשובה תמה כי לא מצא כן בפרי עץ חיים בשם החבריים, אדרבא נראה שם בחכמה פותח שערים, ואמנם הרואה יראה כי המחבר שלמי ציבור הי' בידו כתבי האריז"ל המדוייקים וכ"ע, (עד כאן לשון השערי תשובה). והגאון שערי תשובה חכם עדיף מנביא, כי כן נמצא באמת בכתבי האריז"ל המדוייקים (שסידר מה"ר שמואל ויטאל ז"ל מכת"י אביו מה"ר חיים ויטאל ז"ל, וכמ"ש בשם הגדולים להחיד"א ז"ל), הלא המה שנגלו ונדפסו בדורותינו בעה"י השמונה שערים [ועיין מ"ש בזה בביאור בזה בשו"ת מנחת אלעזר חלק א' סימן י"א ובמאמר נוסף בהפלה בחמשה מאמרות] השער הכוונות (שער הו'), נמצא בנוסח התפלה של האר"י ז"ל מדוייק כן מעריב ערבים בחכמה וכו', כנזכר לעיל מהשלמי ציבור:

[א] **צריך ליזהר בלימוד הלילה וכו'.** עיין באר היטב (ס"ק ב') בשם כתבי האריז"ל (שער המצות פרשת ואתחנן) שאין ללמוד מקרא בלילה. ועיין בדרכי יוסף (אות ב') שהביאו סמך גדול לזה מילקוט פרשת תשא (ילקוט שמעוני תהילים רמז תרע"ג), (והוא מפרקא דרבי אליעזר (פמ"ו)), מכין הי' יודע משה מתי יום וכו' בשעה שמצאו להקב"ה שהי' עוסק בתורה שבכתב הי' יודע שהוא יום, ובשעה שעוסק בתורה שבעל פה הוא לילה, והדבק בדרכיו בודאי הוא מצוה. ועיין בשו"ת אבני צדק להגה"ל מסיגעט ז"ל (חיו"ד סימן ק"ב) מה שכתב לענין לימוד חומש עם המון בכל לילה אחרי תפלת ערבית כיון שאין אומר הפסוק כסדרו רק שמפסיק באמצע לפרש כל מיבה בלשון אשכנז, העלה שם דאין קפידא כלל.

ועיין באשל אברהם (להגה"ל מבוטשאטש ז"ל) בסימן זה שכתב שאין קפידא באמירת תהלים בלילה קודם חצות, וטעמי' כיון דאמרו חז"ל (מדרש שוחר טוב פ"א, ח) שביקש דוד המלך שהעוסק בתהלים כאלו עוסק בנגעים ואהלות אם כן הוי

הלכות צניעות

רמ איך יתנהג האדם בתשמיש מטתו

סעיף א אם היה נשוי לא יהא רגיל ביותר עם אשתו [א] אלא בעונה האמורה בתורה הטיילים (פירוש בטלים ממלאכה, בטעורא כמוטת פ"ה מ"ו) שפרנסתן מצויה להם ואין פורעים מס עונתן בכל יום. הפועלים שעושים מלאכה בעיר אחרת ולנין בכל לילה בבתיהם פעם אחת בשבוע ואם עושים מלאכה בעירם פעמים בשבוע. החמרים אחת בשבוע. הגמלים אחת לשלשים יום. הספנים אחת לששה חדשים. ועונת תלמידי חכמים מליל שבת לליל שבת: וכל אדם צריך לפקוד את אשתו בליל טבילתה ובשעה שיוצא לדרך אם אינו הולך לדבר מצוה וכן אם אשתו מניקה והוא מביר בה שהיא משדלתו ומרצה אותו ומקשטת עצמה לפניו בדי שיתן דעתו עליה חייב לפקדה: ואף בשהוא מצוי אצלה לא יבוין להנאתו אלא כאדם שפורע חובו שהוא חייב בעונתה ולקיים מצות בוראו שיהיו לו בנים עוסקים בתורה ומקיימי מצות בישראל וכן אם מבוין לתיקון הולד שבששה חדשים אחרונים יפה לו שמתוך כך יצא מלובן ומזורז שפיר דמי: ואם הוא מבוין לגדור עצמה בה בדי שלא יתאוה לעבירה בי רואה יצרו גובר ומתאוה אל הדבר ההוא הגדה גם בזה

נמוקי אורח חיים

כתורה שבעל פה. וזהו (במחילת כבוד תורתו הרמה) אינו מספיק כלל, ופשיטא דבמקום שצריכין ללמוד בשיעורי היום תלמוד שבעל מן הכל כמו שאמרו רז"ל. וכן על פי כונת האריז"ל מה שצריכין ללמוד (וכמסודר בחק ישראל) תנ"ך וגמרא וכו' ובכונת כל אחד ואחד הנה ברור כי תהלים הוא בכלל כתובים, ולא בכלל תורה שבעל פה. והנה אדרבא המדקדקים נהגו להחמיר בזה ולא שמענו כלל שיאמרו תהלים (גם בליבור דנפיש זכותם) בחצי לילה הראשונה, (זולת בליל יום כיפורים שאומרים אז גם י"ג מדות ומתעטפים בטלית כמבואר בהאריז"ל (שער הכוונות דרש דרושי יום הכיפורים)). אך מה שאומרים ד' מזמורי תהלים הראשונים בכל לילה בקריאת שמע (למי שייש קודם חצות), הנה בעל כרחך הוא כמו שאדי פסוקי דרחמי שאומרים מתנ"ך אז, ולהגן שאני, כמו שאמרו רז"ל (עיין שבועות טו, ב), אבל לא תהלים כסדרן.

אולם לפי עניית דעתי נפלאתי ולא יכולתי לי לתרץ, דלדמייתי מפרקא דרבי אליעזר כנזכר לסמך בעלמא ממעשי הקב"ה (כמיכול) שלומד בלילה תורה שבעל פה, הלא הוה לי' למימר יותר ראיה מפורשת בש"ס ברכות (ד, ב המזכר לעיל בשימן רל"ה מדברינו עיין שם) שאמרו לכתחלה אבל אדם בא מן השדה בערב אם רגיל לקרות קורא אם רגיל לשנות וכו', והרי מפורש בש"ס דילן שאם רגיל לקרות קורא, היינו מקרא תורה שבכתב, כשבא מן השדה בערב, הרי שמותר לכתחלה וכמלוה מפי דברי רז"ל מקרא בלילה (ועיין מה שכתבנו לעיל סימן רל"ה ס"ק ב), כמ"ש לעיל שם, ובעל כרחך לומר כפירוש תוספות רבינו יונה דבא מן השדה בערב קודם לאת הכוכבים, כנזכר לעיל, עיין שם. ולריך עיון:

[א] **אלא בעונה האמורה בתורה.** עיין במגן אברהם (בריש הסימן) בשם כתבי האריז"ל (פרי עץ חיים שער קריאת שמע שבעל המעה, פי"ח) לענין הטבילה בזמן הקור (שקשה בשחרית) שלריך מחילתה על עונתה. ועיין מה שכתבנו בזה בעזרת השם יתברך בכתב יד בש"ת מנחת אלעזר חלק ה' (סימן ס"ת, וחבל על דלמדין), עיין שם:

יש קיטול שכר אך (טור) יותר טוב היה לו לדחות את יצרו ולכבוש אותו כי אבר קטן יש באדם מרעיבו שבע משביעו רעב אבל מי שאינו צריך לדבר אלא שמעורר תאותו כדי למלאות תאותו זו היא עצת יצר הרע ומן ההיתר יסיתנו אל האיסור ועל זה אמרו רבותינו זכרונם לברכה המקשה עצמו לדעת יהא בנדוי:

סעיף יב [ב] אסור לשמש מטתו בשני רעבון: הגה (ועיין לקמן סימן תקע"ד סעיף ד') והוא הדין בשאר צרות שהם כרעבון (ירושלמי דתענית פ"א ה"ו) **אלא לחשוכי בנים** (פירוש למעוטי בניס מי שאין לו בניס)

הלכות שבת

רמב להזהר בכבוד שבת

סעיף א אפילו מי שצריך לאחרים אם יש לו מעט משלו צריך לזרז עצמו [א] לכבד את השבת ולא אמרו עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות אלא למי שהשעה דחוקה לו ביותר על כן צריך לצמצם בשאר ימים כדי לכבד השבת מתקנת עזרא שיהיו מכבסים בגדים בחמישי בשבת מפני כבוד השבת: הגה ונהגין לנוח כדי שיעור חלה בחמיס לעשות מהם לחמיס לבנוע עליהם בשבת ויום טוב (סמן ממרדכי רים מסכת רלאש השנה) והוא מכבוד שבת ויום טוב ואין לשנות יש שכתבו שבמקלת מקומות [ב] נהגו לאכול מוליתא שקורין פשטיד"א בליל שבת זכר למן שהיה מכוסה למעלה (מהרי"ל ולא ראיתי לאוש לזה):

רמג דין המשכיר שדה ומרחץ לעכו"ם

סעיף א לא ישכיר אדם מרחץ שלו לעכו"ם מפני שנקרא על שמו ועבו"ם זה עושה מלאכה בו בשבת דסתם מרחץ לאו לאריסותא (פירוש אריס הוא העובד ליקח חלק ממה שישמיח לבעליו) עביד ואמרי שכל הריוח של ישראל ושכר את העבו"ם בכך וכך ליום ונמצא הכותי עושה

נמוקי אורח חיים

[ב] אסור לשמש מטתו בשני רעבון. עיין מה שכתבנו מה להלן (סימן תקע"ד ס"ק ב')

[א] לכבד את השבת. עיין מגן אברהם (ס"ק ו') בשם זוהר הק' בראשית שלא יפתות מב' תבשילין. והנה שם בזוהר הק' שהוא בדפוסים שלנו בזוהר הק' פרשת בראשית (זוה"ל מת, ב) פירש שם בתור התמה דלא יפתות מב' תבשילין סגי בלילא, היינו בסעודת ליל שבת. ומדברי המגן אברהם מה דלכל סעודה היינו גם ביום נאמר זה, אך באמת אינו מוכרח שם בזוהר הק' כפירוש התור התמה, דהא מיירי גם מיומא דשבתא, על כן נכונים דברי המגן אברהם. רק בסעודה ג' כתב שם במקדש מלך כיון דסגי בפירות מדינא על כן לא קמיירי מזה שם בזוהר רק מסעודת שחרית על כן כפי הגראה שם דבסעודה ג' לא צריך ב' תבשילין:

[ב] נהגו לאכול מוליתא שקורין פשטיד"א בליל שבת זכר למן וכו'. עיין מה שכתבנו בעזרת השם יתברך מה לקמן (סימן רע"א ס"ק א'), עיין שם:

מלאכה בשליחותו של ישראל [א] אבל שדה מותר שכן דרך לקבל שדה באריסות ואף על פי

נמוקי אורח חיים

[א] **אבל בשדה מותר.** עיין בשו"ת רבינו דברי חיים (ח"ב חאו"ח סימן ז') על דבר מכירת האחרענדעס והגיטער לנכרי בשבת לעשות בהם מלאכה, וכפי שנדפס שם נוסח השטר מכירה כנודע. וגם ידוע מה שהרעיש אדומו"ר משינאווע ז"ע שלא לעשות כזה כי יבא מכשול והפקרות בחילול שבת קודש בשדות ובתים.

ולענ"ד (וכן הגיד אאמו"ר ז"ע), כי אב ובנו שרצו את החידוש בתורה איך להחזיק מוסדותי', ומר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגו, כי רבינו רבן של כל בני הגולה בדברי חיים ז"ע מיירי באותן שפרוצים ומקילים בזה. וכבר החירו להם הגאונים מפה"י ז"ל שם בגאליציען כמ"ש בדברי חיים, ובבהמי גוונא הוי דומה להך דגיטין (לא, ב) במופקרת ופרוצה הוי כאנוסה, ורשאי לתלמיד חכם למיעבד איסור קל כדי שלא יעבור העם הארץ איסור חמור שנפרץ ודש כבר בו, והכי נמי שם במכירות השדות על ידי שטר מכירה שנעשה להם כהיתר גמור לכתחלה, ואם לא יזדקקו להם הרבנים על כל פנים לעשות שטר מכירה כדת, יעברו ויחללו שבת קודש, ועד שיאכלנו באיסור יאכלנו בהיתר דחוק מדינא על כל פנים.

מה שאין כן מרן משינאווע ז"ע נווח כיון שבמדינת אונגארן (יהי' נועם ה' עליהם בכל טוב סלה) כל ירא ה' הנגידים והגבירים בעלי השדות ישמרו שבת קודש כראוי ולא יעשו כלל על ידי שום היתר שטר מכירה, וכאשר יצא לאורה הספר דברי חיים רחה שבמה וכמה מהירחים בגאליציען הקילו ביותר וסמכו עצמם לעשות שטר מכירה, ותלו בחילון גדול מרן הדברי חיים, ומשם אולי על ידי זה יחירו להם גם באונגארן וגם אלו הירא ה' למכור ולעבוד על ידי שטר מכירה, על כן הרעיש כי דברי אביו זצ"ל לא נאמרו לירא ה' ושומרי שבת, וכמבואר זה שם בדברי חיים בעצמו סימן הנזכר לעיל. (וגם עיין שם בדברי חיים (ח"ב אאו"ח סימן כ"ט) מה שכתב כמה קשה בעיניו היתרי שטר מכירה כאלו, רק כשראה שעושים איסור שביתת בהמתו, על כן החיר על כל פנים בשטר מכירה. ועיין שם עוד בסימן ל' [שלאחר זה] שם, שכתב כשראה במקום א' שבאים למכשולי' על ידי השטר מכירה על כן כתב שהוא חוזר בו מהיתרי השטר מכירה אנלס ששלח להם מקודש העתק הנוסח וכו', עיין שם). כי רק לאלו החשודים ועוברים נאמר זה ההיתר כנזכר לעיל. (וגם בגאליציען הי' לוחתו הנלה פורחת על כל פנים לירא ה' יחידי סגולה המפורסמים מבעלי שדות שנזהרו בשמירת שבת קודש ושלא לעבוד גם על ידי שטר מכירה).

אמנם קשה עלי המעשה מכמה רבנים וגדולים הנוהגים שלסול בעצמם ומפרישים על המדה גם לקלי הדעת מבני הדור החדש בעוה"ר (גם במדינת אונגארן), ויש להם גיטער ושדות למכביר, ואינם רוצים הרבנים לעשות להם שטר מכירה (ומראים את עצמם כפרושים ביותר מדעת קדושים, הוא מרן הדברי חיים ז"ע ודעימי' שהחירו לאנשים כאלו כנזכר), ועל ידי זה מובן שמחללים אנשים האלו שבת קודש בפרהסיא, וממילא יצאו מן הכלל בכל עניני דת תורתינו הקדושה, כי קיימא לן כמאן דאמר בעירובין (סט, ב) האי תנא שבת חמירא ליה כעבודה זרה, כדפסקינן בורה דעה (סימן ב', סעיף ה'), וכיון שמחלל שבת קודש בזה בלי שום היתר שום מכירה בודאי יצא מן הכלל כולו [ועיין בדברינו בדברי תורה (מהדורא רביעאה אות קי"ח), עיין שם]. וחוששני כי אולי הקולר תלוי בצוה בגואר הרבנים בבהמי גוונא כשחוכים

שיודעים שהוא של ישראל אומרים העכו"ם לקחו באריסות ולעצמו הוא עובד ותנור דינו כמרחץ

נמוקי אורח חיים

להתמיר ביותר בזה בלי טעם ורית, והמבין יבין. וכל ערוס יעשה בדעת, ושקול במאזני משפט התורה והאמת. וה' ישמרנו ויעזרנו, ושבו בנים לגבולם, שמירת שבת קודש והמלות כולם, במהרה בימינו אמן.

והנה עתה חדשים מקרוב באו ראיתי נדפס ספר מליורים ומכתבים בשם אגרות סופרים, וכתב שם שטר מכירה לפסח וגם לשבת (מכירת גוט), וכתב שם שהוא כתב יד קודש הגאון רבי עקיבא איגר ז"ל שעשה כן לאחד מגלילתו, ואם כנים הדברים אז הוא סמך גדול (לכאורה) להנוהגים היתר מעשה רב גאון הדור הנזכר. אך אין בו כדי סמיכה לכל מכיר המו"ל ואת תכונתו, ואת המיבור בלורתו, ואיך יכולין לסמוך במעשה שבת החמורה במקום שנוגע לדאורייתא וגם למראית העין מדברנן תו"ה דשבת, ואין להאמין אם הוא מכתב יד קודש הגאון הנזכר לעיל כלל, כמובן.

[ולא אוכל למנוע מלהעיר על כל פנים על תכונת "החיבור" או "המיסור" (דעת וראת אלקים) הלז לעשות לכתחלה חיבור מליורי פאטאגראפיען דמות גאוני וצדיקי עולם ז"ל אשר הי' להם נגד רצונם ולמורת רוחם, וכמו שהביא שם בעצמו. ומי זוטר מ"ש הגאון בערות דבש (מ"א דרוש ב) ליהר מצורה על הכותל או על הלוח אפילו שאינה בולטת כלל כי כל צורת אדם בכהאי גונא שולט הסטרא אחרא ר"ל, ומובא בפתחי תשובה (יורה דעה סימן קמ"א סק"ו), ועיין שם בדרכי תשובה (מ"ק ל"ה) מה שכתב שנראה מהריטב"א דגם בכהאי גוונא הוי איסור דאורייתא. ועיין שם בשם שו"ת דברי מלכיאל (מ"ג סימן נ"מ) מוסר השכל נגד המקילין ועושין בימינו פאטאגראפיען מצדיקים כאלו, עיין שם. ועוד יש לי ספר ישן בשמו לראות מהרה להגאון מ' עזריאל ז"ל (נדפס בלבוב שנת תקנ"ח) לאסור הפאטאגראפיען בהרבה ראיות, עיין שם ואין כאן מקומו להאריך.

ולדוגמא איגיג מ"ש המו"ל עוד (באגרות סופרים) על תשובת הגאון רבי עקיבא איגר זצ"ל שהרעיש שאין לשנות ת"ו את הפיוטים או להתסירם, וכתב מגודל ערכם ויקודם בקודש מהקליר שהיה תנא וכו', ועיין הלז כמשיג עליו בשם הגהות ר' וואלף היידענהיים שביאר שהקליר לא היה תנא ואמורא ולא סבורא, כי אם היה שמונה מאות שנה אחרי חורבן בית שני כמבואר בקינה ממנו, עד כאן לשונו. והנה מלבד שאין כדאי המדקדק ר' וואלף היידענהיים להכריע נגד רבותינו הגדולים והקדושים אשר מפיהם אנו חיים התוספות (מגילה יג, א ד"ה ורבגלי) והרא"ש (ברכות) והרדב"ז (חלק ג' סימן תקסז [תקל"ב]) והאריז"ל (שער"כ נוסח התפלה ב, ב) שכתבו בפירוש שהיה הקליר התנא רבי אלעזר ברבי שמעון, וכמו שביארתי באורך בשו"ת מנחת אלעזר (חלק א' סימן י"א, בד"ה והנה האר"י הע"ד וכו'), ובקונטרס שירי מנחה שם, ולעיל בדבריו (סימן ס"ח), עיין שם, וכן עוד במקום אחר. אך גם הר' וואלף היידענהיים בעצמו בהגהות למחזור יום הכפורים (שחרית) שם הודה בעל כרחך כי הי' הקליר ירושלמי מהתנאים שכללו (בקרובן פורים) ברכת של דוד בבונה ירושלים, עיין שם. ואחרי האמוראים לא היה זה רק סדר י"ט ברכות כמו בשמונה עשרה אצלינו. וכמ"ש הגאון נודע ביהודה בגל"ח ברכות (לד, א) כי מקינה הלז שכתב אאין תשע מאות אין ראיה כי זהו נתוסף אחר כך אל תודות של הזמן דתשע מאות, עיין שם ובמנחת אלעזר בדבריו שם, ואין כאן מקומו להאריך].

ובדאי אין לסמוך על המו"ל בספר הנזכר.

ורחיים דינם כשדה: הגה ואף על פי שלא לקחה העכו"ם רק לשלש או לרבע ויש לישראל הנאה במה

נמוקי אורח חיים

וגם אם נאמר שזהו אמת מכתב יד הגאון רבי עקיבא אייגר ז"ל השטר מכירה יש לומר שהי' בעל הגוע הלז מחורי ארץ הקליס (כי נפרץ אז כבר במדינתם הקלות והמינות, וכמ"ש הגאון רבי עקיבא אייגר בשארי מכתבים שנדפסו שם כי לא זכה לפעול בקהלתו מערקיש פריעדלאנד אפילו בחור אחד שילמוד תורה וכו'), ובקליס כאלו אם לא יתירו לו באופן היתר על כל פנים כזה, אז יעשה באיסור גמור ויצא מן הכלל לגמרי כדין מחלל שבת, ויחא ליה לתלמיד חכם למיעבד וכו', וכדברי רבינו הדברי חיים, ואין כאן סתירה, וכמו שכתבו לעיל.

ומדי דברי בו כנזכר לעיל מהמוליא לאור ספר מליורים ומכתבים הנזכר לעיל, לא אוכל להתעלם (על פי התורה) מלעורר בזה, אשר מלבד אשר נגד זקיניו כבוד (היינו נגד כבוד זקניו) עשה בהפצת מכתבים וליורים כאלו מהגה"ק הר' עקיבא אייגר והחתם סופר זצ"ל, (ולדוגמא אייג) בדבר שהשדוהו להחתם סופר ח"ו כי חפץ ורמז על דבר ירושת הבת (מלד אשתו) שלא נתנו לו והוא נגד התורה (וח"ו להאמין כזאת). וכן עוד כאלו ממעשה דהסכמת הגאון החת"ם, וגם חזרתו על דבר העתקת הש"ס לנשונס בגופן שלהן בהשכנזית מהדקטר פיינער וכיוצא מכתבים אשר אסור להאמינם, ומצוה לומר כי המה מזוייפות מהמו"ל ודעימיה. ושלא להוציא לעז ח"ו על שרי התורה הגאונים הקדושים הנזכר לעיל בדברים אשר כיסן עתיק יומין בעמיקת הזמן העבר כבר זמן זמנים טובא ולא שמעו לא בהכרזה ולא בחזרה כלל. והרי זה דרך המתחדשים לספר אחרי מותן של ת"ח רבותינו ז"ל ולעשות משגגתם יש מאין, וכאלו המה מגלי טמירין, מחפשי מומין, ומפקחין יעשו עורים וסומין, להרבות ולגזם (בהשערתן וכזבי תחבולותם) באלף פעמים להגדיל המדורה ולבזות כבוד התורה, ולהוציא האמונה מלב בני ישראל המאמינים בני מאמינים באמת ולדק שיאמר אם באדזים נפלה שלהבת ועצת היצר הרע ח"ו, אבן מה נענה אבתריה, וכיוצא בתחבולות הבעל דבר ר"ל אשר יפרוש רשת להשחתת העולם.

ועוד בין המכתבים הגיגו מכתב (הגה"ק בעל חתם סופר ז"ע) להגה"ק מקאלוב ז"ע, אשר הי' מפורסם ועד היום מוחזק באמת מפי רבותינו ואבותינו ז"ע לבעל רוח הקודש נורא ומדרגות נפלאות בתורתו ועבודתו ובהנגע לכת בסתר ובגלוי לימד דעת את גדולי החסידים ת"ח מובהקים ומקובלים גדולים עובדי ה' באמת ובתמ"ב, הנודעים אז באונגארן הישינה. וממנו יתד ממנו פינה התיסדות החסידות והאמונה, ואשר למד מפי רבו רשכבה"ג אא"ק הגאון רבי ר' שמעלקא הורוויץ ז"ע אבד"ק ניקלשבורג והמדינה. ומקובלני אשר שמעו (מגידי אמת) מפי רבינו הגה"ק א"א מלאכו ז"ע בעל דברי חיים, שאמר כי שלש פרסאות סביב עיר קאלוב גם עד היום מרגישים קדושת הגה"ק מה"ר יצחק אייזיק מקאלוב ז"ע הנזכר לעיל, ומקום מנוחתו קדושת הציון שלו. ועתה בא המו"ל הנזכר לעיל (או חתנו) בחוצפת לשונו להדפיס בזה הלשון: "מכתב תוכחה לרב מפורסם שרצה לעגן אשה אחת נגד ההיתר מכמה גאונים", עד כאן לשונו. תאחזמו רעד לכל איש ירא אלקים המאמין בקדושת אמתיות רבינו הבעש"ט ז"ע וקדושת תלמידיו ותלמידי תלמידיו אשר הגה"ק מקאלוב בתוכם הוא, וכי שכתבו לו מכתב תוכחה (כמו לעברין ר"ל) ושרוצה לעגן אשה, וגם בגוף המכתב כתב לו שלא יהי' כעומד על דעתו אהבת הגאון או לנקום נקם לא משנת חסידים היא וכו', ועוד שם

שהכותי עובד בשבת שרי דעכו"ם אדעתא דנפשיה עובד (מ"מ יוסף בשם מימוני פרק ז' ומ"מ יוסף סימן רמ"ה בשם ספר המרומה)

רמט דינים השייכים לערב שבת

סעיף ד אם קבל עליו להתענות בערב שבת צריך להתענות עד צאת הכוכבים אם לא שפירש בשעת קבלת התענית עד שישלימו הצבור תפלתן: הגה ויש אומרים דלא ישלים אלא מיד שיוצאים מבית הכנסת יאכל (טור ומרדכי פ"פ בכל מערבין בשם הר"מ והגהות מיימוני פרק ג' מהלכות תענית) לכן בתענית יחיד לא ישלים וטוב לפרש כן בשעת קבלת התענית [א] ובתענית צבור ישלים והכי נהוג (מהרי"ל בתשובה סימן ל"ג) ואם הוא תענית חלום צריך להתענות עד צאת הכוכבים:

רנ הכנת הסעודה לשבת

סעיף א ישבים בבוקר ביום ששי [א] להכין צרכי שבת ואפילו יש לו במה עבדים לשמשו

נמוקי אורח חיים

דברי בוז וחדודין, ר"ל מהאי דעתא להאמין שיצא כזה מהגאון מתם סופר כנזכר לעיל לכתוב נוסח כזה לרב גדול וקדוש, רב דכל הקאמיטאט גליל סאבאלטש ושם שפט את ישראל מ' שנה (ככתוב על ארונו ומצבתו) בגודל קדושתו לרדותו בתוך ביתו וגלילתו, לאשר טיסא ליק הי' בגליל הרבנות שלו. ואם החמיר באיסור אשת איש ולא הוטב בעיניו סברות המתירין, וכמ"ש הגאון התתם סופר בעצמו שחדית היא גם אצלו, אלא שהסכים עמו גם הג' מטריטש (וכמו אם הי' גליל סאבאלטש כולו - באונגארן - שייך להרבנות טריטש במעהרען).

ומאן דאמר שראה הגה"ק מקאלוב ברוח הקודש שבכל אלו הפלפולים וסברות מכל מקום בעלה עדיין הוא חי, גם כן לא משתבש, אך תורה לא בשמים היא, ודון בזה כפי דין תורה הנגלה לפנינו ועל פי שכל דעתינו, ובפרט כפי המקובל וודע שהי' גליל קאלוב היינו מחוז סאבאלטש משובש בגסות וגס בעניני ערות, והוא הה"ק ז"ל (כמעט) גירש והוא השערה קרובה אשר ראה אז ידע כי הני סהדי שיקרי אינהו ושינו כדי לעשות רצון מי שנטען על האשה

העגונה אז, ומי יוכל למחות בידו על פי התורה, ובפרט לאומרא אשר החמיר וחשש בעירו וגלילו לאשר הבית דין בארץ מרחק דנו על פי הגבית עדות אשר לא כן הוא כנזכר.

אלא ודאי מתוורתא כדאמרן מעיקרא כי רובי המכתבים האלו מזוייפים, והגאונים הקדושים אשר בארץ החיים המה וכסאם נקיים וז"ע

[א] **ובתענית צבור ישלים.** עיין לקמן בשולחן ערוך (סימן רפ"ח סעיף ב'). ועיין מה שכתבתי לקמן (סימן תק"פ) לענין כ' סיון שחל בערב שבת קודש. וכן בדברינו לקמן (סימן תרפ"ה). ובשו"ת מנחת אלעזר (חלק ג' סימן ג'), וכן בדברינו בשער יששכר (לחדש טבת מאמר לוח העשירי אות ח') לענין תענית שובבים ביום ו' ערב שבת קודש שנוהגים חסידים ואנשי מעשה:

[א] **להכין צרכי שבת.** עיין מגן אברהם (ס"ק ח') בשם כתבי האריז"ל (עניד ומצוה ריש חלק ב') דמצוה לטעום התבשילין וצריך לטעום מכל תבשיל בערב שבת. והפרי מגדים באשל אברהם בזה

ישתדל להכין בעצמו שום דבר לצרכי שבת כדי לכבדו כי רב חסדא היה מחתך הירק דק דק ורבה ורב יוסף היו מבקעין עצים ורב זירא היה מדליק האש ורב נחמן היה מתקן הבית ומכנים

נמוקי אורח חיים

דהיינו אם צריך מלת מו תבלין, עיין שם. והנה יפלא לכאורה שלא רמינו מכל הצדיקים שיטעמו בערב שבת מכל התבשילין, רק נוהגים לטעום מאכל אחד משל שבת, ומדוע לא יטעמו כל התבשילין כמו שהיא מהאריז"ל, ולא שמעתי להתעורר בזה. ואם הטעם כפשוטו כמ"ש מהפרי מגדים דהיינו לראות אם תסירה מלח מו תבלין, אז יש לומר משום שאין בקיאים כל כך כמו הנשים שלנו שמבשלות ויודעות יותר על כן סומכין עליהם בזה בכל התבשילין, רק יקחו מאכל אחד לטעום משום הרמז שאומרים העולם "טועמיה חיים זכו". אמנם הלא מסתמא טובא גניז בגווי' בדברי רבותינו ז"ל המקובלים (האריז"ל וגורי דיליה הקדושים וטהורים) על פי סוד, ומדוע לא יקיימו כן לטעום מכל התבשילין בערב שבת כנזכר.

אך אמרתי אראה גם מקורן טהור בדברי הזוהר הק' בראשית (מח, ב) וזה לשונו: "ובגילא דשבתא" בעי בר נש לאטעמא מכלא וכו', עיין שם בסודן של דברים. והיינו מכל המטעמים ותבשילין, עיין שם באור התמה, וכן במקדש מלך שם, דהיינו "בגיל שבת" כמ"ש "בגילא דשבתא", אבל בערב שבת מאן דכר שמיה שם. (ובמקדש מלך הביא במוסגר שם בשם תמדת הימים כי טובים השנים, היינו לאכול בגיל שבת וגם לבדוק ולטעום גם בערב שבת אם עולה בשולו יפה. וכיון שכתב שם בשם תמדת הימים, הנה מקורו לזו דסמכא הוא, כי על כל פנים לא ידענו כלל מי הוא מחברו וממי ילמו הדברים, וכמו שבארנו בחמשה מאמרות במאמר משיב מפני הכבוד, עיין שם. ואין כאן מקומו להאריך).

אמנם רמיתי בשער הכוונות (שהוא שער ו' משמונה שערים טהרת לשונו הקדוש של מה"ר חיים ויטאל סולת נקי' וכנודע בספרי האריז"ל ז"ל) מקור הדברים, וזה לשונו (בשער השני ענין טבילת ערב שבת) גם ראוי לאדם לטעום כל התבשילין שמבשל בערב שבת לכבוד השבת, כי הוא דוגמת האדם המכין סעודה למלך וטועם התבשילין אם הם טובים ואם תסרין איזה תבלין כדי שיתקנם או שיבשל תבשילין אחרים, וכל זה הוראה שמקבל האורח בסבר פנים יפות. וזה סוד טועמיה חיים זכו, שחיקנו בתפלת מוסף דשבת המתחיל תכנת שבת רצית קרבנותי' וכו', כי כל הטועם תבשילין של שבת מערב שבת זוכה לחיים עליונים, עד כאן לשון הק' בשער הכוונות. וכיון שכתב זה הטעם כפשוטו כדי לראות אם תסרין איזה תבלין כדי שיתקנם או שיבשל תבשילין אחרים, ולהאי טעמא שייך רק לקפילא נשיא דידן לטעום בערב שבת מכל התבשילין, (ולזכר הרמז אנו טועמים רק מאכל אחד בערב שבת כנזכר לעיל) שהם יוכלו לתקן או לבשל אחר ולא אנחנו. הגם כי כל דברים הנראים כפשוטן (ובפרט בכתבי האריז"ל) טובא גניז בגווי' גם על דרך הסוד (כמו שבארנו כמה פעמים בחיבורינו בעה"י), מכל מקום לא עדיף ממה שאמרו חז"ל (בסנהדרין (כא, ב) ועוד בכמה מקומות) דגם לר' יהודא דלא דריש טעמיה דקרא מכל מקום היכא דמפורש טעמיה דקרא שם בתורה אז אנו דנין כפי הטעם הזה גם להקל, ואם בדברי תורה (דאורייתא) כן, כל שכן בזה. וכתבתי זה ללמד זכות על מנהג הצדיקים כולם שאין נוהגין לטעום מכל התבשילין בערב שבת (רק בגיל שבת) כנזכר לעיל (ועיין בזיקוקי זוהר"ק תיקון כ"ד דף קט, ב, ובבאר לחי רואי ד"ה וצריך לאטעמא וכו', עיין שם):

כלים הצריכים לשבת ומפנה כלי החול ומהם ילמד כל אדם ולא יאמר לא אפגום כבודי כי זה הוא כבודו שמכבד השבת: הגה ויש להשמיט הסכין בערב שבת כי זהו מכבוד השבת שמכין עצמו לאכילה (כל בו ובית יוסף בשם ספר חיי עולם):

רנא שלא לעשות מלאכה בערב שבת מן המנחה ולמעלה

סעיף א [א] העושה מלאכה בערב שבת מן המנחה ולמעלה אינו רואה סימן ברכה יש מפרשים מנחה גדולה ויש מפרשים מנחה קטנה: הגה ודוקא כשעושה המלאכה דרך קבע אבל אם עושה אותה דרך ערעי לפי שעה ולא קבע עליה שרי (בית יוסף בשם א"ז) ולכן מותר לכתוב אגרת שלומים וכל כיוצא בזה (דברי עצמו):

רסא זמן הדלקת נרות לשבת

סעיף א ספק חשיכה והוא בין השמשות (היינו כדי שיעור הלוך ג' רביעי מיל אחר שקיעת החמה) (טור בסימן רל"ג וכדלקמן סוף סעיף ב') (ושיעור מיל הוא שלש שעה פחות חלק ל') אין מעשרים את הודאי ואין מטבילין את הכלים ואין מדליקין את הנרות ואין מערבין עירובי תחומין (ועיין לקמן סימן תט"ו סעיף ב') אבל מעשרין את הדמאי וטומנין את החמין ומערבין עירובי חצירות (ועיין לקמן סימן שנ"ג) ומותר לומר לעכו"ם בין השמשות להדליק נר לצורך שבת וכן לומר לו לעשות כל מלאכה שהיא לצורך מצוה או שהוא טרוד ונחפז עליה: הגה וכן מי שקבל עליו שבת שעה או ב' קודם משיכה יכול לומר להדליק הנר ושאר דברים שצריך (מהרי"ו סימן קי"ו) (ועיין לקמן סימן שמ"ב):

סעיף ב יש אומרים שצריך להוסיף מחול על הקודש וזמן תוספת זה הוא מתחלת השקיעה שאין השמש נראית על הארץ עד זמן בין השמשות והזמן הזה שהוא ג' מילין ורביע רצה לעשותו כולו תוספת עושה רצה לעשות ממנו מקצת עושה ובלבד שיוסיף איזה זמן שיהיה ודאי יום מחול על הקודש ושיעור זמן בין השמשות הוא ג' רביעי מיל שהם מהלך אלף ות"ק אמות קודם הלילה: הגה ואם רוצה להקדיש ולקבל עליו השבת מפלג המנחה ואילך הרשות בידו (טור ואגור בשם תוספות פרק תפלת השחר) (ועיין לקמן סימן רס"ז):

נמוקי אורח חיים

[א] העושה מלאכה בערב שבת מן המנחה ולמעלה וכו'. עיין מגן אברהם (פ"ק א') אבל פרקמטיא שרי, עיין שם. והנה פשוט דרק פרקמטיא צורך פרנסתן של ישראל, אבל לשמוק בקארטען וכיוצא, מלבד שאר איסורי עצמן, הנה עלולים למשוך לתוך השבת מתוך המשך תאות משק הכל שלהם וגדולי אסור. וכבר עמדו על המדוכה בזה ברב א' ז"ל שאסרן בחרם שלא לעסוק בשמוק ערב שבת אחרי חצות, עיין בשו"ת זרע אמת הספרדי (חלק ג' חלק יורה דעה סימן קנ"ג), עיין שם. וראיתי דברים המתמיהים, ומה שכתבנו בזה בעזרת השם יתברך בחיטורי נמוקי יורה דעה (סימן שנ"ד בהגב יד, וחבל על דאבדין), עיין שם:

סעיף ג [א] מי שאינו בקי בשיעור זה ידליק בעוד שהשמש בראש האילנות ואם הוא יום

נמוקי אורח חיים

[א] ומי שאינו בקי בשיעור זה ידליק בעוד שהשמש בראש אילנות. עיין בדברינו לקמן בסימן של"ח (פ"ק ס"ו), ובתשובות מנחת אלעזר (חלק ב' סימן כ"ג). והנה הגה"ק בעל החמיד ז"ל אם שפסק בזה דשיעור בין השמשות רק ג' רבעי מיל קודם לאת הכוכבים, מכל מקום בסידור שלו הזהיר להדליק נרות שבת קודם קודם שקיעת החמה תחת האופק שלנו, והיינו כדברי חז"ל (שבת לה, ב) אדשמשא אריש דיקלא אחלי שרגא, דהוא מקור דברי מרן המחבר הנזכר לעיל בזה להדליק בעוד שהחמה בראש אילנות. וכמו שבארתי שם במנחת אלעזר חלק א', עיין שם באורך בשם רבינו הק' משינאווע זי"ע (ומלפניו למעלה בקודש) דצריכין אנו לילך בכל דיעות בין השמשות לאומרא, הן בכניסת השבת קודש, והן בציאתו. וכיון שאנו מחמירין בכל זה לאסר אין אנו יודעין ובקיאין איזו דיעה הוא העיקר בשיעור זמן בין השמשות, על כן הוי כמי שאינו בקי בשיעור זה ידליק בעוד שהשמש בראש האילנות, כנזכר לעיל לשון המחבר.

והנה נדפס כעת בחידושי הרמ"ל בסופו תשובה אחת מדודי הגה"ל זצלה"ה מסאסוב וסטריזוב בענין שיעור בין השמשות, ושם הוא רולה להשיג עלי בתשובות מנחת אלעזר שם מה שכתבנו כדברי הג"ה על הדרך החיים (שהוא להה"ג ר' יחיאל דיין ז"ל). ובאמת לא ידעתי כלל כונת דודי הה"ל ז"ל, דהא כיון שבעצמו הוא כתב דצריכין שיעור ע"ב מינוט גם בימים הקצרים ובימים הארוכים הרבה יותר. והלא לפי דברי הדרך החיים שכתב להלכה למעשה כשיטת הטור ומת יוסף ודעימיה כרבינו תם, דמשקיעה הראשונה עד השקיעה השניה שהוא שיעור נ"ח מינוט וחצי הוי כיום גמור, אם כן שיעור בין השמשות זעטר מאות, והרי אנו רואין במדינות שלנו דשיעור בין השמשות גדול יותר בפרט בימי הקיץ בימים הארוכים וכנזכר לעיל. ושאני באחריה דמרן הבית יוסף בארץ הקודש וגלילותיו שהוא סמוך יותר לקו המשוה על כן הבין השמשות שם קצר מאוד בעצמותו, (והרי שם אין חילוק רב בין אורך ימות הקיץ לימות החורף. וכן אצלינו במדינתינו בזמנים שהימים ולילות שוים, אנו רואין שבין השמשות שלהם קצרים אז מאוד, ובזמן קצר אחרי השקיעה כבר הרקיע מלא כוכבים על כל גדותיו, ואין כאן מקומו להאריך). אבל במדינות שלנו שהבין השמשות גדול כנזכר, ובודאי אין לפסוק לקולא בזה כרבינו תם וצריכים להחמיר בזה לכל צד כנזכר, ובימי הקיץ הארוכים יותר מע"ב מינוט (כמ"ש שם דודי ז"ל בעצמו בתשובה הנזכרת). ועל כן שפיר תמה הרב ר' יחיאל בהג"ה על הדרך החיים שכתב להלכה למעשה שיעור קצר כזה לבין השמשות במדינתינו, וגם אנחנו החזקנו (בתשובת מנחת אלעזר שם) בדברי הג"ה הנזכר לעיל, ועל כן לא ידעתי ולא יבין שום איש מה זה תמיהת דודי הרב זצ"ל, ולא קשה מידי כלל.

ואדרבא תמהתי מאוד בתחילת כבוד תורתו הרמה על דברי דודי שכתב על דברי הג"ה בסידור הרב החמיד זצ"ל, וכתב בזה הלשון שנראה בפשיטות שהג"ה הזאת לאו מר בריה דר' אשי תחוס עלה, והרבה יש להתמיה שהג"ה זאת לא יצאה מידי הגאון בעל החמיד זצ"ל אלא מאיזה מגיה זולתו וכו', עד כאן לשונו. ותמהתי מאוד (בתחילת כבוד תורתו הרמה) עליו, הלא הג"ה הנזכר הוא מצויין להסידור, ושם מפורש כן בלשון הגה"ק החמיד בעצמו כדברי הגאונים, (אלא ודאי דצריכין לתרץ שלא יסתרו דבריו לשולחן ערוך כמו שכתבנו בתחלת אלעזר שם) מה שנרשם בהג"ה

המעונן ידליק בשהתרנגולין יושבים על הקורה מבעוד יום ואם הוא בשדה שאין שם תרנגולין ידליק כשהעורבים יושבים מבעוד יום:

נמוקי אורח חיים

ובמידור הוא מסודר מהגה"ק בעל למת לדק נכדו ותלמידו של התניא זצ"ל מכתב יד קודש זקנו, ואם כן איך פלטה קולמסו לכתוב כדברים האלו "לאו מר בריה דרב אשי חתום עליה" נגד הגה"ק מה"ר [מנחם] מענדל מליובאוויטש (בעל למת לדק), ובמחילת כבוד תורתו הרמה כתב דודי זה כנראה בלי עיון בספרים היטב, ולא ידע מבטן מי יצאו הדברים. וגם בכל דבריו ראיתי שם תיובא ותמוה, ואין צריך להאריך כיון שבאמת למעשה גם הוא מסכים כשיטתינו להחמיר כנזכר דגם בימים הקצרים לכל הפחות שיעור בין השמשות ע"ב מינוט, ובימים הארוכים הרבה יותר כנזכר לעיל.

וצריכין למודעא רבה בזהרה יתירה לאשר ראינו בעונותינו הרבים מכשול גדול גם בגלילות ווין ופרעסבורג גם במקהלות הירחים שם, כמו שהארכתי ובארתי בדרשה בבית הכנסת הגדולה בקהלת סערדאהעלי, אשר הוא גם כן בגלותיו אופק הסמוך להם אשר יעמידו מוריהם הזמן מכניסת שבת עד זמן מוצאי שבת (הדלקת הנר במוצאי שבת קודש) רק 50 מינוט גם בימות הקיץ הארוכים. ועוד זאת רעה יותר זה דרכם כסל למו לא יעמידו הזמן בערב שבת קודש של זמן הדלקת נרות רק זמן קבלת שבת, והוא דבר בלתי נודע מהו כונתם בלשון "קבלת שבת", אם כשיבואו לבית הכנסת להתפלל מנחה כבר בבגדי שבת או כשיתחיל השליח ציבור לכו נרננה (שזהו נקרא בפי העולם קבלת שבת), או כשיתחיל על הבימה לכה דודי וכיוצא, או אולי כשמתחילין מזמור שיר ליום השבת (שזהו קבלת שבת אצל הראשונים כמבואר בשולחן ערוך (סימן רפ"ו סעיף ד' ועיין סימן רפ"ג סעיף י' ובמה שנתן שם בבאר הגולה)). ואם מחמירין להקדים בזמן קבלת שבת (אשר יקראוהו) להעמיד הזמן קודם שקיעת החמה הרי זה קולא גדולה ומכשול גורא בימי הקיץ הארוכים אשר 50 מינוט אחר זה עדיין ספק יום הוא וגראה עדיין זהרוריתא דיומא, וגם מעט כוכבים ולא כוכבים בינונים וקטנים הראויים לילה גמור.

והעידו לפני אז תלמידי חכמים, אשר בהיות הגאון המובהק מ' מאיר אריק ז"ל (אבד"ק בוטשאטש וטארנא) בגולה בווינא, ונסע בימות הקיץ על ההרים סביב לה לתרופת גופו, ושבו שמה בשבת קודש בעת סעודה שלישית אחרי מנחה, וראו בהווילא מקום מגורו ובהפאוויליאן מבחוץ (דשם מיגלי להו עלמא שיושבת על ההרים), והנה עדיין לא נראו הכוכבים הראויים למוצאי שבת וכפי הפיתקא (והמורה שעות) נרשם בהעיר לעשות אז מלאכה בלילת שבת (ובהעיר הגדולה ווינא לא ירגישו זה כלל, כי הבתים גבוהים בחמשה מעלות ויותר ולא יראו כלל שקיעת החמה [כי הבתים הגבוהים חוללים] והעלעקטרי ידליקו לרוב ברחובות ושווקים מיד בתחלת בין השמשות, ונראה להם ודאי לילה, ויכשלו ולא ידעו, אבל הוא שגגת תלמיד חכם המורה שעולה זדון ר"ל), והרעיש אז על ככה הגאון הנזכר לעיל כאשר ראה זאת, אמנם לא הועיל שם רק מעט מזעיר, כידוע סכלותם ועקשותם וכו'.

ואשר איזה מהם רצו להקל ומקלם יגיד להם ובפיהם יענו לתלות באילן גדול הוא הגאון המובהק חתם סופר זצ"ל, אם כי קלת נמצא ונראה כן בתשובות חתם סופר (חאו"ח סימן פ'), עיין שם שטוטה לגמרי לדעת רבינו חם. ועיין מה שכתבנו על דברי החתם סופר אלו במנחת

רסב לקדש השבת בשלחן ערוך ובכסות נקיה

סעיף ג ילבש בגדיו הנאים וישמח בביאת שבת ביוצא לקראת המלך וכיוצא לקראת חתן וכלה דרבי חנינא מעטף וקאי בפניא דמעלי שבתא ואמר בואו ונצא לקראת שבת מלכתא רבי ינאי אומר בואי בלה בואי בלה: הגה וילמד עצמו בבגדי שבת מיד אחר שרחץ עצמו וזהו כבוד השבת [א] ועל כן לא ירחץ לשבת אלא סמוך לערב שילבש עצמו מיד (הגהות מרדכי המדפיס):

רסז דיני התפלה בערב שבת

סעיף א [א] בתפלת המנחה בערב שבת אין נופלים על פניהם:

נמוקי אורח חיים

אלעזר (חלק ח׳ סימן כ״ג) שם. והלא מצינו בדברי חז״ל (תולין ו, ב) אפשר בא אסא וכו׳ בא יהושפט ולא ביערו [וכו׳], אלא מקום הניחו אבותי להתגדר, ומדוע לא יאמרו כן מבני בניו של החתם סופר כשרואין בעריהם כנזכר לעיל מכשול גדול על ידי זה, בודאי צריכין לתקן ולא למנוע מלגדור. ועל כל פנים הוה לי׳ לאלו המקילין להחמיר קצת יותר במוצאי שבת, והמקילים כקולי שניהם עליהם נאמר וכו׳, ועליו יערה רוח הטורא, בשמירת שבת במורא, השקולה כנגד כל התורה:

[א] ועל כן לא ירחץ לשבת אלא סמוך לערב שילבש עצמו מיד. עיין בחיבורי דברי תורה (מהדורא קמא אות י״ח) מה שהבאתי ראיה מירושלמי תרומות (פ״ח, ה״ד) דדרכם של חכמי הש״ס ז״ל הי׳ לטבול בערב שבת במרחץ סמוך לשקיעת החמה, עיין שם:

[א] בתפלת המנחה דערב שבת. עיין שערי תשובה (סק״ח) בשם מחזיק ברכה (אות ח) דאפילו הנוהגים כהאריז״ל להניח תפילין במנחה, בערב שבת לא יניחו. והנה לפלא בעיני כי בספר הכונות (שנדפס פרוגלא שנת ש״פ) מנהגי האריז״ל כתב שדקדק האריז״ל להתפלל מנחה סמוך לשקיעת החמה ובתפילין אפילו בערב שבת. וכן נראה מסידור האריז״ל (שסידר הר״ר שבתי ז״ל) שכתב בכונת מנחת ערב שבת שיתפלל אז בערב שבת מנחה בשקיעת החמה ובטלית ותפילין. והרמ״ק כתב שאין להניח תפילין בערב שבת במנחה כי כבר נתגלו גלוי שבת, עד כאן לשונו. משמע פשוט שזהו רק דעת הרמ״ק ז״ל שאין להניח אז תפילין במנחה בערב שבת, אבל על פי מנהגי האריז״ל צריכין להניחן, וכמ״ש בפירוש.

ואיך יתכן זה, כיון שהכונה אז במנחת ערב שבת בעליות ד׳ עולמות דאבי״ע [אצילות, בריאה, יצירה, עשיה] כדי שירדו אחר כך בשבת אחר מנחה, ואין יניחו אז תפילין. ובעל כרחך לתרץ בדוחק דזהו רק הכנה לשבת כנזכר, על כן יכולין אז עוד להניח תפילין כעין שהוא הכונה בליל שבת קודש השכינה לעשות הכנה לשבת, עיין שם בסידור (בסדר השכינה) לכוין אז בכונת בואי כלה בואי כלה שבת מלכתא, ואף על פי כן מניחין אחר כך תפילין בשחרית ערב שבת להיותן רק הכנה, וכן במנחת ערב שבת בהכרח לומר כן.

אך כיון שבכתבי האריז״ל המדוייקים בשער הכונות ובפרי עץ חיים לא נמצא זה כלל להניח תפילין במנחת ערב שבת, וגם לא שמענו ולא ראינו כלל מעולם משום צדיק או מקובל שיניח תפילין במנחת ערב שבת כלל, על כן יש לומר דמה שכתב בספר הכונות הנזכר, לאו בדיוק הוא להניח תפילין בערב שבת במנחה, רק כמו דמיירי שם במנחה של כל יום, וכתב שהאריז״ל

סעיף ב מקדימין להתפלל ערבית יותר מבימות החול ובפלג המנחה יכול להדליק ולקבל שבת בתפלת ערבית [ב] ולאכול מיד (ועיין לקמן סימן רל"ג סי"ד משערין שיעור פלג המנחה):

נמוקי אורח חיים

דייק להתפלל מנחה עם שקיעת החמה ובתפילין גם בערב שבת, ולגדלים קתני, היינו דגם בערב שבת לא הקדים להתפלל מנחה מבעוד יום גדול (כדי להקדים קבלת שבת) רק בשקיעת החמה. ומה שכתב התפילין היינו בכל יום במנחה לא בערב שבת. וכן כתב בשומר אמונים בסופו (בשו"ת סימן ז'), עיין שם טעמו שלא להניח בערב שבת תפילין במנחה, וכאשר ליין עליו במחזיק ברכה, עיין שם:

[ב] **ולאכול מיד.** היינו שיקדש מקודם הסעודה אפילו שהוא עוד היום גדול. עיין מגן אברהם בזה (פ"ק א') בשם התרומת הדשן (פ"א סימן א') ושם הי' שהלכו כבר אחרי ברכת המזון לטייל סמוך לנהר לאנוא ואז שקעה החמה, עיין שם. והוא מקורו בש"ס ברכות (מ, ב) דמקדש ואוכל מבעוד יום, עיין שם. והנה איך מותר זה, כיון שמבעוד יום קידש שיאכול על סמך זה ביום שבת, כבר כתב המגן אברהם בזה בשם המ"מ והמרדכי תירץ דאף למאן דאמר תוספות שבת דרבנן אפילו הכי יוצא משתשיכה בקידוש זה כיון שיבוא אחר כך לחיוב דאורייתא, עיין שם במחצית השקל הפירוש, היינו דלא דמי למה דאמרינן בברכות (כ, ב) דאי נשים בברכת המזון רק דרבנן אין יכולות להוציא את האנשים שהם מחוייבים מדאורייתא, ועל זה מילק כיון שהוא בעצמו יבא לידי חיוב דאורייתא אחר כך כשיתשיך ליל שבת קודש. מה שאין כן הנשים שלעולם לא יבואו לידי חיוב דאורייתא בברכת המזון (אם נאמר שהם מחוייבות בברכת המזון רק מדרבנן). אמנם על זה כבר השיג בס"ק הנ' במגן אברהם (פ"ה ו"ע) דהא קטן אינו מוציא הגדול ואפילו שיבוא אחר כך לידי חיוב דאורייתא, עיין שם.

ולכאורה היה מקום לחלק כיון דהגדול המקדש בערב שבת יבא בשבת זה לידי חיוב דאורייתא מיד, והוי כתוספות מרובה על העיקר שבת והיינו הך כחד תשיבי. מה שאין כן קטן שיבא לידי חיוב אחרי ימים או שנים. וגם זה קשה דהוה לי' לחלק בין אם הקטן יהי' למחר בר מצוה, ואין להאריך. אך גם בזה לא מצאתי מנוח ומרגוע, ועוררני גם כן מתלמידי הישיבה הי"ו על ככה כיון דקידוש הוא דאורייתא רק שיוצא הדאורייתא מה שמתפלל ומברך מקדש השבת בתוך התפלה של ערבית ואין יעשה התפלה וגם הקידוש מבעוד יום ערב שבת, ועל ידי זה נמצא שבתוך הזמן דאורייתא (היינו משתשיכה שבת קודש) לא יברך כלל.

ולכאורה יש לדמות זה לענין דאוי מדרבנן אי הוי דאוי מדאורייתא. דהא גם למאן דאמר תוספות שבת דאורייתא, היינו רק משתשקע החמה בתחלתה, כמבואר לעיל (סימן רס"א סעיף ב'), ובמגן אברהם (פ"ק ח') שם דאז הוי התוספות מצות עשה דאורייתא, מה שאין כן מבעוד היום גדול בודאי לא הוי יותר מדרבנן מה שקיבל והתמיר על עצמו לקבל שבת מבערב שבת, ועל ידי זה אין לנו היתרא שכתב הטורי זהב לקמן (סימן רל"א ס"ק ו') דכיון דתוספות שבת דאורייתא הוי בכהאי גוונא כאלו בירך ונעד בתוך הזמן שבת בעצמו, דהא זהו מיירי בקידש עוד קודם זמן תוספות שבת כנזכר.

והנה בחיטורי שו"ת מנחת אלעזר (חלק ד' סימן א')

מאמרו בתורך בעה"י הני כללי דכיילינהו לענין דאוי מדרבנן וכו'. ושם בחלוקה ד' מאמרו דלענין ברכות י"ל כיון דמסרו הדבר לחכמים

שהמה תקנו נוסחי הברכות, ונפרט לפי דברי הרמב"ם בספר המצות (הלכ' הפשטן מצוה ד') ודעימיה שעובר על לא תעשה מדאורייתא כשמברך ברכה לבטלה, אם כי עיקר הברכות תיקנו רק חכמים, על כן בודאי הוי ראוי מדרבנן ראוי מדאורייתא ויכולים לברך גם מבעוד יום שקיבל עליו השבת ויהי' מהני גם לדאורייתא. אך הלא העיקר הוא דאורייתא מה שצריך לומר בתפלה מקדש השבת שזהו במצות עשה דזכור את יום השבת לקדשו, (אם כי דזכרהו על היין הוא רק אסמכתא ואין כאן מקומו להאריך), ואיך יפקיע המצות עשה הזאת לקיימה בפעם ראשונה מבעוד יום ערב שבת (שלא בזמן מצותה מדאורייתא), וגם הקידוש שלאחר כך יעשה במבעוד יום כשהשמש זורח עוד, ואם כן הוי לקולא להפקיע המצות עשה דאורייתא מבזמנה, ואיך נאמר לקולא ראוי מדרבנן כראוי מדאורייתא כדי להפקיע את המצות עשה דאורייתא מזמנה.

אולם במנחת אלעזר בתשובה הנזכר בחלוקה ב' בארנו, דגם כשיבוא על ידי זה קולא כשנאמר ראוי מדרבנן ראוי מדאורייתא כשהוא רק בשב ואל תעשה, אז נאמר כן, כמו שיש כח ביד חכמים לעקור דבר מן התורה בשב ואל תעשה (כדמסקנא ביבמות בסוגיא בזה). אך באמת היכן מצינו שתקנו חכמים זה לעקור הברכה מזמנה היינו על מבעוד יום, דבשלמא בתוספות שבת שהוא מתחלת השקיעה (ונפרט למאן דאמר דאורייתא), גם למ"ד שהוא רק מדרבנן, י"ל כשמברך אז הוי כמברך בשבת עצמו. מה שאין כן מבעוד יום והחמה זורחת עוד כנזכר. אולם י"ל כיון דמסקינן להלכתא בש"ס ברכות (מ, ב) דמתפלל ומקדש מבעוד יום על כן הוי שפיר מתקנת חכמינו ז"ל, ויש להם כח לעקור בשב ואל תעשה (כשלא יקדש על ידי זה בשבת עצמו כנזכר). ונפרט דגם הקידוש דאורייתא הוא מוטבע בנוסח תקנת חכמינו ז"ל, וכמ"ש שם במנחת אלעזר חלוקה ד' כנזכר לעיל.

והנה מה שהקשה המגן אברהם כנזכר לעיל מסימן קפ"ו (סעיף ב') דאין קטן מוציא את הגדול אפילו דאתי (הקטן) אחר כן לידי חיובא. הנה במחבר שם פסק באמת דהיכא דהוא כבר בר חיובא אז מוציא את (אביו) הגדול. ולפי זה לא קשה מידי, דגם כאן כשמוסיף מבעוד יום והוי על כל פנים דרבנן כנזכר, אם כן יוכל לצאת בהברכה על דאורייתא היינו בשבת עצמו. אך המגן אברהם שם (ס"ק ג') הביא בשם התוספות מגילה (יט, ב ד"ה ור"י מכשיר) דחולקים על זה, עם כל זה ההלכה פשוטה שם כן בלי חולק, ואם כן לא קשה מזה.

ולבאורה העירותי דיש לדמותו לעיל סימן ל' (סעיף ג') בהיה יולא לדרך בתשמורת הבוקר מבעוד לילה ומוכרח להניח תפילין אז, וכשיאיר היום ימשמש בהם ויברך עליהם, והלא קיימא לן (עיין זבחים יט, ב) דמדאורייתא זמן תפילין גם בלילה, אלא שחכמים גזרו שמא יפיח בהם, ואף על פי כן אסרו לברך אז בעוד לילה שיהיה מהני הברכה על הנחתן עליו ביום. אם כן מכל שכן הכא בקבלת שבת ביום ערב שבת דאינו אז מדאורייתא כלל אפילו מטעם תוספות, ולמה מותר לברך ולקדש אז על סמך שיהי' אחר כך שבת ודאי לילה. אך זה אינו ראיה, דאדרבה שם בתפילין כיון דחכמים אפקו למצות תפילין בלילה משום גזירה שמא יפיח, הרי שב ואל תעשה יש כח בידם, ואם כן לא שייך לברך אז מבעוד לילה כלל (ועיין מדברינו בחוט שיש סימן ל' סק"ט עיין שם), וכיון דהברכות הם תיקנו והם אמרו וכו' כנזכר לעיל מחלוקה ד' מתשובת מנחת אלעזר לענין ראוי מדרבנן וכו'. מה שאין כן הכא אדרבה המה חכמינו ז"ל תיקנו כן שמותר לברך אז בערב שבת כנזכר לעיל. וגם הטעם דאסור לברך על התפילין מבעוד ליל י"ל כמ"ש בבית יוסף ומובא במגן אברהם שם (ס"ק ו') לענין שקעה החמה שיניח ידו עליהם משום הרואים דיסבור דמותר להניחם בלילה (ויבואו לידי מכשול הפתח בהם). מה שאין

רסט דין הקידוש בבית הכנסת

סעיף א נוהגין לקדש בבית הכנסת ואין למקדש לטעום מיין הקידוש אלא מטעימו לקטן דאין

נמוקי אורח חיים

כן הכא מה מכשול יהיה אם ימהרו לקבל השבת מבעוד יום, וזה פשוט:

והנה מנהג הרבה גאוני אשכנזים ז"ל גם במדינתנו שנהגו במקומותם להקדים להתפלל קבלת שבת שיתחילו אחרי תפלת ערבית עד לאת הכוכבים ויאמרו קריאת שמע בזמנה שם בבית המדרש שלהם עם תלמידיהם, ואחר כך הלכו לביתם לקדש ולסעוד. והנה מלבד שהרויחו לענין קריאת שמע בזמנה שלא יבואו הם או תלמידיהם לידי מכשול שישכחו או שלא יכוונו בקריאת שמע שעל המטה, כמו שאמרו חז"ל (ברכות ד, ב) שלא יאמר אדם אאכול קימעא ואשתה קימעא ואחר כך אקרא קריאת שמע וכו', וכמו שכתבנו לעיל (סימן רל"ה) בזה.

עוד זאת יצאו בזה דעת המהרש"ל (מעשה בשל"ה בשמו) והשל"ה (מסכת שבת פ' נר מצוה ד"ה ראוי, בהג"ה) והב"ח (רש סימן תע"ב ד"ה אבל) דהסעודה צריך להיות על כל פנים כזית בגילה לאכול משתחשך ליל שבת קודש, והמנהג אברהם סיים גם כן בזה להתמיר, ועל ידי זה שילכו לביתם אחר לאת הכוכבים וקריאת שמע לעשות קידוש ולסעוד בגילה.

עוד זאת שלישית נוסף על כל אלו, כי הנה כבר נסתפקו גדולי האחרונים ז"ל במה שמוציאין את הנשים בקידוש ליל שבת והאנשים כבר התפללו והוי הקידוש רק מדרבנן, והנשים הרבה מהם לא יתפללו והוי אנלס דאורייתא, ואיך אחי דרבנן ומפיק דאורייתא, עיין ישועות יעקב (סימן רע"ט ס"ק ב), וגם בדברי הפרי מגדים, ובדברי קדוש זקיני בעל בני יששכר בתקנות תמכין דאורייתא שנדפסו בזמנינו. ונריך לומר לשיטתם בעל כרחך משום דתקנו חכמים להתפלל וגם לעשות קידוש על כן כשלא קידש גם הדאורייתא בתפלה לא יצא, כמו שכתב הפרי מגדים על פי דברי התוספות סוכה (ג, א ד"ה דאמר) כדברי בית שמאי לא קיימת מצות סוכה מימיך, היינו גם מדאורייתא, וכתבתי בדרך זה בחיבורי בעה"י. אך גם זה אינו מוסכם בפוסקים. ולפי מנהג הגדולים הנזכר לעיל אחי שפיר כיון שהם נוהגים להוציא בני ביתם בקידוש, ויש בהם גם הנשים המשרתות שבודאי לא התפללו כלל, ואיך אחי דרבנן ומפיק דאורייתא כנזכר לעיל וכשהתפללו המה מבעוד יום, נמצא י"ל לתומרא דלא אחי ראוי דרבנן (כי דלא הי' אז רק מדרבנן או בתוספות שבת) להיות ראוי מדאורייתא, על כן כשהקידוש אחר כך בגילה ממש (כמנהגם הנזכר) הוא מדאורייתא (יען שהתפלה מקודם היה מבעוד יום כנזכר), ואחי דאורייתא ומפיק להנשים מדאורייתא בקידוש, ואחי שפיר ונכון ודו"ק.

והנה ברבינו יונה שם בברכות כתב דמה שקיבל עליו בתוספות שבת גם מבעוד יום הוי כמו שבת בעצמו, וכמו בתרומה דחטה אחת פוטרת את הכרי (קידושין מו, ב), אף על פי כן גם אם הוסיף הוי כל מה שהפרש תרומה, עיין שם. ועדיין אין זה מעלה ארוכה לקושיא הנזכר, דמכל מקום למה לא יברכו בזמן העיקר שהוא שבת בעצמו, ושאני בתרומה דבשעה שמברכין עליה הוא מפרש יחד באותו זמן גם החטה העיקרית, מה שאין כן בזה דהמקבל שבת מבעוד יום ומקדש אז הרי הוא בזמן אחר של שבת העיקרי שאינו אז שבת לאחרים (גם להדרים באותו האופק), רק הוא קיבל עליו, על ידי זה אינו מקדש ומברך בזמן השבת בעצמותו ועיקרו. וכן ראיתי בירושלמי ברכות (פ"ד הלכה ה') בפירוש הקדוש בעל הרדים

קידוש אלא במקום סעודה (ועיין לקמן סימן רע"ג) ומעיקרא לא נתקן אלא [א] בשביל אורחים דאכלי ושתי בבי כנישתא להוציאם ידי חובתם ועכשיו אף על גב דלא אכלי אורחים בבי כנישתא לא בטלה התקנה זהו טעם המקומות שנהגו לקדש בבית הכנסת אבל יותר טוב להנהיג שלא לקדש בבית הכנסת וכן מנהג ארץ ישראל: הגה ונהגו לעמוד בשעה שמקדשין בבית הכנסת.

רעא דיני קידוש על היין

סעיף ג אם אין ידו משגת לקנות יין לקידוש ולהכין צרכי סעודה לכבוד הלילה ולכבוד היום ולקידוש היום מוטב שיקנה יין לקידוש הלילה ממה שיכין צרכי הסעודה או ממה שיקנה יין לקידוש היום והא דתניא [א] כבוד יום קודם לכבוד לילה היינו דוקא בשאר צרכי סעודה אבל אם אין לו אלא כוס אחד לקידוש כבוד לילה קודם לכבוד יום:

נמוקי אורח חיים

ז"ע (שם) כתב על הך דמגלי מגמ (היינו רב) של שבת בערב שבת וכו', שכן מוסיפין פי' המרדיס שכן קרוי שבת לענין חילול שבת, ושפיר קרוי נמי לענין תפלת ערבית עכל"ה. ופשוט דאין כונתו על חילול שבת היינו עונש דחילול שבת אם עשה מז מלאכה מבעוד יום, דהא גם על תוספות יום הכיפורים (היינו משקיעת החמה כמזכר לעיל) אין עונש כרת, כדאמרינן ביומא (פח, ב), כל שכן מהתוספות שמוסיף בעלמו מבעוד יום שאינו עונש כלל, רק כונתו דאסור לעשות מלאכה וכדפסק בשולחן ערוך כאן, על כן הוי גם לענין תפלת ערבית כן, וזה פשוט וברור:

[א] **בשביל אורחים דאכלי ושתי בבי כנישתא.** עיין במגן אברהם (פ"ק ב), ועיין בדברינו בעה"י בדברי תורה מהדורא קמא (פרק ל"ו מד"ה וכן יש להבא דאיה מדברי הירושלמי וכו'), עיין שם:

[א] **כבוד יום קודם לכבוד לילה היינו דוקא בשאר צרכי סעודה וכו'.** עיין בשערי תשובה (סק"ב) בשם ים של שלמה למהרש"ל (גיטין) בענין מאכלי עונג שבת ודגים, וכן הוא במקורו בש"ס שבת (קיח, ב) במה מענגו בתבשיל של תרדין ודגים גדולים ורשבי שומין, ובכל אלו לא תשב בשר ויין. וגם בגמור ושולחן ערוך (סימן תע"ם) לא תשב כלל בשר, ומכל שכן יין. וברמב"ם (פרק ל' מהלכות שבת, הלכה ז') כתב וזה לשונו: איזהו עונג זהו שאמרו חכמים שצריך לתקן תבשיל שמן ביותר ומשקה מבושם לשבת, והרי הזכיר משקה אבל לא כתב שיהי' יין דוקא.

ולפי דברי הספרי (פרשת בהעלותך פפ"ז, ח) **וביום שמחתכם זה השבת** (ועיין שם בחיטרי חמשה מאמרות בתורת שבת), **ולפי מה שכתבנו לקמן** (סימן תקכ"ט ס"ק ב), **ומדברי השאגת ארי'** (סימן ס"ה וסימן ס"ו) **מובא בשערי תשובה שם, ובדרכי תשובה** (יורה דעה סימן פ"ט סק"ק י"ט) **שצריך להיות יין ביו"ט בזמן הזה שאין בית המקדש קיים, על פי דברי חכמינו ז"ל** (פסחים קט, ב), **וכיון שנאמר דשבת הוא זמן שמחה גם כן, וכמ"ש לעיל והארכתי בזה במקום אחר, אם כן בפרט אם לא היה לו יין לקידוש וקידש על הפת, והמילו אחר כך יין שיהיה חייב ביין בשבת משום שמחה. או אם קידש על היין בליל שבת כשאין לו רק כוס א' יין דכבוד יום עדיף לשאר מעדנים (רק לא לקידוש כנזכר לעיל בחבר בזה), ואם יש לו רק כוס יין א' לשבת (לסעודות) פשוט דיינו על סעודת היום דכבוד יום עדיף.**

אמנם עדיין צריך עיון בזה לכאורה, דהא בזמן הזה יין הוא משוס שמחה, מפני שאין

סעיף ט [ב] צריך שתהיה מפה על השולחן תחת הפת ומפה אחרת פרוסה על גביו:

נמוקי אורח חיים

בית המקדש קיים ואין לנו קרבנות שלמי שמחה, נמצא דבזמן שבית המקדש קיים היה המיוב בשבת בשר משום שמחתכם כנזכר מספרי דביום שמחתכם זהו השבת, והלא אז אין שמחה אלא בשר ומה יעשו בשבת דאין מקריבין שלמי שמחה, ואין אז בשר לשמחה. ובעל כרחך לומר דהיינו וביום שמחתכם זהו השבת דיכיון מתחמול בשר ואינו צריך לשלמי שמחה רק ברגל. וגם לא שייך להקשות דבמה שיזבחו בערב שבת קודש (בזמן שבית המקדש קיים) אינו זביחה בשעת שמחה, וזה פשוט. והיינו דאם הבשר אינו מביב עליו בטבעו אז גם בזמן שבית המקדש קיים צריך לקיים שמחה העיקר רק ביין, כמ"ש (תהלים קד, טו) ויין ישמח לבב אנוש.

ובראה ראיה מש"ס ראש השנה (כב, ב) דאמרי בני הגולה במולאי שבת דלא קידשו החודש אם בית דין והאי דלא עבדי משואות משום אתנוסי הוא דאיתנם, פירש רש"י בשכרות של משתה השבת עכל"ה. ואי אמרת דאין מצוה לשתיית יין בשבת, היתכן לומר שיחשדו את בית דין הגדול שבירושלים הממונים על קידוש החודש המה פקידי העדה כל בני ישראל לצוות ולהודיע לכל הגולה שהמה ישתכרו שלא לשם מצוה, אלא ודאי דהמצוה בשבת בשתיית יין, על כן לפעמים שבית שהוסיפו קצת יותר מהראוי ונשתכרו ונרדמו בשינה, (מה שאין כן אם לא היה כלל המצוה ביין בשבת לשמחה), כנזכר. ועיין ש"ם בילה (ד, ב) דרב לא מוקי אמורא עליו מיומא טבא לחברי' משום שכרות, היינו ביו"ט דמצוותו ביין אחרי חורבן בית המקדש, ועל פי דברי השאגת ארי' כנזכר לעיל, ורב היה הרבה אחרי חורבן בית המקדש. אבל בשבת כהאי דש"ס ראש השנה כנזכר לעיל אין שייך לומר דהבית דין וגם הפועלים שהיו עושים המשואות כולם ירדמו בשינה עד ערב ומשכות לילה במולאי שבת קודש, אלא ודאי ראיה מזה דשבת מצוותו ביין לכל אחד כנזכר לעיל:

[ב] צריך שתהיה מפה על השלחן תחת הפת ומפה אחרת פרוסה על גביו. עיין טורי זהב (פ"ק י"ב) דלטעם שכתב הטור משום זכר למן שהיה מונח בקופסא טל למעלה וטל למטה, י"ל דגם במקדש על הפת צריך להיות כן, ועיין שם בפרי מגדים במשבצות מה שכתב על זה. והנה פשוט דלטעם זה דוקא, לאו דוקא משום קידוש, דאין שייכות המן לקידוש דייקא, אלא גם בברכת המוציא (טרם הבציעה) מכסין בפת על הלחם שהוא הפת זכר למן, וכן נהוג עלמא. אולם בסעודות שבת בשחרית כשכבר כיסו בשעת הקידוש (ובפרט כשיצאו כבר הקידוש בפת הבאה בכיסוין במקום סעודה ויושבין אחר כך בשהיית זמן מה לסעודת שחרית), נהגו קצת שלא לכסות אז הפת כלל בשעת ברכת המוציא.

וידענו ושמענו בקבלה ברורה מה פלוגתא בין כמה גדיקים וקדושי עליון זי"ע. כי בהיות הגה"ק הר"ר מנחם מענדל מרימנוב זי"ע בשבת קודש בלובלין אצל הגה"ק החוזה הרבי מלובלין זי"ע (כאשר ביקשו החוזה הרבי מלובלין לבא למחנתו ולהיות בצוותא בחברתו חמשה שבתות ויהי' מיקון עולם וכו' וכו', ואחרי שבת השני נחלה הרה"ק מהר"ר מנחם מענדל זי"ע ובהכרח נסע לביתו, ופרטי הדברים שהיו אז ולתכליתן נאמרו בסוד ה' לירא'ו מפה לאחן, ואינו ענין ועת האסף פה עובדות ומעשיות בדברים שנאמרו לדינא ולהלכה מה בנמוקי שולמן ערוך אורח חיים בעה"י), והרה"ק מרימנוב היה דרכו (בביתו) לבלות הפת בסעודת שחרית שבת קודש, והרה"ק מלובלין היה דרכו לכסות גם בשחרית, וכאשר

הסיר הרה"ק מרימנוב (לפי הנטילת ידים) המפה מעל החלות של הרה"ק מלובלין, ואמר בדרך פסק כי בשחרית אין צריך לכסות הפת, ונענה הרה"ק מלובלין ואמר לא נאמר אנחנו בדרך פסק דוקא לכסות, רק (בשחרית שבת קודש) דעביד כמר (לגלות) עביד, ודעביד כמר (לכסות) עביד עכל"ה. (ובמולאי שבת קודש נתחרט הרה"ק מרימנוב על שהורה הלכה בקול ובהחלט כל כך נגד הרה"ק מלובלין ובבית מדרשו, ובמולאי שבת קודש הלך לפייסו [בדרך הכנעה כזה, אשר ירחמי להליג פה], והדברים אמתיים שמענו מפה קדוש אדומו"ר הרה"ק משינאווע זי"ע שהוא קיבל רוב עניניו בזה מחותנו הגה"ק זי"ע בעל אמרי דני עילאי שהיה מגדולי תלמידי לובלין, ואין כאן מקומו להאריך).

ועל כל פנים תלוי בפלוגתא דאשלי רברבי המעמיקים אמה בגדול קדושתם. ונחזי אנן אם הטעם משום זכר למן הלא שייך גם בשחרית שבת קודש, דהא חיוב גם בשחרית לבצוע על לחם משנה זכר למן (שהיה ביום הששי לחם משנה בעד שבת קודש) ולא לבד בליל שבת קודש צריכין לחם משנה, ואם כן למה לא יכסו הפת גם בשחרית מטעם זה. ואין לומר דליל שבת קודש עושים זכר למן יותר משום שאומרים אז ומתחילין בקידוש יום הששי וגו', וגם כתב ברמ"א (לעיל בסימן רמ"ג) בזה הלשון: יש שכתבו שבקצת מקומות נהגו לאכול מולייתא שקורין פשטידא בליל שבת זכר למן שהיה מכוסה למעלה, והרי שדקדק וכתב זה "בליל שבת" זכר למן, והרמ"א כ' שלא נהגו לחוש לזה. ובשייר כנסת הגדולה כתב על זה שמנהג פשוט במדינתו ובמקומותיו לאכול פשטידא בליל שבת כמזכר. אך זה אינו ראיה, ואדרבה ראיה להיפך ממנהג העולם דבאמת נוהגין העולם לאכול הפשטידא והמולייתא שקורין קוגעל רק בשחרית שבת קודש, ורק אצל אמתי הקדושים וכמה צדיקים זי"ע היו נוהגים לאכול בליל שבת גם כן מולייתא היינו מפני בהמה ממולא או צואר עוף ממולא לצאת דברי הרמ"א ז"ל שהביא (בשם מהרי"ל ז"ל) דמקצת נוהגין כן, על כל פנים העולם נוהגי' העיקר כן ביומא דשבתא כמזכר, אם כן למה טעם המגלים הפת בשחרית. ובדלאי כותה על פי סוד הי' להמגלים אז, ואלו ואלו דברי אלקים חיים.

ועל כן נהג אאזמו"ר הרה"ק זי"ע אב"ד פה קהלה לכסות (בשחרית) מקצת החלות ומקצתן מגולה. וי"ל טעמו לשבת הוא כעין שכתבו האחרונים בהלכות תפילין (שולחן ערוך אורח חיים סימן כ"ז סעיף ג') לענין תפילין של ראש שצריך להיות מגולים על פי שולחן ערוך, אבל על פי האריז"ל (שער הכוונות פרק דרוש ו') צריך להיות מכוסים תחת הטלית, דעל כרחך צריכי' לנהוג לכסות המיתורא וקצת דופן המערבי של בית התפילין, ובזה יצאו ידי שניהם. וכעין כמו שכתבו הפוסקים (יורה דעה הלכות מזוזה סימן רפ"ט סעיף ז') לענין עמידת אלכסון הספר תורה והמזוזה לצאת ידי חובת כשני הדעות אם מעומד או מיושב, ועיין בדברינו במנחת אלעזר (חלק ה' סימן נ"ז).

שוב ראיתי מפורש בלשון הלבוש בזה (סימן רפ"ט) שיהיה מפה פרוסה על הפת גם בשחרית, ובשולחן ערוך כתב בלשונו שם רק מפה פרוסה, והיה יכולין לדחוק ולומר (לדברי אלו שאינן מכסין הפת בשחרית) דנמשך למ"ש "מטה מולעת ומפה פרוסה", והיינו משום כבוד שבת בשחרית גם כן, ולא בליל שבת בלבד, והכוונה מפה פרוסה על השלחן. אבל זקיני הלבוש כתב בפירוש מפה פרוסה (בהוספות המיוחס) "על הפת" כמו בסעודת הלילה. ומה שנהגנו על פי אאזמו"ר זי"ע מפה"ק כמזכר לעיל לכסות מקצת ומגלות מקצת, דעביד כן לצאת גם דעות הצדיקים שנהגו לגלות דטעמם בדלאי על פי סוד, י"ל כי הוא טוב גם לדעת זקיני הלבוש זי"ע המזכר לעיל דצריך להיות מכוסין כשטעלים, דהא י"ב חלות המסודרים על השלחן על כרחך לא ימלט (כשמכסין מקצתן

ערב על איזה יין מקדשים

סעיף ט [א] במקום שאין יין מצוי יש אומרים שמקדשין על שכר ושאר משקין חוץ מן המים ויש אומרים שאין מקדשין ולהרא"ש כלילה לא יקדש על השכר אלא על הפת ובבקר

נמוקי אורח חיים

ומגלין מקצתן כנזכר) שיש כמה חלות שלימות מכוסין לגמרי וכמה חלות שלימות מגולות, וכזה יוצאים לכל הדעות, כמובן:

[א] במקום שאין יין מצוי יש אומרים שמקדשים על שכר ושאר משקים חוץ מן המים ויש אומרים שאין מקדשין וכו'. עיין מגן אברהם (פ"ק ו') דאין מקדשין על יין שרף אלא אם כן במדינות שרוב שתיית ההמון הוא יין שרף בכל יום, עיין שם ובבאר היטב (פ"ק ז') ובשערי תשובה ס"ק ז' שהביאו דעות האוסרים (שו"ת בית יעקב סימן נ"ז) וגם המתירין (נחלת שבעה סימן לה, הלכות קטנות פ"ו סימן י') לקדש על יין שרף בבוקר. ועיין טורי זהב (פ"ק ו') דמכל מקום אם היין ביוקר כגון במדינות אלו (פולין ורוסיא), אין מהדרין אחר יין כיון שאינו חיוב גמור כמו בלילה וכו', ומי שמברך גם ביום על היין ודאי עושה מן המובחר, עד כאן לשון הטורי זהב. על כל פנים מכל אלו הדעות ובפרט הני אשלי רברבי הטורי זהב והמגן אברהם אין שום איסור לקדש (גם בשחרית) על יין שרף במדינת אונגארן שהיין גדל ומצוי שם. ולא מיבעיא לדברי המגן אברהם שצריך להיות רוב שתייתן בכל יום ביין שרף, וזה אינו במדינת הגר שהיין מצוי. אך גם יין ביוקר (לדברי הטורי זהב), לא שייך לומר שהוא במדינת הגר מקום גדילתו ומציאתו, ולא שייך לומר עליו שהוא במדינה זו חמר מדינה, שזה לא שייך רק ביינות בפולין וגאליציען, גם באותן השנים שהיה גאליציען תחת יד מלך אחד עם אונגארן ולא היה גאלל-גרענצע ביניהם כלל, מכל מקום כיון שלא היו אז כלל מרכבות הקיטור (באהנען) המחברים המדינות זה לזה, וארץ אונגארן הרים גבוהים סביב לה (בעסקיד וקארפאטען), [וכמ"ש רש"י ביומא (יא, ב) כגון ארץ הגר שמוקפת הרים וגבעות בכמה פרסאות, עיין שם], וממילא בימות החורף והשלג אם היו מוליכין עגלות בחביות יין מאונגארן נשארו מפני השלג סמוך להרי הגבול הנזכר לעיל כל ימות החורף, ונמצא באמת שלא היו יכולין לסמוך על היין במדינת פולין כלל, והיה היין שרף (או השכר) חמר מדינה, (כאשר ראיתי ונשתוממתי עוד בימינו בבואי בימי נערותי אחרי תחומתי לביאלאסטאק, רוסיש-פולין, אשר גם הזילוף בברית מילה גם כן ביין שרף חזק במקום היין שלא היה לעניים יין כלל. וכן הברכה אשר קידש ידיד מבטן ברכו שהכל נהיה בדברו, ושם הוי היין שרף חמר מדינה, והיה נוהג שם עוד כמו שהיה בפולין עוד בדורות הטורי זהב והמגן אברהם כנזכר לעיל. מה שאין כן באונגארן ומדינתנו שהיין שכיח מעולם כנזכר לעיל).

והנה הרבה תמידים ותלמידי חכמים רוצים לסמוך על מעשה רב רבנן רבינו הק' בעל דברי חיים ז"ע אשר קידש בבוקר על יין שרף, אמנם העידו לפנינו תלמידי חכמים וזקנים שידעו בברור אשר בהיות עוד רבינו בעל דברי חיים טרם ימי זקנתו כמה שבתות בשנה באונגארן, והג אז במדינה הלז כי אחר קידש בפניו מקודש על היין בורא פרי הגפן, והוא לקח כוס יין שרף וברך שהכל וטעם מעט, ואחר כך נטל ידיו לסעודת שחרית שבת קודש. וכפי הנראה ברור לא רצה לשנות המנהג מביתו בגאלז (פולין) שנהג לקדש על יין שרף (ששם הוא חמר מדינה ומותר כנזכר לעיל), ומפני טעם על פי סוד שהיה לו

יותר טוב לקדש על השכר שיברך עליו שהכל קודם ברכת המוציא שאם יברך על הפת תחלה אין כאן שום שינוי ודברי טעם הם: הגה וכן המנהג פשוט כדברי הרא"ש ואם יין בעיר לא יקדש על הפת ומי שאינו שותה יין משום נדר יכול לקדש עליו ושתו אחרים המסובין עמו ואם אין אחרים עמו יקדש על הפת ולא על היין או ישמע קידוש מאחרים (הגהות מיימוני פרק כ"ע דמסחר אחר יין ומשומש מיימוני סוף הפלאה סימן ד' דיקדש על הפת לכן צריך לומר המילוק אם אוכל לבדו ואם אוכל עם אחרים):

רעד דיני בציעת הפת בשבת

סעיף א [א] בוצע [ב] על שתי כברות [שלימות] שאוחז שתיהן בידו ובוצע התחתונה: הגה

נמוקי אורח חיים

ז"ל. וגם אולי היה קשה לו לשתות אליבא דיקמא יין (וכמ"ש בשו"ת נחלת שבעה סימן ל"ה על יין שרף). אך מפני שבמדינה זו אינו חמר מדינה על כן יצא בעל כרחך מקודש בברכת קידוש על היין של אחר כנזכר לעיל, ואחר כך טעם יין שרף כנזכר. על כן בודאי במדינה זו אין לקדש על יין שרף גם בבוקר, כנזכר לעיל:

[א] בוצע על שתי כברות (שלמות) שאוחז שתיהן בידו ובוצע וכו'. הגה כן היה מנהגו של רבינו הגדול והקדוש בעל דברי חיים זי"ע שהיה אוחז בידו החלה הב' בשעת (בילוטו) חתיכתו אח הא', (וכן מנהגינו). כי כן הוא מוכח לישנא דגמרא (שבת קיח, ב) חייב אדם לבצוע על שתי ככרות, היינו בשעת בילוע גם כן יהיו לפניו ב' ככרות, ולא שיהיה בידו רק בשעת הברכה (המוציא) בלבד. וכן משמע ברור פשטות לשמיה דהשולחן ערוך מה כנזכר שאוחז שתיהן בידו ובוצע, היינו בשעת בילוע יהיה אוחז בשתי הככרות.

ובבנו הוא אדומו"ר הה"ק משינאווע זי"ע פקפק ותמה על זה, דהא בהא פירש רש"י שם בשבת חייב לבצוע ברכת המוציא, ונראה מזה דלריך הב' ככרות רק בשעת ברכת המוציא בלבד, עד כאן דבריו הקדושים. אמנם האמת נראה כי דברי אביו הוא דברי אלקים חיים, כי אם נפרש מה לפי דברי רש"י כי בוצע היינו הברכה, מה נפרש להלן שם בסמוך ר' זירא הוי בצע אכולא שירותא אמר ליה רבינא לרב אשי והא מיחזא כרעבתנותא וכו', עיין שם. ואם נאמר דבצע היינו רק מברך, ואיזו רעבתנותא הוא שמברך על כל השירותא הפרוסה, או על כל הלחמים הברכה א' הוא רומנותא ולא רעבתנותא. אלא ודאי דהיינו בוצע חותך, וזה פשוט וברור. וכן נראה בפשיטות מאי דאמר רב אשי שם חזינא לר' כהנא דנקט תרתי ובצע חדא, היינו חותך כנזכר. ולא מצינו גם בדברי חכמינו ז"ל לפרש או אפילו לדרוש על חיבת בוצע דהיינו מברך, ואדרבה כתיב (תהלים ק, ג) בוצע ברך, ודרשו (עיין בבא קמא נד, ב) היינו בוצע גזל ומברך, אבל בוצע לאו היינו מברך, וזה פשוט:

והנה מה דכתב רש"י בלשונו הזהב שפירש חייב לבצוע, ברכת המוציא. י"ל דאשמעינן דלא יבצע מקודם הברכה ויחתוך הכבר קודם הברכה, כמבואר לעיל (בסימן קפ"ז סעיף א'). ועיין שם בטורי זהב (פ"ק ג') הטעם כדי שלא יהיה הפסק בהחיתוך בין הברכה לאכילה, אבל בשבת דלריך שמי לחם שלמים, על כן לא מדקדקים על זה ומברכים כשהם שלמים, וחותכים הכבר אחר הברכה, עיין שם. וזהו דאשמעינן רש"י ז"ל לברך על ב' ככרות (היינו כשעודם שלמים), כנזכר:

[ב] על שתי ככרות. עיין בשערי תשובה (סק"ב) בשם מחזיק ברכה (סימן רע"ד אות ב') שהנוהגים

כהאר"י ז"ל לוקחים י"ב חלות. ומה שממה על השל"ה (מסכת שבת פרק נר מצוה ד"ה ולפטל ג') שכתב ליקח בלילה י"ב חלות ובשחרית רק ח', (היינו כיון שאכל מהם ד' בלילה) וכו'. הנה זה לא יפלא, כי נודע דרכו של השל"ה הקדוש להביא דברים שבחבר רק מכתבי הרמ"ק ז"ל (ולכן במקומות מועטים מזכיר שהביא שבח לידו מכתבי האריז"ל, אבל רובן ככולם מכתבי הרמ"ק ז"ל), והרמ"ק כתב בחידוש שלו (בפלה למשה) כן הפירוש ברעיא מהימנא בזוהר הק' (פיין פ"ג רמה, ח) ליקח בלילה י"ב חלות וביום ח' וכו' כנזכר לעיל, וכתב שזהו הסברא נכונה ורצוי לעשות כן. וכן נמצא בפרי עץ חיים (שער השבת פ"ז) מהחברים. ובכנפי יונה להרמ"ע מפאנו ז"ל (פ"ב סימן ג') [ומשר בדאי לא היה לפני הכנפי יונה בעת כתבו זאת כתבי האריז"ל רק של הרמ"ק ז"ל]. וכן נמצא בקצת ספרי קיצורי כונת האריז"ל כמו ספר לחם מן השמים, אשר העטרת זקנים מביאו כמה פעמים [ונדפס מכתב יד עקד שלנו], ועוד כיוצא.

אמנם בכתבי האריז"ל הברורים שנתגלו לפנינו, היינו שער הכוונות [מהר שערים טהרים לשוט של מה"ר חיים ויטאל, והופתק על ידי בנו מה"ר שמואל ויטאל בנדפס], כתב בפירוש לחבר ליקח בכל סעודה י"ב חלות. וכן נוהגים אבותינו ורבותינו ז"ע. וכן רמיה מלשון חומר שמיקן ומיבר רבינו האריז"ל בכבודו ובעצמו, אסדר לסעודתא בצפרא דשבתא וכו' יגלה לן טעמיה דבתריסר נהמי וכו' (וזהו מיוסד לסעודה ב' בשחרית או נהרים), ואם כדברי הקילורים הנזכר לעיל בשם האריז"ל הרי [נריך] אז לחתוך בלילה ד' מהי"ב חלות, אם כן אין אז עוד תריסר נהמי. ואין לומר דהכונה על תחלת הנחתן י"ב בליל שבת, אם כן הוה לי' למימר ולישד זאת בליל שבת חמר אחמר בשבתין, שאז הם עוד הי"ב חלות שלימות, אלא ודאי דגם ביום הם עוד שלימות כנזכר:

ומ"ש בשערי תשובה מה לחמוה על אגרות הרמ"ז (מכתב ל"ה) שכתב שאין לבטל סעודה שלישית אפילו ביו"ט שחל בשבת, שחל בו רגש השנה או בשבת ערב פסח. ואתפלא השערי תשובה דלמה יחסרו בשבת שחל בו רגש השנה. הנה לא קשה מידי למי שמעיין בהך מילתא בזוהר הק' פרשת אמור קוגיא דהך מילתא בסעודה ג' ביו"ט שחל בשבת, ועליו כל שלטי הגבורים, רגשי הפי' ומיאורים, האור החמה שם (בכמה דעות ופירושים בזוהר), וכן עיין בהגהות קהלת יעקב (בהגהות מלא הרוחים ז"ל) שם, וכן בהיכל הברכה על המומש (שם פרשת אמור) בזוהר. ומתנית הדברים אשר האריך זה בזוהר החמה שם, וכן כתב בהיכל הברכה כי מפני כבוד אושפיזא שהוא יו"ט, השבת מוותר, וגם היו"ט מוותר וטהג כבוד בשבת שחל בו, וחזו ביו"ט שחל בשבת. אמנם אם חל יו"ט במוצאי שבת קודש, וכשיעבו סעודה ג' אחרי פלג המנחה בשבת קודש ועל ידי זה לא יוכלו לקיים סעודת יו"ט בערב ולא יאכלו לתיאבון ביום יו"ט שלאחריו, (היינו במוצאי שבת), ואז היו"ט הלז אינו מבטל כח כבוד אושפיזא שלו מפני השבת שהיה ביום, כיון שהיו"ט הלז לא היה חל בו בשבת, עיין שם. על כן אין לעשות אז סעודה ג' בשבת אפילו המנחה ולמעלה מפני כבוד יו"ט שלאחריו, הבא במוצאי שבת קודש, כנזכר.

[וכבן נהגנו מאבותינו הקדושים ז"ע כשחל יו"ט לאחריו בשבת ויו"ט שלא לעשות סעודה ג' אפילו המנחה והלאה, רק לחלק סעודת הלחרים לשנים בברכת המזון והפסק מנחה בחצות וכיוצא, ועל ידי זה יוצאין מזבת ג' סעודות בשבת, ואין מאריכין הה בחירות עד הלילה מוצאי שבת קודש (כנהוג בשאר שבתות השנה בסעודה ג' עד מוצאי שבת קודש), רק מחלקים הסעודה ביום מפני כבוד האושפיזא היו"ט הבא. מה שאין כן ביו"ט האחרון שחל בשבת, כגון יום ב' דשבועות או

[ג] ודוקא בליל שבת (דברי עצמו) אבל ביום השבת אז בלילי יום טוב בלע על העליונה (כל ס והגהות מיימוני פרק ד' מהלכות ממרן ומצה) והטעם הוא על דרך הקבלה:

סעיף ב [ד] מצוה לבצוע בשבת פרוסה גדולה שתספיק לו לכל הסעודה (ועיין לעיל סימן קפ"ז)

נמוקי אורח חיים

אחרון של פסח, אז יכולים להאריך בסעודה ג' עד הלילה, כיון שאין לאחריו יו"ט בלילה הבאה כמובן, ואין כאן מקומו להאריך].

והנה כתב בשור החמה שם דעל כן פלוגתא דתנאים דרבי שמעון בן יוחאי היה אז בארץ הקודש ששם אין יו"ט שני, על כן שקלי וטרי בה רק בראש השנה שגם בארץ ישראל הוא שני ימים אם לעשות סעודה ג' ביום הא' מפני כבוד יום שני בלילה שלאחריו, עיין שם. ומעתה מיושבים היטב דברי האגרות הרמ"ז ז"ל דיכולין להקל בסעודה ג' כנזכר לעיל רק בערב פסח שאל בשבת או בראש השנה, כיון שאז הדרך שמאריכין בתפלה ופיוטים עד אחרי חצות היום, [ועיין בהרי"ל (הלכות ראש השנה) שצוה להאריך בתפלה בראש השנה עד חצות היום לכל הפחות עכל"ה, משמע דיותר ראוי לנהוג להאריך גם אחרי חצות היום אלא "שלכל הפחות" יאריך עד חצות], ואחר כך יעשו סעודת הלהרים וממילא יעשו סעודה ג' אחרי פלג המנחה, וזה אינו רשאי כנזכר לעיל, וכיון שנמשך הרמ"ז אחרי דברי הזוה"ק הנזכר לעיל ושם המדובר בעל כרחך רק בערב פסח שאל בשבת, או בראש השנה שאל יום א' בשבת כנזכר לעיל מהאור החמה, על כן שפיר כתב באגרות הרמ"ז כנזכר [ועיין בדבריו בה בתשובה מאמרות מאמר טעם התפלה אות כ"ג, עיין שם]:

[ג] ובוצע התחתונה (ודוקא בליל שבת אבל ביום השבת וכו' והטעם הוא על פי קבלה). עיין בית יוסף (ד"ה כ' הבלעי ומדברי משה שם אות ח') וב"ח (ד"ה ומצה) ובזוהר זהב (פק"ח) בה. אולם מה שהוא ענין קוד וקבלה אין לנו אלא דברי רבינו האריז"ל שהוא בה הפוסק ומכריע ומצלה האמת בחכמת האמת כנודע, וכן קבלות הדורות שלאחריו. וכיון שלא נמצא בהאריז"ל בה שום חילוק בין סעודת ליל ליום, (וגם הוא משש על פי הלכה לבצוע על המחמוה משום אין מעבירין על המצות, כמו שהביאו הנושאי כלים בה עיין שם, רק שיבצע על הימים), על כן, כן נהגנו הכל בלי שינוי:

[ד] מצוה לבצוע בשבת פרוסה גדולה וכו'. כדאמרינן בגמרא שם (קיח, ב) ר' זירא הוי בצע אכולה שירותא, ופירש רש"י פרוסה גדולה ודי לו בה על כל הסעודה, ופריך רבינא לר' אשי והא מיחזי כרעבתנותא [ועיין לעיל בה בדברי"ט ס"ק ח'], ומירץ כיון דבכל יום לא עביד הכי לא מחזא כרעבתנותא. וזהו שכתב מרן המחבר בה כדברי רש"י לבצוע פרוסה גדולה וכו'.

אולם דעת הרשב"א (שבת קיח, ב ד"ה רבי זירא) לבצוע ולחתוך שתי הככרות, וכן דעת הגר"א מווילנא, ומנהגו כן כמ"ש בשערי רחמים, וכתב שהגר"א היה לפניו כמה חלות על השלחן ובצע כולם, ועיין בדבריו בביאור הגר"א בה שאם כפירוש רש"י בצע אכולא שירותא, היינו הפרוסה גדולה, הוא דוחק לפרש מה שכתוב אחר זה והא מיחזי כרעבתנותא, אלא ודאי כדברי הרשב"א דהיינו כולה שירותא כל הסעודה כמה חלות שיש לפניו לבצוע ולחתוך כולם, וזהו מיחזי לכאורה כרעבתנותא על כל פנים. אך בחמת זה אינו ראיה כלל לדברי הרשב"א, דגם אם יקח פרוסה גדולה שיהיה די לכל הסעודה גם כן יש לפרש שפיר דמיחזי כרעבתנותא, כיון שבכל פעם נהגו שבעת שילטרך פרוסה לכל מאכל יחתוך מהככר, ולא

ערה דברים האסורים לעשות לאור הנר בשבת

סעיף א אין פולין (פירוש לנער את הכלים מהבגדים מרגוש בערבי הקדש פליטי) ואין קורין בספר לאור הנר ואפילו אינו מוציא בפיו שמא יטה ואפי' הוא גבוה עשר קומות שאינו יכול ליגע אליו שלא חלקו חכמים בדבר ומטעם זה יש לאסור אפי' הוא בעששית או קבוע בחור שבכותל וכן בנר של שעוה:

סעיף ב ודוקא אחד אבל שנים קוראים ביחד שאם בא האחד להטות (פירוש להטות הנר כדי שיגיע השמן לפתילה) יזכירנו חבירו והוא שקורים בענין אחד שאז ישגיח האחד במה שיעשה חבירו אבל בשני ענינים לא: הגה ויש אומרים דבשני ספרים אפילו בענין אחד אסור (בית יוסף) [א] ולכן אסור לומר פיוטים בלילי יום טוב שחל להיות בשבת בבית הכנסת וכן נהגו (מרדכי ופה"ת ופמ"ג והגהות):

סעיף ד [ב] אדם חשוב שאין דרכו בחול להטות מותר בכל גוונא:

נמוקי אורח חיים

ליקח מיד פרוסה גדולה בשעת המוליא שיהיה די לכל הסעודה, על כן מיחזי כרעבתנותא, וזה פשוט. על כן מנהגינו כהמחבר ליקח פרוסה גדולה ולבלוע רק אחד מהכברות, כנזכר לעיל:

[א] **ולכן אסור לומר פיוטים בלילי יו"ט שחל להיות בשבת בבית הכנסת וכן נהגו.** ונראה דמטעם זה הנהיג הגה"ק רבינו הר' מנחם מענדל ז"ע מרימנוב בבית מדרשו כי כשחל שמיני עצרת בשבת אז אין עושין הקפות בליל שבת, דכיון שרגילים, ובפרט אצל הצדיקים לומר פיוטים וזמירות לכבוד התורה בעת הקפות, (וכעין שנדפס בנוסח פיוטים וזמירות מנהג הקפות של הגה"ק מגיד משרים מקאזנין ז"ע שהיה בזמנו, וכן כיולא בהרא בהרא ופשטיה וכו'), וגם הפסוקים שנדפסו בסידורים לומר אז מלבד פסוקי אתה הראת הוא כמה שאין רגילים בהם בכל השנה, והוי כמו פיוטי מערבית שאסור לאמרם כשחל בשבת קודש.

אמנם טעם העולם שנהגו הצדיקים והחסידים כולם לומר מזמורי ההקפות בליל שמיני עצרת גם כשחל בשבת קודש, י"ל שפיר דבברו דהוא דומה להגדה של פסח דפסקינן (נקמן סעיף ט') בזה דמותר לקרות בספר כשחל בשבת קודש משום דהוי כעין רשמי הפרקים דאין עם הארץ שלא תהיה שגורה בפיו קצת, (הגם שאין אומרים ההגדה רק בב' לילי פסח, ובארץ ישראל רק פעם אחת בלילה א'), והכי נמי הפיוטים האלו שרגילים לאמרם בהקפות כמה פעמים בשמיני עצרת ושמחת תורה. ועיין מגן אברהם בזה (ס"ק ו'):

[ב] **אדם חשוב שאין דרכו בחול להטות מותר בכל גוונא.** עיין בטורי זהב (ס"ק ה') הפירוש רק כשברור הוא שאין דרכו להטות, אבל מסתמא לא אמרינן כן דיש גם באדם חשוב שדרכו להטות בחול וכו', עד כאן לשון הטורי זהב. וכדי ללמד זכות על העולם, וכל הצדיקים גאוני וקדושי ארץ שלמדו בספר לבדן, מימי אבותינו הקדושים ז"ע ועד עתה, וכי יכולים לומר ברור דאין דרכן להטות מעולם כנזכר לעיל, והחיתר הוא בעל כרחך כיון דהוא נר של שעוה ושל חלב ולא של שמן (שאינו נהוג אצלינו ללמוד אצלו), ועל פי דברי הטורי זהב (ס"ק ב') בשם הבית יוסף.

אך גם זהו אינו היתר ברור לכתחלה, ובפרט למדקדקים. ועיין מגן אברהם (ס"ק ג'), ועיין בשו"ת כתב סופר (אלו"ח סימן ס') דמחמיר אפילו בברות היפות (מילי קערלען). ונראה לי טעמא דהיתרא, משום דגם אם הורגלו לתקן הנר לא

רפ תשמיש המטה בשבת

סעיף ב [א] מותר לבעול לכתחלה בתולה בשבת ואין בו משום חובל ולא משום צער לה:

רפא שלא יכרע בולך אנחנו מודים

סעיף א אין לשחות בולך לבדך אנחנו מודים שאין לשחות אלא במקומות שאמרו חכמים: הגה ונוהגים שבשבת מאחרין יותר לגמר לבית הכנסת מבחול משום דבתמיד של ימות החול נאמר בנקר ואגל שבת נאמר וביום השבת דמשמע איחור (מרדכי פרק כ"ב) ונוהגין להרבות בזמירות של שבת כל מקום לפי מנהגו וכל דבר אם לא אמרו אין מחזירין אותו מלבד אם לא אמר לגל אשר שבת וכו' מחזירין אותו ויש להאריך ולהגעים [א] בזמירות ואין למהות במאריך בהם אף על פי שהמוחה מכוין משום ביטול תורה (אור זרוע) ומכל מקום בשבת ויו"ט לא יאריך יותר מדאי כדי שיאכלו קודם שעה ששית כדלקמן סימן רפ"ח:

נמוקי אורח חיים

שם אדם חשוב מעולם אם ידו למוך הפתילה והשלהבת לנקות הפתילה מאפר וכיוצא, רק על ידי כלי הנקרא שניין שערעל העשוי לכך ומונח אצל המנורה וגרות, וזהו ברור דרך אבותינו מעולם, ובשבת כשאין זה מונח, ממילא יזכור ולא יוכל להטיב את הגרות, (וכמדומה לי ששמעתי זה הטעם מאאמו"ר הקדוש ז"ע), ואלו דבריו בהיתרא לבעול אבותינו ורבותינו מי כמוהם מורה, שהיו מרכבה לשכינה הקדושה ומכסיא של תורה:

[א] מותר לבעול לכתחלה בתולה בשבת וכו'. עיין טורי זהב (סק"ב) ובאר היטב (שם) דכן נהגו גם צדיקים וגאונים לכתחלה. ותמהתי בראותי בשאל אברהם להגה"צ מבטשאטש ז"ל (סימן שנ"ע סעיף ד') שכתב ובפרט לפי מה שנוהגים שלא לבעול לכתחלה בשבת וכו'. והנה לא ידענו ולא שמענו מנהג זה, (ואולי היה מנהג איזה אנשי בטשאטש הנחמדים וכפי דבריהם פשטו טלפים, ואותו צדיק ז"ל האמין להם לאומנו), ואדרבה ידענו ושמענו מרבותינו ואבותינו הקדושים ז"ע מתלמידי תלמידי הבעש"ט הקדוש ז"ע שעשו בכונה אמונת בניהם ונכדים בערב שבת קודש ועשו מעשה לבעול לכתחלה בליל שבת קודש:

[א] בזמירות של שבת. עיין מגן אברהם (סק"ל) בשם כנסת הגדולה (סימן רל"ז) שיש מקומות שמדלגין פסוק והוא רחוס ביהי כבוד. ועיין מה שכתוב בסידור האריז"ל שלא יחסרו ביהי כבוד (בשחרית שבת) פסוק והוא רחוס, שהוא ס"י פסוקים מלרופי שם שד"י. ועיין מה שכתב בזה אאמו"ר בשו"ת נצי תפארת (סימן פ"ל), וגם אנן בעניותן בשו"ת מנחת אלעזר (חלק ד' סימן י' אות ז'). כי ברור שאין הפירוש בזוהר הק' (רעיא מהימנא פ"ג רמב, ב) רק שלא לומר בשבת קודש ערבית להתחיל והוא רחוס, וכמו שכתוב באור החמה שם, וכמ"ש אאמו"ר בנצי תפארת שם.

ועתה מצאתי כן בשאל אברהם (להגה"צ מבטשאטש ז"ל) על אורח חיים (מ"ה סימן רס"ז סעיף ב') שכתב גם כן שי"ל שאין הכונה בזוהר הק' למנוע אמירת והוא רחוס רק הנהוגה לומר תחלת הלילה בערבית, ובפרט במוצאי שבת קודש שהוא רחמים על הנדונים, ועל זה כתב שם בזוה"ק (ופירש עוד זוה"ב קל, ג ולי"ה, ב) דרק במוצאי שבת קודש, אבל בליל שבת קודש אין לומר זה, משמע דמיירי בהתחלת ערבית שבת קודש. ועוד כתב שם סמוכין שאין לדלג פסוק והוא רחוס ביהי כבוד, עיין שם:

רפב קריאת התורה והמפטיר בשבת

סעיף ג [א] הכל עולים למנין שבעה אפילו אשה וקטן שיודע למי מברכין אבל אמרו חכמים

נמוקי אורח חיים

[א] **הכל עולים וכו'.** עיין מגן אברהם (ס"ק י"ח) בשם הלבוש (סימן רפ"ג סעיף ד' בהג"ה) הנהגת חיובי העולים. והנה ראיתי בכתב יד שם שלמה לאחזמו"ר ז"ע (הגה"ק מפה"ק) שכתב עובדא הוי ביום ב' בקריאת התורה היה אחד שיש לו יארצייט (באותו יום), ואחד שאשתו בלה היום לבית הכנסת (אחרי לידתה, הכי הוי עובדא, ושאלוני על ככה) מי נדחה בקריאת התורה מפני מי ביום ב', (שלישראל אין רק עלי' אחת היינו שליש). ולכאורה נראה דמי שהולכת לבית הכנסת הוא קודם ומדחה להיארצייט, וכן מפורש בלבוש (אורח חיים סימן רפ"ג ומגן אברהם שם) שמי שאשתו הולכת לבית הכנסת הוא קודם להיארצייט. אמנם בלבוש ומגן אברהם לא נמצא התקנה רק בשבת שאשתו הולכת לבית הכנסת, כמ"ש שם כמה פעמים בלשונו בפירוש על שבת, וכן לא נמצא בשום מקום התקנה על יום החול (ב' וה'), והסברא לזה י"ל על פי מה שכתוב בשער אפרים (שער ב' אות ד' בשפסי שערים) הטעם שמחויב לעלות בשבת כשאשתו הולכת לבית הכנסת, משום דכשהוא עולה ומנדר עצורה הוי כמו הקרבת קרבן, עד כאן דבריו. וכיון שבמדינתנו אין המנהג לנדור בחול, על כן לא נעשה התקנה ומנהג רק בשבת.

ומטעם זה נראה לי גם אם יהגו במדינתנו באיזה עיר מעתה לנדר בחי שבירך גם בחול, גם כן אין הבעל חיוב אז לעלות ולדחות אחרים, כיון שמעיקרא לא נתקנה ולא הונהג לימות החול כנזכר. וגם כיון שהיארצייט הוא לטובת המת, על כן נראה שהיארצייט קודם. וגם אם יימא שהדבר ספק, גם כן היארצייט קודם, כמבואר בש"ך יורה דעה (סימן רס"ה ס"ק כ"ג) בשם מהר"ם מינץ לענין בעל ברית ויארצייט שבשאין מנהג קבוע אין לדחות את היארצייט, ומי שמדחה את היארצייט כאלו מעכבו מלעשות מצוה, וכאלו גוזל את המת, עיין שם. ומשמע שכל שאין מנהג קבוע וברור אין לדחות את היארצייט, ובפרט שבאמת כי בעל היארצייט אם לא יעלה היום יחסר להנפטר הטובה שמגיע לו מהעלי' וברכות של בנו, מה שאין כן בעל האשה יוכל לעשות בשבת הבא, עד כאן לשון אאזמו"ר המזכר לעיל בשו"ת שם שלמה כתב יד:

והנה נסתפקתי למעשה שנשאלתי כשאירע בשבת אחד בברית המדרש שהיה בעל היארצייט בו ביום, ובעל מצוה שנעשה בר מצוה גם כן בו ביום, ושניהם רוצים בהמפטיר. יען כי מבואר בלבוש שם וגם בשער אפרים ובשארי אחרונים, וגם אאזמו"ר המזכר לעיל בשם שלמה כמ"י סידר שם קדימות העולים וחיובן, ושם נמצא דנער שנעשה בר מצוה (שנשלמו לו י"ג שנים ויום אחד) באותו יום הוא קודם הרבה ליארצייט. אמנם י"ל דהתם מיירי בפשיטות מי קודם כגון שיש רק עלי' אחת ומי שידחה מפני מי, על כן יארצייט שהוא רק טובת המת נדחה מן המי בר מצוה שבא היום לכלל חיוב מצות התורה ומברך ומי ויודה ברבים (באותו יום) להשם יתברך על התורה שבא לכלל ברית הקהל והעדה בני ישראל שקבלוהו לשמור מעתה ועד עולם על כן החיוב לקרותו לתורה בשבת קודש גם כשנעשה בר מצוה בתוך ימי השבוע באותו יום שלא היה קריאת התורה משום לא פלוג, כי לאו בכל יומא הוא קריאת התורה ביומא החול על כן יקראוהו בשבת שנעשה כבר בר מצוה וחיובא, (וחהו מנהג ברוב ממה

אשה לא תקרא בצבור מפני כבוד הצבור: הגה ומנו דוקא מנטרפים ממין הקרואים אבל לא שיהיו כולם

נמוקי אורח חיים

שנהגו קצת שיקראוהו למפטיר בשבת קודם מקודם, כמו חתן שמזמרין אותו, ובשבת קודם שנעשה בר מצוה לא יקראוהו עוד), וזהו בעלייה לגרך על התורה. אבל בשבת קודם כמזכר לעיל שהסכסוך ביניהם הוא רק מי שיעלה מפטיר, ומי שלא יעלה מפטיר יקראוהו עלייה אחרת מהז' קרואים.

והנה מטאר ברמ"א יורה דעה (סימן שפ"ו סעיף ד') בשם כל בו שנוהגים שהאבל (תוך י"ב חודש ובימלייט) מפטיר בגבית, ומתפלל ערבית במוצאי שבת קודש, עיין שם. והנה המעלה של עליית מפטיר של האבל או בעל היארצייט יותר משאר העליות, כי לכאורה קשה דהרי המפטיר הוא פחות שבהם וקטן יוכל לקרות, לכך מפיסין אותו, ואמרו חז"ל (מגילה כד, ב) שמוסיפין לו שהמפטיר פורס על שמע גם כן לפני הנטר, אלא ודאי בעל כרחך משום שיש בו הרבה ברכות יותר היינו ברכות הפטרה זהו טובה לנפטר הברכות שאומר בנטר, כמו שמזכר לעיל ברמ"א שם בשם מדרש כמזכר לעיל, ומעשה דרבי עקיבא שהגיד הנפטר שיהיה לו טובה כשיאמר בנו קדיש וברכו (וכיולא) בנטר, ועל כן המפטיר משובח לזה שיש לו מעלות ברכות רבות כמזכר. (ולא תקשי מדוע לא תיקנו שיתפלל האבל לפני העמוד שיש בו ברכות יותר, ברכות חזרת השליח ציבור וקדישים של תפלה, לא קשה מידי, דהנה בתפלה לאו כולי עלמא גמירי להתפלל לפני העמוד בנטר על כן לא תיקנו לכל. [וכן המנהג בבית הכנסת הגדולה והישינה בקראקא, ונכתב בספר התקנות שם, ובודאי בהסכמת חבר העיר מרן הרמ"א ז"ל בכבודו ובעצמו שם, כי אבל לא יתפלל לפני העמוד שם גם בימות החול, והטעם ידוע משום לא פליג ומשום שאינם בקיאים, רק מעריב מתפלל האבל לפני העמוד שם שאין בו חזרת השליח ציבור ואינו צריך ידיעה ובקיאות כל כך, מה שאין כן שחרית ומנחה יתפלל רק השליח ציבור הקטן. מה שאין כן מפטיר שמלמדין אותו, כמזכר להלן. אבל באמת למי שיכול, כבר כתב הרמ"א שם, שלהתפלל לפני התיבה עדיף יותר מקדיש שנתקן רק לקטנים, עיין שם).

ואולי י"ל גם כן הטעם שנוהגים להפטיר בגבית יותר משארי עליות, משום שמפטיר יוכל לעלות גם קטן על כן בהיותו יתום מלמדים אותו והורגלו לקרותו למפטיר, (כיון ששארי עליות אסור לו לעלות בהיותו קטן), על כן גם בגדלותו לא יסיר ממנו מחזקתו למפטיר (ליארצייט), כמו קדיש שתיקנו לקטנים כיון שאסור לו לעבור לפני התיבה בקטנות, על כן גם כשיגדיל וחזקין לא יסיר ממנו מקדיש ויחזיקו ביארצייט ו"ב חודש מיום יותר מהתפלה לפני העמוד, [והאריז"ל באמת לא מצינו רק שאמר קדיש יתום בג' תפלות ביום שמת בו אביו ואמו, או ב"ב חודש, והוא הקדיש יתום בכונתו שם לתיקון וטובת הנפטר, ולא מצינו כלל שהתפלל לפני העמוד אז, ומי יוכל אליו להתדמות ולנכות, וגם לאבותיו בקדושתם, וגדול נשמתם]. על כל פנים זהו לכאורה נראה השערה קרובה כי המפטיר הוא הורגל בחיובא מפי הקטנים כמו הקדיש, אך מי עלה שמיש וירד מיזו הוא טובה להמת ואיזו הוא הטעם העיקרי. וי"ל הטעם משום ריבוי ברכות ההפטרה טובה לו כמזכר לעיל.

מה שאין בן קטן בן י"ג שנה שנעשה באותו יום, (שנ"ל כמזכר לעיל רק לעלות ולברך על התורה ביום מיוחד) שיכול לעלות גם בשארי עליות, (הגם שמלמדים את הנערים בתלמוד תורה ומדריס לומר הפטרה וברכות בגיגון הרגיל, ונמצא שכבר למד זה לחנם, כיון

נשים או קטנים (ר"ן וריב"ש) ואין עבד כנעני כדין אשה אבל אם אמו מישראל מומר לעלות (הגהות מיימוני פרק י"ב מהלכות תפלה) ואסור לקרות בראש מגולה ואין איסור לקרות עם הארץ נכבד עשיר וגדול הדור לפני תלמיד חכם כי אין זה ביון לתלמיד חכם רק כבוד לתורה שמתכבדת באנשים גדולים (פ"ז) וממזר מומר לעלות לספר תורה (מהר"ם מפרלא) ועיין לקמן סימן קל"ז מסדר הקרואים.

רפד דיני הפטרה וברכותיה

סעיף א [א] מפטירין בנביא מענינה של פרשה ואין פוחתין מכ"א פסוקים אלא אם כן סליק עניניה בבציר מהכי כגון עולותיכם ספו על זבחיכם: הגה ודוקא בשבת בעינן כ"א פסוקים

נמוקי אורח חיים

שמפטיר עתה אחר בעל היארצייט, מכל מקום פשוט שאין זה מעכב לדחות על ידי זה את היארצייט), על כן הוריתי שבעל היארצייט באותו יום קודם למפטיר. אך מפני דרכי שלום נעשה גורל, ולבעל היארצייט עלה הגורל לטובה:

[א] **מפטירין בנביא מענינה של פרשה ואין פוחתין מכ"א פסוקים וכו'.** הנה אעתיק בזה מה שהשבתי לתלמיד חכם אחד, במי שהתחיל בהפטרה (בפרשת בשלח) כמנהג אשכנזים ודבורה אשה נביאה וגו', רק טעה וסיים "את יבין מלך כנען לפני בני ישראל", ועיקר הפטרה לבולי עלמא היינו ותשר דבורה וגו' לא אמר, והתחיל ברכת הפטרה שלאחריה. והנה עוד שחיס רעות עשה שהגיד פחות מכ"א פסוקים, ופסקינן בשולחן ערוך (סימן רפ"ד סעיף א') בזה דלא יפחות מכ"א אלא אם כן סליק עניניה. וגם הבאתי מלעיל בשולחן ערוך (סימן קל"ז סעיף ד') בשקרא בתורה ט' פסוקים כל התלתא גברי כיון דלא אפשר יותר, כגון בפרשת ויצא עמלק בפורים, שפיר דמי.

והנה מ"ש מדברי המחצית השקל (סי"ש הסימן) כיון דלא אפשר, לא הבנתי מעולם מה זהו המי - אפשרות בזה אם יתחילו בפסוק ויאמר ה' אל משה עבור לפני העם וקח אתך וגו', ובתוך קריאת הכהן יקראו בלירוף הש"ם בקרבנו אם אין (ומיד) ויצא עמלק, כדרשת חכמינו ז"ל, ומהו זה טירחא אם בראש חודש שהוא יום מלאכה יקראו מקודם בפרשת התמיד, מכל שכן בפורים שהוא יום י"ד מנהג בטול מלאכה כמבואר בשולחן ערוך בכמה מקומות, ובפרט מה שצריכין למחיית עמלק וקריאת המגילה אז בעת התפלה. אמנם לעומת זה מ"ש מדברי הכסף רחמים על המסכת סופרים והגר"א, הנה כיון דאנן אין נוהגין כן רק לקרות ט' פסוקים, ואין כופלין כלל הפסוק האחרון, ופוק חזי וכו' בכל העולם, על כן בודאי יש לסמוך בכהאי גוונא על כל פנים בדיעבד.

אמנם מ"ש כי בנידון שאלתך על כל פנים קרא המפטיר בענינא דפרשה, ולא מענינא דשירה, עד כאן דבריו. ותמהתי הלא אינו ענינא דפרשה הוא החלק ראשון מהפטרה, שהוא רק (למנהג אשכנז) פתיחה לפני השירה (ותשר דבורה) שהוא ענינא דפרשה, וכן מפטירין בז' של פסח שירת דוד המלך, וכן בפרשת האזינו (שבל בין יום כיפור לסוכות) שהוא שירת האזינו גם כן בשירה, וזה פשוט. אבל זהו הפתיחה לבד בלא ותשר דבורה מהו ענינא דיומא דפרשת בשלח, הלא לא מזכר שם שום ענין הדומה אפילו במקצת לא ממפלת שונאנו בים, או מענין פרשת המן ומחיית עמלק כלל וכלל, לא מיני' ולא מקצתי'. על כן בודאי כשנזכר אחר ברכה א' דברכות שלאחר הפטרה י"ל דלא הוי הפסק שיגמור אז ההפטרה וכמו שביארתי, וכן הדעת נוטה.

ג׳ פסוקים לכל מ׳ מן הקרואים אבל ביו״ט שקורין חמשה סגי בט״ו פסוקים (מהר״ם פאדוא״ה) ולא נתקנה ההפטורה רק בלבד אחר שקראו בתורה (תשובת הרמב״ן סימן קל״ט) אבל בלאו הכי אסור לקרות עם הברכה שלפניה ולאחריה אבל בלא ברכה שרי (מים יוסף):

סעיף ז בשבת שהפרשיות מחוברות מפטירין בהפטרת פרשה שנייה: **הגה** ויש לקטן סימן תכ״ח ונהגו להזכיר אחר קריאת התורה נשמות המתים ולברך העוסקים בצרכי צבור כל מקום לפי מנהגו (שבלי הלקט והגהות מרדכי פרק קמא דשבת) ונוהגים לומר יקום פורקן ואין בזה משום איסור חמינה בשבת [ב] וגם כן

נמוקי אורח חיים

אך מה נעשה אם נזכר רק לאחר כך בשעת תפלת מוסף, והוי לפי עניית דעתי כמו אם אמר בטעות הפטרה של שבת אחר, היינו פרשה אחרת, שאין לה שום שייכות עם פרשה זו לא בערך והדומה מעינא דהאי פרשה או האי יומא. והנה כשאירע כזה לא נמצא מבואר בשולחן ערוך, אלא נראה מסברא דיקרא אחר כך אחר התפלה ההפטרה של השבת בברכותיה, כיון שלא קיימו דברי חז״ל והשולחן ערוך לקרות הפטרה מעינא דיומא והפרשה.

וזהו לאפוקי ממה שהעידו לפנינו תלמידי חכמים במעשה רב ורבי מהגולים למדינתנו בתחלת המלחמה שאמרו בפרשת נח שחל ראש חודש חשון ההפטרה של נח, ולא של שבת וראש חודש, וזכרו בעת תפלת מוסף, ולזה לקרות בתורה עוד הפעם ז׳ גברי וגם מפטיר ולומר ההפטרה של ראש חודש בברכות הפטרה. והנה אם לא אמרו מעינא דיומא כלל יש לומר בסברא דלעיל דצריך לצרך לומר עוד הפעם ההפטרה מעינא דיומא בברכותיה.

אבל בדבר הוראה מוטעת המזכר לעיל שמים רעות עשה. א), כי החס לא טעו לומר של פרשה אחרת רק שלא אמרו של שבת וראש חודש, ועל כל פנים הוא מעינא דיומא של הפרשה (נח) שקראו אז, על כן בודאי אין לומר עוד ההפטרה בברכותי׳, (ודי אם יחמירו לומר בצבור הפטרה של שבת וראש חודש בלי ברכות) שיהיו לבטלה, דהא אין מזכירין בשבת של ראש חודש בברכת הפטרה של ראש חודש כלל, כמ״ש מרן המחבר בזה (סעיף ב׳), וכיון שאמרו הפטרה של שבע זו מה שייכות עוד לברכות לבטלה בפעם ב׳. ג), מהו הצורך לקריאת התורה עוד הפעם ולברך כל כך ברכות לבטלה בכל הקרואים, כיון שהיה אחרי חצות היום כבר, וכבר שמעו כולם קריאת התורה. והגם שכתב הרמ״א בזה דלא נתקנה ההפטרה בברכות רק אחרי שקראו בצבור בספר תורה, ובמקום שאין ספר תורה לקרות בצבור אין מפטירין בברכה גם כן, אבל אין הקריאת ספר תורה בהפטרה.

ולא גרע ממ״ש המגן אברהם בזה (פ״ק ו׳) דאם אין עירוב שיכולין להביא חומש בבית הכנסת, הולכים ומפטירים בבית שיש בו חומש, והיינו בברכות, כמ״ש הפרי מגדים בזה (במשבצות סק״ח), עיין שם. ואין צריך לקרות בבית ההוא אם כי בספר תורה קראו במקום אחר רק שלא אמרו שם הפטרה מפני שלא היה שם חומש. אם כן הכי נמי פשוט שיצאו בקריאת התורה מקודם, הגם שלא אמרו אז ההפטרה של השבת יוכלו לומר אחר כך במקום אחר בחומש הפטרה הראוי׳ כמזכר לעיל. מכל שכן בכהאי גוונא שאמרו הפטרת פרשת נח כמזכר לעיל של אותו שבת, שאינו צריך לברך גם כן על הפטרה של שבת וראש חודש שיאמרו אחר כך, וזה פשוט וברור, עד כאן דברי חשובתי המזכר לעיל:

[ב] גם נוהגים לומר אב הרחמים וכו׳ כו׳ כשיש חתונה או מילה. עיין בחשל אברהם (להגה״ק מטשעבוש ז״ל) בזה, דכשיש יתרליעט

נוהגין לומר אב הרחמים ובכל יום שאין אומרים בו נדקתך נדק אין אומרים אותו וכן כשיש חתונה או מילה ויש מקומות שאין אומרים אותו כשמברכין החדש [ג] מלבד בימי הספירה והולכים בכל זה אחר המנהג.

גמוקי אורח חיים

בחול יזכירו נשמות אחר קריאת התורה (במקום שנהגו כן). והגם שבשבת קודש כשחל מילה לא יזכירו נשמות כנזכר, שאמי התם (דתרתי לטיטתא) משום שמחת שבת קודש ושמחת המילה, על כן נמנעים מלהזכיר (כנזכר לעיל ברמ"א), מה שאין כן בברית מילה בחול, עד כאן תוכן דבריו. והוא תמוה קצת לכאורה, דהא חזינא דשבת קודש לא אהני לזה כלל, דהא מזכירין נשמות בכל שבת במקומותם, ורק משום המילה מדחין, אם כן מהו גריעותא דכת המילה בחול. ואי משום שהוא יארליי"ט בו ביום, הא גם אם חל יארליי"ט ביום שבת קודש כשיש מילה אין מזכירין.

ובפרט מה שכתב שיש להזכיר אז בחול (גם כשיש מילה) יארליי"ט, ועל ידי זה יזכיר גם כן הנשמות שאין זמנם נחוץ אז, עד כאן לשונו. ואינו מובן כלל, ופשוט דאין לדמותו (אולי) למתוך שהותרה הוצאה לצורך הותרה שלא לצורך וכיוצא, ואין להאריך.

וגם מה שכתב החילוק דבחול אין מצין אחר הזכרת נשמות וקריאת התורה רק קודם עלינו, מה שאין כן בשבת דמזכירין נשמות ואחר כך מצין מיד, כגון בראש השנה, ונזכר ז"ל בכבודו ובעצמו מיד דבראש השנה אין מזכירין נשמות. אך הוה ליה למימר עדיפא מיניה, דביום הכיפורים כשיש ברית מילה מצין מיד אחר הזכרת נשמות קודם אשרי, ואז ביום הכפורים מזכירין נשמות בכל המקומות גם כשחל בשבת קודש, וגם כשחל ברית מילה אז ומצין אז מיד כנזכר, אם כן אין מזה ראיה כלל לשאלתו.

אך מה שכתב כיון שבשבת קודש שיש בו ברית מילה בשחרית יכולין להזכיר נשמות בתנחה, מה שאין כן בחול וביום היארליי"ט דעבר זמנו אם לא יזכירו אז (דאין מזכירין בתנחה בחול), זהו טעם הגון וחילוק קצת. וגם יש לי עוד להביא קצת ראיה לדבריו ולהזכיר על כל פנים את היארליי"ט שלו (לבדו), דכיון דבימי הספירה והוא שבת קודש ויסן ומברכים אייר וגם יש בו ברית מילה, והוא ג' לטיטתא (מלבד שבת קודש), [ולפעמים גם ד' לטיטתא כשיש שם חתן שנשא קודש ראש חדש אייר בתקוס שנוהגים כן], ואף על פי כן אומרים אב הרחמים, כמ"ש בה ברמ"א. ועיין מגן אברהם (סק"ח) ולבושי שרד (שם) טעם ימי הספירה, כיון שאז נהרגו לאלפים ורבבות מישראל על קידוש השם בימי הספירה, וכמעט אין יום שאין בו יארליי"ט מהקדושים האלו, על כן הוי כמו יארליי"ט, (ועדיף יותר ביארליי"ט דקדושי ישראל רבים), ואומרים אב הרחמים כנזכר גם במילה ושבת קודש (וג' לטיטתא כנזכר לעיל), על כל פנים ביארליי"ט של יחיד בחול שיש להזכיר (במילה לבד). וכיון שאין זה נהוג כלל להזכיר נשמות בחול במקומותיו ובגלילותנו, על כן לא אתרין בה:

[ג] מלבד בימי הספירה. עיין מגן אברהם (סק"ח, ועיין אגל אברהם שם) דגם כשמברכין ראש חודש סיון אומרים אב הרחמים, ועיין בה בדבריו (שם"ק הקדוש). ויש להסתפק כשחל ערב שבועות בשבת אם יאמרו אב הרחמים, לאשר בכל ערב יו"ט אין אומרים תחנה, על כן גם אב הרחמים אין אומרים. אך זה אינו דומה בתר טעמא שאומרים אב הרחמים בכל שבתות הספירה (גם כשיש ג' או ד' לטיטתא כנזכר לעיל) משום הגזרות והריגות שהיו בהם, ואם כן הכי נמי ערב שבועות שהיו הריגות ר"ל ביותר מכמה קדושים

רפז ניחום אבלים וביקור חולים בשבת

סעיף א יכולים [א] לנחם אבלים בשבת וכן יכולים לבקר את החולה ולא יאמר לו כדרך שאומר לו בחול אלא אומר לו שבת היא מלזעוק ורפואה קרובה לבא ורחמיו מרובים ושבתו בשלום: הגה ויש אומרים דאינו צריך לומר ורחמיו מרובים וכו' וכן נהגו (רמב"ם פרק כ"ד):

נמוקי אורח חיים

כנודע, (וכגרמה מהפיוט שלפני שבעות שהיו המורגות ר"ל מקדושי עליון בראש מודש סיון ובסמוך ליה, וכנודע בספרים וסיפורים מזה).

וי"ל דלא עדיף ערב יו"ט זה מיו"ט ב' דשבועות שמזכירין נשמות, ואב הרחמים הוא גם כן הזכרת נשמות. והגם שלפעמים כשמאריכין ומרבים בהוספות בקריאת התורה פרשת במדבר אומרים אב הרחמים כשהוא כבר אחר חצות היום, והוי ערב יו"ט אחרי חצות כבר, מכל מקום כיון שנתקן לאומרו בבוקר קודם חצות, (והוי כמו ערב ראש השנה שאין אומרים נפילת אפים ותחנה בבוקר רק בסליחות זכור ברית אומרים, וגם כשמאריכין בסליחות ערב ראש השנה עד היום עם כל זה נופלים על פניהם כמו שנתקן לאומרו בלילה אז, כמ"ש במגן אברהם (סימן תקפ"ז סק"ג), עיין שם). ועל כל פנים יום הוא מימי ספירת העומר שאומרים אב הרחמים בשבת על כן נוטה יותר שיאמרו אב הרחמים כנזכר:

[א] לנחם אבלים בשבת וכן יכולים לבקר את החולה וכו'. עיין מגן אברהם (סי"ש סימן) מהגמרא (שבת יב, ב) דבקושי המירו לנחם אבלים ולבקר חולים בשבת. גראה שהיה כן מנהגם בזמן חכמי הש"ס ובתרגות המזרח לנחם אבלים בשבת, ומימיו על כל פנים בה אבשיר דרא שנמנעים בה בשבת קודש, והוא נכון על פי דין, כיון דמבאר בשולחן ערוך יורה דעה (סימן שפ"ז סי"ן שם) דכשהמנהגים בחיים אל האבל צריך לישב על גבי קרקע, ואם כן בשבת בודאי אסור לישב על גבי הקרקע, וכל ענין ניחום בימינו הוא נהוג העיקר רק שאומרים המקום ינחם וכו', והאבל ר"ל יושב אז על גבי קרקע, וזהו אינו ענין בשבת כלל, וגם המנהגים כשיטתו אז לומר נוסח זה הרי זה כמו אמירות דפרהסיא בימינו, ועיין יורה דעה (סימן שפ"ה סעיף ג') בשם הרמב"ם ז"ל (הלכות אבל פ"ז ה"ט). ואולי בימיהם היה אז נהוג רק לילך בשבת לדבר עמו דברי שלום וידידות ועניים אחרים כדי להפיג צערו שלא יזכור מצרתו שאירע לו ל"ע, אבל לא דרך ניחום כבימות החול. אך לא גראה כן מש"ם ושולחן ערוך, ועל כל פנים בטל זה בימינו בשבת קודש כנזכר:

וגם בענין ביקור חולים בשבת כבר הזכיר המגן אברהם (שם) בה דלא כאותן שכל ימות השנה אין הולכין רק בשבת, עד כאן לשון המגן אברהם. והגם שיש לבאורה ללמד זכות על הבעלי בתים הטורדים על המחיה ועל הכלכלה ומסתרים כל ימי המעשה ואין להם פנאי רק בשבת קודש לבקר החולה גם ממכירים וידידים, אך העיקר מצות בקור חולים ובפרט לעניים מפני שצריך לפקח על צרכי רפואתם בהוצאות וכיוצא, וזהו אי אפשר בשבת, על כן אותן ההולכים רק אז בשבת קודש אולי הוא מחמת מדת קמצנות שבחול יצטרכו לתת ולפייע, מה שאין כן אם ילכו רק בשבת יפטרו מכל זה כיון שאז יאסור לתת מעות וכיוצא עניני חול, והרי זה דבר שקר ואכזריות, ולמזהיר ולמזהר שלומים תן כמי נהר:

רפח דין תענית ודין תענית חלום בשבת

סעיף י נדחף מפני רוח רעה שאמרו לאו דוקא דהוא הדין לכל חולי שיש בו סכנת היום זועקים ומתחננין [א] וכן נהגו לומר מצלאים בשבת על חולים המסוכנים סכנת היום: **הגה** וכן מומר לגרך החולה המסוכן בו ביום (ליקוטי מהר"י בר"ן ומים יוסף בשם הר"ן פרק ג' דתענית):

רפט סדר סעודת שחרית של שבת

סעיף א יהיה שלחנו ערוך ומטה מוצעת יפה [א] ומפה פרוסה כמו בסעודת הלילה ויברך על היין בורא פרי הגפן [ב] והוא נקרא קידושא רבה ואחר כך יטול ידיו (ועיין לקמן סימן רע"ח)

נמוקי אורח חיים

[א] **וכן נהגו לומר מצלאים בשבת.** היינו נוסח מלמלין אנו, שהוא תפלה בעד החולה שנוהגים בבית הכנסת הישיבה בקרלאקא, וכן בשאר קהלות ישנות, להתפלל בעד החולה בין בחול בין בשבת:

[א] **ומפה פרוסה כמו בסעודת הלילה.** מפה פרוסה על הפת, כן כתב הלבוש (סק"ב), ועיין בדברינו לעיל (סימן רע"ח) מה שכתבנו בזה:

[ב] **והוא נקרא קידושא רבה.** עיין בפסחים (קו, ח), ובפרי מגדים (בהשל אברהם סק"ח) בזה, דיש מפרשים הטעם שהוא נקרא קידושא רבה, לשון סגי נהור, מחמת שהוא רק ברכה אחת בורא פרי הגפן, וגם הוא רק דרבנן, כמ"ש הרמב"ם. והנה הגם דקידוש ליל אינו גם כן רק דרבנן כשהתפלל ערבית, (כמ"ש המגן אברהם בסימן רע"ח (סק"ח)), מכל מקום הלילה יש לו מציאות שיהיה דאורייתא, היינו כשישב בסעודה מערב שבת ופורס מפה ומקדש ולא התפלל ערבית עדיין. מה שאין כן בשחרית גם כשלא קידש מבערב, לא שייך לומר (כמ"ש הפרי מגדים) שיהיה בטוקר הקידוש דבר תורה, (כיון שצריך לומר אז ברכת מקדש השבת כמו בערב), דהא גם אם לא התפלל ערבית בשכחה או באונס מבערב מכל מקום אסור לקדש קודם תפלת שחרית, (כיון שאסור לאכול ולשתות קודם התפלה), וממילא כשכבר התפלל שחרית ואמר בא"י מקדש השבת, שוב לא הוי הקידוש לאחר כך דבר תורה רק מדרבנן, לדברי המגן אברהם כנזכר.

אולם זאת ראוי לעורר מה שהקפיד אאמו"ר ז"ע על האומרים לחיים בקידוש של שחרית כששותין, ובאמת הוא זלזול גדול לדרבנן, כיון שבלילה לא יעשו כן לומר לחיים בשחרית הקידוש, והרי מוכיחים מעשיו דבשחרית יחזקוהו (קידושא רבא) לשתיה של חול. דהטעם של לחיים מבואר בתיקוני זוהר הק' (תיקון כד סט, ח) ובשאר ספרים הקדושים למען דאמר ענבים סחטה לו לאדם הראשון (בראשית רבה פי"ט, ה), וגרם מיתה ר"ל, על כן אומרים לחיים בשתיית יין, וכיון דקיימא לן (קהלת ח, ה) שומר מצוה לא ידע דבר רע, על כן אין לחוש בקידוש לארם וקללה, וכיון שיאמרוהו (לחיים) בקידוש שחרית הרי זה זלזול גמור כנזכר. (ובפרט לפי הכונה בהאריז"ל, קידושא רבא כשמו כן הוא, רב וגדול במעלתו מקידוש ליל שבת, וממילא לא שייך בו מגע נכרי היינו שליטת המינים וארסם ומין קללה ח"ו. ובדאי הוא זלזולא שינטרכו בו לומר לחיים כמו בחול כנזכר). [ואל תשיבנו ממה שאמרו חכמינו ז"ל בשבת (פג, ב) ברבי עקיבא שעשה משתה לבנו

סעיף י"ב בהג"ה) ויבצע על לחם משנה כמו בלילה ויסעוד וגם זה הקידוש צריך שיהיה במקום סעודה ושלא יטעום קודם לו כלום כמו בקידוש הלילה ומיהו לשתות מים בבוקר קודם תפלה מותר מפני שעדיין לא חל עליו חובת קידוש: הגה ועיין לקמן כל דיני קידוש סימן רע"ל עד"ב רע"ג

רצג דיני ערבית במוצאי שבת

סעיף ג [א] מי שהוא אנוס כגון שצריך להחשיך על התחום לדבר מצוה יכול להתפלל של

נמוקי אורח חיים

והיה אומר על כוס וכוס תמרא וחי וכו', והלא היה סעודת מצוה ולא צריך לומר לחיים. זה אינו קושיא, וכמו שכתבנו כבר בחיטורי דברי תורה (מהדורא ד' אות ל"ח) דזהו לא דמי לכוס יין והבדלה שהמצוה בכוס יין זה דוקא, על כן אין צריך לומר לחיים. מה שאין כן במשתה גם בסעודת מצוה שמצוה לאכול ולשתות סתם, וגם אינו צריך ריבוי כוסות יין, על כן בעל כרחך הוצרך לומר על כל כוס וכוס תמרא וחי וכו' כדי שלא יזיק כנזכר]. ושכיחא הוא זה בבני הכפרים, מנהגם בורים, אוכלים כאכרים, ונבלע באברים, ושותים כשיכורים, ואם יארע לאחד מהם שמתה תוך השתיה כגון לידת בת וכיוצא אז יתן קידוש בשבת שחרית בבית המדרש ושתו יין שרף, אשר יש בשם שאין יודעין בו תוכת קידוש במדינה זו, כנזכר לעיל בדבריו (סימן ער"ב, ואין כאן מקומו להאריך), ולוותין זה לזה הב הב, לחיים לחיים, כמו בבית המרזח, ואין לך זלזול גדול מזה לקדושא רבה, ותוכת מצותה:

וגם בסעודה ג' בשמיית בורא פרי הגפן יש סברא שאין לומר לחיים, כיון שלדברי הרמב"ם הוי קידוש גם בסעודה ג', וגם על פי כוונת האר"י הכונה שבורא פרי הגפן וכוס יין אז הוא ממקום גבוה מזלא עילאה שאין שם מגע נכרי, וי"ל שגם אז אינו צריך לומר לחיים, ואין כאן מקומו להאריך בדברים שכיסן עתיק יומין:

[א] מי שהוא אנוס וכו' יכול להתפלל של מוצאי שבת מפלג המנחה ולמעלה ולהבדיל מיד. עיין מגן אברהם (פ"ק ד') בשם הרש"ל (מובא בב"י) וב"ח (ד"ה וכתבו) דאין לעשות כן משום דדבר תמוה הוא לרבים. והנה לפלא כי מיד אחר זה כתב בשם הטור דאם וכו' שלא היה להם יין דרשאי לילך לחוץ לעיר (עיין שם בלבושי שרד) ולהבדיל על היין בשבת (מפלג המנחה ואילך), כשלא יוכל לילך לשם מפני הגויים או לסטים ואי אפשר לו לצאת שם. והיתכן דבשביל היין שלא יהיה לו במוצאי שבת יאמר בשבת כשהחמה זורחת בעוד יום המבדיל בין קודש "לחול", וכי זהו תקנו חכמים לומר ח"ו שקר כזה ולברך בשבת באמצע היום והחמה בתוקפה עוד זורחת בימי הקיץ האדומים (מיד אחרי פלג המנחה) ולקרותו "חול".

והנה ראיתי במחזורים הישנים (ווינציאה שכ"ח) כתב בתפלת נעילה באמצע הפיוט והסליחות בחזרת הש"ץ נוסח זה "המבדיל בין קודש לחול חטאתינו יתחול וזרענו ירבה כחול וככוכבים בלילה", ואחר כך אומרים זכור ברית וכו', ומסיים השליח ציבור אחר כך הברכה אלוקינו ואלוקינו מחול לעוונותינו וכו' ברוך אתה ה' מקדש ישראל ויום הכפורים, [וכן הוא במהרי"ל (בסדר נעילה) וזה לשונו: בנעילה אומרים כל הפזמונים חרוזה ראשונה, ואם שבת אומר המבדיל בין קודש לחול, וכן באגודה עכל"ה. אך שם נראה דאומרים הפזמונים האלו אחר התפלה, והיינו אחרי ברכת מקדש ישראל ויום הכיפורים, כמ"ש שם דאחרי הפזמונים יאמר שמע ישראל וה' הוא האלקים ותקיעת שופר, ואם כן לא קשה מה שהעירותי

מוצאי שבת מפלג המנחה ולמעלה ולהבדיל מיד אבל לא יברך על הנר וכן אסור בעשיית מלאכה

נמוקי אורח חיים

להלן על נוסח המחזור יש שאומרים זה המבדיל בתוך התפלה וכנזכר לעיל]. ופלא לכאורה גם כן איך אחר שעשאו חול שאמרו החו"ק המבדיל בין קודש "לחול" כנזכר לעיל, יאמרו ויסיימו הברכה מקדש ישראל ויום הכיפורים. אך שם יש לתרץ בדוחק כיון שאין אומר המבדיל אז בשם ומלכות רק באמצע הפיוט ומרוז הסליחות, וכיון דקיימא לן (עיין מגן אברהם סימן תרכ"ג סק"ט) תפלת נעילה י"ל בלילה גם כן (ועיין מ"ש לקמן סימן תרכ"ג ס"ק ט'), ואז הוא על הרוב כבר משכת לילה כשאומרים זה, ואומרים זה על שם להבא בקרוב כשיסיימו התפלה ובדילו אז תהיה השעה הבאה לישועה וימחול חטאתינו וירבה זרענו, על כן לא קשיא כל כך מה שמסיימין אחר כך ברוך אתה ה' מקדש ישראל ויום הכפורים כיון שאין אומרים המבדיל בברכה רק בדרך בקשה כשיטא בקרוב זמן הבדלה יהיה לברכה כנזכר.

[ולכאורה אמרתי לזה מדברי החתם סופר בתשובות (או"ח סימן ס"ז) בשם המרדכי (מסכת יומא פרק סימן תרכ"ז) דפזמון המבדיל בין קודש לחול שאומרים במוצאי שבת לא נתקן למוצאי שבת דעלמא, רק למוצאי יום הכפורים, על כן אומרים רשאי החרוז מפזמון הלז עוד בעת נעילה, וכאשר הביא זה שם בחתם סופר בכתבו ובעצמו מנוסח מחזור אשכנז. אך באמת יפלא למה נרשם שם במחזור (הישן), וכן במהרי"ל כנזכר לעיל, דרק "כשחל יום הכפורים בשבת אומרים גם זה" המבדיל וכו' כנזכר לעיל, ולמה דוקא ביום הכפורים שחל בשבת, הלא גם כשחל בחול שייך המבדיל בין קודש לחול שמבדילין אז בברכה זו, כמו במוצאי שבת בלי שינוי. ואם כדברי החתם סופר הוה ליה למימר נוסח זה ברשאי החרוזות בנעילה גם כשחל יום הכפורים בחול. וגם בחתם סופר פלפל אם צריכין להקדים כספנו לזרענו, ובמחזור הישן הנזכר לעיל לא נמצא הנוסחא רק זרענו. ומה שתמה הגאון חתם סופר על לשון זרענ"ו כחו"ל, לא קשה. וכן מצינו בתורה בפרשת עקידה (בראשית כב, ו) והרבה את זרעך וגו' (כחול היס). וכן בתפלות רא"ש השנה ותפקדהו בדבר ישועה ורחמים וכו' ונאצלו כחו"ל הי"ס].

אבל על כל פנים בהלכה דידן שיברכו בשם ומלכות המבדיל בין קודש לחול בעוד החמה זורחת ועוד היום גדול לעמוד בשבת קודש, הוא תמוה גדולה. ובשלמא לענין התפלה של ערבית שמתפללין כרבי יהודא מפלג המנחה, דסברא ליה דאז הוא זמן שביבה כבר, הגם שכתבו שצריך לומר קריאת שמע כשהוא לילה, מכל מקום כיון דתפלת ערבית אז מותר להתפלל על כן אומרים גם אחה חוננתנו אז, אבל להבדיל על הכוס כנזכר לעיל מבעוד יום הוא מהלכות עוממות שלא זכינו להבינם כלל. ואם מפני שלא יוכל לטעום בלילה אם יהיה מחוץ לעיר שלא יוכל להבדיל שם, אולם לדעה הא' שפסק המחבר לקמן (סימן רל"ו סעיף ג') דאם אין לו יין ושכר להבדלה ומצפה שיביאו למחר מותר לאכול במוצאי שבת, אם כן למה לו שיבדיל בשבת קודש מבעוד יום הרי ממילא יוכל לטעום כנזכר.

ולכאורה היה עוד מקום להקשות ממה שכתוב להלן (סימן רל"ד סק"ט) המגן אברהם בשם הירושלמי (ברכות פ"ה ה"ב) שאומרים הבדלה בחוזן הדעת משום שאסור לשאול צרכיו קודם שיבדיל, על כן תקנוהו בתחלת שאלת צרכיו, עיין שם. ואם כן איך ישאל צרכיו עוד מבעוד יום גמור. אך י"ל דזהו רק טעם מה דתקנו כן מכמינו ז"ל לכתחלה אחה חוננתנו בחוזן הדעת. וכן כתב בשועות יעקב (סימן רל"ג ס"ק ט') דהך

עד צאת הכוכבים: הגה [ב] ונוהגים לומר והוא רחום וברכו בבריכות נועם כדי להוסיף מחול על הקודש (פור ורוש):

חצר דיני נר הבדלה

סעיף ה [א] אין מברכין על הנר שלא שבת ממלאכת עבירה לאפוקי אור שהודלק לחיה ולחולה שכיון שלא הודלק לעבירה מברכין עליו אבל אם הדליקו עכו"ם בשבת כיון שאם

נמוקי אורח חיים

דאמרינן בירושלמי דאסור לשאול צרכיו קודם התפלה, בעל כרחך ש"ס דילן לא סברא ליה כן, עיין שם.

ויש להעיר עוד במה שהבאתי לעיל ממחזוריס הישנים נוסח פיוט המבדיל בין קודש לחול באמצע תפלת נעילה, שהוא נשען על דברי רב בירושלמי (ברכות פ"ד ה"ח), ועיין תוספות ביומא (פז, ג ד"ה והאמר) דתפלת נעילה פוטרת של ערבית, ופרכינן האיך הוא מזכיר של הבדלה. וי"ל דעל ידי נוסח זה המבדיל בין קודש לחול באמצע התפלה בזה מתורץ ויוצא בשל הבדלה באמצע תפלה לדברי רב כנזכר. וכיון דאנן פסקינן כמבואר בטור ושולחן ערוך להלן (סימן תרכ"ד סעיף ה') דאין תפלת נעילה פוטרת של ערבית, על כן בטלו לנוסח זה מהפיוט במחזוריס. כן יש לומר, ורשמתי בדרך הערה נכונה:

[ב] ונוהגים לומר והוא רחום וברכו **באריכות נועם.** עיין בזוהר הק' פרשת ויקהל (רח, ה) כל נפק שבתא וכו' כדין פתחי ישראל ואמרו והוא רחום יכפר עון וכו' דתקונא שפירא איהו בהאי ליליא כיון דדינא איתהדיר לאתרי' מה דלא איתחזי כד עייל שבתא וכו', עד כאן לשון הזוהר הק'. ומכאן תשובה לאותן שאין אומרים כלל והוא רחום יכפר וכו' במוצאי שבת קודש, והרי אלו מחסירין לנפשם האי תקינא שפירא שיכולין לעשות על ידי אמירת והוא רחום במוצאי שבת קודש, כנזכר בזוהר הק':

[א] **אין מברכין על הנר שלא שבת ממלאכת עבירה לאפוקי אור שהודלק לחיה ולחולה שכיון שלא הודלק לעבירה מברכין עליו אבל אם הדליקו נכרי בשבת כיון שאם היה מדליקו ישראל היה עובר לא שבת ממלאכת עבירה מיקרי.** עיין טורי זהב (סק"ג) שהקשה דהרי בסימן רע"ו הוי היתר לישראל להשתמש לאור הנר שהדליקו עכו"ם לצרכו, כמו במדליק לצורך חולה, כאן לענין ברכה שאי שצריך שלא יהיה שום צד עבירה, עד כאן לשון הטורי זהב. והדברים האלו מרפסין איגרת, ולא זכינו להבין טעם דברי רבותינו ז"ל בזה, דאדרבא איפכא מסתברא, דהרי בנכרי שהדליק נר בשבת לצורכו אין בו שום צד עבירה כלל, ואדרבה הוא מחויב לעשות מלאכה בשבת כדין בן נח, משום יום ולילה לא ישבתו (בראשית ח, כב), ונכרי ששבת חייב מיתה (סנהדרין נח, ב). מה שאין כן ישראל שהדליק נר גם לצורך חולה או חיה, מכל מקום הרי הוא פלוגתא בזה אם שבות המתרה לגבי חולה או רק דמוי', כמ"ש הבית יוסף לקמן (סימן שכ"ח), ועיין בדבריו במנחת אלעזר (ח"ג סימן ס"ז) בבאור הדברים בעה"י.

וגם למאן דאמר המתרה גם לחולה מכל מקום לא שייך לומר דאין בו שום צד עבירה כמו לנכרי בשבת, דהא באמת אינו מצוה שיזדמן חולה לישראל ח"ו בשבת ורק מקרה, אלא שבהאי גוונא המירה המורה לאיסור (וכמו שבארתי שם במנחת אלעזר חלק ג' כנזכר לעיל), מה שאין כן בנכרי

היה מדליקו ישראל היה עובר לא שבת ממלאכת עבירה מיקרי ואין מברכין על אור של עבודת אלילים (טור):

סעיף ז היה הולך חוץ לכרך וראה אור אם רובן עכו"ם אין מברכין עליו [ב] ואם רובן ישראל או אפילו מחצה על מחצה מברכין עליו:

ש שיסדר שלחנו במוצאי שבת

סעיף א [א] לעולם יסדר אדם שלחנו במוצאי שבת כדי ללות את השבת אפילו אינו צריך אלא לבזית:

נמוקי אורח חיים

שלא היה מעולם שום לד עבירה לגביה במלאכה שיעשה לגרכו, אדרבה מחויב ומצוה הוא לעשות מלאכה בשבת כמזכר.

ולחומר הנושא נראה לתרץ בעה"י, דהנה לריכין בזה גר "שבת", וכדאמרינן במקורו (ברכות נב, ע"ב). והנה שבת הוא שייך רק לישראל, כיון דנכרי שבת וכו', ולא נתנו ה' אלוקינו לגוי המצות, כמזכר וכנודע. והנה אמרו חז"ל ביומא (פה, ב) אמרה תורה חלל עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה, ובאור החיים הקדוש (פרשת תשא) פירש בזה הכתוב (שמות לא, טז) ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת וגו'. וידוע מה שהקשו עליו דהא מסקנא דמילתא ביומא שם הוא משום וחי בהם דמתלגין שבת אפילו על חיי שעה, ועיין בדברינו במנחת אלעזר (חלק א' סימן ט') מה שישבנו דברי האור החיים בעזרת השם יתברך דבאמת יכולין לפרש בתורה על פי דברי רבי שמעון בן מנסיא דדרש וסברא ליה כן, ועל כל פנים אם מחלל שבת בעד חיה או תולה הוא כדי שיקוש התולה הלז ויוכל לשמור שבתות הרבה כדברי רבי שמעון בן מנסיא והאור החיים כמזכר, אם כן הרי זה בעצמו שמירת שבת לגרוס הרבה שמירת שבת של התולה או החיה הלז, על כן שפיר מיקרי גר שבת גם שהדליקו בהיתר בשביל חיה או תולה בשבת כיון שזהו גורם שמירת שבת לזה כשיקוש, על כן הוי גר שבת שגורם שמירת שבת. מה שאין כן כשהדליק נכרי שאין לו שום שייכות עם שבת וכמזכר לעיל, לא הוי גר שבת.

ובזה מיושב מה דקשה לבאורה, מה שכתבו המגן אברהם בזה (ס"ק ז') והפרי מגדים במשבצות (ס"ק ג'), דאם הדליק עכו"ם בשביל תולה ישראל שאין בו סכנה גם כן הוי גר שבת, ואם כפי ההחלט דלנכרי גם שהדליק לצורכו בהיתר מעיקרא עם כל זה לא הוי גר שבת, ולמה מהני כשהדליק נכרי בשביל תולה שאין בו סכנה. וכפי דברינו ניתא, דכיון שהדליק בשביל ישראל (תולה שאין בו סכנה) והותר השבות גם כן אצלינו להדליק בשביל הישראל שיקוש ושמור שבתות הרבה כמזכר, על כן הוי גר שבת, ואמי שפיר:

[ב] **ואם רובן ישראל או אפילו מחצה על מחצה מברכין עליו.** עיין מגן אברהם (ס"ק י"ג). וקשה לדעיל (סימן רי"ז סעיף ז') כתב מרן המחבר רק ברוב ישראל, ולא הזכיר ממחצה על מחצה, אם כי בגמרא (ברכות נב, א) מפורש כן דגם במחצה על מחצה מברכין. ומה שיש עוד לפלפל בזה כתבנו בעה"י בהגהות הירושלמי (ברכות פ"ח הל"ו), עיין שם:

[א] **לעולם יסדר וכו'.** עיין מגן אברהם (בריש הסימן) בשם מהרי"ל (מנהגי מהרי"ל הלכות שבת סימן מ') שהיה לו טלית של שבת וקופלו בכל מוצאי

שא באיזה כלים מותר לצאת בשבת ואיזה מהם אסורים

סעיף יא דבר העשוי לתכשיט ולהשתמש בו כגון מפתחות נאות של כסף כמין תכשיט אסור שהרואה אומר שלצורך תשמיש מוציא ויש מתירים אם הוא של כסף: הגה ומכל מקום אסור לנאת [א] בחיק של בריל"ן אף על פי שהחיק הוא של כסף להכמי עיים בעלמם הם משו (בית יוסף) ואם המפתח של נחושת וברזל אפילו מחובר וקבוע בחגורה אסור (מרדכי פרק במה אשה וכ"י בשם תשובת הרשב"א) ויש שכתבו שנוהגין בזה להתיר (בית יוסף בשם תשובה אשכנזית סימן פ"א הרי"ף והאגודה וכן משמע בא"ז):

סעיף כב הבנים יוצאים בזגין (פירוש כמין פעמוניים קטנים) הארוגים להם בכסותם אבל אם אינם ארוגים לא: הגה ולא מהני הא דמחובר לכסות רק בדבר שדרכו להיות מחובר שם אבל אם מיבר שם דבר שאין דרכו בכך אסור (הגהות מיימוני פרק י"ט ובית יוסף בשם תשובת רשב"א ומרדכי פרק במה אשה) ואותן עגוליים ירוקים שגזרה המלכות שכל יהודי יש אחד מהן בכסותו מותר לנאת בהן אפילו אינו תפור בכסותו רק מחובר שם קצת (אור זרוע) וכן [ב] מותר לנאת במטפחת שמקנחין בו האף שקורין פצולי"ט אם מחובר לכסות (היינו שקורין בפולין פאטשילע או טיכעל במדינתנו). והנה מה שנוהגים העולם שיולאים בפאטשילע (טיכעל) כשיולאין לחוץ משיאין אותה על הצואר, הוא אין איסור לענ"ד, כיון שזהו דרך מלבוש הנהוג כשיש רוח או קרירות מבחוץ ויולאים מהבית שהוא חם ומשיאין המטפחת (מחוץ כיס לבשו) על הצואר להגלל מגיים ופחים שלא יתקרר, אם כן הרי זה דרך לבישה גם בחול. וגם לא שייך דילמא אתוי עלי' וכו'. וגם אם יש לו כבר מטפחת על צוארו, אבל מקום להגלל מגיה שהוא סכנת נפשות, כמה פעמים נזהרים כשיולאים לחוץ להשיא כמה שבת כדי להתעסק במצוה מיד, עכל"ה. מכאן ראיה דגם קיפול הטלית של מצוה לאחר התפלה מצוה, וצריך לעשות בעצמו כמנהג אבותיו ורבותיו הצדיקים זי"ע. דאם לא כן מה מצוה איכא בקיפולו שיהיה נחשב מתעסק במצוה בתחלת השבת.

ודוחק לומר על פי מ"ש לקמן בזה (סימן ש"ג) כיון דכשיחיו כך ולא יקפלו בחופן אחר היינו דרך קיפולו, וכשקיפלו בשבת אחר התפלה שחרית (וכמו שמכנים שלא כדרך קיפולו) ויניחו כך אם כן הוי דרך קיפולו ונמצא למפרע שחילל את השבת, אבל כשכופלו במולאי שבת מחדש כדרך קיפולו נמצא דמילול מחילול שבת למפרע (ועיין שם בדבריו לקמן סימן ש"ג), אם כן שוב הוי מתעסק במצוה מה שכופלו מחדש דהו בעצמו מצוה להגילו מחילול שבת למפרע כנזכר, אבל כשלא קיפלו כלל בשבת קודש י"ל דלא הוי הקיפול מצוה. אך זהו לא נראה כלל דמהרי"ל מיירי רק כשקיפלו כבר בשבת בדרך אחר, וזה אינו, דהא בדאי לא קיפל מרן המהרי"ל כלל בשבת, וכנזכר לעיל שם בשם מחצית השקל דעל כל פנים לכתחלה בשבת אסור גם שלא כדרך קיפולו, ואף על פי כן כתב דהוי מצוה כי על כן קיפלו במולאי שבת מיד (ועיין בדבריו בדברי תורה מהדורא תמישאה אות פ"ג, ובדבריו לעיל סימן כ"ח סק"א):

[א] **בחיק של בריל"ן.** עיין מה שכתב בזה מרן בבית יוסף (ד"ה ושמעתי), וכאן במחבר לא הזכיר מזה. ועיין בדבריו בתנחת אלעזר (מאמר ג' סימן ד') באורך בזה בגדרי ההיתר למי שצריך לנאת בבר"ל, עיין שם:

[ב] **מותר לצאת במטפחת שמקנחין בו האף שקורין פצולי"ט אם מחובר לכסות** (היינו שקורין בפולין פאטשילע או טיכעל במדינתנו). והנה מה שנוהגים העולם שיולאים בפאטשילע (טיכעל) כשיולאין לחוץ משיאין אותה על הצואר, הוא אין איסור לענ"ד, כיון שזהו דרך מלבוש הנהוג כשיש רוח או קרירות מבחוץ ויולאים מהבית שהוא חם ומשיאין המטפחת (מחוץ כיס לבשו) על הצואר להגלל מגיים ופחים שלא יתקרר, אם כן הרי זה דרך לבישה גם בחול. וגם לא שייך דילמא אתוי עלי' וכו'. וגם אם יש לו כבר מטפחת על צוארו, אבל מקום להגלל מגיה שהוא סכנת נפשות, כמה פעמים נזהרים כשיולאים לחוץ להשיא כמה

מחוכר לכסות והא דמותר לגלח בגין המרוגין דוקא שאין בהם ענבל ואין משמיעין קול (הגהות מלפני סוף פרק במה אשה):

סעיף כז [ג] יוצאין בביצת החרגול ובשן של שועל ובמסמר הצלוב בין בחול בין בשבת ואין בו משום דרכי האמורי וכן בכל דבר שהוא משום רפואה אבל אם עושה מעשה ואין ניכר בו משום רפואה אסור משום דרכי האמורי אבל כל לחש מותר ולא אסרו אלא באותם שבדקו ואינם מועילים ויש מי שחושש בכל קמיע שאינה מומחה משום דרכי האמורי:

נמוקי אורח חיים

מטפחות כשהוא מלא זיעה מרוב החום ונוח להתקרר ח"ו ונפרע על הצואר, על כן אין איסור גם למי שיש בהם לבושו גם מטפחות הנזכר לעיל משום נקיות צואת האף וכיוצא, וכשיוצא לחוץ משימם על הצואר, דאין שיעור לזהירות מפני הזיעה כשגופו חם כנזכר. ומבואר בה לקמן (סעיף ל"ו) דמותר לגלח בשבת בשני מלבושים זה על גב זה, אין לגרבו בין לצורך חבירו וכו'. והרמ"א דאומר שם בשני חגורות, היינו משום שהוא לבלי תועלת כלל שני חגורות, מה שאין כן בשני מטפחות אז יותר להגלל שלא יתקרר שלא יכנס ויצלוט הרוח, הוי לתועלת ומותר.

ומצאתי כן בחיי אדם (כלל נ"ו סעיף י"ח) שכתב בדרך אפשר להחיר לכרוך על הצואר כיון שלפעמים כורכים אותו בשביל הקור. ומה דמספקא ליה להחיי אדם פשיטא ליה להרב בעל התניא (סימן ש"ח סעיף מ"ג), דהיתר ב' מלבושים או יותר אפילו שרוב פעמים אין דרך להתלבש במלבושים רבים כאלו, מכל מקום הואיל וביומות הקור דרך להתלבש בהרבה מהם על כן חשובים כל השנה מלבוש ומותר להוציאם אפילו לצורך חבירו. אם כן כל שכן בה המטפחות שהם דקים וצריכין לעצמו כמה פעמים כמה מהם לכורכן ביומות הקור, ומותר כל השנה כנזכר לעיל:

[ג] **יוצאין בביצת החרגול ובשן של שועל ובמסמר הצלוב וכו'.** מקורו במתניתין שבת (מה, א), ופסק כן ברמב"ם (פי"ט הל' י"ג), ומיים בלשונו ובכל דבר שמולין אותו משום רפואה והוא שיאמרו הרופאים שהוא מועיל, עכל"ה. והוא בגמרא שם תועלתו. וכן כתב הרמב"ם בכבודו ובעצמו בפירוש המשניות שם, כי אם יקחו אן של שועל מי ויתלו אותו על מי שאינו שיגתו יקוצו, ואם לקחו משועל מת להיפך, וכן יזמו מבעלי סגולות כי כשיקחו מסמר מעץ הצלוב ויתלו אותו על גרגרת מי שיש לו קדחת שלישית וכו'.

וקשה איך כתב רבינו הרמב"ם על זה שכל דבר שהוא משום רפואה, הלא זהו אינו משום רפואה טבעיות כלל, כי מה יועיל לפי השכל אם השועל הזה (שלקחו ממנו השן) חי או מת שם הרחק מיער, וכן מסמר של התלוי" לקדחת שלישית שהם רק סגוליות מתמיהות וזרות מדרך הטבע והרפואה (וכמ"ש שם במגיד משנה), ונפרע הרמב"ם ז"ל אחי הרופאים ואשר הוא תולה על כל אלו הסגולות הן וכיוצא בהן, ואיך יתיר להוציאן בשבת. (וכן קשה בפירוש המשניות שבו פתח שכן יזמו בעלי הסגולות, ומיים אחר כך ברפואות [הטבעיות] שאין כאן משום דרכי האמורי, עיין שם). וכן מ"ש לעיל בה בסמוך (סעיף כ"ה) מדיני קמיעות להוציאן בשבת, ופסק כן גם הרמב"ם, והלא הוא לשיטתו תולה על כל פעולות הסגולות והקמיעות וכתב (הלכות עבו"ם פי"ב הט"ו, פירוש המשניות עבודה זרה פ"ד מ"ז) שלא יועילו, כנודע דרכו, ואיך התיר להוציאם בשבת, ונריך עיון גדול:

סעיף לו מותר לצאת בשבת בשני מלבושים זה על גב זה בין לצרכו בין לצורך חבירו בין שהם שני חלוקים בין שהם שני סרבלים [פירוש פרקל כפות העליון] בין שהם שתי חגורות זו על גבי זו ואפילו אין מלבוש מפסיק ביניהם: **הגה** [ד] ויש אוסרים שני חגורות זה על זה כן מלבוש מפסיק ביניהם (פ"ר ותוספות ומרדכי פרק במה אשה) וכן רגילי לנהוג ומותר ללבוש שני כובעים זה על זה (פ"ר) וכן שני מגפלאות (מגור):

סעיף מ [ה] כובע שהוא מתפשט להלן מראשו טפח אסור להניחו בראשו אפילו בבית משום אהל:

שב דיני נקוי וקפול הבגדים בשבת

סעיף ג מקפלים כלים בשבת לצורך שבת ללבשם בו ביום ודוקא באדם (אחד) ובחדשים שעדיין לא נתכבסו ולבנים ואין לו להחליף ואם חסר אחת מאלו התנאים אסור [א] ויש מי שאומר דלקפלו שלא כסדר קיפולו הראשון מותר בכל ענין ונראין דבריו:

נמוקי אורח חיים

[ד] ויש אוסרים שני חגורות זה על זה וכו'. עיין בס"ק הקדוש (פ"ק ד). והנה שמעתי בשם גדול אחד ז"ל שהגיד עלה למי שיש לו מטפחת בחיקו (שהוא לנקות לותת האף, כמזכר לעיל), שיוכל לקשרה בהחגורה שלו שתהיה חגורה ארוכה, ולא תהיה שני חגורות רק כחגורה אחת קשורה וארוכה, עיין שם, עד כאן שמעתי. ולא אוכל להאמין שיצא זה מפי אותו גדיק וגאון, מפני שיש בשם דילמא אחוי עליה ושלפא ליה, ושם הוא לנאת ב כדרך בני אדם, כי החגורה הוא (על הרוב) שחורה, והמטפחת בחיה מרגלה אחרת (ועל כן אין לחשוש לס"ם בחורי זהב פקי"ד), וכאשר יקשרם יחד לחגורה הרי זה כחוכא ואטלולא ולא דרך מלבוש כלל גם אצל היהודים, והלא יוכל ללבשו להטיכעל על הגואר שהוא שחירה מפני הלינה וגם יוכל ללבוש כמה מהם כמזכר לעיל:

[ה] כובע שהוא מתפשט להלן מראשו טפח אסור להניחו בראשו אפילו בבית משום אהל. עיין טורי זהב (פ"ק כ"ז). ועיין בבאר היטב (פקל"ם) דהאר"ל (בגיל ומעה דף נג) היה מזהר מטעם זה שלא ללבוש הקאפולי"ש בשבת. והנה נריכין ליזהר הרבים בגלולת העליון ומשכנזים שהולכים בשבת בהקאפולישען (הוטען) אשר הראנד שלהם רחב טובא עד שיגיע לטפת, והם ספק מחללים שבת קודש, כי הראנד שלהם הוא קשה ואינו רך ונכפף בנקל. וגם אשר הלכו הרבים הזקנים של גלולת אשכנז בחוגארן בין בשבת בין בחול בכובעים (שיפס הוטען) שיש להם ראנדען רחבים טפח בדאי, וקשורים למעלה בחוט, י"ל דאין משש כל כך, מחמת שהם רכים ונכפפים על ידי החוט כמזכר, ולא הוי אהל, ועיין בטורי זהב כמזכר. אבל ההוטען הפשוטים שהולכים הרבים נריכין בדיקה אם אין בהם רוחב טפח בהראנד לענין שבת כמזכר לעיל:

ועל דבר הכובעים שנקראו שיפסהוטען, עיין מה שכתבנו בה בעזרת השם יתברך בנימוקי יורה דעה (סימן קע"ח בכתב יד, וסבל על דאמרין):

[א] ויש מי שאומר דלקפלו שלא כסדר קיפולו הראשון מותר בכל ענין ונראין דבריו. עיין מגן אברהם (פ"ק ו) בשם שבולי הלקט (סימן קי"ע) דטלית של מלוה אף על

שיא דיני מת בשבת ושאר טלטול מן הצד

סעיף א מת שמוטל במקום שירא עליו מפני הדליקה אם יש כבר או תינוק מטלטלו על ידיהם ואם אין לו כבר או תינוק אם יש לו שתי מטות מטלטלו על ידי שיהפכנו ממטה למטה דהוה טלטול מן הצד ואם אין לו לא זה ולא זה מטלטלו טלטול גמור וכל זה באותו רשות. מת המוטל בחמה מטלטלו מחמה לצל [א] באותו רשות על ידי כבר או תינוק ואם אין

נמוקי אורח חיים

פי שמצות לילית כל היום דיכול להתעטף בו, מכל מקום כיון שאין בדעתו להתעטף בו הוי כמו שיש לו להתליף, והיינו דלדעה ז׳ בדאי אסור בטלית של מצוה לקפלו אפילו שלא כדרך קיפולו כיון דהוי בטלית מצוה כמו שיש לו להתליף כנזכר.

אמנם לדעה השניה הלז דשלא כדרך קיפולו לגולי עלמא מותר, מכל מקום מהמגן אברהם והמחלית השקל נראה דראוי להחמיר גם בשלא כדרך קיפולו שלא לקפלו בשבת. ועיין מי אדם (כלל מ״ד סעיף ד׳), ובשו״ת אבני נזר להגה״ל מסיגוט ז״ל (מאו״ח סימן ל׳), עיין שם מה שלמד זכות על מנהגן של בעלי בתים שמקפלין הטלית בשבת שלא כדרך קיפולו. אמנם האמת יורה דרכו דהך שלא כדרך קיפולו, היינו אם אחר כל שבת יחזור ויקפלנו כדרכו, או כגון שמתפלל בטלית הזה בין בחול בין בשבת, ובחול קופלו כדרכו, ובשבת שלא כדרך קיפולו, דאז משנהו מיד ביום א׳ בשחרית לקפלו כדרך קיפולו. אבל ראינו בעוה״ר הבעלי בתים מקלס יגיד להם כי מקפלין הטלית בשבת אחר תפלת שחרית ומניחין אותו בכיסו עד לשבת הבאה, אם כן הרי זה דרך קיפולו, ואין לו דרך קיפול אחר רק זה משבת לשבת, ואם כן אין דרך להתיר.

וכן ראיתי שהזהיר ועורר על ככה הגאון מברעזאן ז״ל בהגהותיו שנדפסו בספר אורחות חיים (סימן זה). רק שכתב שם הגאון הנזכר לעיל דאפשר דאם בכל שבת מקפלו בענין אחר שרי. אך באמת זה אינו, דאם לא יקפלוהו מחדש ביום א׳ אחר השבת מה זהו שקיפלו בכל שבת באופן אחר. על כן בודאי ראוי ליזהר ולהזהיר על ככה מחילול שבת, וכן הזהירו וצוותו אבותי הקדושים הגאונים אאזמו״ר מפה קהלה, ואאמו״ר זי״ע.

[א] **באותו רשות על ידי כבר או תינוק.** הנה התרתי להלכה למעשה במת ר״ל שאירע בבית חולים של המדינה דפה בשבת, ובאם יניחוהו שם בבית הטאדטען-קאממער [חדר המתים] יש לחוש שינתחוהו (סעקירען) כדרך הרופאים הרשעים בהגליהם כולם למיניהם (כמו שבארתי עליהם בשו״ת מנחת אלעזר חלק ד׳ סימן כ״ח עיין שם). וכאשר פעלו אצלם בשבת קודש (אחרי מיתתו) בנקשות ותחבולות שיתנוהו תפשי להמת להבית בהחל של החברא קדישא בבית המיים על ידי שומרים יהודים שם עד אחרי שבת קודש שיקברוהו כדת, אז העלה יעוצה להגילו רק לנקחו משם מיד כדי שלא ינחמו ויתחרטו לרעה כנזכר לעיל, וגויתי להבית עליו ככר בהמטה ולנשאיהו יהודים הקברים הנושאים לבית החהל של החברא קדישא כנזכר לעיל, והוא פשוט, כיון שבכאן יש עירובין בור הפתח על לד היותר טוב, והבית המיים והחהל הוא בתוך העיר והלורת הפתח העירובין הנזכר, ובאותו רשות מותר לכתחלה לטלטלו ולהגילו מבזיון (שהוא נחות וגיוול כנזכר לעיל), גם לכרמלית אז לרשות הרבים מותר על ידי תינוק, כדלקמן (סעיף ב׳), אבל באותו רשות גם ישראל גדולים מותרים על ידי ככר. ולסמוך על כתבתו אז בגדיו של המת שהיה מונח בהם עודנה

לו כבר או תינוק לא יטלטלנו כלל אפילו להפכו ממטה למטה דטלטול מן הצד שמיה טלטול (ועיין לקמן בסימן זה סעיף ו' מלא פקנמיה):

שיב הנצרך לנקביו במה מקנח בשבת

סעיף א משום כבוד הבריות [א] התירו לטלטל אבנים לקנח ואפילו להעלותם לגג עמו דהוי טרחא יתירא מותר ומי שיש לו מקום מיוחד לבית הכסא יכול להכנים עמו אבנים לקנח מלא היד ואם אין לו מקום קבוע מכנים עמו כשיעור בוכנא קטנה ואם ניכר כאבן שקנחו בו מותר להכניסו אפי' הוא גדול הרבה או אפילו הם הרבה ממלא היד מותר ליטול כולן דכיון שקנחו בהן הוכנו לכך: **הגה** יש אומרים דוקא בחלר מותר לטלטל אבנים (רש"י סוף פרק המוציא יין ור' יהודה מ"ב מ"ו ור"ן) ויש אומרים דאפילו מכרמלית לרשות היחיד נמי שרי דהא נמי אינו רק איסור דרבנן ומשום כבוד הבריות המירוהו (תוספות פרק לולב הגזול והגהות מרדכי פרק הזורק)

שטז צידה האסורה והמותרת בשבת ושלא ישפשף הרוק

סעיף י כל חיה ורמש שהם נושכים וממיתים ודאי נהרגים בשבת אפילו אין רצין אחריו ושאר מזיקין כגון נחש ועקרב מקום שאינם ממיתין אם רצין אחריו מותר להרגם ואם לאו אסור אבל מותר לדורסם לפי תומו [א] ואפילו במתכוין אלא שמראה עצמו כאילו אינו מכוין:

נמוקי אורח חיים

אין לעשות לכתחלה, כיון דתליא בפלוגתא כמ"ש המגן אברהם בזה (פ"ק ס"ז) ושארי נושאי כלים, והוא פשוט לכאורה.

אך הוי לכאורה מילתא דתמוה כשירצו יהודים [ש]הקברים ונושאי המטה יוציאו לגת החיים מת במטה בשבת, (כמעשיהם בחול כך מעשיהם בשבת), כיון שהכבר מונח מבפנים מכוסה בתוך המטה (ולא למעלה על המטה מבחוץ, שלא יהיה כחוכא, וגם לא מצינו שיגזרו גזירה זו שימות הכבר מבחוץ מפני הרואים, כמו בחלב שקדים מפני בשר בחלב שיניחו מהשקדים בחוץ על השלחן וכיוצא, ומה לא מצינו גזירה לגזירה בטילטול דרבנן, ואין לנו לחדש דבר גזירה מדעתינו). והיו יכולין להוציאו במטה על ידי נכרים, אך יהיה בזיון המת. ומצאתי בספר החיים להגאון מה"ר שלמה קלוגער ז"ל (בסימן זה) שהתיר לטלטל מת על ידי כבר מבית המרחץ לבית החיים לאהל כמזכר לעיל (לצורך מצילת נשים), והתיר רק על ידי ישראל כמזכר לעיל, ולא על ידי נכרים מפני בזיון המת, והסכימו עמו אז חכמי עירו, עיין שם. וכבר הורה זקן ההוראה הגאון מה"ר שלמה קלוגער כמזכר לעיל. על כן יפה הוראתי בעזרת השם יתברך על ידי כבר וישראלים כמזכר לעיל:

[א] **התירו לטלטל אבנים לקנח וכו'.** היינו אם אין לו בית הכסא סמוך לשלחנו שהוא מיוחד לו שיוכל להזמינם מאתמול, כמ"ש המגן אברהם (שם ס"ק ס'). אמנם בזמנינו מקנחים בנייר, כי הוא אין בהפשרי בטבענו לקנח באבנים, והוא סכנה שישחית העור והכרכשתא, וכמו שכתבנו לעיל בנמוקי אורח חיים (סימן כ' ס"ק ג'), עיין שם. על כן בודאי יש רשות (בחופן האזכר כשאין לו בית הכסא מיוחד, ומוכרח כמזכר לעיל) לטלטל נייר כפי צרכו שצריך לקנח כראוי, וזה פשוט:

[א] **ואפילו במתכוין וכו'.** עיין מגן אברהם (פ"ק כ"ג) דדבר שאינו ממית לעולם פשיטא דאסור לדרסו לדברי הרמב"ם (עיין פ"י הכ"ה, שם

שיז דין קשירה ועניבה בשבת

סעיף ה [א] עניבה מותר דלאו קשר הוא: הגה ואפילו אם עשה קשר אחד למטה נוהגין בו היתר (מגור):

נמוקי אורח חיים

ה"ד), ואותן אנשים שהורגין השממית שקורין שפי"ן בלשון אשכנז נראה לי דאיסור גמור הוא דהא אינה מזקת. ואף דיש לחוש שיפול לתוך המאכל, מכל מקום מילתא דלא שכיחא הוא ויכול לכסות המאכלים, וגם אחד מאלף שהוא מסוכנת במאכל, לכן יש למתות בידם עד כאן לשון המגן אברהם. עיין ביורה דעה (סימן קע"ז בפתחי תשובה סוף ס"ק ג'), ובדרכי תשובה שם (ס"ק ג'), שיש אדם בשממית. ובאמת יש בהם כמה מינים ועל הרוב אותן שהם קצרי רגלים וגוף עכור ועב הם מסוכנים, כאשר ביארו חכמי הטבעיים במינו, ומי יכול להכריע ולהבחין ביותם, וכבר נשמע פעמים רבות לאין שיעור שמתו כמה אנשים ר"ל מאדם שממית הנמצא בחלב וכיוצא, ובפקוח נפש גם על הרוב אין סומכין וחייבין למיעוטא, (וכפי הנראה לא ידע אדוננו המגן אברהם מ"ש חכמי הטבעיים בסכנת השממית, ואולי לא היה אז שכיח בימיו). עם כל זה כיון דשכיחי נכרים בזמנינו, על כן דרכי להורות בשבת להסירן ולהמיתן על ידי נכרים. ועיין בדבריו באות שלוש (סימן רס"ד סק"ל בהוספת המילה אות י"א), עיין שם:

[א] **עניבה מותר דלאו קשר הוא. הג"ה, ואפילו אם עשה קשר אחד למטה נוהגין בו היתר.** עיין מגן אברהם (ס"ק ט"ו) בשם המרדכי (שבת סימן שפ"ו) לאיסור, אלא אם כן עשה ב' עניבות זה עם זה. ובשלטי גבורים (דף מא מדפי הר"ף אות ג') כתב דדוקא כשעשוי להתיר ביום שרי לעשות קשר למטה, אבל אם הוא לקיימא אסור לעשות קשר למטה, אלא עניבה בלבד. וכן כתב הטורי זהב (ס"ק ז') דאם אינו עשוי להתיר ביומו אסור זולת ב' עניבות זה על גבי זה, ולא קשר למטה כלל.

ועל פי זה שמעתי בשם גדיקים ז"ל, וגם אאמו"ר הק' זללה"ה, שהתמירו בשבת שלא לעשות עניבה בקשירת המפה בגלילת הספר תורה במנחה, (כי בשחרית הוא עשוי להתיר ביומו [במנחה] ומותר), יען שאי אפשר בלתי שיעשה קשר למטה היינו פעם אחת ואחר כך העניבה, כי זולת זה לא יתזיק העניבה כלל, גם אם יעשו שני עניבות יש חשש שיפול ותתפרד ת"ו המפה, ועל ידי זה יפול גד מ' מהספר תורה חלילה, על כן נהגו רק בחתיכה היטב, (ואמרו כי אצל איזה גדיקים לא עשו כלל עניבה בהמפה גם בחול רק בחתיכה ולא ידעתי טעמם). ובאמת נראה לכל כי גם בחתיכה אי אפשר (כשרולה שיחזיק ולא תפול ת"ו) רק כשעושה מקודם כמו קשר מ', ואחר כך תותב השני ראשים, ועיקר האיסור לדעת המתמירים רק הקשר מ' למטה ולא העניבה שעל גבה, אם כן מה הועילו חכמים בתקנתם זו כלל. ועוד והוא העיקר, כי הוא סכנה על ידי החתיכה בלתי עניבה שלא יפול ת"ו הספר תורה מצד מ' כשתתפרד ותפול למטה כשלא תהיה אדוקה ומהודקה כראוי (בלתי קשר ועניבה כלל), כאשר שמענו ר"ל, והגלילה לכל מסורה, לכל אשר יקראוהו, וכשלא יהיה בקי בחתיכה היטב, וכולי האי ואולי, שלא תפול כנזכר לעיל.

על כן נראה לי שיש לסמוך בבהאי גונא ובני ישראל יולאים יד רמ"א, דמותר בעניבה

שיח דין המבשל בשבת

סעיף ט כלי ראשון (פירוש הכלי שמשמש ט על האש) אפילו לאחר שהעבירוהו מעל האש מבשל כל זמן שהיד סולדת בו לפיכך אסור ליתן לתוכו תבלין אבל מלח מותר ליתן לתוכו כיון שהעבירו מעל האש דצריכא מילחא בישולא כבישרא דתורא ויש מי שאוסר לתת לתוך כלי זה בשר מליח אפילו הוא של שור: הגה וגראה לי דכלא מליח נמי אסור אלא דנקט מליח דבלאו הכי אסור משום דס שבו [א] ויש אוסרים לתת מלח אפילו בכלי שני כל זמן שהיד סולדת בו והמחמיר תבא עליו ברכה

נמוקי אורח חיים

אפילו בקשר אחד למטה כמזכר לעיל. וגם יש לערף להיתרא מ"ש לעיל (סעיף ח') ליש אומרים דעד שבעה ימים שעשוי להמירו מיקרי קשר שאינו של קיימא, דגם קשר ממש מותר לעשות לכתחלה כמ"ש המגן אברהם (ס"ק ב'), ולערך מצוה מותר לעשות לכתחלה קשר שאינו של קיימא, כמ"ש המחבר לעיל שם בלי חולק, ואין לך ערך מצוה יותר מזה. והרמ"א כתב שם דבמקום צערא לא גזרו, וכיון דיש סכנה בתחיבה שלא יפול מ"ו כמזכר לעיל, אין לך רעדה וצערא גדול מזה למי שחושש וירא ודואג על ככה, וממילא הוי לערך מצוה כמזכר לעיל, כיון שיש חשש בתחיבה כמזכר, ואי אפשר בחופן אחר לקשור רק על ידי עמיבה.

וגם יש לערף לסמוך להיתרא, על פי מה שכתוב בטורי זהב לעיל בהה (ס"ק ב' בד"ה בהא דאמרינן וכו') בהא דאמרינן בגמרא (שבת קיב, א) בבגדלין של רבנן, ופירש בספר המרומה בשם ר"י דמשעה שקושרים אותו על רגלם בשבת שחרית אינם חולצים מנעליהם אפילו בלילות עד ליל שבת, מפני שלומדים בכל הלילות של חול במלבשיהם ושוכבים מעט וכו', וכתב הטורי זהב דמותר מטעם זה לחלצם ולהמירם בלילי שבת אפילו שהולכים בו כל השבת ואינם ממירים הקשר כל השבת, היינו רק על הרוב כדרכם, אבל יארע לפעמים מפני הטיט שיטירו אותו גם כן, שוב לא הוי קשר של קיימא ומותרים להמירו בליל שבת. והכי נמי י"ל כיון דלדברי המחמירים כמזכר לעיל צריך להיות שיטירו העמיבה ביומו, היינו תוך מעט לעת, ואם כן כשיענבוהו במנחה אפילו שלא יקראו בו עד יום ב' בשחרית, היינו רק על הרוב כנהוג בקריאת התורה ב' וה', אבל יוכל להיות ביום א' שיזדמן לו מגיה וכיולא שירצה להראות חזותו לפתוח להראות לו הספר תורה מבפנים, ואז יפיר העמיבה תוך מעט לעת לעמיבתו במנחה שבת קודש, והגם שאינו רק מיעוטא שיוכל לפעמים להזדמן כן, מכל מקום מותר, וכדברי הטורי זהב כמזכר לעיל:

והנה לקמן (בסימן תרל"ח סעיף ח') בחגד הלולב, דאם לא חגדו מבעוד יום ערב יו"ט אי אפשר לחוגדו ביו"ט, אלא חוגדו בעמיבה. וקשה דלמה לא עוררו שם הטורי זהב והמגן אברהם דאסור לעשות עמיבה כיון שצריך להתקיים יותר ממעט לעת, כיון דמיירי בגליות שהוא ב' ימים יו"ט, ואין מותר לענבו ביו"ט על ידי חגודה כמזכר. ובעל כרחך צריך לדחוק ולומר המירוץ דהיינו בעמיבה בלי קשר למטה, על כן מותר לכולי עלמא.

או י"ל שסמכו הטושלי כלים שם כיון דהרמ"א כתב שם ממילא בשם הטור דנהגו שכורכים סביבות ג' מימים אלו ותוחבין ראש הכרך תוך העגול הכרוך, ואם כן היינו תחיבה ולא עמיבה כלל, ומותר לכולי עלמא. אמנם שם יכולין לעשות התחיבה דגם לא יתקיים ויפול הלולב ממנו בתוך יו"ט יוכל לתחוב עוד הפעם. מה שאין כן בספר תורה שצריכין ליזהר כמזכר לעיל:

[א] ויש אוסרים לתת מלח אפילו בכלי שני כל זמן שהיד סולדת בו

(תוספות ומרדכי פרק כירה) ואם עבר ונתן מלח אפילו בכלי ראשון אפילו הוא על האש שעבד איסורא מותר המאכל דהמלח בטל על גבי המאכל (בית יוסף בשם שטלי הלקט):

שכד דיני הכנת מאכל בהמה לשבת

סעיף יא [א] אין נותנין מים ולא מזונות לפני דבורים ולא לפני יוני שובך ויוני עליה ולא

נמוקי אורח חיים

והמחמיר תבא עליו ברכה. הגה אאמו"ר הק' ז"ע היה דרכו ליזהר ולהזהיר שלא לתת מלח לתוך המרק בשבת קודש בכלי שני, כיון שעל הרוב גם בלהרים (כשיש תנור טוב לחמין טשאלינע) הם עדיין חמים מאוד, ולפי דברי המחוות יאיר (סימן ק"ל) שהביא גם בפתחי תשובה (סימן ל"ד סק"ב) דכל שהוא חם יותר מפושרין שהוא יותר מחמימות הרוק, יש להחמיר מספק שמא הוא בכלל שהיד סולדת בו. הגם שהביא שם בפתחי תשובה (בס"ק שלאחריו) מלשון הבה"ג דחלב חלבא לבי כסא עדיין לוקן ואינו בכלל רותחין, וחלב חלבא לבי כסא הוא יותר חם מחמימות הרוק, כמ"ש אאמו"ר בדרכי תשובה (סימן ק"ה ס"ק נ"ל), עיין שם. מכל מקום החמין בשבת הם חמין הרבה יותר וקרוב לודאי שהם בכלל שהיד סולדת בו. ונודע מה שכתוב בבכור שור (חולין דף קג), ועיין שם בדרכי תשובה עוד מחלוקת הפוסקים, דבמילי דאורייתא יש להחמיר בספק שהיד סולדת בו, וענין שבת בזה הוא בודאי דאורייתא, ויש להחמיר מספק.

והגם כי במנחת כהן (משמרת השבת שער ב' פ"ד) חולק על הרמ"א שמחמיר בזה, היה מרגלא בפומיה דאאמו"ר לומר שאין כדאי בשביל מעט המלח (שחושבים להטעים יותר המרק) להפסיד על ידי זה את ברכת רבינו הקדוש הרמ"א ז"ל שכתב והמחמיר תבא עליו ברכה:

אמנם זהו נראה פשוט דכשהוא כבר החמין בכלי שלישי כמו שהוא המנהג אצל הבעלי בתים שנותנים מהקדירה לתוך קערה גדולה, וממנה לתוך קערות המסובין שהם כבר כלי ג', ואפילו שהם חמים עדיין הרבה. ונודע מה שכתב התתם סופר (חיו"ד סימן ל"ה) שיש להחמיר היכא שהיד סולדת בו אפילו בכלי שלישי. אמנם בפתחי תשובה (סימן ל"ד ס"ק ז') כתב דהמורים שלנו לא נהגו להחמיר בכלי שלישי כלל, וכן הוא נהוג. וכל זה לענין תערובות איסור, אמנם למ"ש בזה הרמ"א בזה חומרא דכלי שני, היינו רק כלי שני לבד, והבו דלא לוסיף עלה כלל עוד חומרא דכלי שלישי אינו צריך עוד.

[א] **אין נותנין מים ולא מזונות לפני דבורים וכו' אבל נותנין וכו', וכן לפני כלב שמזונותיו עליך.** עיין מגן אברהם (ס"ק ז') שכתב דמשמע בגמרא (שבת קנה, ב) דאפילו לכלב שאינו מגדלו בביתו מותר. וכתב עוד שם דיש נוהגין לתת תבשיל בשבת שירה לפני העופות ואינו נכון שהרי אין מזונותן עליך וכו', עד כאן לשון המגן אברהם. והדברים תמוהים, כי הרי גם הכלבים של אחרים אין מזונותן עליך, ואף על פי כן מותר, ומדוע יגרעו העופות והצפרים אשר גם כן אינן שלו.

ועיין שם בבאלית השקל שהביא מהספר חמד משה, וגם בתוספות שבת (פקי"ז) שהשיגו על המגן אברהם בזה, משום דכל רואיו דמצוה ליתן לכלב הוא מקורו מש"ס שבת (שם) יודע הקב"ה בכלב שמזונותיו מועטים, לפיכך שוהא בגלילתו בבעיו ג' ימים וכו', אמר רב המנונא שמע מינה אורח ארעא למשדא אומצא לכלבא

לפני חזיר אבל נותנין לפני אווזין ותרנגולים ויוני בייתות וכן לפני כלב שמזונותיו עליך:

נמוקי אורח חיים

וכו׳, וקבר המגן אברהם דהך אורח ארעא הוי כמו מצוה, ועל כן יתן בשבת גם לכלבים של אחרים, ועל זה השיגו שפיר, דהא מסקנא דגמרא שם מיני ובי׳ הוא והני מילי בדברא, אבל במתא לא דאתי למסרך, ואם כן במתא אין שום סרך מצוה וגם לא אורח ארעא, ומיירי בעל כרחך בשבת במתא, עיין שם.

ובספר תוספות שבת כתב לענין שנותנים לפני העופות בשבת שירה, שרוצה המגן אברהם לאסור, (וכתב התוספות שבת) דאפשר כיון שנהגו כן לשם מצוה, דמרגלא בפומיי׳ שהעופות אמרו שירה בים, לכן אין להקפיד בכך, עד כאן דבריו. ובספר אורחות חיים (להה״ג מספינקא ז״ל אות ט׳) כתב לדמותו למ״ש האלי׳ רבא (בסוף סימן של״ה סק״ה) מה שנוהגים בשמחת תורה לפזר פירות והגעריס מלקטים ונותנים לכלים, דאסור לעשות כן משום דהוי עובדא דחול, אך משום דעושים כן לשמחה לא הקפידו, על כן גם בנתינת העופות יש לישב המנהג כנזכר לעיל, עד כאן דבריו. ואי משום הא לא אתי׳, ואינו דומה לשם, דמ״ש באלי׳ רבא הך דנותנים התינוקות הפירות לכלים, מובן לכל כי אין זה שום ענין ודרך משא ומתן, ואין התינוקות מוחרים וכיולא, רק עושים זה לשחוק, ואם כן בעצם אינו עובדא דחול, רק שנראה כעובדא דחול, וכיון שעושים רק לשמחת יו״ט אם כן אינו עובדא דחול כלל, רק אדרבה לשמחת יו״ט. מה שאין כן הכא אם נאמר דאסור ליתן לפני הצפרים דאין מזונותן עליך אחו שמחת יו״ט או שבת שייך בזה. ואי משום סרך מצוה דנהגו כן בשבת שירה מטעם שכתב התוספות שבת כנזכר, זהו כבר כתב התוספות שבת.

אמנם שמעתי עוד בזה טעם למנהג הלז לתת לפני העופות הצפרים בשם קדושי עליון הגה״ק ר׳ ר׳ מענדל מרימנוב זי״ע, ועוד בשם קדושי עליון זי״ע, לאשר מקובל אצלם כי דתן ואבירם רצו ברשעתם להכחיש דברי נביאות משה רבינו, וכאשר הגיד משה כי בליל יום השביעי לא ירד המן כי שבת קודש הוא, המה עשו בחבולתם וקמו בלילה ופזרו מהמן שנשאר להם ולכל אחד מערב שבת (לחם משנה על יומים) על הארץ כדי שיוכלו להראות לפני העם שירד המן בלילה ליל שבת קודש, והצפרים (עשו מן השמים כדי שלא יחרוך רמי׳ לידו) לקטו זאת קודם אור היום, וכאשר רצו הרשעים דתן ואבירם בבוקר שבת קודש להראות לפני העם המן שהניחו בשקרותם לא מצאו מאומה כי אכלוהו כבר הצפרים. ופירש בזה (שמות טז, מ) ויהי ביום השביעי יצאו מן העם (איזה המיוחדים כנזכר לעיל הערב רב (עיין רש״י פרשת כי תשא לב, ז ד״ה שחת עמך)), ללקוט (מה שהניחו אתמול), ולא מצאו, (כי אכלום כבר הצפרים טרם בואם). ועל זה נאמר (שמות שם, כח) עד אנה מאנתם לשמור מצותי ותורותי, (דקאי על הרשעים הנזכר לעיל והממאנים ומסרבים) וכו׳. וזהו הטעם בפרשת בשלח שקורין פרשת המן על כן נותנים להצפרים חלקם קצת ממאכלי שבת לזכר הנס הלז, עד כאן תוכן דבריו הקדושים.

וידוע כי הקדושים כאלו, ובפרט הגה״ק מה״ר מנחם מענדל מרימנוב כנזכר לעיל מלבד גודל צדקתו וקדושתו, הם הדברים שראו מפי גאון וגדול כמותו (גם בנגלות התורה), וכי שייך לומר שפירש ונתן טעם למנהג שהוא לכאורה כנגד השולחן ערוך והמגן אברהם [ועיין בשמרי טעם על המועדים סלק מ׳ בשאורה שבפורים סימן ד׳, ובסלק כ׳ למועדים בשאורה מנן המחבר סימן ר״ע, עיין שם], על כן נריכין אנו למשכוני נפשן לישב הדברים, על כן אשנה עוד בזה קצת פרק והלכה זו בעה״י.

דהנה כל רמיזו של המגן אברהם מש"ם שבת הנזכר, מלבד מה דמסי לי' מרמיזו החמד משה והתוספות שבת נהא מסקנא הוא דבמתא לא שייך זה כלל כנזכר לעיל, הנה לא הבנתי כלל. הלא אמרו שם יודע הקב"ה בכלב שמזונותיו מועטים, ופירש רש"י (ד"ה שמזונותיו) שאין אדם שם עליו לתת לו מזונות הרבה, ואם היה זה אפילו ערך מצוה לתת לו להכלב (אפילו של אחרים) מזונות, אם כן אין מזונותיו מועטים, דהלא יודע הקב"ה בעמו בני ישראל (רחמנים בני רחמנים) וחפצים במצות השם יתברך, ויחא להו לאינש למיעבד מצוה, אם כן כל אחד יזכה בו לתת לו מזונות לכלב, ואם כן מזונותיו מרובים ולא מועטים. אלא ודאי דמה דקאמרי אורח ארעא למיתב אומצא לי', היינו אורח ארעא בלבד, היינו שהוא דרך ארץ מרחמנות בני אדם רבי הלבב לרחם גם על הכלב, (היינו גם על של אחרים, וכמו שכתב המהרש"א שם, ואם כן בני אדם ישנאוהו) ולתת לו, ולא משום ערך מצוה כלל. וכיון שאין בו מצוה כלל רק דרך ארץ בלבד, על כן לא שייך חזקת כשרות בישראל שיתנו לו, ועל כן שפיר אמרו שמזונותיו מועטים כנזכר לעיל. [ואי משום דכתיב בתורה (שמות כב, ג) לכלב תשליכו אותו, הא הכריע העולם שלא נהגו כלל ליתן טריפה לכלב, דהוא רק רשות ולא מצוה כלל, וכמ"ש הרב אבן עזרא (שם), ועיין מ"ש אאמו"ר בדרכי תשובה (סימן כ"ט ס"ק ב') בשם החקרי לב (יורה דעה סלק ס' סימן י"ט) והמנחת חינוך (מצוה ע"ג) ועוד שם].

ואי משום דאמרינן בבבא מציעא (פה, ב) דאמתא דרבי הוי שדיא בני כרכושתא, דאמר לי' רבי שבקינהו כתיב (משלי קמה, ט) ורחמיו על כל מעשיו, ועל ידי זה ברו ממנו היקורים, משום דכל המרחם על הבריות מרחמין עליו מן השמים, כדאמרינן בזה בשבת (קנא, ב). וי"ל דקאי גם על בריות (חיות ובהמות ועופות) שאינן בני אדם, כמ"ש בנפרים [וכתבנו מזה בארוכה בשער יששכר מאמר זמן פירותיו ליום כ' דפסח על הפיוט לדקו אותו ואת בנו ביום ג' בל תשחתו, ומדברי התוספות מגילה ועוד מהראשונים בזה], ואם כן לאו דוקא כלבים אלא [גם] בני כרכושתא שלא היה לורך בהם, ופשיטא דגם שאני עופות יש מצוה לרחם עליהם, ומעורר על ידי זה רחמי שמים למעלה, ואם כן הוי לורך ומותר בשבת לתת להם מזונות, ורמיה בפרטות על כלבים, אין שום ראיה מוכרחת כנזכר לעיל.

ואי משום דאמרינן בבבא בתרא (ה, ב) דאמר ר' יונתן בן עמרם לרבי פרנסי ככלב וכעורב וכו', אם כן הרי שם נזכר כלב ועורב בחדא מחתא, ועיין שם פירוש רש"י בד"ה ככלב וכעורב, דהקב"ה מרחם עליהם בשביל שמזונותיהם מועטים, ואם כן מדוע לכלבים יאמרו דמצוה איכא משום הדבק בדרכיו, כנזכר לעיל ממגן אברהם, ועיין שם במחלית השקל, הרי גם בעורב נאמר זה ומדוע לא יהיה מצוה ליתן לפני העורבים והצפרים. ועיין ש"ם פסחים (נו, ב) דאנשי יריחו סברא להו מוכן לעורבים מוכן לכלבים, ועיין רש"י שם דהיינו שמגדלו בתוך ביתו לגדולה, (היינו שחפץ לראותן ולהשתעשע), ואינו לורך פרנסה וגרבי בני אדם כלל, על אחת כמה וכמה כשנותן לפני הצפרים כדי לעורר רחמי שמים בדאי איכא מצוה, ובפרט בשבת שירה דמנהגן של ישראל תורה, לאמור זה אין שום טעם וסברא, וכמו שבארנו בעזרת השם יתברך.

ובפרט דגם נפש היפה יוכל לסמוך על זקיני הלבש (סה) דמתיר בה בימות החורף לתת לכל העופות, גם אם אין מזונותן עליך, משום שאין מצויין להם בשדה. וכתב שגם הר"ן סברא ליה כן (עיין בנגן אברהם בה ובמחלית השקל כאן), וכיון דשבת שירה הוא בימות החורף על כן אמי שפיר מנהגן של ישראל. ועיין תוספות שבת (יט, ב) ד"ה נותנין מזונות וכו', דמשום דרבי שלוש ליתן לגרבי הוי מזונותן עליך, והכי נמי יש לומר

שכו דיני רחיצה בשבת

סעיף ח [א] אדם מותר לטבול מטומאתו בשבת:

נמוקי אורח חיים

שהוא לעורר רחמי שמים, וגם לער בעלי חיים כשאין מצויים להם בשדה, הוי כמזונותן עליך:

והנה בדברי המגן אברהם הנזכר לעיל ברליתו ומקורו מש"ם שבת, דיודע הקב"ה בכלב שמזונותיו מועטים וכו', מ"ר הוא אורח ארעא וכו', ואם כן הוי (לדעתו) על כל פנים פרך מצוה ליתן מזונות אפילו לכלב של אחרים, כי על כן מותר אפילו בשבת, כנזכר לעיל. והנה פלפלו גדולי עולם בדורות שלפנינו בשומר ליון הנאמן (בשנת תר"מ) הגאון מה"ר יעקב עטלינגער ז"ל ודעימי' גדולי משכנו, אם מותר ליתן איסורי הנאה כגון ערלה לפני כלב של אחרים וכו', עיין שם בתורת בכמה דוכתי. והנה לפי דברי הרב"ה (רשם השנה פרק ד') כנודע דבתקיעות דפעמיות שהם דרבנן י"ל מצות ליהנות ניתנו, וכתבנו סמוכין עוצמא לדבריו בש"ת מנחת אלעזר (סלק ה' סימן ל"ט) להלילו מקושית השער אפרים (סימן ל"ח) מש"ם עירובין (נא, ה), ואדרבה מגמרא הנזכר ראיה נכונה ומקור לדבריו, עיין שם. ואם כן אם נאמר דמקיים בזה דברי חכמים במה שנותן לכלב גם של אחרים כנזכר לעיל, אם כן הוי נהנה מאיסורי הנאה, ואיפשטא ספיקן של הגדולים הנאמרים הנזכר לעיל, ואם כן אסור ליתן מאיסורי הנאה לכלב של אחרים, דבזה בעצמו הוא נהנה. ואין לומר מצות לא ליהנות ניתנו כיון דהוא מצוה דרבנן, ולדברי הרב"ה כנזכר לעיל.

ועוד י"ל דבהמי כולי עלמא מודי כיון דאיתו מצוה דרבנן ממש רק פרך מצוה, כמו אורח ארעא הראוי לדברי רב הונא הנזכר לעיל, ובכהאי גוונא לכולי עלמא לא שייך לומר מצות לא ליהנות נתנו גם לדברי הר"ן ודעימי', ועיין בדבריו במנחת אלעזר (סלק ג' סימן מ"ט) באורך. וכזה כתבנו כבר על דבר שו"ת פני אריי (להגאון מרגליות, סימן ס"ו) שרוצה לומר דהמודר הנאה מחבירו מותר למלות לו בשר, משום מצות לא להנות נתנו, ואמרתי בזה דזהו אינו אפילו מצות עשה דרבנן, ולא לא מעשה דבריהם, כי יוכל לאכול בחומצא וכיוצא, ובכהאי גוונא אמרינן לכולי עלמא מצות (כאלו) ליהנות ניתנו, ומכל שכן הכא דליתן לפני כלבו גם של אחרים דהוי רק כפרך מצוה כנזכר לעיל. ועל כל פנים י"ל נהנה הוי, כיון דמקיים אורח ארעא דחכמים כלדברי רב הונא, (וכדברי המגן אברהם מותר מטעם זה בשבת כנזכר לעיל), ושוב הוי נהנה מאיסורי הנאה ואסור בערלה וכיוצא, ועדיין צריך עיון:

[א] **אדם מותר לטבול מטומאתו בשבת.**

עיין מגן אברהם (ס"ק ח') שהעלה דמותר לטבול לקריו כיון דמדרבנן הוא ומותר לכולי עלמא ואינו מתקן גברא. ועיין במחצית השקל בזה ביאור הדברים, דאינו אפילו מדרבנן, דהא קיימא לן (ברכות כב, ה) בטלה טבילת עזרא (עיין לפיל סימן פ"ח סק"ל ומדעיש שם), ואם כן הוא רק תומרא בעלמא ואינו שוב כמתקן גברא כלל. והענין מוכ דבשלמא אם נאמר דעדיין טהג מדינא טבילת עזרא ואף על גב דהוי רק דרבנן, י"ל דלמאן דאמר אינו ראוי מדרבנן אינו ראוי מדאורייתא גם כן, כמו שהארכנו בכללים אלו בש"ת מנחת אלעזר סלק ד' (סימן ה'), אם כן י"ל דהוי כמו אינו ראוי מדאורייתא והוי הטבילה כמתקן גברא.

וגם י"ל דהנה נודעו דברי הנמיקת (סימן רל"ד, סק"ג) דאיסור דרבנן אינו רק איסור גברא, אבל הכא אנו דנין על האדם דמיקון גברא

לטהרו מטומאתו, ואם נאמר דאיסור דרבנן הוא ונריך מדרבנן הטבילה לטהרו מטומאתו טומאת קרי, ואם כן איסור גברא ותיקון גברא הוא וי"ל דאסור בשבת. מה שאין כן אם אינו רק חומרא בעלמא אם כן אינו מתקן גברא בעצמותו כלל, ומותר לכולי עלמא בשבת.

ואי משום הסחיטה בשערות, דעל כל פנים מדרבנן אסור, הרי בודאי יזהרו שלא ליסחט, ולא שייך כלל ליגזר גזירה על דבריהם (שעיקר הסחיטה בשער רק דרבנן) שמא יסחוט, וגזירה שלא מצאנוהו כלל בדברי חז"ל. וכמ"ש בבאר היטב (סק"ה) בזה, דנתפשט המנהג להתיר לטבול בלי פקפוק עוד.

על כן בודאי אותן הקהלות שנמצאו עוד מעט מזעיר אולי בגליל עליון ובפרט באשכנז אשר יסגרו במזיד המקוה בשבת לבלתי יתנו (היינו שיתנו עוד) ויתיעו רבים מעשות מצות לטבול בשבת קודש לקריו, הרי זה בודאי רע עלי המעשה. וגם הרבנים שמחזיקים בידם בזה הוא בודאי עקשות בלבם יצר משוב כדמות חמת עכשוב, ובשבע תועבות ר"ל, ה' יצילנו. ועיין בשו"ת תפארת צבי על היורה דעה להגה"ל מ' לדוק הכהן ז"ל מלובלין (סימן כ"ז), עיין שם באורך, ובמה שהרעיש על הרב הדקטר שהמציא מלילך לטבול טבילת עזרא, יהי' מאיזה טעם שיהי' (ועיין בדבריו לעיל סימן קכ"ח סק"ו).

והנה ראיתי בביאור הגר"א בזה (פ"ק מ'), וזה לשונו: אדם וכו', עיין מגן אברהם, והעיקר כמ"ש בית יוסף בשם כל בו וח"ה שאוסרים, וכן כתב מגן אברהם בסימן קכ"ח סק"ע, עיין שם, עד כאן לשון הגר"א ז"ל. ומה שפסק דלא כמגן אברהם, והעיקר לאסור לטבול בשבת ובלי טעם ורצי' הכריע לאיסור, בודאי אין לחוש לזה כלל, כיון שלא הוסיף שום רצי' להכרעתו, ולהלכה כבר בארנו שפיר כדברי המגן אברהם כנזכר לעיל. ומהחי על הגר"א שכתב בשם המגן אברהם בסימן קכ"ח שכן כתב לאיסור. וזה אינו במחילת כבוד תורתו הרמה, ועיין שם במגן אברהם כפי שפירש במחצית השקל, דהיינו דאפילו שמותר לטבול בשבת מכל מקום נהגו קצת למנוע משום סחיטה שלא יוכלו ליזהר, ויותר נראה שם הפירוש משום שיש שלא יוכלו לטבול מחמת הליגה שהוא כמה פעמים בסוכות או בפסח, (היכא דמשכי תקופת טבת בשולי סיתוא דקשה, ובימיהם לא היו מקוואות חמין על כל פנים שתפוג ליתן לא היה אז כנודע), על כן נהגו שלא ליטא כפים ביו"ט שחל בשבת, כדי שלא לבטל העונה משבת לשבת של הכהנים שנהגו והחמירו לטבול קודם נטילת כפים, ואז לא יוכלו משום ליגה וטירחא כנזכר לעיל, זהו נראה שם הכונה. וכדי דלא יסתרו דברי המגן אברהם דלכאן שמחיר בפירוש להלכה לטבול לקריו בשבת, וגם שם דעתו כן. ומ"ש שלא יבטלו עונה היינו כנזכר לעיל, דאי משום חשש איסור האיך סיים שם (בסימן קכ"ח) בסוף הס"ק ונראה לי דאם הוא ליל טבילה ישמש ויטבול שחרית, עד כאן לשון המגן אברהם. ואיך כתב (באם היה ליל טבילה) שיטבול שחרית ביו"ט ושבת, הלא אסור כנזכר לעיל, אלא ודאי כדברינו, זה ברור.

ומ"ש בשערי רחמים (מנהגי הגר"א) בהג"ה שם (על זה שאין לטבול בשבת) כתב וזה לשונו: עיין שבת (קח, ב) מעשה בחסיד אחד וכו' בשעה שירדתי וטבלתי במה חשדתוני וכו', ואי סלקא דעתך שיש בזה מדת חסידות, איך יעלה על הדעת להשדו לאותו חסיד, עד כאן לשונו. ודבריו תמוהים ולא ידע כלל מה קאמר (אותו המסדר או המלקט בספר שערי רחמים) בזה, ולמי שמעיין בש"ס שם הדברים פשוטים שהי' להם להשדו שבעל מ"ו בגילה אותו ריבה שהשכיבה למרגלותיו, ועל כן טבל אחר כך בצוקר. לזה השיב שלא חשדו אותו בכך מ"ו, רק שראה קרי על כן טבל בצוקר, ועל זה אמר כשם שדנתוני לכף זכות המקום ידון אתכם לכף זכות, עיין שם

שכח דין חולה בשבת

סעיף מח [א] אסור להניח בגד על מכה שיוצא ממנו דם מפני שהדם יצבע אותו ואסור להוציא דם מהמכה לכך יש לרחוץ המכה במים או ביין תחלה להעביר דם שבמכה

נמוקי אורח חיים

בגמרא. ואיזו רואה הוא לו משם לבטל טמילת עזרא בשבת, ואדרבה יש ראי' שהי' נוהג טמילת עזרא אז בין אחרי בעילה בין אחרי קרי, וזה פשוט וברור, ואין צורך להאריך:

והנה העירוני מש"ם שבת (כה, ב) רחיצת ידיים ורגליים בחמין ערבית רשות, ואני אומר מצוה, דאמר ר"י אמר רב כך הי' מנהגו של ר' יהודא בר' אלעי ערב שבת מביאים לו עריבה מליאה חמין ורוחץ בה פניו ידיו ורגליו וכו', ופירש רש"י רחיצת ידיים ורגליים ערבית ליל שבת, עכל"ה. ומשמע לכאורה הפירוש הפשוט דהיינו כשכבר קידש היום שחשכה ליל שבת קודש, דהיינו ערבית ליל שבת, אף על פי כן מותר לרחוץ בשבת עצמו לכבוד קדושת שבת. אך זה אינו ראיה וקושיא כלל, דהתם לא קמיירי בטמילת גופו שיהי' נראה כמתקן גברא, רק רחיצת ידיו ורגליו, זהו מותר בשבת.

ומ"ש פניו, ושם ישנם שערות זקנו ופאותיו, ושייך חשש סחיטה מדרבנן בשערות, כנזכר לעיל בדברי המגן אברהם. אך זה אינו קושיא, דיש לומר דמיירי בפניו שלא במקום שערות זקנו. ועוד והוא העיקר, דמ"ש ערבית ליל שבת, היינו בין הערבים שכתב בתורה בתמיד ופסח, והכונה קודם הערב. וכן נראה מלשון הש"ס בהמשך שכתב ורוחץ בה פניו ידיו ורגליו ומתעטף ויושב בסדינין המצויינין וכו', ומשמע דהוה קודם כניסת השבת וערב חשכת ליל, וזה ברור ופשוט (ועיין בדברי תורה מהדורא קמא אות י"ל):

[א] **אסור להניח בגד על מכה שיוצא ממנו דם מפני שהדם יצבע** וכו'. עיין בזה מגן אברהם (פ"ק י"ב) ובמחצית השקל. אמנם עיין לעיל (בסימן ש"כ סעיף כ'). והנה נסתפקתי בחשר נהוג כי מקנחין בשבת את האיזמל אחרי המילה ממעט דם הנמצא עליו, כי בעיר גדולה מותר גם בשבת לכתחלה, כמ"ש בחיבורי אות שלוש (סימן רפ"ו סק"ב), עיין שם. ולוקחים לפעמים מטפחת אדום כשמקנחים מעט הדם הנמצא על האיזמל, נמצא כחילול שבת. אך באמת הרדב"ז (סימן קל"ח) ומובא לעיל במגן אברהם סימן ש"כ (פ"ק כ"ד) כתב שחומרא יתירא הוא (מה שכתב המחבר בזה בשם ספר ירא'ים), וכיון שהוא דרך לכלוך מותר. והמגן אברהם השיג וכתב דאין להקל, משום דיש אוסרין (בסימן ש"כ סעיף י') גם כיצום דרך לכלוך, כל שכן נביעה, על כן אין להקל, עד כאן דברי המגן אברהם. ותמוה דהא באמת כביסה דרך לכלוך מותר, ובני ישראל יוצאים בזה רמ"א שהתיר לכתחלה (לעיל שם בסימן ש"ב), וכן נוהגים כולי עלמא שמנגבים בזה במפה בטמילת ידיים גם בשבת.

ומ"ש דמכל שכן נצע אדום לא הבנתי, דבעל כרחך היינו נצע דרכו במקום שצריך ויפה הוא לו, אבל היכא שמשים הנצע ירוק או אדום על בגד לבן או על נצע אחר הוי כתמים בתוכו, אדרבה הוא מגנהו והוא דרך לכלוך, ודרך הנצע רק ליפותו ולא למאסו, (והוא יותר לכלוך מאשר ימאסו המים את האלונטית, כי המים יוכלו להתנגב ולא ימירום, וזהו נשאר כתם הנצע שלא במקומו הראוי רק מלכלכו כמובן לכל), ואם כן

ויש אומרים שכורך קורי עכביש על המכה ומכסה בהם כל הדם וכל החבורה ואחר כך כורך עליו סמרטוט:

נמוקי אורח חיים

למה יאסרו. אך המגן אברהם כתב (נס"ק כ"ה) כנזכר לעיל דנצע אדוס על נגד אדוס כל שכן דאסור דמתקן הוא, וזהו נידון דידן בשאלה הנזכר.

אמנם ניחז אנן למה נאסור גם במטפחת אדוס הרגיל אצלינו שיקנתו בו דם, ואינו מתקן הוא במטפחת שלנו הקוים הנעשים בפאבריק בנקודות או כעמודים אדומות או בציורים או פרחים אדומים, ולזה כשנפל עליו דם ומובן ממילא כשמקנח בו הוא נדבק שלא במקום הציור הראוי והרי זה מקלקל ולא מתקן. ולא יעויר דינו של המגן אברהם רק במטפחת אדומה ממש כולה בלי שום ציור, (וזהו לא שכיח), ונאמר לכאורה אשר בזה הוי כמתקן כיון דמחזק הנצע אדוס על ידי מקנת הדם הבא ונדבק ונוסף עליו במקום ההוא.

וי"ל לכאורה כמו דקיימא לן במתניתין שבת (קד, ב) כתב על גבי כתב פטור, והכא נמי י"ל נוצע על גבי נצע כשהוא באותו מראה כגון אדוס על אדוס פטור. אך הנה בש"ס שבת (עה, ב) שוחט אמאי מחייב, רב אמר משום נוצע, ושמואל אמר משום נטילת נשמה, ומסקינן דלרב היינו אף משום נוצע, עיין שם. והיה נמצא בזה בשוחט פרה אדומה שאין בה אפילו ב' שתורות, נמצא דהוי הדם נצע אדוס על גבי נצע אדוס של הבהמה, ולמה חייב (לפי מתניתין הנזכר בכתב על גבי כתב), וכיון דרב סבירא להו סתם נראה דכן הוא בכל הבהמות גם בעור נוארה אדוס.

אולם רש"י פירש משום נוצע את הבשר של בית השחיטה, ולקמן מפרש אמאי מיכוין לנוצען ונביעה הוי במשכן אב מלאכה, עד כאן לשון רש"י ז"ל. והרי מזה מפירש"י דהיינו נוצע הבשר ולא העור, (על כן אין נפקא מיני' בהעור אם היא שחורה או אדומה), ומראה הבשר אינו אדום ממש, כדפסקינן ביורה דעה (סימן ל"ח סעיף ט') דמראה הבשר בריאה טריפה, אם כי מראה אדומה אפילו בתכלית האדמימות כולו (והיינו כדם) כשירה (כדפסקינן שם סעיף ד'), [אם כי אין אתנו יודע עד מה בחמת מהו מראה בשרא, ושאלתי ותקרתי לשו"ב מומחים ואין פותר, ומעולם לא הטריפו בהמה מפני מראה הבשר שיש לה בהריאה, ואכמ"ל. מכל מקום כן הוא שמראה הבשר אינו מראה דם כנזכר, וזה ברור ופשוט], וכיון שמראה הבשר משונה ממראה הדם, על כן י"ל דלא הוי השוחט כנצע על גבי נצע בבשר הנואר, ועל כן סבירא לי' לרב דהוי שוחט משום נוצע. ונמצא שיש לאסור גם בדם לקנתו על גבי מטפחת אדוס כולו, כיון דמשונה מראית הדם ממראה המטפחת, ולא שייך לפוטרו משום נוצע על גבי נצע, כמו כתב על גבי כתב כנזכר.

אך בחמת הרמב"ם (בהלכות שבת (פי"ל ה"ל)) לא סבירא ליה כרב בזה, רק פסק כשמואל דשוחט לא מחייב רק משום נטילת נשמה, ועיין בפרי מגדים בזה (בחשל אברהם (סקכ"ה)). ואם כן לא שייך כלל לאסור גם אם נאמר דמשונה מראה הדם ממראה המפה, (וכמו בשוחט כנזכר אליבא דרב כיון דלא פסקי' כותי'), ובפרט כי הוא מילתא דלא שכיחא להיות המטפחת אדום ממש כולו, וכשהוא בציורים אדומים וכשמגיע קינוח הדם על המטפחת שלא במקום הציור הרי זה מגנהו ומקלקל, ומותר.

והעיקר בעל כרחך דהא דפסקינן בזה לאסור משום נוצע אינו לפי דברי הרמ"א,

שלא דין מילה בשבת

סעיף ה אנדרוגינוס [א] ונולד בין השמשות ונולד כשהוא מהול ויוצא דופן ועכו"ם שילדה ואחר כך נתגיירה ומי שיש לו שתי ערלות אין מילתן דוחה שבת:

שלט כמה דינים פרטיים הנוהגים בשבת

סעיף ג אין מטפחין להכות כף אל כף ולא מספקין להכות כף על ירך ולא מרקדין גזירה שמא יתקן כלי שיר ואפילו להכות באצבע על הקרקע או על הלוח או אחת כנגד אחת כדרך המשוררים או לקשקש באגוז לתינוק או לשחק בו בזוג כדי שישתוק כל זה וכיוצא בו אסור גזירה שמא יתקן כלי שיר ולספק כלאחר יד מותר: הגדה והא דמספקין ומרקדין המילנא ולא מחינן בהו משום דמוטב שיהיו שוגגין וכו' ויש אומרים דבמקום הזה הכל שרי דאין אנו בקיאין בעשיית כלי שיר וליכא למגזר שמא יתקן כלי שיר דמלתא דלא שכיח הוא [א] ואפשר שעל זה נהגו להקל בכל (תוספות סוף פרק המביא כדי יין):

נמוקי אורח חיים

דדרך לכלוך מותר לכתחלה כנזכר לעיל (מסימן ש"ב), על כן בזה לא נגד משום מקלקל מותר, דאם כן פטור אבל אסור, רק משום מלכלך דנהגו להתיר לכתחלה כנזכר לעיל. ועיין בשו"ת חכם צבי (בתשובות הנוספות) שהקיל גם כן, והשיג על הפוסקים המחמירים בזה, על כן במטפחת לבנה לקנח האיזמל נראה לי דמותר לכתחלה, גם במטפחת אדומה מצוייר בציורים כנזכר לעיל. רק אם הוא המטפחת צבוע אדום ממש בלי שום ציורים, אז יש להחמיר לכתחלה, כנזכר לעיל:

[א] ונולד בין השמשות. עיין מה שכתבנו בזה בעה"י בחיבורי אות שלום (סימן רס"ג ס"ק י"ב), ובסימן רס"ו (ס"ק ד' וה'). ובחיבורי מנחת אלעזר חלק א' (סימן כ"ג), ולעיל בנמוקי (סימן רס"ל ס"ק ט'), עיין שם:

[א] ואפשר שעל זה נהגו להקל בכל. עיין מה שכתבנו במנחת אלעזר (ס"ל סימן כ"ט), עיין שם ובקונטרס שירי מנחה בסוף מנחת אלעזר חלק ב'. והנה ראיתי עתה בחשל אברהם (להגה"ק מטשעבוש ז"ל) שכתב בזה, וזה לשונו: אודות הנהוג עכשיו לספק ולטפח בשבת קודש ויו"ט קדוש בתפלה בין רגיס וכן שלמים וגדולים בתורה הקדושה ומעשים טובים, נראה שהוא מצד שכיון שמוסכם לכולי עלמא להתיר לספק ולטפח ולרקד בשבת ויו"ט הקדוש לשמחת נשואין, וכן נהגו בלי משש פתחון פה, אם כן כדי שלא יהא שלחנך מלא ושלחן רבך ריקם הנהיגו כן לגבי עבודת השם יתברך בשמחה וכו', עכ"ה. והיינו סייעתא לדברינו, עיין שם.

אולם מה שכתב שם ראיה ממה שהיה מכין בחלבע ערדה בליל יום הכיפורים לפני כהן גדול, זהו אינו ראיה, דבאמת קיימא לן (בפסחים סה, ב) אין שבות במקדש, והא דאמרו (סוכה ב, ב) דשמחת בית השואבה אינו דוחה לא שבת ולא יו"ט אפילו שהי' במקדש, כבר תירץ התוספות בסוכה (נ ב ד"ה רבנן) דשאני התם משום שהי' ריבוי כלי שיר ובעל כרחך הי' אחד מהם צריכין לתיקון על כן גזרו גם במקדש, אבל לא במקום אחר, ובפרט בחלבע ערדה ושהי' צורך כהן גדול לעבודה שלא יישן ולא יראה קרי ח"ו ויתבטל מעבודתו, על כן בודאי לא גזרו במקדש. על כן אי משום הא לא אריא שום ראיה משם כנכתב (ועיין שם בחשל אברהם סק"ב, ובמחלים השקל כאן):

סעיף ד אין דנין: הגה ולכן אסור לתפוס ולהכניס לבית הסוהר מי שנתחייב איזה עונש כדי שלא יברח וכל שכן שאסור להלקותו דהוי בכלל דין ואם יברח אין עלינו כלום (בית יוסף סוף סימן רס"ג בשם שטלי הלקט) [ב] ולא מקדשין: הגה ויש מתירין לקדש היכא דאין לו אשה ובנים (ר"ם) ואפשר דהוא הדין הכניסה לחופה שרי (סמ"ג) ואף על גב דלא קיימא לן הכי מכל מקום סומכין על זה בשעת הדחק כי גדול כבוד הבריות כמו שרגילין שלפעמים שלא היו יכולים להשוות עם הגדוניא ביום ו' עד הלילה דעושין החופה והקידושין בליל שבת הואיל וכבר הכינו לסעודה ולנשואין והוי ביום לכלה ולחתן אם לא יכנס אז ומכל מקום לכתחלה יש ליזהר שלא יבא לידי כך (ועיין בטור אם העזר סימן ס"ג) ולא חולצין ולא מיבמין ואין כונסין ולא מקדישין ולא מעריכין ולא מחרימין ולא מפרישין תרומות ומעשרות ואין פודין הבן ואין מגרשין אלא אם כן הוא גט שכיב מרע (דמקיף ליה עלמא) וכלם אם נעשו שוגגין או מזידין או מוטעין מה שעשוי עשוי:

סעיף ז [א] ספינה אם היא יושבת בקרקע הים ואינה שטה כלל מותר ליכנס בה ואם היא קשורה כמנהג הספינות העומדות בנמל אף על פי שהיא שטה על פני המים מותר ליכנס בה:

שמב בין השמשות מותר לעשות דברים שאסרו חז"ל משום גזירה

סעיף א כל הדברים שהם אסורים מדברי סופרים לא גזרו עליהם [א] בין השמשות (ועיין לקמן

נמוקי אורח חיים

[ב] ולא מקדשין וכו' כו' ומכל מקום לכתחלה יש ליזהר שלא יבא לידי כך. עיין בשו"ת הרמ"א (סימן קכ"ד) מ"ש שם זה שעשה מעשה פעם אחת, וחידוש הוא ולא גמרינן מיני', עיין שם. (אמנם רע עלי המעשה שעשו מהמו"ל המשחיתים ומפסידים ומדפיסים הרבה דברים בספר אשל אברהם להגה"ק מבוטשאטש ז"ל, ולא ניחא ליה למרי' למימר משמיה דברים כאלו, כאשר כבר כתבתי מזה במקומות רבות בחיבורנו בעזרת השם יתברך), וכן כזה נדפס באשל אברהם המזכר לעיל שעשה מעשה שהי' כבר ספק תשיבה ממש בליל שבת קודש, וסידר הקידושין וקרא הכתובה לאור הלבנה וכו', עיין שם. ואם רבינו הרמ"א ז"ל עשה בדורות ראשונים (שכבר כתב חידוש הוא) ולא גמרינן מיני' לדורות אחרונים להקל בזה בשבת קודש, אמנם בשם הגדיק מבוטשאטש ז"ל המזכר לעיל בדורות האחרונים הם דברים שאסור לשומעם ולאומרם, ואסור להאמינם שיצאו מפי קולמסו של אותו גדיק ז"ל, ושהוא עשה מעשה הלז ח"ו, ולית היימנותא בהני מו"ל כמזכר לעיל, ואוי לעינים שכך רואות בספרן של גדיקים יסודי עולם שעשה מעשה לאור הלבנה [ב]קרא הכתובה בליל שבת קודש, וממנו ילמדו ח"ו בזמנינו התועים המתחדשים ויחללו שבת קודש בפרהסיא בסידור קידושין ובכל עניניה, ויאמרו אם התירו פרושים את הדבר ושבת הותרה בשביל כבוד או בושה של הכלה והיומא שלה, קל וחומר (של שטות) שימצאו היתר לפתיחת חנות בשבת קודש (ומשא ומתן אינו רק איסור דרבנן) בשביל כבוד חייהם ופרנסתם, כפי שיטת כפירתם. אלא ודאי דישתקעו הדברים ולא יאמרו, ובודאי זיוף הוא משמיה דרב, כמו הרבה דברים שמה כמזכר לעיל:

[ג] ספינה אם היא וכו'. עיין בדברינו במנחת אלעזר (חלק א' סימן י"ג), עיין שם:

[א] בין השמשות. עיין מגן אברהם (בריש הסימן) שנסתפק אם זה שייך גם בבין השמשות

סימן רס"ו ופוף סימן ש"ז) והוא שיהא שם דבר מצוה או דוחק כיצד מותר לו בין השמשות לעלות באילן או לשוט על פני המים להביא לולב או שופר וכן מוריד מהאילן או מוציא מהברמלית עירוב שעשה וכן אם היה טרוד ונחפז לדבר שהוא משום שבות מותר בין השמשות ומטעם זה מותר לומר בין השמשות לעכו"ם להדליק לו נר לשבת:

שמה דין ארבע רשויות בשבת

סעיף ז איזהו רשות הרבים רחובות ושווקים הרחבים ט"ז אמה ואינם מקורים ואין להם חומה ואפילו יש להם חומה אם הם מפולשים משער לשער [ומין דלמותיו נעולות בלילה (טור)] הוי רשות הרבים [א] ויש אומרים שכל שאין ששים רבוא עוברים בו בכל יום אינו רשות הרבים:

שסב איזה מחיצה קרויה מחיצה לבטל

סעיף ג [א] מחיצה העומדת מאליה דהיינו שלא נעשית לשם מחיצה כשרה מחיצה שנעשית בשבת כשרה והני מילי שנעשית כשבת בשוגג אבל במזיד הויא מחיצה להחמיר לחייב

נמוקי אורח חיים

דאפוקי יומא. ועיין בדברינו במנחת אלעזר (חלק א' סימן מ"ז בהג"ה שם, ובהערה במפתחות), ובדברינו בזה בנימוקי לקמן (סימן תרכ"ג ס"ק כ').

[א] ויש אומרים שכל שאין ששים רבוא בוקעין בו בכל יום אינו רשות הרבים. עיין בית יוסף (סימן שמ"ה ד"ה ור"ה) דזהו דעת רש"י (בשבת דף נט, ב), וכן דעת הסמ"ג (לאוין ס"ה) והסמ"ק (סימן רפ"ב) והרא"ש (עירובין פ"ק סימן מ'), וכן כתב תוספות (שבת י, ב ד"ה כאן) דמשמע קצת כן וכו'. והנה העירוני מדברי רש"י בשבת (ו, א) לענין כרמלית ד"ה ולא כרשות הרבים דאינן דומין לדגלי מדבר דלאו להילוכא דרבים עבידי, עד כאן לשון רש"י ז"ל. והלא לפי שיטות אלו הנזכרים לעיל, וגם רש"י בעצמו, דצריכין ששים רבוא בוקעין בו בכל יום, אם כן מה זה שכתב דלאו להילוכא דרבים עבידי, הלא מיפוק ליה גם אם היו עבידי להילוכא דרבים, הלא על כל פנים ששים רבוא בודאי אין בוקעין בברמלית (שאינו מעבר ודרך רבים הגלוי), וממילא אינו כרשות הרבים גם אם היו רבים בוקעין בו כנזכר. אולם יש לתרץ דבעל כרחך כונת רש"י כיון דבברמלית אין מהדרך כלל להיות רבים בוקעין בו, ומכל שכן ששים רבוא בודאי אין בוקעין בו, על כן לא הוי כרשות הרבים, וזה פשוט:

[א] מחיצה העומדת מאליה דהיינו שלא נעשית לשם מחיצה כשירה. הנה נראה פשוט מזה, דבעיר שעושין תיקון עירובין ובמקום אחד או במיעוט אחד מקומות נפרץ, ויש שם שורה של אילנות (גדולות וחזקות) שאין ביניהם י' אמות בין אילן לאילן בדבודאי כשר, ולא הוי פירצה, דמה דפסקינן לעיל (בסעיף א') באילן שענפיו נוטים וכו' שיקשור הענפים, היינו משום שלא תהי' מחיצה המתנודדת שאינה יכולה לעמוד ברוח מצוי', אבל באילנות גופא החזקים פשיטא דלא שייך זה, ולא הוי פירצה אם אין ביניהם יותר מי' אמות, וכדפסקינן לקמן (בסעיף ט') בזה, דגם פרוץ כעומד מותר בין בשבת בין בערב ובלבד שלא יהיה במקום אחד פרוץ יותר מעשר, אבל עד עשר אמות מותר מפני שהוא כפתח, עד כאן לשון מרן המחבר. אך משבחי בזה כי נמצא גם כשיש יער עם אילנות שורות הרבה מאוד במקום הזה ולהלאה, ואם הוי מחיצה אז יש לעורר

הזורק מרשות הרבים לתוכה אבל לא להתיר לטלטל בתוכה והני מילי שלא היה שם מחיצה תחלה אבל היתה שם והסירה וחזרה ונעשית אפילו במזיד חזרה להתירה הראשון כגון שנים או שלשה שהקיפו במחצלאות סביבותיהם ברשות הרבים והבדילו גם ביניהם במחצלאות ועירבו יחד מותרים לטלטל מזה לזה נגללו המחצלאות נאסרו חזרו ונפרסו אפילו במזיד חזרו להתירן הראשון:

נמוקי אורח חיים

לכאורה איך נקרא לפי זה העיר כרמלית, הא המילנות סמוכים בתוכו זה לזה כמעט כולם בפתות מי׳ אמות, ולמה תשבין שורה הראשונה הסמוכה להעיר למחיצה, ולא פירצה, והשורות בפנים היינו העיר לכרמלית, ומאן פליג לך בה בין השורות (מהראשונה להאחרות להלאה שהם גוף העיר).

והנה עסקתי בה קצת והגדתי לידיד נפשי הרב הגאון מו״ה דוד שליסעל (שליט״א) [זל״ה] דומ״ל דפה קהלה, וכתב בה הערות תוות דעתו, ואראשון קצת מה שהשבתי לו. הנה יפה העיר מש״ם סוכה (כד, ב) כן מה דפסקינן בה (פעיף ה׳) כנזכר לעיל, דאם עומדים או מקשרם שלא יעודו ברות מצויה הוי מחיצה וכן לענין סוכה, ולא חילקו כלל בין אם הוא שורה א׳ או בין המילנות בהרבה שורות דאז הוי העיר כרמלית, משמע פשוט דגם בכהאי גוונא מועיל להיות מחיצה, הגם שלעצמן לא יועילו המילנות להיות מחיצה להעיר.

אך מ״ש כת״ה לגרך בה מנאי הנאמר בעירובין (טו, ה) במחילות של שבי קנים, לגרך שלא יהי׳ בין קנה לחבירו יותר מג׳ טפחים. זה אינו כלל (במחילת כבוד תורתו הרמה), דשם נאמר בפירוש דזהו רק לענין דיומדין שאינם מחיצה הראויה ואינם המשך מחיצה הצריכה, והמירוהו רק לעולי רגלים לבהמתן וכשהמה בשבי לבדים, על כן צריך לומר על כל פנים שלא יהי׳ הפסק רק ג׳ טפחים, וכמ״ש הרמב״ם לדינא (הלכות שבת פי״ז, הלכה כ״ח), עיין שם דהוא רק לענין דיומדין כנזכר. מה שאין כן במחיצה רובה ככולה כל העיר, כן כשהוא למחצה עומד ומחצה פרוץ מהני גם כן אפילו הוא רק שבי או ערב לבד כשאין ביניהם פירצה של י׳ אמות ויותר, כמבואר (בפעיף ה׳) להלן, וכנזכר לעיל, וזה פשוט.

אמנם בה הצדק מה שכתב כת״ה דהחילוק הוא פשוט בשלמא לענין יער עצמו אף על פי שנאמר שנתבטלו המילנות כמחילות (מפני שאין שיעור פירצה ביניהם), מכל מקום לא מועילים כלום משום דהוי מוקף שלא לדירה, (וכדאיתא בעירובין דף כ״ב (ע״א) ובסימן שנ״ח (בפעיף ה׳)). אבל המחילות היינו המילנות העומדות סמוך להעיר, אפילו דלא מהני לענין מוכה של יער לגיהוי רשות היחיד, משום דאין שם בית דירה ולא הוקפו לדירה ולא לחצר על כן לא מהני לענין היער, מה שאין כן לגבי העיר דמהני, וכמו דאמרינן בגרעים דמבטלו מחיצה, עם כל זה כשהם נגדרים במחיצה אפילו דלא מהני המחיצה לתוכן, מכל מקום לעבר שמצד העיר המה מועילים שמותר לטלטל בהעיר כנזכר.

ואין להקשות דאם כן מה פריך הגמרא שם בסוכה מה קא משמע לן, הא י״ל דהא גופא קא משמע לן דאף על גב שלעצמו אינו מועיל כשהוא בשורות היער מכל מקום מועיל להיות מחיצה לסוכה. זה אינו, דכבר נשמע דהיכא שאינו מוקף לדירה לא מהני ממתני׳ דעירובין, והיכא שהוקף לדירה מהני, וכמ״ש התוספות שם (סוכה כד, ב ד״ה והא אינא) בישוב הקושיא ממחיצה העומדת מאליה, עיין שם. וזה ברור ונכון:

שסו דין עירוב לחצר שהרבה בני אדם דרים בו

סעיף יד מברך על מצות עירוב:

סעיף טו [א] אימתי מברך בשעה שמקבץ אותו מבני החצר או בשעה שמזכה להם ואומר בהדין עירובא יהא שרא לן לאפוקי ולעיולי מן הבתים לחצר ומן החצר לבתים ומבית לבית לכל הבתים שבחצר אם גבו העירוב ולא ברכו עליו אין הברכה מעכבת ומותרים לטלטל:

נמוקי אורח חיים

[א] **אימתי מברך בשעה שמקבץ אותו מבני החצר וכו'.** עיין מגן אברהם (ס"ק כ') מה שהביא בשם המרי"ל (שער הכוונות ענין רשלת פ"ו) שהיה מערב ואמר הברכה ואחר כך הי' מזכה לבני החצר על ידי אחר, כי כן הדין אחר שיערב בעדו אז יזכה לאחרים, והמגן אברהם תמה והניח זה בצ"ע, דהא צריך להשתתף עצמו עם כל החצר (היינו כונתו כי מקודם צריך להשתתף עצמו עם בני החצר כדי שיחחייב בברכת עירובי חצרות), ואולי קאי על עירובי תבשילין, (היינו כי בערובי תבשילין אין צריך להשתתף עצמו עם בני החצר כלל ואף על פי כן יכול לזכות לאחרים לכל בני העיר שישכחו אחד מהם לעשות עירוב תבשילין). ומה שכתב לבני החצר לאו דוקא, אלא רצה לומר לבני העיר, עד כאן לשון המגן אברהם. ועיין בשערי תשובה (סימן שנ"ד בביה"ל סימן) מה שכתב על דברי המגן אברהם אלו, דמה שכתב דקאי על עירובי תבשילין אינו מחוור, וכתב בשם הברכי יוסף בשירי ברכה (סימן שפ"ז) שבדמשק היה מקפידין לעשות עירוב בכל ערב שבת על פי הקדוש מה"ר חיים ויטאל ז"ל, והיינו שנהג כמנהג רבו האר"י הקדוש ז"ל.

ומכל מקום קשיא בקושיות המגן אברהם כנזכר לעיל. ורליתי בסידור המרי"ל של מהרר"ר זללה"ה אשר ליון הגהותיו בגליונותיו בכתי"ק, שרשם בזה על מ"ש שם שיזכה על ידי א' גדול לכל בני העיר ונדפס זה אחר נוסח הברכה, וגם נוסח בדין עירובא יהא שרא לנא וכו' שזה (לזכות לכל בני העיר) צריך לומר קודם הברכה, והיינו כדברי המגן אברהם הנזכר לעיל. אך עדיין קשה כנזכר, דהא בהמרי"ל בשער הכולל ופרי עץ חיים מפורש, שהמרי"ל בירך הברכה מקודם ואחר כך זיכה לבני החצר והעיר כנזכר, וטעמא בעי.

ובלעב"ד להגדיק אם הגדיק דמעיקרא, גאון עולם, משוש כל דור ודור, האר"י הקדוש ז"ל על פי הלכה, דהנה מ"ש המגן אברהם כנזכר לעיל דמ"ש בכתבי האר"י לבני החצר לאו דוקא אלא לבני העיר, שפיר כתב ובעל כרחך הוא כן, דהנה כתב שם בכתבי האר"י שהי' דרכו להוציא החומש או הטלית לבית הכנסת בשבת (ולא הי' מחמיר דילמא מקולקל העירוב וכו', עיין בדבריו בזה מה שהבאתי לקמן בסימן שנ"ד ס"ק א', עיין שם), ואם כן הי' צריך בעל כרחך לזכות לכל בני העיר כדי שיוכל להוציא החומש וכיוצא לבית הכנסת שלא הי' בחצרו. והנה קיימא לן (פסחים ג, ב) דכל הברכות עובר לעשייתן גם במצות דרבנן, והנה כשמערבין עירובי תחומין יוכל לקיים זה לברך קודם שמניח המאכל כגון הפלפלין וכיוצא במקום עירובו תחת האילן וכיוצא, במקום שרוצה, אבל בעירובי חצירות כיצד יעשה, אם יברך קודם שיזכה לבני החצר הרי עדיין לא השתתף עם בני החצר בעירובו, ואיך יברך על דבר שלא נכנס בה לכלל חיובה ומצותה כלל, ואם יברך אחרי שזיכה להם (כיון דזהו כמו שנשתתף עמהם כשמזכה להם מחלקו בעדם כחלו הם נתנו בו חלקם) אם כן כבר נהנה ליה מצותי' ונמצא מברך אחרי עשייתו, כיון שבזה שזיכה להם לבני

שסח דין אם אחר שעירבו נתקלקל העירוב

סעיף ה אם נתעפש פת העירוב ונפסל מלאכול הרי הוא כמו שכלה לגמרי וצריך לערב מחדש:

הגה ולכן נהגו לעשות העירוב סלת מצה שאינה ממהרת להתעפש (כל ט ופ"ת יוסף סימן שנ"ד) ועוד דיכולים לשמרה בימי הפסח ויכולים לשמור העירוב כל השנה (דברי עצמו) [א] וזה טוב יותר מלערב כל שבת ושבת שלא ישכחו מלערב מיהו אם רוצים לערב כל ערב שבת ולאכול העירוב כל שבת הרשות בידם ועיין לקמן סימן שנ"ד.

שפה דין צדוקי ומומר בעירוב

סעיף ג [א] ישראל מומר לעבודת אלילים [ב] או לחלל שבתות בפרהסיא אפילו אינו מחללו אלא באיסור דרבנן הרי הוא כעכו"ם ואם אינו מחלל אלא בצינעה אפילו מחללו באיסור דאורייתא הרי הוא כישראל ומבטל רשות:

נמוקי אורח חיים

האחר מחלקו הוי כאלו כבר נתנו ומעורב בזה, והרי זיכה להם גם כן רק לשם מצות עירוב ושוב נעשה המצוה כבר. ובעל כרחך לתרץ כיון שאי אפשר בענין אחר כשמזכה להם לבני החצר דקודם שזיכה להם אינו כלל נכנס בגדר מצות עירוב כמזכר לעיל, על כן עשה רבינו האר"י"ל כן לכתחלה כדי שיוכל לקיים הברכה עובר לעשייתן גם כן על כן זיכה מקודם בעדו. ואין הפירוש בעד"ו לעצמו, דהא כשדר בעצמו בחצר אינו צריך לשום עירוב כלל, אלא ודאי בעל כרחך הפירוש בעדו לבני החצר שלו, ועל כן כשזיכה כבר להם, שוב נכנס במצות עירוב ובירך ואחר כך אחר הברכה הי' מזכה גם לבני העיר (כדברי המגן אברהם) ושוב קיים בזה בהברכה עובר לעשייתן, כיון דהך זיכוי לבני העיר היינו העירוב עמהם זהו עשה אחר הברכה כמזכר. והוי כעין מה שכתבו התוספות (ד"ה עלה) והרא"ש (סימן י') (פרק קמא דפסחים (ז, ב)), ומובא לעיל בשולחן ערוך אורח חיים (סימן קנ"ח סעיף י"א) ברמ"א דיברך על נטילת ידים אחרי הנטילה קודם ניגוב, משום דגם הניגוב מן המצוה ומיקרי עובר לעשייתן, והכי נמי כשמוסיף לזכות העירוב בעד בני העיר אחרי הברכה כמזכר לעיל, ומיושב הכל על נכון בעזרת השם יתברך:

[א] **וזהו טוב יותר מלערב כל שבת ושבת.** עיין מה שכתבנו בזה לקמן (סימן שנ"ד ס"ק כ'), עיין שם.

[א] **ישראל מומר וכו'.** עיין מה שכתבנו לקמן (סימן שנ"ח ס"ק כ') בזה:

[ב] **או לחלל שבתות בפרהסיא.** עיין בחי' אדם (כלל ע"ה סעיף כ') דאם הוא בוש בפני גדול העיר מלחלל שבת קודם, אז לא הוי דינו בזה כמחלל שבת. וכן כתב בתורת חיים על הש"ס (בעירובין דף סט, א). ועיין בדעת תורה (יו"ד סימן כ' ס"ק ל') ובהגהותיו לאורח חיים הנדפס בספר אורחות חיים (סימן זה). אמנם עיין בדברינו בעזרת השם יתברך במנחת אלעזר (חלק ג' סימן כ"ד) דתנאי זה כדברי התורת חיים (שצריך להיות אינו בוש בפני גדול העיר) אינו קיים להלכה למעשה כלל, וגם בכהאי גוונא דבוש כמזכר, מיקרי מחלל שבת אם מחללו בפרהסיא בפני עשרה אע שידע אומנתו לחלל שבת, עיין שם באורך:

שצא דין בטול רשות למי ששכחו לערב

סעיף א ככל משפטי ביטול למי ששכח ולא עירב בחצרו כן הוא במבוי שאם שכחה חצר אחת ולא נשתתפה מבטלת רשותה לשאר בני המבוי או הם לה אף על פי שהם רבים שבני החצר גבי מבוי חשובים כיחיד בחצר וככל משפטי ישראל בחצר עם העכו"ם כן הוא במבוי או בעיר שאין אסור לטלטל במבוי או בעיר המוקפת חומה עד שיהיו שתי חצרות של בתי ישראל בעיר אבל חצר אחת לא אפילו אם הרבה בתים של ישראל פתוחים לתוכה והוא שתהא העיר מוקפת חומה לדירה וסתם עיירות הן מוקפות לדירה וסתם מבצרים אינם מוקפים לדירה וכשיש ב' חצרות של בתי ישראל בעיר צריכים לשכור מכל חצר וחצר של עכו"ם ואין מספיק במה שישכור משר העיר: הגה ויש אומרים דדוקא לענין להוציא ולהכניס לרשות העכו"ם אבל לטלטל במבוי יכול לשכור מן השר שהרי דרך המבוי הוא של השר ויכול לפלוג כל העכו"ם משם (ריב"ש סימן תפ"ו).

במה דברים אמורים בשר שאין הבתים שלו וגם אין לו רשות להשתמש בבתי בני העיר כלל אפילו בשעת מלחמה [א] אבל במקום שכל צרכי העיר אינם נעשים אלא על פי השר או הממונה שלו [ב] ודאי ששכירות מהשר ההוא או משכירו ולקיטו מהני שהרי יש לו רשות להושיב אנשיו וכלי מלחמתו בבתי בני העיר בשעת מלחמה שלא מדעתם:

נמוקי אורח חיים

[א] **אבל במקום שכל צרכי העיר אינם נעשים אלא על פי השר או הממונה שלו וכו'.** עיין בדברינו בשו"ת מנחת אלעזר (חלק ד' סימן י"ב) דמה שכתב במהר"ם שיק (בתו"ס סימן קפ"ב) דאם שכרו היינו קנו הרשות משר העיר על שנים רבות, ובין הזמן מת המלך במדינה, צריך לקנות מחדש עוד הפעם, זהו לא שייך במדינתנו שהמדינה הוא על חוק חירות, והמלך אין לו רשות לעשות בלתי ממשלת המדינה המיניסטעריום והפרלמנט, וגם זכות ראש האזרחים הוא בהעיר בכל עידן ועידן, ואין נפקא מיני' בזה במיתת המלך או לא, ובפרט במדינות רעפובליק במות הפרעזידענט אין נפקא מיני' בזה, עיין שם:

[ב] **ודאי ששכירות מהשר ההוא או משכירו ולקיטו מהני וכו'.** וזהו פשוט מהני גם במקום שדרים פושעים מחללי שבת ואינם מודים בעירוב וכיוצא דדינם כנכרי לכולם יש רשות לשר העיר או לשכירו ולקיטו להעמיד שם חיל וכו', וזה פשוט (ועיין בדברינו בתנחת אלעזר חלק ד' בחומת בית"ק הקדוש). אולם חזות קשה ראיתי אשר הדפיס רב ומורה מקהלת אדעסא (אדמתו ומכנהו לא אדעהו) הג"מ דוד שלמה סלאשטש, בתורה מליון (בשנת תר"ם שנה חמישית חוברת ד' סימן כ"ם) הרעיש עולם בבחינת עושה חדשות בעל מלחמות, לבטל כל מלות עירובין על ידי שיש דרים בתוך העיר מפושעי ישראל הכופרים שאינם מודים בעירוב, והאריך למעניתו באורך, לבלי תכלית ולוכך, ופלפל בלי טעם וריח, ועוד לא ישקוט ולא ינוח, בשנה שלאחריו (תכ"ע תורה מליון שנה ששית ח"ד סימן כ"ע) לאחזוקי דיטרי' מתעקש ומרבה דברים, שמיס רעות עושה (אם נשמע לו) ב' דברים, רעיס ומריס, א' כי על ידי זה נוציא לעז ח"ו על הראשונים רבותינו ואבותינו הקדושים ז"ע אשר בגלם אנו חיים בגלותנו בדורות האחרונים אשר נשאו והוציאו בשבת קודש בעריהם, המה בכבודם בעצמם נשאו דבר מה בתמתחותיהם, (בזכר דברינו בזה לקמן סימן שנ"ד ס"ק א', עיין שם), ולפי דברי המבהיל הזכר לעיל לא מהני גם קנין משר העיר במקום שיש מפושעי ישראל וכופרים המחללי שבתות, וזה אינו כמ"ש שם שעל ידי זה יש שאלה גדולה (רק) בעיירות גדולות כמו עיר

ווארשא וכמו ....., כן כתב בנקודים ועקודים, במחשבות ומעשי חדודים. ובאמת אין עיר גדולה או לפעמים קטנה שאין בה על כל פנים פושע אחד המחלל שבת בעוה"ר בדור האחרון, ונמצאו כל רבותינו וכו' כולם חללו שבת קודש ח"ו, ישתקעו הדברים זרים, בלתי ראויים להיות נאמרים.

ב' כי נודע מה שאמרו חז"ל (שבת יד, ב) בשעה שתיקן שלמה עירובין יצתה בת קול אם תכם בני ישמח לבי גם אני, והטעם נודע יען כי הוא דבר שאי אפשר ליזהר בלתי להוציא מפתח ביתו, על כן כשתיקן זאת הוא תיקון גדול לשמירת שבת. ואם כן לפי דבריו אשר יהיו אסורים (מחמת פושעי ישראל א' הדר בעיר) נפל פיתא (דעירובא) בבירא, ובטלו פיתחא דהיתרא, שערי טהרה, גם צורת הפתח נסגרו, לאשר לא יתירו אין יוצא ואין בא להוציא מאומה. ובאשר הוא דבר שאי אפשר ובעל כרחך יעברו ויהיו כולם מחללי שבת קודש בכל הדברים בין דאורייתא בין מדבריהם וילאו מהדת ח"ו, (וקראו לקונטרסו שמה "תיקון שלמה" אולי על דרך סגי נהור, יען שהוא הירום גמור לתיקון שלמה המלך ע"ה מ"ש בעירובין כנזכר).

והנה פשוט להלכה בעירובין (סט, א) וברמב"ם (הלכות עירובין פ"ב הלכה ז') ובטור ושולחן ערוך לעיל (סימן שפ"ה, סעיף ג') דישראל המחלל שבתות בפרהסיא ואינו מודה בעירוב דינו כנכרי דאינו מבטל רשות רק שצריך להשכיר ממנו, רק לענין לדוקי נחלקו הראשונים (ומה דלדוקים אינם מודים בדברי חכמים על כל פנים אינם עוברים לחלל שבת בפרהסיא גם במילי דרבנן, כמ"ש התוספות שם בעירובין, לפי שיראתם מחכמים בדורותם ואכמ"ל, ודעת הרמב"ם וכן פסק המחבר לעיל (סימן שפ"ה סעיף ג') דלדוקי מבטל רשות אבל אסור לערב עמו כיון דאינו מודה בעירוב. ובלדוקים בימינו בדאי יש לפסוק ולהחמיר, כמ"ש הש"ך (יו"ד סימן ב' סקכ"ד) בשם תשובות רבינו בצלאל אשכנזי (סימן ג') דדינם כעת כמו נכרים גמורים, עיין שם ואין כאן מקומו להאריך. אבל על כל פנים ישראל מחלל שבת ואינו מודה בעירוב בדאי דינו כנכרי, ולא גרע מנכרי דלא יהיה מהני קניית רשות משר העיר או משכירו ולקיטו, דאטו בשביל שהוא פושע וקל במצוה על כן אין רשות לשר העיר למשול עליו ועל דירתו כמו על שאר האזרחים הנכרים והיהודים, וזה פשוט וברור. וכן כתב בישועות יעקב (סימן שפ"ה ס"ק ב') בזה דכותי שדינו כעכו"ם היינו בין לקולא בין לחומרא, ודירתו כבהמה לענין עירוב, ולא פליג בזה כלל, עיין שם. וכן לענין ישראל מחלל שבת בפרהסיא דינו כנכרי, וכדפסקינן ביורה דעה (סימן ב'). וכן בנשמת אדם (כלל ע"ה אות ח') כתב גם כן דנראה מלשון הפוסקים פשוט דישראל מחלל שבת בפרהסיא דינו כעכו"ם לכל דבר בזה, ואינו חמור מעכו"ם דביחיד אינו אוסר, עיין שם.

ומעתה אבא על מקצת דברי הרב המו"ל הנזכר לעיל מאדעתא מה שרצה ללמוד מדברי הריב"ש (בסימן תכ"ז) שכתב בלשונו בתוך התשובה כי מה שאוסר העכו"ם (שם כתב בלשון "כותי" מפני הבקורת כנודע) אינו מן הדין, שהרי דירת העכו"ם אינה תשובה דירה ודינו בזה רק כדירת בהמה רק שלא ילמדו ממעשיו וכו', ורצה המו"ל הנזכר להוכיח מזה דהיינו רק עכו"ם, אבל ישראל מומר אשר דירתו אוסרת מדינא אין לסמוך על קניית הרשות של שר העיר, עד כאן דבריו. וזה אינו כלום, והיכן מצינו שדירת ישראל מומר או מחלל שבת אוסרת מדינא וחמיר יותר מדירת העכו"ם, ואם אמרו דדירת נכרי כבהמה לענין זה, הרי גם דירת כותי (שאינו שומר תורה שבעל פה) גם כן כדירת בהמה, כנזכר מהישועת יעקב, וכל המעיין בפוסקים ראשונים ואחרונים יראה זה בפשיטות כי המחלל שבת בפרהסיא דינו בזה כנכרי בלי שום חילוק. ואי משום שלא ילמד ממעשיו גם בחלו שיין, אלא שגזרו בזה לכל דבר

משום לא פליג, כמ"ש בשועת יעקב שם, ועל כל פנים מועיל השכירות משר העיר גם עליהם וכנזכר לעיל:

ומה שהאריך הוא, ביותר תמהתי על המשיב לו הגאון המפורסם מהר"ר ברלין ז"ל אם כי (הג' המשיב, ובשם אביו הגאון הגלי"ב ז"ל) העלה מדינא להיתרא, וכדברינו. אך רצה לחלק שם (וגם השואל פלפל שם בזה) אם הפושטים שבימינו מחללי שבת בפרהסיא דדינם [כ]כותים בימיהם קודם שגזרו עליהם חכז"ל להיות כנכרים גמורים. וזה אינו מסתבר כלל, כי לא כהכותים שהיו בימיהם - שלא רצו להאמין בדברי חכז"ל ותורה שבעל פה, וכמו כן הקראים כנזכר לעיל - המה אלו הרשעים מחללי שבת בפרהסיא בימינו הוא רק (בימינו) אחד משמי אלו, א', או שהם כופרים על פי דעות נפסדות של כתבי הכופרים בבעל-קריטיקער ר"ל שמכחישים בתורת משה מן השמים ובסיבה ראשונה מאתו יתברך שמו אשר בכל תורה שבכתב מכחישים וממילא בתורה שבעל פה. ב', או שהם בלי דעת כלל הולכים לתאות לבם לתיאטון בשביל פרנסתם לחלל שבת קודש גם בפרהסיא, ולא ידעו ולא יבינו גם כן בין איסור תורה שבכתב או (לעירוב שהוא) תורה שבעל פה, וזה ברור לכל יודע ומבין בדורותינו (דורות השמד האחרונים האלו ר"ל), ואם כן לא שייך כלל מ"ש הרמב"ם ושאר פוסקים אם הוא אינו מודה בעירוב שאינו מערבין עמו, דהכופרים בימינו לא ידעו ולא יבינו ואינם מחלקים כלל בימינו לעירוב דרבנן או איסור כרת דאורייתא, ובחשיבה יתהלכו בכפירה גמורה כנזכר לעיל, או לתיאטון למלאות תאותם. וכיון דקיימא לן בטור ושולחן ערוך כנזכר לעיל דגם המחלל שבת - גם לתיאטון - בפרהסיא, דינו כעכו"ם בזה לענין עירוב, אם כן אין נפקא מינה, והרי בטל בזה כל פלפולם.

וגם כל שפתי חקירות ורעיונות הגיונים של השואל הרב מאדעסא שמתווכח עם הלעיר (הכופר) שם אין כדאי לעיין ולהשיב עליהם כלל, וגם אין נפקא מינ' בין אם הם רב או מעט בתוך העיר שערבו כולה (ועם צורת הפתח) אשר כמעט לא ימלט שלא יהי' על כל פנים אחד מהם גם בהעירות קטנות כנזכר לעיל ואין לנו אלא דברי חכז"ל בתקנתם, הם אמרו והם אמרו, והתליטו בשולחן ערוך כנזכר לעיל (אשר בתורת גלך ונראה אור עד בית המשיח במהרה בימינו) כי מהני שכירה משר העיר או משכירו ולקיטו כנהוג בכל חפוצות ישראל, ופשוט דיש רשות לשר העיר ושוטריו גם על הרשעים הכופרים ומחללי שבתות כנזכר לעיל. ודברי הרב (המערער) מאדעסא כמו"ן אשר תדפנו רוח פורחים באויר (במחילת כבוד תורתו הרמה) בטלים מעיקרא, וילאו דברינו בהיתרא, בעזרת הבורא ברוח טהרה, להעמיד תורת ומנהג אבותינו, זכותם יגן עלינו, במהרה בימינו בכל עמינו:

ומ"ש בתשובת הגאון מהר"ר ברלין בשם עלי אלמוגים (סימן שלא ס"ק ג') להסביר טעם קניית הרשות משר העיר דמהני על פי דברי התוספות נ"ב (נה, ב) דלמס המלך אפילו קרקע שוה אלף זוז משועבדת לדבר מועט וכבר הוא מוחזק וכו', והכי נמי לענין הבתים משר העיר, עיין שם. הן אמנם כי סברא הוא, אמנם יש לפלפל גם בזה לענ"ד, כי בימינו אינו כן לגמרי, אך באמת אין לנו אלא דברי חכז"ל בזה, והלכה כדברי המיקל בעירוב, מכל שכן שנפסק בשו"ע בלי חולק ומוסכם דמהני קנייה משר העיר, הם אמרו והם אמרו, ובתוס דרך נחזיק בתורת אבותינו כנזכר לעיל:

ומ"ש הרב המערער הנזכר בהג"ה, כי לא רב הוא מספר הערים שחיקנו בהן עירובין לכל העיר כולה, וגם אלו שנתקנו משנים רבות בזמן שכל ישראל היו בחזקת שומרי שבת וכו' כו', עד כאן לשונו ללא אמת ונדק, כי נודע בכל עירות הגדולות הישנות בפולין וגאליציען, וכמו

שצד ספק עירוב מה דינו

סעיף א [א] ספק עירוב כגון ספק אם היה קיים בין השמשות אם לאו מותר והוא שהיה לו

נמוקי אורח חיים

קרלקא ולטב, אשר ישבו בה כפאות למשפט רבותינו הקדושים בעלי השו"ע ונושאי כליו אשר מפיהם אנו חיים, ואחריהם גאוני הדור רביהם ומוריהם עד הדור הזה, והי' בהם מעולם עירובין וטלטול בתוך העיר על ידי רשות וקני' משר העיר כנזכר לעיל, אם כי היו בהם (אין נפקא מיניה במספר במעט או רב) בתוכם מחללי שבתות וכופרים כנודע לכל, ואיני צריך להאריך בדברים פשוטים:

שוב ראיתי בשו"ת גינת ורדים הספרדי (כלל ג' סימן כ"ב) שכתב יפה כח השכירות מן הגזבר (היינו של העיר), משום שיש לדוקים בהעיר וכו' וכשנשכיר מן הגזבר נמצא בחיים גם הם משכירים אצלינו בדינא דמלכותא ושוב אינם אוסרים עלינו, עד כאן לשונו בגינת ורדים, והיינו כדברינו דשכירות מן השר מהני גם בלדוקים ומיני כנזכר לעיל:

[א] **ספק עירוב וכו' והוא שיהיה לו חזקת כשרות.** עיין בשער הכוונות ופרי עץ חיים, וזה לשונו בשער הכוונות (ענין רחיצת פניו ידיו והגליו בד"ה ענין העירוב) והנה ראיתי למורי ז"ל שבשחרית יום שבת היה מוליך עמו הטלית והחומש מביתו לבית הכנסת, וגם היה מוליכו לבית הטבילה אשר מחוץ לעיר לפת ת"ו אותה הנודעת, ולא היה מקפיד וחושש לחקור בענין העירוב שנעשה בשיתוף כל מבואות לפת ת"ו, או אשר נעשה לבית הטבילה, אם היו נעשין כהלכתן או לאו עכל"ה. ומ"ש על העירוב, פשוט דהכונה בעל כרחך על צורת הפתח (שזהו קורין גם כן עירוב) במקום הדרך או פירלה עשר אמות, כי אין לומר על הלחם עירובי חצרות, זה אינו (אפילו בקא סלקא דעתך), כי למה היה לו לרבינו האריז"ל לחוש כלל לזה, דהא כתב מקודם שמורו (האריז"ל) הי' עושה עירובי חצירות לכל בני העיר בכל ערב שבת, כנזכר לעיל בדברינו (בסימן שס"ו ובשם המגן אברהם ז"ל שם), אם כן היה ברור לו שנעשה (על ידו) העירובי חצירות כהלכתו, אלא ודאי דהיינו צורת הפתח כנזכר, וכמ"ש אשר נעשה לבית הטבילה היינו הצורת הפתח לצד זה, וזה פשוט. וכיון דהוא ספק הוצאה בכרמלית דרבנן, וגם הי' מוחזק בכשרות שיש שם צורת הפתח, על כן סמך על זה גם בלי בדיקה ובירור בכל פעם.

וגם י"ל אולי הלך השמש (גם אז, כמו בימינו בקהלות הקודש), בכל ערב שבת קודש לבדוק העירובין צורת הפתח והי' להם חזקת כשרות מהסמוך ערב שבת הקודש.

וגם למאן דאמר כדברי הרמב"ם (פרק י"ד) ומובא בשולחן ערוך (סימן שמ"ה סעיף ז') דרחובות ושווקים הרחבים ט"ז אמה ואין בלתותיהם נעולות בלילה דינם כרשות הרבים אפילו כשאין ס' רבוא בוקעין בו, [והמחבר הביא זה בפתם, ודעה אחרונה שלרך ס' רבוא להיות בוקעין כתב בשם יש אומרים, אם כן דעתו לפסוק כדעה ראשונה כנודע בכללים. אך בסימן ש"ג (סעיף י"ח) פסק כדעה האחרונה, ועיין שם במגן אברהם (ס"ק ז'), ואין כאן מקומו להאריך], ואולי היה כן בשווקי לפת והוי ספק דאורייתא ברשות הרבים אם נפרצו הבלתות היינו צורת הפתח, [הגם כי קשה לומר שהיה אז רחובות רחבים כאלו בימיהם בלפת ת"ו, כידוע בין המתמדנים בימיהם האלו בחצרות הקדש ברחובות צרים מאוד, מכל מקום אולי היה כן], ועל כל פנים גדולה חזקה שהוחזק העירוב

חזקת כשרות כגון שהניחו שם ואירע בו ספק אבל אם לא היה לו חזקת כשרות כגון ספק אם הונח שם אם לאו לא:

סעיף ב וצריך שיהא העירוב בין השמשות במקום שראוי ליטלו הלכך אם נפל עליו גל ואינו יכול ליטלו כלא מרא וחצינא אסור: **הגה** והעירוב אינו צריך להיות קיים רק בין השמשות (טור) ויכול לאכלו כשולחן תשיכה (הגהות מרדכי ומרדכי פרק בכל מערבין) ויש לבטוש עליו בשחרית בשבת (מנהגים) ודוקא במקום שנוהגים לערב כל ערב שבת [ב] אבל עדיף טפי לערב על כל השנה בפעם אחת כדלעיל סימן שס"ח (בית יוסף):

נמוקי אורח חיים

כנזכר לעיל מערב שבת, גם אם נאמר שהוא ספק דאורייתא.

ואין לומר שסמך האריז"ל בזה על רוח קדשו (הגלוי וברור) שהיה מביט מסוף העולם ועד סופו, ומכל שכן להרגיש (בנפש ח"ו) בעירו אם הצורת הפתח כהלכתו עומד עודנה. זה אינו, דעל רוח הקודש אין רשאין לסמוך, ובפרט להקיל ולהחיר עגונה אם אין עדים הגריכים על פי התורה, וגם אם לא היה מותר לסמוך על החזקה רק מפני שראה ברוח הקודש שהצורת הפתח כהלכתו, אז לא הי' האריז"ל נוהג להקל בפני אחרים הרואים שאין להם רוח הקודש ויסמכו ח"ו להקל במקום שאין רשאין, אלא ודאי דמן התורה מותר לסמוך על החזקה כנזכר לעיל, על כן לא רצה האריז"ל להחמיר. וכמו שמקובל בידינו בשם קדוש זקיני בעל בני יששכר ז"ל (כשהיה בעירו או במקום שהוחזקו העירובין בטוב) בינאמו לחוץ מביתו בשבת קודש לקח לתוך בגדו מפתח וכיונא כדי שישאוהו במקום העירוב ולא יהיה בכלל מי שאינו מודה בעירוב עכד"ה. (וכיון דאין מחמירין כדברי הרמב"ם (פט"ז, הט"ו) [ובשולחן ערוך סימן שס"ב סעיף י"] דצורת הפתח עושין רק במקום שעומד מרובה על הפרוץ, והיינו בכל העיר, על כן אין מקום להחמיר יותר כלל). שוב ראיתי כדברי זקיני בעל בני יששכר הנזכר, הוא עוד נפתח בגדולי הראשונים ז"ל התשב"ץ (ס"ב סימן ל"ז) ומובא בברכי יוסף בזה (סימן שס"ג סק"ב), שכתב בזה הלשון ומי שלבו נוקפו בזה (בתיקון עירובין), הדיוטות גמורה הוא אז מינות נזרקה בו, עכל"ה עיין שם. והגם כי ראיתי בספר שערי רחמים דיני מנהגי הגר"א מווילנא ז"ל (הלכות שבת אות נ"ג) כי מנהגו היה שלא לישא כלל בשבת אפילו במקום שיש עירוב, אכן מנהגיו ומנהג אבותיו ורבותיו הקדושים ז"ע לדקדק לישא במקום שיש עירוב, וכדברי רבינו האריז"ל והתשב"ץ ז"ל כדי לחזק אמתיות דברי רבותינו וחכמינו ז"ל שהתקינו עירובין, ושלא להיות ח"ו (בחשש) בכלל מי שאינו מודה בעירוב, ויסודו משלמה המלך שאמרו חז"ל (שבת יד, ב) בשעה שתיקן עירובין [וכו'] יצתה בת קול אם חכם בני ישמח לבי גם אני (משלי כג, טו).

[ב] **אבל עדיף טפי לערב על כל השנה בפעם אחת וכו'.** עיין שם בשערי תשובה (בריש הסימן) מ"ש בשם האריז"ל (שפר הסכונות ענין רחילת פיו) שהיה מערב בכל ערב שבת. ועיין לעיל (סימן שס"ח סעיף ה') טעמו של הרמ"א ז"ל שכתב לערב על כל השנה כי שמא ישכחו מלערב פעם אחד כשיערבו בערב שבת בכל שבוע בפני עצמו. ובאמת כתב שם הטורי זהב (ס"ק ד') לטוב יותר לערב בכל ערב שבת ברוב פעמים שהמלה של העירוב מתקלקלת ומתעפשת מאורך הזמן ואינו ראוי לאכילה כלל והוי כלה לגמרי. וכדומים דבריו ז"ל בפשיטות ובמוחש כראה, דהגם שכתב הרמ"א (בסימן שס"ח שם) שנהגו לעשות העירוב בחלת

שצה דיני ברכת עירוב

סעיף א מצוה לחזור אחר שיתופי מבואות ומברך עליו על מצות עירוב ואומר בזה השיתוף יהיה מותר לכל בני המבוי להוציא ולהכנים מחצירות למבוי [ומהם לבתים (בית יוסף בשם שבלי לקט)] בשבת [א] אימתי מברך עליו בשעה שמקבץ אותו מבני המבוי או בשעה שמזכה להם: הגה ואם גבו אותו לשם עירוב ושכחו ולא ברכו עליו הוי עירוב כי אין הברכה מעכבת (אגור ושבלי לקט) עיין סוף סימן שם"ז

הלכות ראש חודש

תיט [דיני סעודה בראש חודש]

סעיף א [א] מצוה להרבות בסעודת ראש חודש:

נמוקי אורח חיים

מלה שאינה ממהרת להתעפש, מכל מקום הוא כמעט אינו נאפשרות שלא תתעפש בסוף השנה, או תתמלא תולעים קטנים, כאשר ראינו בעינינו שעל ידי זה הוי גם כן אינה ראויה לאכילה. ומטעם זה י"ל נהג האריז"ל לעשות עירוב בכל ערב שבת גם כשהיה בלפת ת"ו עירוב בבית הכנסת.

ומ"ש הרמ"א דיכולין לשמרה בימי הפסח ויכולים לשמור העירוב לכל השנה היינו שיעשנה חלת מלה כנזכר לעיל, וזהו הי' בימיהם שעשו מצות עצמן בפסח והיה יכול להיות של שיעור י"ח גרוגרות לכל העיר, כמבואר בסימן שס"ח (סעיף ג'), מה שאין כן בימינו שנזהרים שלא לעשות לפסח רק מצות דקות, וממילא אי אפשר לעשותה של שיעור הנזכר לעיל רק כשהוא עבה ומחומלת, ועושים אותה אחר הפסח חלת מלה של ממן תאפינה, ועד קודם הפסח נשנה הבאה יחזיקוה בבית הכנסת, ואז יצערו אותה (ובשבת שבתוך הפסח יעשה הרב או אחר עירובי חצירות של מצות שיעור י"ח גרוגרות לכל העיר, כמנהגינו), וכשהוא ממן גם כשהוא נעשית ונאפית עב וקשה כעץ, מכל מקום אי אפשר שלא יתקלקל במשך זמן השנה כנזכר לעיל, על כן שפיר מנהגינו מאבותינו ז"ע כי מלבד החלה שעושים מהקהל (לתלותה בבית המדרש) בשבת שלאחר הפסח ואז יברך עלי' הרב על מצות עירוב ויעשנה עירוב לכל העיר, ובכל ערב שבת בכל השנה יעשה הרב עירובי חצירות (כדברי האריז"ל) לזכות לכל בני העיר, כי שמא נתעפש ונתקלקל כבר במשך השנה עירוב התלוי, וכנזכר מהטורי זהב.

אך יעשנה בכל ערב שבת בלי ברכה, כי שמא לא נתעפש החלה שתולין בבית הכנסת שעשאוה לכל השנה, ובפרט בתחלת ימי הקיץ סמוך לאפייתה קרוב לודאי שלא נתקלקלה עוד, על כן הנכון לעשות כנזכר.

[א] **אימתי מברך עליו וכו'.** עיין מה שכתבנו בזה לעיל (סימן שס"ז, סק"ח), עיין שם:

[א] **מצוה להרבות בסעודת ראש חודש.** הנה דעת מאמו"ר זצללה"ה ז"ע היה דצריך להיות הסעודה רשם חודש ביום ד"יקא, ואין יוצאין אם עשאוהו בלילה בלבד, כיון דפסקינן דאין קידוש המדש בלילה, ומטעם זה פסקינן (סימן תכ"ג סעיף ט') להלן בשולחן ערוך (שם) דאם לא אמר יעלה

ויצא בערבית ראש חודש אין מחזירין אותו. והנה לכאורה הקשיתי על דברי אאמו"ר מדברי המגן אברהם בזה (פ"ק ס') ראש חל ראש חודש בשבת דצריך להיות הסעודה בא' בשבת (שלאחר ראש חודש) לדברי הירושלמי (מגילה פ"ט, ה"ד), וכתב המגן אברהם דיש למשוך הלילה ואז יוצא ידי חובת ראש חודש גם כן, עיין שם. ואם נאמר דבליל ראש חודש לא יצא ידי חובת הסעודה כשעשאו אז, מה מהני בזה כשהמשיך סעודה ג' עד הלילה מוצאי שבת קודש שיצא בזה גם סעודת ראש חודש, הא לא יהא הטפל והתשלום (שעושים לאחר שבת קודש [כדברי הירושלמי] לסעודת ראש חודש) עדיף יותר מן העיקר סעודת ראש חודש שעושין בזמנו, היינו ראש חודש דאין יוצאין כשעשאה בלילה, ואיך יצאו בזה כשממשיכין הסעודה ראש חודש עד הלילה כנזכר. אלא ודאי דיוצאים גם בראש חודש בסעודה שעשאה בליל ראש חודש.

אולם יש לישב דבאמת עדיף בזה מה שעושים לתשלומין במוצאי שבת קודש ויוצאין, כיון דבלאו הכי גם כשעשאוהו ביום א' אינו ראש חודש כבר, (משום דראש חודש היה רק בשבת קודש) על כן מהני גם כשעשאו בלילה, היינו במוצאי שבת, (בהמשך הסעודה ג' כנזכר), דאינו גם כן ראש חודש עוד, אבל כשעשאו בזמנו י"ל דצריך לעשותה ביום כנזכר, וצריך עיון.

והנה נלע"ד להביא כעין דאיה מש"ס בבא מציעא (נט, ב) באימא שלום אמת רבי אלעזר שהיתה אמומו דרבי גמליאל דלא שבקת לרבי אלעזר בעלה למיפל על אפי' (כדי שלא יעבור לאחי'), האי יומא ריש ירחא הוי, ואיתלוף לה בין מלא לחסר, (היינו שסברה שהוא ראש חודש, ובאמת לא הי' ראש חודש רק למחרתו יום ל"א, עיין פירוש רש"י) וכו', עיין שם. ואם נאמר בסעודת ראש חודש להרבות היא מצוה גם בלילה, איך טעתה לתשוב שהוא ראש חודש, הלא אם לא אמר בעלה מבערב להכין לו סעודת ראש חודש עוד מבערב להרבות בסעודת ראש חודש בלילה (שהכנת המיסול והסעודה זהו פעולת האשה כנודע), ומדלא הרבו בלילה בסעודה על כרחך שאינו היום ראש חודש, (דהא הך להרבות בסעודת ראש חודש הי' עוד נוהג בימיהם כמבואר בפשיטות בירושלמי (שם), ומובא בה בבית יוסף (סימן תר"ע ד"ה ומצוה)), אלא ודאי דאיה לדברי אאמו"ר כנזכר לעיל דאין המצוה סעודת ראש חודש בלילה רק ביום, על כן שפיר טעתה בשחרית ותשבה שהוא ראש חודש ועדיין יצוה לה בעלה בבקר אחר התפלה להכין סעודת ראש חודש בלהריס כמוכן.

אולם אולי יש לדחות דאיה זו דהנה זהו נראה דעל כל פנים אין מצוה להרבות רק סעודה אחד, אם כן בודאי לאכלה ביום תשוב יותר, משום דקידוש החדש ביום, ועל כן תשבה אשת רבי אלעזר שיהי' סעודת ראש חודש ביום שפיר כדרכו דרבי אלעזר, אבל כשיש לו אונס ביום שלא יוכל להרבות (רק שיאכל מעט כדי שלא יתענה בראש חודש) אז יוצא בסעודת ראש חודש בלילה, אבל נקוט מיהו פלגא בידך דאיה מזה דכשעושה סעודת ראש חודש ביום אז אין בלילה שום מצוה להרבות בסעודה, כנזכר לעיל:

והנה בלכתך בדרך הזה הנזכר לעיל על פי דברי המגן אברהם בזה, י"ל גם בפורים ט"ו שחל בשבת בירושלים כיון דפסקינן במסבר להלן (סימן תרפ"ח סעיף ו') דיעבד הסעודה ביום א', וכיון שעשאו רק לתשלומין, כיון שיום א' כבר הוא שיתבטל שלא בזמנו, לזאת הגם דפסקינן לקמן (סימן תרנ"ה סעיף ס') סעודת פורים שעשאה בלילה לא יצא ידי חובתו, היינו רק בזמנה אין לעשותה בלילה, אבל שלא בזמנה ולתשלומין כנזכר כשחל ט"ו ביום שבת קודש יוכל לעשותה במוצאי שבת קודש ויצא ידי חובתו בלילה, דהא טעם אחד להם מה שאין עושין סעודת פורים בשבת כמו בראש חודש שחל בשבת, ומהירושלמי דיצא זה שקדשוהו שמים שאין

תכ אם הנשים רשאות לקונן בראש חדש

סעיף ב אומרים צדוק הדין וקדיש: **הגה** ומן טהגין כן ועיין ביורה דעה סימן ת"מ סעיף ו' בהגה

נמוקי אורח חיים

מיכר שהוא סעודת רמש חודש או פורים כנזכר לעיל. ודבר זה מדית הוא על כן צריך עיון [ועיין לקמן בדבריו סימן תרפ"ח ס"ק כ]:

ועוד יש להסתפק אם חל רמש חודש שני ימים שבת ויום א' שלאחריו, כיון דהך דינא דירושלמי והרי"ף והרא"ש דרמש חודש שחל בשבת שיש לעשות הסעודה ביום א', היינו פשוט שאז רק יום א' רמש חודש (היינו רק בשבת קודש), ואם כן הוי הסעודה ביום א' השלמה לסעודת רמש חודש שהי' חייב בשבת, מה שאין כן כשגם ביום א' שלאחריו יום ב' דרמש חודש וצריך הסעודה דרמש חודש ביום א' בשביל יום הזה שהוא יום ב' דרמש חודש, אם כן י"ל דלא נפיק בהשלמה לשבת קודש (יום א' דרמש חודש) וכדאי הוא רק להפקיע את עצמו במצות הסעודה דיומו יום ב' דרמש חודש כנזכר. וכיון דלא אפשר בכהאי גוונא באופן אחר, יש לומר שיאכלים בסעודה ג' בשבת קודש עד הלילה מוצאי שבת קודש ויאכל כזית לשם רמש חודש השלמה ליום שבת קודש, דלזה יש לומר מהני בלילה כמו שמילקנו לעיל, וביום א' (ב' דרמש חודש) יעשה סעודת רמש חודש (ביום) בשביל יומו, ועדיין צריך עיון.

ובספר מאורי אור (נתלק ב ינן) כתב דמסתברא טפי שיעשה (כשחל רמש חודש בשבת) סעודה ג' במנחה גדולה, וסעודה נוספת לרמש חודש במנחה קטנה, דהא בכולם אין צריך אלא קצת יותר מכביצה וכו', עיין שם. ולא מיחוור כלל, וכנראה מהירושלמי יש לומר דגם אם יעשו בשבת סעודה בפני עצמו לכבוד רמש חודש מלבד הג' סעודות דשבת לא מהני לגבי רמש חודש אם יעשנה בשבת, זולת ביום א' כנזכר לעיל.

והנה מצאתי בירושלמי תענית (פ"ד ה"ג) קריא מסייע לר' יוחנן ויהי ממחרת החדש השני אין תומר תרין ריש ירחין הוון, והא כתיב מדוע לא בא בן ישי גם תמול גם היום אל הלחם, עד כאן לשון הירושלמי. ופירש בפני משה שהי' נוהג לעשות הסעודה ביום רמש חודש הא', ומתחיל בסוף היום וממשיך עד הלילה שהוא יום ב' דרמש חודש כדי לצאת בהסעודה בשביל ב' הימים דרמש חודש, כדמוכח ממקרא ויהי ביום ממחרת החדש השני, עכ"ד הפני משה. ולפי זה רא' לכאורה דיוצאין בהסעודה של יום ב' מה שעושין מבערב שממשיכין מיום א' כנזכר לעיל. אך זה אינו הכרח כלל עיקר פירושו של הפני משה דעשה הסעודה והמשיך כנזכר לעיל, די"ל באמת כפשוטו וכפירוש הקרבן העדה דקרא מסייע לר' יוחנן, היינו על דסמוך לי' להלן (וכדרך לשון הירושלמי בכמה דוכתי כן) דקאמר ר' חייא בר אבא בשם ר' יוחנן דמפקיד לכמשתא בכופרא ביום שלשים ועבורו, והיינו גם שיזהרו ביום ב' דרמש חודש, עיין שם.

ואין הפירוש דהמשיך הסעודה כלל.

והנה בפני משה שם העלה מזה שאף על פי שהיו מקדשין על פי ראייה, מכל מקום היו נוהגים לפעמים לעשות שני ימים רמש חודש. ומהאי מדוע לא הבא יותר מפורש בתרגום על הפסוק הלז ויהי ממחרת החדש השני, תרגומו: והוה ביומא דבתרוהי דהוא עבר ירחא תניינא, הרי מפורש ומבואר כן דהיו עושין אז גם כן לפעמים ב' ימים רמש חודש. וכן פירש שם רבינו

[א] וכן בכל הימים שאין אומרים בהם תחנון (מנהגים) וכן בערב שבת אחר חצות יש אומרים שאם קוברין מת בלילה שאין אומרים קדיש ולא לדוק הדין (כל ט)

תכא קריאת ובראשי חדשיכם בפסוקי דזמרה

סעיף א [א] נוהגין באשכנז שאומרים פרשת ובראשי חדשיכם שחרית אחר פרשת התמיד ובספרד אין נוהגין לאומרה לפי שעתידין לקרות אותה בספר תורה:

נמוקי אורח חיים

ישעי' (בתג"ך אמשטרדם הגדולים) על דברי התרגום כפשוטו. [והנה בעה"י ליברנו מזה בשער יששכר מאמר הירחים אות ז'], ועיין בשו"ת תשב"ץ (פ"ל סימן קנ"ג) שבימי הגבילים הי' גם כן ב' ימים רצא חודש.

והנה רש"י פירש שם ויהי ממחרת החדש השני, ממחרת רצא חודש שהוא שני לחודש, (והביא גם כן תרגומו דהיינו ב' דרצא חודש כנזכר לעיל), עכל"ה. ועדיין יפלא לפי דברי רש"י ז"ל שפירש שהיה כבר יום שני לחדש ולא רצא חודש כלל, אם כן מדוע התפלא שאול המלך מדוע לא בא בן ישי גם תמול גם היום אל הלחם, הא היום כבר אינו רצא חודש, וכי דרכם הי' לאכול עם המלך בכל יום ויום, ואין כאן מקומו להאריך [ועיין בדברינו בדברי תורה (מהדורא קמא אות י"ג) ומהדורא ג' (אות מ"ב)]:

[א] וכן בכל הימים שאין אומרים בהם תחנון. עיין מגן אברהם (פ"ק א') בשם הלבוש כי לחכם בפניו דורשים עליו הספד, אבל אין אומרים לידוק הדין. ועיין בבורי זהב (פ"ק א'), ובדבריו בשו"ת מנחת אלעזר (חלק ב' סימן מ"ה), עיין שם. ועיין בספר מירות שמשון שכתב דברצא חודש וגם בחול המועד י"ל לידוק הדין, כיון דעיקר ההספד הוא המעורות לב העם, ויותר מתעוררים בזמן הזה בשעת אמירת לידוק הדין ממה שמתעוררים בדרשה הנהוג בזמן הזה. ואין לומר בזמן הזה ליכא תלמידי חכמים דהעיקר הוא משום כבוד התורה וכו', עד כאן לשונו בבורות שמשון. ואין נוהגים כדבריו, כי לידוק הדין אין אומרים ברצא חודש ומכל שכן בחול המועד.

ומ"ש שיותר מתעוררים העולם בלידוק הדין מהספד, אולי הי' בימיו, ובימינו שהשמשים יאמרו זה בכל בר מינן, והוא כדיוגטמא ישינה ונוסחא הרגילה, מה שאין כן בהספד על תלמיד חכם שמתעוררים בבכי. ועל כן נהגו להספיד תלמיד חכם מובהק גם ברצא חודש מנוכה ופורים לעת ההכרח בפניו.

אמנם בחול המועד אין להספיד גם לחכם בפניו, אף ששמעתי שעשו הרבנים מעשה כן בהספד על רב גדול א', נשען על דברי חז"ל (מגילה ג, ב) אין מועד בפני תלמיד חכם, מכל מקום בזה פסקינן דאין בימינו דין תלמיד חכם להוציא ממון, מכל שכן לענין ספק מבזה את המועדות אין לו חלק לעולם הבא, כמו שאמרו חז"ל (פסחים קיח, ב), (כיון שאין דין תלמיד חכם בימינו). וכן כתב המגן אברהם שם בהלכות חול המועד (סימן תקמ"ז ס"ק ה') דמ"ש דמותר להספיד חכם בפניו בחול המועד אין בימינו דין תלמיד חכם, עיין שם:

[א] נוהגין באשכנז שאומרים פרשת ובראשי חדשיכם שחרית אחר פרשת התמיד ובספרד אין נוהגין לאומרה לפי

תכב סדר התפלה והלל בראש חדש

סעיף ב וקורים הלל ברילוג בין יחיד בין צבור ויש אומרים שהצבור מברכין עליו בתחלה לקרא את ההלל [ואם כיון לגמור אינו צריך לחזור] (מרדכי פרק במה מדליקין ושבולי לקט) ולבסוף יהללוך והיחיד אין מברך עליו ויש אומרים שאף הצבור אין מברך עליו לא בתחלה ולא בסוף וזה דעת הרמב"ם וכן נוהגין בכל מלכות ארץ ישראל וסביבותיה: הגה [א] ויש אומרים דגם יחיד מברך עליו (טור בשם הרא"ש ור"ם) וכן נוהגין במדינות אלו ומכל מקום יזהר אדם לקרות בנצור כדי לברך עליו עם הצבור ויש אומרים דכשיחיד קורא אומר לשמים שיאמרו עמו ראשי פרקים דאז הוי כרבים (מרדכי פרק במה מדליקין ואגור בשם שומר טוב) ונהגו כן בהודו ולא באגא:

תכו דין ברכת הלבנה וזמנה

סעיף ב אין מברכין על הירח אלא [א] במוצאי שבת כשהוא מבושם ובגדיו נאים: הגה ודוקא

נמוקי אורח חיים

שעתידין לקרות אותה בספר תורה. ועיין לעיל (סימן מ"ם), ובמנגן אברהם שם (סק"ג), וכן בזה (במנגן אברהם סק"ם) כדי לפרסם שהוא ראש חודש, ועיין שם במחצית השקל בזה. ולא הבנתי כלל שותא דרבינו המגן אברהם בטעמו, דכן הוא בשקלים (פ"ם מ"ם) שהיו מניחים בתחלה אבני מוספי ראש חודש בגד המזבח בחלי כבש של מעלה כדי לפרסם שקדשו בית דין החדש בזמנו, עיין שם. ולא ידעתי מה זה סמך וראיה שיאמרו פסוקי ראש חודש בתוך הקרבנות קודם התפלה, וכי אין די הפרסום במה שיאמרו הלל ויקראו בתורה ויתפללו מוסף בפרהסיא בצבור ולהודיען שהוא ראש חודש, מה יתן ומה יוסיף בזה שיאמרו כל אחד בפני עצמו בלי צבור ופרסום ש"ץ כלל בין הקרבנות קודם התפלה, וגם אין קדוש החודש נוהג בימינו ונתפרסם כבר על ידי הלוחות ואין צריך שום חיזוק והודעה, וליתר שאת כבר ברכו חדש בזמנו (מתי ראש חודש) בשבת שקודם בפרהסיא בצבור שאז הכל בנתיהם בבית הכנסת, ועיין בש"ם סוכה (מ, ב ודה, ם) ואבני מוסף ראש חודש בגד המזבח (כנזכר משקלים) למעלה, ופירש רש"י ד"ה נותנן מחלי כבש ולמטה וכו', שצריך להיות היכר שפעמים שהיו מתעכבים אבני תמיד והי' צריך היכר שלא יקטירו למוספים קודם לעולת התמיד וכו', על כן צריך היכר, עד כאן לשון רש"י, ועיין שם בגמרא דאמרינן תרי היכרא עבדינן. מה שאין כן בימינו דלא שייך קדוש החודש בראיית הלבנה, וגם בעוה"ר אין אבני מוספי דקרבן לא מתמידים ולא מוספים, אינו צריך שום היכרא כמובן.

וכן מפורש בשער הכוונות להאריז"ל שלא היה נוהג לומר בשבת וביום השבת שני כבשים וכו' בסוף הקרבנות, שאלו הם מעין קרבן מוסף שבת ואין עתה זמנה עד אחר סיום תפלת שחרית, עכל"ה. ואם כן בעת זה שייך גם בראש חודש שאין עתה כונתו ושעתו קודם תפלת שחרית והלל וקריאת התורה ומוסף ראש חודש כמובן, וזה פשוט:

[א] **ויש אומרים דגם יחיד מברך עליו.** עיין מה שכתבנו בזה לעיל (סימן קל"ם סק ד') לענין הלל בבית האבל, ושיאמר היחיד אחר כך בפני עצמו, עיין שם:

[א] **במוצאי שבת.** וכן כתוב בפרי עץ חיים (שער י"ע פרק ג') שמעתי שאומרים בדמשק ששאלו למה"ר חיים ויטאל טעם למה אנו מברכין

אם ליל מוצאי שבת הוא קודם י' בחדש אז ממתינין עד מוצאי שבת אבל אם הוא אח"כ אין ממתינין עד מוצאי שבת שמא יהיו ב' לילות או ג' או ד' עננים ולא יראו הלבנה ויעבור הזמן וכשמקדשין אותה בחול יש לנטש בגדים נאים (תרומת הדשן סימן ל"ה) אין מקדשין הלבנה קודם תשעה בחד [ב] ולא קודם יום הכיפורים (מהרי"ל) ובמוצאי יום הכיפורים מקדשין אותה דאז שורין בשמחה אבל לא במוצאי תשעה בחד אז שאר תענית (דברי עצמו) ואין מקדשין

נמוקי אורח חיים

ברכת הלבנה במוצאי שבת, ואמר כי הטעם שאז נחרב הבית והלכה השכינה בגלות לכן אנו אומרים שעתידין להתחדש כמותה, הרי ביום שנחרב אנו מבשרין תדוש ישראל והשכינה, עד כאן לשונו הקדוש. ולפי זה נפלאתי על ששמעתי בשם רב קדוש אחד מדבר זל"ל שהגיד שהוא תפן יותר כשאירע לו לקדש הלבנה בימות החול בלילה ולא במוצאי שבת, יען שבמוצאי שבת הוא ממילא לילה תשובה ושורה בה הברכה עוד מהארת קדושת שבת קודש, מה שאין כן שאר לילות חול (ובפרט קודם חצות) שהם צריכין תיקון והתעלות, על כן טוב לו לקדש אז הלבנה שעל ידי זה מתעלה ונמתק הזמן הלז, עד כאן דבריו. והיא תימה שהרי זה נגד מרן המחבר בשולחן ערוך, ומקורו בגמרא סופרים (פ"כ מ"ה), ונגד דברי מרן מה"ר חיים ויטאל לבשר הגאולה בזמן ההוא במוצאי שבת כנזכר לעיל:

ועיין במגן אברהם (פ"ק כ') בזה בשם המגיד להבית יוסף, עיין שם. ולמאן דלא קפיד, ובפרט אם על ידי אונס שנתכסה הלבנה בעננים ולא נראתה כלל במוצאי שבת, וכדי שלא יהיה ח"ו איחרע מזלי' כשירא ויפחד ויחרד לבו מדברי המגיד למרן הבית יוסף (המובא שם במגן אברהם) שאמר לו כשלא תראה הלבנה במוצאי שבת לקדשה שלא יהי' [ח"ו] אותו חדש מוצלח, ומיס "דוק ותשכח", נראה לי פשוט, להראה שם בספר הק' מגיד מישרים, דכל אלו הדברים, רק להבית יוסף לבדו נאמרים, ולא לכל העולם, והיינו לפי שרש נשמתו, והמגיד הזה נתהוה מלימוד משנתו. ועל כן אל תתפלאו מכמה דברים הנראים תמוהים ופליאים לעיני הקורא בלבד, כיון שנאמרו לו למרן הבית יוסף אליו לבדו, ועל כן אמר לו הסימן הזה "דוק ותשכח", אבל לאחרים אינו סימן המוכיח. (ועיין מה שכתב בכתבי האריז"ל באיזהו מקומן בזה הלשון "דלא כמ"ש המגיד להבית יוסף", היינו כי להאריז"ל נאמרו הקבלה האמיתית לתיקון העולם, וזה שאמר המגיד להבית יוסף רק ליחיד ולשעתו נאמר כנזכר לעיל, והמבין יבין). ועיין בדברי תורה מהדורא ת' (אות ס"ג).

וגם י"ל דאינו לדידן סימן לא טוב כשאין רואין הלבנה במוצאי שבת לקדשה, דאולי המגיד היה סבירא ליה דצריכין לקדשה גם לאחר ג' ימים רק שתהיה במוצאי שבת, ולא סבירא ליה כשיטת הר' יוסף גיקטילא (המובא בבית יוסף סו"ס תכ"ו) והרמ"ע (מאמר אם כל מי ס"ל סימן י"ט בשו"ד) (כנזכר להלן), שצריך להיות ז' ימים שלמים, ואם כן כשלא ראה הלבנה במוצאי שבת הוי סימן וכו'. מה שאין כן לדידן דמדקדקים על ז' שלמים כלקמן (פ"ק שלאחר זה), וכשיחול הז' שלמים באמצע השבוע ולא במוצאי שבת, אסור להמתין עד מוצאי שבת רק כשהוא עד י' ימים מהמולד ולא זולת, אם כן ממילא אין שום ראיה וסימן דגם אם יראנה במוצאי שבת על הרוב לא יוכל לקדשה אז כשאל מוצאי שבת על הרוב קודם ז' או לאחריה, ואז צריך לקדשה מקודם או להמתין עד כלות הז' ימים מעת לעת, על כן אין שום הוכחה וסימן כלל:

[ב] ולא קודם יום הכיפורים. עיין מה שכתבנו לקמן (סימן תר"ל פ"ק ס') בזה:

אותה במולאי שבת שחל בו יו"ט (מהרי"ל הלכות יו"ט). ותולה עיניו ומיישר רגליו ומברך [מעומד] (טור) ואומר שלש פעמים סימן טוב תהיה לכל ישראל ברוך יוצרך וכו': הגה ורוקד ג' פעמים כנגדה ואומר כשם שאני רוקד כו' ואומר תפול עליהם וגו' ולמפרע כאן ידמו כו' ג' פעמים ויאמר לחבירו ג' פעמים שלום עליך (הג"ה המדפיס) ומשיב הוי כשואל (טור) ונוהגין לומר דוד מלך ישראל חי וקיים שמלכותו נמשל ללבנה ועתיד להתחדש כמותה וכנסת ישראל תחזור להתדבק בבעלה שהוא הקב"ה דוגמת הלבנה המתחדשת עם החמה שנאמר שמש ומגן ה' ולכן עושין שמחות ורקודין בקידוש החדש דוגמת שמחת נשואין (מחי' פרשת ויצא ד"ע)

סעיף ג עד אימתי מברכין עליה עד י"ו מיום המולד ולא י"ו בכלל: [[ג] ואין לקדש אלא עד חצי כ"ט ב"ב תשצ"ג מן המולד (תשובת מהרי"ל)].

סעיף ד [ד] אין מברכין עליה עד שיעברו שבעת ימים עליה: הגה ואין מקדשין הלבנה תחת הגג (הגהות אלפסי המדפיס).

נמוקי אורח חיים

[ג] ואין לקדש אלא עד חצי כ"ט ב"ב תשצ"ג מן המולד. הנה הדפיסו בימינו בהלוחות (כמדומני בשם גדול אחד) דאם היה ליקוי לבנה בחצי חדש (כאשר הוא התשבון שלא יוכל להיות ליקוי לבנה רק אז), גם קודם השיעור הלז דחצי כ"ט וכו' (איזה שעות), ותזרה אחר כך הלבנה למאורה אשר עברה הליקוי עם כל זה אסור עוד לקדשה גם בתוך הזמן, דלא הוי עוד מחדש חדשים אחרי הליקוי עכ"ד. ותמהני, ולא ידעתי טעמם, דהלא נודע כי הליקוי הוא רק אשר הארץ סוככת אז ומבדלת בין הלבנה למאור זהורי השמש (אשר תקבל הלבנה בכל עת ממאורה בלילה) כנודע התשבון, ומדוע לא יקדשוהו בברכה (אם הוא בתוך שעות הזמן המזכר לעיל) גם אחרי הליקוי, וכי היתה הליקוי בלבנה בעצמותה, הלא רק נחשך לקצת שעות מאורה מאשר מצן בעדה הארץ כנזכר לעיל, וכי שייך בזה דיחוי, ואטו אם יסוכבו ויחזרו בעדה ענגים וכאשר יתפזרו הענגים וכי יאמרו גם כן דיחוי, כן הדבר הזה [עיין מ"ש בדברי תורה מהדורא ו' אות ל"ד]:

[ד] אין מברכין עליה עד שיעברו שבעת ימים עליה. הנה חזות קשה בלחי הבנתי ראיתי בזוהר מי (לחו"ז הגה"ק ז"ע) על הזוהר הק' פרשת ואתחנן (נא, ב), מה שהרעים על מה שהביא במקדש מלך על הזוהר הק' (פרשת ואתחנן) בשם חמדת הימים שכתב בשם האריז"ל שלא לקדש הלבנה עד ז' למולד וכו', וכתב על החמדת הימים ששקר ענה ולא נמצא זה כלל בכתבי האריז"ל להמתין על ז' שלמים מהמולד וכו', ואלו היו יודע בימי חורפו שמנהג זה (דז' ימים) נתפשט על ידי החמדת ימים היה נוהג לקדש בראש חודש מיד, אלא שסבר שהוא על ידי רבינו הבית יוסף בתחבר, וכעת אי אפשר לשנות בימי סבא, עד כאן תוכן דבריו ז"ל.

ואני בעניי תמה, למה ידבר אדוני כדברים האלו, וכי אינו (כמו שסבר בימי חורפו) מרבינו הבית יוסף, והלא הוא כן באמת מפורש בזה בתחבר בלי חולק, ומקורו בבית יוסף (סוף סימן תכ"ו) בשם הר"י גיקטילא ז"ל בעל שערי אורה בתשובה על פי קבלה, (וממילא אין לתשוב ח"ו כלל שמקורו רק מהחמדת הימים ומקור בלחי טהור עוד מכח הידוע ר"ל, דהלא מהר"י גיקטוליא ז"ל היה כמה מאות שנים מקודם לפני [להבדיל] הש"ל ותלמידיו שר"י, ומרן הבית יוסף הביאו בזה למהר"י גיקטוליא בנזכר), ופשוט כי מהבית יוסף ושולחן ערוך נתפשט בעולם להלכה ולמעשה, ועוד טרם נדפס כלל הספר החמדת הימים. וכן המגן אברהם (פ"ק י"ג) הביא בזה כן מהרלשונים. וכן

מעשרה מאמרות (מאמר אם כל מי ס"ל סוף סימן י"ט) שלא נברך על הלבנה עד ז', עיין שם בטעמו וטימוקו, בדברי מתקו. וי"ל שזהו כונת הספר הנזכר בשם האריז"ל, היינו הרמ"ע מפאנו ז"ל בעשרה מאמרות כנזכר, שהי' תלמיד תלמידו, ונקרא מגורי האריז"ל, וספרי מאמריו נתפשטו עוד טרם החלו בעלי כת הידועה הנזכר לעיל וספר הנזכר. ואם כן אין כאן חשש זיוף, (ואין כונתי להמליץ ח"ו זכות על הספר תמדת הימים, כי נודע מה שכתבנו במאמרינו משיב מפני הכבוד בספר חמשה מאמרות בעזרת השם יתברך, רק כתבתי בחמת להלכה בענין זה כנזכר). אלא שלפי דברי הרב יד יהודה שם בפירוש העשרה מאמרות, ועיין שו"ת הרמ"ע מפאנו (סימן זה) נראה (להרב יד יהודה ז"ל) שכונת הרמ"ע עד ז' ולא שלמים, רק עד ולא עד בכלל, עיין שם. אבל על כל פנים הרי מקורו טהור, לשבעת ימים, עוד מהמקובלים הראשונים הר"י מגיקטילא כנזכר לעיל, ואין נוכל להסתפק כלל במה שכתוב בזוהר חי.

והנה בסידור הר"ר שבתי ז"ל כתב גם כן להמתין עד ז' ימים לקידוש הלבנה, וכתב שיש לו רמז ברעיא מהימנא פנחס, עכל"ה. ומצאתי (שעל זה כיון בודאי הר"ר שבתי ז"ל) ברעיא מהימנא פנחס (רמת, ח) וזה לשונו: שבעה כבשים בני שנה לקבל שבע ספירן, שבעה כבשים אינון ז' יומין דסיהרא, בני שנה בגוי דסיהרא דאיקרי שנה דאיהו חדא מאינון שמש קדמוניתא, עד כאן לשון הרעיא מהימנא. ועל זה כיון הר"ר שבתי שזהו הרמז לז' יומין דסיהר"א, היינו שצריכין להמתין ז' יומין לסיהרא עד שיקדשוהו.

אבל בחור החמה פירש בזה ז' יומין דסיהרא כנודע שמש קדמוניתא מפרש כאן סתם שבע ספירות מבינה עד המלכות, הם שנה שכוללת ימים רבים, עד כאן לשון האור החמה. ועיין שם להלן בחור החמה בפירוש הרעיא מהימנא זה בשם הרמ"ק ז"ל מכוון לפירוש זה, והיינו דלא מיירי כלל מהלבנה וחידושה, רק ממדת מלכו"ת שמכונה בשם סיהר"א ואלין ז' ספירות שלה ומתחילות מבינה כנזכר לעיל דאיקרא משמש קדמוניתא (שלא ראשונות). וזהו נראה יותר בפירוש דברי הרעיא מהימנא, דלדברי רמז הר"ר שבתי ז"ל דקאי על הלבנ"ה ממש, מהו ההמשך "בגוי דסיהרא" על הלבנה, אלא ודאי שהוא הז' ספירן דמלכות כנזכר לעיל, וממילא אין ראיה משם לז' ימים לקידוש הירח. אמנם משאר הראיות הנזכר לעיל שהבאתי הרי זה ברור דמקורו טהור משולחן ערוך (בשם הר"י מגיקטילא מהראשונים) והרמ"ע מפאנו, והם קדמו לכת הנזכר לעיל באופן אשר אין חשש זיוף בדבריהם, [וכמו כן תראה ממאמרינו משיב מפני הכבוד הנזכר לעיל בסופו מה שחשדו בכשרים הפיוט ליום ב' דשבועות, עד שמצאתי והראתי במחזורים הישנים שקדמו בדפוסם להידוע בערך מאה שנים ויותר, על כן נגלה הדבר כי בתוס חשדו, עיין שם]. ועל כן מנהגינו לדקדק על ז' שלמים כנזכר לעיל.

והגם שיש לדון בזה כמו שכתבו באחרונים (רמ"א סעיף ב') כי הוא מצוה עוברת לפעמים, ובפרט בימות הגשמים שכיסים הענים סוככים כמה שבועות רצופים, ובגילות לא יוכלו לקדשה, ונראית לפעמים הלבנה בטהרותה וחכותה קודם ז' ימים. ויש לומר דזה הוי כמו שכתבו הרדב"ז (חלק ד' סימן י"ג) וחכם צבי (סימן ק"ו) ושארי גדולי אחרונים אם מותר להמתין במצוה שעוברת זמנה (כגון קידוש לבנה בזה כנזכר לעיל) כדי שיעשנה מן המובחר, (כמו בזה לאחר הז' ימים, ואין כאן מקומו להאריך). ועל כל פנים כיון שכן נהגו להמתין עד ז' ימים המה הגבורים, גדולים וחסידים, אבותי ורבותינו הקדושים זי"ע, בודאי אין לזוז מדבריהם ומנהגיהם:

תכח סדר קביעת המועדים וקריאת הפרשיות

סעיף ו [א] קללות שבתורת כהנים אין מפסיקין בהם אלא אחד קורא בולם ומתחילין בפסוקים שלפניהם ומסיים בפסוקים שלאחריהם אבל קללות שבמשנה תורה יבולין להפסיק בהם ואף על פי כן נהגו שלא להפסיק בהם [וכן נהגו שלא לקרות אחד בשמו לעלות אלא קורין מי שירצה]

סעיף ח [ב] מי"ז בתמוז ואילך מפטירין ג' דפורענותא ז' דנחמתא תרתי דתיובתא ג' דפורענותא דברי ירמיהו שמעו דבר ה' חזון ישעיהו שבע דנחמתא נחמו ותאמר ציון עניה סוערה אנבי רני עקרה קומי אורי שוש אשיש וביום צום גדליה במנחה מפטירין דרשו ובשבת שבין ראש השנה ליום הכפורים מפטירין לעולם שובה ובשראש השנה בב"ג שיש שבת בין יום הכפורים לסובות וקורין בו האזינו מפטירין בו וידבר דוד ויש אומרים שבשראש השנה בב"ג שוילך בין ראש השנה ליום הכיפורים מפטירין בו דרשו ובשבת שבין יום הביפורים לסובות שקורים האזינו מפטירין שובה: הגה והמנהג כסברא הראשונה ובשאר שבתות השנה מפטירין מעין הפרשה (טור) וכשקורין ב' פרשיות מפטירין באחרונה (מרדכי פרק בני העיר) אבל באחרי מות וקדושים דמפטירין הלא כבני כושיים שהיא הפטרת אחרי מות (מנהגים) ונוהגין להפטיר בתחונה שוב אשיש ואין דומין מפניה שוב הפטרה הנזכרת כאן ולא של ד' פרשיות ולא של ראש חדש אם אחר חודש אם תנוכה אם שירה (מרדכי פרק בני העיר והטור ומנהגים) אבל שאר הפטרות דומין מפניה וכבר נתבאר לעיל סימן תכ"ה דאין מדלגין מנביא לנביא (וגם נתבאר שם סעיף ב' אם דומין מפני של ראש חודש אחת מאלו הפטרות שנזכרות כאן)

הלכות פסח

תכט שאין נופלין על פניהם כל ניסן

סעיף א שואלים בהלכות פסח קודם לפסח שלשים יום: הגה [א] ומנהג לקנות חטים לחלקן לעניים לצורך פסח וכל מי שדר בעיר י"ב חודש צריך ליתן לזה (אור זרוע)

נמוקי אורח חיים

[א] קללות שבתורת כהנים אין מפסיקין בהם וכו' ומתחילין בפסוקים שלפניהם ומסיים בפסוקים שלאחריהם. עיין בדברינו במנחת אלעזר (חלק א' סימן ס"ו) שאין לשנות, ולא כאותן הקורין בלי ברכה, עיין שם באורך, וגם בקונטרס שירי מנחה לזה. ותמהני על שמעתי מקצת אדמורי"ם הצדיקים שעוברים על זה, והלא הוא נגד ההלכה כמו שביארתי בעזרת השם יתברך. וגם נגד רבינו האריז"ל שקרא בעצמו המוכחה בברכה כמו שהבאתי שם מהשער הכוונות (ענין שחרית של שבת). וכן הוא בפרי עץ חיים (שער השבת פי"ט) וזה לשונו: שקרא הוא בעצמו קללות של בתקבי במנין הז', עד כאן לשונו. הרי שקראן במנין ז' היינו בברכה, וזה ברור ופשוט:

[ב] מי"ז בתמוז ואילך וכו'. עיין במגן אברהם (סוף ס"ק ח') בזה בשם ברור המור (בפרשת מסעי) מ"ב מסעות אין להפסיק בהם שהוא כנגד שם מ"ב, עד כאן לשון המגן אברהם. ומובן ממילא כי אין נפקא מיניה בזה בין שבת לחול, וגם בחול יש לקרותן לאחד (והעולם לא נהגו כן). ומנהגינו כאשר ראיתי מאאזמו"ר הקדוש זי"ע מפה קהלה גם בחול ובשבת מנהה קרא להכהן כל המ"ב מסעות, ואחר כך להלוי וישראל לכל אחד ג' פסוקים כמובן:

[א] ומנהג לקנות חטים לחלקם לעניים לצורך פסח וכל מי שדר בעיר י"ב חודש צריך ליתן לזה. עיין מגן אברהם (ס"ק

תלה דין מי שלא בדק בליל י"ד

סעיף א לא בדק בליל י"ד יבדוק ביום י"ד באיזו שעה שיזכור מהיום לא בדק כל יום י"ד

נמוקי אורח חיים

דהוא הדין העני הדר פה י"ב חדש מחויבים ליתן לו (כ"י יו"ד סימן רנ"ו ד"ה מי שיש בפ"ד וכ' סמ"ק). וכתב הסמ"ק (סימן רמ"ח) המידנא ל' יום, והעולת שבת לא עיין שם. נראה לי דעני שאינו דר פה ל' יום, מכל מקום מחויבין ליתן לו מנה, אלא שאין נותנים לו חטים, עד כאן לשון המגן אברהם. והנה מה שכתב שם הבית יוסף דהוא הדין העני הדר פה י"ב חודש צריכין ליתן לו, הנה זהו מפורש בירושלמי בבא בתרא (פ"ק, ה"ד) כל הלין מילין לפסין ולזמיות שנים עשר חדש, אמר ר' יוסי בר ר' בון לחטי הפסח בין לישא בין ליתן (פירש הפני משה בין לישא, בעול עם שאר בני העיר לחיטי עניים בפסח אם שהה שם י"ב חודש, בין ליתן לו אם עני הוא ושהה שם י"ב חודש נותנים לו מחטי עניים) עד כאן לשון הירושלמי. והבית יוסף (בז"ל שם) הביא שם מהירושלמי, אולם כתב בשם סמ"ק דשיעור הזמנים האלו (שהיו י"ב חודש) ועתה מרוב הגלות נהגו העם ל' יום, עד כאן לשון הבית יוסף בשם סמ"ק.

ומעתה לא הבנתי כלל חמיהתו של המגן אברהם על העולת שבת על שלא עיין שם בסמ"ק. וכונת המגן אברהם נראה פשוט משום שהעולת שבת בה הביא רק שיעור י"ב חודש אם ליתן לו, אם לישא בעול, וכמו הרמ"א שכתב רק שיעור י"ב חודש ולא ל' יום כהסמ"ק, ומדוע לא תמה אדוננו המגן אברהם על רבינו הרמ"א בה שלא הביא כלל הך מימרא דסמ"ק ל' יום, וכן על זקיני הלבוש שלא הביא רק שיעור י"ב חודש, והלבוש היה תלמידו של הרמ"א, וכמו רבו שלא חש בזה להביא דברי הסמ"ק (אם כי ראה אותם בבית יוסף), וכן העולת שבת היה מדייני ק"ק קראקא עירו של הרמ"א וגדולי הוי קים להו דהמנהג של הסמ"ק לא היה אז נוהג בפולין בימיו, רק י"ב חודש כנזכר מהירושלמי. אם כן מדוע תמה דוקא על העולת שבת שהיה נאתריה דהרמ"א ונודע להו בטח אז בדור ההוא בקראקא וכמו בפחונא אתריה דהלבוש שאין המנהג ל' יום כנזכר, על כן לא הביאו מנהגו דהסמ"ק בזה.

והגם כי הרמ"א ביורה דעה (סימן רנ"ו (סעיף ה')) הביא הך דהסמ"ק ל' יום, וכמ"ש בספרי מגדים (אשל אברהם ס"ק ב') בזה, מכל מקום יפלא מדוע הביא זה רק ביורה דעה שם, ולענין צרכי קבורה וכיוצא, ולא כאן לענין חטים של פסח. אלא ודאי דלענין חטים של פסח לא היה המנהג רק י"ב חודש, וכמו שכתוב בירושלמי בפירוש לחטי הפסח כנזכר לעיל, (ובעל כרחך כונת הרמ"א הוא כן בפשיטות, דאם לא כן סתרי אהדדי מזה ליורה דעה כנזכר, אלא ודאי כנזכר).

והנה לכאורה קשה בזה מדברי הירושלמי בבא בתרא הנזכר לעיל שכתב בפירוש לפסים ולזמיות (פירש הפני משה דהיינו חיטי פסח מלשון פיסת בר), דלזה צריך י"ב חודש, הרי דגם פרישת מנה אפוייה גם כן השיעור י"ב חודש, ולמה כתב המגן אברהם דמנה נותנים לו אחר ל' יום. אך יש לומר דשפיר כתב המגן אברהם כיון דלא יגרע מתמחוי שגוזים בכל יום לעניים אורחים לאכילת יום ביומו, וכמו שכתב המחלים השקל בזה:

[א] יבדוק בתוך הפסח לא ברק בתוך הפסח יבדוק לאחר הפסח כדי שלא יכשל בחמץ שעבר עליו הפסח שהוא אסור בהנאה ועל הבדיקה שלאחר הפסח לא יברך:

תמג דין חמץ בערב פסח לאחר שש

סעיף א חמץ מו' שעות ולמעלה ביום י"ד אסור בהנאה [אפילו חמצו של עכו"ם אסור ליהנות ממנו (טור סימן מ"נ וריב"ש סימן י"ח)] ואסרוהו חכמים ב' שעות קודם דהיינו מתחלת שעה חמישית ומיהו כל שעה חמישית מותר בהנאה ורשאי למוכרו לעכו"ם אפילו הרבה ביחד שודאי לא יאכלנו קודם פסח ויכול להאכילו לבהמה חיה ועוף ובלבד שיעמוד עליהם לראות שלא יצניעו ממנו ויבער מה ששיירו ממנו ומתחלת שעה ששית ולמעלה אסרוהו גם בהנאה: [א] הגה ובשנת

נמוקי אורח חיים

[א] יבדוק בתוך הפסח. עיין טורי זהב (סק"ט) ומגן אברהם (ס"ק ט'). ועיין בדברינו בעזרת השם יתברך במנחת אלעזר (חלק ה' סימן ס"ה בהגב יד, ותבל על דאמרין):

[א] הג"ה, ובשנת העיבור שהיום ארוך אלו הארבעה שעות לפי ענין היום וכו'. עיין מגן אברהם (ס"ק ג') והיינו פשוט שזה נחשב (שליש היום) ד' שעות זמניות, וברבות והגדיל היום יאריכו השעות. והנה עיין בדברינו בשו"ת מנחת אלעזר (ס"ח סימן ס"ט) [ש]בארתי בראיות גדולות דהעיקר כדעות הפני יהושע (ברכות קונטרס אחרון מ"ד מהדורא תניינא) והלחם שמים (להג"מ יעב"ץ ז"ל) (ברכות פ"ח, מ"ב) ודעימיה, דנחשבו שעות שוות לענין קריאת שמע ותפלה, עיין שם באורך, וכן בקונטרס שירי מנחה (בסוף מנחת אלעזר חלק ב') בזה:

ובשבח למכור חמצו ויש הפסד מרובה, כתב הג"מ יעב"ץ במור וקציעה (בזה, סימן תמ"ג) דיש לסמוך בודאי על השיטות דשעות שוות, ויוכל למכור עוד לכתחלה, עיין שם. ובפירוש המשניות לחו"ז הגה"ק מקאמארנא ז"ל (פ"ב בכורים) העלה בזה גם בחמץ בערב פסח, וכפי ששמעתי שהעיד בשם רבו הגה"ק בעל עטרת צבי ז"ל שעשה כן מעשה לכתחלה בערב פסח לחשוב על שעות שוות. ובאמת לפי דברי הפני יהושע (במכות) דלענין עדות חשבינן בודאי רק שעות שוות, דלא שייך לומר כלל דבימות הקיץ כגון בעיר פעטערסבורג שהיום גדול מאד נמצאו ב' שעות לפי חשבון שעות זמניות המה גדולים ב' שעות כמו קרוב לג' שעות וחצי דידן (שנחשב שעה 60 מינוטין), ואז יטעו העדים בזמן גדול כזה (ג' שעות וחצי וחולי יותר), ומיד בימות החורף שם בתקופת טבת וחדשה שהיום קצר מאד שם נמצא חשבון הב' שעות רק כשעה אחת לדידן, וכי כל כך נשתנה ונשתנש דעתם של העדים מקיץ לחורף בחילוק גדול כזה, אלא ודאי דחשבינן בכל עת שעות שוות, והכי נמי לענין חמץ בערב פסח כיון דבסוגיא בפסחים (יא, ב) חד הוא, והא בהא תליא.

אמנם בכל זה אנו מחמירים נזהרים ומזהירים בלי שינוי בערב פסח בחמץ הן בענין אכילתו או מכירתו לפי שעות זמניות כנזכר לעיל בשולחן ערוך ונושאי כליו, (זולת בהפסד מרובה בדיעבד כששכח למכור חמצו עד זמן שעות שוות יש לסמוך על דברי הגאונים הנזכרים לעיל על ידי שאלת חכם). וכל זה משום חומרא דחמץ שמחמירין בכל ענין, גם בענין ביעורו וביקור הבתים וכיוצא, למשהו דמשהו, וכמ"ש רבינו

העיטור שהיום מרוך מלו המרבע שעות לפי ענין היום ומותר לאכול חמץ עד שליש היום (רמב"ם בפירוש המשנה ריש ברכות ומהרי"ו) ויש אומרים עד ג' שעות קודם חצות (תרומת הדשן סימן קכ"ט).

תמד דין ערב פסח שחל להיות בשבת

סעיף ב [א] טוב לבער בערב שבת קודם חצות כדי שלא יבואו לטעות בשאר שנים לבער אחר חצות [ובמיוחד שבת יבטלנו (טור)].

תמו מי שמוצא חמץ בתוך המועד

סעיף א המוצא חמץ בביתו אם הוא בחול המועד יוציאנו ויבערנו מיד ואם הוא יום טוב [א] יכפה עליו כלי עד הלילה ואז יבערנו [לפי שלא יוכל לבטלו ביום טוב (ריב"ש) גם לשרפו במקומו אסור (ר"ן)]

תמח דין חמץ שעבר עליו הפסח

סעיף ג חמץ של ישראל שעבר עליו הפסח אסור בהנאה אפילו הניחו שוגג או אנוס. ואם מכרו או נתנו לעכו"ם שמחוץ לבית קודם הפסח אף על פי שהישראל מכירו לעכו"ם ויודע שלא יגע בו כלל אלא ישמרנו לו עד לאחר הפסח ויחזור ויתננו לו מותר ובלבד שיתננו לו מתנה גמורה בלי שום תנאי [א] או שימכרנו לו מכירה גמורה בדבר מועט אבל מתנה על מנת להחזיר לא מהני:

נמוקי אורח חיים

בתשובות הרדב"ז (חלק ג' סימן תקמ"ו) (וכמובא בשמחת הרגל להחיד"א ז"ל על הגדה של פסח בלימוד מ' בתחלתו) הטעם שהחמירה תורה בביטול חמץ ושריפתו וכו', וחכמינו ז"ל החמירו עוד יותר, ובכל הטעמים אשר חברו חפש לא מצא מנוח בלי פירכא רק משום שאמרו חז"ל (עיין ברכות ח, ב) כי חמץ רומז ליצר הרע והוא שאור שבעיסה, על כן כלה גרש יגרש אותו האדם מעליו וכו', עיין שם לשונו הקדוש. כי על כן החמירו רבותינו ז"ל בהוראתם ומנהגיהם, כאשר קבלנו בזה, ואנחנו אחריהם, בעינא דפסחא למעבד, בחומרי דמתניתא, בכפלתא דכפלתא, הגם שבמקומות אחרים בשאר הלכות הי' הוראתם בדרך ממולא, ובהרבה דברים להקל בכחא דהיתרא עדיף כנודע:

[א] **טוב לבער בערב שבת קודם חצות** וכו'. ועד אימת ימכרו אז החמץ להנכרי ובפרט בחגות קמח, עיין בדברינו בשו"ת מנחת אלעזר (חלק ג' סימן כ"ו), עיין שם, וגם בדברינו במנחת אלעזר חלק א' (סימן נ"ט), ובקונטרס שירי מנחה (הנספח בסוף מנחת אלעזר חלק ב') השייך לחלק א' סימן הנזכר:

[א] **יכפה עליו כלי** וכו'. עיין במגן אברהם (פ"ק ד'). ועיין בשו"ת חתם סופר (חאו"ח סימן ק"י). אמנם עיין בדברינו בעזרת השם יתברך בשו"ת מנחת אלעזר (חלק ב' סימן י"), עיין שם:

[א] **או שימכרנו לו מכירה גמורה.** המפרשים ובפרט במקום שבעלי תשובה

תנג דיני החטים וטחינתן למצות

סעיף ח [א] נוהגים לנקר הריחים משום דזמנין נתנו בהם תבואה לתותה לסולת ונוהגים שקמח הראשון שנטחן אחר הניקור שומרים אותו עד לאחר הרגל: הגה ואנשי מעשה רגילים לילך בעצמם אל מקום הרחיים לראות הם בעצמם לטחינת קמחיהם (מרדכי).

נמוקי אורח חיים

עומדים רבותינו שבגולה האחרונים ז"ל האריכו למעניתם בדיני ונוסחי שטר מכירה ופרטיהם, ונפרט אחד נחבטו בו כמה גדולי רוסיא ורומעניא, והגאון מה"ר שלמה קלוגער ז"ל מברלאדי וכהנה, אם נכון למכור החמץ להרב או הבד"ל כדי שלא יטאו לידי מכשול בנוסח השטר ואופן המכירה, כי המון עם גם הירחים לא ידעו במה יכשלו, והרב הוא מוכר כל החמץ שקנה מיד היהודים בקהלתו לנכרי אחד כדת של תורה. ורבים פקפקו על זה ועבו ואמרו כי די לנו לסמוך פעם אחד במה שאמרו רז"ל (ברכות לא, ב) מעריס אדם על חמצו וכו', ולא המכירה ב' פעמים, מיד הבעל הבית להרב, ומיד הרב שמוכרו להנכרי, כיון שאצל הנכרי נראה כהערמה, וגם בעיני העם האדון אשר לא יבינו הדברים לאמתן.

אך נראה לפי עניית דעתי על פי דברי המגן אברהם (סימן תכ"ה סק"ל) על פי דברי הרא"ש (שבת פט"ז סו"ס י"ב) לענין שבת, דאם הישראל מעריס בכך ורגיל לעשות דברים בהערמה על ידי העכו"ם אסור, כדאמרינן פרק הפועלים (בבא מציעא ג, ב וב"), עד כאן לשון [הרא"ש ז"ל]. משמע דאם אין הישראל מעריס [וכו'] שרי וכו', עד כאן לשון המגן אברהם. ועיין בשו"ת דברי חיים (ח"ב סלק אורח חיים סימן ו'). ומיהא יש לדון לענין חמץ, דהערמה מצד א' היינו מצד העכו"ם מותר, ורק שיהיה מצד הישראל באמת ובהלכה, ועל פי זה שפיר יש טעם לשבח למה שהנהיגו בהרבה קהלות בנזכר לעיל שמוכרים הבעלי בתים חמצן להרב, כי גם אם יש בינותם קלים וטורים דמיחזי בעייניהו כערמה וכחוכא ואטלולא, על כל פנים מצד אחד (הוא הרב) הוא כונה הראויה לאמיתה, ואחר כך כשמוכר הרב (להבדיל) להנכרי יש גם כן מצד האחד הרב כונה כראוי.

ועל כן הנהגנו על כל פנים זה בעירנו שיש האפאטעקער יהודים (רובם ככולם מחללי שבת) ויש להם דברים חמוצים בהאפאטעקע, ויען שהוא רוצה שלא יהיה חמץ שעבר עליו הפסח שיקנו אצלו היהודים אחרי הפסח, וכן בעלי פאבריק של יין שרף חמץ שהם יהודים (כאלו הנזכר לעיל), ובאים להביא דין לעשות להם שטר מכירה קודם פסח, ואם ידקדקו ויעשו לו השטר מכירה כראוי וימכרו המה בעצמם להנכרי (המשרת שלהם וכיוצא) גם על ידי אנשי פקודות שלהם שהם אנשים ירחים מכל מקום כיון שהוא מוכר להנכרי בעצמו, ואצל שניהם (המוכר והקונה) הוא נחשב להערמה וחוכא יש לומר דלא מהני. על כן יעשו רק אופן שימכרו המה להבד"ל כנזכר, והבד"ל ימכרו להנכרי ויהיה בשני המכירות על כל פנים מצד אחד בלתי הערמה, היינו בתחלה מצד הקונה ובפעם ב' (במכירה לנכרי) מצד המוכר כראוי כנזכר:

[א] **נוהגים לנקר הרחיים וכו'.** עיין בדבריו בשו"ת מנחת אלעזר (סלק ג' סימן פ"ה) אשר הרחיים של קונס"ט בהאופלוג"ע (עלעווחטארע) אין להכשירם לפסח, כי אין באפשרי לנקותם

תנה דין מים שלנו

סעיף ו [א] לש המצה בקצח ושומשמין ובמיני תבלין כשרה כיון שיש בה טעם מצה ומכל

נמוקי אורח חיים

לאותן הקנים, היינו הסילונות (רעהרן, אויפגוגע) המזכר ולנקרס כראוי, נפרט בהרחיים היותר גדולים גם אם ינקרוס ויכשירוס כאשר יפרקו ויפרידו לכל הקנים (אויפגוגע) המזכר לעיל בהוצאות רבות, וכן ישארו כמה שבועות במשך ימי הטחינה לקמחא דפסחא, ויתהוה שם הרבה בלק במשך העת, עד כי יש להסתפק אם יש שם שעיס נגד הבלק הנדבק, וכמ"ש שם בשם הגאון שו"ת ברכת רל"ה (סימן ל"ג). ומי לנו גדול מהמקילים ביותר בכחא דהיתרא בכל מקום הגאון מהרש"ם ז"ל מברעזאן, ואף על פי כן הודה בזה לאיסורא ולחומרא (ס"ב סימן רל"ם), למנוע לטחון בהם בכל האפשרות, עיין שם. גם מה שביארתי שם היטב לשון רבינו הדברי חיים זצ"ל (ס"ב אורח חיים סימן ל"ה) בתשובה אשר אין פירוש לדבריו לבלתי מבין ורואה בתכונת הרחיים והקנים העולים האלו. וכן כתב בתשובות אבני נזר (אורח חיים סימן שפ"ט וש"ע) לאיסורא כמבואר שם, וכאשר כתבנו לעיל בזה (סימן תמ"ג סק"ם) כי בעניני דפסחא צריכין ליזהר ביותר אף המקילים במקומות אחרים, על אחת כמה וכמה בתשש קרוב כזה, ולהשומע יעבר.

[א] לש המצה בקצח ושומשמין ובמיני תבלין בשירה. עיין מגן אברהם (ס"ק י"ם) וזה לשונו: משמע דיולא בה ידי חובתו בלילה הראשונה, ומיהו ברמב"ם (הלכות חמץ ומצה פ"ו, ה"ה) משמע דהוה ליה תנה עשירה, וכן כתב המגיד משנה פרק ו', עד כאן לשון המגן אברהם. והנה כן נראה גם כן במגיד משנה במקומו (הלכות מצה פ"ה, הל"ב), עיין שם. אמנם נראה לי עוד טעם דאין יולא בה ידי חובתו בלילה הא', דהנה במקורו בש"ם מנחות (כב, ם) אמרינן חיבלה בקצח בשומשמין ובכל מיני תבלין כשירה מצה היא אלא שנקרחת מצה מתובלת וכו', והנה הך לישנא דמגיד משנה (שם) "אלא שנקרחת מצה מתובלת", צריך עיון לכאורה מה כונתו, ומה נפקא מינה אם נקרחת "מצה מתובלת" או לא, (וכן כפול להלן דקאמר דייקי נמי דקתני מצה היא אלא שנקרחת מצה מתובלת).

וי"ל דהנה אמרינן בסוכה (יג, ם) אזוב ולא אזוב יון ולא אזוב כוחלי וכו' ולא אזוב שיש לו שם לוי, ואף על פי כן מכשיר שם רבינא בר שילא מרירותא דאגמא שאדם יוצא בהן ידי חובת מרור בפסח, ומחלקי הש"ם אמי אמר כל שנשתנה שמו קודם מתן תורה ובאת התורה והקפידה עלי' בידוע שיש לו שם לוי וכו', עיין שם ברש"י. ורבא מחלק משום דהמי מרריתא סתם שמייהו והאי דקרי להו מרירותא דאגמא משום דמשתכח באגמא, ולפי זה כמו דנכתב בתורה מרור סתם ולא בשם לוי, הכי נמי מה שכתוב בתורה מצה סתם (שמות יב, יח) בערב תאכלו מצות, או על מצות ומרורים יאכלוהו (במדבר ט, ם)) פשוט דצריך להיות שמו רק מצה בלבד ולא שם לוי. [ואין לדמותו למה דאמרינן בסוכה (לב, ב ולה, ם) לענין ערבי נחל דאמרינן כיון דנאמר (ויקרא כב, מ) ערבי נחל, כולהו במשמע, או עץ עבות מכל מקום אפילו דאית להו שם לוי, אבל הכא דמי מצה למרור בזה]. וה"ש בסוכה שם כמזכר לעיל לחלק במרור דנקרא רק על שם דאשתכח באגמא, אבל שמו העצם מרירותא סתם, על כן מכשרינן במרור [וכדפסקינן בשולחן ערוך אורח חיים (סימן תפ"ג סעיף ה'), עיין שם], לא שייך בזה במצה, כיון דנקראת מצה מתובלת על שם שנשתמית בעצמותה למתובלת ולא על שם מקומה בלבד. וכן מה דמחלקים בין שנשתנה שמו קודם מתן תורה

מקום אין ליתן בה תבלין לפי שהוא חד ומחמם העיסה: הגה ופלפלין אפילו בדיעבד אסור וכן אם נפל בה סיד (מהרי"ב)

תנח מצוה ללוש המצה בערב פסח

סעיף א נוהגים שלא ללוש מצת מצוה בערב פסח עד אחר שש שעות שהוא זמן הקרבת קרבן פסח [א] ובי"ד שחל להיות בשבת לשין בערב שבת אחר שש שעות:

תנט מקום וסדר לישת המצות

סעיף א אין לשין במקום השמש וביום המעונן אסור תחת בל אויר הרקיע משום דיומא דעיבא בוליה שמשא: [א] הגה ועל כן נהגו ליזהר מלגוש נגד החלון הפתוח אפילו אין שם שמש

נמוקי אורח חיים

והתורה הקפידה עליו כנזכר לעיל, י"ל גם בזה כיון דהש"ם קראו מצה מתובלת. אך יש לתלק קצת בין לשון תורה שאמרה אזוב שתם כנזכר לעיל, ובין לשון חכמים שאמרו שנקראת וכו', כנזכר.

וגם יש להקשות קצת למה לא נתעוררו הפוסקים ראשונים בזה, ולמה לי טעמא משום שהיא מצה עשירה על כן אין יוצאים בה ידי חובת מצה בליל א', כמ"ש בירושלמי דאינו לחם עני, הלא חיפוק ליה דיש לה שם לוז כנזכר. ולאשר אין נפקא מיניה להלכה כי לכל הטעמים אי משום מצה עשירה או משום שיש בו שם לוז יש לומר דאין יוצאין בה ידי חובתו בליל א', על כן לא אאריך לפלפל בזה:

[א] ובי"ד שחל להיות בשבת לשין בערב שבת אחרי שש שעות. עיין בדברינו בשו"ת מנחת אלעזר (פ"א סימן נ"ט אות כ' ג' ד') מזה:

[א] הג"ה ועל כן נהגו ליזהר מללוש נגד החלון הפתוח אפילו אין שם שמש שמא יהי' מעונן ולאו אדעתיה. והנה נגד החלון כתב הטור יעקב (סק"ד) ומובא בבאר היטב (סק"ג) דנגד החלון שהשמש זרחה אם הוא סתום בזכוכית כדרך החלונות מותר. ועיין בחק יוסף (פ"ק ג') דאם יש שמש אפילו דרך הזכוכית אסור, דמבעיר יותר על ידי השמש, עיין שם. וכן נהגו להחמיר ולהזהיר בבתי האפויי' לבסות בוילון נגד הזכוכית שזורת שם השמש:

אמנם בתחי כמה פעמים בתי האפיי' של מצות והוא יומא דעיבא דפסקי' דכולא שמשא והחלון פתוח, הגם שכתב המחבר בזה דרק תחת כיפת השמים אסור ביומא דעיבא לגוש, מה שאין כן כשאופין בבית ולא תחת כיפת השמים והחלונות פתוחים (ויומא דעיבא והשמש אינה כלל זורחת), מכל מקום מדברי הרמ"א דגם בהחלונות פתוחים (ולאו דוקא תחת כיפת השמים) יש להחמיר גם כן, על כן נהגו להחמיר.

אמנם כמה פעמים כשהוא יומא דעיבא והחלונות פתוחים ורוח קר מנשב מבחוץ, אמרתי בלבי שלא למחות בידם כשבתחי ומלאתי כך (הגם שלא הוריתי להם היתר בפירוש), דהנה ניזול בתר טעמא כדי שלא תחוס העיסה ומטעם זה אסר המחבר שלא להתקרב לגוש אצל התנור מפני חוס התנור, וכשמלאתי בחדר קטן או ממוצע וסמוך ליה חדר אחר בו התנור, ושניהם לא גדולים ומרווחים, הגם שלא נוכל לאסור כיון

יהיה מעונן ולאו אדעתיה (פ"ה סימן קנ"ג) וכן יש ליזהר מלהולין המלות לתנור מתח הרקיע מגולה וכן המים או הקמח (הגהות מיימוני פ"ה בשם סמ"ק ומהרי"ו) ולא יתקרב ללוש אצל התנור מפני חום התנור:

תסז דין חטים שנפל עליהם מים ותבשיל שנמצא בתוכה חטה

סעיף ח דבש של עכו"ם אין מחזיקים בו איסור ואוכלים אותו בפסח: הגה מיהו יש מתמירין (מרדכי פרק כל שעה והגהות מיימוני פ"ד) והמנהג במדינות אלו שלא לאכול דבש רק אותו שמצאים בכוורות מן הכוורת שעושין ממנו משקה שקורין מע"ד ומאיים יבשים ועגבים יבשים שקורין רוזינ"י גדולים או קטנים אלו במנהג המקומות כי יש מתמירין שלא לאכלן ויש מקילין ולכן נהגו במדינות אלו להחמיר שלא לאכול שום פירות יבשים אם לא שידוע שנתייבשו בדרך שאין לחוש לחמץ [א] ולוקר אסור לאכלו אפילו להשהותו אסור (פ"ה סימן קי"ח) וכיוס טוב האחרון אוכלין פירות יבשים ולוק"ר קנדי"ל שאין בו משש חימוץ (מהרי"ל) והמנהג במדינות אלו שלא לאכול כרכום שקורין זפרי"ן או נעגלי"ך (מהרי"ל) מיהו אינן אוסרין תערובתן וכן נראה לי.

נמוקי אורח חיים

שהתנור בחדר אחר, מכל מקום כשהפתח פתוח לרווחה כדי שיוליכו המלות להתנור במהירות וחוש התנור ליכא תוך הבית עד שיזיעו העובדים והעורכים המלות, על כן כשמנשב רוח קר מבחוץ בפתיחת החלון לא רציתי לדקדק כל כך מאיזה צד בא הרוח אם שיוכל עוד היום לבא השמש שם. והרמ"א בשם תרומת הדשן מתמיר בזה לגזור שלא יפתחו החלונות גם בגזירה שמא יהיה מעונן, ולאו אדעתיה, מכל שכן בזה כשהוא מעונן כבר. מכל מקום כיון שכתב המגן אברהם (פ"ק א') דבגל תחת הרקיע ירגיש כשיבוא השמש, הגם שכאן הוא תחת כיפת החדר, מכל מקום כשיבוא השמש דרך החלון ירגיש בודאי, וכשהוא יום המעונן דכולי שמשא היא רק תחת כיפת השמים לפי דברי המחבר, וממילא כשהוא בית לא שייך זה, על כן יש להקל. ועיקר טעמי וימוקי בשורש טעמי' כדי שלא תחוס העיסה, וכאן אנו רואין שעל ידי הרוח המנשבת יתקררו העובדים וגם הבית ברחבו, וממילא העיסה תתקרר ולא תתחמם, וזל בחר טעמיה. ועיין בחר היטב (פ"ק א') ובזה כשיסתמו החלונות יבא החוש בחזרה מהתנור בהחדר הסמוך כמזכר, על כן לא אפשרתי ולא מחיתי בהם כמזכר:

[א] וצוקע"ר אסור לאכלו אפילו להשהותו אסור. פשוט דהיינו רק בימיהם הקדמונים, ומהם ראשונים, שעירבו בו קמח וחמץ ממש, כמ"ש הרא"ש בתשובה (כלל כ"ד סימן ו') בשם רבינו יונה (מובא בבא"ש שם), ומובא בבית יוסף בזה (סימן תפ"ז ד"ה דבש). אך זהו לפלא כי גם בזמנו של הגאון החתם סופר מה שהשיב לקהלת ווינא (תפ"ס או"ח סימן קנ"ה) לאסור אפילו להשהותו בפסח הלוקער שאינו משומר, וכן הנהיג למוכרו עם החמץ להגכרי עכ"ד. וכנראה בעל כרחך אולי עוד בזמנו נהגו אופן עשיית הלוקער שמערבין בו קמח, כמו שהבית בכנסת הגדולה, ושכתב "ושהודו האומנים ולא בשם שמערבין בו קמח" כמו שהבית שם, וכיולא דברים המוזרים שאינם נוהגים כלל בימינו, וכמו שכתב הבאר היטב בזה כי דבר זה בהלוקער של פסח משתנה לפי המקום ולפי הזמן בעשייתו איך ומה. ובימינו למי שבקי קצת בסדר עשייתו בהמאשינען בהפאבריק שלוקחים הלוקער-שטאף מהריבע"ן ומסירים כח הסיד (קאלך) ואחר כך נתגלים התמצית המתיקה בתוך הסלוחות וכלים הסתומים עד כי לחוש שיטבלו שם הנכרים פיתם הוא דבר רחוק מאוד, ובפרט לחוש על חמץ בעין שיעמדו למוכרו, ולחוש מהפת

סעיף יב אם מלגו (פירוש שהרמיחוהו במים להעביר הטלה) תרנגולת ואחר כך מצאו במים גרעין חטה בקועה אסורה התרנגולת ואם נמצאת חטה בקועה או לחם חמץ בבלי של מים ואין בו כדי ליתן טעם שהמים צוננים ובישלו באותם מים תבשיל או לשו עיסה מותר ויש מי שאוסר אם הוא בתוך הפסח: הגה ויש מי שמתיר אפילו במליגת תרנגולים משום דאמרינן שמא אחר כך נפלה לשם (פפ"ו נ"ה מס"ו ומהרי"ב) [ב] ויש מי שאוסר בשאר בשר ומתיר בתרנגולת מכח ספק ספיקא

נמוקי אורח חיים

שנשאר שם מספיק ספיקא פן טבלו בו פיחס הוא דבר רחוק מאוד מהמציאות, כמעט לא יקובל על לב המבין ויודע, ואנו מצריכין להעוקצר דפסח שמירה, והשגחה בעשייתו, משום חומרא דחמץ משהו בפסח, אבל לאסור להשהותו ולהצריך למוכרו לנכרי לעוקצר שלא נעשה בהשגחה כנזכר לעיל, ולדונו לחשש חמץ בעין, כל רב המורה כן בימינו אינו אלא מן המחמירין:

[ב] ויש מי שאוסר וכו'. עיין טורי זהב (פ"ק י"ז) בד"ה כ' הרוקח וכו', דמחזיקין מזמן לזמן שמא היה החמץ בהבאר מקודם לאסור המים בהבאר, וכמ"ש במגן אברהם (פ"ק כ"ח) דמחזיקין מזמן לזמן אבל לא ממקום למקום דהיינו מהדלי לבאר, עיין שם. והנה בגמרא בהבאר כתב בספר ערוך השלחן (סימן זה אות ל"ג) דלא לחדש דהיינו רק בבור של מים מכונסין, ומביא מלשון האחי עזרי (סו"ס מ"ח מובא בבית יוסף סו"ס סימן תפ"ז ד"ה מעשה וגמלאה) שכתב חטין שנפל לבור, אבל בבאר שהוא מעיין י"ל שהוא מחובר למים שתחתיו דאדעא כולא חלולי מחלחלא ואינו נאסר, כמו בגמרא בנהר השוטף ונובע והולך ונמשך, ועוד הרחיב פה ולשון לומר שהוא "חמוה" שיתחמצו המים שהרי הם נובעים תמיד בבאר והוי כמו נהר כנזכר. ועוד כתב דמה שנמצא באיזו מקום בה בלשון "באר" לא דקדקו. ובאמת זהו לשון מרן הטורי זהב כנזכר, שכתב בלשון "באר", ועיין פרי מגדים (במשבצות זהב) שם, ואף על פי כן אוסר המים כנזכר. וגם הוא מוסבר דהכונה של "בור" היינו דגרם באר, והכונה הוא כן, דאיך שייך לומר שהי' בחצר במקום שהולכים בני אדם ולוקחים משם מים בור מים מכונסין, או ששפכו לשם מים. וגם הפוסקים הרוקח וכיוצא מרבותינו הראשונים ז"ל שכתבו הלכה זו היו מחכמי מדינות אשכנז אנו ולא בארץ ישראל ששם שכיחי הבורות שהם מכונסים ממי גשמים למטר השמים תשתה מים, אבל לא בחוץ לארץ ובמקומות הפוסקים הנזכרים לעיל, על כן פשיטא ששאבו מים רק מהבא"ר נובעים מימיו ובזה אסרו.

וגם הגמי חמה על "חמיהחו" הנזכר לעיל של בעל ספר ערוך השלחן דלמה יאסרו המים בפסח והלא אדעא כולא חלולי מחלחלא, וכדאמרינן בחגיגה (כב, ח), מלבד דלא קשה מידי כמו שהרגיש בעצמו שם דהא בחמת אמרינן שם דלא מהני כלל הך דאדעא חלולי מחלחלא, ובעינן מ' סאה במקום אחד. הנה הגע בעצמך אם יפול (בשאר ימות השנה) תחיכת נבילה גדולה לתוך הבאר ותהיה שם כ"ד שעות, דהוי כבוש, ולא יהיה הרבה מים בהבאר ולא יהיה ששים אז בודאי אסורה, וכי יהיה סברא אפילו בקא סלקא דעתך לגרף כל מימות שבעולם בשביל דאדעא כולא חלולי מחלחלא ויבטלו. ואם פסקינן לחומרא ברמ"א (יו"ד דפה סימן נ"ע סעיף ח') שלא לגרף עצמות איסור לבטל האיסור גם בהיותם שמה יחד עם האיסור, כל שכן שלא לגרף המים אשר אינם לפנינו כלל רק מה שישנם בעולם על ידי אדעא כולא חלולי מחלחלא, אלא ודאי דלא אמרינן כן. על אחת כמה וכמה בחמץ במשהו דהוא דבר שיש לו מתירין לכמה דעות אפילו ספיק ספיקא דדינא אסור

(מרדכי פרק כל שעה) ולענין מנהג נראה לאסור בשאר בשר או בחטה שלימה אפילו בתרגולת ודוקא אם נתלבו התרגולים דהיינו שהיו המים חמין אבל אם היו צוננים ושרו שם התרגולים אין לאסור מספיקא ובמקום דאיכא למימר שמא נתעכל החטה בתרגולת כגון שהיא שבורה (מהרי"ב) אפילו בתליגה יש להתיר מכח ספק ספיקא מיהו אם נתערבו התערובות ויש הפסד מרובה ומיעוט שמתת יוסי טוב יש להקל בכל זה בספיקות איסור דרבנן שהוא משהו ויש להתיר שאר תבשילין שיש בהן תערובות מאותה תבשיל של הבשר שנשרה במים או נתלב כן נראה לי:

תע שהבכורות מתענין בערב פסח

סעיף ג [א] האיסטנים מתענה בערב פסח כדי שיאכל מצה לתיאבון:

תעג דיני כום ראשון וסדר הפסח עד כום השני

סעיף ז מחזיר לו מיד כום שני כדי שישאלו התינוקות למה שותים כום שני קודם סעודה ואם אין חכמה בבן אביו מלמדו אם אין לו בן אשתו שואלתו ואם לאו הוא שואל את

נמוקי אורח חיים

במשהו (ועיין בדבריו בשו"ת מנחת אלעזר [פלק ב' סימן מ"ב] עיין שם) דבודאי לא מהני לבטל מהך סברא דארעא כולא חלולי מחלחלא.

על כן המורים מתוך ספר ערוך השלחן אליכם אטוף מילתי, ואציע את בקשתי, לא תניתו להני קולי דהקיל הנזכר לעיל, ועוד בזה בהלכות פסח בכמה דברים, מקל"ו יגיד לו והוין דבריו כמורה הלכה נגד רבותינו בהוראה שקבלו עליהם לאיסור להלכה למעשה כל מורי הוראות שבעולם (רובן ככולם) בודאי אסור לשנות. - ועיין לעיל בדבריו בזה (סימן תמ"ג סק"ל) וגם (בסימן תנ"ג סק"ל) מה שהבאתו בשם הרדב"ז בתשובה (ס"ג סימן תתקמ"ו) לענין טעם איסור חמץ במשהו ותבין, ותזהר בזהרה גמורה כי בנפשך הוא.

והנה עיין בשו"ת ספר יהושע (בספקים ובחדשים סימן פקנ"ו) מה שהעיר גם בחלים השוטפים, כיון שעל הנחל עומד רחיים של מאל"ן, וכיון דספקינן לאסור גם בצונן במשהו, על כן יש לאסור גם בהם בצונן, עיין שם מה שנדחק בעל כרחך להתיר, רק דאי אפשר (כמעט) לאסור, כיון דכל העיר מסתפקים שמה רק מהנחל השוטף הלז, עיין שם. על אחת כמה וכמה דאין לדון להתיר מטעם ארעא כולא חלולי מחלחלא בהבאר הזה אשר לפנינו ואינו שוטף ועובר כלל.

[א] **האיסטנים מתענה בערב פסח.** עיין מה שכתב בזה בספרי מגדים (אשל אברהם ס"ק ג') בשם הפרי חדש (סק"א) והירושלמי (בפסחים פ"י ה"א) דר' לוי גם חמץ לא אכל בערב פסח משום דהיה בכור, וכדלעיל (בריש הסימן) דהבכורות מתענים בערב פסח, ועיין בדבריו בדברי תורה (מהדורא קמישאה אות ר' בסופו) על דבר אשר יצא קונטרס הנוכל בשם פאר יצחק, אשר חלה בוקי סריקי בשם גדיק אחד ז"ל לומר כי טעות סופר הוא בבור ושולחן ערוך ובמקום הבכורות מתענים"ס בערב פסח, צריך לומר מתענגי"ס, ואין כדאי להשיב על דברי בורות והבליו, אך הירושלמי הנזכר לעיל מוכיח בפירוש שלא לאכול רק להתענות, עיין שם. אבל מיום שנפרץ העולם גם בספרי המעשיות של מפיחי כזבים צריכים להזהיר ההמון שלא לסמוך ולא לעשות כמעשיהם, ועל הבליהם, [זולת יחידי סגולה מעט ספרים כאלו אמתיים]. וגם אם מצינו המנהג בדורותינו להקל לאכול הבכורים אז על

עצמו ואפילו תלמידי חכמים שואלים זה לזה מה נשתנה וכו' [וכשהבן אינו האשה שואלת אינו צריך לומר מה נשתנה אלא מתחיל עבדים (מהרי"ל)]. וכשמתחיל עבדים היינו לפרעה מחזיר הקערה שבה המצות לפניו וקורא כל ההגדה וכשיגיע למצה זו צריך להגביה להראותה למסובין שתחבב המצוה עליהם [ויש להגביה מצה הפרוסה שהיא כלחם עוני (מהרי"ו)]. וכן כשיגיע למרור זה וכשיגיע ללפיכך מגביה כל אחד כוסו בידו [א] עד שחותם גאל ישראל: הגה ונוהגין לזרוק מעט מן הכוס באצבעו (ד"ע) כשמגיע לדם ואש ותמרות עשן וכן כשמזכיר המכות לל"ך עד"ש באח"ב בכלל ובפרט הכל י"ו פעמים (מהרי"ל) יהיה הפת מגולה בשעה שאומר ההגדה עד לפיכך שאוחז הכוס בידו ואז יכסה הפת (אגור ומ"ת יוסף).

תעד על כוס שני אין מברכין

סעיף א שותה כוס שני ואין מברך עליו לא ברכה ראשונה ולא ברכה אחרונה שאין מברכין

נמוקי אורח חיים

סיום מסכת, הוא משוס חולשת הדור, ויש רוצים בכולם אשר אם מתענים כל היום אז לערב המה ישנים בעל כרחך מחולשתם ולא יוכלו לעשות הסדר והמלות בלילה הזה, על כן הנח להם לישראל, אבל לא לעשות טעות סופר בטור ושולחן ערוך ובדרך מוזר והבל כזה:

[א] **עד שחותם גאל ישראל.** עיין מגן אברהם (סוף ס"ק ל') דכשחל פסח במוצאי שבת יאמר מן הפסחים ומן הזבחים, כיון דאין חגיגה קריבה בערב פסח שחל בשבת, (ונמצא לפי זה לא דוקא בערב פסח שחל בשבת, רק גם בליל ב' דפסח שחל במוצאי שבת, שזהו הקביעות שכיח, דכיון דעושין הסדר בברכות דממה נפשך אם היום ליל ט"ו מספיקא דיומא כמנהג אבותינו והרי היה היום ערב פסח בשבת ולא הקריבו בעל כרחך חגיגה, ולריך לומר גם כן קודם מן הפסחים וכו', וזה פשוט), וזהו בשם מהר"י ווייל (סימן קנ"ג) וב"ח. אמנם עיין בבאר היטב (סק"ו) בשם פסח מעובן (סימן רפ"ה), ושערי תשובה (סק"ב) בשם הזרע אמת, וגם בשם כנסת יחזקאל (סוף סימן כ"ג), שאין לשנות משאר השנים גם אז, עיין שם בטעמו.

אולם לפענ"ד הפירוש כפשוטו בברכה "כן יגיעו ה' למועדים ולרגלים אחרים הבאים וכו' ונאכל שם מן הזבחים ומן הפסחים אשר יגיע דמם וכו'", הרי קאמר בפירוש דלא מיירי דוקא מפסח בשנה הבאה, רק שנקוה שיבא משיח לדקינו (כמחוייב בי"ג עקרים אחכה לו בכל יום שיבא) מיד אחרי הפסח (גם אם לא בא עתה) ויגיענו למועדי"ם ולרגלי"ם אחרי"ם, היינו המועד ורגל הראשון שבועות, וכבר יהיה בא הגואל לדק, ואחר כך סוכות ופסח, והן המה "המועדים ורגלים אחרים", על כן קאמר ונאכל שם מן הזבחים (של כל מועד בבית המקדש ומתחיל משבועות כנזכר לעיל), ומן הפסחים (פסח הבעל"ט נהיה כבר בגאלים ונאכל מן הפסחים), אשר יגיע דמם וכו' (כנזכר לעיל). [וכמו שאומרים לשנה הבאה בירושלים, וכי קא סלקא דעתך שעד שנה הבאה בפסח לא נגאל ח"ו, והרי זה ח"ו נגד אמונתנו אחכה לו בכל יום שיבא כנזכר לעיל, אלא ודאי כשנגאל בקרוב אז בפסח הבא נהי' כבר בירושלים בגאלים ונקריב הפסחים בבית המקדש, ומיירי בזה מחג הפסח]. על כל פנים לפי זה אין נפקא מיני' בהקביעות במוצאי שבת או לא, צריך בכל פעם לומר מן הזבחים (דקאי על זבחי מועדים ורגלים אחרים דקאמר שהן עוד קודם הפסח), ואחר כך מן הפסחים (בפסח דשנה הבעל"ט), כנזכר לעיל, ואחי שפיר בעזרת השם יתברך:

בורא פרי הגפן כי אם על כוס של קידוש ועל כוס של ברכת המזון [א] ואין מברכין על הגפן

נמוקי אורח חיים

[א] ואין מברכין על הגפן כי אם אחר כוס רביעי. והרמ"א גם כן כתב מנהג אשכנזים הגם שמברכין ברכה ראשונה על כל כוס וכוס, אבל ברכה אחרונה אין מברכין רק אחר האחרון לבד, וכן דעת רוב הגאונים, עד כאן לשון הרמ"א ז"ל. והנה שמעתי בשם תו"ז הה"ק מה"ר יצחק אייזיק ז"ל מקאמארנא (בעל היכל הברכה) אשר דרכו היה לברך על הגפן מיד אחרי קידוש על כוס א', וטעמי' הי' כיון דמאריכין בהגדה (עד גאל ישראל) ובפרט אצל הצדיקים בדברי תורה וסיפור יציאת מצרים יותר משעה ותומש דהוא שיעור עיכול לדברי רש"י (עיין לעיל סימן קפ"ד), ואם כן לא מהני הברכה אחרונה בסוף הסדר על אלו הכוסות, ובפרט על הכוס א', עד כאן שמעתי.

וגם י"ל שהי' טעמי', דקשה לו קושית הטורי זהב בזה (סק"א) דהוי תרתי דסתרי אהדדי, דממה נפשך אם מברך בורא פרי הגפן על כוס וכוס בעל כרחך סברא לי' דהגדה והלל הוי הפסק, ומדלא מברך ברכה אחרונה על כוס וכוס שמע מינה דשייכים הם לסעודה. אך אי משום הא לא אריא, דכבר תירץ זה הטורי זהב שפיר, עיין שם.

אמנם לענין שיעור עיכול, הנה לעיל (סימן קפ"ד סעיף ה') כנזכר לעיל נראה דרכו של הה"ק הנזכר לעיל מכוונת כיון דשיעור שחי' מעוט מאכילה לגבי עיכול, וגם לא שייך לומר אם אינו רעב ואינו צמא, דהא ביין אינו ממילא רעב לזה ואינו שבע אחר שתייתו, וגם יין לא ישתה לצמאו (רק מיס). וגם לפי דברי המקילין שהביא שם בתגן מברהם (פ"ק ט') בשם שבלי אמונה (נתיב ה' שביל ג' ח"ב), וכן ביד אהרן (הגה"ט) מובא בבאר היטב שם (סק"ח), גם בשם הלכות קטנות (ח"ב סימן קמ"ה) ועוד (ובשם חכמי הרופאים), דשיעור עיכול בינוני ו' שעות, ובעל כרחך אנו סומכין על שיעור זה, דהא ישבו רבותינו בסעודה גדולה ביו"ט וכיולא ערך ד' או ה' שעות. ואין לומר בזה ההיתר שכתב המגן אברהם כיון שעוסקים בחמצא שחי' או בפרפראות, כי מה יענו בסעודה שלישית שעוסקים בדברי תורה ובזמירות כמה שעות ואין טועמין בחיים, אלא ודאי דסומכין על שיעור זה דו' שעות שיעור עיכול. עם כל זה לגבי שחי' נראה ליודו דהשיעור פחות הרבה מזה, ושחי' יש לשער כמו אכילה מועטת ד' מיל שהוא שעה ותומש, עיין שם בטורי זהב ובמחצית השקל, וכיון שמאריכין רובא דרובא בהגדה יותר משעה ותומש כנזכר, אם כן הי' מהראוי להתמיר לברך על הגפן אחרי הקידוש כוס א'.

אך כדי לתרץ מנהגינו מאבותינו ורבותינו הק' ז"ל שלא לברך על הגפן רק אחר כוס ד', (ובני ישראל יוצאים בזה ביד רמ"א ז"ל רבינו הגדול ז"ע), יש לומר כיון דבשעת ישיבתן להגדה אחרי הקידוש לא ידעו אם יאריכו כל כך יותר משעה ותומש, וגם כמה פעמים אשר לא יאריכו בחמת כל כך כי ממהרים קצת בהגדה, ובפרט בליל א' כדי לאכול הכזית מצה קודם חצות, בודאי על כן גם אם אירע שהאריכו הרי זה ממש כדינו של המגן אברהם (בסוף פ"ק ט' שם) דמי שרוצה לפטור ב' שחיות בברכה אחת ושהה בחיים כדי שיתעכל, צריך לחזור ולברך ברכה ראשונה, וזה אנו עושים בחמת שמברכין עוד הפעם על כוס ב' בורא פרי הגפן, אבל על הגפן על כוס ראשון לא מברכין כטעם הנזכר, וקשה לפינו לשנות מנהג אבותינו כנזכר:

כי אם אחר כום רביעי: הגה והמנהג בין המשכנות לברך ברכה ראשונה על כל כוס וכוס אבל ברכה אחרונה אין מברכין רק אחר האחרון לבד וכן דעת רוב הגאונים:

תעה יתר דיני הסדר

סעיף ז [א] אין חיוב אכילת מצה אלא בלילה הראשון בלבד: הגה ונהגו לעשות שלש מצות של

נמוקי אורח חיים

[א] **אין חיוב אכילת מצה אלא בלילה הראשון בלבד.** עיין מגן אברהם (ס"ק ע"ז) דמכל מקום מתוייבים בכל יום לאכול פת, ועיין בזה בחק יעקב (סקכ"ג) ובפרי מגדים (משב"ז אברהם ס"ק ע"ז), ובדברינו בזה לקמן (סימן תק"ל ס"ק ט' ב'), ובחות חיים על הלכות תפילין (סימן נ"ח סק"ח מ"ה ולאחר בסו"ת קול אריי וכו'), עיין שם. ועיין במנהגי הגר"ח מוילנא ז"ל (הנקרא ספר שערי רחמים) בהלכות יו"ט (אות קט"ו) וזה לשונו: שבעת ימים תאכל מצות כל שבעה מצוה ואינו קורא לה רשות אלא לגבי לילה ראשונה שהוא חובה ומצוה לגבי חובה רשות קרי לה אף על פי כן מצוה מדאורייתא הוא, וכן פירשו יו"ט אינו צריך אות, פסח במצה, סוכות בסוכה, ועוד כמה ראיות, והיה (הגר"ח) מתנב מאד מצות אכילת מצה כל שבעה, ויו"ט אחרון היה אוכל סעודה שלישית אף על פי שלא היה אוכל שלש סעודות בשאר יו"ט מפני חביבת מצות אכילת מצה שזמנו הולך לו וכו', עד כאן לשונו.

על כן רע עלי המעשה שעושין המונעים מלאכול מצה כל ימות הפסח (ואכלו מצה רק בלילי הסדר דפסח), וכן צוה ותמה אאמו"ר הקדוש ז"ע כי מלבד שפוגמין בכבוד תול המועד מקרא קודש דאורייתא שלא לאכול פת וכנזכר לעיל, עוד יפגמו ויחסרו סעודות יו"ט ממש ועוד יותר, כי בעל כרחך (תל שבת בנחיים של ימות הפסח) יחסרו (במנהגם זה) סעודות שבת בפת שהם כמו דאורייתא ממש. ואפילו חכמינו ז"ל לא היה להם כח לגזור לבטל אפילו בשב ואל תעשה שלא לאכול מצה בימי פסח כיון שמפורש בתורה כמה פעמים שבעת ימים תאכל מצות, וכידוע מדברי הטורי זהב (אורח חיים סימן תקפ"ח סק"ח, ויורה דעה סימן קי"ז סק"ל, וחושן משפט סימן ב' סעיף ח') כנודע. מכל שכן שאין רשות לזה לקנות חסידים ולבטל כמה מצות עשה דאורייתא ודרבנן מסעודות שבת ויו"ט, וכדברי המגן אברהם והגר"ח הנזכרים לעיל.

ואל תשיבנו ממה ששמענו שעשו כזה כמה לדיקים ז"ל בחדינתנו, כי על זה כבר הזהיר (הה"ק מה"ר לבי הירש מודיטשוב ז"ל) בספרו סור מרע ועשה טוב (דף עט ד"ה עוד בענין נשמת, ועיין הוספות מהרל"ח אות ג') שאם תראה לדיק אחד גם רבך עושה איזה דבר שהוא כנגד השולחן ערוך והתורה, לא תהרהר אחריו, אבל לא תעשה כמעשיו בזה עד שתדע ותבין טעם ברור על פי התורה, ולפי זה אסור בזה לעשות כמעשיהם, אבל לא להרהר אחריהם. ובאמת ידענו ושמענו מאיזה לדיקים בדור שלפנינו שנהגו כן שהיה בגלילותם משובש בגסות במצות בחפייתן על ידי נכריות, על כן רע עליהם המעשה, והמה עשו משמרת למשמרת ולא אכלו בכל ימי הפסח שום מצה גם שמורה, ובגרמייהו הוא דעבדו ולמחות נגד האפיי' על ידי הנכריות, אם כי התמרמרו על ככה לא הי' בכחם לבטל זה לגמרי והיו חלושי המוג וידוע חולי ר"ל, על כן החמירו כל כך לנפשם על כל פרט, אבל אין לנהוג כוותייהו כנזכר.

סדר מעשרון זכר לחמי תודה ועושים בהם סימן לידע איזה ראשונה או שנייה או שלישית ומניחים הראשונה עליונה והשניה באמצע והשלישית בתחתונה לכריכה ואם שינה לא עכב (טור בשם הרא"ש) ואופין אותם גם כן

נמוקי אורח חיים

ובפרט החסידים שבמינו אלו, ממה נפשך אם יזהרו באפיית המצות בערב פסח לגילי סדר הלא יוכלו אז ליזהר ולהשתדל ולהטריח (כמו שכתב בשולחן ערוך בשם רבינו הרא"ש ז"ל וכהגה) לאפות עוד ט"ו או כ' מצות לנפשם שיהיה על כל סעודות שבת ויום טוב וחול המועד, ואם המה עצלים או לא ילכו כלל לאפות המצות גם מה שיאכלו בעצמם להסדר, אם כן המה קלים ונטועים המראים את עצמם כפרושים, (כדאמרינן במסכת סוטה (כב, ב), כגודע בכל שוס וחמיכא דקרי להו שמה מדברי חכמינו זכרונם לברכה), כי כל העולם יפרשו בפסח מחמץ, והמה יפרשו גם ממצה, ואם לא יזהרו גם באפיות המצות שמורה שיאכלו להסדר למה יאכלו גם אז המצות, הלא כתיב (שמות יב, יח) בערב תאכלו מצו"ת, ולא חמ"ץ, כיון שהם יזהרו מהמצות בכל ימות הפסח נגד משפטי התורה כנזכר לעיל בעל כרחך יחזיקום לחמץ, (ובפרט שלא ישגיחו באפייתם כנזכר, אם כן הרי הם בודאי חשש חמץ) ולמה יאכלום בגילי סדר. ואם ישגיחו ויאפום לגילי סדר הלא יוכלו לאפות עוד גם לסעודות יו"ט ושבת כנזכר. ואם אין להם בביתם ובעירם עם מי לאפות המצות שמורה כראוי, (מלבד דקשה ממה נפשך אם כן למה יאכלום גם בגילי סדר כנזכר לעיל), אם כן נריכין לילך מקודם הפסח איזה ימים לעיר הסמוכה שיש בתוכה חסידים וירא אלקים המדקדקים במצות ולאפות עמהם יחד בחזהרה מצות שמורה כמצות התורה, או לקנות מהם (ממי שראוי לסמוך עליו ומיודעי ומכירי קאמינא) מצות הנעשים לצורך יום טוב כנזכר, ואם כל זה לא יעשו הרי הם כנזכר לעיל. ולהשומע יעשה.

ועיין בש"ס פסחים (קה, ב) בראש"ס ד"ה וליעבד בה תרתי, קידוש היום והוי נמי כבוד היום קנת אף על פי שאינה בתוך הסעודה, עד כאן לשון הראש"ס ז"ל. ויתמה כל עובר על לשון שכתב דהוי רק כבוד היום (רק) "קנת" משום שאינה בתוך הסעודה. ולכאורה אמו מי שיאכל כזית בשר ושתה רביעית יין שלא בתוך הסעודה לא יצא ידי חובת מצות שמחת יום טוב וכבוד היום, וכיון שמשייר הכוס יין לקידוש ביום למה הוי רק "קנת" כבוד היום ואינו בשלימות מפני שאינו מקיים זה בתוך הסעודה של פת, אלא ודאי מזה בעל כרחך פשיטא דסברא ליה להראש"ש דאם לא ישתה היין בתוך הסעודה רק מקודם כדין קידוש שהוא בעל כרחך קודם הסעודה לא יצא ידי חובתו בשלימות כנזכר. והכי נמי שמחת יו"ט גם אם לא יאכלו בשר ושתו יין. עיין לקמן בדברינו (סימן תקכ"ט סעיף ב') כיון שלא יאכלו פת בפסח ולא ישתו בסעודתן בה הרביעית יין לא יצאו ידי חובתו של כבוד ועונג ושמחת יום טוב בשלימות כנזכר, וכונת "הסעודה" היינו פת. וכן מצאתי בשו"ת חתם סופר (חלק יורה דעה סימן קל"ג בד"ה ומ"ש התוספות) מה שכתב בשם החזקוני (שמות יב, יח) דמצוה איכא באכילת מצה כל ז', וכתב שבחידושיו (עיין חידושי חתם סופר לפסחים ה, ג ד"ה איתקש) עשה לו סמוכין שכן דעת הרא"ש והר"ן גם כן.

וראיתי עתה מה שהביא הגאון מברעזאן ז"ל בהגהותיו על אורחת חיים לסימן זה, שנדפסו (בספר אורחות חיים), שמצא בריב"ש (סימן קנ"ט) דאכילת מצה בז' ימי הפסח זולת ליל א' אין בו מצוה כלל רק רשות. ותמהתי עליו

כסדר (כל בו ואמרכסם) ואם נשברה אחת מהן לוקחין אותה לשניה דבלאו הכי פורסין אותה (אגור) ואף בלילה הראשון יוצא בבזית (ושיעור כזית עיין לעיל סימן תפ"ו):

תפח דין תפלת שחרית של פסח

סעיף ג מוציאין שני ספרים וקורין בראשון חמשה גברי (ואם מוסיפין ביום טוב עיין לעיל ריש סימן רפ"ב) בפרשת בא מן משבו עד מארץ מצרים על צבאותם ומפטיר קורא בשני בפרשת פנחס ובחודש הראשון ומפטיר ביהושע בעת ההיא [א] ומתפללין תפלת מוסף ואין מזכירין גשם מבאן ואילך (ועיין לקמן סימן קי"ד סעיף ג') וכן פוסקים משם ואילך מלשאול בברכת השנים: הגדה ונוהגין לומר בכל יום טוב בתפלת מוסף פסוקי מוסף היום אחר שאמר על ידי משה עבדך כאמור.

נמוקי אורח חיים

(בתחילת כבוד תורתו הרמה), ולא ידענא מה קאמר מה מצא בריב"ש יותר מהמפורש בשולחן ערוך (סימן תפ"ה סעיף ח') בשבועה שלא אוכל מצה פתם אסור לאכול מצה בליל פסח, אמר שבועה שלא אוכל מצה בליל פסח לוקה ואוכל מצה בליל פסח, ומקורו מהירושלמי שבועות (פרק ג', הלכה ד') כנודע, וזה פשוט. וכן מפורש ומבואר בדברי רבינו הריב"ש שם בלי שינוי, עיין שם. והיינו מה דקאמרו חכמינו ז"ל (פסחים קב, ח) ששת ימים תאכל מצות רשות, היינו מצוה לגבי חובה רשות קרי לה כנזכר לעיל, וכדאמרינן בגמרא (לו, ב), ועיין שם ברש"י ד"ה ואלו הן משום רשות היינו מצוה לגבי חובה, כמו הפרשת תרומות ומעשרות שהוא מחויב, עיין שם:

[א] ומתפללין תפלת מוסף ואין מזכירין גשם מבאן ואילך (ועיין לעיל סימן קי"ד סעיף ג') עד כאן לשון הרמ"א. כונתו למה שהביא לעיל שם מנהג אשכנז שאין מזכירין כלל בקיץ מוריד הטל, רק אומרים מחיה מתים אתה רב להושיע מכלכל חיים וכו', ולפי זה יפלא מאוד מה קול הרעש הזה של "תפלת טל" (ביום א' דפסח במוסף בזה) שקורין אותו גם אצל האשכנזים כן, ונתקנו הפיוטים האלו בתפלת טל עוד במחזורי אשכנזים במחזורים הראשונים שנדפסו בשנת ש' בערך, וקדמותם הוא מכמה מאות שנים עוד מקודם, ואם אין אומרים כלל מוריד הטל בכל ימות הקיץ וכל השנה מה זה שייך לברך אז ולהתפלל תפלת טל, וכיון שהטעם הוא שאין מזכירין טל כמו שכתבו הראשונים (עיין טורי זהב שם סימן קי"ד ס"ק ח') כיון שטל אינו נעצר לעולם לישראל אינו צריך להזכירו, אם כן למה ביום א' דפסח אז יזכירוהו.

ודוחק לומר שעל כל פנים פעם אחת בשנה יזכירוהו בתפלת הטל ביום ההוא, כיון דקיימא לן (בתענית ג, ב) אם רצה להזכיר טל מזכיר (אף על פי שאינו נעצר), על כן על כל פנים בתחלתו ביום א' יברכוהו. ויותר מיתור לומר שנראה בזה מהפיוטים הראשונים האלו שגם האשכנזים נהגו אז במדינתם לומר מוריד הטל בימות הקיץ, על כן ברכוהו בתחלתו כמו תפלת הגשם וברכתו בשמיני עצרת בתחלתו לימות החורף. (ולענין אם יש לומר משיב הרוח ומוריד הטל, עיין מה שכתבנו לעיל בזה סימן קי"ד (פ"ק ח')):

תפט סדר תפלת ליל שני של פסח וספירת העומר

סעיף א [א] בליל שני [ב] אחר תפלת ערבית מתחילין [ג] לספור העומר ואם שכח לספור

נמוקי אורח חיים

[א] **בליל שני אחר תפלת ערבית מתחילין לספור העומר.** עיין מגן אברהם (סק"ח) בשם הכסף משנה (פ"ו מהלכות סוכה הל"ג) האיך מברכין על הספירה ביו"ט שני בחוץ לארץ ולא חיישי' לזילותא דיו"ט, דהא מהאי טעמא לא מברכין על הסוכה בשמיני. ותירץ דהתם אומר על הכוס את יום שמיני עצרת הלז, ואם יברך על הסוכה הוי תרתי דסתרי אהדדי. ועוד תירץ ב', עיין שם. והנה בחמים דעים להרא"ד ז"ל (בהשגות הרא"ד על הרי"ף סימן רמ"ה) הקשו למה אין סופרים בלא ברכה ביו"ט ב' דפסח כדאמרינן לענין סוכה מיתבי יתבינן ברוכי לא מברכינן (ועיין בכסף משנה שהביא המג"א בה ובחק יעקב). ותירץ הרא"ד תירוץ הב' שם, וזה לשונו: ועוד שאחר שעשיתו קודש לא תעשנו חול אמרינן, אבל אחר שעשיתו חול לא תעשנו קודש לא אמרינן, שהרי הקודש לעולם בא אחר חול, עכ"ה.

ופירוש דבריו ז"ל כתבנו בשער יששכר (במאמרי חדש ניסן מאמר זמן תירותנו ליום ב' דפסח אות ב')

על דבר אם לספור ספירת העומר בליל ב' דפסח אחר התפלה או אחר הסדר, וכתבתי בתוך המאמר דבעל כרחך פירוש דברי הרא"ד הוא כן, דבשלמא בשמיני עצרת כשמקדש מקדש ישראל והזמנים ועושאו להזמן קודש (שהוא יו"ט) לא תעשנו חול (לברך אז בקידוש ליושב בסוכה, היינו שהוא חול המועד), אבל הכא בספירת העומר אחרי שעשיתו חול (היינו שבירך על ספירת העומר שהוא כבר ט"ז לחדש היינו חול המועד), יכול לעשותו קודש (היינו להתפלל ולקדש ולעשות הסדר כמו בליל יו"ט א' דפסח).

ואין להקשות דהא גם בספירת העומר בליל ב' דפסח כבר עשאו קודש במה שהתפלל בתפלת ערבית מקדש ישראל והזמנים, זהו לא קשה, דהא מותר לכתחלה לספור ספירת העומר אחרי נאת הכוכבים גם אם לא התפלל תפלת ערבית, גם במולאי שבת, כמ"ש במגן אברהם בזה (סימן תפ"ט ס"ק ז' בד"ה וא"ל), אם כן גם כשהתפלל ערבית מכל מקום עשאו קודש לא נקרא רק בקידוש והסדר של פסח בזה, והתינח אם יספרו ספירת העומר לקודש קידוש אז הוי עשאו חול ואחר כך קודש, מה שאין כן אם נאמר שצריכין לספור ספירת העומר אחרי הסדר שכבר עשאו קודש בהקידוש וסדר וכל הברכות של מצה ומרור כדין יו"ט א' של פסח, איך יעשנו חול בספירת העומר בברכה לומר שהוא חול המועד, ושוב הדרא קושיא לדוכתא. אלא ודאי דעל כרחך צריכין לספור ספירת העומר אחרי התפלה גם בליל ב' דפסח קודם הסדר, (כן בארנו עוד שם בעה"י בשער יששכר).

והנה מ"ש בשם הכסף משנה דהתם אם יברכו סוכה בקידוש שמיני עצרת שאומר שמיני עצרת החג הזה הוי כתרתי דסתרי אהדדי, וכתבנו דגם בזה כשאומר מקדש ישראל והזמנים בתפלת ערבית ואחר כך סופר ספירת העומר לא הוי תרתי דסתרי, כיון דיוכל לספור קודם תפלת ערבית כנזכר לעיל. אך גם אם יספור בעצור אחרי תפלת ערבית י"ל דלא הוי כסתרי אהדדי, כיון דבערבית אין אוחרים בקול ורק בלחש אומרים מקדש ישראל והזמנים בתפלה, וגם להספרדים שאומרים הלל שלם בעצור ומוכרח שהוא ליל א' דיו"ט דבשאר יו"ט אין אומרים זה, ואחר כך

סופרים ספירת העומר, מכל מקום לא הוי סתירה להדיא כיון דנהגו אין מזכירין יו"ט בפירוש, והתפלה היא בלתם כמזכר לעיל. מה שאין כן בקידוש שמיני עצרת שאומר בפירוש יום שמיני עצרת ולישב בסוכה הוי סתירה כמזכר.

והנה בתק יעקב בה (פ"ק ב') תירץ על קושיא הנזכר דלמה מברכים על ספירת העומר בליל ב' דיו"ט, משום דלא חיישינן דאתי לזלזולי ולעשות בו מלאכת חול המועד, דהא לא הבדיל מיו"ט ראשון. והוא דוחק גדול (במחילת כבוד תורתו הרמה), דאי משום הבדלה הרי יוכל להדליק את הנר במוצאי שבת קודש הבדלה, כמ"ש לעיל בסימן רל"ט (בפיף י' בהג"ה). ועיין בדברינו בשו"ת מנחת אלעזר (חלק ד' סימן מ"ג) מ"ש עוד התק יעקב לענין אכילת חמץ במוצאי יו"ט ח' של פסח שבנה גם כן יסוד על ההבדלה שלא הבדיל בליל ח' מיו"ט א', עיין שם. וזה אינו, וכנזכר, דאי משום הבדלה יכול לזלזולי ולעשות מלאכה דאורייתא כמבואר.

ועוד מאחרתי שם מדברי גדולי האחרונים דאסור לעשות כן לאכול סעודה גדולה של הסדר ושמיית ד' כוסות (ועוד בחמלע סעודה שלימה שלתן ערוך) קודם ספירת העומר, ועוד שם כמה טעמים בנגלה לספור אחר תפלת ערבית דייקא גם בליל ב' דפסח לדידן.

וגם בדרך הסוד מאחרנו בעה"י כדברי אבותינו הקדושים ועוד ממה"ר צבי אלימלך ז"ע מדינוב בעל בני יששכר ושאר ספרים הקדושים ומנהגיהם הטובים לספור ספירת העומר אחרי תפלת ערבית (קודם הסדר), ועיין בה בדברי אאמו"ר הקדוש בהפארת בנים על התורה ומועדים (ליום ב' דפסח וספירת העומר), ואין כאן מקומו להאריך:

[ב] **אחר תפלת ערבית מתחילין לספור** העומר. עיין בס"ק הקדוש מה שכתבנו לספור ספירת העומר קודם הסדר, וכן כתוב במור וקציעה (סימן תפ"ט). והנה במור וקציעה שם התחיל לפלפל דסופרין ספירת העומר עוד קודם תפלת ערבית, משום דתפלה הוא מדרבנן, וספירת העומר גם לדברי הר"ן (מובא בבית יוסף כאן) דספירת העומר בזמן הזה דרבנן, מכל מקום עיקרו מדאורייתא, והוי כמקודש לגבי תפלת ערבית שהוא תדיר ורגיל להקדים ספירת העומר, אלא כיון שכבר נהגו להתפלל ערבית מבעוד יום, ובחוד ביו"ט, משום להוסיף מתוך על הקודש, לכך סדרו תפלת ערבית קודם ספירת העומר, כדי שתפגע ספירת העומר בעונתה האמיתית, עד כאן לשון המור וקציעה.

ודבריו ז"ל תמוהים מאד (במחילת כבוד תורתו הרמה). א) מה שכתב דספירת העומר מקודש משום שיש לו סמך מן התורה. הלא גם תפלה יש לו סמך ושורש מן התורה, לעבדו בכל לבבכם (דברים יא, יג), וכדאיתא בש"ס (ריש תענית (ב, א)), וכן פסק הרמב"ם ז"ל (הלכות תפלה פ"א ה"א), אלא שנוסח התפלה הוא מדבריהם מאנשי כנסת הגדולה ז"ל.

ב) וגם בתדיר ומקודש עדיין לא מיכרעא מילתא איזו מהם קודם כנודע, ואין כאן מקומו להאריך.

ג) ועוד והוא העיקר, דכשלא התפללו אז וממילא לא אמרו עוד קריאת שמע כלל, וזהו בודאי דאורייתא קריאת שמע של ערבית, ואם כן הוא מדאורייתא ותדיר ובודאי קודם לספירת העומר דרבנן גם כשנאמר שיש לו סמך מן התורה.

ד) וגם יתמה כל עובר על מ"ש משום שנוהגים להתפלל ערבית מבעוד יום ובחוד ביו"ט

בתחלת הלילה הולך וסופר כל הלילה ומצוה על כל אחד לספור לעצמו וצריך לספור מעומד ולברך תחלה וסופר הימים והשבועות כיצד ביום הראשון אומר היום יום אחד [נעומר] עד שמגיע לשבעה ימים ואז יאמר היום שבעה ימים שהם שבוע אחד [נעומר] וביום שמיני יאמר היום שמונה ימים שהם שבוע א' ויום א' [נעומר] וכן עד שיגיע לארבעה עשר יאמר היום ארבעה עשר ימים שהם שני שבועות [נעומר] ועל דרך זה מונה והולך עד מ"ט יום:

נמוקי אורח חיים

משום להוסיף מחול על הקודש, עד כאן לשונו. איזו "חול" הוא יום שלפניו, הלא הוא קודש יו"ט ראשון דאוריתא, ולמה ימהרו אז ויתפללו ערבית מקודם מבעוד יום כדי ליכנס ליו"ט ב' דרבנן. ואולי כונתו כיון שהורגלו כן ביום א' דפסח בכניסתו מחול ליו"ט על כן עושין כן גם ביום השני אם כן יוגרע על ידי זה מיו"ט א' דאוריתא, אבל הוא דוחק לומר בכונתו כן, על כן דבריו צריך עיון ותמוהים כנזכר:

[ג] **לספור ספירת העמר.** עיין מה שכתבתי לעיל (בס"ק ח') לענין מה שכתבו הראשונים (ר"ן ורא"ש) בספיקא דיומא לענין ספירת העומר. והנה לדברי ר' יהודא ברי' דר' שמואל בר שילת משמי' דרב בסוכה (מו, ב ומז, א) שביעי לסוכה שמיני לברכה דקידוש כדאמרינן שם דלכולי עלמא מיתבי יתבינן בשמיני ספק שביעי כי פליגי בברכה לישב בסוכה ולר' יהודא הנזכר לעיל ברוכי נמי מברכינן לישב בסוכה בקידוש ליל שמיני עצרת. ואם כן לא סברא ליה דהוי ספרי אהדדי כתירוץ הכסף משנה מובא במגן אברהם (כנזכר לעיל בס"ק ח'). וגם כתירוץ הב' דהכסף משנה משום דשמיני עצרת הוי יו"ט, גם כן לא סברא ליה לר' יהודה, דהא לא חיישי לזלזול ומברכים לישב בסוכה ביו"ט בשמיני עצרת, אם כן הי' צריך לומר לפי זה לדעתיה שיספרו בחוץ לארץ ספירת העומר ספיקא דיומא כגון ביום ב' יום א' לספירה וגם יום ב', וכן ביום ג' יום ב' וג', עד שבועות שאז יספרו בלילה ליל החקדש חג שבועות יום מ"ט לספיקא דיומא, ולמאן דאמר ספירת העומר דאוריתא אין לחלק מסוכה ולברך עליה גם ביו"ט שבועות מספיקא דיומא כמו בשמיני עצרת בסוכה. וגם לזלזול יו"ט לא חיישי כנזכר. ואולי סברא ליה בעל כרחך לר' יהודה כדברי הפוסקים דספירת העומר רק דרבנן, על כן שאני מסוכה, וצריך עיון. ולאשר להלכה פסקינן כרבי יוחנן ולא מברכים לישב בסוכה בשמיני עצרת, על כן לא אחרין בזה.

אולם לכאורה מיקשי עוד, למה מסקינן באמת להלכה לכולי עלמא שלא לומר פסוקי יום השני שהוא חול המועד ביו"ט ב' דסוכות, דאם כן עבדינן לי' חול, וכמ"ש רש"י ותוספות בסוכה (יח, ב), וכן פסקינן בשולחן ערוך שם, ולענין ספירת העומר סופרים בליל ב', ולא חיישינן לזלזולא דיו"ט ב'. אך זהו לא קשה, דהתם אם לא אמר פסוקי מוסף ביו"ט ביומו רק כמ"ש על ידי משה עבדך וכו' גם כן יצא, רק דהרמ"א כתב (בסימן תפ"ח סעיף ג') ובשאר דוכתי, דנוהגין לומר במוסף פסוקי הקרבנות דבר יום ביומו, אבל פשוט דבדיעבד לא עיכב. מה שאין כן הכא בספירת העומר דאם לא יספור כלל בליל א' (לאוש משום כעד יו"ט ב'), אז לא יוכל לספור בכל מ"ט ימי הספירה ולא יהיו תמימות ויהי' בטל בחוץ לארץ ברכת וגם מצות ספירת העומר לגמרי, על כן סופרים ביו"ט ב' דפסח ובברכה וכמובן:

סעיף ו [ד] אם פתח ואמר ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אדעתא דלימא היום ד' שהוא

נמוקי אורח חיים

[ד] **אם פתח ואמר בא"י אמ"ה אדעתא דלימא היום ד' שהוא סבור וכו'.** והנה מעשה היה והש"ץ בבית התפלה בליל מ"ג אמר היום שלשה ושלשים יום שהם, והעולם דפקו על השלחן להזכירו מטעותו (כי ירגו להזכירו בפה מלומר שלשה וארבעים יום שלא יפסידו הברכה), ונזכר ואמר שלשה וארבעים יום כראוי. נלע"ד שהוא צריך אחר כך לספור עוד הפעם בברכה, דהגם שמבואר בזה במגן אברהם (פ"ק י"ב) דאם בליל ד' אמר חמשה ימים ונזכר בתוך כדי דבור ואמר ד' יצא, וכן הי' המעשה אולי תוך כדי דבור, מכל מקום י"ל כיון דאמר היום שלשה ושלשים יום שהם, ואף שאמר אחר כך שלשה וארבעים יום, מכל מקום המשך דיבורו הוא "היום שלשה ושלשים שהם שלשה וארבעים יום שהם ששה שבועות ויום אחד לעומר", וזהו המשך בטעות שאין לו פירוש כלל, ואינו מספר מבורר, שאין יודעים עדיין מהו היום אם ל"ג או מ"ג. וגם שגראה שהשלשה ושלשים שהם שלשה וארבעים וזהו בודאי מספר ולשון טעות, ושצריך לחזור מעיקרו ולומר היום שלשה וארבעים שהי' סמוך היום לשלשה וארבעים יום.

ומובן ממילא דלא דמי למה שפסק מרן המחבר בזה אם פתח ואמר בשעת הברכה בכוונתו אדעתא דלימא היום ד', ובאמת הוא יום ה' לעומר, וספר כראוי (יום ה' לעמר), וכיון דברכות אין מעכבות על כן ספיר מהני כשספר כראוי כנזכר. מה שאין כן הכא בנידון דידן שהגיד בטעות וגם לא סמך תיבת "היום" (שזהו עיקר מהו היום לספירה) למספר שלשה וארבעים כנזכר. [והגם שאין לדמותו למה דאמרינן בשבועות (לט, ב) ובנדרים (ג, ב) לענין שאמרו לקרבן עולה ושלמים או היכא דבעינן דרך לשון שבועה לכ"ע, דהתם אזלינן בתר כונת ולשון בני אדם, אבל הכא העיקר דצריך לספור בלשון מבורר מהו היום, וזה פשוט].

וגם לא דמי למה שציין המגן אברהם ועיין לעיל סימן תפ"ז (סעיף ה') שאם אמר מקדש השבת ותוך כדי דיבור חזר בו ואמר מקדש ישראל והזמנים יצא, אחר שידע שהוא יו"ט. דשם באמת יו"ט איקרי שבת, וכבר כתב המגן אברהם בזה (סימן תפ"ז ס"ק ב') דאם סיים ביו"ט מקדש השבת יצא, דהא יו"ט נמי איקרי שבת, ובפרט כשחזר תוך כדי דיבור ואמר מקדש ישראל והזמנים. אבל הכא דסמוך להיום הזכיר יום ל"ג שזהו אינו היום כלל, וגם מלעיל סימן ר"ט (סעיף ב') דחזר בו תוך כדי דיבור, וכלשון המחבר שם, וכך היתה אמירתו בא"י אמ"ה בורא פרי הגפן שהכל נהי' בדברו יצא, כיון שזהו אמת שהוא יתברך שמו בורא פרי הגפן וגם שהכל נהי' בדברו, וכיון שחזר בו תוך כדי דיבור ואמר שהכל נהי' בדברו על כוס זה צריך שהכל יצא. מה שאין כן בנידון דידן שאינו אמת שהיום הוא ל"ג, והגם שנראה מלשון המגן אברהם זה (כנזכר לעיל) בספירת העומר דגם כן יצא גם אם טעה ואמר יום שאינו היום וחזר בו תוך כדי דיבור, מכל מקום הוא קשה כנזכר לעיל דלא דמי לראייתו שציין לסימן ר"ט ותפ"ז כנזכר לעיל.

וגם המגן אברהם כתב בפירוש רק כשחזר בו תוך כדי דיבור, וכאן הי' ספק אם לא הפסיק יותר מתוך כדי דיבור עד שדפקו והזכירוהו (כי שתק ונתבלבל בתחילה). והגם שגם זה ספק אם כבר התחיל תיבת "שהם", ואם כן לא הוי לשון מוטעה כל כך כנוסח הנזכר לעיל, אך לעומת זה הוי ספק אם חזר בו תוך כדי דיבור, על כן בודאי צריך לספור עוד הפעם כראוי.

סבור שהם ד' ונזכר וסיים בה' והם ה' או איפכא שהם ד' ופתח אדעתא דלימא ארבעה וטעה וסיים בה' אינו חוזר ומברך:

תצד סדר תפלת חג השבועות

סעיף ג אסור להתענות במוצאי חג השבועות: הגה ומן אומרים תחנון מתחילה ראש מדש סיון עד ח' בו דהיינו אחר אסרו חג (הגהות מיימוני הלכות ברכות ומנהגים) ונוהגין לשתות עשבים בשבועות בבית הכנסת והנמים זכר לשמחת מתן תורה [א] ונוהגין בכמה מקומות לאכול מאכלי חלב ביום ראשון של שבועות וראה לי הטעם שהוא כמו השמי מבשילין בליל פסח זכר לפסח וזכר למגיפה כן אוכלים מאכל חלב ואחר כך מאכל בשר ונריכין להביא עמהם ב' לחם על השלחן שהוא במקום המזבח ויש בזה זכרון לשני הלחם שהיו מקריבין ביום הבכורים

הלכות יום טוב

תצו דיני יום טוב שני של גליות

סעיף ב [א] אין חילוק בין ראשון לשני אלא לענין מת ובן לבחול את העין: הגה או שאר חולי שאין בו סכנה (ר"ן פרק אין נדרין) ואף על פי שאסור בראשון אלא על ידי עבו"ם אם אין בו סכנה בשני מותר אפילו על ידי ישראל חוץ מיום טוב שני של ראש השנה דשני ימים קדושה אחת אריבתא הן: הגה ודוקא שבות דרבנן דומיא דמכתל עינא אבל אב מלאכה אסור לישראל לעשותו אפילו ביום טוב שני (ר"ן פרק אין נדרין והמגיד פרק ראשון)

סעיף ג [ב] בני ארץ ישראל שבאו לחוצה לארץ אסורים לעשות מלאכה ביום טוב שני ביישוב

נמוקי אורח חיים

אך לענין הברכה הגם שדעת הב"ח נראה בהאי גוונא דיחזור ויברך, מכל מקום נראה דספק ברכות להקל, ויש לסמוך על דברי המגן אברהם שלא לברך בהאי גוונא כנזכר:

[א] ונוהגים בכל מקום לאכול מאכלי חלב ביום ראשון של שבועות וכו'. עיין מגן אברהם (פ"ק ו'), ועיין מה שכתב בזה אחמו"ר בדרכי תשובה על היורה דעה (סימן פ"ט פ"ק י"ט), עיין שם באורך:

[א] אין חילוק בין ראשון לשני אלא לענין מת. עיין לקמן (סימן תקכ"ו), וכזה לקמן סעיף ג' (סימן זה). ועיין בדברינו בשו"ת מנחת אלעזר חלק ג' (סימן נ"ט), לענין עובדא שאירע והורה אחד במדינתנו, עיין שם באורך:

[ב] בני ארץ ישראל שבאו לחוץ לארץ אסורים לעשות מלאכה ביו"ט שני וכו'. עיין במגן אברהם (פ"ק ז') בשם הרדב"ז (פ"ד סימן ע"ג) דאם באו לחוץ לארץ עם אשתם אף על פי שדעתם לחזור, דינם כמי שאין דעתם לחזור, היינו להחזיק יו"ט שני בחוץ לארץ בכל פרטיו. והנה שמעתי בשם אנשי ארץ ישראל שבאו לוועדן בעת המלחמה עם כל בני ביתם, (ויש מהם שבאו עוד קודם המלחמה בעת שלום לחוץ לארץ הנה),

אפילו דעתו לחזור וכל זמן שלא הגיע ליישוב אפילו אין דעתו לחזור מותר לפי שעדיין לא

נמוקי אורח חיים

ודרים כבר ימים ושנים רבים כמו שני שמיטות, ועם כל זה יפרנו גדר עולם בדברי חז"ל ומרע דארעא דישראל אריי דני עילאי (רבשכבה"ג גם בזמנו) הרדב"ז ז"ל, שפסק דהיכא שבא עם בני ביתו לחוץ לארץ גם אם דעתו לחזור (כמו שאומרים בכזבי לשונותם) צריך להחזיק יו"ט ב', והמה ימיתו תפילין ביו"ט ב' בחוץ לארץ שם. ועוד זאת עשו אפקרותא כזו (שם בוינא) לעשות מנין באחד הבתי תפלות ברבים ויקראו בשמיני עצרת הקריאה של שמחת תורה בחוץ לארץ וכו'. תכליח הדברים שפוקרים בדברי תכמינו ז"ל והלכה מהרדב"ז, והמובא במגן אברהם כנזכר לעיל בלי חולק להלכה. ופשוט כי הם בני שמחא ר"ל בחליפותא ברבים כזה.

ומ"ש במגן אברהם בזה בשם המב"ט (פ"ג סימן קמ"ט) דבני ארץ ישראל שבאו לחוץ לארץ ועשו מלאכה דאין מנדין אותן, היינו בדעתם לחזור, ועם כל זה אסור להם לעשות מלאכה ביישוב וגם בלינעא אסור, כמבואר במגן אברהם (סק"ד) בזה בשם הבעל המאור (פ"ד דפסחים), עם כל זה אין מנדין אותו, אבל אלו שבאו עם בני ביתם ודינם כאין דעתם לחזור כנזכר לעיל, בודאי דינם כנזכר לעיל בחפקרותא כזו לעשות מנינים בחוץ לארץ כנזכר. ולחזק את דעת המינים שמראים את עצמם כמודים במקצת ובאמת המה כופרי הכל שמקילים ביו"ט ב' כמו באמעריקא הרבה מאלו בשארי ארצות הפיזור והכפירה ר"ל.

ומלבד זה מה שאומרים שדעתם לחזור, הנה אם יש בהם קצת ירא אלקים על כל פנים אז בודאי יקבלו עונשם ר"ל בהאי עלמא, ולא יזכו לחזור (כשעושים באופן הנ"ל), כמ"ש בגליה רבה (סימן תנ"א סק"ה) בשם יש של שלמה למהרש"ל ז"ל (חולין פכ"ה סימן נ"ב) במעשה רב, והובא בבאר היטב בזה (סק"ה), ואם אין בהם ירא ה' כלל אז יקויים בהם יהא רעוא דתשרי תרבא (דאורייתא) כי בכאן התחילו בחוץ לארץ יקילו ויחללו יו"ט ב' (להראות חליפותן וגאותן כי בני ארץ ישראל המה בעוה"ר), ובבואם אל הקודש יחללו גם יו"ט א' ושבתות, המה ובניהם, כאשר יתחברו רובן ככולם לחברת הליונים והקאלאניסטען, כל שוס ותנוכא דאית להו (וכבר הארכתי בזה בעה"י בחיבורנו במקומות רבות ואכמ"ל) [ועיין בדברינו בתנחל (פ"ג סימן נ"ט) כמובא בס"ק הקודם]. וגם כמ"ש בדברי חז"ל ובספרים הקדושים בפרט בדברי גדולי המקובלים ז"ל האחרונים (עיין פרי קודש הלולים בד"ה בפ' הנ"ל מע"ת), כי חמורים דברי סופרים מיינה של תורה אשר יו"ט ב' הוא גדול יותר בפנימות בערכו (שהוא בחינת חכמ"ה) מיו"ט א' (שהוא בחינת בינ"ה בכללו, ואכמ"ל בדברי קבלה, וכחבנו מזה בחיבורי דברי תורה (מהדורא ג אות מ"ג) בחיזהו מקומן של שבתי"ם בעה"י). ואם תשובים המה על החמור (בפנימיותו) [לאשר מחוייבים עתה המה ביו"ט ב' בכל פרטיו בהיותם עם אשתם בחוץ לארץ כנזכר לעיל] כל שכן שחשובים על הקל (יו"ט א' בזה. ובפרט בארץ הקודש ששם התגברות הסטרא אחרא ר"ל והמינים כעת ביתר שאת, ה' ירחמנו ויגאלנו במהרה בימינו).

ושמעתי אומרים שהחיר להם זה בוינא גדול אחד ז"ל, ואסור להאמין עליו כדברים האלו מ"ו, כי אם אולי הי' כונתו מפני שילאו בחוזם על ידי שערורת המלחמה גם אם ילאו עם בני ביתם, זה אינו, דהא גם הרדב"ז והמגן

הוקבע להיות כמותן אבל אם הגיעו ליישוב ואין דעתו לחזור נעשה כמותן ואסור בין במדבר בין ביישוב וכל חוץ לתחום אין נותנין עליו חומרי מקום שהלך לשם:

תקכז דיני עירוב תבשילין

סעיף ז מצוה על כל אדם לערב ומצוה על כל גדול העיר לערב על כל בני עירו כדי שיסמוך עליו מי ששכח או נאנס או שהניח עירוב ואבד [והוא הדין עם הארץ שאינו יודע לערב (מ"ז)] אבל מי שאפשר לערב ולא עירב אלא שרוצה לסמוך על עירובו של גדול העיר [א] נקרא פושע ואינו יוצא בו:

תקכט דיני שמחת יום טוב

סעיף א מצות יום טוב לחלקו חציו לבית המדרש וחציו לאכילה ושתייה ואל יצמצם בהוצאת יום טוב [א] וצריך לכבדו ולענגו כמו בשבת: הגה ואסור לאכול ממנחה ולמעלה בערב יום טוב כמו בשבת שזהו מכלל הכבוד (רמב"ם פרק ו') מיהו אם ערב יום טוב שבת יכול לקיים סעודה שלישית ויאכל מעט פת לכבוד יום טוב ומצוה לגוש פת בערב יום טוב לכבוד יום טוב (מהרי"ל הלכות יו"ט) כמו בערב

נמוקי אורח חיים

אברהם מיירי בעל כרחך בילאו מאונס, דזולת זה אסור לצאת מארץ ישראל לחוץ לארץ, רק כהיולאים מפני שעת חירום או רעבון שהי' שכיח שם מאז ועד עולם כנודע, ואף על פי כן פסקו כן כנזכר לעיל, אלא ודאי דכל זה תלו בוקי סריקי וכו'. ועלינו יערה רוח הטהרה, כדת של תורה, ואנחנו המאמינים בעה"י משרידי עם סגולה, המצפים לגאולה, הלא דעתנו לחזור לארץ הקודש במהרה בימינו בקיבוץ גליות על ידי משיח צדקנו, ובקיום דברי חז"ל נחזיק במעוז של תורה, לצאת מאפילה לאורה:

[א] נקרא פושע ואינו יוצא בו. עיין טורי זהב (פ"ק ט') ומגן אברהם (פ"ק ח'). ועיין בדבריו במנחת אלעזר (חלק ב' סימן י"ד) ביאור הענין דהאי סמיא וכו', מקור הלכה זו והבנת דברי הש"ס בעזרת השם יתברך:

[א] וצריך לכבדו ולענגו כמו בשבת. ולענין חיוב הדלקת נרות ביו"ט כמו בשבת, כבר כתב מרן המחבר לעיל (בסימן רפ"ג סעיף ה'), עיין שם. וכן נמצא בתשובות האחרונים ליזהר ולהזהיר לבני ביתו משום כבוד יו"ט בכניסתו שידליקו הנרות ביו"ט ח' בתחלת בין השמשות כדי שיכנסו ליו"ט בטהרה ושמחה, ויקבלוהו בכבוד וענג כמו בשבת ולא בחשיכה. (זולת בליל יו"ט שני נוהגים הנשים שמאחרין להדליק משום שאי אפשר להקדים ולהדליק בין השמשות, הגם שמותר ולא הוי גר של בטילה ולא כמכין בבין השמשות ספק יו"ט א' ליו"ט ב', כיון שצריכין אז אליו באותו שעה להגר כיון שכבר שקעה החמה וחשכו הרואים בארובות בהבית, מכל מקום לא ידליקו בין השמשות בין יו"ט א' לשני משום כבוד ב' הימים דיו"ט א' נדחה על ידי זה, כמו שרוצין לדחות ואין ממתינין עד כלותו סוף בין השמשות [ועיין מ"ש לעיל סימן תפ"ט סק"ג על דברי המור וקציעה בקושיא ד' עליו עי"ש]. וגם משום כבוד יו"ט שני כיון שמברכין הברכה אז בעת שהוא ספק יו"ט א' אז יהי' נראה כזלזול ליו"ט שני, כמו שאין רוצין לברך ביו"ט שני להדליק נר של יו"ט, על כן מברכין רק בשעה שהוא עוד ספק יו"ט א' וכמוכ). וכן הי' דרכו בקודש של אאמו"ר זי"ע ליזהר ולהזהיר ביום א' דיו"ט בתחלתו כמו בשבת כנזכר.

שבת כמו שנתבאר לעיל סימן רמ"ג וחייב לבצוע על שתי כברות [ב] ולקבוע כל סעודה על היין ובגדי יום טוב יהיו יותר טובים משל שבת ולא נהגו לעשות בו סעודה שלישית: [הגה]

נמוקי אורח חיים

אולם ראיתי חזות קשה קצת במטה אפריס (דיני סוכות סימן תרכ"ה) אם שכתב שם (נאות ל') שהבית הכנסת ושארי מקומות שבאים להתפלל שם יש לכבדם ולרבצם וגם לכבד ה' באורים בשמן למאור בפימוטים ונרות יפים וכו', מכל מקום כתב שם להלאה (נאות ל"ע) נוהגים שבערב יום טוב קודם תפלת המנחה אין מדליקין רק הנרות שעומדים לפני העמוד שהם נרות המיוחדים להיות דולקים בשעת התפלה, אבל שאר הנרות שבמנורה ופמוטות שבבית הכנסת אין מדליקין אומן עד שיגיע זמן תפלת ערבית. ולכאורה לא הבנתי וגם עד עתה שום טעם ורית למנהג זה של השמשים שם בעירו, ולמה לא יכבדו היום טוב בכיסתו כנזכר לעיל בכל הנרות, (ואולי הי' איזה נגיעה להשמשים אז, או היו בכלל בהמה שאכלה בקיאו"ת להראות שמותר להדליק ביו"ט גם בחשכה בעת תפלת ערבית), וחימה על הגאון המובהק מאור הגולה בעל מטה אפריס זצ"ל שהביא כלל מנהג זה, (וכל זה גרם רוב ענוותנותו במקום גדולתו). אך באמת גם הוא ז"ל סיים ומכל מקום יש להדליק כמו חצי שעה קודם חשכת לילה, עכל"ה. הרי שגם הוא הזהיר על ככה. וזהו אצלם האשכנזים שמקדימין להתפלל גם ערבית, אבל אצלינו שמתפללין מעריב בזמנו, ובעת מנחה הוא כבר בין השמשות, צריכין ליזהר ולהזהיר להמתעצלים שלא יקבלו יום טוב בחשיכה יתהלכו, רק ידליקו כל הנרות לכבוד יום טוב קודם המנחה כנזכר:

[ב] **ולקבוע כל סעודה על היין.** עיין במגן אברהם (ס"ק ג') בשם הרמב"ם (הלכות יום טוב פ"ו ה"ח) דמצוה לאכול בשר ביום טוב, ועיין בשערי תשובה (ס"ק ד') בזה בשם השאגת ארי' (סימן ס"ה - ס"ט). והנה מה שכתב הגאון בזה לכאורה נראה דהני מילי סתרלי מינהו עם מה שכתב המגן אברהם בעצמו לקמן (סימן תרל"ו ס"ק ט"ו) דבזמן הזה שאין בית המקדש קיים ואין חיוב שמחה ביום טוב בבשר דוקא רק בין וכו', עיין בדברי אאמו"ר בדרכי תשובה יורה דעה (סימן פ"ט ס"ק י"ט) שחירץ זה דסברא ליה להמגן אברהם בעל כרחך דאין חיוב בבשר דוקא בזמן הזה, אבל מצוה בבשר איכא כדברי הרמב"ם שהביא המגן אברהם.

ומה שכתב בשערי תשובה כנזכר לעיל בשם השאגת ארי', הנה בשאגת ארי' כתב שם דחיוב שמחת יום טוב מן התורה גם בזמן הזה גם לאשתו, אבל אינו בבשר דוקא. הנה עיין שם בדרכי תשובה בשם מהרש"ל (פרק ב' דבילה) שפסק דאין שמחה ביום טוב בלא בשר, עיין שם וביד אפריס (יורה דעה רש"ס סימן מ'). ובדרכי תשובה הביא עוד בשם מרן בעל דברי חיים להחמיר לאכול ביום טוב בשר בהמה, ועיין שם עוד בזה. אולם מה שחירץ שם דברי המגן אברהם דלא יסתרו כנזכר לעיל, צריך עיון, ולמעיין בדברי רבינו הרמב"ם בלשונו הזהב בהלכות יום טוב (פ"ו הל"ז-י"ח) נראה דמה שכתב הרמב"ם וחייב אדם להיות בהן שמח וכו' כו', (ואחר כך כתב) והאנשים אוכלים בשר ושותין יין שאין שמחה אלא בבשר ואין שמחה אלא ביין, עכל"ה. נראה דמה שכתב דאין שמחה אלא בבשר קאי על שלפניו שמתחיל שחייב להיות שמח ביום טוב, אם כן נראה דהוא בכלל חיובא אז אכילת הבשר לדברי הרמב"ם ולא מצוה בעלמא.

אך כדי לחרץ דברי אדוננו המגן אברהם דלא יסתרו כנזכר לעיל, וגם דברי אאמו"ר בדרכי

תשובה אשר יישב אותם, דהמגן אברהם סבירא ליה בדברי הרמב"ם דרק מצוה הוא אכילת בשר, ולא חיובא. יש לומר דמה שכתב הרמב"ם כמזכר דחייב לשמוח ביום טוב כיון שכתב אחר כך בלשונו "אף על פי שהשמחה האמורה כאן הוא קרבן שלמים כמו שאנו מבארים בהלכות חגיגה (פ"ב, ה"ט), יש בכלל אותו שמחה לשמוח הוא ובניו ובני ביתו כל אחד כראוי לו כילד הקטנים וכו' והאנשים אוכלים בשר וכו' שאין שמחה אלא בבשר וכו'" (כמזכר לעיל), משמע דזהו שכתב לאכול בשר ושאין שמחה אלא בבשר אינו מעיקר החיובא בזמן הזה עוד, כיון קפסיק וחילק בנחיים במה שכתב דהשמחה האמורה (לחיובא מן התורה) הוא רק בקרבן שלמים וחגיגה, וזהו רק בזמן שבית המקדש קיים, אבל עכשיו שאין בית המקדש קיים יש לומר הוא רק למצוה, ומיושב כמזכר.

וכתבתי כבר סמוכין לדברי גדולי המורים כמזכר לעיל דצריך בעל כרחך גם בזמן הזה בשר ביום טוב, מדברי הירושלמי (מעשר שני פרק ד', ה"ו) חד בר נש אתי לגבי רבי עקיבא, אמר ליה חמית בחלמאי רגלי קטיעא, אמר ליה דמועדא מייתי ולית מיכל קופד, אתא חד חורן לגביה אמר חמית בחלמאי רגלי מסובלת, אמר ליה מועדא מייתי ואית לך קופד סגי, עד כאן לשון הירושלמי. ופירש בפני משה רגלי קטיעא היינו כשיבא המועד ולא ימצא בו בשר לאכול, וזהו הרגל שלו קטיעא. ועל רגלי מסובלת פירש היינו כשיבא מועד הרגל יהיה לו הרבה בשר לאכול, עיין שם. והרי רבי עקיבא היה אחר חורבן בית המקדש, ואם כדברי השאגת אריה הרי גם ביום טוב בזמן שאין בית המקדש קיים אין שמחה בבשר דוקא אלא ביין וכיוצא, ומה זה תלוי שמחת יום טוב אם יהיה לו בשר (בהרחבה) דוקא. אלא ודאי דגם עכשיו תלוי שמחת המועד בבשר, על כן שפיר פתר לו רבי עקיבא וכהלכה [ועיין בדבריו מה לקמן סימן תקי"ל ס"ק כ]:

אמנם זה נסתפקתי אם אכל חלי כזית בשר וחלי רביעית יין לדוגמא, היינו פחות מכשיעור מכל אחד, שחיסר מכל אחד משיעורו, והשלימו בשיעור כזה מחברו דאפילו שיעור שתיה (רביעית) מרובה מאכילה (בכזית), יש להסתפק בהאי גוונא שחיסר בערך שיעור חלי כזית ורביעית יין והשלימו (תוך כדי אכילת פרס) בשיעור כזה (חלי זית) בשר אם מצטרפין. והנה פסקינן לגבי יום הכפורים דאכילה ושתיה אין מצטרפין, וכיון דאיכא פלוגתא אי חיוב בשר דוקא או בזמן הזה רק יין, כדברי השאגת אריי' וכמזכר לעיל, וכן נראה פשטות דברי הגמרא פסחים (קט, ב) אמר רבא ידי יין יצא, פירש רש"ש משום שמחת יום טוב, כדתניא לקמן (קט, ב) ושמחת בחגך, במה משמחו ביין. ולהלן שם אמרינן תניא ר' יהודא בן בתירה אומר בזמן שבית המקדש קיים אין שמחה אלא בבשר, שנאמר (דברים כז, ז) וזבחת שלמים ואכלת וגו', ועכשיו שאין בית המקדש קיים אין שמחה אלא ביין, שנאמר (תהלים קד, טו) ויין ישמח לבב אנוש, עד כאן לשון הגמרא. וכיון שאינו שותה רביעית יין במה יצא ידי שמחת יום טוב, והלא הבשר אינו מחויב המצוה בזמן הזה שאין בית המקדש קיים, ואין יכול להשלים לשיעור רביעית יין שהוא החיוב לשמחה בזמן הזה לדברי המזכר לעיל.

וגם אם נאמר ששמיהם שקולין במה שירצה או בשר (כזית) או יין (רביעית), מכל מקום נראה והוא מוכן בטבע גם כן, דאם שתה יין פחות מכשיעור אינו משמחו, כיון שלא ירגיש כמאן דשתה טיפה אחת וכמאן דליתא, וכן פחות מכשיעור בשר ולא יצטרפו זה לזה ולא יצא כלל. דכן הדעת נוטה כיון דפסקינן (פוטה ח, ט) כרבי שמעון דדרשינן טעמיה דקרא במקום שהוא

[ג] וביום טוב מאחרין לבא לבית הכנסת וממהרין לצאת משום שמחת יום טוב (גמרא פרק הקורא עומד).

נמוקי אורח חיים

לחומרא (ועיין בדברינו במנחת אלעזר חלק ב' [סימן נ"ד ובהג"ה שם] ועוד בכמה דוכתי), וכיון דהטעם הוא כדי שירגיש בגופו שמחה כנזכר. ועדיין צריך עיון קצת. ופשוט דאין לדמותו למצות מצטלות זה את זה או לא, כיון דכאן חדא מצוה היא שמחת יום טוב, וק"ל:

[ג] **וביום טוב מאחרין לבא לבית הכנסת וממהרין לצאת וכו'.** עיין מגן אברהם (ס"ק ו'), וזה לשונו: וב"ח סימן תקפ"ד (ד"ה שחרית) ובסימן תרמ"ד (ד"ה שחרית) כתב דהאידנא שמאריכין בפיוטים משכימין בכל יום טוב, עד כאן לשון [הב"ח], כלומר דרש"י פירש הטעם דמאחרין כדי לטרוח בסעודת יום טוב קודם שילכו לבית הכנסת, והאידנא הולכין להכן בעוד שמאריכים בנגונים ופיוטים, עד כאן לשון המגן אברהם. ולפי עניית דעתי אי אפשר לפרש כן בכונת דברי הב"ח כמו שרצה להעמיס הגאון במגן אברהם, דאיך ומי יכין בעוד שמאריכים בניגומים ופיוטים. אם הנשים, בהם לא קמיירי, דהם אינם מחויבים ליצא כלל להתפלל בצבור. ופשוט דמיירי באנשים, ומתי אומרים הפיוטים ונגונים הלא רק בברכת קריאת שמע ותפלה, וכי אז באמצע יפסיקו וילכו (האנשים) לבתים להכן לרבי סעודת יום טוב, אתמהה איך מותר זה. וגם אין לומר שהקהל ישכימו מפני הפיוטים מהם שיאחרו לבא ויכינו קודם התפלה בבתים (להסעודה), וכשיאחרו לבא וימצאו שעומדים כבר הקהל בעת קריאת שמע או תפלה יתפללו הם בשעה שאומרים פיוטים או מנגנים, זה אינו כלום אפילו בקא סלקא דעתך לפרש כן, דהא לא יתפלל בצבור וגם לא ישמעו ולא יאמרו על ידי זה ברכו וקדושה עם הצבור.

ואין לדמותו למה שכתוב לעיל (סימן תקכ"ו בבורי זהב ס"ק ו' ובמגן אברהם ס"ק כ"ח) בשם הרש"ל (יש של שלמה פרק קמא דבילה סימן י') לענין מת ביום טוב, דאם אינו אדם חשוב אז מתקבצין מנין וקוברין אותו בשעה שאומר השליח ציבור הפיוטים ושאר דברים כדומה לזה וחוזרים לבית הכנסת. דהתם שאני [illegible] המת (גם לשאינו אדם חשוב כל כך) פטורים מדינא דגמרא מן הקריאת שמע ותפלה ומכל מצות שבתורה, על כן פשוט דמותר בשעת הדחק לפוטרן מן הפיוטים וכדומה לאותו מנין הקוברים, מה שאין כן הכא לכל הצבור. וגם אם יאחרו כנזכר לעיל שוב לא הוי ליה למימר למרן הב"ח דהאידנא יקדימו ביום טוב, וגם מי יקדים ומי יאחר להכין בביתו לסעודה, ומאן פליג לן בין הצבור, וזה פשוט וברור.

אלא ודאי דהכונה פשוט דהאידנא דמאריכים בפיוטים הנהוגים ואם יאחרו (גם אם יעסקו בביתם בהכנת הסעודה קצת כדברי רש"י), מכל מקום יאריכו בתפלה על ידי זה עד אחרי חצות וזהו אסור, וכמו שכתב הרש"ל להזהיר, עיין לעיל (במגן אברהם ריש הסימן) בשם הרש"ל (יש של שלמה פרק קמא דבילה סימן ד'), וכן לקמן סימן תקפ"ד (סעיף ה' במגן אברהם ס"ק ד') דרק בראש השנה יוכלו להאריך אחרי חצות (מפני שתלויין בדין וחיי נפשות) ולא בשאר יום טוב, על כן בשאר יום טוב שמאריכין גם כן בפיוט ישכימו כדי שיגמרו קודם חצות, זהו נראה בכונת דברי הב"ח לנכון. וכן נראה שם מלשונו ז"ל, ובפרט (בסימן תרמ"ד (שם)) שכתב הב"ח מפני שמאריכין בשמיני עצרת בתפלת הגשם בפיוטים, על כן יש להשכים, היינו בעל כרחך, כדי לגמור קודם חצות כנזכר:

הלכות חול המועד

תקל [איסור מלאכה בחול המועד]

סעיף א [א] חול המועד [ב] אסור [ג] בקצת מלאכות ומותר במקצתן: הגה לפי צורך הענין שהיה נראה לחכמים להתיר:

נמוקי אורח חיים

[א] **חול המועד.** עיין מגן אברהם (סק"ל) בשם רש"י (פנהדרין לט, ל ד"ה מועדות) דהמצה את המועדות (שאין לו חלק לעולם הבא), היינו חול המועד. ובשם התניא רבתי גם כן דמייב לכבדו במאכל ומשתה ובכסות כשאר יו"ט עכל"ה. והנה המגן אברהם עורר מלעיל (סימן קפ"ח סעיף ז') דמשמע דדי בחול המועד בפירות בלבד, ועל כן אינו צריך לחזור ברכת המזון כשלא אמר יעלה ויבא. וזהו דעת הרמב"ם שם (הלכות פוכה פ"ו, ה"ז). אמנם בבית יוסף (סימן קפ"ח ד"ה ומיהו פוה"מ) בה מביא דעת התשב"ץ (סימן רי"ד) דצריך לאכול שתי סעודות ביום דחול המועד, וכשהחסיר לומר יעלה ויבא צריך לחזור, (זולת כשאכל עוד סעודה אחת ביום חול המועד אינו צריך לחזור, דהסעודה הימירה אינה חיובית עוד), ועיין במחצית השקל בה.

וי"ל שפיר דהגם דשם לענין ברכת המזון לענין יעלה ויבא יש לפסוק כהרמב"ם ומחבר משום ספק ברכות להקל שלא לחזור, מה שאין כן לענין ספק עשה דמקרא קודש דגם חול המועד נקרא מקרא קודש, כדאמרינן במגיגה (יח, ב), וכן פסק הרמב"ם (בהלכות יו"ט פ"ו ה"ח) שמקדשו במאכל ומשתה וצריך לאכול סעודת פת, ובפרט שהוא בכלל מצה את המועדות ח"ו כנזכר לעיל כשאינו אוכל פת. ועיין בה בדבריו בחות מיים (סימן ל"ט סק"ל בד"ה ולאיתי בשו"ת קול אריי וכו'), וכן כתב בשבלי הלקט לרשומים ז"ל (סימן ר"כ) דחייב לכבד במאכל ומשתה, דכתיב (ויקרא כב, ב) אלה מועדי ה' אשר תקראו אותם מקראי קודש, וחולו של מועד בכלל מקראי קודש הם וכו', עכל"ה.

אמנם נראה לי לחלק בה בין יו"ט גמור לחולו של מועד, דביו"ט גמור דמחוייב בקידוש מדרבנן, ואין קידוש אלא במקום סעודה, על כן החיוב לאכול ב' פעמים ביום סעודת פת (משום קידוש), כמ"ש המגן אברהם לעיל (סימן תקכ"ט ס"ק ב'), ועיין בחלי' רבה (סימן תק"ל סק"ל) ובמחצית השקל (כאן) בה. מה שאין כן בחול המועד דאין חובת קידוש כלל, על כן י"ל דדי בסעודת פת פעם אחת ביום (היינו בסעת לעת). אמנם מדברי התשב"ץ הנזכר לעיל נראה דצריך ב' פעמים ביום גם בחול המועד:

והנה מה שכתב העורי זהב (בסימן תרס"ח סק"ל) דלא מצינו חול המועד שנקרא יו"ט, עיין מה שכתב עליו בעיר אחון להחיד"א ז"ל (ערך י אות ז') והשיג. וגם אין בעניותן במנחת אלעזר (חלק ג' סימן י"ט, בד"ה ותשובת), עיין שם באורך:

[ב] **אסור בקצת מלאכות.** עיין בס"ק הקדוש לענין מקרא קודש דשייך בחול המועד ולענין אכילת פת. והנה עיין במגן אברהם בה (סק"ל) ממשנה (סוכה פ"ד מ"ל) דהלל ושמחה שמונה דחול המועד חייב בשמחה כמו שאר יו"ט, ועיין לעיל בדבריו (סימן תקכ"ט ס"ק ב') לענין חיוב לאכול בשר ביו"ט, או רק יין ודבר אחר לפי דברי השאגת אריי, עיין שם. ולפי זה לכאורה קשה טובא מדברי הש"ס סוכה (מה, ב) דאמרינן מכל מקום כום בעינן, פירש רש"י היכא משכחת לה זמן בחולו של מועד, ואפילו לא צריך יומא קמא הא בעי כום של יין, ואין יין מצוי לכל אדם בחולו של מועד, עד כאן לשון רש"י ז"ל. ולפי דברי השאגת אריי למה אינו

מלוי, הא מי שרוצה לעשות שמחת יו"ט כחיוב גם בימי חול המועד, ולפי דברי השאגת ארי' בזמן שאין בית המקדש קיים המלוה ביין (וכיון דבזמן האמוראים שם מיירי בעל כרחך לאחר החורבן), אם כן למה אין היין מלוי בחול המועד.

וי"ל ראיה מכאן דהמלוה בחול המועד גם כן רק בבשר כמו ביו"ט (כנזכר לעיל דעות אלו בדברינו סימן תקכ"ט), ובשלמא ביו"ט דהחיוב קידוש מדבריהם ב' פעמים ביום, הגם דבשעת הדחק יכול לקדש בפת, מכל מקום לכתחלה חיקנו חכמינו ז"ל מצותו ביין כמו בשבת, על כן היין מצוי. מה שאין כן בחול המועד שאינו צריך יין לקידוש ושמחת יו"ט צריך לכתחלה בשר דוקא, על כן אין מצוי אז רק בשר לכל אדם (ורק לעשירים ומפונקים יין).

וגם יש לישב לדעת השאגת ארי' גם כן כיון שיוצאים בעל כרחך לדברי השאגת ארי' גם בבשר או בדבר אחר, (רק דסברא לי' דבזמן שאין בית המקדש קיים אין החיוב בבשר דוקא), וכיון שאינו צריך אז יין לקידוש, על כן שייך רק בשר דבזה יוצאים לכולי עלמא כנזכר:

אולם הנה ראיתי במור וקציעה (סוף סימן תקכ"ט) שמישב דברי הרמב"ם שהצריך ביו"ט שיאכל בשר ושתה יין, וכתב דבשר בודאי צריך ולא סגי בלאו הכי ביו"ט, אלא השאלה הוא אם יוצא ידי חובת שמחה בבשר (בלא יין) עכשיו שאין בית המקדש קיים, עד כאן תוכן דבריו. ולפי זה קשה לפי דברי רש"י הנזכר כיון דהלל ושמחה שמונה, והיינו גם בחול המועד, אם כן למה לא שייך יין בחול המועד, הא לא סגי בבשר בלבד כנזכר. אלא ודאי דרש"י לא סברא לי' כדעת הרמב"ם בזה. אבל צריך עיון האיך למד הרמב"ם בפירוש הגמרא בזה דלא כרש"י, והאיך אפשר לפרש באופן אחר וצ"ע:

[ג] **בקצת מלאכות.** עיין לעיל בדבריו בס"ק הקודמים לענין כיבוד חול המועד. ועיין במגן אברהם (סק"ל) בשם מהרי"ל דלבש (קט"א של שבת) בגדי שבת בחול המועד. וסיים המגן אברהם ועיין בסימן תרס"ד. כוונתו (כמ"ש הלבושי שרד בזה) דשם לקמן (בסימן תרס"ד ס"ק ג') כתב המגן אברהם בשם מהרי"ל דבהושענא רבא לבש הקיטל, אבל שאר בגדי חול המועד לא הי' משנה, ועל פי זה הי' נראה להמגן אברהם (כנראה) דלא לבש מהרי"ל בחול המועד בגדי שבת ויו"ט רק בגדי חול המועד, דהיינו חול, ואולי הם טובים יותר קצת מבגדי חול גמור. וגם בפרי מגדים בזה (בשל אברהם) כתב וקט"א של שבת עיין סימן תקכ"ט במגן אברהם ס"ק ד' ולריך עיון, י"ל בגדי יו"ט, עד כאן לשון הפרי מגדים. היינו דקשיא ליה הא צריך בגדי יו"ט להיות יותר יפים משל שבת, וכנזכר לעיל במגן אברהם, ובאמת הוא שם זה עוד במחבר (סימן תקכ"ט סעיף א'), על כן הגיה הפרי מגדים דצריך לומר בגדי יו"ט.

וכל זה לא קשה מידי, וכמבואר שם במהרי"ל (בהלכות סוכה בד"ה הושענא רבה) שכתב שלבש את השרגוי"ז (קיט"ל) כדרך בראש השנה ויום כפורים והשאר בגדים לא שינה תוך מקט"א ומטרו"ן של שבת שלבש כל ימי חול המועד, עד כאן לשונו בספר מהרי"ל ז"ל. הרי בפירוש דלבש בגדי שבת בחול המועד. ורק מה שאמרו כנזכר דבגדי יו"ט היה לו יותר משובים, אלו כנראה לא לבש רק ביו"ט עצמו, וסברא לי' דבזה עדיף יו"ט מחול המועד, וכיון דלובש בו בגדי שבת (בחול המועד) אינו זלזול כלל. ואם כן לא קשה מידי מה שהעיר המגן אברהם כפי פירוש הלב"ש כנזכר, עיין שם. וגם אין צריך להגיה כמ"ש בפרי מגדים כנזכר. ועל כל פנים מזה סמך גדול דצריכין ללבוש רק השטריימי"ל בחול המועד למי שהולך בו בשבת ויו"ט, ולא הי"ט (או כמו שנקרא קאפולו"ש) שזהו בגד חול ביכר לכל, כי

תקמב שלא לעשות מלאכה לאחרים בחול המועד אלא בחנם

סעיף ב [א] כל מלאכה מותר לעשותה על ידי פועל שאין לו מה יאכל כדי שישתכר וירויח:

תקמה דיני כתיבה בחול המועד

סעיף ב [א] נראה לי שאם אין להם ספר תורה כשר לקרות בו בצבור מותר להגיה בחול המועד כדי לקרות בו בצבור וכן בספרי מקרא וגמרא שצריך לקרות במועד מותר להגיהם במועד משום דהוה דבר האבד ואם אין להם ספר תורה כלל אם אפשר לכתבו כולה

נמוקי אורח חיים

זה בודאי לא ילבושהו בשבת בשוק אופן, וכשלובשו בחול המועד היינו בכלל זלזול ומבזה מ"ו, ולהשומע יבעס.

[א] כל מלאכה מותר לעשותה על ידי פועל שאין לו מה יאכל כדי שישתכר וירויח. עיין מגן אברהם (פ"ק ס') בשם הרמב"ם (הלכות שמיטה יו"ט פ"ז ה"ג) דמלאכות ממש האסורות, אסור לעשות בחול המועד גם על ידי עני, זולת אם אין לו ממש מה יאכל כלל, עיין שם. ועל ידי זה התירו להם בעוה"ר לחלל מועדות על ידי עני באמרם שאין לו מה יאכל והוא קונה בשכרו ליו"ט בגדרים אבוסים, אבל לחם ומים יש לו ממילא גם בלא שכר המלאכה, (וכגון בחול המועד פסח יש לכולם גם לעני שבישראל מצות על כל היו"ט והרי לחם והרי מים), ואם כן אסור לו לעשות מלאכה האסורה בחול המועד.

ולכאורה יש לומר על פי דברי הטורי זהב מה (פ"ק ב') כיון דהותר למלאכה זו כשאין לו אז מה לאכול, על כן מותר להרויח הרבה יותר מה, כמתניתן (דסוף פאה (פ"ו מ"ח)), והוא בטור שולחן ערוך יורה דעה (סימן ת"ג סעיף ס') דמי שיש לו פחות ממשיש זח אפילו נותנים לו אלף זח בבת אחת הרי זה רשאי ליטול מן הצדקה, עיין שם. הכי נמי אם אין לו מה יאכל ואין לו מן המוכן נרגע מ' אפילו על לחם, אז מותר ליתן לו להרויח אפילו הרבה על בגדרים אבוסים ובפרט לכבוד יו"ט. [אבל] זה אינו, דאטו בגברא ערטילאי עסקינן שאין לו אפילו פעם אחד על לחם, וגם אי אפשר לגמרם לו דוקא שירויח רק במלאכה מ' כדברי הטורי זהב הנזכר לעיל, וגם ביו"ט של פסח יש לו בחול המועד לחם מצות מוכן כנזכר לעיל. וגם יש לחלק ואין לדמותו לצדקה שם, והוא קולא גדולה לגבי מלאכת חול המועד כמובן וגודע.

על כן זכור לטוב כ"ק אאזמו"ר הגה"ק ז"ע (הרב מה"ר שלמה) מפה קהלה, כי בבואו הנה כמעט נתבטל שמירת קדושת המועד אצל הבעלי מלאכות, כי כמעט כולם אמרו טענה זו שאין להם מה לאכול, אם כי הפריזו על המדה כנזכר, והוא הרעיש על ככה וגם צוה להודיע ובאו לפניו כל הבעלי מלאכה שאמרו שאין להם על יו"ט ונתן להם מכיסו, (אם כי גם הוא בעצמו קיים לוו עלי וכו' (פלה טו, ב), על ידי גודל צדקת פזרונו) על הוצאות יו"ט באופן שלא יעבדו בחול המועד כלל, והוא בטל את הנוקפין וכו', וקול פטיש ומבזי את המועדות, בכל מה דאפשר למחות:

[א] נראה לי שאם אין להם ספר תורה כשר לקרות בו בצבור וכו'. עיין מה שכתבנו בזה בחיטורי מנחת אלעזר (חלק ג' סימן כ):

בחול המועד על ידי סופרים הרבה יכתבוהו דצורך המועד הוא לקרות בתורה בצבור במועד:
הגה [ב] והוא הדין שאר ספרים ללמוד בהם (תרומת הדשן סימן פ"ה ורוקח).

תקמז דין מי שמת לו מת בחול המועד

סעיף יב אין לתלוש עשבים ועפר בחול המועד בבית הקברות כמו שנוהגים לעשות בחול ([א] דין לדוק הדין במועד עיין ביורה דעה סימן ת"מ סעיף ו'):

הלכות תשעב באב ושאר תעניות

תקמט להתענות ד' תעניתים

סעיף א חייבים להתענות בתשעה באב [א] ובשבעה עשר בתמוז ובג' בתשרי ובעשרה בטבת מפני דברים הרעים שאירעו בהם:

נמוקי אורח חיים

[ב] **והוא הדין שאר ספרים ללמוד בהם.**
עיין במור וקציעה (סימן תקמ"ה) מה שכתב בזה על דבר הדפסת ספרים. ועיין בשערי תשובה לעיל (רש סימן תקל"ז). ומה שכתב בשערי תשובה (סימן תקמ"ה בשולחן ערוך סעיף ג') על דברי המור וקציעה, עיין בדבריו במנחת אלעזר (חלק ב' סימן נ"ו וחלק ג' סימן מ"ב), עיין שם:

[א] **דין צדוק הדין במועד.** עיין מגן אברהם (פ"ק מ') דגם לדרוש להספיד בפניו במועד יש לומר דאין בימינו דין תלמיד חכם. ועיין מה שבארנו זה לעיל (סימן ת"כ פ"ק ג'), עיין שם

[א] **ובי"ז בתמוז וכו'.** עיין פרי מגדים (במשבצות זהב (רש סימן תקמ"ט)) מה שכתב מי"ז בתמוז עד ט' באב יתאבל אחר חצי היום כחצי שעה, וכן נהגו בקהלות קדושות בכמה מקומות, וראיה אחר חצי היום נטיית השמש לא זמניות, עיין סימן ג', עד כאן לשון הפרי מגדים. ולא זכיתי להבין דבריו ז"ל התמוהים לענ"ד, ומה שציין לסימן ג' לעיל, הנה לעיל בהשמורות הלילה (כיון דאין ניכר בלילה זריחת השמש וחצות היום תמה בראש כל אדם וכיולא), על כן יש דעות, כמ"ש שם הפרי מגדים בעצמו סימן ג' (באשל אברהם (פ"ק ד')) דלענין תפלה תושבין שעות זמניות, אמנם לענין חצות לילה יש לתשוב בליל ארוך (טבת ושבט) לאחר ו' שעות מתחלת הלילה זמן חצות, ובקיץ ליל ו' שעות זמן חצות באור הבוקר מיד, עד כאן לשון הפרי מגדים, עיין שם. וגמלא הוא בתורף בלילות הארוכות נתשב חצות לילה בערך זיגער 10 או חצי שעה לאחר כן, דהיינו משעה שעות לאחר תחלת הלילה. מה שאין כן ביום לענין חצות היום לא נמצא שום דעה וקא סלקא דעתך לתשוב ו' שעות (שוות) מתחלת היום (הנץ החמה), דאז הי' מגיע בי"ז בתמוז (וביומים הסמוכים לו) בערך קודם זיגער 10 לתשוב חצות היום (שהוא ו' שעות שוות אחר התחלת היום כנזכר).

ובפרט מה שכתב הפרי מגדים שאין לתשוב שעות "זמניות", הוא בודאי כולו מוקשה, דמה נפקא מיני' גם אם נתשוב שעות זמניות סוף כל סוף חצות היום נתשב לכולי עלמא רק כשהחמה בראש כל אדם, כי מה שיוסיפו השעות זמניות בימים הארוכים בקיץ קודם חצות היום כן גם כן יוסיפו לאחר חצות היום עד

תקנ הבדל שיש בין תשעה באב ליתר צומות

סעיף א [א] הכל חייבים להתענות ארבע צומות הללו ואסור לפרוץ גדר: הגה מיהו עוברות ומיניקות שמלטערות הרבה אין להתענות (הגהות מיימוני והמגיד פרק ה') ואפילו אינן מלטערות אינן מחויבות להתענות אלא שנהגו להחמיר ודוקא בג' צומות אבל בתשעה באב מחויבות להשלים [כדלקמן סימן תקנ"ד סעיף ה']

תקנא דין שבוע שחל תשעה באב להיות בתוכה

סעיף א משנכנס אב ממעטין בשמחה [א] ובר ישראל דאית ליה דינא בהדי עכו"ם לישתמיט מיניה דריע מזליה: הגה מילה שהיא מרחק מדם עד תשעה באב נוהגין שהמוהל ובעל ברית

נמוקי אורח חיים

הערב, ונמצא מגיע גם לפי שעות זמניות (שעה 12) חצות היום כשהחמה ברחק כל אדם, אין נפקא מיני' בה גם כשיחשבו שעות זמניות. ועיין בדברינו במנחת אלעזר (חלק א' סימן פ"ט), עיין שם ותבין בעזרת השם יתברך:

[א] הכל חייבים להתענות ד' צומות הללו ואסור לפרוץ גדר. הנה העולם נהגו, וכן נהגו להורות הבעלי הוראה, כשאחד הוצרך לבעוס בד' צומות האלו מחמת חולי (שאין בו סכנה כמבואר לקמן סימן תקנ"ד סעיף ו', עיין שם), אז אוכל רק בצנעה. והמקור לזה הראיתי בשו"ת מנחת אלעזר (חלק ג' סימן ג'), עיין שם:

[א] ובר ישראל דאית ליה דינא בהדי עכו"ם לישתמיט מיניה וכו'. עיין מגן אברהם (פ"ק ב') דהיינו כל החדש עד רחק חודש אלול, ובדברינו בעה"י בשער ישכר המרכנו בה (במאמר חדש תמוז אב אות י"א ובמאמר ימי הרצון לחדש אלול אות א') דהוא נפלאת בעינינו על גאון עוזנו המגן אברהם בה, שלא ראה מפורש דברי הזוהר הק' פרשת יתרו (פא, ב), וזה לשון הזוהר הק': עשו נטל ברזא דילי' תרין ירחין תמוז אב ואיהו לא אשתכיח ואתאבד, דהא אלול לאו דילי' הוא, ואפילו אב ט' יומין איהו דילי' ולא יתיר, עד כאן לשון הזוהר. הרי כמפורש להיפך דהיינו שלאחר ט' באב אין עוד חלקו של עשו, ואם כן אינו צריך להשתמיט מיני' דהנכרי (בגלות עשו הוא אדום הלזה) בכל החדש. וכבר העיר מדברי הזוה"ק אלו בקרבן נתנאל (ריש פ"ב דתענית אות ה') על הרא"ש (שם בתענית (כט, ב)), וכתבנו שם לישב קצת דברי המגן אברהם, ואין כאן מקומו להאריך בדברי אגדה ופרד"ס.

אך זהו נזכיר סמך לדברי המגן אברהם, מהירושלמי (בתענית פ"ד הלכה ו') שיש מ"ד דנהגין כאנשי לפורין שהיו נוהגין איסור כביסה מחמת אבילות כל חדש אב (כולו, גם אחרי ט' באב). וי"ל דהירושלמי לשיטתו בה במגילה (פ"א ה"א) דהי' יוצא לדרך קורא את המגילה אפילו מתחלת חדש אדר, וכן פסק המחבר לקמן (סימן תרפ"ח סעיף ז') בשם הירושלמי. (ובש"ס דילן בבבלי לא מצינו זמן קריאת המגילה רק מי"א ולא מרחק חודש אדר), והיינו דהירושלמי לשיטתו כיון דכתיב במגילה (אסתר ט, כב) "והחדש" אשר נהפך וגו', על כן הוא כל החדש כשר, היינו מרחק חודש לקריאת המגילה. והכי נמי דכתיב (הושע ב יג) "בחדשה" ימצאוהה, ודרשו רז"ל (תענית כט, ב) ופירש רש"י (ד"ה כל) שזהו חודש אב (לפורענות ר"ל), על כן אתא בירושלמי שנהגו אבילות לאסור כיבוס כל החדש (ולשיטתו) כנזכר. ועל כן י"ל

ואמי הכן לובשין בגדי שבת (מנהגים) אבל בלאו הכי אסור [ב] אפילו בשבת של חזון אין מחליפין ללבוש בגדי שבת כי אם הכתונת לבד (מרדכי הלכות ת"ב והגהות אשירי פ"ב דתענית ואגודה ורוקח) אבל פורשין פרוכת של שבת אם לא שאירע תשעה באב בשבת ונדחה שאז אין פורשין פרוכת של שבת. ומי שיש לו ישואין בשבת נחמו מותר ללבוש בגדי שבת בשבת של חזון (מהרי"ל).

תקנג דין סעודה המפסקת

סעיף ב תשעה באב לילו ביומו לכל דבר ואין אובלים אלא מבעוד יום ובין השמשות שלו אסור כיום הכפורים: הגה ומותר ברחילה וסיכה ונעילת הסנדל עד בין השמשות ומיהו בחול נוהגין לחלוץ מנעלים קודם שיאמר ברכו ואם הוא שבת חולצים לאחר ברכו מלבד שלש ציבור שחולץ קודם ברכו

נמוקי אורח חיים

סייעתא לדברי המגן אברהם דכל חדש אב פן יטעון ויקטרג הבעל דבר שהוא מוחזק, כמ"ש המגלה עמוקות (אופן ק"ז) שיעקב תפס ממנו חדש אלול ובשני חדשים אלו תמוז אב נשאר מוחזק) קיים לי כאנשי לפורין כירושלמי כנזכר לעיל שהוא כל החדש, ועל כן ריע מזלייהו אז דשונאיהן של ישראל, ה' ישמרנו ויגאלנו במהרה בימינו. ובשער יששכר האריכתי עוד מזה:

[ב] **אפילו בשבת של חזון אין מחליפין ללבוש בגדי שבת וכו'.** וקשה דהא הוי כאבילות דפרהסיא דאסור בשבת. והנה עיין בבור שור (בסוף התשובות שור) למסכת תענית (מ"ה לאו"ח סימן תקנ"ג) מה שכתב על דברי המגן אברהם (סימן תקנ"ג ס"ק י"ד) שכתב דאם חל ט' באב בשבת או בא' בשבת, לא ישב בסעודה ג' במסיבה של חברים. ותמה התשובות שור על זה, דאם רגיל בכך (לישב סעודה ג' במסיבה) הוי כאבילות דפרהסיא ואסור למעט אז במסיבת חברים, עיין שם. אם כן כל שכן במלבוש שבת (שטריימיל) למי שנהוג בו בשבת ולא ישירנו בשבת קודש, וגם בשבת בימי אבלו ל"ע נוהגים כולם ליכנס בו משום דאם לא יבשנה אז הוי כעושה שבתו חול באבילות דפרהסיא, כל שכן שלא ישירנו בשבת חזון (דקיל הרבה שהוא אבילות ישיבה). על כן שפיר נכון מנהג רבותינו ואבותינו ז"ל שלפנינו ובדורותינו הצדיקים והחסידים שנהגו לילך בשבת חזון בשטריימיל כמו בשאר שבת קודש.

ומה שכתבו הראשונים ז"ל (עיין הגהות אשר"י תענית פ"ד) כמונא ברמ"א שלא להחליף בגדי שבת, יש לומר על מנהגם במדינותם ומקורם מאור זרוע ממהרי"ל ארץ אשכנז הישינה, שהלכו בהו"ט (קאפעלוש) גם בשבת, רק את היפה והחדש לבשו לשבת, ואינו ניכר לכל כלל בין בגד של חול לשבת, רק שזהו יפה וחדש יותר, על כן לא הוי אבילות דפרהסיא כיון שאינו ניכר כל כך לכל. מה שאין כן בשטריימיל כנזכר [ועיין בדברינו לעיל סימן תק"ל ס"ק ג' לענין חול המועד].

והנה מצאתי שאחבה נפשי עוד בקדמונים הגאון הרדב"ז בתשובות (ח"ב סימן תרל"ג) שהרעים על מנהג זה שאין מחליפין בגדיהם בשבת חזון ולובשים בגדי חול והוי אבילות דפרהסיא ועושים מקודש חול. וכתב שיש לומר שגם כונת האור זרוע [שהביא גם הרמ"א בזה] לא היה כמו שנהגו האשכנזים עכל"ה, עיין שם. וכן במנהגי הגר"א בספר שערי רחמים (הלכות שבת סימן ע"ג) שאפילו חל תשעה באב בשבת אין לשנות כלל מבגדי שבת, עיין שם ובביאור הגר"א על אורח חיים בזה (ס"ק ג'). והרי יש לנו עוד ראיה מקידושי הארי"ל שכתבו ברעש על האבלים ר"ל

(הגהות מיימוני) רק אומר תחלה המבדיל וכו' (מנהגים בשם מהרא"ק) [א] ונהגו שלא ללמוד בערב תשעה באב מחצות

נמוקי אורח חיים

שאין מחליפין בגדיהם בשבת, ומכל שכן לפי זה בשבת חזון שהוא אמלות ישינה בודאי יש להחליף וללבוש בגדי שבת:

[א] **נהגו שלא ללמוד בערב תשעה באב מחצות ואילך כי אם בדברים המותרים בתשעה באב וכו'.** כמאור הגר"א (ד"ה ונהגו) כתב על זה דאומרא יתירה היא, דהא אין נוהג שום דבר מדברים הנוהגים בט' באב רחילה וכו', עד כאן לשונו. ובאמת המנהג בזה הפוסקים גם בשאל ערב ט' באב בשבת כיון שיכול ללמוד דברים המותרים ואינו בטול תורה, כמ"ש במגן אברהם (פ"ק ז') בזה. אך נראה לי מקור וסמך קצת לדברי רבינו הרמ"א ומנהגו שהביא בזה שלא ללמוד בערב ט' באב אחצות ואילך רק בדברים המותרים. וגם כיון שנהגו כן בכל התפוצות ומנהגן של ישראל בודאי תורה. דהנה בירושלמי (שבת פט"ז, ה"א) דרבי ור' חייא וכו' היו יושבין ופושטין במגילת קינות ערב תשעה באב שאל להיות בשבת מן המנחה ולמעלה ושיירו בה א"ב אחד אמרו למתר אנו באין וגומרין אותה וכו', עיין שם. ואי אמרת דאין שום ענין חומרא ללמוד בערב ט' באב אחרי חצות דוקא איכה ודברי קינות וכיוצא (דברים המותרים בט' באב), רק מותר אז ללמוד (גם בשאל בחול) כל הלימודים בתורה עד הלילה, אם כן מדוע פגעו הני רבנן שהוזכרו בירושלמי שם (ה"ו) בכבוד השבת כעין אמלות, שהתחילו מחצות ואילך למיפשט בקינות ושנראה כמכין לגילה פירוש הקינות והבתחם, וכיון דעושה אפילו כסעודת שלמה בשעתו אז למה למדו ומיפשט בקינות אז בזמן ההוא. אלא ודאי דלענין לימוד שאני, דכמו דאסור בשאל בחול ערב ט' באב, כן החמירו גם בשבת, משום שהיה נהוג אצלם בערב ט' באב שאל בחול מחצות ואילך לאסור הלימוד, על כן גם בשאל בשבת החמיר, וכנזכר.

ומעם האיסור שנהגו בשאל בחול י"ל, משום דפקודי ה' ישרים משמחי לב (תהילים יט, ט), וכשילמדו עד הערב בפרט בגפ"ת ופלפול דברים המרחיבים ומשמחים הלב הלא יכנס מיד לתוך הלילה ט' באב מלא שמחה בלבבו, כי ראשו נמלא מדברי תורה שלמד עתה בערב ט' באב עד תשיכה, (מה שאין כן בשאר עינויים שלא שייך זהו, על כן לא החמירו רק בתשעה באב עצמו), ועל כן לא התירו ללמוד ערב ט' באב מחצות ואילך רק בדברי קינות המשברים את הלב. ומטעם הלז גם בערב ט' באב בשבת החמירו, ואחי שפיר דברי הרמ"א. ולפלא על הגר"א שראה דברי הירושלמי הנזכר, וכמ"ש באמור הגר"א (סימן תקנ"ד סק"ב), ולא נתעורר גם בזה שיהיה מקור לדברי הרמ"א הנזכר:

אמנם נלע"ד דהנו דלא לוסיף עלה כהחמירים בערב ט' באב שאל בחול שאומרים חצות ביום שמחסירין המזמורים של תיקון לאה כיון שהוא אחר חצות היום. וכמו שהביא לעיל בשערי תשובה (סימן תקנ"ד סעיף י"ב) על ליל תשעה באב אמנם לא יחמירו יותר מדאי גם בערב ט' באב, וכמו שהביא בשו"ת זרע אמת הספרדי (ס"ג סימן ס"א) דהאומרים אחר צהרים בערב תשעה באב (כמו כל בין המצרים) תיקון חצות לא ידלגו אז המזמורים, עיין שם באורך. וכן נראה כדבריו לפי הטעם שאין לומדים בערב ט' באב שכתבנו לעיל כדי שלא יכנס לתשעה באב ראשו נמלא מדברי תורה שלמד בערב ט' באב, מה שאין כן במזמורים שאומרים על כפרת עוונותיו ועל בנין בית המקדש וישועת ישראל, והוא עיקר התכלית כדי שישוב אל

ומילך כי אם בדברים המותרים בתשעה באב ולכן אם חל בשבת אין אומרים פרקי אבות (מהרי"ל ומנהגים) וכן לא יטייל ערב תשעה באב

תקנד דברים האסורים בתשעה באב

סעיף יט אם חל תשעה באב בשבת מותר בכולן אפילו בתשמיש המטה: [א] הגה ויש אומרים תשמיש המטה וכן נוהגין (טור בשם ר"י ואגור ומנהגים)

תקנט מנהגי תשעה באב ודין מילה בתשעה באב

סעיף ד אין אומרים תחנון [ולא סליחות (הגהות אשירי)] בתשעה באב ואין נופלים על פניהם משום דמקרי מועד: הגה וקורין בתורה כי תוליד בנים ומפטירין בירמיה אסוף אסיפם [א] וכל הקדישים שאומרים אחר איכה עד שיוצאים למחר מבית הכנסת אין אומרים תתקבל ואין אומרים אל ארך אפים (טור ומנהגים) [ב] ולא למנצח (מנהגים) ולא פטום הקטורת (מרדכי) ואין צריך לשנות מקומו בתשעה באב

סעיף י נוהגים שלא לשחוט ושלא להכין צורכי סעודה עד אחר חצות: [ג] הגה והולכים על הקברות מיד כשהולכים מבית הכנסת (בית יוסף בשם תוספות) ואם אירע מת בתשעה באב אין אומרים לדוק הדין (תשב"ץ)

נמוקי אורח חיים

ה' ויתוקן העולם, כמ"ש הרמב"ם (הלכות תענית פ"ה ה"ה-ד') בענין התעניתים שאינו לועק על שלעבר מהמאורעות שעברו עליו רק לתקן מעשיו להבא. אם כי דוד מלכנו פעל בתפלתו שהעוסק בתהלים יהיה כאלו עוסק בנגעים ואהלות (מדרש שוחר טוב פ"א, ח), מכל מקום המזמורי תהלים פועלים התרגשות והתעוררות הנפש לא בדרך שמחה כמו לימוד. וכן הביא בבאר היטב להלן (סימן תקנ"ד ס"ק ד') דמזמורי תהלים אומרים לאחר מנחה בתשעה באב, ואם כן כל שכן בערב ט' באב.

[א] ויש אוסרים תשמיש המטה. עיין מה שכתבתי בזה בשו"ת מנחת אלעזר (חלק ה' סימן כ"ו בכתב יד, ובכל עד לאבדין), עיין שם:

[א] וכל הקדישים שאומרים אחר איכה עד שיוצאים למחר מב"ה אין אומרים תתקבל. יפלא מאד הלשון "וכל" הקדישים שאומרים וכו', הלא אינו רק קדיש אחד אחר ובא לציון (ואתה קדוש) בשחרית שאין אומרים תתקבל בתשעה באב, (מה שאין כן בשאר ימות השנה בחול שאומרים אז תתקבל), והרי בליל תשעה באב אחר שמונה עשרה אומרים תתקבל (שהוא קודם איכה), וגם אחר שמונה עשרה דמנחה בתשעה באב פשוט שאומרים תתקבל ואינו רק קדיש אחד דתתקבל בשחרית כנזכר, ומה זה שכתב "וכל" הקדישים בלשון רבים, וקיימא לן (יומא סב, ב) דמיעוט רבים שנים וזה אינו אפילו שנים רק אחד קדיש תתקבל של שחרית שאין אומרים אז תתקבל:

[ב] ולא למנצח. עיין באר היטב (פ"ק ו') דעות שיאמרו מזמור לתודה, ועיין לעיל בדבריו (סימן נ"ל סק"ל) מה שכתבנו לישב דעת הגהות מנהגים שאין לומר מזמור לתודה בתשעה באב, עיין שם:

[ג] והולכים על הקברות. עיין מגן אברהם (פ"ק ט"ו) שכתב מכתבי האר"י ז"ל (שער היחודים

תקס לעשות זכר לחורבן

סעיף א משחרב בית המקדש תקנו חכמים שהיו באותו הדור שאין בונים לעולם בנין מסוייד

נמוקי אורח חיים

ופיקון עוונות) שלא ילך על הקברות אלא לצורך הלויה המת, ובפרט אם לא תיקן עון קרי ר"ל. ועיין בדברינו בעזרת השם יתברך בהשובות מנחת אלעזר חלק ג' (סימן מ"ס) מה שביארנו באורך דלאו דוקא הלויה המת ר"ל, אלא כשהולך לבית הקברות על קברי הצדיקים הוי מצוה כמבואר שם, ושומר מצוה לא ידע דבר רע, עיין שם באריכות ביאור הענין מש"ם ופוסקים וזוהר הק' וכתבי האריז"ל. והנה יפלא לכאורה מדוע הביא הגאון המגן אברהם ז"ל דברי רבינו האריז"ל אלו רק בזה (בהלכות תשעה באב), ולא הביאם להלן בהלכות תענית (סימן תקפ"ט ס"ק י"ח) שדיבר מענין שצריכים לילך על הקברות, וכן בהלכות ראש השנה (סימן תקפ"ח ס"ק ט"ז) שכתב שם אדרבא להשתטח על קברי הצדיקים, וכתב שם מכתבי האריז"ל שלא לילך על קבר אחד ג' פעמים ביום משמע פשוט דפעם אחת ילכו.

וי"ל כי בכונה נכונה דייק בזה המגן אברהם על פי מה שכתב בחיי אדם (כלל קנ"ח) הבין שזהו רק למי שטמא קרי (שלא טבל במקוה), עיין שם. ועל כן שפיר נוהגין כשהולכים על קברי הצדיקים לבית הקברות שטובלים מקודם מטעם הנזכר, ולפי זה ניחא **א)** מה שכתב המגן אברהם זה למנוע שלא לילך לבית הקברות מי שהוא טמא קרי רק בהלכות תשעה באב כיון שלא יוכל אז לילך מקודם למקוה לטבול מפני עינוי תשעה באב, ופן הוא טמא קרי שראה בלילה או מקודם ולא טבל עודנה ואם כן יתדבקו בו החילוים ח"ו, [ועיין לקמן בדברינו על הלכות יום הכיפורים וסימן תרי"ג סעיף י"א (עיין בדרכי חיים ושלום אות תשנ"ז) מה שאין כן בתשעה באב לכולי עלמא אסור לטבול], מה שאין כן להלן בהלכות תענית דיוכל לטבול מקודם, וכן בהלכות ראש השנה דיוכל לטבול מקודם וממילא טובלים בערב ראש השנה במקוה, (וגם קודם הסליחות ערב ראש השנה נוהגין לטבול), על כן שפיר לא הביא למנוע מזה, אדרבה נראה שכתב זה למצוה, רק הזהיר שלא לילך ג' פעמים ביום, וכנזכר לעיל.

ב) יש לומר כיון שתשעה באב הוא זמן שליטת החילוים ביותר ר"ל, וגם בעת הצהרים ביותר, כמ"ש לעיל (סימן תקנ"ל סעיף י"ח) שלא לילך יחידי מי"ז בתמוז עד תשעה באב מד' שעות עד ט' ביום (והוא בזמן קודם הצהרים ועד אחרי חצי היום) משום קטב מרירי שאז שולט ר"ל. וכיון שכתב בזה בכאן המגן אברהם (ס"ק ג') דכשיוצאין מבית הכנסת בתשעה באב הולכים על הקברות, היינו קרוב לחצות היום שזהו באותן שעות הנזכר לעיל, על כן בתשעה באב בעצמו גם כשאינו הולך יחידי מובן שהמקום (בית הקברות) והזמן (בתשעה באב) גורם לאוש לסכנת שליטת החילוים ח"ו בו, על כן רק בכאן הביא ליזהר שלא לילך על הקברות כנזכר לעיל. ומטעם זה מובן מה שאין נוהגים התסידים ואנשי מעשה והיינו רבותינו ואבותינו זי"ע לילך על הקברות כלל בתשעה באב מעולם, אם כי בחמי ערב ראש השנה וערב ראש חודש ויארצייט ילכו לשם, אלא ודאי מטעם הנזכר.

ג) וגם כי עיקר הכונה להשתטח על קברי הצדיקים שיסייעו לעלות תפלתינו

ומכוייר [פירוש מצויר] כבנין המלבים [א] אלא טח ביתו בטיט וסד בסיד ומשייר מקום אמה על אמה כנגד הפתח בלא סיד והלוקח חצר מסויידת ומכויירת הרי זו בחזקתה ואין מחייבים אותו לקלוף כבותלים:

נמוקי אורח חיים

למעלה בעת רחמים ורצון כמו שכתב במהרי"ל (הלכות תענית), (ועיין בבאר היטב סימן תקפ"ז ס"ק י"ז), ומז הוא בחינת גם כי אזעק ואשוע שחס תפלתי (איכה ג, ח), ולרמז זה אין אומרים אז תחקנל לעותהון כמזכר לעיל (ועיין בדבריו לעיל סימן נ"ח ס"ק ח'), על כן אין הולכים אז על הבית הקברות להתפלל. ושמעתי כי בקצת קהלות בפולין מהמחמירים להחזיק במנהג הישן המבואר בשולחן ערוך לילך על הקברות נוהגין קצת לילך אז רק סביב לגדר בית הקברות ולא לתוכה פנימה, והיינו מטעמים המזכרים:

[א] אלא טח ביתו בטיט וסד בסיד ומשייר מקום אמה על אמה כנגד הפתח בלא סיד. עיין מגן אברהם (ס"ק ג') בשם זקיני הלבוש (סימן תק"ם סעיף ח') ושל"ה (מסכת תענית פרק נר מצוה ד"ה לעולם נרך) דעל כל פנים אותן שלובעים האמה הזאת צבע שחור בודאי לא יצאו דברי חכמינו ז"ל דזהו גם כן ליור, עכד"ה. ומכל שכן העושין בימינו שם צורת הכותל המערבי דזהו אדרבה עוד ליור נוי עוד לבית. וכן לא יצא כלל במה שלובעים שם בחותיות יפות "זכר לחורבן", אלא צריך להיות שם האמה על אמה בלי צבע כלל.

אמנם ראינו לכמה צדיקים ז"ל, ובראשם אדומו"ר הרה"ק מוהר"ר יחזקאל שרגא זצלה"ה אבדק"ק שינאווע, שדקדקו לגדר אמה על אמה זאת גם הטיט או המאלטי"ר עד שנראו וגלו האבנים או הלבנים של הכותל ונחזי אנן בהלכה זו. עיין בה בב"ח (בד"ה והרמב"ם) ומגן אברהם בריש הסימן (בד"ה מסויד ומכויר), ומחצית השקל (ס"ק ח'), וגם בלבושי שרד (במגן אברהם ס"ק ח'). ותראה החילוק בין הפירושים, וגם הפלוגתא בין הרמב"ם (הלכות תענית פרק ב', הלכה י"ב) והטור (סימן תק"ם) עיין שם. והנה לאשר נהגו כמעט כל בחי תומה (אבנים או לבנים) שלנו לטוח רק במאלטי"ר, (שהוא תערובות חול ומים וגם מעט סיד ונעשה כאחד כמו טיט), וכשמניחים האמה על אמה בטיט היינו מאלטי"ר הרי זה יוצא לכולי עלמא, דלדברי הרמב"ם יוצא כשמשייר בטיט אמה על אמה, ומכל שכן לדברי הרא"ש דגם כשמשייר בציורים לבד אותו האמה גם כן יוצא. על כן שפיר מנהג של תורה אשר הורו אבותי הקדושים זי"ע (אאמו"ר, ואאזמו"ר) בפה קהלה בביתם לשייר אמה על אמה זאת לא בהגרונ"ד של הצבע בלבד רק במאלטי"ר (מעורב בסיד דדינו כמו טיט) כמזכר לעיל, ויוצאין לכולי עלמא, זולת למי שבונה כמו השרים הגדולים שהחומות טוחים בפארדלא"ן לעמענ"ט לבד והוי כמו סיד, ואלו אינם כמו טיט, על כן אינו יוצא לדברי הרמב"ם זולת כשגורר גם זה, אבל זהו אינו שכיח כלל.

ומה שהחמירו קצת הגאונים הצדיקים לגרר עד האבנים או הלבנים, כנראה שסברו דהך מאלטיר אינו כמו טיט רק כמו סיד, על כן החמירו הרבה יותר מדאי לגררו כדברי הרמב"ם כמזכר לעיל. אבל באמת אינו כסיד - כידוע ומובן - רק כמו (תערובת) טיט. על כן שפיר עשו רבותינו ואבותינו זי"ע כמזכר לעיל (עיין מה שכתבתי בשו"ת מנחת אלעזר חלק ג' סימן ס"ו אות ג')

הלכות תענית

תקסב דין קבלת התענית

סעיף ו [א] אימתי מקבלו בתפלת המנחה אומר בשומע תפלה או אחר שסיים תפלתו קודם שיעקור רגליו הריני בתענית יחיד מחר יהי רצון שתהא תפלתי ביום תעניתי מקובלת ואם לא הוציא בפיו אם הרהר בלבו שהוא מקבל תענית למחר הוי קבלה והוא שיהרהר כן בשעת תפלת המנחה: הגה וטוב יומר לקבלו אחר תפלה מבשעת תפלה כדי שלא להפסיק תפלתו (המגיד והגהות מיימוני כל ט ומים יוסף).

תקסה דין תפלת עננו

סעיף ה [א] אין היחיד רשאי לומר שלש עשרה מדות דרך תפלה ובקשת רחמים דדבר שבקדושה הם אבל אם בא לאומרם דרך קריאה בעלמא אומרם: הגה וכן אין ליחיד לומר סליחות או ויעבור (מהרי"ל בשם א"ז).

תקסו דיני תענית צבור

סעיף ד [א] נוהגים להרבות סליחות בברכת סלח לנו ויש שאין נוהגים לומר סליחות עד אחר סיום י"ח ברכות וכן הנהיגו הקדמונים בארץ ישראל והוא המנהג הנכון:

תקעד שנותנין בתענית חומרי המקום שיצא ושהלך לשם

סעיף ב ההולך ממקום שאין מתענים למקום שמתענים יתענה עמהם אפילו דעתו לחזור ומיהו כיון שלא קבל עליו תענית אם יצא מן העיר חוץ לתחום מותר לאכול ואינו צריך להשלים: הגה ודוקא שבא בשם מיום המעמית אבל אם בא בשם מבעוד יום צריך לקבל עליו המעמית וצריך להשלימו (טור)

נמוקי אורח חיים

[א] **אימתי מקבלו בתפלת המנחה אומר בשומע תפלה או אחר שסיים תפלתו קודם שיעקור רגליו הריני בתענית יחיד מחר וכו'.** נסתפקתי כשמקבל עליו תענית יחיד ליום א' [עיין מהרי"ט מדברי תורה מה"ת אות מ"ז שמוסר לקטע תפלה תעניתי יחיד ביום א', עיין שם הענין], ואם כן צריך לקבלו בשעת תפלת המנחה מקודם, שהוא שבת קודש במנחה, ואז אין אומרים שומע תפלה שיוכל להוסיף זה הקבלת תענית, אלא שגם אחרי התפלה אז בשבת קודש יש חשש לכאורה דהוי כמכין משבת לחול ממנוח חפלך ודבר דבר. אך באמת י"ל דהוי כמו תענית בה"ב שמכריז הש"ץ בשבת בתי שבירך, ועיין בזה בבורי זהב (פ"ק ט"ז). ואין לחלק בין אם אומר הש"ץ או שאומר הוא בעצמו בשבת קודש קבלת התענית, כיון דדרשו רז"ל (שבת קיג, א) חפלין אסורים וחפלי שמים מותרים לדבר מצוה, כדפסקינן (בסימן ש"ז), וזה פשוט:

[א] **אין היחיד רשאי לומר י"ג מדות וכו'.** לענין מה שנדפס בשערי ציון ליום ג' י"ג מדות נשאלתי על ככה, ועיין מה שכתבתי בזה בתשובות מנחת אלעזר (חלק ד' סימן כ"ב) בעזרת השם יתברך:

[א] **נוהגים להרבות סליחות וכו'.** הנה המנהג הלז להרבות בסליחות בתענית צבור על דרך שכתבו התוספות בעבודה זרה (ח, א) אליבא דרבי יהושע בן לוי דמרבה ומוסיף רק אחרי

סעיף ג [א] שכח ואכל אל יתראה בפניהם כאלו אכל ולא ינהג עידונין בעצמו לומר הואיל ואכלתי מעט אוכל הרבה [ואפילו שלא בפניהם אסור לנהוג עידונין בעצמו (מרדכי פרק קמא דתעניתא)].

סעיף ד מצוה להרעיב אדם עצמו בשנת רעבון [ב] ואסור לשמש בו מטתו

נמוקי אורח חיים

תפלתו אפילו כסדר יום הכיפורים, מכל מקום בתענית ציבור שנהגו להוסיף סליחות בתענית ציבור בברכת סלח לנו בתמצע השמונה עשרה, עיין שם וטור (סימן תקפ"ו) וביח יוסף (ד"ה ונוהגים) בזה. וצריך לעיין מקורו איה הוא שמתווים בתענית ציבור להרבות בסליחות בצבור.

ונראה מקורו מש"ס מגילה (ב, ב) דאמרינן י"ג זמן קהלה לכל הוא, ולא צריך קרא לרבוי, ופירש רבינו חס מובא ברא"ש שם (פ"ל סימן ב') לפי שמתאספין ממילא בני הכפרים להעיר מפני שהוא תענית ציבור שיאמרו סליחות ותחנונים, עיין שם. והרי מזה ראיה דהוא עוד מקרא דמגילת אסתר, והיינו אנשי כנסת הגדולה תקנוה שיאמרו סליחות בתענית ציבור. דאם לא כן, עדיין קשה מנלן יום י"ג לקריאת המגילה, ולא שייך התירוץ דלא צריך קרא לרבוי, כיון דבזמן המקרא לא היה עוד אז תיקון הסליחות בתענית ציבור, אלא ודאי דהיה אז כן, ותקנינהו אנשי כנסת הגדולה, וכמו שפירש רש"י שם בד"ה אלא פשיטא דאינהו תקון, דכיון דאנשי כנסת הגדולה תקנוהו בודאי רמזינהו במגילת אסתר, עיין שם. וכן כתב שם ברא"ש במגילה בשם תשובות הגאונים שמרבין בסליחות בתענית ציבור, כי על כן לא יקבעו תענית אסתר ביום ו' ערב שבת קודש, עיין שם.

ובזה ניחא מה דפסקינן (סימן קל"ל סעיף ה'), ובירור דעה (סימן רפ"ה סעיף י"ג), כשחל ברית מילה ביום תענית ציבור אז מדלגים תחנון וגם והוא רחום וכו', אבל אומרים סליחות. ולכאורה למה יתמירו התחנון (שיש בו י"ג מדות גם כן כמנהג ספרד) ויאמרו הסליחות. אלא ודאי משום דהסליחות הם מקרא (ואנשי כנסת הגדולה תקנוהו כמזכר לעיל), ודברי קבלה כדברי תורה דמיא. מה שאין כן תחנון דמאוחר הרבה אחרי כן תקנוהו כמזכר לעיל:

[א] **שכח ואכל אל יתראה בפניהם כאלו** וכו'. עיין בדברינו בשו"ת מנחת אלעזר (חלק ג' סימן ג'), ולעיל בדברינו בזה (סימן תק"ג ס"ק ל'), עיין שם:

[ב] **ואסור לשמש בו מטתו.** הנה נסתפקו החכמים בזמן שנות המלחמה האחרונה מלחמה העולמית אם יש לשמש מטתו. ולפי עניית דעתי פשיטא לפי מה שכתב המחבר לקמן (בסימן תקפ"ז סעיף ל'), ועיין לקמן בדברינו (שם סק"ל), ובתשובות מנחת אלעזר (חלק ד' סימן ה') דאינו צריך להתענות בכהאי גוונא כלל, כיון דהוא דבריס שאין להם שיעור בשנים ארוכות ורבות, וגם עתה לא שקטה המלחמות ומרודות, פעם במדינה זו ופעם באחרת, ובפרט במדינת פאוויע"ט (בחלשעוועקין) אשר שמה מספר כמה מיליאנען מאמינו בני ישראל, ועליהם גזרת שמד ר"ל לבטל התורה ואמונת אלקי עולם יתברך שמו, ונמצא יהיה אסור לעולם. ואם להתענות אינו צריך מכל שכן לבטל פריה ורביה דהוא קולא גדולה לבטל מצוה רבה כזו דבודאי אסור לעשות כן, (ואם כל זה הוא חבלי משיח כאשר נראו מנבואת הנביאים וחכמינו ז"ל בש"ס בתארם את תמונת וחכונת הדור ההיא

[ג] חוץ מליל טבילה ולחשוכי בנים [פירוש ולמנועי בנים] מותר (ועיין לעיל סימן ר"מ סעיף י"ב):

נמוקי אורח חיים

בעונותינו הרבים וסיבות תחלואיה וצרותיה, הרי יתארך עד בימת גואל צדק במהרה בימינו אמן, והרי קיימא לן (יבמות פ, ב) דאין בן דוד בא עד שיכלו כל הנשמות שבגוף, ואיך יבטלו פריה ורביה ויעכבו בימת בן דוד ויתארכו הצרות בעיכוב הגאולה ח"ו כמובן).

ועיין מה שכתב בזה באליה רבה (אות ח'), והובא במשבצות (סי"ק ב), בשם דברי דוד על התורה למרן הטורי זהב (בראשית מא, נה), דאם כונתו לקיום המין, או דיש חשש השחתת זרעו מפני שיצרו תקיף עליו, אז מותר לשמש מטתו גם בשנות רעבון, (וקל וחומר בשנות המלחמה הארוכה הלזו דאינו צריך להתענות מכל שכן שלא לבטל פריה ורביה וכנזכר לעיל). וגם דיבואו בטח להשחתת זרעו ח"ו בביטול עונה זה שיש רבות, ועון זה שיעשו רוב ישראל ח"ו ממילא מעכב הגאולה בבחינת מקבץ נדחי עמו ישראל, והיה כמו שכ' (ישעי' פ, ה) על מה תכו עוד תוסיפו סרה.

ושמעתי בשם זקן תלמיד חכם גדול ומנהיג אחד שהגיד אז בתוקף המלחמה הנזכר לעיל שהוא נזהר ומבטל פריה ורביה לגמרי הוא ובניו ובני בניו. והבימאי לידי לחוק ומכאיב, מה שאמר שהוא זקן (קרוב לשמונים שנה) נזהר, ומה שאמר מבני בניו. הוי לתרפה ולכלימה היינו, גם לשמע אחן דאבה נפשנו בשמענו מהתנהגותם בזה גם בלי היתר וגנאי להאריך בזה. ואולי נעלם הרבה מעיני הזקן ומידיעתו, שרא ליה מאריה, והזהרו בבטדו על כל פנים להלכה ולמעשה ח"ו לבטל בכזה כנזכר לעיל, כי בשנים ובצרות רבות כאלו היה נמצא זרעו של אברהם אבינו כלה ח"ו, וכמו שאמרו חז"ל בבבא בתרא (פ, ב). אלא ודאי דישתקעו הדברים ולא יאמרו בעת ובעונה כזאת, ה' יושיענו ויגאלנו במהרה בימינו אמן:

[ג] חוץ מליל טבילה. עיין בית יוסף (ד"ה גרסינן) וטורי זהב (סי"ק ב) ומגן אברהם (סי"ק ה') דבירושלמי (תענית פ"א, ה"ו) נראה לכאורה כדברי המחבר וכו' יוסי דסברא להו דליל טבילה מותר לכל לשמש. אמנם שפיר ביאר המגן אברהם והעלה להלכה לגמרא ופוסקים דידן אין שום חילוק בין ליל טבילה לשאר לילות, דלחשוכי בנים מותר בכל לילה עד שיתעברו, ולשאר כל אדם גם בלילי טבילה אסור. ולא ידעתי מדוע לא העירו זה הפוסקים כלל, דהא כל עיקר הלכה זו ילפינן מהכתוב (בראשית מא, נ) וליוסף יולד שני בנים בטרם תבוא שנת הרעב, (ומה שהקשו דהא אין ראיה דו"ל דמשום דחשוכי בנים היה, וגם לדברי הפוסקים כשלא קיים פריה ורביה הא לא היה לו בת. אולם שפיר מירץ בטורי זהב בזה דגילתה תורה בזה דגם לאחר מתן תורה נילף הלכה זו מיוסף דבשנת רעבון אסור לשמש אם כי היה אז קודם מתן תורה).

ואם נאמר דבליל טבילה מותר לכל דיש חילוק בזה כדברי רבי יוסי, אם כן נפל בבירא כל שורש הלכה דילפינן מהכתוב ויוסף יולד שני בנים בטרם תבוא שנת הרעב, האמנם בשנות הרעב היו יכולין להולד מלילי טבילה דאדרבה זהו שכיח יותר, וכדברי רז"ל (פוטה ט, ב) דאין אשה מתעברת אלא סמוך לטבילה. אלא ודאי כדברי המגן אברהם דאין חילוק כלל מלילי טבילה, וזה ברור ופשוט. דאין לומר דלא היה נוהג טבילת נשים במצרים גם ליוסף קודם מתן

תקעז אם נתרבה הגשמים עד שמטשטשין הקרקע איך מתנהגים

סעיף א בכל מקום אם רוב גשמים מטשטשים הקרקע ומונעים המחרישה מתריעין ומבקשים רחמים [א] ואם הענין נחפז ואין פנאי להתריע כסדר שאר תעניות אין גוזרין בו תענית על הצבור שאין הצבור יכולים להתענות בכל יום אלא מתריעין בכל יום ובכל תפלה ובהתרעה בפה די ואם היחידים רוצים להתענות רשאים הם בכך ובהתרעת הפה דהיינו בענינו אבינו עננו אומר יהי רצון מלפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו שיכבשו רחמיך את כעסך ויגולו רחמיך על מדותיך ותתנהג עם בניך במדת רחמים ותכנס להם לפנים משורת הדין ובטובך הגדול רחם עליהם שאין פורענות בא לעולם אלא בשביל ישראל והם עמך ונחלתך אשר הוצאת מארץ מצרים ואינם יכולים לקבל לא רוב רעה ולא רוב טובה השפעת עליהם רוב טובה אינם יכולים לקבל כעסת עליהם אינם יכולים לקבל יהי רצון שיהא ריוח בעולם וזכור רחמיך:

תקעט סדר תפלות באלו תעניות

סעיף ג שבע תעניות האלו אחר שמתפללים יוצאים כל העם לבית הקברות ובוכים ומתחננים שם כלומר הרי אתם מתים כאלו אם לא תשובו מדרככם [[א] ולפי זה אם אין קברי ישראל הולכים על קברי כותים (גמרא)]

תקפ ימים שמתענים בהם

סעיף ג יש מי שאומר שגזרו שיהיו מתענין בכל שני וחמישי על חורבן הבית ועל

נמוקי אורח חיים

תורה כיון שהוא חוץ לארץ, וכמו שתירצו הראשונים על יעקב שנשא שתי אחיות בחוץ לארץ ולא קיימו התורה רק בארץ ישראל. זה אינו, ות"ו לומר כן על יוסף הצדיק שלא טבלה אשתו לנדתה, כמו שכ' (במדבר מו, ה) המנוכי הפלאי, שהיו סוגה בשושנים גם במצרים (מדרש אגדה, מובא ברש"י במדבר מו, ה), (וגם אצל האומות היו אז הנדות מרוחקות, כמו שכתב הרמב"ן (ד"ה אל יחר) על הכתוב (בראשית לא, לה) לא אוכל לקום מפניך כי דרך נשים לי, ועוד בכמה דוכתי (עיין ויקרא יב, ד בא"ד והנכון בעיני כי), מכל שכן אצל קדושת האבות ויוסף הצדיק, וכמו שאמרו רז"ל (כלה רבתי פ"ג, מל"ב) על הפסוק (בראשית מח, ט) בני הם אשר נתן לי אלקים בזה, שהראה לו שטר אירוסין וקידושין כדת משה וישראל גם טרם שניתנה תורה, וזה פשוט):

[א] **ואם הענין נחפז וכו'.** עיין במגן אברהם (פ"ק כ). ועיין מה שכתבנו על פי זה בהגהת אלעזר (אלף ד' סימן ה') תשובה לענין אם להתענות בזמנינו במלחמה העולמית וחורבן ישראל בכל המדינות בעונותינו הרבים (וגזירות שמד ר"ל על הדת) שנמשכה הרבה שנים, עיין שם.

[א] **ולפי זה אם אין קברי ישראל הולכים על קברי נכרים.** עיין מגן אברהם (פ"ק י"ח), ועיין בדברינו לעיל (סימן רכ"ד ס"ק ג') דעכשיו שיש צורת עבודה זרה על הקברי עכו"ם אין ליזלך כלל על קבריהם, ובפרט בזה דנראה ח"ו כמתפלל לעבודה זרה בעת עלירת גשמים או שאלת גרות. ועיין עוד מה שכתבנו שם (סימן רכ"ד), ואינו צריך להכפיל הדברים וכל שכן בזה שאין ליזלך כנזכר, וזה ברור:

התורה שנשרפה [א] ועל חלול השם ולעתיד לבוא יהפכם ה' לששון ולשמחה:

נמוקי אורח חיים

[א] **על חילול השם וכו'.** עיין במגן אברהם (סוף ס"ק ט') לענין תענית כ' סיון בכל מלכות פולין וכו'. והלשון בכל מלכות פולין הוא חמוה, דהרי ידענו שרק במדינת פולין קטן הסמוך לאוקריינא וגלילות יון שהיה בהם הצורר חמי"ל שר"י וחילו ועשה בהם הרג רב בחמינו בני ישראל בשנת ת"ח כנודע, וכנזכר בספר יון מצולה ודעימיה ודכוחיה, שנדפסו על זה, ומקובל בכל המקומות עד המקום שהלך הצורר להחריב כנזכר לעיל שם אומרים סליחות ומתענים בכ' סיון, אבל לא במדינת פולין בעצמותה כגון מדינות ערי המרה ווארשא קראקא וכיוצא, שם לא ידעו כלל מזה להתענות או אפילו לומר סליחות. ואולי בזמן מרן המגן אברהם (כדי דלא ליתשבי' כטועה ח"ו, ובפרט כי עירו קאלים בפולין גדול אשר שם מנוחתו כבוד, ושם לא היה בודאי הצורר הנזכר ולא ידעו מזה כלל), אולי יש לומר שנהגו אז בכל מלכות פולין להתענות כיון שהיה סמוך לשנת ת"ח, וזכרו גודל הצרה והיו משתתפים עם אחיהם בעיירות ומקומות שהיה שם הצרה כנזכר:

והנה לרך עיון ולא ידעתי במקומות שנהגו להתענות כ' סיון אם משלימין התענית כ' סיון בערב שבת קודש, כיון דהוי דחי' לשבת בתענית קלת שנכנס מעונה בתחלתו, עיין בטורי זהב (סימן תרפ"ו ס"ק ב'), ובדברינו בשער יששכר (מאמרי חדש שבט מאמר נוסף העשירי אות ח') האריכנו בזה, וכל זה בתענית אחתר שאינו זמנו ביום ערב שבת קודש, מה שאין כן בעשרה בטבת שהוא תענית ציבור, וכיון דאלו היה חל בשבת עצמו היה דוחה, משום שנאמר (יחזקאל מ, ה) בעצם היום הזה (בית יוסף סימן תק"ג ד"ה ומ"ש ומס בת"ד והר' דוד), על כן חל בערב שבת קודש ודוחה על כל פנים מקצת השבת בלילה בתחלתו, מה שאין כן בתענית יחיד בערב שבת קודש שובבי"ם ליחידי סגולה אינו דחי' לשבת, כיון שבלאו הכי אנשי מעשה יחידים מתענים בשבת, וכמו שביארתי בתרוכה בשער יששכר (כח"י) בעה"י. ונמצא לפי זה דבתענית כ' סיון אין להשלים בערב שבת קודש.

אמנם י"ל גם להיפך, היינו דשאני התם בתענית אסתר דתיקנו ליום ה' וכשאחד היה אנוס וכיוצא על כן לא ניתן שבת לדחות אצלו גם בתחלתו. מה שאין כן בכ' סיון דהוא בזמנו נהרגו, ותקנו גדולי המדינה רבותינו אז ז"ע בפולין ואוקריינא, ולא חילקו בתקנתם דכשחל בערב שבת קודש לא ישלימו, דאם המנהג להשלים גם בערב שבת קודש אם כן בודאי כן מקובל שם מתיקון הגאונים רבותינו ואבותינו (בשנת ת"ח) ז"ע, הקדושים אשר בארץ המה, וגם מה ששארי לומות (חוץ מעשרה בטבת) אינם חלים בערב שבת קודש הוא כיון שסדר לותות והעברונות כן הוא, (ואשר רק עשרה בטבת חל בערב שבת קודש לפעמים), אבל אם היו חלין בערב שבת קודש כגון י"ז בתמוז או שארי הלומות היה מחויבים להשלים עד ליל שבת קודש, כמפורש בשולחן ערוך (סימן תק"ג סעיף ג') ברמ"א שאם חלו הלומות בערב שבת קורין בשחרית ומנחה ויחל, וכמו שפסק הרמב"ם דכשחלים בערב שבת קודש מתענים ומשלימין, וכמובא בבית יוסף שם.

על כן י"ל דגם כ' סיון שהתקינו רבותינו כנזכר לעיל, גם כן מתענין ומשלימין בערב שבת קודש, ולאו דוקא הד' לומות לבדן, וכמ"ש הטורי זהב בהלכות תענית בזה (סימן תקפ"ו סק"ג) להתענית

הלכות ראש השנה

תקפא דיני ימי תחנונים וערב ראש השנה

סעיף א נוהגים [א] לקום באשמורת לומר סליחות ותחנונים מראש חדש אלול ואילך עד יום הכפורים: הגה ומנהג בני אשכנז אינו כן אלא מראש חדש ואילך מתחילין לתקוע אחר התפלה שחרית ויש מקומות שתוקעין גם כן ערבית ועומדים באשמורות לומר סליחות ביום א' שלפני ראש השנה ואם חל ראש השנה ב' [או] ג' אז מתחילין מיום א' שבוע שלפניו (מנהגים) ואכל אסור לגאת מביתו כדי ליכנס לבית

נמוקי אורח חיים

כ' סיון שגזרו מנהיגי שלש אלות בגירוף הגאונים יש לקרות ויחל גם בשחרית יום ב' וה' (כשחל בב' וה'), ותענית זה הוא קבוע יותר מבה"ב שלאחר פסח וסוכות, עד כאן לשון הטורי זהב. ואם כן הוא היה בזה לתרץ קושית המגן אברהם שם (סימן תק"ל ס"ק ה') מ"ש הרמ"א אם חלו (בלשון רבים, דהא אי אפשר לחול בערב שבת קודש רק י' בטבת בלבד, ולפי זה אפשר דאחי לאשמעינן גם שארי תעניות שהתקינו גדולי הדור (גם אחר כך) במדינתם לדורות, כמו כ' סיון, אם חלים בערב שבת קודש יהיו דוחין, על כן נקט "אם חלו" בלשון רבים.

אך עדיין צריך עיון, כיון דגראה רק הד' צומות אם היו חלים בערב שבת, והנו דלא לוסיף עלה בתעניות ליבור לכל הצבור, וכיון דבמדרש תנחומא (פרשת בראשית סימן ב') מבואר דהתעניות בערב שבת הוי דחי' לענג שבת כשנכנסים מעונין לשבת, כמו שבארנו שם בשער יששכר, על כן צריך עיון (ועיין בדבריו לקמן סימן תרפ"ה).

והנה עיין בש"ס עירובין (מא, ב) ברבי עקיבא שהביאו לו בילה מגולגלת בחשעה באב שחל בערב שבת. וכתב שם בתוספות שאנן שהיה סמוך לכניסת שבת קודש בערב, על כן טעם רבי עקיבא ולא רצה להשליך אפילו תשעה באב שחל (אז) בערב שבת, (כדי שלא יכנס לשבת מעונה), ולא מפני שהיה רבי עקיבא חלש אז, וכמו שבארנו בשו"ת מנחת אלעזר (חלק ג' סימן ג') לדעת התוספות שאנן. אמנם באמת להלכה פסקינן ברמב"ם (הלכות תעניות פ"ה, ה"ד) ובשולחן ערוך כזכר לעיל דמתענה ומשלים בצומות שחלו בערב שבת, ולאו דוקא תשעה באב, ועל כן צריך עיון בנידון הזכר.

ועיין בדבריו בשו"ת מנחת אלעזר חלק ג' שם בתשובה הזכר, מקורו הערה מש"ס עירובין הזכר לענין מה שנהגו מי שנחלש בד' צומות שצריך לבטוש, אף על פי כן עושה זה רק בצנעה, עיין שם:

[א] **לקום באשמורת לומר סליחות ותחנונים.** עיין בזה בשערי תשובה (בסעיף א') בשם הק' הרמ"ז ז"ל (סימן ל"ו) דמי שקם באשמורת (ואין פנאי לשניהם) ויהיה צריך לבטל תיקון חצות, טוב יותר שיאמר תיקון חצות כסדר האריז"ל, (וכתב כן גם כן בשערי תשובה בסימן א' סק"ו). אמנם עיין בדבריו בדברי תורה (מהדורא קמא אות ע"ו) בשם תו"ז הה"ק מה"ר יצחק אייזיק מקאמארנא ז"ל (בכמ"ק שלבן הטהור על או"ח, סימן א' אות ו') שהשיג על זה, דהא גם הסליחות הם תפלות ובקשות והתעוררות על גלות השכינה וגרות ישראל, אך יש להם מעלה גדולה יותר שאומרים י"ג מדות בצבור כמה פעמים, על כן בדאי הסליחות בצבור עדיף כשאין זמן לשניהם, ודבריו ז"ל מסתברים:

הכנסת לשמוע הסליחות מלבד בערב ראש השנה שמרבים סליחות יכול האבל ליכנס לבית הכנסת (פסקי מהרי"ל סימן קל"ג) וידקדקו לחזור אחר שליח ציבור היותר הגון והיותר גדול בתורה ומעשים שאפשר למצוא שיתפלל סליחות וימים נוראים ושיהא בן שלשים שנים גם שיהא נשוי (כל ט) מיהו כל ישראל כשרים הם רק שיהיה מרוצה לקהל אבל אם מתפלל בחזקה אין עונין אחריו אמן וכן צריך שיוציא כל אדם בתפלתו ואם יהיה לו שונא ומכוין שלא להוציאו גם אותיהו אינם יוצאים בתפלתו (הגהות מהגיים ישנים) ויש מקומות נוהגים שהמתפלל סליחות מתפלל כל היום (כל ט).

סעיף ד מכבסין ומסתפרין בערב ראש השנה [ויש נוהגין לטבול בערב ראש השנה משום קרי (כל ט)] ויש מקומות [ב] נוהגין לילך על הקברות ולהרבות שם בתחינות (מהרי"ל) ונותנים שם צדקה לעניים (כל ט):

תקפב סדר תפלת עשרת ימי תשובה וראש השנה

סעיף ט [א] אף על פי שכל ימות השנה מתפללין בלחש בראש השנה ויום הכפורים נוהגין לומר בקול רם ולהטעות לא חיישינן כיון שמצויין בידם מחזורים: הגה ונוהגין שכל אחד אומר לחבירו לשנה טובה תכתב (טור)

נמוקי אורח חיים

[ב] נוהגים לילך על הקברות. עיין מה שכתבתי לעיל (סימן תקנ"ט ס"ק ג'), בעזרת השם יתברך:

[א] אף על פי שכל ימות השנה מתפללים בלחש בראש השנה ויום כיפור נוהגין לומר בקול רם. יפה העיר בשערי תשובה (ס"ק ז') בשם המחזיק ברכה (אות ח') דלפי דברי הזוה"ק (זוה"ב רב, ח) והאר"י ז"ל (עיין שער הכוונות דרש ענין ברכת השחר) שאמרו גם בחול גם להשמיע לאזנו כל שכן בראש השנה ויום כיפור דדינא יתיב, ומסתברים דבריו ז"ל. אמנם איך לדבריו (בסימן ק"ח) ביד אפרים (בחג"ח סק"ג) דאם אין יכול לכוין בענין אחר אז שרי. אמנם עיין בספר מנחת יון על התורה (להגה"ק מוהר"ר מנחם מנדל מרימנב ז"ע) במאמרו לליל ראש השנה כי אמנם טובה לפרנס של ראשונים הטור והבית יוסף אשר מימיהן אנו שותין ומפיהן אנו חיים, שהיו בעלי רוח הקודש ואוהבי ישראל מאוד ומשמו על בני הכפרים המתאספים בימים נוראים להתפלל בצבור ולא הורגלו בכך כל ימות השנה, לכן הם מגביהים קולם בתפלתם, ובאמת יש איסור גדול להמגביה קולו בתפלתו, ובפרט בספרי המקובלים (שם) ובזוה"ק (שם) מחמירים מאוד על זה, ועל כן דאגו על הדבר שלא יהיה קטרוג על ישראל, לכן כתבו מותר להגביה קולו בתפלתו מעט בימים האלו, אבל אמת נכון הדבר שההיתר בזה הוא רק לפנים ולא טוב הדבר, אדרבה איסור גמור יש וכו', עיין שם עוד שהאריך בזה בטעם מתוק קדושת לשונו.

ועיין בבית יוסף (סימן ק"ח ד"ה ומ"ש י"ל, בבדק הבית וכ"י סימן קמ"ח ד"ה ומתוך) בשם הזוהר הק' (זוה"ב רו, ח) דגם לאזני עצמו לא ישמיע, והגם כי מדן המחבר כתב שם (סימן ק"ח סעיף ב') שישמיע לאזני עצמו, וגם במגן אברהם (שם ס"ק ג') כתב די"ל הכונה בזוהר דרק איש אחר לא ישמע קולו, אבל לא שאסור גם לאזני עצמו. וגם הקדוש בעל החרדים כתב שישמיע התפלה לאזניו. מכל מקום

תקפה ברכת השופר

סעיף ב קודם שיתקע יברך לשמוע קול שופר ויברך שהחיינו: הגה ואין מילוק בין אם יברך לעצמו או שכבר יצא ומברך להוציא אחרים אפילו הכי התוקע מברך שמי ברכות המזכרות (בית יוסף ומה"ד) ויתקע תשר"ת ג' פעמים ותש"ת ג' פעמים ותר"ת ג' פעמים: הגה וטוב לתקוע בלא ימין אם אפשר לתקוע בכך (מנהגים) וכן [א] יהפוך השופר למעלה שנאמר עלה אלהים בתרועה (רוקח ומהרי"ל)

תרב סדרי עשרת ימי תשובה

הגה ומתענים למחרת ראש השנה (טור) והוא תענית צבור

סעיף א' בכל הימים שבין ראש השנה ליום הכיפורים מרבים בתפלות ותחנונים: הגה ואומרים אבינו מלכנו ערב ובוקר מלבד בשבת (טור) ואפילו אם יש מילה שאין אומרים תחנון אפילו הכי אומרים אבינו מלכנו (מנהגים) ואומרים בכל יום שלשה פעמים וידוי קודם עלות השחר מלבד בערב יום כפור שאין אומרים אותו אלא פעם אחד (רוקח) ואין נותנין חרס וכן אין משביעין אדם בבית דין עד אחר יום כפור (מהרי"ל) [א] אין מקדשין הלבנה עד מוצאי יום כפורים ושבת שבין ראש השנה ליום כפור המנהג לומר בו לדקתך לדק

נמוקי אורח חיים

הוא פליאה על רבותינו הפוסקים אלו איך נעלם מהם אז בתחילת כבוד תורתם הרמה מעיניהם מה שעינינו ראו בתנא דבי אליהו (רבה, פכ"ח) מפורש יותר בזה הלשון: וכל המתפלל ומשמיע קולו לאזניו הרי זה מעיד עדות שקר בעצמו, עכל"ה. (והיינו לאזניו אזני עצמו גם כן), ומי לא ירא ויחוש לנפשו מדברים האלו, (ועיין שם בפירוש הקדוש בעל זקוקין דנורא ובעורין דאשא מה שכתב בזה, והביא גם כן מדברי הזוהר הק' הנזכר). וה' יסמכנו וילילנו, יושיענו ויעזרנו, בטהרה בימינו, יקבל תפלתנו, ברחמים וברצון אמן סלה.

[א] **יהפוך השופר למעלה שנאמר עלה אלקים בתרועה.** עיין מגן אברהם (פ"ק ה') בשם לשון (מקורו) המהרי"ל (הלכות שופר אות ג') דהיינו פי השופר למעלה, ולא לדדים אם אפשר. ונמצא שאין זה סותר מה שכתב בכתבי האריז"ל בכונת השופר (שער הכוונות ענין ראש השנה דרוש ז') שהוא דוגמת הזקן ממעלה למטה, (והוא זקן אהרן שיור"ל וגו' (תהילים קלג, ב), ולא ממטה למעלה). והיינו דהשופר יוכל להיות נוטה למטה דוגמת הזקן כנזכר, רק שהפה יהיה לצד מעלה (אם אפשר) ולא לצדדים, ולא סתרי אהדדי וכנזכר. וכן שמעתי מכ"ק אאמו"ר ז"ע. ונראה גם כן שאין זה סותר גם כן למ"ש המגן אברהם בשם זקיני הלבוש ז"ע (סעיף ב'), ואין מוכרח בלשון הלבוש מה שכתב יהפוך השופר מעט למעלה שהשופר עצמו יגביהנו שיהיה למעלה, רק שיהפוך פיו למעלה ולא לצדדים כנזכר, וק"ל:

[א] **אין מקדשין הלבנה עד מוצאי יום הכיפורים.** עיין בדברי זקיני הלבוש זצ"ל (סימן תר"ג סעיף ד') לקדש קודם יום הכיפורים כדי שזכות המצוה תגן ביום הכפורים, ועיין באר היטב (סק"ד) ובשערי תשובה (שם) שנוטה גם כן לזה. וכן מנהגינו עוד מקובל מזקנינו מה"ר צבי אלימלך זצ"ל בעל בני יששכר. וכן ראיתי בבית מאיר על אורח חיים (סימן תכ"ו) על דברי הבאר היטב בזה (סימן תר"ג) בשם הלבוש לברך קודם יום הכפורים, ולפענ"ד ראוי לנהוג כותיה (דהלבוש), כי בשבת

הלכות יום הכפורים

תרד סדר ערב יום כפור

סעיף א [א] מצוה לאכול בערב יום כפורים ולהרבות בסעודה: הגה ואסור להתענות בו אפילו תענית חלום (מהרי"ל) ואם נדר להתענות בו עיין לעיל סימן תק"ע סעיף ב':

נמוקי אורח חיים

תקס"א אירע לי מכח מנהג הרמ"א שלא עלה בידי לקדשה, כי העיקר מפני שהימים האלו תלויים בענינים, עד כאן לשון הבית מאיר.

וכן מצאתי במנהגים למה"ר איזיק טירנוא ז"ל (מהרלשונים) שקידש הלבנה בליל יום הכפורים שיהיה זכות מגין ביום הדין עכל"ה. נראה טעמו כיון שעיקר הדין ביום הכפורים רק בשחרית, וכן זמן הסליחות עון ביום הכפורים רק ביום בשחרית, כדאמרינן בש"ס כריתות (ג, ב), עיין פירוש רש"י שם (ועיין בדע"ת בשע"י מאמר יום הקדוש אות ט"ו), על כן תגן המצוה בלילה ליל יום הכפורים שלפני הדין בשחרית יום הכפורים. ולענין מה שהוא אז יו"ט שבת שבתון, עיין בהגהות הגאון מהרש"ם ז"ל בספר אורחות חיים (סימן תכ"ו). ועל כל פנים מכל שכן בחול (לאחר ז' שלמים) בליל ערב יום הכפורים בדאי ראוי לקדשה. וכן ראיתי בהר מי לאו"ז הה"ק זצ"ל על הזוהר הק' פרשת ואתחנן (נח, ב) שכתב לקדש הלבנה קודם יום הכפורים, ולא קודם תשעה באב, עיין שם.

והנה שאלתי תלמיד חכם אחד שנראה מדברי הזוה"ק אמור (ק, ב) ת"ח בהאי יומא אתכסיא סיהרא, ולא נהיר עד בעשור לחדש דשרא מיתין בחיוכא כולהו בחיוכא שלימתא ואימא עילאה תאבת ונהרת לה וכו', עכל"ה. ומשמע ליה דזהו קאי על קידוש לבנה גם כן דאין לקדש הלבנה עד אחרי יום הכפורים, כיון דקאמר דאתכסיא סיהרא ולא נהיר עד בעשור לחדש. אך באמת אין זה ראיה וסתירה כלל למנהגינו, כי כל מבין יראה מ"ש בכונת כתבי האר"ל כי עד ערב יום הכפורים אומרת הנוקבא מדת רחל בגסירת הדינים, הסבי עיניך מנגדי (שיר השירים ו, ה), כיון שנתמלאה מגסירת הדינים, (מה שאין כן אחר יום הכפורים מיד מקבלת החסדים בכל יום לפי מדתו), על כן קאמר דאיתכסיא סיהרא מדת המלכו"ת בבחינת הסבי עיניך מנגדי (שלא לראותה) ולא קאי כלל על קידוש הלבנה.

והגם כי בסידור הר"ר שבתי זצ"ל כתב אחר נעילה ומעריב ומקדשין הלבנה והולכים לבתיהם לשלום, היינו כונתו כמנהג העולם במדינותנו כהרמ"א זצ"ל. אבל לא נמצא זה כלל בכתבי האר"י הקי זצ"ל מתי לקדש הלבנה אז. וגם בסידור המזכר לעיל אולי כונתו כשלא נראית קודם יום הכפורים ונראית במוצאי יום הכפורים אז אינו צריך להמתין לטעוס מקודם, כדי שלא לקדשה כשהוא מעונה, כמ"ש הפוסקים גבי מוצאי תשעה באב ושאני ד' צומות, אבל במוצאי יום הכפורים יקדשה מיד. וז"ש אחרי מקדשי' הלבנה (מיד) והולכים לבתיהם לשלום, היינו שיקדשה מיד בלילתו מבית הכנסת וראתה מבחוץ ואין צריך לילך אז מקודם לביתו לטעוס כמזכר, וזה פשוט. על כן אין לשנות מנהגינו מאבותינו הקדושים זי"ע, וכן עוד מנהג כמה קדושי עליון זי"ע. ובפרט אם הוא עת גשמים בתחלת תשרי ויום הכפורים בדאי צריכין לקדשה כמזכר לעיל, והחכם עיניו בראשו, והחרש נשכר:

[א] **מצוה לאכול בערב יום הכפורים ולהרבות בסעודה.** עיין מגן אברהם (סי"ש הסימן) שיש למעט בלימודו אז. ועיין בפרי מגדים

תרו שיפיים אדם חבירו בערב יום כפור

סעיף ג [א] תקנת קדמונינו וחרם שלא להוציא שם רע על המתים:

סעיף ד יכול לטבול וללקות מתי שירצה רק שיהיה קודם הלילה ואינו מברך על הטבילה:

הגה ואין צריך לטבול רק פעם אחת בלא וידוי משום קרי והוא הדין דהטלת ט׳ קבין מים נמי מהני (מהרי״ו וכל בו תשב״ץ). מי שמת לו מת בין ראש השנה ליום הכפורים [ב] מותר לרחוץ ולטבול בערב יום

נמוקי אורח חיים

בשאל אברהם בזה, ובדברינו במנחת אלעזר (חלק ה׳ סימן מ״ט מדי״ה ומדי דברי ם וכו׳), עיין שם. ובאמת קשה מדברי הש״ס פסחים (קט, ה) אמרו עליו על רבי עקיבא מימיו לא אמר הגיע עת לעמוד בבית המדרש וכו׳, חוץ מערב יום הכפורים כדי שיאכילו את בניהם, ולמה לי טעם זה, והלא תיפוק ליה דצריך לעמוד מבית המדרש בערב יום הכפורים משום שצריך למעט בלימודו, וצריך עיון:

[א] **תקנת קדמונינו וחרם שלא להוציא שם רע על המתים.** ומקורו מדברי המרדכי (יומא עב) מובא בבית יוסף (ד״ה כתב המרדכי), וכתב זה שם (ד״ה וכתב עוד) בזה הלשון ויש סמך לדבר בהגדה דר׳ תנחומא פרשת ואתחנן (עיין סימן ו׳). והנה כמה הלכתא רבוותא איכא למישמע מלישנא קדישא דרבותינו הראשונים ז״ל, דדייקו ואמרו שלא להוציא לעז ולא אמרו ״שלא לדבר סרה או לשון הרע על המתים״, דמה היה שפיר מיושב מה דקאמר דהוא תקנה וחרם קדמונים. הלא קשה לכאורה דהא לשון הרע הוא איסור דאורייתא ולא תקנה וכו׳. אלא ודאי פשוט כיון דלשון הרע אינו שייך רק על בני אדם בחיים ולא על מי שאינו בעולם, על כן צריך לומר שזהו תקנת הקדמונים שגם על המתים לא ידברו, אך קאמר בלשון ״שלא להוציא לעז״. ובזה שייך שפיר טעם התקנה וחרם דהוא לעז אדם שלא שמע בחייו (כמו שהוא נראה פשטות הלשון ברור), והוא מוכן. וכעין מה שאמרו (גיטין פג, ה) אין משיבין את האמרי לאחר מותו, דאם היה לך לומר היה צריך לומר בחייו להוכיחו, אלא ודאי דהוא שקר והוצאת לעז, ועל כן בא להטיח דברים אחרי מיתתו שלא יוכל המת להכחיש ולברר צדקתו, ועל זה גזרו בחרם ולא יעשה כן בישראל כמובן. אבל מי שמוחזק בחייו לעושה עול וצריכים לגנות מעשיו שלא ילמדו ממנו, וכהאי דאמרו ונודע מירושלמי (עיין פאה פ״ה, ה״ה) מצוה לספר לשון הרע על בעלי מחלוקת, (ובפרט על בעלי עול שהסיתו והשחיתו בכלל ישראל), וכי בשביל שמת על ידי זה לא יגנו את מעשיו, והלא כשיתקנו אז עדיין ילמדו ממנו כי יחשבו אשר בצדק עשה. אלא ודאי רק לעז אדם כנזכר.

גם כן מוכח הראיה שהביא ממדרש תנחומא (פרשת ואתחנן), שם נאמר רק זה שאמר הקב״ה למשה רבינו על מה שאמר (במדבר לב, יד) והנה קמתם תחת אבותיכם תרבות אנשים חטאים, וכי אברהם יצחק ויעקב היו חוטאים שאמרת לבניהם כך, עד כאן לשון המדרש תנחומא. הרי מזה דרק על צדיקים אמתיים מפורסמים כגון האבות הקדושים היה איסור לחפות עליהם חטא ולקרותם בשם חטאים, אבל לא לאי שגם בחייו נודע חטאיו ואינו מוציא לעז אדם. (ומה שאמרו חז״ל כמה פעמים, וכגון בסוף פסחים (קיט, ב) שיעקב אבינו יאמר שלא יבדך בשביל שנשא שתי אחיות, זהו אינו הוצאת לעז כי הוא מפורש בתורה. וגם היה לחז״ל מקובל ואמרו שכן יאמר יעקב אבינו לעתיד), וזה פשוט:

[ב] **מותר לרחוץ ולטבול בערב יום כיפור דיום כיפור מבטל שבעה.** עיין מגן אברהם (פ״ק י״) דשאר דיני אבילות טהג עד הלילה.

כפור ויום כפור מבטל שבעה (מהרי"ל הלכות שמחות) אף על פי שנהגו שלא לרחוץ כל שלשים ימים מלוה מותר (דברי עצמו):

תרז סדר הוידוי במנחה בערב יום כפור

סעיף א [א] צריך להתודות במנחה קודם סעודה המפסקת: הגה ויחיד אומרו אחר שגמר תפלתו ושלים ליבר אומרו ביום כפורים בתוך התפלה (עור):

נמוקי אורח חיים

ועיין בשערי תשובה (שם) בשם שו"ת דברי יוסף (סימן פ"ח) להקל לאכול סעודה המפסקת על השלחן והכסא או ספסל. וכן ראיתי עתה בשו"ת זרע אמת הספרדי (חלק ג' בליקוטי אורח חיים סה). ושגם הרה"ק בעל מעבר יבק ז"ל נהג כן, עיין שם. אולם שמעתי מתלמיד חכם מופלג שהיה אצל רבינו הקדוש בעל דברי חיים ז"ל בלאנז בעת איתרע ביה מילתא (בילד ל"ע), והיה בערב יום כפור בימי ז', ועמד אצל הסעודה אצל השלחן שהעולם אכלו ולא רצה לישב על הכסא וספסל, שמשם לדברי המגן אברהם, וגם הלך אז בספאדי"ק (בגדי חול) לא בבגדי שבת שטריימי"ל שנהג בסעודת ערב יום כפור בכל שנה ושנה. וכפי הנראה יש לומר אולי מחמת שלא היתה הסעודה אחרי מנחה על כן לא יהיה עוד סעודה המפסקת כיון שיאכל אחרי מנחה עוד מעט, הגם שלא יאכל לחם אחר כך מכל מקום אין חיוב בערב יום כפורים בפת דוקא, (ואין כאן מקומו להאריך). על כן הוי רק לאכילה שלאחר מנחה דין סעודה מפסקת, ועל כן יש לומר האמיר מה:

[א] צריך להתוודות במנחה קודם סעודה המפסקת. הגה ודע דעת הרמב"ן (בחידושיו יומא פז, ב) דמה שאיתא בגמרא (יומא פז, ב) מתודה עם חשיכה צריך גם אחרי אכילה סעודה המפסקת כדי שיכנס ד' ביום הכפורים בתשובה. וכן כתב רש"י בד"ה עם חשיכה לאחר אכילה משקיבל עליו יום הכפורים (יומא). וכן הוא מובא בחשל אברהם (לבע' מהר"ם אפענהיים ז"ל). וכן מנהגנו מאבותינו הקדושים ז"ע לומר הוידוי אחר תבא לפניך וכו' אשמנו וכו' בבית הכנסת, קודם הוצאת ספר תורה לאור זרוע.

ולפלא על מרן המחבר שלא כתב כלל בזה לתוש לדעת הרמב"ן שנראה כן באמת מפורש בגמרא שם דאף על פי שהתודה קודם סעודה המפסקת צריך להתודות לאחר שיאכל ושתה בסעודה המפסקת. ויותר תימה כי מרן הבית יוסף בזה השמיט בלשונו הך לישנא דגמרא וברייתא [ואף על פי שהתודה קודם שאכל ושתה צריך שיתודה אחר שיאכל ושתה], ונקט רק ואף על פי שהתודה ערבית יתודה שחרית וכו', רק שהועמד זה אחר כך בבית יוסף שם בין שני חלקי אריח כנזכר בזה, אבל בגמרא הוא כן מפורש בלי שום שינוי גומא וספק כלל. (ואולי מטעם דאשתמיט ליה בלשונו בבית יוסף הך כנזכר כי על כן לא הביאו כלל בשולחן ערוך להתודות ערב יום הכפורים קודם הלילה).

ובמטה אפרים (סימן תרי"ט סעיף ד') הביא לתוש לזה לומר בלחש הוידוי קצרה אשמנו וכו' (קודם כל נדרי), וכנראה לומר זה בלבד כראוי אין זכר למו בכל מקהלות אשכנז ופולין הישנים, ועל כל פנים בדורי עכשיו ראוי להנהיגו בלבד, וכמו שנהגו כבר הרבה וכמנהגינו לאמרו בלבד בתחלה בביאתו לבית הכנסת קודם כניסת היום כנזכר לעיל:

תריט סדר ליל יום הכפורים

סעיף א [א] ליל יום הכיפורים נוהגים שאומר שליח צבור בישיבה של מעלה ובישיבה של מטה על דעת המקום ועל דעת הקהל אנו מתירין להתפלל עם העבריינים. ונוהגים שאומר כל נדרי וכו' ואחר כך אומר שהחיינו בלא כוס: הגה ומאחר כך מתפללים ערבית ונוהגים לומר כל נדרי בעודו יום וממשיך בניגונים עד הלילה ואומרים אותו שלש פעמים וכל פעם מגביה קולו יותר מבראשונה (מהרי"ל) וכן אומר השליח ציבור ג' פעמים ונפלא לכל עדת וגו' והקהל אומרים ג' פעמים ויאמר ה' סלחתי כדברך (מנהגים) ואל ישנה אדם ממנהג העיר אפילו בניגונים או בפיוטים שאומרים שם (מהרי"ל).

תרכב סדר תפלת מנחה

סעיף א למנחה אומר אשרי ובא לציון [א] ואין אומרים ואני תפלתי אפילו אם חל להיות בשבת: הגה ואין אנו נוהגין לומר אשרי ובא לציון קודם מנחה רק קודם נעילה וכן כתבו קצת רבותא (מרדכי והגהות מיימוני פ"ב מתפה ופוף הלכות יו"כ וכל בו ומנהגים) ואין אומרים אין כאלהינו ביום כפורים (מנהגים):

סעיף ב ומוציאין ספר תורה [ב] וקורים שלשה בפרשת עריות עד סוף הפרשה והשלישי מפטיר ביונה ומסיים מי אל כמוך ומברך לפניה ולאחריה ואם חל בשבת מזכיר

נמוקי אורח חיים

[א] ליל יום הכיפורים נוהגים שאומר שליח ציבור בישיבה של מעלה ובישיבה וכו'. עיין טורי זהב (פ"ק ס') אשר תמה מדוע לא הזכיר כאן שיהיו עוד שמים עמו, ועיין בזה מה שמולק דאם הש"ץ שהוא מתפלל אומר נוסח זה אינו צריך לירוף כי הוא משולח מן הקהל והוי כאלו כל הקהל אומרים כן, אבל אם הרב או הגדול שבקהל אומר זה לא נקרא משולח מהקהל על כן צריך לירוף שנים, עכמד"ה. ולולא דברי רבינו הטורי זהב בזה היה נראה הסברא להיפך, כי כשגדול העיר או הרב הממונה על הצבור אומר זה הרי זה כיחיד מומחה שאינו צריך לירוף שנים, כיון דרב חייה לזה, וגם הוא משולח מן הקהל לכל השנה להורות ולדון ולהחיר נדרים ולגדור איסורים או להתירן. מה שאין כן אם החזן פשוט אומר זה והוא אינו מהצבור משולח רק להתפלל בקול, אבל לא להתרת נדרים וכיוצא בזה, על כן צריך להיות עוד שנים כדין בית דין על כל פנים.

ומ"ש הטורי זהב ממהרי"ל שהיה חזן וכו', אדרבה משם ראיה לדברינו דמהרי"ל לא חזן לבד היה רק מרגא ורבנא רב העיר והמדינה כולו אז, (וכמבואר במהרי"ל ריש הלכות מנוכה עיין שם), [ומפיו אנו חיים בהלכותיו ומשובתיו עד היום הזה], רק שהיה קולו נעים והיה ש"ץ בימים הנוראים גם כן. ועל כן שפיר היה דינו כיחיד מומחה המשולח לזה ולא היה צריך שפיר לשום לירוף שנים. מה שאין כן שליח ציבור אחר צריך לירוף ב' כנזכר, ואמי שפיר ונכון:

[א] ואין אומרים ואני תפלתי אפילו אם חל להיות בשבת. עיין בדברינו בחמשה מאמרות במאמר נוסח התפלה (אות כ"ס) מה שכתבנו עלה מובה לזה:

[ב] וקורים ג' בפרשת עריות. עיין טורי זהב (פ"ק ד') מ"ש הטעם כיון דעריות נפשו של אדם מתחמדתן וכו'. והוא פלא, דהלא זהו הטעם כתב רש"י גם במגילה שם (לג, ס) לפי שהעריות

בה של שבת וחותם בשל שבת: הגה ואין אומרים על המורה ועל העטרה במנחה (הגהות מיימוני פרק הלכות יום כפורים ומהרי"ל ומנהגים והגהות מרדכי):

תרכג סדר תפלת נעילה

סעיף ב זמן תפלת נעילה כשהחמה בראש האילנות כדי שישלים אותה סמוך לשקיעת החמה וצריך שליח ציבור לקצר בסליחות ופסוקים שבאמצע התפלה וגם אין לו למשוך בתפלת נעילה כל תיבה ותיבה כדרך שמושך בשאר תפלות כדי שיגמור [א] קודם [ב] שקיעת החמה [ואומר במקום כמבנו מממנו (טור)]:

נמוקי אורח חיים

עבירה מצויה שנפשו של אדם מתמדתן וילכו תוקפו, עד כאן לשון רש"י שם. ואין כתב זה מרן הטורי זהב בשם עצמו בלשון ולי נראה, (וכבר הזכרתי מזה המימה בחיבורו מנחת אלעזר חלק ב' סימן ס"ד, עיין שם):

[א] קודם שקיעת החמה. עיין במגן אברהם (פ"ק ס') דהיינו סוף השקיעה שהוא נאת הכוכבים. ומ"ש בשם הב"ח (ד"ה ומאריכין, בטו"ר) דנוהגין להמשיך עד הלילה, וכן כתב בשו"ת שאילת יעב"ץ (פ"ח סימן נ"ח) שיש לסמוך לכתחלה על מ"ד דתפלת נעילה בלילה, עיין שם. וכן כתב במטה אפרים (שם) שהמנהג כן להמשיך נעילה עד הלילה, גם כשמתחילין מבעוד יום.

אמנם חזות קשה לדעתי שם במטה אפרים (סימן זה סעיף ד') שכתב בה הלשון אם סיים ש"ץ התפלה בעוד יום קצת יש למהר בתמירת שמע ישראל כדי שיוכל לומר גם קדיש מתקבל קודש נאת הכוכבים, אבל אם סיים הש"ץ התפלה בלילה אין קפידא בה ורשאי לומר קדיש מתקבל בלילה וכו', עד כאן לשונו. והוא דבר זר ומחר (בתחילת כבוד תורתו הדגול), ונגד המנהג דכשסיים הש"ץ התפלה מבעוד יום קצת המנהג שמאריכין בתמירת אמירת מלכנו הש"ץ והצבור כל הרוח (חזן וקהל) כדי שיגמרו כבר התפלה כשיהיה לילה ודאי, וכשילאו מספק שיעור בין השמשות, ועיין בדבריו במנחת אלעזר (חלק ס' סימן כ"ג) לענין כל שיעורי בין השמשות בכל שבת שצריכין להחמיר לכל הדעות בספק דאורייתא איסור כרת וסקילה. ואין לסמוך במה שמתפללין אחר כך מעריב במוצאי יום הכפורים ועד שיטאו לביתם יהיה ודאי לילה, זה אינו, דהגע בעצמך דנתת דבריך לשיעורין אם אחד דר בחצר בית הכנסת ממש סמוך לו, ובפרט הנשים כששומעין קול תקיעת שופר (והדרים שם סמוך ממש לכותל) מיד רוצים לטעום אוכל ושותין בעצמם הבדלה (ולא יתמירו אז בדעתם ונמאוסים לשוס דעה וחומרא), ואין יעשו מכשול גדול כזה כשיעשו כדברי הגאון מטה אפרים שיתהרו לומר קדיש מתקבל קודש נאת הכוכבים ויגמרו התפלה ויטאו לאכול מיד, בפרט הנשים הדרים סמוך לבית התפלה כנזכר.

וגם יתהרו ויסטפו בתמירת אמירת מלכנו שהוא עיקר התפלה בגמר החותם, וכמו שעורר בכבודו ובעצמו הגאון במטה אפרים זה (סימן תרכ"ג סעיף ב') מ"ש החכם לעורר הצבור בדברי כבודו לפעמים קודם תפלת נעילה לשוס לבם להתפלה בגמר החותם, עיין שם בטעם לשונו ומתקנו. ואין יתטפו עתה באמירת מלכנו ובשמע ישראל וה' הוא האלקים (שהוא העיקר הכונה והעלי' בתפלה נעילה כמבואר בסידור האר"ל) כדי שיגמרו קדיש מתקבל קודש נאת הכוכבים

סעיף ד [ג] ואומר כתר כמו במוסף:

נמוקי אורח חיים

אשר באמת מותר לכתחלה לאומרו אחרי אחת הכוכבים, כמ"ש בעלמו שם במטה אפרים כנזכר לעיל, עיין שם. ולא עדיף להחמיר בה יותר ממה דפסקינן לעיל בסימן נ"ה (סעיף ב') דאם התחיל לומר קדיש או קדושה בעשרה ונאו מקנתן דגומר עם כל זה. וכן כשיצאו בעת תפלת י"ח של שליח ציבור דגומר עם כל זה הקדיש מתקבל, ומכל שכן בה דגם אחר אחת הכוכבים הוא עוד זמן תפלת נעילה בלילה לכמה דעות בראשונים ז"ל הרי"ף והרא"ש ודעימיה, על כן מה יראיתו במה שימהרו לומר קדיש מתקבל קודם אחת הכוכבים.

וגם יצטרכו לבלבל ולבטל כונת התפלה, וגם בתפלת אבינו מלכנו, במה שיעמידו בעל כרחך שלוחים ההולכים ובאים הרבים יצאו דחופים לראות בחוץ בכוכבי שמים אם לא יצאו עדיין באשר מהרו כבר התפלה לגמור, ואז ימהרו יותר ויחטפו באמירת אבינו מלכנו ושמע ישראל כדי לומר קדיש מתקבל קודם אחת הכוכבים. ואדרבה איפכא מסתברא, ומנהג של ישראל תורה להאריך בהאי גוונא (וכדי להגיל ממכשול כנזכר לעיל) עד הלילה כנזכר לעיל. [ועיין בדברינו בדברי תורה מהדורא ב' (אות ס') לענין תפלת נעילה של רב]. ועיין במהרי"ל [שהוא ראש רשמיו הקדמונים בהלכות ומנהגי אשכנז] (הלכות ערב יום הכפורים) וזה לשונו ולהכי נמי במוצאי יום הכפורים יוסיף להמשיך תעניתו תוך הלילה. לכן שגגה ביד ההמון שטורם עליהם כשאלים נגזר מושך בתפלת מוצאי יום כפורים עד הלילה, דהא צריך להוסיף גם כן בילאתו, עד כאן לשון מהרי"ל ז"ל (ועיין בשער יששכר מאמר יום"כ אות עו"כ)

[ב] שקיעת החמה. עיין בשערי חשובה בה (בריש הסימן) בשם הגודע ביהודה (סימן ל"ג) אודות הדלקת נרות על ידי נכרי בעת תפלת נעילה, ועיין בדבריו במנחת אלעזר (פלק א' סימן מ"ז) בהג"ה שם מה שכתבנו לישב מנהגן של ישראל כיון שמדליק הנכרי זה שהוא כבר בין השמשות, עיין שם. וכן מצאתי עתה באשל אברהם (להגה"ל מטשעלטע ז"ל) בה שכתב גם כן להתיר מטעם זה שהוא ספיק ספיקא מטעם בין השמשות, עיין שם. ועתה על ידי נרות העלעקטרי מהעיר שדולקים כל היום עוד מערב יום כפורים, וכמו שנהגנו בבית מדרשינו בעזרת השם יתברך, מה טוב שלא יצטרכו לבא לידי היתרים האלו להדליק על ידי נכרי שלא יהיה בגמר החותם ביום הכפורים ראשון לחשבון עונות אפילו חשש קטרוג, ה' ישמרנו וילילנו:

[ג] **אומר כתר כמו במוסף.** היינו למנהג הספרדים (שהיו בקהלות מרן המחבר) שאומרים כתר. והאשכנזים אומרים אז נעריצך וכו', כמו בשחרי מוספי שבת ויו"ט כמנהגם, [ומשמע מהפיוט שהוא של האשכנזים גם כן שקודם כתר בנעילה שהוא ד"ה שערי ארמון וכו' עד שערי כת"ר המיומן וכו', משמע (קצת בהשערה) שנוסח הקדמונים היה לומר כת"ר ולא נעריצך, על כן אומרים עד שערי כת"ר המיומן קודם קדושת כת"ר, כמ"ש במחזורים של הר' ואלף היידנהיים ז"ל, כי היה מיוסד על א"ב, אלא שהקהלות קצרוהו עד שערי כתר (ועד בכלל), אלא ודאי כנזכר לעיל]. על כל פנים במנחה ובשחרית אין שום ענין לומר כת"ר בין להאשכנזים בין להספרדים (המסידים) כמנהגיו, וכמו

סעיף ה [ד] נושאים כפים בנעילה [והמנהג במדינות אלו שלא ליטול כפים ואומרים אבינו מלכנו]:
סעיף ו [ה] בסוף הסליחות אומרים ז' פעמים ה' הוא האלהים [ופעם אחת שמע ישראל וג' פעמים ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד (מנהגים ועיין לעיל סימן ס"ח)] ותוקעים תשר"ת: **הגה** ויש אומרים שאין לתקוע רק תקיעה אחת (מרדכי והגהות מיימוני פרק הלכות י"כ ואגור) וכן נוהגין במדינות אלו ומוקעין לאחר שאמר קדיש לאחר נעילה וקצת מקומות נהגו לתקוע קודם קדיש:

הלכות סוכה

תרלט דיני ישיבת סוכה

סעיף ב אוכלים ושותים וישנים בסוכה כל שבעה בין ביום בין בלילה ואין ישנים חוץ לסוכה אפילו שינת עראי אבל מותר לאכול אכילת עראי חוץ לסוכה. וכמה אכילת עראי כביצה מפת ומותר לשתות מים ויין ולאכול פירות [ואפילו קבע עליהו (דברי עצמו)] חוץ לסוכה ומי שיחמיר על עצמו ולא ישתה חוץ לסוכה אפי' מים הרי זה משובח ותבשיל העשוי מחמשת מינים אם קובע עליו חשיב קבע וצריך סוכה: [א] **הגה** ומה שנוהגין להקל עכשיו בשינה שאין ישנים בסוכה רק המדקדקין במצות יש אומרים משום גנה דיש נער ליתן במקומות הקרים (מרדכי פרק היתן) ולי נראה

נמוקי אורח חיים

שבאמרתי בעזרת השם יתברך בחמשה מאמרות מאמר נוסף התפלה (אות כ"ה), עיין שם. וכן בתידורי דיקנא כתו סידור הרב בעל התמ"א ז"ל וכיולא כתבו לומר כתר ביום הכפורים רק במוסף ובנעילה:

[ד] נושאין כפים בנעילה. עיין בשערי תשובה (פ"ק ה') בשם שאילת יעב"ץ (סימן נ"ל). ועיין שם (בשאילת יעב"ץ) שכתב דגם אם הוא לילה ישאו כפיהם ויסמכו על מ"ד תפלת נעילה בלילה. והנה נדפס (בתחילתה שנת תפ"ה) שו"ת רשפי אכורי קליר תשובות חכמי איטאליא ז"ל שלא ליטול כפיו בנעילה כשהוא כבר לילה אז, עיין שם. ולעומתם יש לנו בתוך העקד ספרים ספר כפי"ק (מכת בכורות) מהגה"ק בעל משנת חסידים ז"ל שמשיג עליה על הספר רשפי אכורי קליר. ולאחר אנחנו בימינו אלו אין ליטול כפיס בנעילה כיון שהוא כבר לילה אז (עיין לעיל סימן זה ס"ק ח'), וכמו שהכריע בסוף המגן אברהם בזה (פ"ק ג') בשם הבאר שבע. וכן כתב בשו"ת זרע אמת הספרדי (חלק ג' סימן ס"ה) דאפילו היכא שהיה מנהג קבוע לברך נטילות כפיס בשעת נעילה, מכל מקום כשאז כבר לילה יש לבטל המנהג ולא לברך נטילות כפיס אז, רק לומר אז"א ברכנו וכו', עיין שם.

ומנהגינו על פי זקנינו הגה"ק מה"ר נפתלי מלינוב ז"ל בעל בני יששכר, שהגם שהיה מחבב מאוד ביותר מצות נטילות כפיס, ועל פי מנהגו ז"ע נהגנו לשאת כפיס גם ביו"ט שחל בשבת (עיין לעיל סימן קכ"ח ס"ק ו'), וכן בהושענא רבה במוסף, וביום הכפורים ב' פעמים, היינו בשחרית ובמוסף. עם כל זה בנעילה לא נשאו כפיס, רק אמר אלוקינו ואלוקינו ברכנו וכו', וכבר הוא לילה אז, וכן נהגנו אמריו, על כן לא אאריך בזה:

[ה] בסוף הסליחות וכו'. עיין מה שכתבנו לעיל (סימן תל"ג ס"ק ח') בענין נוסח הסליחות ופזמון המגדיל שכתב בהרי"ל ומחזורים הישנים לומר בנעילה, עיין שם:

[א] ומה שנוהגין להקל עכשיו בשינה שאין ישנים בסוכה רק המדקדקים

משום דמצות סוכה אינו ומיתו אינו ומשמו כדרך שהוא דר כל השנה ובמקום שלא יוכל לישן עם אשתו שאין לו

נמוקי אורח חיים

במצות יש אומרים משום צינה דיש צער לישן במקומות הקרים כו' (מרדכי פרק הישן). הנה יפלא לכאורה מה שפסק רבינו הרמ"א כהמרדכי להקל בשינה בסוכה שהוא חמיר יותר מאכילה, שגם שינת עראי חייב בסוכה, כדלעיל (בסעיף הלז) במחבר בזה (ועיין מדבריו בשו"ת מנחת אלעזר חלק ב' סימן מ"ו). וכן נראה מפשטות המשנה (רש"י פ"ב דסוכה מ"א) הישן תחת המטה בסוכה לא יצא ידי חובתו (ועיין שם ברש"י) דשינה בסוכה אינה רק מצוה רק חובה, ואם כן למה פסק להקל בזה כדעת המרדכי כנזכר לעיל. ואין לומר כיון דמכל מקום מצטער הוא מחמת הצינה, וקיימא לן (פסחים כה, ב) מצטער פטור מן הסוכה, אם כן גם אם הוא חובה והרי זה מצטער ופטור. זה אינו, דאם כן לא היה שייך לומר דהמדקדקים במצות מחמירים לישן, דהרי אסור להחמיר לכאורה כיון שהוא מצטער ופטור דהוי הדיוט, וכמ"ש בלבושי שרד בזה (על המגן אברהם סק"ז).

אלא ודאי נעל כרחך דגם בסברת רבינו הרמ"א הוא אין ולאו ורפיא בידי' ולא ברור ליה מדינא דהוי מצטער גמור דפטור מן הסוכה, על כן כתב שהמדקדקים במצות יהברו לישן. רק למד זכות על מנהג העם והיינו העמי הארצים העניים שאין להם סוכות בבתיהם כראוי, ובפרט שאין להם כרים וכסתות ויש צינה, וכמ"ש המגן אברהם בזה (פ"ק ז'), עיין שם. וזה מובן דבעת הצינה בלילה וכשאין להם כרים וכסתות וסוכה עבידא רק במפלגות לו וילונות והרוח מנשב דהוא כמעט סכנתא לישן שם, ואז הוי ברור וממש פטור לגמרי מן הצינה. מה שאין כן כשיש לו כרים וכסתות לא ברירא ליה להרמ"א כנזכר לעיל, על כן כתב דהמדקדקים יחמירו כיון דהוא חיובא בפיקא דאוריתא דחיובא דמע"ל.

וגם נראה גם כן מזה שלא ברירא ליה טעמא דהמרדכי לפטור לגמרי מצינה מטעם צינה (במדינתנו), דהא כתב בזה ולי נראה (היינו הטעם שאין יצים ההמון בסוכה זולת המדקדקים במצות כנזכר לעיל) משום דמצות סוכה אינו ומיתו ומשמו, כדרך שהוא דר כל השנה, ובמקום שלא יוכל לישן עם אשתו שאין לו סוכה מיוחדת פטור, וטוב להחמיר ולהיות שם עם אשתו כמו שהוא דר כל השנה אם אפשר לו להיות סוכה מיוחדת, עד כאן לשון הרמ"א ז"ל. משמע דלא מיחוור ליה מ"ש בתחלה טעם שהתירו להם ההמון משינה בסוכה משום צינה, רק כתב טעם אחר כנזכר לעיל ש"ל משום דצינה לאו בכל עת הוא, על כן למה ישנו על כל פנים בשעה שהעת הוא אינו לא קר ולא חם דאז בודאי אינו בכלל מצטער עוד, ולמה יפטרו את עצמם בכל עת מהשינה, על כן כתב טעם אחר משום אינו ומיתו, דזהו נוהג בכל עת וכשאין לו סוכה מיוחדת לזה מקילין להם לפטור כנזכר.

אך הא קשיא ממה שכתב ופסק רבינו הרמ"א להלן (בבבדו ובעצמו) בסימן תר"מ (סעיף ד') בשם התרומת הדשן (סימן נ"ב) דמי שלא יוכל לישן בסוכה מחמת שצר לו בפישוט ידיו ורגליו, לא מיקרי מצטער וחייב לישון אף על גב דצריך לכפוף ידיו ורגליו, עכ"ל. והמ מילי מיתרמי מינהו לכאורה, דבודאי ידיו ורגליו הוא מינו יותר מצינה קצת (דבודאי לא מיירי בקור ליל טבת דאז לא מיילי ימי הסוכות). אלא ודאי נעל כרחך לתלק כמ"ש שם הטורי זהב (בסימן תר"מ סי"ק ה') דמה שהביאו ראיה שיעור סוכה ז' על ז' דשם בודאי לא יוכל לפשוט ידיו ורגליו בשכיבה משום דשם (בסוכה קטנה ז' על ז') הוא עושה כן לכתחלה. ומצטער דפטור מן הסוכה היינו רק כשבולד לו

סוכה מיוחדת פטור וטוב להחמיר ולהיות שם עם אשתו כמו שהוא דר כל השנה אם אפשר להיות לו סוכה מיוחדת:

נמוקי אורח חיים

אחר כך נחג דבר המלערו, כגון גשמים וכיוצא, מה שאין כן כשקיבל עליו ונעלו לכתחלה כך אז חייב בשינה בסוכה.

ולפי זה ממילא מיושב מה שתמה שם הטורי זהב על התרומת הדשן והרמ"א שמייבהו לכפוף ידיו ורגליו, דמיירי שאין לו מקום בסוכה בחלירו להיות שם מטה רחבה כראוי שיוכל לישתן, וגם לא לפי אנשי ביתו ובניו המייבים בסוכה, ואם כן מעיקרא בנאו לכך, על כן חייב בשינה בסוכה גם כשצריך לכפוף ידיו ורגליו.

ואתי שפיר ולא קשרי אהדדי דברי רבינו הרמ"א, דכאן י"ל מייבי הרמ"א כשעומד ומצפה קודם החג שיהיה העת שם ויוכל לישן שם, וכשאחר כך נתהוה בחג עת לינה וכמ"ש המגן אברהם שגם כרים וכסתות לכסות אין לו אז, בודאי יש לו דין מצטער ופטור מן השינה בסוכה, ועל כן למד הרמ"א זכות עליהם בדוחק כזה.

ומכאן תוכחת מגולה לאותן המקילים (אשר מקצת יגיד להם) יהיו מי שיהיו, (ואם עשאן לדרך לדיקים אשר יקרצו בשמותם אז בודאי גרע יותר, כי חוטא ומחטיא את הרבים בזה לגמוד בדורנו ממעשיו), שאינם ישנים כלל בסוכה אם כי יש להם סוכות ומטורים בסוכה, ובפרט בתים גדולים ובנינים מרווחים, ועוסקים כל ימיהם בנין בתיהם (בבחינת נשמות מדור הפלגה), וגם סוכות כמזכר לעיל, ולהשתמש בהם בכל השנה בתים קבועים חדרים נאים, אבל אין ישנים בהם לעולם אם כי יש להם מטורים שם, וגם כרים וכסתות לרוב ולאין מספר. והרי זה חדון ופשיעה, ואם יתפשו מפני רוח המצוי' לפעמים דרך הסכך יכולין ליהר כשיעשנה מעוטה כעין בית אף על פי שאין הכוכבים נראים בסוכה כשירה, כדפסקינן לעיל (סימן תרל"ח סעיף ג'), ומכל שכן בעת הלינה כשמתירא מפני הרוח שלא יזיקנו בשעת הלינה, ושעת הדחק כדיעבד דמי, על כל פנים יוצא מצות סוכה בשינה. ופשוט שאין להשגיח במעשיות הבל שלהם כי זקנו או זקנתו לומה לאביו או זקנו בתורת מצות מיבוד שלא לישן בסוכה כלל, כי ממה נפשך אם היה אז אביו או זקנו חולה קצת (דלולא זאת אסור לשמוע בקולם לבטל מצות עשה דאוריתא) אין דנין בזה מזמן לזמן, או מגברא לגברא, כי הרי אנו רואין אותם בריאים וחזקים בבריאם, ולמה למצות ה' לא יתנו אזניהם, ולהשומעים יענם. וכאשר היה עם אבותינו ורבותינו מתלמידי הבעש"ט הקדוש ז"ע מפרו נפשיהו על שינה בסוכה, וחקימי הקדוש מה"ר לבי אלימלך ז"ע ותלמידיו ומסידיו הזקנים בבמירות נפשם על זה. וכן בספר שערי רחמים דימי ומנהגי הגר"א ז"ל מובילנא ששאלוהו אם מותר לישן יחידי בסוכה, והשיב שומר מצוה לא ידע דבר רע (קהלת ח, ה) רק שישן שם.

שוב ראיתי בשו"ת בן השמים לר"י מקורבול ז"ל חד מבעלי התוספות (אות כ"ו) וזה לשונו שאל שאילתא על שאינם מבינים תפילין בכל יום אם הוא עבירה גדולה ועונשה מרובה, ודומה למי שאומרים לו עשה סוכה ולולב עושה וכו', או אם יש לו טענה בעבור שצריכים גוף נקי וכו'. והשיב: אין אומרים במצות זו דומה לזו, כי יש מצות קלות כגון סוכה וכו' שהמבטל אותם עונשו מרובה, ולולב דומה המבטל קצת למבטל כולה שלא ניתנה תורה למלאכי השרת. ונראה שאין עונשו מרובה כמבטל מצות סוכה וכו' עכל"ה, עיין שם.

סעיף ה [ב] ירדו גשמים הרי זה [ג] נכנס [ד] לתוך הבית מאימתי מותר לפנות משירדו לתוך

נמוקי אורח חיים

ובפירוש על שו"ת מן השמים להשאלה והתשובה יסודו על המבטל מצות תפילין מכל היום, אבל על הנחתן לזמן קצת (בשעת קריאת שמע ותפלה) בכל היום לא היה מקום ספק, ועל זה כתב דאינו דומה המבטל מקצת וכו' כגון בתפילין כשאין מניחן כל היום, ועל כל פנים אין עושין כמו המבטל מצות סוכה (גם במקצת) שעושין מרובה יותר, עיין שם. ויתבאר לכל רואה ומבין הרי דבסוכה גם המבטל מקצת גם בשינה (שהוא זמן החיוב ביותר כגון גם בשינת עראי כנזכר לעיל) עושה גדול ר"ל, וגם בשמים יקפידו על ככה, והרי זה דומה למה שאמרו רז"ל במנחות (מפ, ב) דאמר ליה מלאכא לר' קטינא דבעידן רתחא מענשין אפילו על עשה שיוכל לפטור ממנה, כגון בלילה כשלוכש סדינא בקייטא וסרבלא בסיתוא, ומכל שכן במצוה חיובית כמו בסוכה כנזכר. ה' יפרוס סוכת שלומו עלינו בתורה מימינו בכל עינינו (ועיין מדבריו בשו"ת מנחת אלעזר חלק ב' סימן מ"ו)

[ב] ירדו גשמים הרי זה נכנס לתוך הבית. עיין מדבריו בשו"ת מנחת אלעזר (חלק ד' סימן ל"ח ד"ה ועוד סה וכו') טעם לשבח למנהג אבותינו ורבותינו הק' מתלמידי תלמידי הבעש"ט הקדוש ז"ע שלא נכנסו לתוך הבית גם בירדו גשמים, עיין שם הטעם על פי ההלכה. וגם עיין מדבריו בשו"ת מנחת אלעזר חלק ה' (סימן פ"ג בכתב יד, וחבל על דאבדין), עיין שם:

[ג] נכנס לתוך הבית. הנה מנהג אבותינו ורבותינו הקדושים כנזכר לעיל בחות הקדוש וגם כשירדו גשמים בלילה גשם שוטף בלי הרף היו סוגרים (בהכרח) בסוכה בעת השינה הגג העשוי לפתוח ולנעול, אבל לא נכנסו ליישן לתוך הבית. והנה מעולם עיינתי בזה, דבשלמא אם הגג למעלה הוא של נסרים או שינדלע"ן, אם כן יש לומר דהוי על כל פנים סוכה מדאורייתא, כיון דכיסוי הגג של עץ הוא פוסלת מדרבנן רק משום גזירת תקרה. והגם שיש לומר כהאי שכתב רבינו יונה בברכות (פ, ב מדפי הר"ף), וכן בסוכה (כח, ב) אם כן עשית לא קיימת מצות סוכה מימיך, הגם שהוא רק גזירה שמא ימשוך אחר שלחנו, מכל מקום לא קיים מצות סוכה כלל אפילו מדאורייתא דחכמים אפקוהו, וכנודע מזה בפרי מגדים בפתיחה לאורח חיים (סלנת, חלק ג' אות ז'), וכן בדרך פקודיך, ועוד מדברינו בעניותן בחיבורינו בעזרת השם יתברך כמה פעמים בכמה דוכתי בזה (עיין שו"ת מנחת אלעזר חלק ד' סימן ב', בחריסת, חלק ב' סימן ל"ד ד"ה אי, חלק ג' סימן ע"ד, חלק כ' סימן כ"ב ד"ה ומ"ש), אם כן יש לומר דגם דאורייתא לא יצא מצות סוכה כיון דאיכא גזירת תקרה. אך מכל מקום יש לומר דעל כל פנים לכמה דעות, וכן נראה כמה פעמים בש"ס, דאינו ראוי מדרבנן הוי מכל מקום ראוי מדאורייתא על כל פנים (והאריכו בזה בחנחת אלעזר חלק ד' סימן ב' בעזרת השם יתברך), ואם כן יצא על כל פנים סוכה מדאורייתא. מה שאין כן בגגין של ברזל שעושים בעת בסוכה כשסוגרין הגג, ואם כן הרי הוא כבית ואם כן למה להם לבטל את עצמם ליישן שם הלא יוכלו לפתוח הגג מיד כשיופסק הגשם, הוא טעם דחוק, דהא כמה פעמים כשהגשם דולף ועורך זמן מרובה לא יפתחו הגג בלילה גם כשפסק הגשם מחמת אותם השינה, או גם כשנעורים מן בהשמורת הבוקר יחושו שלא

הסוכה טפות שאם יפלו לתוך התבשיל יפסל אפילו תבשיל של פול: הגה ואפילו אין מבשיל לפניו (סמ"ג והגהות אשי"ר) ומי שאינו בקי בזה השיעור ישער אם ירדו כל כך גשמים למת אם היה יולא מסוכתו גם כן (אור זרוע והגהות אשי"ר פרק השן ומרדכי פרק ב' מיימוני פרק ו' ומהרי"ל) וכל זה דווקא בשאר ימים או לילות של סוכה אבל לילה הראשונה צריך לאכול כזית בסוכה אף אם גשמים יורדין (טור ור"ן והרא"ש) ויקדש בסוכה [כדי] שיאמר זמן על הסוכה (פרומת הדשן סימן נ"ה).

נמוקי אורח חיים

יתחיל לשוב ולירד הגשם ויתקלקל הסוכה משטף מי הגשם שלא יוכלו אחר כך לקיים מצות אכילה או שתיה בסוכה כשיקומו בבוקר וכיוצא בזולו), ואם כן למה ישנים בסוכה כשהגג של ברזל סגור.

עד שמצאתי ראיה גדולה למנהג זה (של צדיקים וחסידים ותלמידי חכמים שבדור) מדברי הש"ס מפורש בסוכה (כט, ב) רב שרי לר' אחא ברדלא למיגני בכילתא בסוכה משום בקי, פירש רש"י למיגני בכילתא, ואף על פי שיש לה גג וגבוה עשרה והוי כאילו חוץ לסוכה, עד כאן לשון רש"י. וקשה דאם באמת בכילתא הוי כחוץ לסוכה אם כן למה לו לבטל ליישן בסוכה, הוה ליה לשוב לביתו בנוחה. אלא ודאי דעל כל פנים המקום הוא חשוב שהוא מקום סוכה כמצותו כשישנים שם בלא הכילתא. וכן הכי נמי המקום הוא חיצת הקודש בסוכה כשישנים שם גם כשהגג סגור, כיון כשיפתחו הוא מקום קיום מצות סוכה. ושמעתי כעין זה מאחזמו"ר הרה"ק זי"ע אב"ד פה קהלה בשם דודי זקיני רבינו הקדוש רבי ר' זושא זי"ע מהאמיפאלית, שהרגיש ברוח קדשו פעם אחת בעת הליכו בגלות שהוא מקום קדושה ומצוה, ושאל ואמרו לו שהוא מקום סוכה פסולה שעשה הבעל הבית עם הארץ גמור עד שהיתה פסולה מעיקרא (ואין כאן מקומו להאריך בעובדות). ועל כל פנים לפי הנזכר מקורו בש"ס שגם בכילתא שהוא כסוכה פסולה מעיקרא, אף על פי כן לא יצא מתוך הסוכה שעל כל פנים קדושת המצוה יש בו כנזכר.

ולכאורה יש לעמוד זה מדברי הירושלמי (פ"ב ה"ח) מובא בתוספות סוכה (כ, ב ד"ה ראיתם) בטני עבדו דרבי גמליאל דפרכין דגם כן דהישן תחת המטה לא יצא ידי חובתו כלל, הוה ליה לישן חוץ לסוכה. ותירץ שרצה לשמוע דברי חכמים שדיברו דברי תורה בלילה [וכתבנו מזה מדברי תורה מהדורא תמישאה אות מ"ח עיין שם]. ולפי הנזכר הוה לי' לתרץ דעל כל פנים בזה הוי מקום סוכה יותר מבחוץ, וכמו בכילתא משום בקי כנזכר לעיל. אך יש לחלק קצת, דשם גם אם המקום היינו הסוכה אינה כשרה כעת מכל מקום הגברא הוא בר חיובא ויש לו שייכות עם המצוה, אבל עבד דאינו בר חיובא דסוכה כלל לא שייך זה, על כן הוכרחו לתרץ משום שרצה לשמוע דברי תורה מהחכמים כנזכר:

[ד] לתוך הבית. עיין שערי תשובה (פ"ק י"ג) בשם שבות יעקב (חלק ג' סימן מ"ה) כשירדו גשמים הרבה בליל ראשון שהרעיש שאין להתמין עד חצות, עיין שם. אמנם הלשון תמוה מה שכתב אלא העיקר כמ"ש בשולחן ערוך והסכמת הפוסקים דלילה ראשונה יקדש בסוכה ויאכל כזית בתוכה ויברך לישב בסוכה וכו', עיין שם. והיתכן לברך לישב בסוכה בעת הגשמים והלא הוי ברכה לבטלה, ואולי טעות סופר שם בדפוס. אבל פשוט דגם להמתמירים וחסידים ואנשי מעשה (עיין לשל"ה פ"ק מ' ופ"ק כ') מכל מקום פשוט דלא יברכו בעת הגשמים כנזכר, ומה שכתב שם הוא טעות סופר בדפוס כנזכר:

הלכות לולב

תרמט דברים הפוסלים בד' מינים

סעיף ה [א] כל אלו שאמרנו שהם פסולים מפני מומין שביארנו או מפני גזל וגניבה ביום טוב הראשון בלבד אבל בשאר ימים הכל כשר: הגה ויש פוסלין בגזל כל ז' ימים והכי נהוג אבל שאול יולא ט (טור והמגיד בשם פוסקים) ומותר ליטול לולב של חבירו בלא דעת חבירו בשאר ימים דמיחא ליה לאינש למיעבד מצוה בממוניה והוי כשאול (פה"ד סימן ק' ופסקי סימן קי"ט) ואסר בשאר ימים (טור) וביטל פטמתו או עוקצו דינו כחסר וכשר מיום ראשון ואילך (רבינו יהושפט נ"ם פ"ג) מיהו אם נקטוהו עכברים לא יטלנו אף שאר הימים משום מאום (כל ט) עד שיסיר ניקור העכברים אבל אם היה יבש או מנומר שפסול כל שבעת ימים אף אם חתך היבשות או הנמור פסול כל שבעה הואיל ובא מכח פסול (הגהות אשי"ר פרק לולב הגזול) ומותר לכתחלה להתנות על אתרוג שיהיה כולו ליום ראשון ושאינו בדל ממנו כל בין השמשות של ליל שני ואילך ומותר אז לכתחלה לאכול ממנו מיום שני ואילך ולצאת ידי מצוה עם הנשאר (בית יוסף בשם הרא"ש) אלא שאין אנו נקיאין בתנאים כדלעיל בסוף סימן תרל"א בהג"ה: והפיסול שהוא משום עבודת אלילים או מפני שאותו אתרוג אסור באכילה או מפני שאינם מינם או שהם חסרים השיעור בין בימים טובים ראשון בין בשאר ימים

נמוקי אורח חיים

[א] כל אלו שאמרנו שהם פסולים מפני מומין שביארנו או מפני גזל וגניבה ביום טוב הראשון בלבד אבל בשאר ימים הכל כשר עד כאן לשון מרן המחבר. וצריך עיון וקשה בדברי רבינו הרמ"א שכתב על זה ויש פוסלין בגזל כל ז' ימים וכו'. ולהלן (בסעיף ד') כתב הרמ"א וזה לשונו אבל אם היה יבש או מנומר שפסול כל שבעת ימים אף אם חתך היבשות או הנמור פסול כל ז' הואיל ובא מכח פסול. ומה שכתב שפסול כל ז', משמע לשונו דפשוט ליה דיבש או מנומר פסול לכולי עלמא גם להמחבר, ועל כן לא הביאו בלשון יש אומרים (שאולקים) רק לענין גזל בשאר הימים דפסול כנזכר לעיל. אבל לענין יבש ומנומר וכיוצא לא כתב כלל בלשון יש אומרים, והייבו נראה דלכולי עלמא פסול. ובאמת בלשון המחבר (והוא לשון רבינו הרמב"ם (הלכות לולב פ"ח ה"ט) עיין שם) כל אלו שאמרנו שהם פסולים מפני מומין וכו' בשאר הימים כשר, אם כן הוה ליה להרמ"א לכתוב זה בלשון יש אומרים דפסול כנזכר. וגם להלן בזה שכתב הרמ"א דחזרת פוסלת כל שבעת ימים, והרי זה גם כן דלא כהמחבר (בשם הרמב"ם) כנזכר, שכתב דכל המומין כשרים בשאר הימים. וכבר עמד על זה (במשבצות (פק"מ)), עיין שם. אבל על הך דיבש או מנומר לא העיר בפרי מגדים. ועיין בית יוסף בזה (ד"ה וכל הפסולים) בשם הרא"ש (הלכות סוכה פ"ה, ה"ח) שם דגם יבש פסול בשאר הימים. אמנם במחבר כתב הבית יוסף כלשון הרמב"ם דהכל כשר בשאר הימים ופשוט דגם יבש בכלל. על כן צריך עיון.

אמנם בגוף ההלכה הנזכר לעיל שפסק הרמ"א בשם הגהות אשרי (פרק לולב הגזול בתש"ם סימן כ"ג) דאף אם חתך היבש או הנמור פסול כל ז' משום דבא מכח פסול, וקשה דלמה יגרע מהדס בענינים שמורות שפסול בגופן ואם עבר וליקטן (קודם יו"ט או בחול המועד) כשר, עיין ש"ס סוכה (לב, ט), ופסקינן כן לעיל (בסימן תרמ"ו סעיף ב'). ולא אמרינן שיהיה פסול כמו עריפות החוזר להכשרו, או שבא מכח פסול קודם שחתך הענפים ומיעטן כנזכר, ויולמין ט בחול המועד ולמה יגרע זה בשאר הימים כנזכר:

פסול [ומזומן פוסלת כל שבעת הימים (רמ"ע יהודה נ"ח פ"ג ורי"ן פרק לולב הגזול)]. והעושים שני ימים טובים פסולי ראשון נוטלין בשני אבל ברובי לא מברכינן [ומה יש לסמירו לולב ומתרוג כשר יברך על של סמירו מדעתו (דברי עצמו)]:

תרנא דיני נטילת הלולב וברכתו

סעיף א [א] מצות ד' מינים שיטול כל אחד לולב אחד וב' ערבות וג' הדסים [וממקום דליכא הדס כשר סגי ליה בחד דלא קטום (בית יוסף סימן תרמ"ו בשם פ"מ)]. ומצוה לאגדם בקשר גמור דהיינו ב' קשרים זה על זה משום נוי ויכול לאגדם במין אחד ואם נשרו מהעלין בתוך האגודה בענין שמפסיק אין לחוש [דמין במינו אינו חוצץ אבל שלא במינו חוצץ על כן יזהר ליקח החוט שרגיל להיות סביב ההדס (מהרי"ל)] ואם לא אגדו מבעוד יום או שהותר אגודו אי אפשר לאגדו ביום טוב בקשר גמור אלא אוגדו בעניבה: הגה יש מי שכתבו לעשות הקשר בדרך אמר שכורכין סביבות ג' מינים אלו ומומזן רמש הכרך תוך העגול הכרוך (טור) וכן נוהגין ויש לקשור ההדס גבוה יותר מן הערבה (מהרי"ל וריל) ושפיל ההדס והערבה תוך אגוד הלולב כדי שיטול כל ג' מינים בידו בשעת ברכה (מהרי"ל) ויש שכתבו לעשות הלולב ג' קשרים וכן נוהגין (מרדכי פרק לולב הגזול):

נמוקי אורח חיים

[א] מצות ד' מינים שיטול כל אחד וכו'.

הגה הלל"ח בשבת (קלא, ב ד"ה ואמרתי) פשיטא ליה דיולאים בד' מינים בלקיחתם במחובר. ועיין בפרי מגדים לקמן (בשלא אברהם סוף סימן תרנ"ג (ד"ה בפסקתי) מה שנסתפק בעצין מלא ובתוכו מהד' מינים אם יוצא בעודו במחובר שם. והגה על הלל"ח תמהו מש"ם מפורש (סוכה מז, ב) וכן שחיטה שהיא בחולין שנאמר (בראשית כב, י) ויקח את המאכלת לשחוט את בנו, הרי לקיחה היינו רק בחולין, והכי נמי כתיב (ויקרא כב, מ) ולקחתם לכם וגו'. ועיין בספר אורחות חיים בסימן זה מה שכתב בהגהות הגאון מברעזאן ז"ל בזה.

אבן יש לתרץ לפענ"ד, כיון דבאמת קשה להבין לכאורה הך ש"ס דחולין שם ויקח את המאכלת, דהא אין למדין דבר מקודש מתן תורה כנודע בשם הירושלמי (מועד קטן ב, ב תוד"ה מה מצ. עיין מועד קטן פ"ג, ה"ט), וזהו מעקדה (בתמן אברהם אבינו) שהיה קודש מתן תורה, ובעל כרחך דהוא רק אסמכתא מקרא, והעיקר כנראה לשיטת רבי הוא הלכה למשה מסיני דאסור שחיטה במחובר (שם בחולין מז, ב) ורק אסמכוהו אקרא. אמנם כבר מיאנו בשו"ת מנחת אלעזר (חלק א' סימן פ"ג אות ב') דגם אם נאמר דהוא רק אסמכתא גם כן קשה כיון דהוא קודם מתן תורה, ובעל כרחך כמ"ש שם דש"ס דילן בגלי לא סבירא ליה להך דירושלמי דאין למדין דבר מקודם מתן תורה, עיין שם. ומעתה מיושב גם בש"ס זבחים (פג, ב) לענין כלי דקדשים דילפינן מויקח את המאכלת וגו', וכן מהכתוב (שמות כה, ו) ויקח משה חלי הדם וגו' שהוא בפרשת משפטים קודם מתן תורה, ועיין שם בתוספות חולין שם (ד"ה מיקן). ובעל כרחך דלש"ס דילן לא סבירא לי' הך דאין למדין דבר מקודם מתן תורה כנזכר לעיל.

בחזור לענינו דהגה בש"ס דחולין שם סבירא ליה לר' מאיר דשותא במחובר כשר מדיעבד, וסבירא ליה על הך אסמכתא דויקח את המאכלת דרק זריזותיה דאברהם קא משמע לן, ולא בא הלימוד ויקח לאסור מחובר, ולפי זה בדרך פלפול בחוגים דשבת שם שפיר י"ל סבירא ליה להלל"ח לשיטת ר' מאיר דאין הלימוד מויקח לענין מחובר, ומחובר כשר, על כן גם בלקחתם לכם בד' מינים כשר במחובר, וזה פשוט:

תרנב זמן נטילת לולב

סעיף א מצות לולב ביום ולא בלילה וכל היום כשר לנטילת לולב שאם לא נטל שחרית יטלנו אחר כך ומכל מקום זריזים מקדימים למצות ונוטלים אותו בבוקר וזמנו הוא משתנץ החמה ועיקר מצותו בשעת ההלל ואם צריך להשכים לצאת לדרך נוטלו משעלה עמוד השחר: הגה [א] והמדקדק יאחוז הלולב בידו כשנכנס מביתו לבית הכנסת גם בשעת התפלה וכן יחזירו לביתו כדי לתכב המצות (טור):

תרנד שיכול להחזיר הלולב במים ביום טוב

סעיף א מקבלת אשה הלולב מיד בנה או מיד בעלה ומחזירתו למים ותוסיף עליו מים אם צריך אבל לא תחליף המים ובחול המועד מצוה להחליפם כדי שישאר לח והדור:

נמוקי אורח חיים

[א] והמדקדק יאחוז הלולב בידו כשנכנס מביתו לבית הכנסת גם בשעת התפלה. היינו הלולב עם האתרוג הד' מינים ביחד, כיון שד' מינים שבלולב מעכבין זה את זה, וכל מקום שנזכר לולב היינו הד' מינים, וזה פשוט. אלא שראיתי ושמעתי שאומרים כן בשם הגדולים שלקחו הלולב בעת התפלה בלא האתרוג. ולפי עניית דעתי הוא מנהג של טעות (ליטול אז הלולב בלא האתרוג), כיון דמקורו הוא בש"ס סוכה (מא, ב) דאמר ליה מר בר אמימר לרב אשי אבא גלוי קא מגלי מ', מיתבי לא יאחז אדם תפילין בידו וספר תורה בחיקו ויתפלל, (פירש רש"י מפני שטרוד הוא במחשבתו שלא יפלו מידו ויתבזו ואין דעתו מיושבת עליו בתפלתו) וכו', ואמר שמואל סכין, (פירש רש"י מחיירא שמא יפול ויתקע לו ברגלו), וקערה (מלאה) ככר (שאם יפול יהא נמאס) ומעות (שלא יתפזרו) הרי אלו כיוצא בהן, (ומשמי' התם לאו מצוה מינהו וטריד בהו, הכא מצוה מינהו ולא טריד בהו, תניא וכו' כך היה מנהגן של אנשי ירושלים אדם יוצא מביתו ולולבו בידו הולך לבית הכנסת ולולבו בידו קורא קריאת שמע ומתפלל ולולבו בידו וכו', עד כאן לשון הגמרא.

ואי אמרת דהכונה ללולב בלא האתרוג, למה ליה לדחוקי בחירוצא משום דהוא טירדא דמצוה על כן מותר ליטלו בשעת קריאת שמע ותפלה, חיפוק ליה כיון דכל האיסור שלא יטול אז קערה ככר ומעות או ספר תורה כדי שלא יתבזו כשיפלו, וכן מעות שיתפזרו, וככר וקערה שימאסו או ישפכו כנזכר לעיל מפירוש רש"י ז"ל, מה שאין כן אם יטול הלולב בלבד מה זה חשש שיוטרד פן יפול מידו לארץ, הלא גם לכתחלה כשקורא בתורה כשנושא את כפיו מיתו לארץ ואין זה בזיון לגבי הלולב כלל גם לכתחלה, ומה זה הקושיא דמקשי מלולב לגבי ספר תורה ותפילין או קערה כנזכר לעיל. אבל אם הפירוש כפשוטו באמת היינו עם האתרוג, אז שפיר איתא כיון שמתיירא שלא יפול האתרוג מידו (בדרך נפילה ולא בדרך הגתה), דבודאי יתסר ויתבקע כל כך, או יפול פטומתו ויפסל, על כן הוכרחו בגמרא לתרץ דטירדא דמצוה שאני ולא יתבטל על ידי זה מכוונתו בקריאת שמע ותפלה.

ולא תיקשי דהא בשאר הימים לא מיפסל האתרוג גם כשיפול ויתסר. דהא הגמרא מיירי גם ביו"ט ראשון כשלקחו עם האתרוג, על כן הוכרחו לתרץ בגמרא רק משום טירדא דמצוה שאני כנזכר, וזה פשוט.

וגם י"ל גם ביום שני וחול המועד כשיפול האתרוג ויתבקע לרסיסים לכתחלה יהיה אסור לעשות כן, ואינו הידור מצוה, ועיין

הגה [א] ונוהגין ליקח כל יום חול המועד ערבה חדשה ולקשרה בלולב והוא הדור מצוה:

נמוקי אורח חיים

סימן תרמ"ט (סעיף ה' ברמ"ם). על כן בודאי אין שום טעם וריח להחולקים ומחזיקים בעת התפלה הלולב בלא האתרוג. ואדרבה הוא תשש בפני הרואים שלא יתשבו (כשרואים תלמיד חכם עושים כן) שיולאים בלולב בלי האתרוג, וכמ"ש המהרש"ל בתשובות (סימן ח') ומובא במגן אברהם לעיל (סימן תרל"ט ס"ק כ"ג) דאם אין בנמצא כלל אתרוג (או אחד משאר המינים), לא יטלו הלבור כלל גם הלולב (רק השלים ליבור), דחיישינן שמא יבא ויטול גם כן בשנה אחרת בלי האתרוג ולברך, עכת"ד עיין שם.

ובנראה נמשך זה הטעות (אולי) מפני שלשון הגמרא הוא כן שם כשנושא את כפיו מניחו לארץ, ולכאורה באתרוג אין מהדרך להניחו על הארץ. אבל באמת זה אינו ראיה מוכרחת דמיירי בלולב בלבד, דגם באתרוג כשמניחו על הארץ דרך הנחה (או על החלון) אז לא יתקלקל, רק דרך נפילה מידו אז יתקלקל בודאי כנזכר לעיל, ואין צריך להגמרא לבאר האיך מניחו להאתרוג, דמדינא אינו כמו תפילין שיצטרך להניחו בחיק דוקא כמובן.

שוב ראיתי הלשון ברביעו יוה ברכות (פב, ב) שמפני התשש שלא יפול הלולב ויפסד טרוד לשומרו, ואם כן לכאורה סתירה לראייתו כנזכר לעיל, כיון דגם בלולב בלבד בלי האתרוג נראה דיש לחוש שמא יפול מידו ויפסל כנזכר לעיל. אמנם באמת קשה להבין איך יחוש בלולב שמא יפול מידו כנזכר לעיל, והלא אם יפול עשרה פעמים לארץ מה זה יפסול, והנמיון ראיי כן. אלא ודאי דמיירי עם האתרוג, וגם האמת דבכל מקום דמיירי בלולב היינו יחד עם האתרוג דד' מינים מעכבים זה את זה כנזכר לעיל:

סימן תרמ"ט (סעיף ה' ברמ"ם). על כן בודאי אין שום טעם וריח להחולקים ומחזיקים בעת התפלה הלולב בלא האתרוג. ואדרבה הוא תשש בפני הרואים שלא יתשבו (כשרואים תלמיד חכם עושים כן) שיולאים בלולב בלי האתרוג, וכמ"ש המהרש"ל בתשובות (סימן ח') ומובא במגן אברהם לעיל (סימן תרל"ט ס"ק כ"ג) דאם אין בנמצא כלל אתרוג (או אחד משאר המינים), לא יטלו הלבור כלל גם הלולב (רק השלים ליבור), דחיישינן שמא יבא ויטול גם כן בשנה אחרת בלי האתרוג ולברך, עכת"ד עיין שם.

[א] ונוהגים ליקח כל יום חול המועד ערבה חדשה ולקשרה בלולב והוא הדור מצוה. עיין באר היטב (סק"ט) בשם מ"ז (סימן תרל"ט), וזה לשונו: תמה אני על מנהג עולמא שלוקחים בכל יום ערבה חדשה ותוחבים באגודה, ומתוך שמושכים למטה כדי שיהיה למטה מן ההדס נושרים עלי הערבה, ויש קורעים בכוחה ואינם מבחינים דלפעמים היו רוב העלים, ויותר טוב לדעתי לאגוד קודם יו"ט הערבה שלימה עם הלולב ויתן הלולב בתוכה ולא יקח בכל יום חדשה, עיין שם עד כאן לשונו. ולאשר מנהג אבותיו וכל ישראל יולאים בד' רמ"א ז"ל שפיר נראה מנהגם כי מ"ש התשש שנושרים על ידי זה רוב עלי הערבה הוא מילתא דלא שכיחא, וכשלא נשרו רוב עלי' כשרה, וגם כשלא יחליפה בכל יום לא הוי הדר כאשר עינינו רואות, וכמ"ש רבינו הרמ"א כנזכר.

ואם תאמר הלא אי אפשר שלא ינשרו מקצת עליו על כל פנים על ידי התחיבה בתוך האגד, וכיון שכתב המגן אברהם לעיל (סימן תרמ"ז ס"ק ג') דנשרו מקצת עליו, על מה שכתב מרן המחבר דכשרה, וכתב המגן אברהם דמשמע דלכתחלה לא יקח אותה ואם כן עוברים על כל פנים על לכתחלה שאין ליקח אותה כשנשרו גם מקצת עליו, זה אינו, דהא לעומת זה כשלא יחליפה כלל בכל הז' ימים מכל מקום הרי הוא בעל כרחך כמושה כבר באחרית הימים מז' יומין דחג, והגם דכמושה כשרה הוא גם כן רק בדיעבד, וכנראה מדברי המגן אברהם הנזכר לעיל, אם כן עדיף יותר לדקדק שלא תהיה כמושה (ולהחליפה בכל יום כנזכר לעיל) כיון שכמושה אינה הדר, מה שאין כן כשנשרו על ידי תחיבתו מקצת עליו. (וגם לא נראה כלל שיהיה כונת המגן

תרנח דיני לולב ביום טוב ראשון

סעיף ה [א] נתנו לו סתם הוי כאילו אמר לו על מנת שתחזירוהו לי דמסתמא על דעת כן נתנו לו כיון שצריך לצאת בו שאין לו אחר ואם לא החזירו לא יצא: הגה ולכן למחר וליתנו לבעליו במתנה כדי שיהיה של בעלים וילמו בו (הרא"ש ורבינו יהושפט נ"ם פ"ד): ומיהו אפילו לא החזירו לידו אלא לאחר ואחר לאחר והאחרון מחזירו לבעלים יצא:

תרסא [סדר אמירת קידוש וזמן ביו"ט שני]

סעיף א [א] בליל יום [טוב] שני אומר קידוש וזמן אחריו מיד ואחר כך ברכת סוכה [זו דעת הרמ"ם וכן ראוי לנהוג].

נמוקי אורח חיים

אברהם בשרו למטה [על ידי תמיכתו] עלה אחת או שתים שתפסול אפילו לכתחלה, כיון שזהו אינו ניכר רק על כל פנים במיעוט הגראה שנשרו מהעלים, וגם אם נחמיר לומר דגם אם נשר אפילו עלה אחת אין ליקחה לכתחלה, מכל מקום פשוט) דגם כשנשרו למטה איזה עלים מכל מקום נשאר למעלה (בערבה יפה) משם עוד י"ב גודלין עד למעלה והוי עדיין הדר, מה שאין כן בכמוש כנזכר.

וגם יש חשש יבש דאהו פסול גם בדיעבד (כנזכר לעיל בסימן תרמ"ז שם) דזהו כל פעם כשהעת חם בסוכות ויחזיקו הלולב בכפל מים בסוכה מכל מקום כשזורח השמש, (או קצת שיש להם תנור להחם הסוכה כשישן בלילה שלא יהיה מצטער מפני הקור, וכן מהראוי), אז יבשו עלי הערבה עד שנפרכו קצת בנפורן בתוך איזה ימים, וכיון דהוי חשש בדיעבד גם כן על כן אין לזז מדברי הרמ"א להחליפם בכל יום.

(רק נריכין ליזהר שלא לזורקה לאחר הערבה שמסירין כיון דהיא עדיין כשרה והוקצה לז' ימים, על כן ימיחה שם בהסוכה במקום מולגע).

אך ביו"ט ב' אין להחליפה משום חילול יו"ט, כי ישירו עלים בין בהוצאת השנה והכנסת החדשה כמוכן, וזה פשוט:

[א] נתנו לו סתם וכו'. עיין מה שכתבתי בחנחת אלעזר (חלק ג' סימן פ') לענין נחינה בעל כרחך אם נותנו ומוחבו לתוך ידו בעל כרחך אתרוג ול' מינים אם יצא ידי חובתו, עיין שם:

[א] בליל יו"ט שני אומר קידוש וזמן אחריו מיד ואחר כך ברכת הסוכה (זו דעת הרא"ש וכן ראוי לנהוג), עד כאן לשון המחבר והרמ"א. והנה עיין בטורי זהב (סק"א) בשם הטור, והמרדכי בשם הראב"י דגם בליל ב' י"ל זמן באחרונה כמו יקנה"ז, אף על פי שהזמן אינו חוזר על הבדלה. וכן הביא בשם התרומת הדשן (סימן נ"ה) והרש"ל בתשובות (סימן פ"ד) והב"ח (ד"ה לתנחה) לנהוג כראב"י דב' הימים שויס בה דגם בליל ב' זמן באחרונה. וכן הביא המגן אברהם (בס"ד הסימן) בשם הב"ח, וכן מלאתי בתהרי"ל (הלכות סוכה בד"ה בליל ראשון וכו') שסיים שכן העיקר לבדך גם בליל ב' סוכה ואחר כך זמן שלא מצינו חילוק בין שני ימים ראשונים. וכן כתב בשו"ת רדב"ז חלק ו' סימן ב' (אלפים ש"כ), עיין שם. ועיין בתשובות נודע ביהודה קמא (חאו"ח סימן ל"ט) העלה גם כן סיומא דפסקא לבדך בליל שני סוכה ואחר כך זמן כמו בליל ראשון. ועיין בשו"ת מבשר לאברהם להגאון מהר"א מאומים ז"ל (קמא חאו"ח סימן פ"ג) שהחזיק בפלפולו כשיטת המחבר והרמ"א בה לשנות בליל ב' ולבדך זמן מקודם.

והנה ראיתי בביאור הגר"א על אורח חיים בזה שכתב, וזה לשונו: בגיל יו"ט וכו' דזמן עתה לא קלי אסוכה שכבר יצא מאתמול דלא גרע משעת עשי' שהרי נתכוין למצוה ולא דמי לאחר עשי'. ולא דמי ליקנה"ז, דהבדלה טעונה כוס ורחוי לסמוך לטורא פרי הגפן, ועיין ברא"ש. ועל כרחך צריך לומר כן, דאם לא כן תליא פלוגתא דאמי ורבא דיקנה"ז בפלוגתא דרב ורבב"ח כאן, ועיין טורי זהב ועיין מגן אברהם, עד כאן לשון הגר"א ז"ל. והנה מ"ש דמה שבירך אתמול ליצא בסוכה לא הוי לאחר עשייה, זהו דברי הרא"ש, (אך הרא"ש בחתם לא כתב זה רק גבי לולב כמו שנבאר להלן בעה"י). וגם מ"ש דיקנה"ז שאמי משום דהבדלה טעונה כוס כנזכר, זהו גם כן העתיק בקצרה מדברי הרא"ש, אך מה שהוסיף הגר"א להקשות על שיטת הראב"י והרש"ל והב"ח כנזכר לעיל דאם כן תליא פלוגתא דרב ורבב"ח בפלוגתא דאמי ורבא. הנה שותא דמר (הגר"א) לא ידענא ואינו מובן כלל, וכפי הנראה בעל כרחך שלא רשם זה רק להערה בעלמא בלי עיון כלל (בתחילת כבוד תורתו הרמה).

וקשה על דבריו, א') דמה בכך דתליא פלוגתא דרב ורבב"ח בפלוגתא דאמי ורבא, הא יכול להיות כן, ואין הכי נמי דכן פסקינן הלכה כרב (שבת ט, ב) דסוכה ואחר זמן היינו זמן בתחרונה בגיל א' לכולי עלמא, כדפסקינן לעיל (סימן תרמ"ג סעיף א'). וכן בפלוגתא דאמי ורבא (בתחילת קב, ב) פסקינן בגמרא שם כרבא (דזמן בתחרונה) יקנה"ז, ועיין שם בתוספות (ד"ה והלכתא), ולעיל בטור שולחן ערוך (סימן תפ"ג סעיף א'). ואם כן שייכים מכוונות להלכה כפסקא דידן גם שייכים.

ב') ואם תאמר דקשי ליה להגר"א למה לא אמרינן בפסחים שם בפלוגתא דאמי ורבא ליתא כתנאי או תא שמע מהך דרב ורבב"ח. זה איני, דלא שייך לומר כן רק בפלוגתא תנאים שיהיה אמי ורבא מחולקים בהם בשיטתייהו, אבל רב ורבב"ח אמוראי הינהו, (ומה דמתרצים כמה פעמים רב תנא הוא ופליג הוא רק מדוחק בשאין תירוץ אחר וכנודע), וממילא לא שייך להקשות כן דלימא כתנאי כנזכר.

ג') וגם לפי דברי הגר"א בעצמו, והוא מדברי הרא"ש, דשאני התם דיקנה"ז משום דהבדלה טעונה כוס, על כן צריך להסמיכה לברכת המבדיל לטורא פרי הגפן יותר, ועל כל פנים טעמא אחריני אית לכל אחד מהם, ואין לדמותם ולהקשות דיקנה"ז בדרך מה שמע מסוכה ואחר כך זמן כנזכר.

ד') ועוד תמוה גדולה, כי הנה בספר שערי רחמים שנדפס בווילנא דיני ומנהגי הגר"א ז"ל (מה שכתב מתלמידיו הגדולים ונדפס בהסכמת הבי דינא רבה דשם), במנהגי סוכות כתב בפירוש בזה הלשון גם בגיל שני מברך סוכה קודם זמן. והמי מילי סיתרא הינהו עם מה שכתב בביאור הגר"א כנזכר:

אמנם בחתם נשוב לדברי רבותינו הראשונים הרא"ש ז"ל שממנו המקור הלכה שפסקו רבותינו המחבר ורמ"א. וכדי לישב מנהגינו ומנהג תלמידי חכמים שבעולם, ובפרט הצדיקים מתלמידי בעש"ט ז"ע כדעת הפוסקים רבותינו המזכר לעיל דגם בגיל שני סוכה ואחר כך זמן. הנה נראה בעליל בעה"י גם בדברי הרא"ש מפורש שם בסוכה דהנה גבי ברכת שהחיינו על הלולב ביו"ט ב' כתב והר"ש מאויבר"א כתב בשם ר"י דעכשיו שנהגו לברך זמן בשעת נטילה אם כן צריך לברך גם ביום שני, דשמא יום א' חול הוא ולא יצא זמן לא נתקן לאומרו אלא בשעת נטילה או בשעת עשי' אפילו בחול, ואם לא אמרו בשעת עשי' ואמרו בחול לאחר עשייה לא יצא וצריך לאומרו בשעת נטילה. מיהו י"ל דשאני הכא דנטלו בשם מצוה לברך עליו, ועדיף טפי מנטלו בחול אחר עשייה, וכן נוהגין בחשכנו שאין מברכין

זמן על הלולב ביום שני, עד כאן לשון הרא"ש ז"ל. ולהלן (מו, ח) כתב הרא"ש להילכתא סוכה ואחר כך זמן, יש מן הגדולים שאמרו דגליל שני אומר זמן תחלה דזמן לא קאי אסוכה, דאפילו אם היה יו"ט ראשון חול יצא בזמן דסוכה ולפי סברת בני אוביר"א שחלקו בין בשעת עשייה בין לאחר עשייה קאי הזמן נמי אסוכה, (היינו כיון דבירך ביום ראשון לפי ספק יו"ט שני שהיה אז חול אם כן לא היה זה ברכה בשעת זמנו שהיה אז יום י"ד וגם לא שעת עשייתו, על כן צריך לומר יו"ט שני זמן גם על הסוכה). ורא"י, כתב שבכל פעם י"ל זמן באחרונה, דהא יו"ט שחל להיות אחר השבת מברך יקנה"ז אף על גב דזמן לא קאי אהבדלה. וי"ל דלא דמי, דהתם היינו טעמא משום דהבדלה טעונה כוס הילכך אין להפסיק בזמן בין טורא פרי הגפן להבדלה, אבל הכא אי סוכה לא בעי זמן גליל שני למה יפסיק בסוכה בין קידוש לזמן, דהא איכא אמורא דסברא ליה דאפילו גליל ראשון דסוכה בעי זמן סמוך לקידוש וקאי נמי אסוכה דבתריה ואם כן גליל שני אי סוכה לא בעי זמן לכולי עלמא ראוי לסמוך זמן לקידוש, עד כאן לשון הרא"ש.

וקשה טובא לכאורה דלמה דחה (הרא"ש) דברי הראב"י (בחילוק הנזכר דהבדלה טעונה כוס), ולא דחה דברי הר"ש מאיברא כמו שדחאן לעיל, גבי שהחיינו ביום שני בלולב לחלק דכיון דנטלו לשם מצוה אפילו אם לא הוי יו"ט אז יום א' הוי כשעת עשייה, ואם כן אין צריך לברך עוד הפעם ביום שני זמן על הסוכה כנזכר. ולמה הניח הרא"ש זה ולא חלק על הר"ש מאיברא בזה בסוכה, וחלק על טעמו של הראב"י מיקנה"ז, וכתב ומשמע מדבריו דזהו תלוי אי סוכה לא בעי זמן לכולי עלמא ראוי לסמוך זמן לקידוש, אבל לדעת הר"ש מאיברא בחמת סוכה בעי זמן עוד הפעם על כן י"ל זמן אחר סוכה ביום ראשון, (דאם לא כן הוי ליה להרא"ש לכתוב וכבר חלקנו על הר"ש מאיברא לעיל בזה), ומה חילוק שלא חלק בזה על הר"ש מאיברא גבי סוכה.

אלא ודאי החילוק נראה ומוסכר, דהתם הוי מעשה מה שנוטל הלולב לשם מצוה גם ביום ראשון, על כן גם אם אינו זמנו אז הוי שעת עשייתו, כמו אגודתו קודש יו"ט. מה שאין כן בישיבתו בסוכה בגליל ויום ראשון שאינו עושה שום מעשה, (ומה שאוכל ושותה בה דילמא לגל ואור קבעי אטו לא מיירי כשהזמן אם וחזו שכיח אז בימיהם במדינותיהם), אם כן לא הוי בשעת מעשה. ואם תאמר שאינו אז יו"ט (ביום ט"ו לדידן) הוי אז לא בשעת עשייתו ולא בשעת זמנו, ולא בשעת עשייתו, הגע בעצמך הנה למ"ד מצות ליהנות ניתנו אחד לקח לולב של הקדש בדאי מעל בלקיחתו, אבל אם ישב בסוכה של הקדש בדאי דלא מעל, כיון דלא עביד מעשה בגופה. (ואולי יש לומר גם בסוכה למ"ד מצות ליהנות ניתנו כיון דנהנה בישיבתה ובקיום מצותה י"ל דמעל, אך על כל פנים החילוק מובן בין עביד מעשה בלקיחת הלולב, לסוכה דלא עביד בגופה מעשה כלל). על כן שפיר לא חלק הרא"ש בזה על הר"ש מאיברא גבי סוכה, ואדרבה המאו בלי פלוגתא על סברתו ורק גבי לולב חלק עליו, וכחילוק שכתבנו, ואחי שפיר ונכון בעזרת השם יתברך:

והנה אל תשיבנו ממאן דאמר בעירובין (עו, ח), וגם בראש השנה (כח, ב), אלא מעתה היינו בשמיני בסוכה ילקה, והיינו ישיבתה כפירוש רש"י שם, דהא אנן מיתבי יתבינן, שזהו הי' קושית המקשה, והלא נראה מזה דישיבת הסוכה הוי מעשה, דזולת זה לא היו לוקין עליו, דהא הוי לאו שאין בו מעשה לא נחשב זה בין הך דלוקין, אפילו שאין בו מעשה ממש רק הגדת פיו כמו מימר וכיולא זהו לא שייך, דשאני התם כיון דבל תוסיף הוא שייך למצות עשה ודוגמתה, וכיון דמקיימין מצות סוכה בישיבה, כן הכי נמי הוי בל תוסיף גבה בחופן זה, וזה היה בקא סלקא דעתך

תרסה אתרוג אסור לאכלו בשביעי

סעיף א [א] אתרוג בשביעי אסור שהרי הוקצה לכל שבעה ואפילו נפסל אחר שעשה בו מצוה

נמוקי אורח חיים

דמקשה. ועוד כיון דכל תוסיף שייך לזקן ממרא, כמ"ש הרמב"ם (הלכות ממרים פ"ב ה"ט) דרק מה שמיקנו חכמים להוסיף בשר עוף בחלב וכיוצא זהו לא הוי כל תוסיף, אבל בשאר דברים שלא תיקנו חכמים (רובם ככולם) הוי זקן ממרא, והיינו בהוראת ובעקימת שפתיו בלא מעשה [ויש לעיין בשרי מגדים או"ח בפתיחה כוללת אות ל"ז]. אבל הכא שצריך להיות זמן או בשעת עשייה ממש הלולב או הסוכה קודם החג או בשעת מצותו, ואם אינו ביום הראשון יו"ט אינו אז לא שעת עשייה ולא שעת מצותו כנזכר לעיל, אז י"ל דשיבת הסוכה בלבד לא נחשב עשייה כמובן. וכן נראה מלשון הר"ן נדרים (מו, ב ד"ה אלא אמר רבא) שהקשה היכא דאמר ישיבת סוכה עלי מה הוי, הא דבר שאין בו ממש הוא. ותירץ באמר קונם סוכה וישיבתה עלי, עיין שם.

וגם אל תשיבנו מש"ס חולין (קלב ב), וכתובות (פו, ב) דאומרים לו עשה סוכה ואינו עושה מכין אותו עד שתצא נפשו, והרי דקרי ישיבתה בלשון "עשה". זהו לא קשה, די"ל דמיירי קודם החג או בחול המועד שיכול לבנות אז הסוכה, (וקמיירי דאין לו סוכה אחרת לישיבתה) כדי שיוכל לקיים בו מצותו, וזהו עשייה ממש. וביו"ט ממילא לא מיירי, דהא אסור לבית דין אז להכותו עד שתצא נפשו. (וצריך עיון האיך מיירי בלולב דהוא מן התורה רק בבית המקדש ז' ימים, ואיך מכין אותו עד שתצא נפשו ביו"ט א' שלא בבית המקדש שהוא יו"ט דאורייתא, ואסור כדברי רז"ל (יבמות ג, ב) יכול תהא רליחה דוחה שבת וכו'. וגם קודם החג לא שייך להכותו דהא יש לו עוד זמן ליטלו בחג. ודוחק לומר שמכין אותו מכות מרדות ערב סוכות סמוך לערב כשרואין שלא חפץ לקנות לולב ובי"ט לא ימצא). אלא ודאי פשוט דמיירי בחול המועד בשעת זמן מצותו ונמצא מכין אותו עד שתצא נפשו על מצוה דרבנן, ואין כאן מקומו להאריך. ועיין בה בכתובות שם (פו, ב) בתוספות ד"ה פריעת ב"ת וכו', דפליגו בה רש"י ותוספות אי כופין ומכין על מצוה דרבנן, עיין שם. הדרן לעיל על כל פנים עלה בעזרת השם יתברך בידינו לישב מנהגינו ומנהג אבותינו בסוכה ואמר כך זמן גם בליל ב' שיהי' גם כדברי הרא"ש כנזכר לעיל:

[א] **אתרוג בשביעי אסור שהרי הוקצה לכל שבעה.** נתפקחתי להלכה למעשה בחי שנכתב אז שהי' אנוס מליטול הלולב ואתרוג ביום ז' כולו, ונזכר (או שהי' לו אפשר) רק בין השמשות אם יטלו אז, [ופשוט בלא ברכה לספק ברכות להקל גם אם יטלו בשאר הימים בין השמשות (כשנכתב אז נאנס ביום) גם כן פשוט דלא יברך כנזכר]. והנה לכאורה מפורש זה בר"ן סוכה (מו, ב) דלכך אינו אסור (בארץ ישראל) אתרוג בשמיני, משום דלא איתקצאי לבין השמשות של שביעי, כיון דלולב בזמן הזה דרבנן בר מיוס ראשון, וספיקא דרבנן לקולא, עכ"ד הר"ן. ואם כן אין צריך ליטול אז בבין השמשות דז' כלל. אך זהו לדברי הר"ן, אבנם התוספות (בסוכה י, ב) דלא מירצו כן כהר"ן על מה דלא אסור האתרוג גם ליום שמיני בארץ ישראל משום דמוקצה מחמת יום שלעבר לא אמרינן רק בסוכה נאסר בשמיני, גם כן הואיל ואי איתרמי ליה קעודתא עתה בין השמשות הרי צריך לאכול בסוכה גם כשאכל ביום כבר והי' איתקצאי למצותו בבין השמשות גופי', מה שאין כן בלולב כשנטלו כבר ביום אין צריך ליטול, ומוקצה מחמת יום שלעבר לא אמרינן,

אסור כל שבעת ימים ובשמיני עצרת מותר ובחוצה לארץ שעושים שני ימים טובים של גליות

נמוקי אורח חיים

ובעל כרחך דלא סברא לי' להתוספות כתירוץ הר"ן. על כן י"ל דצריך ליטול מספק בין השמשות כנזכר לעיל, וכיון דסברא לי' כהמולל מאש למהר"י אלפאנדרי ז"ל (סימן י"ג) דבכל מצוה יש חזקת חיוב, ואם כן הוי גם במצוה דרבנן ספק דרבנן במקום חזקת חיוב, ואם כן צריך ליטול בין השמשות.

וגם י"ל על פי דברי המגן אברהם בהלכות שבת (סימן שמ"ב בר"ס הסימן) דשייך חזקת יום בערב שבת בין השמשות עם משיכה [ועיין מדבריו בהגהת אלעזר חלק ב' סימן מ"ז סהג"ה, ובהגהת אלעזר חלק ד' סימן כ'], ואם כן הכי נמי בין השמשות דסוף יום ז' שייך חזקת יום לחיוב דלולב ואין לומר דהוי קולא כשנוטל בין השמשות כיון שמטלטל הלולב בספק יו"ט, וכתבו התוספות סוכה (מז, ב ד"ה מיסב סלי') דבמ' לא יטול את הלולב כיון דהוא מוקצה ביו"ט. זה אינו, דהא בין השמשות לא שייך איסור טלטול מוקצה כנזכר שם (בסימן שמ"ב). וגם אם נאמר דמחוייב ליטלו בין השמשות משום ספק וחזקת יום שוב אינו מוקצה אז לטלטל וצריך ליטלו שפיר [ועיין מדבריו בשו"ת הגהת אלעזר חלק ד' סימן ל"ט, עיין שם היטב].

אמנם מה דפשיטא לן בזה לעיל דלא יברך בין השמשות, הנה יש לעורר ממ"ש בשאילת יעב"ץ (חלק ב' סימן ל"ה) ומובא בפתחי תשובה יורה דעה (סימן רס"ג ס"ק ג') דהיכא שנתעלם או נאנסו מלימול התינוק עד יום ח' בין השמשות, עדיף למול בין השמשות שהוא ספק שמיני ספק תשיעי, מלמולו שלא בזמנו בדאי יום, עיין שם שלא ביאר אם מברכין על המילה כשמלין אז בין השמשות. ונראה לי דמברכין, כיון דביאר שם שפיר בשאילת יעב"ץ כיון דספק יום ח' הוא וגם אם נאמר דהוא ספק לילה כיון דגם במל בלילה בדיעבד מהני, על כן י"ל דמברכין על המילה. וכיון שהוא מצות עשה דאוריתא ובין אם הוא יום אם הוא לילה (היינו כבר ליל ט') מכל מקום הוי מילה בדיעבד, ואם כן שפיר שייך לברך שם.

ואין לומר דאיה משמ"ם שבת (כב, ב) דאין לברך, דהא שם אמרינן דספיקא דדבריהם אין מברכין עליו, והיינו דמאי וכיולא, ולכאורה קשה אמאי דקאמר שם בגמרא ספיקא דדבריהם, הא הוי ספיקא דאוריתא (של טבל). וכתב במצות הרועים (ע' ספיקא דאוריתא אות כ'), וגם אין בעניותן בחיטורינו כמה פעמים (עיין שו"ת מהגהת אלעזר פ"ב סימן מ"ז) בעה"י, דהוו בעל כרחך לדעת הרמב"ם (הלכות מתנות עני פ"ע, ה"ב) דספק דאוריתא [להקל] אין התורה, ורק מדרבנן לחומרא, על כן קראו ספיקא דדבריהם, אבל באמת הוא ספיקא דאוריתא. ואם כן גם הכא במילה בין השמשות שהוא ספיקא דאוריתא מצות עשה דמילה, מכל מקום הוי אין מברכין בספק דאוריתא גם כן כנזכר. אך זה אינו, דהא גם שם הוא רק לחבי, אבל רבא סברא ליה רוב עמי הארץ מעשרין הן, וכן פסקינן (עיין רעבד"ם פ"ג ה"ו), ואם כן לא מטעם ספיקא דאוריתא רק משום שרוב עמי הארץ מעשרין, והוא רק מיעוטא דלא מעשרין, על כן אין מברכין על הפרשת דמאי, אבל על ספק דאוריתא יש לברך. וגם שאני במילה בין השמשות דהוא ממה נפשך מקיים מצות מילה, דגם במל בלילה הוא יוצא גם כן בדיעבד כנזכר לעיל.

אמנם [אם] יש לדמות זה הך דלולב בבין השמשות בסוף יום שביעי אם לברך גם כן, הנה יש לחלק דהכא המצוה בעצמותה רק דרבנן (לולב בשאר הימים), וגם לא שייך הך ממה

אסור אף בשמיני ומותר בתשיעי ואפילו חל להיות באחד בשבת ויש אוסרים בחל להיות בא' בשבת:

נמוקי אורח חיים

נפשך שכתבנו (מדברי השאילת יעב"ץ) גבי מילה, דהכא אם הוא בין השמשות ליכא אז כבר בגיל שמיני עברת אין מצותו עוד כלל ביו"ט שמיני עברת דאוריתא, וכיון דאנן בקיאין בקביעא דירחא וכמו דפסקינן, ממילא יהי' ברכה לבטלה, דהא אחדא ליה מצותו אם כבר הוא ליכא וספק ברכות להקל והמצוה גם כן הוא דרבנן. והגם שי"ל כדברי המגן אברהם המזכר לעיל לענין מזקת יום (והגם שפלפלנו עוד על זה בחידושינו מנחת אלעזר ובכמה דוכתי), וגם מזקת חיוב כמזכר והי' נוטה להחמיר גם לענין הברכה. מכל מקום לעומת זה נמצא ממ"ש הר"ן דאינו מחויב כלל ליטול בין השמשות. ודי לנו אם נאמר שיטול אבל בלא ברכה, דספק ברכות להקל:

והנה פשוט דלא מיקשי על דבריו אם נאמר שמחויב ליטול גם בין השמשות כשאכם אז נאנס ולא נטל ביום ז' ביום, ואם כן נאמר כיון דאיתקצאי לבין השמשות (בהאי גווונא בשלא נטל ביום כמזכר לעיל) יהי' איתקצאי ליום ח' (גם בארץ ישראל) כמו סוכה, ולא הוי מוקצה מחמת יום שלעבר רק בבין השמשות גופיה אם יתרמי ליה כן שלא נטל ביום. זה ליט, דבשלמא בסוכה אי איתרמי ליה בשעתא בבין השמשות י"ל שייך בכל אדם גם כשאכל ביום אם תאב לאכול אז בין השמשות על כן אז איתקצאי על פי זה גם לכל יום ח'. מה שאין כן בלולב כיון דאם נטל שחרית לולב היום אז שוב אין צריך ליטלו כלל בין השמשות, ורק כשאירע אותם אז שכחה כזה כשלא נטלו כל היום, זהו מילתא דלא שכיחא, וכשכיל זה לא שייך כלל לומר דאיתקצאי לכולי עלמא פן יקרה מקרה כזה. ואם אחד נאנס כמזכר לעיל ונטלו כדבריו, יש לומר דלאותו האיש בחמת איתקצאי לכל יום שמיני אגב בין השמשות (גם בארץ ישראל), וזה פשוט (ועיין בדבריו בנחנת אלעזר [אלא ד' פיגן ל"ל בר"ה ודאיתי בחו"ת דברי יעקב וכו'] עיין שם).

שוב ראיתי שהדבר נפתח בגדולים מהאחרונים ז"ל, כי הנה בפלתי (יורה דעה סיגן ק"ל) הוכיח מדברי הר"ן המזכר לעיל דספק דרבנן לקולא גם במקום דאיתחזק איסורא, דהא אתרוג אינו נוטל בבין השמשות דשביעי אפילו דאיתחזק מיובא, עיין שם. אולם החוות דעת (מיני ספיק ספיקא ס"ק כ') כתב דאין ראיה, כיון דבטלטול לולב הוא איסור דרבנן לא דמיגן טלטול דרבנן מקמי ספיקא, כמ"ש הרשב"א (סוכה מו, ב ד"ה א"ר יוחנן, ועיין ריעב"א שם) והר"ן (כב, ב מדפי הרי"ף ד"ה ר' יוחנן) בטעם מה שאין נוטלים לולב בח' מספק, מטעם דלא דמיגן טלטול דרבנן מקמי ספיקא וכו', עכ"ד החוות דעת [ועיין בספר מזקה רבה מ"ל או"ח הלכה מ"ד].

אולם לא הבנתי כלל דברי הגאון חוות דעת דמהו דמיגן למ"ש הרשב"א והר"ן ולא דמיגן מוקצה טלטול דרבנן ביום ח' ממש, אבל לא בין השמשות דהתחלת ח' דיש עליו מזקת יום דהוסענא רבה, (וכמ"ש המגן אברהם בסימן שמ"ב (פרש"ב הסיגן)), ועל כל פנים הוא ספק טלטול מוקצה דרבנן כיון דהוא אז בין השמשות ועדיין ספק יום שביעי, ועל כל פנים עדיף ספק העשה דרבנן שהוא עוד יום ז' וצריך ליטלו מספק הלא מעשה דרבנן דמוקצה, והוי כעין עשה דומה לא מעשה דרבנן, כנודע בשל"ה (מס' שבועות פרק נר מצוה ד"ה ערב שבת שכל לחיות בא"ד הסולא מתן בשבת) ומובא במגן אברהם (סיגן תמ"ו סק"ב בא"ד והשל"ה). ובפרט כה שיש ב' מזקות להמצות עשה דרבנן ליטול הלולב בשעת בין השמשות מזקת חיוב כמזכר לעיל, ומזקת יום עדיין כמזכר, מה שאין כן האיסור מוקצה

תרסו דיני סוכה ביום השביעי

סעיף א אף על פי שגמר מלאכול ביום השביעי שחרית לא יסתור סוכתו אבל מוציא הוא את הכלים ממנה מן המנחה ולמעלה ומתקן את הבית לכבוד יום טוב האחרון ואם אין לו לפנות כליו ורוצה לאכול בה בשמיני צריך לפחות בה מקום ארבע על ארבע לעשות היכר שהוא יושב בה שלא לשם מצות סוכה שלא יהא נראה כמוסיף: הגה ומ״ש רוצה לאכול בסוכה אחר המג אינו צריך לפחות בה דלא נראה כמוסיף רק ביום שמיני (מנהגים). ואם הוצרך לסעוד בשאר היום צריך לאכול בסוכה שמצותה כל שבעה [א] ובחוצה לארץ שצריך לישב בה בשמיני גמר מלאכול ביום השמיני מוריד כליו ומפנה אותם ממנה ואם אין לו מקום להוריד את כליו ורוצה לאכול בה בתשיעי אינו יכול לפחות בה מפני שהוא יום טוב ומה יעשה להיכרא אם היתה קטנה שאסור להניח בה הנר בשאר הימים יניחנה בה ואם היא גדולה שמותר להניח בה הנר מכנים בה קדרות וקערות וכיוצא בהם כדי להכיר שהיא פסולה ושכבר נגמרה מצותה:

תרסח סדר תפלת ליל שמיני ויומו

סעיף א ליל שמיני אומר בתפלה ותתן לנו את יום שמיני חג העצרת הזה: הגה ואנו נוהגין שא״א חג בשמיני דלא מצינו בשום מקום שנקרא חג אלא אומרים יום שמיני עצרת (מנהגים). [א]

נמוקי אורח חיים

הוא ספק בלבד וספק דרבנן לקולא. אבל ביום ח׳ (ממש) רק בזה כתב הרשב״א והר״ן דאין ליטול הלולב משום מוקצה, כיון דהוא ספק דרבנן (דלולב שבעה ימים), וגם הספיקא דיומא אינו, כי אנן בקיאין בקביעא דירחא, (מה שאין כן סוכה דאורייתא לכך מיתבי יתבינן כמנהג אבותינו). וגם שם קשה דהא מצינו בכמה דוכתי שהחמירו גם בספק דרבנן כמו מרור בליל שני דפסח ולברך עליו, כמו שכתבתי בזה במנחת אלעזר (פ״א סימן ט״ז) ובכמה דוכתי, ואם כן יש לומר שוב קשה דלא יהיה מוקצה ואינו מקצהו מדעתו, ואין כאן מקומו להאריך. ועל כן לא שנא דברי החוות דעת בדין השמשות (דתחלת ח׳ וסוף ז׳). ואם תאמר דקשה קושית הפלתי (על הש״ך) כנ״ל. אמנם באמת זהו רק לדעת הר״ן, אבל לדעת התוספות לא קשה מידי, ושפיר י״ל לדברי התוספות במקום דאיתחזק איסורא אסור, וגם זה כשלא נטל הלולב ביום צריך ליטלו בין השמשות דסוף ז׳ כנ״ל:

[א] ובחוצה לארץ שצריך לישב בה בשמיני גמר מלאכול ביום השמיני מוריד כליו ומפנה אותם וכו׳. עיין פרי מגדים במשבצות זהב (פ״ק ס״ז) שהקשה דלדידן הוא יום טוב שמיני עצרת אין מפנה ממנה ולמעלה לצורך תשיעי ומכין מיום טוב לחבירו, ותירוצו דחוק. וגם מה שכתב דכל קודם מנחה קטנה אין נראה שעושה לכבוד יום טוב שני, הוא אינו מסתבר. ולפלא כי לא שמעתי שינהגו כן (מה דסתם מרן המחבר בשולחן ערוך להלכה) אותן המזהירים לאכול בשמיני עצרת בסוכה כל היום (כמו שפסק מרן להלן בסימן תרס״ח) שיזהרו לפנות כלים מן הסוכה וכו׳, כמזכר לעיל ביום טוב שמיני עצרת:

[א] ובחוצה לארץ אוכלים בסוכה בלילה וביום. עיין מה שכתבנו בזה במנחת אלעזר (פלק ד׳ סימן ל״א) בלורך בעזרת השם יתברך:

ובחוצה לארץ [ב] אוכלים בסוכה בלילה וביום מפני שהוא ספק שביעי ואין מברכים על ישיבתה ומקדשים ואומרים זמן:

תרסט סדר יום שמחת תורה

סעיף א במקום שעושין שני ימים טובים ליל תשיעי מקדשין ואומרים זמן ולמחר מוציאין שלשה ספרים וקורין באחד וזאת הברכה עד סוף התורה ובשני בראשית עד אשר ברא אלהים לעשות ובשלישי קורא המפטיר כמו אתמול ומפטיר ויהי אחרי מות משה: הגה וקורין יום טוב האחרון שמחת תורה לפי ששמחין ועושין בו סעודת משתה לגמרה של תורה ונוהגין שהמפיים התורה והמתחיל בראשית נודרים נדבות וקוראים לאחרים לעשות משתה (טור) ועוד נהגו במדינות אלו להוציא בשמחת תורה ערבית ושחרית כל ספרי תורות שבהיכל ואומרים זמירות ותשבחות וכל מקום לפי מנהגו [א] ועוד נהגו להקיף עם

נמוקי אורח חיים

[ב] אוכלים בסוכה וכו'. אבל לא ישנים בסוכה בשמיני עצרת, דבשלמא גבי אכילה איכא היכרא דאינו מברך, מה שאין כן שינה דליכא היכרא, עד כאן לשון המגן אברהם (פ"ק כ') בשם המרדכי (סוף מסכת סוכה סימן תרע"ב). ועיין בשו"ת כתב סופר (אלק אורח חיים סימן ק"כ) מה שכתב בענין השינה בסוכה בליל שמיני עצרת, וסיים והעלה שלא ליישן, וכן ראיתי הלכה למעשה מעשה רב רבן של ישראל כ"ק אחמ"ו מאוה"ג זצ"ל לאחר סעודת קבע וירד משה מן הסוכה לדירת קבע וישן שם, והוסיף משה מדעתו ואכל מיד אחר שנכנס לחדרו ענבים ושארי פירות מינים ממינים שונים וכו', עד כאן לשונו בכתב סופר.

ומ"ש מה שהוסיף משה מדעתו שאכל מיד בביתו פירות וכו'. לא הבנתי והלא פירות ממילא אין מחויבין בסוכה כל ז'. ואם אשמעינן דבפירות שאין מברך עליהם ישב בסוכה על כן הקיל לאכלם בביתו מה שאין כן בשאר ימות הסוכה בסוכה, זהו פשיטא דבודאי הי' הגאון חתם סופר בכלל מי שחבת עליו ברכה אפילו מים שלא לשתות חוץ לסוכה כמבואר במחבר (לשון סימן תרל"ט סעיף כ') ומקורו ממתניתין (סוכה מ', ב'). ואם רצה בזה להראות היכר מהשם דבל תוסיף, שאלו הפירות אכלם אז בשמיני עצרת חוץ לסוכה, והלא גם בחג אינם מחויבים בסוכה ואינו מברך עליהם לישב בסוכה, על כן לא ידעתי כוונתו מה שכתב שם בכתב סופר:

[א] ועוד נהגו להקיף עם ספרי התורה וכו'. הנה לא כתב בזה רבינו הרמ"א מספר ההקפות, ובכל תפוצות ישראל נוהגים כעת לעשות שבעה הקפות, ומקורן מכתבי האריז"ל שכן כתב בשער הכונות שהאריז"ל דייק לעשות ז' הקפות גם במולאי שמיני עצרת שהוא שמחת תורה, מלבד ז' הקפות שעשו ביום, (וכתבתי מזה בחיבורי שער ישכר מאמר זמן שמחתינו בענין ז' הקפות של"ל החסידים ביום שמיני עצרת עוד יותר מקורו מהאריז"ל מליל שמיני עצרת, ואין כאן מקומו להאריך). אמנם הנה שמעתי בבירור כי בק"ק קראקא בבית הכנסת הישנה, ובבית הכנסת הרמ"א ז"ל, נוהגים לעשות בשמחת תורה רק ג' ותלי הקפות, ולכאורה הטעם אינו מובן (ובפרט למחלית הרביעי). ונראה פשוט דכמו שהביא בה הפרי מגדים (בפתל אברהם (סה)) שנוהגים להקיף האלמנר"א יש ג' פעמים, ויש ז' פעמים, עד כאן לשונו. וכן במחזורים הישנים האשכנזים נדפס שנוהגים להקיף אז ג' פעמים. ונראה שזהו גם כן מנהג קראקא

ספרי תורה הנמצאים בבית הכנסת כמו שמקיפים עם הלולב והכל משום שמצוה ונהגו עוד להרבות הקרואים לספר תורה וקוראים פרשה אחת הרבה פעמים ואין איסור בדבר (מנהגים ור"מ סימן פ"ד) עוד נהגו לקרות כל הנערים לספר תורה וקורים להם פרשת המלאך הגואל וגו' [ב] ובלילה קורים בספר תורה הנדרים שבתורה וכל

נמוקי אורח חיים

והקודמים עוד מגאונים הקדמונים הפוסקים ז"ל להקיף ג' פעמים, והפעם רביעית הוא המחליט שהולך עד הבימה ועולה על הבימה לקרות גם בליל שמחת תורה, וכמו שנזכיר בסמוך ואחי שפיר.

ושמעתי זה מקרוב רבו ממנהיגים הצדיקים, ובשקריהם ידועים, לפשוט טלפים, להתרחות כמו חסידים וגם חריפים, לשנות מעתה לעשות ז' הקפות גם בבית הכנסת הישינה הנזכר לעיל, ולא הניחו הקהל לשנות והלדק אחס, כי מי יהין זאת באחריה דמרן ורבנן רבותינו אשר מעולם הפוסקים אשר מפיהן אנו חיים ז"ע שהחפללו שם בבית הכנסת הישינה (וגם הרמ"א ז"ל לפעמים בחור מרא דאתרא), ונודע יושנה בערך תשע מאות שנה אשר גם ברכת הנותן ליעף כח לא יאמרו לפני העמוד בהסידור לפני הש"ץ שם כי נחיסדה הבית הכנסת עוד טרם נתפשטה הברכה ההיא בקרב החפולות. (ושמעתי מאדומו"ר סבא קדישא ז"ע משיגאווע שהחפלל שם בבית הכנסת הישינה בליל שבת קודש עם עולם גדול לאלפים, וגוה להשליח ציבור שלא לשנות כל דהו מהנהוג שם [אם כי הוא החפלל לעצמו גם שם נוסח ספרד הרגיל], וסיפר מעשה נורא על זה מבית הכנסת המהרש"ל ז"ל ז"ע בלובלין, ואין כאן מקומו להאריך. ואנן מה נעני אבתרייהו). ובפרט במנהג ז' הקפות אשר פשוט למבין כי גם רבינו האריז"ל אם היה נשאל על ככה אם לשנות בקראקא ממנהג רבינו הרמ"א ז"ל באחריה דודאי לא היה מסכים (בחייו ובדורו), ובפרט שאין משיבין את האר"י (הרמ"א) לאחר וכו',

ובפרט באחריה ועוד שאני רבותינו הראשונים ז"ל שם כנזכר, איך יעיז זבוב שורק קטן כנפיים בימינו, ה' יצילנו:

[ב] ובלילה קורים בספר תורה הנדרים שבתורה וכל מקום לפי מנהגו. הנה עד היום נוהגים כן בבית הכנסת הישינה ובית הכנסת הרמ"א ז"ל בקראקא לקרות בספר תורה בברכות (תחלה וסוף כל העולה) בליל שמחת תורה בהרבה עולים וקורין בנדבות וברכות שבתורה, וכן המנהג בבית הכנסת הגדולה דקהלת בריסק דליטא, אשר משם גם כן רבותינו הגאונים הקודמים ז"ל, (ומקובל מפי הגדה שם כי עוד רבינו הרא"ש ז"ל דרש בבית הכנסת דשם מדי עברו דרך בריסק), וכן נוהגים בכל מדינות פולין גם בבתי הכנסיות האשכנזים הישנים, ויש קוראים בפרשת ברכה ד' או חמשה גברי בליל שמחת תורה. אך במדינות אשכנז (כפי הנשמע) לא יקראו כלל בספר תורה בליל שמחת תורה.

והנה בבית המדרש הגר"א ז"ל בווילנא גם כן נהגו לקרות בספר תורה בליל שמחת תורה, והגר"א בעצמו עלה אז לתורה. ובספרי מנהגיו שנדפסו כתב בהגהות לעין בשו"ת גינת ורדים הספרדי (או"ח כלל ב' סימן כ"ב). ובאמת ליין כבר בבאר היטב בזה (פ"ק ב') לדברי הגנת ורדים אלו, ובאמת בגנת ורדים ברבר ופקפק מאוד על מה שנהגו לכפול הקריאות והעולים בשמחת תורה וגם לחתנים, ובחק מאוד לישב מנהגן של ישראל עין שם. אבל הוא מיירי רק מהקריאות ביום, אבל מהקריאות בלילה של שמחת תורה לא מיירי שם כלל, ולאמתי כבר תלמיד חכם אחד מחמיר

מקום לפי מנהגו עוד נהגו לסיים המורה אף על קטן העולה אף על גב דיש אומרים דדוקא מלמיד חכם צריך לסיים (מרדכי הגהות קטנות) מאן הזה שהחזן קורא אין לאוש (דברי עצמו) במקום שאין להם רק שני ספרי תורות קורין בראשונה וחלת הברכה ובשניה בראשית ומחברין ולוקחין הראשונה לעצמו של יום וכן עושין כל מקום דבעינן שלשה ספרי תורות ואין להם רק שתים (מצא כתוב):

נמוקי אורח חיים

הי׳ לעצמו שלא לעלות אז בליל שמחת תורה בברכה גם כשהיה במקום שקורין (שהוא רוב העולם שנהגו כן מימות עולם). אמנם הוא אומרא של שטות, וכי יוצא לעז ח״ו על רבינו הרמ״א אשר מפיו אנו חיים, ובני ישראל יוצאים מיד רמ״א כל תפוצות אשכנז ופולין, ואנחנו מבני מיהם הנגרים אחריהם בכל דבר חומר איסור והיתר, ואיך לא נסמוך על מה שכתב בזה הרמ״א המנהג לקרות בליל שמחת תורה, וכן נוהגים אחריו בעירו (בקראקא) ובבית הכנסת שלו, וכן בכל ערים ובתי הכנסיות הישנים של פולין כנזכר לעיל, (והגר״א בעצמו גם כן עלה לתורה אז בבית המדרש שלו כנזכר לעיל), ואיך יהרהרו ח״ו על רבותינו הפוסקים הקדמונים ז״ל, וכן אנא כל רבותינו האחרונים ז״ל (זכותם של כולם יגן עליו).

הן אמת שיש לכאורה לחלק גם על מה שנדחק לישב בגנת ורדים הנזכר לעיל, ומקורו מהריב״ש (סימן פ״ד) כמובא (בבית יוסף) [בדרכי משה (אות ב)], דשם מיירי בשחרית זמן קריאת התורה המיוחד מרבותינו חכמי הש״ס, אלא שמוסיפין בשמחת תורה לקרות כמה פעמים וכיונא, וכיון דקיימא לן בתחיתן בתגילה (פ״ד, מ״א) דמוסיפין עליהם (אבל לא פוחתין), וכן ביום טוב לדעת כמה רבותאתה, כמו שכתב הרמ״א (בסימן רפ״ג (בסעיף ה׳ וכ׳)), עיין שם. ושמחת תורה הוא יום טוב דמוסיפין עליהם אפילו שקורין כמה פעמים מה שקורא זה עוד הפעם, כמו שכתב בזה (וכן בסימן רפ״ג סעיף ב׳ עיין שם) דבשמחת תורה יהגו כן. וכן לקרות פרשת המלאך הגואל היינו בכלל שמוסיפין עליהן, אבל בלילה שאינו זמן קריאה כלל אין יברכו אז על התורה. אך אין להרהר ולשנות ח״ו מנהג רבותינו ואבותינו אשר מעולם, ובעל כרחך דהכי קיים להו עד חכמי הש״ס, דבליל שמחת תורה גם כן קורין, ומנהג ישראל תורה הוא, וכיון שתורה מצותה בלילה כמו ביום. ושמעתי מאחד שרצה לומר דמה שכתב הרמ״א דקורין בליל שמחת תורה, היינו בלא ברכה, והוא הבל לומר כן, וגם הרי המנהג עד היום שם בבית הכנסת שלו לקרות בברכה כנזכר לעיל. וכן כתב בשאל אברהם (להגה״ל מטשעטעס ז״ל) דכיון שנהגו לקרות בליל שמחת תורה בלבד אין משם על הברכה ויכולים לברך לכתחלה:

וכן ראיתי לעורר על מה שפקפק אחד על מנהג רבותינו ואבותינו הקדושים ז״ל לקרות הגשיא בספר תורה בי״ב ימי ניסן, וכן משנה תורה בליל הושענא רבה, וכן הקרבנות בי״ג מדות בלבד, ומובן ממילא בלא ברכות העולים כלל, ורצו לפקפק כי אסור לקרות בספר תורה בלבד בלא ברכה. וזה אינו, והיכן כתב זה כלל, ואם אחד רוצה ללמוד (ברבים) מתוך ספר תורה (כמו שמספרים מהגר״א ז״ל וכדומה) וכי צריך לברך עליה, ופשיטא שיולא בברכת התורה שחרית, רק בימים דתקנו קריאת ספר תורה בלבד מיקנו העולים בברכה, וזה פשוט, ואין כאן מקומו להאריך:

הלכות חנוכה

תרע דברים האסורים והמותרים בחנוכה

סעיף ב ריבוי הסעודות שמרבים בהם הם סעודות הרשות [א] שלא קבעום למשתה ושמחה:

נמוקי אורח חיים

[א] **שלא קבעום למשתה ושמחה.** הנה הטורי זהב (סק"ג) כתב בזה משום דבפורים הי' הנס מפורסם בהגלת נפשות על כן נתקן למשתה ושמחה שמתח עולם הזה, מה שאין כן חנוכה דאף על גב דהי' ישועה במלחמה, מכל מקום לא הי' הנס מפורסם רק בגרות, על כן קבעו להודות ולהלל כי אין זה שמחת עולם הזה, עכל"ה. וזה י"ל בדברי רש"י (בשבת כא, ב) מאי חנוכה, על איזו נס קבעוה עכל"ה. דבאמת יפלא לשון הגמרא מאי חנוכה, וכי לא ידעו מאי נס דחנוכה, על כן פירש רש"י שנסתפקו בזה על איזה נס קבעוה, אם העיקר על נס הגרות, או על נס הגלת נפשות שנמסרו רבים ביד מעטים וכו', וז"ש על איזו נס קבעוה. ועל זה מסיים הגמרא ולא היה ס להדליק אלא יום אחד והדליקו שמונה ימים (והיינו הזכיר רק נס דגרות, על כן קאמר) דעשאום יו"ט בהלל והודאה (בלבד, כיון שנתקן רק על נס דגרות), וכנזכר לעיל מהטורי זהב.

ולבאורה יפלא הרואה מיוסיפין ומראשונים ישמומם ויתפעל מאוד על גודל פלאות הנס אשר עשה ה' בהגלת נפשות ישראל מהיותם הרבים לאלפי אלפים, ובני תשמונאי היו רק י"ג אנשים, (כמ"ש רש"י בפרשת ברכה על הכתוב (דברים לג, יא) ברך ה' חילו וגו') ועמם מתי מספר מעט, וכמ"ש בהודאה מסרת גבורים ביד חלשים ורבים ביד מעטים וכו', ואין לך נס גדול מזה בהגלת נפשות ישראל, מה שאין כן בפורים שהיה מלובש בטבע יותר כמ"ש בספרים, ואין שייך לומר כדברי הטורי זהב דבחנוכה לא היה הנס מפורסם בהגלת נפשות רק בגרות, אבל בפורים מפורסם הנס בהגלת נפשות, והלא אדרבה כנזכר לעיל, [וגם הלא יומר הי' מפורסם הנס שלא כדרך הטבע בחנוכה י"ג אנשים שנלחמו במלחמה נגד כמה מאות אלפים אנשים עד אשר לא יתואר כלל בשכל הטבעי, מה שאין כן בפורים שהיה מלובש הנס בטבע וכנודע בספרים, ואין כאן מקומו להאריך].

ויש לחרן ולהטעים דברי הטורי זהב על פי דברי זקיני הלבוש בזה (סימן תר"ע סעיף כ'), אם כי הטורי זהב הקשה עליו, וזה לשונו: ובלבוש מילק ואמר כי בפורים הי' הגלת נפשות, ובחנוכה לא היה הגלת נפשות, כי היונים לא בקשו נפשות רק ההכנעה והעברת דת, ואין זה נכון דהא פירש רש"י בפרשת כי תצא (כב, ט ד"ה מיס) דגדול המתמיא את האדם יותר מההורגו, עד כאן לשון הטורי זהב. אמנם המעיין בלשון זקיני הלבוש יראה דלא קשה עליו קושית הטורי זהב, וזה לשון הלבוש: ומפני שלא נמסרו ישראל בחומו זמן וכו' להריגה כמו שהיה בימי המן, אלא שבאו האויבים עליהם למלחמה ולא בקשו מהם אלא ההכנעה ולהיות ידם תקיפה על ישראל ולהעבירם על דתם כידוע ממעשה דאנטיוכוס וכו', ואם היו ישראל מודים להם וכו' ומחרים לאמונתם חלילה לא היו מבקשים יותר, אלא שנתן השי"ת וגברה יד ישראל ונלחום, על כן נתקן להודות ולהלל, עכל"ה. והוא כסברת הטורי זהב כי לעומת הנס שהיה לדת מורמינו הקדושה נתקן רק שמחה רוחניות, ולא קשה מידי מה שהקשה הטורי זהב על הלבוש

הגה ויש אומרים שיש קצת מצוה בריבוי הסעודות משום דבאותן הימים היה חנוכת המזבח (מהר"ל מפרלא)

נמוקי אורח חיים

דהמחמיר את מבירו יותר מן ההורגו, דהלבוש אינו חולק כלל על זה מה שאמרו ז"ל בספרי (פי פנא פרע"ב ב) (וברש"י שם) דהמחמיר את מבירו יותר מן ההורגו, רק שכתב שהחג לזכר הנס הוא נתקן לעשות בו דוגמת הנס שנעשה בו ובאיזה ענין, כי אם הי' הנס וההצלה בעיני הדת "והרוחניות" אז צריכין הלל והודאה שהוא גם כן זכר "רוחני" להנס שנעשה בחינה זו. ואם נעשה הנס "בגשמיות" כגון הצלת נפשות בפורים, על כן הזכר לנס הוא עשייה גשמיות "משתה ושמחה", ולא קשה מידי מהך דהמחמיר את המדם יותר מן ההורגו, דגם אם הוא יותר מן ההורגו מכל מקום זכר הנס הוא מצין בחינת הנס אם ברוחניות או בגשמיות, וכיון שהיה בחנוכה הצלת הדת על כן נתקן בהלל והודאה וכמ"ש שם, ולא קשה קושית הטורי זהב.

ואדרבה על הטורי זהב קשה במה שכתב דבחנוכה היה הנס מפורסם רק בגרות כנזכר לעיל. ויש לתרץ דכונת הטורי זהב במ"ש בלשונו שם בתחלה לחלק הדברים בין הנס להצלה שהיה לענין רוחני תורה ומצות, או לענין גשמי כנזכר לעיל. ומ"ש שלא היה הנס מפורסם רק בגרות י"ל כונתו, כמ"ש הלבוש מה דגם שהיו מלחמות גדולות ונורלות (בגם דחנוכה) והצלה וישועות, עם כל זה אם היו מודים לעבודתם ח"ו לא היו מבקשים יותר מישראל, על כן סוף כל סוף עיקרו שמחה רוחניות על ידי שעמדו בנסיון ולא סרו לבבם (שאלית הפליטה) מה', ועל כן הוא מפורסם הנס של גרות שזהו לשמחה רוחניות גם כן כמו בלחון המלחמה בעד הדת שהיה גם כן שמחה רוחניות, (כן י"ל בעל כרחך כדי לתרץ דעת הטורי זהב דלא תקשי עליו כנזכר לעיל). וכיון שבאמת היה בחנוכה גם שמחה ונס לגשמיות מהמלחמה שנצלו ישראל כנזכר, על כן עושים גם סעודות שמחה גם כן (כדברי הרמב"ם (הלכות חנוכה פ"ג, ה"ג) והמהרש"ל (שו"ת מהרש"ל סוף סימן פ"ה)), רק המה טפל, והעיקר נתקן לגר חנוכה והלל והודאה. ועל כן שפיר כתב הטורי זהב (נמשך אסברתו דלעיל בחזו עין היה הנס כנזכר, ח"ש) שלא היה הנס מפורסם אז רק בגרות, היינו שהפרסום והעיקר הוא שמחה רוחניות כמה שהי' בגרות, והיינו כסברתו וכסברת הלבוש כנזכר. ולפי זה יש טעם וסמך לסעודות שעושים בחנוכה (דרך טפל) זכר לשמחה ונס של גשמיות שהיה אז גם כן כנזכר, (אבל פורים עיקרו נתקן למשתה ושמחה רק מחמת גם הצלת נפשות כנזכר). ובחיטורי שער יששכר (במאמר ימי פורים פות ט') כתבנו שם עוד מזה בביאור בחר מעוז צור על פי זה, ואין כאן מקומו להאריך בדרושים.

ועוד כתבנו שם, כי צריך עיון מש"ם שבת (כב, ט) ופסחים (קא, ב) בתוספות שם, נשים חייבות בנר חנוכה שאף הן היו באותו הנס, וכתב (ד"ה היו) התוספות בפסחים שעל ידי יהודית נעשה הנס בחנוכה, עיין שם. וכן כתבו התוספות במגילה (ד, ט), ועיין ברמ"ל (פיתון פר"ע פסיק ב') בשם הכל בו (דיני חנוכה ד"ה ונשים) והר"ן (שבת י, ט מדפי הרי"ף ד"ה שאף) שהתגים לאכול מאכלי חלב בחנוכה לפי שהנס נעשה בחלב שהאכילה יהודית את המויב, עכל"ה. וכש"ם שכתב שם פירש רש"י שגזרו יוים על כל בתולות הנשואות להבעל לטפסר תחלה, ועל ידי אשה נעשה הנס, עד כאן לשון רש"י ז"ל, (ועל ידי אשה כונתו בודאי ליהודית). ועיין בשטה מקובצת בגליון הש"ס דפוס ווילנא בערכין (ג, ט) בד"ה שאף הן היו באותו הנס, והוא מהרשב"ם בפסחים (קא, ב) דבחנוכה על ידי יהודית, וכן כתבו התוספות שם בפסחים בשם הרשב"ם,

ונוהגין לומר זמירות ושבחות בפעודות שמרבים בהם ומן הוי סעודת מצוה (מנהגים) יש אומרים שיש לאכול גבינה בחנוכה לפי שהנס נעשה בחלב שהאכילה יהודית את האויב (כל בו ור"ן)

תרעא סדר הדלקת נר חנוכה ומקום הנחתו

סעיף ה נר חנוכה [א] מניחו על פתח הסמוך לרשות הרבים מבחוץ אם הבית פתוח לרשות

נמוקי אורח חיים

[אם כי ברשב"ם שלפנינו לא נמצא לשון זה]. על כל פנים קשה לדברי הטורי זהב לשון הש"ס לפי זה מ"ש דנשים חייבות "בנר חנוכה" שאף הן היו באותו הנס, הלא אותו הנס חנוכה הוא רק הנס "דנרות", ולזה אין שייכות למעשה דיהודית שזהו היה רק מענין המלחמה ולא בנס דנרות, ומה זה שייכות לנס דחנוכה הא לזכר המלחמות לא נתקנו רק הסעודות ולא "נר" דחנוכה, ונריך עיון. ובעל כרחך לומר דשמי הנסים הנרות והמלחמות המה משולבות זה בזה וכחד תשיבי (ועיין שו"ת בית שפרים או"ח סימן שנ"ט עיין שם).

והנה ראיתי במור וקציעה (בסימן זה) שמולק על הטורי זהב במ"ש טעם לבטול מלאכה בנשים בחנוכה משום דהנס על ידי יהודית, והוא (במור וקציעה) כתב דהך מעשה דיהודית לא היו דברים מעולם במלחמות החשמונאים, ולא ראה או לא ידע (במחילת כבוד תורתו הרמה) כי לא לבד על הטורי זהב הוא מולק בזה, אלא מכחיש דברי רבותינו הראשונים ז"ל אשר מפיהן אנו חיים ובאמונת דבריהם אנו קיימים, הלא המה המפורש בפירוש הרשב"ם ותוספות בפסחים ובמגילה כאשר כתבתי לעיל, (וכן נראה מרש"י שבת כנזכר לעיל), דהנס בחנוכה על ידי יהודית. וכן בכל בו ובמ"א כנזכר לעיל. וכן על הפיוט האשכנזי ביוצר לחנוכה שפך חמתו על ככה במור וקציעה שם. ובאמת אין לנו אלא דברי רבותינו הראשונים והפוסקים ז"ל ובאמונת אומן באורם נראה אור עד נכון היום בטהרה בימינו, זכותם יגן עלינו, בכל עמינו:

[א] **מניחו על פתח הסמוך לרשות הרבים מבחוץ וכו'.** הנה מעולם ועד עתה ממהמי ולא זכיתי להבין מדוע לא יקיימו עתה המצוה כהיקונה להדליק בפתח בית מבחוץ משום פרסומי ניסא, וכפירוש רש"י בשבת (כא, ב), והלא כתב בפירוש גם במחבר בזה להלכה "ובשעת הסכנה שאינו רשאי לקיים המצוה", משמע דרק משום סכנה ממיתו מבפנים, והלא בעה"י בזה אין שום סכנה בחמינו ולמה לא יקיימו המצוה כהיקונה בתחלה וכמצותה להדליק מבחוץ. ורבינו הרמ"א כתב להלן בזה (סעיף ז) בזה הלשון ומיהו בזמן הזה שכולנו מדליקין בפנים ואין היכר לרשות הרבים כלל וכו'. והנה קשיא טובא, הא גופא למה כולנו מדליקין מבפנים שאין היכר לרשות הרבים בפרסומי ניסא כלל ולמה לא נעשה כהיקון חכמינו ז"ל מעיקרא. ואולי היה אז עוד בקראקא בזמן הרמ"א ז"ל עוד סכנת נפשות מהנכרים הנוגרים הפרחים שלא יכו את היהודים בקנאתם על דתם שיראו היהודים שומרים דת בפומבי להדליק נר חנוכה על השער ברחוב כידוע מצד היהודים בגלותן בימיהם אז, (אם כי גם עתה אולי גר ביותר הן בעניני המיונות והגזירות ותקרון הפרנסות וכיוצא), מכל מקום המצוה הזאת במקומות ומדינות שיוכלו לקיימה בלא מפריע למה לא ידליקו נר חנוכה מבחוץ כנזכר.

ושמעתי בשם זקני הגה"ק מה"ר נתן אלימלך ז"ל (בעל בני יששכר) שהיה לו עשתים (לאנטערנע) של כסף עם זכוכית מד'

הרבים מניחו על פתחו ואם יש חצר לפני הבית מניחו על פתח החצר ואם היה דר בעליה שאין לו פתח פתוח לרשות הרבים מניחו בחלון הסמוך לרשות הרבים ובשעת הסכנה שאינו רשאי לקיים המצוה מניחו על שלחנו ודיו וצריך נר אחר להשתמש לאורו ואם יש מדורה אין צריך נר אחר ואם הוא אדם חשוב שאין דרכו להשתמש לאור המדורה צריך נר אחר:

סעיף ו [א] מניחו למעלה מג' טפחים ומצוה להניחו למטה מעשרה טפחים ואם הניחו למעלה

נמוקי אורח חיים

לידיה, ובתוכה מנורת כסף להדליק נר של חנוכה, ומר כי מהיה לו לנורך בעת בילת גומל לדק שלא ידליקו מבחוץ, (ולאשר יהיה עוד בתחלה כדברי הרמב"ם (הלכות מלכים פ"ג ה"ב) כדברי שמואל (שבת קנא, ב) שאין בין עולם הזה לימות המשיח אלא שיעבוד מלכיות בלבד), ויש משם שיכבה הנר חנוכה מחמת הרוח המנשבת בחוץ, על כן עשה הכלי לאנטערנע הלא, עד כאן דבריו הקדושים. (והעשתים הלא היה מורשה לבנו הולא זקיני הרה"ק מה"ר אלעזר אבד"ק לאנלהוט בעל ספר יודעי בינה, ואחר כך נגנב ונשבר בימיו). ועל כל פנים גם בעל בני יששכר ז"ע (המפורסם בדקדוקי מלות שלו ובפרט במלות נר חנוכה בגודל עבודתו ותורתו זצ"ל) לא הדליק בו מבחוץ אם כי אז על ידי הכלי הלא יוכל להשתמר שלא יכבה מפני הרוח כנזכר לעיל, וטעמא בעי, ולריך עיון.

ונחזי אנן גם בזמן רבותינו חכמי הש"ס והראשונים ז"ל שהדליקו מבחוץ, (וגם כעת שמעתי כי בארץ הקודש רבים מדליקין מבחוץ כמנהגה מקדם), והנה הרוח מצוי ולא מבעיא למאן דאמר כבתה זקוק לה, אמנם למאן דאמר אין זקוק לה לריך שיתן בה שמן לכתחלה כדי שיעור שהדלק זמנו כדפסקינן להלן (סימן תרע"ה סעיף כ), וכיון שהרוח מצוי מבחוץ, בפרט בימות החורף, אם כן מה יועיל השמן כיון דקרוב לודאי שלא ידלק זמן מנהגו כיון שהרוח יכבנו. ויש לומר דהוא דמיא יותר למה דפסקינן בהלכות סוכה (סימן תרכ"ה סעיף כ) דהמושה סוכתו בראש הספינה אם אינה יכולה לעמוד בפרוח מצוי דיכבה פסולה אפילו אם היא מתקיימת, ואם כן גם כאן דלא יעמוד בפרוח מצוי דיכבה מבחוץ כנזכר. וגם יש לדמותו למה שפסק השמלה מדשה ותבואות שור (סימן כ"ה ס"ק י"ח) לענין כיסהו הרוח ונתגלה דאינו לריך לכסותו, דמכל מקום אין לכסות במקום המורפה והרוח שולט שיוכל להתגלות, ועיין מזה בדרכי משובה (סימן כ"ה ס"ק ס"ד). אם כן אימה על מה שלא הזכירו הפוסקים בנר חנוכה דמצותו בחוץ, והרי שם מקום המורפה לענין הרוח שיכבנו כנזכר, ולא כתב מזה בטור ושולחן ערוך, רק לקמן (סימן תר"ס) לענין שבת שמא יכבה על ידי הרוח בפמיחת הדלת, ועיין לעיל בטור ושולחן ערוך (סימן רע"ז סעיף ט), אבל לא לענין חנוכה בכל לילה כשידלקנה מבחוץ כנזכר. ואם תאמר שבאמת לריכים להדליק בפנים של זכוכית (כנזכר לעיל) מבחוץ כדי שלא יכבה, הא הוה ליה לרבותינו הפוסקים להזכיר מזה.

ואם תאמר שבאמת לריך להדליק מבחוץ בכלי זכוכית (כדי להשמר מכיבוי), יש לומר בדברי הלכות קטנות למהר"י מאגיז ז"ל (ועוד מגדולי אחרונים (עיין בפלתרם ישראל נגעים פ"ג מ"ג, סימן אות ד')) אם רואים זקן או תלמיד חכם דרך זכוכית, והכי נמי בנר חנוכה, יש להסתפק לפי זה כיון שנתקן "לראותן" בלבד אם הוי זה ראייה דרך הזכוכית, או דילמא כיון שרואין האור דרך הזכוכית הוי פרסומי ניסא, ולריך עיון:

[ב] מניחו למעלה מג' טפחים ומצוה להניחו למטה מעשרה טפחים ואם הניחו למעלה מעשרה טפחים יצא. הנה

מעשרה טפחים יצא אבל אם מניחו למעלה מכ' אמה לא יצא: הגה ואפילו לקחה כך לצוק והניחה למטה מעשרים לא יצא דהדלקה עושה מצוה (בית יוסף בשם תוספות):

סעיף ז מצוה להניחו בטפח הסמוך לפתח משמאל כדי שתהא מזוזה מימין ונר חנוכה משמאל ואם אין מזוזה בפתח מניחו מימין ואם הניחו בדלת עצמו יניחנו מחציו של כניסה לצד שמאל: הגה ומיהו בזמן הזה שכולנו מדליקין בפמים ואין היכר לבני רשות הרבים כלל אין לחוש כל כך אם אין מדליקין בטפח הסמוך לפתח ומכל מקום המנהג להדליק בטפח הסמוך לפתח כמו בימיהם ואין לשנות אלא אם כן רבים בני הבית שעדיף יותר להדליק כל אחד במקום מיוחד מלערב הגרות ביחד ואין היכר כמה גרות מדליקין ומכל מקום יזהרו שלא להדליק במקום שמדליקין הגרות כל השנה כי אז לא יהיה היכר כלל ואף כי אין היכר רק לבני הבית מכל מקום היכר קצת מיהא בעי: ובבית הכנסת מניחו בבותל דרום [או בדרום המנורה ומסדלן ממזרח למערב (פ"ה פיתן ק"ד בית יוסף)] [ג] ומדליקין ומברכין [בבית הכנסת] משום פרסומי

נמוקי אורח חיים

בסידור האריז"ל שסידר הר"ר שבתי ז"ל כתב (בכונת חנוכה) נר חנוכה סמוך לפתח בג' טפחים וכו', אבל למעלה מי' (טפחים) לא יצא, עד כאן לשונו. ותרי תמוהי מידברי מינשי, רבים וגם שלמים תמהו בעולם דהא צריך להיות בטפח (א) הסמוך לפתח, כמבואר בסמוך (בסעיף ז'). וגם מ"ש כי למעלה מי' טפחים לא יצא, הרי זה סותר לפסק המבואר בזה בשולחן ערוך דרק מצוה להניחו למטה מי' טפחים, אבל אם הניחו למעלה מי' טפחים יצא כנזכר לעיל. אולם בסידור שלי המוגה בכתב יד קודש מאמו"ר זצללה"ה ז"ע הגיה בזה שצריך לומר "סמוך לפתח למעלה מג' טפחים", וכצריך לומר, וכדלעיל שמניחו למעלה מג' טפחים.

וכן מה שכתב שם דלמעלה מי' לא יצא, הגיה שם שפיר כי הוא טעות סופר (בדלא בדפוס) דהרי מבואר בפרי עץ חיים במקורו "אבל למעלה מי' אין להניחה", עכל"ה. הרי כנזכר לעיל בשולחן ערוך דלמעלה מי' אין להניחה (לכתחלה), אבל בדיעבד יצא גם למעלה מי', וזה פשוט:

[ג] ומדליקין ומברכין (בבית הכנסת) משום פרסומי ניסא. עיין בשו"ת חכם צבי (סימן פ"ם) מה שהקשה על מרן המחבר שכתב להדליק בבית הכנסת. והמעיין יראה שקשה להבין קושייתו, דמ"ש כיון שהבית יוסף כתב (בסימן רס"ע ד"ה ותהגין) דיותר טוב שלא לקדש בבית הכנסת, וכן ממ"ש (בסימן תכ"ג ד"ה וכתב) שלא לברך אהלל ראש חודש, ואם כן למה פסק בכאן לברך על נרות בית הכנסת, עכתד"ק. והגם שתירץ בעצמו משום דהתם אולא ליה טעמא דקדושא דבי כנישתא משום דלא שכיחי אורחים בעת הלנים בבית הכנסת, מה שאין כן בנר חנוכה. אדרבה נתוסף טעם וצורך משום פרסומי ניסא (שכתב הכל בו) כיון שאין אנו מדליקין מבחוץ בימינו. עם כל זה נראה לו דוחק לתרץ כן, ובאמת טעמא רבה למרחב איכא, וגם מרן הב"י אינו סותר את עצמו, כיון שבכל הברכות סומכין הנשים במצות עשה שהזמן גרמא שמברכין על המנהג שנהגו כן וקבלוהו עליהם, כנודע מהתוספות, ואם כן בזה הבית יוסף בכל מקום מנהג ארץ ישראל אשר שם מקום כבודו והוראתו ז"ל, כן הבית בסימן רס"ע דיותר טוב שלא לקדש בבית הכנסת וכן הוא מנהג ארץ ישראל, עכל"ה. וכן בהלכות ראש חודש (סימן תכ"ג) כנזכר לעיל הבית דעות אם לברך על ההלל, וכתב שם מנהג ארץ ישראל שלא לברך. אבל בכאן כתב לברך על נר חנוכה משום שהמנהג בכל העולם גם בארץ ישראל כנראה

ניסא: הגה ומן מדס יוצא מגרות של בית הכנסת וצריך לחזור ולהדליק בביתו (ריב"ש סימן קי"ח) ונוהגין להדליק בבית הכנסת בין מנחה למעריב ויש נוהגין להדליק [ד] בערב שבת קודם מנחה (כל ס ומהרהס) אם רוצים למהר להתפלל לאחר שבירך השלים ליטר והדליק אחד מהן יוכל השמש להדליק הנשארים והשלים ליטר יתפלל (מהרי"ל):

תרעב זמן הדלקת נר חנוכה

סעיף ב שכח או הזיד ולא הדליק עם שקיעת החמה מדליק והולך עד שתכלה רגל מן השוק שהוא כמו חצי שעה שאז העם עוברים ושבים ואיכא פרסומי ניסא הילכך צריך ליתן בה שמן כזה השיעור ואם נתן בה יותר יכול לכבותה לאחר שעבר זה הזמן וכן יכול להשתמש לאורה לאחר זה הזמן: [א] הגה יש אומרים שבמן הזה שמדליקין בפנים אינו צריך ליזהר להדליק קודם

נמוקי אורח חיים

לברך, ומשום פרסומי ניסא בימינו כנזכר לעיל, ולא קשה מידי.

ולדינא בחמת הודה גם המכס לבי ז"ל בכתבו ובעצמו שם שאין נפקא מינה דכיון שאנו פסקינן ונוהגין לברך על הלל בראש חודש, ואם כן גם בנר חנוכה בבית הכנסת צריכין לברך, ועיין מה שכתב בזה בשערי תשובה (פ"ק י):

[ד] בערב שבת קודם מנחה. עיין מגן אברהם (פ"ק י) כשלא הי' מנין י' בבית הכנסת כשמדליק. ועיין בדבריו במנחת אלעזר (סלק ב' סימן פ"ח) באורך בזה בעזרת השם יתברך:

[א] יש אומרים שבזמן הזה שמדליקין בפנים אינו צריך ליזהר להדליק קודם שיכלה רגל מן השוק, ומכל מקום טוב ליזהר גם בזמן הזה. הנה שמעתי אחד מהאשכנזים המתנגדים שתמה על מנהג החסידים והצדיקים האדמו"רים, בראשם המה רבותינו וקדושים ז"ע, שהדליקו נרות חנוכה כמו ב' שעות אחרי צאת הכוכבים והוא הרבה אחר זמן שתכלה רגל מן השוק (שאינו רק חצי שעה אחר צאת הכוכבים). והגם שפסק הרמ"א בזה כנזכר לעיל דבזמנינו שמדליקין בפנים אינו צריך ליזהר להדליק קודם שתכלה רגל מן השוק, מכל מקום סיים כנזכר שטוב ליזהר גם בזמן הזה, ומי יחוש יותר ליזהר מהיות טוב מדרכי החסידות מאשר צריכין אנו הצדיקים והחסידים, והלא נראה שמתחילים עד שיבואו החסידים הגדולים אליהם כדי שיאמרו לפניהם תורה ויזמרו זמירות ועל ידי זה מאחרים הזמן, עד כאן דברי המגלגל הנזכר לעיל. אמנם בחמת השבחי זה כמה, הן אמת כפי ששמעתי מהזקנים היה זקיני הגה"ק בעל בני יששכר ז"ע נזהר להדליק מיד אחרי ערבית ממש בתוך חצי שעה לצאת הכוכבים, אך בניו הקדושים וכל גאוני הצדיקים רבותינו ועמם הגה"ק בעל דברי חיים ז"ע וכהנה רבים וגם שלמים הצדיקים ותמימים, הדליקו בכל לילה אחרי כמה שעות לצאת הכוכבים מרוב הכנות וכונות שהיה להם טרם המצוה הגדולה הזאת התגלות אור הגנוז.

ואם תאמר למה לא הביט עצמם מבעוד יום כדי שיוכלו להדליק בחנוכה שהוא טוב מצוה מן המובחר, זה אינו, כיון דעיקר התכלית מהדלקה שיהי' פרסומי ניסא, וכמו שכתב בזה המגן אברהם (פ"ק ה') שידליק כשהוא לילה ובני ביתו מקובלים יחד, וחזו ליחיד שצריך לבני ביתו, אמנם לממונה על הנטר וצריך ורוצה לקבע

שיכלה רגל מן השוק (ד"ע ועוד בשם מוספות) ומכל מקום טוב ליהר גם בזמן הזה. ומיהו הני מילי לכתחלה אבל אם עבר זה הזמן ולא הדליק מדליק והולך כל הלילה ואם עבר כל הלילה ולא הדליק אין לו תשלומין: הגה ובלילות האחרות ידליק כמו שאר בני אדם אף על פי שלא הדליק בראשונה (מלא כתוב בשם מהרי"ל ואגודה וד"ע):

תרעה שהדלקה עושה מצוה ולא הנחה

סעיף ג [א] אשה מדלקת נר חנוכה שאף היא חייבת בה אבל אם הדליקה חרש שוטה וקטן לא עשה כלום ואף על פי שהניחה גדול ויש מי שאומר בקטן שהגיע לחינוך מותר: הגה ולדידן דכל אחד מבני הבית מדליק בפני עצמו קטן שהגיע לחינוך צריך להדליק גם כן.

תרעח נר של שבת קודם לנר של חנוכה

סעיף א [א] מי שאין ידו משגת לקנות נר חנוכה ונר שבת יקנה נר שבת מפני שלום ביתו [ועיין לעיל סימן רס"ג סעיף ג'] ואם יש לו לשל שבת ואין לו לנר חנוכה ויין לקידוש היום יקנה לנר חנוכה משום פרסומי ניסא: הגה והוא הדין נר חנוכה קודם ליין הבדלה ועיין לעיל סימן רל"ו סעיף ה':

נמוקי אורח חיים

בלבם תוקפו של גם ולהתחזק באמונת אור התורה והמצות כאשר ביארו בספרים הקדושים, וצריכים פרסומי ניסא על ככה ברוב עם הדרת מלך מלכו של עולם להודיע מציאת אור אין סוף יתברך שמו לכל העולם, וכל המרבה הרי זה משובח באמירת דברי תורה על קוטב זה בפני השומעים בהדלקת נר חנוכה. על כן אם כותבו לשם שמים עד שילכו העולם לביתם להדליק נר חנוכה וכיוצא הסותרים מן השוק ויוכלו לחזור ולבוא לשמוע עוד נר חנוכה להאיר לנו מתוך חשכה בגלות החשוך והחל הלז, וזהו עיקר פרסומי ניסא, וכדאמרינן ביומא (פ, ב) מאי מצוה ברוב עם הדרת מלך, מכל שכן בזה דעיקר מצותו הוא משום פרסומי ניסא ברוב עם כנזכר, דטוב יותר להמתין עד שיבואו השומעים כיון שמדליקין בבית הוא רק למטרה זו כנזכר:

[א] אשה מדלקת נר חנוכה. אבל מדינא בעלה מוציא אותה, כדלעיל סימן תרע"א (סעיף ב'). ועיין בדבריו בשו"ת מנחת אלעזר (חלק ד' סימן ס"ט) על דבר השאלה בשה אכסנאית שרצתה להשתתף בפרוטה בנר חנוכה, והבעל הבית קידש אותה בזה שלא לקח ממנה הפרוטה, והוי כהיתר כרוך וכו', עיין שם:

[א] מי שאין ידו משגת לקנות נר חנוכה ונר שבת יקנה נר שבת מפני שלום ביתו. עיין בדבריו במנחת אלעזר (חלק ה' סימן ד' אות ט', בהגב יד) מה שהנחמי בצריך עיון מה דקשה טובא על מרן המחבר (בסימן רס"ג סעיף ג') בפסק הש"ס, היינו כרבא (בשבת כב, ב) דנר שבת עדיף מקידוש היום משום שלום בית, דהרי יוכל להתפלל ולקדש מבעוד יום מפלג המנחה ולמעלה ולאכול סעודתו מבעוד אור יום, דהא ממילא העני רגיל לאכול מבעוד יום קודם בין השמשות בכל יום בימות החול כדאמרינן בברכות (ג, ב), ולמה לא יהא כן בשבת שיגמור סעודתו עד שתחשך ואז ילך לישן וממילא אינו צריך לנר של שבת שהוא רק מוקדם מעלתו משום שלום בית שלא יכשלו בהליכתן מפני החשך כמבואר בפירוש רש"י בשבת

תרפא אין מבדילין בנר חנוכה במוצאי שבת

סעיף ב מדליקין נר חנוכה בבית הכנסת [א] קודם ההבדלה: הגה וכל שכן בביתו שמדליק ואחר כך מבדיל שהרי כבר הבדיל בבית הכנסת

נמוקי אורח חיים

שם, ובשולחן ערוך בנושאי כליו שם, ואז כשיחשך יהי׳ נגמר הכל כנזכר ויוכל לקנות יין ולקיים קידוש היום, עיין שם.

וגם מה קשה לפי מה שכתב המגן אברהם מה (סימן תרע״ט סק״ב), וכן נראה מלשון הרמ״א שם דידליק נר חנוכה בערב שבת מבעוד היום גדול, וכתב המגן אברהם דעל כל פנים יהי׳ מפלג המנחה ולמעלה, ואם כן יוכל להדליק אז נר חנוכה תיכף ומיד מפלג המנחה ולהתפלל ולקדש ולאכול קודם שיתחשך ולא יצטרך לנר שבת משום שלום כנזכר לעיל, ולמה לא יקנה לנר חנוכה כשאין לו על שמיהם (נר חנוכה ונר שבת), ונריך עיון. (ודוחק לומר דלא יהי׳ לו שהות כל כך להדליק נר חנוכה ולהתפלל ולאכול עד שיתחשך אז בערב שבת חנוכה שהוא מהימים הקצרים ביותר, ופלג המנחה אינו רק שעה וחומש לפי ערך שעות זמניות רק פחות משעה, וגם בין השמשות אינו גדול כמו בימות הקיץ, ואם כן אין זמן לגמור סעודתו עד שיתחשך. זה אינו, דהא יש זמן זה מפלג המנחה עד השקיעה קרוב לשעה, וגם אחר כך כמו חצי [שעה] אחר שקיעת החמה שעדיין לא יתחשך עד לאת הכוכבים).

ואין לומר דרבא דפסק כן (שם בשבת) דנר שבת קודם לא סברא לי׳ כהך דרב (ברכות מ, ב) דצלי של שבת בערב שבת, וכיון דאסור להתפלל של שבת ולקדש מבעוד יום אם כן לא יוכל לאכול סעודתו מבעוד יום, ומיושב קושיתן, וגם שם מ״ש במנחת אלעזר חלק ה׳ (עודנו בבתובים) כנזכר לעיל על קידוש היום ונר שבת דנר שבת קודם. זה אינו, דהא עדיין קשה על מרן המחבר דפסק זה הכא כן לענין נר שבת ונר חנוכה, וגם שם (בסימן רס״ג) לקידוש היום ונר חנוכה. והנה הוא פסק (בסימן רס״ז סעיף ב) כרב דמקדימין בערב שבת להתפלל ולאכול מבעוד יום, ולמה פסק בזה (ושם בסימן רס״ג כנזכר לעיל) דיקדימו נר של שבת משום שלום בית והא יוכל לאכול עוד מבעוד יום כנזכר:

[א] קודם ההבדלה. עיין טורי זהב (ס״ק מ׳ בסו״ד) מה שהאריך לבאר דצריכין להבדיל מקודם ואחר כך ידליק נר חנוכה. ובספר מור וקציעה בנה דייק וסולל ושפך השגתו האריך למעניתו על דברי הטורי זהב, והרואה שם יבין ושכיל כי אין כדאי בטעמיו להשיג על הטורי זהב בזה, ושפיר נהגינן כדברי הטורי זהב וגם כל העולם נהגו כן. ומה שכתב במור וקציעה במה שכתב (הטורי זהב) דאין שייך כאן מעלת אפוקי יומא דלא ליהוי עליו כטונא, שהרי כשידליק ממילא פורק מעליו עול שבת, ואיך תאמר שעדיין הוא בקדושת שבת ואין רבי׳ מיקנה״ז שאינו סותר לקדושת שבת בחמירת קידוש יו״ט, (דהרי יו״ט יוכל לחול בשבת עצמו כמ״ש הטורי זהב שם). אכן אחרי העיון וכו׳ עדיין סברת אפוקי יומא במקומה עומדת, ורבי׳ מיקנה״ז דהא ודאי לא סגי דלא אדליק, מקמי דמקדש על היום, שהרי חייב בהדלקת נר של יו״ט וכו׳, עד כאן לשון המור וקציעה.

ובמחילת כבוד תורתו הרמה זה אינו השגה כלל על הטורי זהב, דשאני מיקנה״ז הגם שהדליקו מקודם נר של יו״ט אבל רק האשה הדליקה שהמצוה עלי׳ (מג׳ מצות נדה אלה

תרפב דין על הנסים בחנוכה

סעיף א כל שמונת ימי חנוכה אומר על הנסים בברכת המזון בברכת הארץ ובתפלה בברכת מודים ואם לא אמר אין מחזירין אותו [ועיין לעיל סימן רל"ד סעיף ד' וה') ומיהו אם נזכר באותה ברכה כל זמן שלא הזכיר את השם אפילו נזכר בין אתה להשם חוזר: [א] הגה

נמוקי אורח חיים

הדלקת נר), והנעל הוא מקדש יקנה"ז ומוציא את בני ביתו, ואם כן אין זה סתרי אהדדי כל כך. מה שאין כן בנר חנוכה דנר איש וביתו הנעל מדליק, וכיון שהדליק כבר נעלמו נר חנוכה והבדלה גם כן רק הנעל מברך, (כדפסקינן בשולחן ערוך אורח חיים סימן רל"ו סעיף ח' ברמ"א דנשים לא יבדילו לעצמן משום שיש שפק אם נשים חייבות בהבדלה, עיין שם), אם כן אין שום הוכחה ודמיון מה שכתב במור וקציעה, ושפיר דברי הטורי זהב כנזכר.

וגם מה שהתמרמר ותלנו כל כך במור וקציעה שעל ידי ההבדלה מקודם נר חנוכה מאחרין זמן הדלקת נר חנוכה, כבר כתבתי לעיל (בסימן תרע"ב) דבני ישראל יוצאין ביד רמ"א שפוסק דבימינו שמדליקין בהבית אין נפקא מיני' בהזמן, והעיקר פרסומי ניסא הוא רק לבני ביתו והשומעים שהם שם מבפנים, אם כן בודאי יכולין ונריכין לעשות הבדלה מקודם נר חנוכה כנזכר לעיל:

[א] הג"ה, יש אומרים כששכח על הנסים בברכת המזון כשמגיע להרחמן יאמר הרחמן יעשה לנו נסים ונפלאות כשם שעשית לאבותינו בימים ההם בזמן בימי מתתיהו וכו', עד כאן לשון הרמ"א ז"ל. והנה נודע מה שהקשה על זה בבכור שור (שבת כא, ב ד"ה לאורים סימן קפ"ז), וכתב שלא לומר כן משום דקיימא לן (ברכות ט, ב) אין מזכירין, היינו שאין מתפללין על מעשה נסים.

ובזה תירצתי כבר לרב מובהק ותסיד אחד אשר שאל (כפי דבריו) לרבים וכן שלמים, ונתקשה מדוע לא יזכירו בחנוכה ופורים בברכת מעין שלש כלל מעין היום, ומדוע לא תקנו חז"ל בזה להזכיר כמו בראש חודש וזכרנו בזכרון טוב לפניך ביום ראש חודש הזה וכיוצא. והשבתי לו הנה מלבד כי כבר קדמו בזה לתרץ זקיני הלבוש (בסימן ר"ח סעיף י"ב) משום דעל הנסים ראוי להזכירו בהודאה דהיינו בתפלה במודים ובברכת המזון קודם ועל הכל דשם מזכירין הודאה, מה שאין כן בברכה א' מעין ג' שאין בה הודאה שראוי לסמוך להודאה כי אם מה שאומר ונודה לך וכו' ושם אין ראוי להפסיק כדי שיהי' לסמוך מעין החתימה לחתימה. והלחם חמודות (דברי חמודות פכ"מ ס"ק קל"ה) כתב על זה שהוא דוחק, ומירץ הוא כיון שלא מצינו להזכיר מעין המאורע כי אם בירושלמי (ברכות פ"ו ה"ח), ושם לא הוזכר חנוכה ופורים, ואפשר הטעם כיון שלא הוזכרו בתורה, עד כאן דבריו והובא בחתלית השקל (סימן ר"ח ס"ק י"ח).

עוד הנה נלע"ד לתרץ כי אנו רואים מדברי חז"ל שתוקנו בתחנה תכמים בלשון תפלה ונקשה מעין היום והמאורע בברכת מעין ג', כגון בשבת (בדרך תפלה) ורצה והחלינו ביום השבת הזה, או ביו"ט ושמחנו וכו', או בראש השנה (שנקרא יום הזכרו"ן), או בראש חודש וזכרנו בזכרון טוב לפניך ביום ראש חודש הזה, שהוא המפורש בתורה (במדבר ז, י) וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם וגו' והיו לכם לזכרון לפני אלקיכם. מה שאין כן בחנוכה ופורים אין

יש אומרים כששכח על הניסים בברכות המזון כשמגיע להרחמן יאמר הרחמן יעשה לנו נסים ונפלאות כשם

נמוקי אורח חיים

יאמרו, הלא בעל כרחך יתכן לומר מעין היום והמאורע בימי הנסים האלו בלשון "ותעשה עמנו נסים בימים האלו", וזהו לי אפשר משום שאין מתפללין על מעשה נסים, על כן לא תיקנו חכמינו ז"ל להזכיר בברכת מעין ג' בחנוכה ופורים כנזכר.

[ועוד י"ל לתרץ קושית הרב הנזכר לעיל לפי דברי התוספות בשבת (כד, ח) בד"ה מהו להזכיר וכו' שכתב דפשיטא לי' להש"ס דבתפלה יזכיר של חנוכה (על הנסים) בהודאה משום דתפלה בלבד הוא ואיכא פרסומי ניסא, אבל בברכת המזון שבבית ליכא פרסומי ניסא כולי האי, עד כאן לשון התוספות. ודייקו בלשונם הזהב (דליכא פרסומי ניסא) "כולי האי" בברכת המזון, היינו שאינו פרסומי ניסא הרבה, אבל פרסומי ניסא (מעט, ולא הרבה) שייך גם כן בברכת המזון, ועל כן פשטינן בגמרא באמת צריך להזכיר גם בברכת המזון בהודאה משום פרסומי ניסא, וזהו שייך רק בסעודה שמזמנים בלבד ובזימון על כל פנים, או הבני בית ביחד בסעודה כמו שנהוג שאוכלים ומברכים ביחד, וכמ"ש בשולחן ערוך הלכות סעודה, ועל כן הוי פרסומי ניסא, מה שאין כן בפת הבאה בכיסין ובפרט בפירות ענבים וכיוצא שאין הדרך כלל לאכול ביחד ואוכלים דרך ערמי כל אחד ביחוד, על כן לא שייך פרסומי ניסא בברכתן, על כן לא תיקנו להזכיר אז בחנוכה ופורים].

אמנם משועות יעקב (בתיקון זה) כתב לישב דעת רבינו הרמ"א נגד הבכור שור ז"ל, וחילוק דבנם שהוא מפורסם עד שהכל מכירין כי מאת ה' היתה זאת אז לא שייך לומר שאין מתפללין על מעשה נסים, כיון דאמרו במדרש (בראשית רבה פמ"ד, ד) דמנכין לו מזכיותיו שנעשה נס בעבורו ועל כן נתירא אברהם אבינו עד שאמר לו הקב"ה שכרך הרבה מאוד, ועל כן כשנעשה על ידו נס הידוע לרבים אז אין מנכין מזכיותיו, כי לעומת זה נתוסף לו זכות שנתקדש על ידו שם שמים להודיע מעלת השם יתברך ופעולותיו שנתגלה על ידי הנס, כי על כן י"ל בחנוכה הרחמן הוא יעשה לנו נסים כנזכר, והאריך בזה משועות יעקב והתפאר בזה שם.

אמנם עדיין צריך עיון והרבה יש להשיב על דבריו, דהנה מ"ש משועות יעקב שעל כן י"ל בחנוכה הרחמן יעשה לנו נסים וכו', ובעל כרחך הכונה שיהי' הנס מפורסם כמו אז יעשה לנו כמו כן בימים אלו, ובעל כרחך לא יתכן לומר שנתפלל שיהי' עת צרה ליעקב כמו שהי' אז עד שכמעט לא נשתייר מישראל שריד ופליט ח"ו מהמאמינים וירא'ים על ידי גזרות ורשעות ותחבולות היומים אשר נקבלו אז, כידוע (מדברי חז"ל והיוסיפין), עד שהקב"ה עמד בעדנו והצילנו ועשה לנו נסים גדולים כאלו. ואין לומר שלא נתפלל על הצרה הגדולה רק על נס הישועה בלבד, זה אינו, כי זולת זה לא יהי' נס גדול מפורסם כשלא יהיה הצלה מאשר נמי כשימסרו רבים (הקמים עלינו) ביד מעטים (מתוכנו), והיינו רבים הקמים עלינו במלחמה כנזכר, וזולת זה אינו נס מפורסם ושוב אסור להתפלל עליו וכשיהיה הצלה גדולה ונס גדול כמו אז בעל כרחך להתפלל להכמים בני ישראל בצרה גדולה כזו, וכן רשעים (הקמים עלינו שיקומו וילחמו עמנו וימסרו) ביד צדיקים (המעטים שיהיו בתוכנו), וזהו לא יתכן כלל כנזכר לעיל להתפלל. אלא בעל כרחך יתכן יותר לומר כתירוץ התבואות שור (בבכור שור) בכבודו ובעצמו מה שתירץ על

שעשית לאבותינו בימים ההם בזמן הזה בימי מתתיהו כו' (כל ט וכבר נתבאר סימן קפ"ז סעיף ד')

נמוקי אורח חיים

קושיותו וחילק בין גם ביחיד לגם לרבים, ליחיד אולי אינו כדאי לעשות לו גם על כן לא יתפלל על זה, מה שאין כן זכותא דרבים עדיף על כן יש להתפלל שיעשה לנו (בלשון רבים) כמו שעשה לאבותינו.

וכן חילק שם עוד בנכור שור בין גם של טבע העולם שמלחמות החשמונאים משמע שהי' נסים דרך טבע העולם, מה שאין כן להחליף נקבה שתעשה זכר הוא גם שלא כדרך הטבע העולם כלל, (על כן אין להתפלל עליו), עד כאן לשונו בנכור שור. הגם שעל זה החילוק יש לפקפק, דהא גם לחנוכה לא הי' כלל בדרך הטבע, גם המלחמות שיכבשו י"ג אנשים [כמו שפירש רש"י (בפרשת ברכה) על הכתוב (דברים לג, יא) ברך ה' חילו וגו'] נגד כמה מאות אלפים איך שנקבלו בפעם אחת, וכמבואר ביוסיפין, ואין לך גם גדול וגורא כזו היפך הטבע כמ"ש בספרים הקדושים, וגם בחיבורי שער יששכר (מאמרי חדשי כסליו מבת מאמר ימי אורה אות ל'), ועיין לעיל בדבריו (בסימן תר"ע). אבל על כל פנים החילוק הא' של הנכור שור (בין יחיד לרבים) שפיר נכון.

ועל כל פנים אינו כמ"ש השועות יעקב שהנכור שור דמה דין זה (לומר הרחמן יעשה לנו נסים), והלא הנכור שור לא דמה כלל הלכה זו של הרמ"א, רק הקשה עליה, ותירץ בעצמו שני תירוצים כנזכר לעיל, וממילא נשארו דברי ההלכה בקיומם ועמדם. וגם מה שכתב השועות יעקב ז"ל דעיקר הטעם שאין מתפללין על מעשה נסים כדי שלא יגכו מזכיותיו, הנה לא נראה כן בראשונים ז"ל שביארו הטעם משום שאין רצונו יתברך שמו (מעת בריאת העולם והוטבע ברצונו יתברך שמו בטבע העולם) לשנות מדרכי הטבע, וכדאמרינן מפורש בש"ס שבת (נב, ב) אמר לי' אביי כמה גרוע אדם זה שנשתנו לו סדרי בראשית שנפתחו לו דדין כאשה, זולת כשהוא ברצונו לשנות לעתים הנצרכים, אבל לנו אין רשות לבקש על ככה (רק כשהוא סכנה שבאו במצורה כבר אז בעל כרחך להתפלל על ככה). ולפי זה לא שייך כלל חילוקו של השועות יעקב מה שיש לו זכות שיעשה על ידו גם שיתפרסם כנזכר.

אולם נלע"ד עוד לחלק בזה, כיון שבחנוכה לא היה הנס רק למען הצלת הדת תורתינו הקדושה, כמו שביאר זקיני הלבוש ובטורי זהב (סימן תר"ע סק"ג), ועיין בדבריו לעיל שם מזה, כי אם היו מניחים את הדת ח"ו אז היו כל ההמון יוצים הרשעים מניחים את גופם מלחוס עמהם, וכיון שהוא הצלת הדת לא שייך לומר שאין להתפלל על מעשה נסים, שזהו רק לצורך גשמיות אין להתפלל לשנות הטבע, אבל לצורך התורה הקדושה בודאי זהו רצונו יתברך שמו גם לשנות כל עולמו שנברא רק בשביל התורה שנקראה ראשית, ובשביל ישראל שנקראו ראשית (סדר רבה דבראשית פ"ה), שישמרו ישראל התורה בעולם הזה, וכשאין שמירת התורה בפרט לרבים כ"י אז אינו צריך לעולם הזה וטבעו כלל, על כן שפיר מותר להתפלל גם אם הוא שינוי הטבע עולם.

וגם לא שייך להקשות מ"ש לעיל על דברי השועות יעקב דוכי נתפלל שיהיו כלל ישראל בסכנה גדולה כזו כמו שהיו בימי החשמונאים מקודם הנס, זה אינו, דלאו דוקא להצלה גדולה וגם מפורסם כזה שנתפלל, רק מפני שבכל דור ודור עומדים עלינו לכלותנו וכמעט בכל יום ויום והקב"ה מצילנו מידם, על כן נתפלל שיצילנו, ובפרט דת תורתנו, אשר על זה כל מגמתם (בכח

תרפה סדר ד' פרשיות

סעיף א ראש חדש אדר הסמוך לניסן שחל להיות בשבת קורין פרשת שקלים שהיא כי תשא עד ועשית כיור נחשת ומפטיר ויכרות יהוידע ומוציאין ג' ספרים באחת קורא פרשת השבוע ובשני של ראש חדש ובשלישי קורא מפטיר בפרשת שקלים [א]:

נמוקי אורח חיים

שרס הס"ס, כמו שפירש רש"י בפרשת ויצא (בראשית לב, כה ד"ה ויאבק איש), ואשר הוא הילר הרע שרצה להחטיאנו ח"ו) בכח גזרתם לבטל ח"ו התנהגות התורה מאתנו, כי על כן נבקש ישועה על ככה גם כשיצטרכו בכל עת שלא כדרך הטבע, כמאמרם ז"ל ביומא (פא, ב), הן הן גבורותיו והן הן נפלאותיו שה' בין שבעים אמים, בפרט שנאת הדת תורתינו הקדושה שאנו מתרחקים מהם, אשר אנו על ידי זה כקוף בעיניהם, וכמבואר במדרש רבה מגילה (פ"ת, ז) בתפלת אסתר להקב"ה, על כן זהו הצלה וישועה על דרך גם שנצטרך בכל עת, ועל זה מותר ומצוה להתפלל הרחמן הוא יעשה לנו נסים וכו', שנריכים לזה בכל עת, (ולאו דוקא כל כך בפרסום על ידי הצלת גזרות צורות ומלחמות כבדות ח"ו שהיו נגדנו בימי היוונים וכיוצא וכנזכר לעיל):

ומה שכתבנו בזה החילוק דבעניני הדת מתפללים גם על מעשה נסים, אם חומה הוא נבנה עלי' טירת כסף, ויש לישב בזה מה דכאן בחנוכה הביא הרמ"א זה לומר הרחמן הוא יעשה לנו נסים וכו', ובפורים (בהלכות מגילה סימן תרל"ג, סעיף ג') כתב ועל הנסים אם לא אמר אין מחזירין אותו, ולא הזכיר כלל מהך שיאמר הרחמן הוא יעשה לנו נסים, (ואף דשם תמיר לענין בברכת המזון בסעודת פורים ביום י"ד שנריך לחזור אם לא אמר על הנסים לדברי הטורי זהב שם ס"ק ב', ועיין שם במשבצות) והוא תמוה, הגם כי (בסימן קפ"ז (סעיף ד')) בהלכות ברכת המזון כתב אם שכח לומר על הנסים בחנוכה ופורים שיאמר הרחמן הוא יעשה לנו נסים וכו'. מכל מקום יש לומר דפורים אגב גרמא דחנוכה נקטינן שם, והא ראיה דבהלכות מגילה בפורים לא הזכיר כלל מזה רק בחנוכה כנזכר לעיל. ולפי דברינו ניחא דרק בחנוכה שהוא הצלת הדת יש לבקש גם על מעשה נסים, מה שאין כן בפורים שלא היה הצלת הדת רק הצלה גשמיות וגופניות (כנזכר לעיל מלבוש והטורי זהב), על כן אין להתפלל הרחמן הוא יעשה לנו נסים וכו' כנזכר. והגם שמקורו בכל בו (בהלכות ברכת המזון) כתב שכן יעשה גם בפורים, משמע דקאי על הרחמן הנזכר לעיל, מכל מקום הרמ"א שלא הביא זה בפורים יש לומר שפיר דסבירא ליה כן, ועדיין צריך עיון:

[א] **במגן אברהם** (בסוף הסימן) יש נוהגין בשנה מעוברת לקבוע תענית בכל יום ה' מפרשת שובבי"ם ת"ת וכו', עיין שם, ובפרי מגדים באשל אברהם שם. ומ"ש שם בפרי מגדים לענין חל ר"ח ויום ט"ו [שבט] ביום ה', אי אומרים הואיל ואידחי אידחי, וכנראה שזהו שייכות תענית שובבים (לתיקון היסוד) בתענית רק ליום ה'. ולא ידעתי מנין זה, ובהאר"ל נראה דכל יומא זמניה, היינו שיתענו בכל יום ויום מימי השובבי"ם לתיקון הנזכר לעיל. ועל כן נסתפקו החיד"א ז"ל בעבודת הקודש (בפרק שביר סימן ו' אות ק') ודעימיה אם אירע ברית מילה שהוא סנדק או מוהל בימים האלו, אם יותר טוב שיהדר אחרי מצות אלו לתיקון הנזכר לעיל בימים האלו ושיסב על הסעודה שעדיין עושים בשמחה (שבת קל, ב), או יותר טוב אז התענית. ולכאורה לא ידין הראה מה שנסתפקו בזה, דהא אפשר

הלכות מגילה

תרפו דין תענית אסתר

סעיף א [א] בחנוכה ופורים מותר להתענות לפניהם ולאחריהם:

נמוקי אורח חיים

לקיים שמיהם לעשות סעודה ביום הזה של הברית מילה, ולהתענות ביום אחר מימי שבוע זאת, דלמו דוקא ביום ה' מיוסד התענית לזה, (רק המנהג הוא שרמה הגאון המגן אברהם ז"ל רק ליום ה' וכן הוא המנהג הוקבע בלומות ליום ה' במדינות אשכנז הירמים). אלא שזה אינו, כיון דאותו יום אם עבר אין לו תשלומין ביום אחר, דבלאו הכי צריך להתענות אז בכל יום ויום כל ימי השבועות האלו. וכמו שתמה באמת בעבודת הקודש מה שנהגו להתענות רק בג' וה', ובהאריז"ל לא נמצא חילוק כלל בזה בין ג' וה' לכל ימי השבוע, עיין שם.

אלא מפני שלאבותינו הי' זה באפשר כמעט בנקל, כי הימים האלו קצרים משאר ימות השנה להתענות בכל יום ויום אז, מה שאין כן בגודל חולשת הדורות מיום ליום הולך ומתמעט כחם מרוב הצרות ר"ל, ועל כל פנים ראוי שלא יחסר המזג גם בדורנו להתענות בכל שבוע מהשבועות הנזכר לעיל יום אחד איזו שיובחר לו, היינו ששה תעניות בימי השובבי"ם (ששה שבועות) כדי שלא יחסר המזג הכוחה מהשובבי"ם מבואם (מפרשת שמות) עד נאחס (במשפטים), ובימי העבור עוד שני תעניות בפרשיות תרומה תצוה, והח"י יתן אל לבו בתיקון יסוד לדיק מ"י עולמים כן יהי רצון במהרה בימינו. ומהנכון איזו יום שיבחר לו ובכל שבוע ושבוע כיון שבלאו הכי אין אנו מתענים תעניות אלו בעבור בקריאת ויחל (כמו שנהגו האשכנזים), וכמו שכתבתי כבר טעמי ונימוקי בחיבורי דברי תורה מהדורא תניינא (אות פ"ב), עיין שם באורך. ואם כן אינו צריך לבוין שיתענו כולם ביום אחד כנזכר.

וגם נהגו כמה מהגדולים הקדושים מתלמידי תלמידי רבינו הבעש"ט זי"ע להתענות בשובבי"ם ביום ו' ערב שבת קודש, שהוא יום הששי כנגד מדת היסוד, ויש שטועמים בעת הדלקת נרות שבת קודש איזו דבר כדי שלא יכנסו לשבת כשהוא מעונה, עיין מדרש תנחומא בראשית (פיקון ג'), ובירושלמי תענית (פ"ב, הלכה י"ד), ובשולחן ערוך אורח חיים (סיקון רמ"ע סעיף ד'), ובדרמ"א שם. ויש שמתענים עד הלילה בשעת הקידוש, וכבר כתבנו בעזרת השם יתברך בחיבורי שער יששכר (מאמר לוח העשירי בחדש טבת אות ט') כי יש להם על מה שיסמוכו המתענים בשובבי"ם גם עד הלילה ליל שבת קודש כנזכר, כיון שהוא רק כתענית יחיד (שאין עושים אגליגו בעבור כנזכר לעיל) ולתשובה לחסידים ואנשי מעשה, וכבר כתבו בשולחן ערוך הלכות שבת (סיקון רפ"ם סעיף ג') שכמה חסידים ואנשי מעשה שהתענו בשבת, וכן כתב השל"ה הקדוש (מסכת רלאש השנה פרק נר מצוה ד"ה כ' בהרי"ל בא"ד ואפ"פ שאין נראה), ומכל שכן דלהתענות בערב שבת קודש ליכנס בשעה קלה לליל שבת קודש בתענית שאינו עינוי לחסידים ואנשי מעשה מבני מדע, בודאי מצוה ומותר לכתחלה כמו שבארתי שם בארוכה. ועיין בטורי זהב להלן (סיקון תרפ"ו סוף ס"ק כ') שכתב גם כן החילוק בין אנשי יחידי סגולה שמתענים בערב שבת כנזכר לעיל, דלא הוי כמתענה בשבת, משום דלעומת זה יאכלו בתאוה טפי בליל שבת, מה שאין כן לרוב העולם הוי עינוי, ואמי שפיר כדבריו:

[א] בחנוכה ופורים וכו'. עיין מגן אברהם (פ"ק ס') שהביא הך דש"ם (מסכת סנה, ח) משנכנס אדר מרבין בשמחה וכו'. ונשאלתי להקשות מדוע

לא הביא הרמב"ם (וגם המחבר, שדרכו בקודש לימשך אחרי הרמב"ם), הן דמשנכנס אדר מרבין בשמחה. והנה כבר נשאל על ככה הגאון בשו"ת חתם סופר (או"ח סימן ק"ס) והשיב דרב לטעמיה סברא לי' דכל החדש אב אסור ברחיצה ואבילות נוהג, וכמ"ש תוספות בסוף מגילה (לא, ב ד"ה ראש חדש), והיינו טעמא דדרש כמאן דאמר (תענית כט, ב) והשבתי חדשה (הושע ב, יג), דכל החדש נוהג אבילות, אם כן הכי נמי דרשינן לענין שמחה באדר והחדש אשר נהפך מיגון לשמחה להיות שמחה נוהג משנכנס אדר מרבין בשמחה, ואולי אסור בהספד ותענית ולכל הפחות מצוה לשמות. אמנם אנן קיימא לן כמאן דאמר בשבת שחל תשעה באב בתוכה נוהג אבילות, דדרשינן והשבתי שבתה ולא חדשה, וכמ"ש כל זה תוספות בסוף מגילה הנזכר לעיל, אם כן הוא הדין באדר לא דרשינן והחדש אשר נהפך, וכיון דלא דרשינן והחדש שוב אין לנו להוסיף שמחה אפילו בשבוע שחל פורים דשבתה לא כתיב בפורים. ולפי זה מה דתנן במתניתין (פ"ד מ"ו) משנכנס אב ממעטין בשמחה, ומייתי ליה רמב"ם (הלכות תעניות פ"ה ה"ו), היינו לענין שאין בונין בית חתנות ואטרנקי של מלכים, וכמבואר פרק קמא דמגילה (ה"א) גבי רבי נטע נטיעה בפורים, וזה לא שייך באדר מרבין שבונין ונוטעין, פשיטא כל השנה נמי ורק ביום פורים איתא להאי חידושא שאפילו במקום שנהגו איסור מלאכה מכל מקום בונין בית של שמחה, ומשום הכי לא הוי מצי לאחויי הך דרב משנכנס אדר מרבין בשמחה, עד כאן לשון החתם סופר ז"ל.

ודבריו תמוהין במחילת כבוד תורתו הרמה, כי הלא סוף כל סוף מביא הרמב"ם (שם) הך דמשנכנס אב ממעטין בשמחה, ובעל כרחך דסברא ליה הך לימוד דהשבתי חדשה גבי אב, ואם כן למה לא סברא ליה גבי אדר דכתיב (אסתר ט, כב) והחדש אשר נהפך מיגון לשמחה (כדברי החתם סופר הנזכר לעיל) דמשנכנס אדר מרבין בשמחה, ולא העלה החתם סופר בחירוצו מאומה כנזכר.

גם מ"ש החתם סופר לישב הך דהשמיטו דלמצי' נפשיה באדר למאן דאית ליה דינא עם נכרי משום דברית מזליה, משום למאן דאמר אין מזל לישראל (שבת קנו, ב), והוא רק ריעא מזלי' לאומות העולם היינו עמלק ומצרים, על כן פירש רש"י שם בתענית (כט, ב ד"ה משנכנס) דמשנכנס אדר וכו' משום דנפורים ופסח ימי נסים היו לישראל, ופסח מאי בעי הכא באדר, ועל כן משום דצריך ריעא מזליה דתרי אומי כנזכר לעיל, וכמו שאמרו חז"ל אף על פי שאין מיחוש יש סימן, והוא דאתחזק ב' פעמים, עד כאן דברי החתם סופר. הנה שגגה פלטה קולמסו, משום דשם (מחולין נה, ב) מפורש בגמרא אף על פי שאין מיחוש יש סימן והוא דאיתחזק "תלתא" זימני כמ"ש (בראשית מב, לו) יוסף אינו ושמעון אינו ואת בנימין תקחו, הרי מפורש דרק בג' זימני איתחזק בזה ולא ב' פעמים. וכן מפורש בירושלמי (שבת פ"ו הלכה ט') עיין שם. ואם כן (במחילת כבוד תורתו הדגול) נסתר כל בנינו בתשובתו כנזכר לעיל, דלא הועיל במ"ש בתרי אומי בפורים ופסח כנזכר:

ובביאור ורמז דברי רש"י ז"ל בתענית שם דנקט ימי פורים ופסח כנזכר לעיל, כתבנו בעזרת השם יתברך בחיבורי שער יששכר במאמריו לחדש אדר (אות י"), ומאמר השקלים (אות כ"ח), בארנו בזה בעה"י, ואין כאן מקומו להאריך בדברי אגדה ופרד"ס:

אמנם תשבתי בגוף הדבר למה השמיט הרמב"ם ז"ל הך דמשנכנס אדר מרבין בשמחה, על פי מה שכתבנו בשער יששכר (במאמר לחדש אדר אות כ') לתמוה על דברי הש"ס שם דהרי משנכנס אב ממעטין בשמחה מפורש שם בגמרא ופוסקים בחיזה דבר ממעטין, כגון משא ומתן ולא יבנה בנין של שמחה (עיין או"ח סימן תקנ"ז סעיף ב' ושאר שם).

תרפח דין כרכים המוקפים חומה מימות יהושע בן נון

סעיף ג כפרים ועיירות גדולות וכרכים שאינם מוקפים חומה מימות יהושע בן נון [א] קורין ביי"ד:

נמוקי אורח חיים

אבל משנכנס אדר מרבין בשמחה לא מפרש במה מרבין בשמחה, ונקטינן רק בדרך אגב כשם שנכנס אב וכו', והי' לו לפרש במה מרבין בשמחה. ואמרתי שם דאדרבה י"ל דזהו מכונת תכמינו ז"ל כי משנכנס אב ממעטין בשמחה, ומפרש במה ממעטין כדי שלא נסבור ת"ו (כי מצוה לקיים דברי חז"ל) להיות בעצבות גמור ומרה שתורה ר"ל, ובאמת לא זו הדרך מתלמידי רבינו הבעש"ט ז"ל והבאים אחריהם (ושצריך להיות גם אז באמת בלב נשבר ובכיות על הגלות ותורבן בית המקדש, אבל לא נעצב לגמרי כמתיאש ח"ו מן הגאולה, וכנודע בספרים הקדושים), והשמחה הוא חיוב מן התורה, וכתיב (דברים כח, מז) תחת אשר לא עבדת ה' אלוקיך בשמחה וגו', על כן בודאי אסור להיות נעצב לגמרי בתכליתו, על כן נקט רק באיזה דברים ממעטין בשמחה משנכנס אב, כדי למעט שבשאר דברים יתחזק בשמחה ובטחון בלבבו הנאמן לה' ומצפה לישועת הגאולה. אבל משנכנס אדר מרבין בשמחה נקט סתם כי מדה טובה מרובה, ובאיזה דבר שנוכל אז להרבות בשמחה מצוה איכא, וכל אחד ישער בלבבו ונפשו, ולא נקט פרטי הדברים לשמחה שאז היה ממעט אחריני איזו דברים ושהיה משמע רק באלו הדברים ירבה אז בשמחה, ובאמת מצוה בכל מה דאפשר להרבות בלבו ובעניניו בשמחה של מצוה ולקיים דברי תכמים, על כן נקטו סתם כנזכר, עד כאן דברינו בשער ששכר.

ולפי זה היה לכאורה מקום לתרץ דברי רבינו הרמב"ם שלא הביא הך דמשנכנס אדר מרבין בשמחה, כיון דדרכו בקודש להביא בספר הי"ד רק דינים והלכות את המעשה אשר יעשון, ולא בדברים התלויים בלב שיבינה בשמחה, כיון שלא אמרו חז"ל בפרטות כדת מה לעשות ברבות השמחה בחדש אדר בה. אך זה אינו, דהא הרמב"ם מביא בענין השמחה בהלכות יו"ט (פ"ו ה"כ), וכן בסוף הלכות איסורי ביאה (פכ"א הי"ט) בענין טהרת המחנה שידבוק בתורה שהוא אילת אהבים ואילת חן, כיולא עוד כמה פעמים במתק לשונו, ובפרט בהלכות דעות (פרקים ה-ג וה-ז) בעניני דיעות בני אדם דברים התלויים בלב, אם כן עדיין מיקשי למה לא הביא גם זה בכאן משנכנס אדר מרבין בשמחה, על כן עדיין צריך עיון:

[א] **קורים ביי"ד.** ופשוט דרק בי"ד צריכים לקרות אבל בט"ו (במקומות שאין שום ספק מוקפת חומה כפי הקבלה שבידיהם) אסור לקרות במגילה כשרה (בפרט בעשרה), וגם בלא ברכה, משום דהרי זה קורא למצותו בט"ו, והרי ולא יעבור כתיב (אסתר ט, כח), וכמ"ש המרדכי (רש מגילה סימן תרע"ה) (ומובא בטורי זהב בזה ס"ק ד') דלכך לא תיקנו ספיקא דיומא בפורים לקרות המגילה בט"ו גם כן משום ולא יעבור, ורק משתה ושמחה נוהג בשתי הימים, וכמ"ש הפוסקים והרמ"א, וכמו שבארנו באורך בעה"י בש"ת מנחת אלעזר (חלק ב' סימן ה') ובקונטרס שירי מנחה, ולקמן בזה (סימן תרל"ה), עיין שם. והיינו רק במשתה ושמחה נוהג בשני הימים גם לדידן, ובמשתה ושמחה לא שייך ולא יעבור, כמ"ש הר"ן (פ"ק דמגילה ג, ב מדפי הרי"ף סוד"ה מתניתין), ומובא בדברינו שם במנחת אלעזר. מה שאין כן במקרא מגילה פשיטא דשייך ולא יעבור כנזכר לעיל.

סעיף ו יום חמשה עשר שחל להיות בשבת אין קורין המגילה בשבת אלא מקדימים לקרותה בערב שבת וגובים מעות מתנות עניים ומחלקים אותם בו ביום וביום שבת מוציאין שני ספרים ובשני קורין ויבא עמלק ואומרים על הנסים [ב] ואין עושין סעודת פורים עד יום אחד בשבת:

תרצ דיני קריאת המגילה

סעיף יד הקורא את המגילה צריך שיכוין להוציא השומע [א] וצריך [שיכוין] השומע לצאת ואם

נמוקי אורח חיים

ועוד י"ל דשייך בל תוסיף כמ"ש הרא"שויס (רש"י עירובין לו, ב ד"ה ועוד היש, שלטי גבורים רא"ש השנה פרק ד' בשם ריא"ז) אין הוכר לעשות יו"ט שני הא מוסיף בשמוך ליה להזמן על דאורייתא. ותירצו משום ספיקא, ואחר כך משום הזהרו מנהג אבותיכם שמא יגזור המלכות גזרה וכו' (מלה ה, ב), והרי זה סייג לדברי תורה על כן ראוי לתקן חכמינו ז"ל ולא שייך בל תוסיף. אבל הכא כיון דאמרו בפירוש במגילה כדברי חז"ל ולא יעבור, ולא ראוי לעשות גם משום ספיקא דיומא דעיבורא דירחא, כל שכן במקום שאין ספק כלל מעולם, די"ל דעובר על בל תוסיף. ואם תאמר דאין זה מצוה דאורייתא רק מדברי קבלה, הנה הגע בעצמך אם אחד מוסיף מין ג' על ד' מינים בשאר הימים דסוכות דאינו רק מדרבנן עם כל זה י"ל דעובר בל תוסיף מדאורייתא. ויש לחלק דהתם עיקרו מדאורייתא הד' מינים, מה שאין כן הכא דאין עיקרו מדאורייתא. על כן צריך עיון בזה, ואין כאן מקומו להאריך). אבל על כל פנים מולא יעבור איכא איסורא, ודברי קבלה כדברי תורה, וכתבתי להוציא מדעת הטועים ומטעים, ה' יצילנו ויעזרנו בהברה בימינו אמן:

[ב] **ואין עושין סעודת פורים עד יום א' בשבת.** היינו כשחל ט"ו בשבת (בירושלים) עושין הסעודה ביום ג' לאחריו ולא בשבת, על פי דברי הירושלמי (מגילה פ"ל ה"ד), (מובא בבית יוסף בזה (ד"ה וכ' הר"ן)) את ששמחתו תלויה בבשר ודם יצא זה ששמחתו תלויה בשמים. וכן הוא לעיל (סימן תר"ע סעיף ג') לענין סעודת רא"ש חודש כשחל בשבת, ועיין בדברינו לעיל שם בזה (סימן תר"ע ס"ק ג' בד"ה והנה בלכתך בדרך הזה) לענין סעודת פורים שחל בשבת קודש אם יוצא במוצאי שבת קודש להשלמת היום, עיין שם.

ונפקא מינה גם לדידן בחוץ לארץ בני י"ד שנוהגין משתה ושמחה גם בט"ו (כנזכר לעיל בסימן תרל"ה ובדברינו בארוכה), ואם כן כשחל ט"ו בשבת צריך לעשות סעודה ביום ג', וכמ"ש בשו"ת עולת שמואל להגאון מהר"ש מפרלאג ז"ל (סימן ק"י), וכן נהגנו בעזרת השם יתברך.

אבל מה שנוהגים הבעלי הבתים שעושין (כשחל בזה) הסעודה במוצאי שבת קודש, י"ל דלא יצאו כיון דהוא סעודת פורים שעשאו בלילה. אך ל"ע (כמ"ש לעיל סימן תי"ט) אם אולי בבהאי גוונא מהני להשלמת היום. אמנם באמת התם בראש חודש (בסימן תי"ט) י"ל שקלא וטריא כנזכר לעיל אם יוצאים סעודת ראש חודש בלילה, מה שאין כן בזה מדינא דגם סעודת פורים שעשאה בלילה לא יצא ידי חובתו, שנאמר (אסתר ט, לא) את ימי הפורים, והוא הלכה פשוטה וברורה לכולי עלמא, על כן גם לאשלומי לא מהני בלילה, רק צריך להיות ביום ג' לאחר השבת כנזכר לעיל:

[א] **וצריך (שיכוין) השומע לצאת.** עיין מגן אברהם (פ"ק ס"ו) בשם תשובות הרשב"א

הקורא שליח ציבור מסתמא דעתו על כל השומעים אפילו הם אחורי בית הכנסת אין מדקדקין בטעיותיה ויש אומרים דוקא בטעות שהלשון והענין אחד כההוא עובדא דתרי תלמידי דהוו יתבו קמי דרב חד קרי יהודים וחד קרי יהודיים ולא אהדר חד מינייהו אבל טעות אחר לא:

נמוקי אורח חיים

ז"ל (סימן תפ"ז), ועיין שם בלבושי שרד (במג"ל סקט"ו) ויל מפרים (שם) מה שכתבו על זה. והנה מ"ש המגן אברהם דאם שמע ולא כיון בכל מיבה יצא, והיינו כונת[ו] בעל כרחך כיון פירוש המלות והענין, (דאם כונה לצאת ידי חובתו, די פעם אחת כשמכוין בתחלת קריאתו, היינו בשמיעתו שרוצה לצאת בזה ידי חובתו, ולא צריך בכל מיבה כלל וכלל, וזה פשוט). וכמו שהשיג בזה המגן אברהם על הב"ח בסימן תרל"ג (ד"ה ואם אין) שנראה מדבריו דהיינו כונה לצאת ידי חובתו, עיין שם.

ועיין בטורי אבן (רלאם השנה כח, ב ד"ה מאי לאו אם כיון לבו לצאת וכו') מ"ש בחילוק הכונה לצאת, או הכונה פירוש הדברים, ומעולם לא הבנתי בזה כיון דפסק דגם בחיסר לכוון בחיבה אחת בכונתה והיינו גם החיבה שמעכבת פירוש וקישור הדברים במגילה אם כן גם בפסוק אחד דינו כן וכל המגילה או רובה ככולה. נמצא דבר זר ותמוה כגון שאם מיד בתחלת המגילה נשוטט במחשבתו בכונת איזה ענין אחר בדברי תורה או במילי דעלמא עד שגמרו המגילה כולה או רובה, (כמ"ש דאין נפקא מיניה בין מיבה המעכבת לכל המגילה בזה כנזכר), וידע בבירור שהיה שומע כיון שלא היה שם דבר וקול אחר המבלבל ועמד סמוך להקורא אלא שפינה לבו לדברים אחרים לגמרי כנזכר, גם כן יצא, אם כן מה זהו שמיעה לצאת בה ידי חובתו, ואיך שייך לומר דזהו כונת שומע שיצא בה חובתה.

והגם שרבינו הרשב"א בתשובות הביא לזה ראיה (להחכם השואל) מלועז ששמע אשורית אף על פי שאינו מבין (כמו שהביא בזה המגן אברהם), מכל מקום יש לחלק משום דהלועז ששמע אשורית הגם שלעת עתה אינו מבין לשון הקודש מכל מקום אם כיון לבו ללשון החיבות אם ילמד אחר כך לשון הקודש יבין על ידי זה למפרע פירוש המלות. ב') כי כן איקנו לקרותה בלשון הקודש ונאמרה ברוח הקודש על כל מיבה ומות, על כן הלועז שאינו מבין לשון הקודש הנה קיימא לן (עבודה זרה ג, ב) דאין הקב"ה בא בטרוניא עם בריותיו, וכיון דאינו יכול ללמוד ביום ההוא (בזמן קצר) לשון הקודש על כן יצא ידי חובתו. מה שאין כן הכא שפשע בזה שמפנה לבו ומשוטט מחשבתו בכונת דבר אחר מה זהו נקרא שמיעה לצאת ידי חובתו. ודבר השכיח הוא אצל הרבה בני אדם במשך כמה פסוקים שיקרא הקורא בחיים והשומע התלמיד חכם משוטט לבו בדברי תורה (שאינם כונת פירוש פסוק זה), או הסוחר הטרוד במחשבתו בעסקיו ועמיו, על כן צריך עיון.

ובלבושי שרד (במג"ל סקט"ו) כנראה הרגיש ונשמר מזה, וכתב בזה הלשון אלא שכיון אזנו להקורא ואינו חושב מחשבות אחרות מסתמא שמע הכל ואינו צריך לכוין בכל מיבה בבירור, עכל"ה. נמצא כשחשב מחשבות ורעיונות אחרות אז בחמת לא יצא, ועדיין קשה דהוא דבר שכיח לחשוב כמה פעמים מחשבות אחרות אז בחמצע המגילה.

ואולי לטעם זה יועיל גם כן מה שהביא בשל"ה הק' (מסכת מגילה פרק נר מצוה ד"ה מצות קריאת) ובמשמי כלים בשולחן ערוך שיהיה לכל שומע (המדקדק במעשיו) מגילה כשירה אתו עמו בבית

סעיף יז מנהג כל ישראל שהקורא קורא ופושטה כאיגרת להראות הנס וכשיגמור חוזר וכורכה כולה ומברך: הגה יש שכתבו שנוהגין לומר ד' פסוקים של גאולה בקול רם דהיינו מיש יהודי וגו' ומרדכי יצא וגו' ליהודים היתה אורה וגו' כי מרדכי היהודי וגו' וכן נוהגין במדינות אלו (הגהות מיימוני פ"ח וכל בו ופטדרסם) והחזן מוחר וקורא אותן. עוד כתבו שנהגו המיוקות לגור גורת המן על עניים ואבנים או לכתוב שם המן עליהם ולהכותן זה על זה כדי שימחה שמו על דרך מחה תמחה את זכר עמלק ושם רשעים ירקב [ב] ומזה נשתרבב המנהג שמכים המן כשקורים המגילה בבית הכנסת (פטדרסם) ואין לבטל שום מנהג או לגעוג עליו כי לא לחנם הוקבעה (בית יוסף בשם א"ח)

תרצג סדר תפלת פורים

סעיף ב אומר על הנסים בלילה וביום: הגה ואם לא אמרו אין מחזירין אותו (טור) ואין אומרים על הנסים רק ביום ארבעה עשר [א] אבל לא בחמשה עשר (בית יוסף בשם אורחות חיים ומנהגים) ובגיל

נמוקי אורח חיים

הכנסת, שעל פי זה גם אם לא ישים לבו כל כך לכונת פירוש הדברים רק כשאומר הדברים מתוך פיו (מתוך מגילה כשירה) גם כשאינו מכוון בלבו כל כך אז לפי הדברים כפשוטן (רק יותר מכוון לכונות אחרות וזרות) מכל מקום אחי דיבור דהמגילה שקורא בפיו בלחש ומבטל מחשבה זרה היינו מה שפנה לבו לדבר אחר בעת קריאת המגילה כנזכר ודו"ק:

[ב] ומזה נשתרבב המנהג שמכים המן כשקורין את המגלה בבית הכנסת. עיין במגן אברהם (סקכ"ח) שמביא בשם קדוש זקיני הלבוש דבשעה שאומרים (היינו בשעה שקורא הקורא בלבוש כמ"ש בלבוש) מיבת המן, יאמר שם רשעים ירקב (משלי י, ז). ויש לתמוה ולא זכיתי להבין איך יפסיק בדברים אחרים (היינו באמירת שם רשעים ירקב) באמצע קריאה המגילה, והלא פסקינן לקמן (בסימן תרל"ג סעיף ב') דאין לשוח בעוד שקורין אותה, וכן לעיל בסימן זה (סעיף ה'), ועיין שם במגן אברהם (סק"ז) בשם הבית יוסף דהשומע גם בדיעבד לא יצא אם הפסיק.

ואולי יש לומר על פי שכתב בשו"ת מהר"ם שיק (סלו"ח סימן נ"ח) לענין עמית ברוך הוא וברוך שמו בברכה שיוצא בה השומע, דיש לומר כמו מין במינו אינו חוצץ ויוכל לענות ברוך הוא וברוך שמו [ועיין בדבריו במנחת אלעזר ח"א סימן כ']. מכל מקום אינו דומה בזה, כיון דשומע כעונה, ואם יאמר בכל עת שקוראין המן שם רשעים ירקב הוי כאלו משנה לשון הפסוקים בכל עת וכאלו קורא בכל פעם סמוך לחיבת המן שם רשעים ירקב, וזהו שינוי גדולה בקריאי ויש לומר דלא יצא, וגם לא נהגו כן כלל לומר שם רשעים ירקב, (רק להכות קצת ברגל לרמז בכל עת להכאת המיוקות כשמזכירים שמו לקיים מנהג ישראל מדרשת חז"ל (אסתר רבה פ"ו, ד), ומדקדקים שלא להפסיק בפה באמירת הנזכר לעיל). ושמעתי בלחש מאאמו"ר הגה"ק ז"ע שהיה אומר אחר קריאתו ויתלו את המן וגו' וחמת המלך שככה, היה אומר בלחש "כן יאבדו כל אויבך ה'" (שופטים ה, לא), והגיד לי כי זה מנהג אבותיו הג' הקדושים ז"ל דור אחר דור. אבל זהו כמו בקריאת שמע שמותר לענות בין הפרקים ומפני הכבוד, וגם הכא הוי לצורך והוא במקום פתוחה ולא חמיר מקריאת שמע, מה שאין כן לענות ולהפסיק בכל עת באמצע הפסוק כשקורים המן בודאי יש לומר דהוא הפסק, ולריך עיון:

[א] **אבל לא בט"ו.** עיין במגן אברהם (סק"ח) דאם אמר (על הנסים) בט"ו אין מחזירין אותו, ועל כל פנים לא הוי הפסק כיון דימי

ארבעה עשר אף על פי שלא קראו המגילה עדיין אומר על הנסים בתפלת ערבית (הגהות מיימוני פרק ב').

תרצד דין מעות פורים לעניים

סעיף א חייב כל אדם ליתן לפחות שתי מתנות לשני עניים: הגה יש אומרים שיש ליתן קודם פורים [א] מחצית מן המטבע הקבוע באותו מקום ובאותו זמן זכר למחצית השקל שהיו נותנין בחדר ומאחר ששלשה פעמים כתיב תרומה בפרשה יש ליתן שלשה (מרדכי רש פ"ק דיומא) ויש ליתנו בליל פורים קודם שמתפללים מנחה (מהרי"ל) וכן נוהגין בכל מדינות אלו ויש ליתן ג' תנאי גדולים במדינות אלו כי אין מטבע ששם

נמוקי אורח חיים

הנסים הם, ועיין במור וקציעה (הובא בדברינו בקונטרס שירי מנחה הוספות למנחת אלעזר ח"ב סימן ה') מה שחמה למה לא יאמרו לכתחלה על הנסים בט"ו גם לדידן, עיין שם דעתו לומר כן. וכן שמעתי בשם מו"ז הה"ק מוהרי"א ז"ע (בעל היכל הברכה) מקאמארנא שהיה אומר על הנסים בשושן פורים בתפלה בלחש, וכשהיה אז מתפלל לפני העמוד אז בתפלה בקול לא אמר, (מפני שהוא נגד פסק השו"ע כמזכר לעיל לא רצה לפרסם בצבור בקול ולכתחלה). וכן שמעתי כמדומני עוד מקדושים אשר בארץ ז"ע שאמרו על הנסים בתפלה בלחש בשושן פורים.

אך עומד לנגדינו (מה שכתוב בשער הכונות) דברי רבינו מה"ר חיים ויטאל ז"ע, ובנו מה"ר שמואל ויטאל ז"ע, שהעידו בשם רבינו האר"י הקדוש ז"ע שבנפת ת"ו, וגם מה"ר חיים ויטאל בדמשק לא אמרו על הנסים בט"ו. ומה שיש לדקדק איך שמע מהאריז"ל מה היה אומר בתפלה בלחש, כיון שלא השמיע בודאי לאזני אחרים ת"ו וגם לא לאזני עצמו (וכמבואר בדבריו לעיל סימן תקפ"ב, עיין שם). וגם לא כתוב שם שהיה אומר לנהוג כן, אך שהעידו מה שראו היינו שומעים את הקולות מהאריז"ל (שלא היה אומר על הנסים בט"ו כמזכר לעיל). יש לומר כמו שכתבתי בדברי תורה מהדורא תניינא (אות ס') דהיינו בתפלת חזרה שהתפלל לפני התיבה, וכמבואר שם באורך. והשתא דאתית להכי יש לומר דגם האר"י ז"ל לא רצה לעשות בפרהסיא נגד הלכה הפסוקה הנהוגה, ובתפלת לחש הי' אומר על הנסים, רק בתפלתו בקול בצבור לא הי' אומר בפרהסיא מטעם המזכר.

וראיתי עתה בחשל אברהם על אורח חיים (להגה"ל מפטשלטש ז"ל) דאם אמר על הנסים (בפרוש) בשושן פורים הוה לי' כמזכיר מאורע אחר וחוזר לרחם, וכמו שמזכיר גשמים בקיץ, עד כאן דבריו. וזה אינו במחילת כבוד תורתו הרמה כמובן, דזה אינו דמיון לגשמים בקיץ וכיוצא, ולא הזכיר שם מדברי המגן אברהם המזכר לעיל, ובודאי נכון כדברינו המזכר.

שוב הראני חכם אחד נ"י מפורש במהרי"ל (הלכות פורים) ביום שני אומר על הנסים (היינו ביום השני דפורים), עיין שם. הגם דכתב שם בהג"ה במוסגר מתלמידיו בזה אנו לא נוהגין לומר על הנסים רק ג' פעמים ערבית שחרית מנחה, דהיינו רק ב"ד, מכל מקום רבינו (מהרשומים רבותינו מאשכנז) מהרי"ל ז"ל כתב לומר על הנסים גם ביום השני, היינו ט"ו. ולפלא כי לא הביאו זה כלל ממהרי"ל בספרי הפוסקים רשומים ומחרוצים:

[א] **מחצית מן המטבע הקבוע.** עיין מה שכתבנו בזה באורך בעזרת השם יתברך בחידושי שו"ת מנחת אלעזר חלק א' סימן ל', עיין שם:

מחלית עליה מלבד זו ובמדינות אוסטרייך יתנו ג׳ חלי ווינ״ר שנקראו גם כן מחלית וכן לכל מדינה ומדינה ואין חייב ליתנו רק מי שהוא מבן עשרים ולמעלה ויש אומרים שנותנים מחלית השקל לצדקה מלבד ג׳ מחלית אלו ואין נוהגים כן

תרצה דיני סעודת פורים

סעיף א [א] הגה מצוה [ב] להרבות בסעודת פורים (טור) ובסעודה אחת יוצאים (מרדכי סוף פרק קמא)

נמוקי אורח חיים

[א] **מצוה להרבות בסעודת פורים וכו׳.** עיין בברכי יוסף (אות ח׳) ובשערי תשובה (סק״ח) בשם קדוש אחד מכתב יד ואם עשה סעודת פורים בלא לחם יצא, ובעמיה לא כ׳, והמה בכתובים ולא יצאו האהלה ובפרט לאורה (של עולם) זו תורה. ולפענ״ד לא הבנתי במחילת כבוד תורתו הרמה דא׳ קדוש מדבר ז״ל לא ידעתי מאן מיהו, דהנה לכאורה קשה על הברכי יוסף דהמה הדברים בשם כת״י ספר אחד, וזהו מפורש במגן אברהם (סק״ט) בזה דאין חיוב לאכול פת בפורים. אך באמת לא כתב שם המגן אברהם להחלט כלל, רק כתב לאשר מעיקר הדין לא מצא שחיוב לאכול פת בפורים, על כן על כל פנים כשאכל עוד סעודה אחת ביום, דהסעודה השניה בודאי אינה חיובית כיון דכבר אכל סעודה אחת בפת, על כן אין צריך לחזור לברך ברכת המזון בסעודה ב׳ (דייקא) אם שכח על הנסים, אבל בסעודה הראשונה לא כתב המגן אברהם לפסוק בזה דלא יחזור על הנסים, רק בדרך צריך עיון כמפורש שם, הרי דעדיין המגן אברהם הסתפק בזה אם צריך לאכול פת, דלולא זאת היה מחליט דגם בסעודה א׳ אינו צריך לחזור אם שכח על הנסים, וכמו בתפלה דאינו חוזר כלל בפורים אם שכח על הנסים. וכן הבין מדבריו (של המגן אברהם) הפרי מגדים (בפתח אברהם סק״ח) דיש ספק אם צריכין לאכול פת דוקא בסעודת יום י״ד, וכן הבין הבאר היטב בזה, וכן הלבושי שרד כתב דחלופי גירסאות הוא במגן אברהם בזה, עיין שם. ואולי על כן הבין זאת בברכי יוסף ושערי תשובה רק מכתב יד ספר אחד כנזכר, ולא מהמגן אברהם, כיון שהמגן אברהם לא החליט בזה.

ותימה קלת על המנחת חינוך (מצוה ש״ג בד״ה ודע דז״פ דבעיו״כ) שהביא ממגן אברהם הלכות מגילה דאין מחיוב לאכול פת בפורים, ובאמת לא החליט זה במגן אברהם להלכה למעשה כנזכר. והמנחת חינוך כתב זה גבי אכילת ערב יום הכיפורים דאינו צריך דוקא פת כמו שבת ויו״ט. ולענ״ד גם אם נאמר באכילת ערב יום כיפורים דלא צריך פת משום שלא נאמר בו בדברי חז״ל לשון סעודה, רק כל האוכל ושותה בתשיעי וכו׳ (ברכות ח, ב), על כן יש לומר די בכל מידי דאכילה אם יתפוץ ואין צריך פת דוקא וזל בתר טעמא כדי למלאות ושביע כריסו למען יוכל להתענות ביום הכיפורים. והגם כי אנן פסקינן כרבי יהודה דלא דרש טעמא דקרא, ולא כרבי שמעון (עיין רמב״ם הלכות מלוה פ״ג ה״ל-ב), מכל מקום שורש הענין בעצמותו הוא כך דלא נאמר שם לשון סעודה בערב יום כיפורים כלל, רק האוכל ושותה וכו׳, כנזכר.

מה שאין כן בסעודת פורים דמצינו בגמרא ופוסקים רק לשון סעודת פורים, ומצינו בדניאל (ה, ח) עבד לח״ם רב, היינו סעוד״ה גדולה, הרי דקראו הכתוב הסעודה על שם הלחם, ואיך שייך באכילה בלתי פת לקרותו בשם סעודת פורים. וגם ראיה וזכר לדבר בתוספות ברכות (לג, ב בתוד״ה ומיהו לחם הפנים) בזה

הלשון: ומהו אם קבע סעודתיה עלייהו כמו בפורים מבדך המוליא. וכן עוד שם (בד"ה מר זוטרא) וכן לזה הר"ם בפורים שקובעין סעודתן עליהן לברך המוליא בפת תחלה וכו', עד כאן לשון התוספות. וכן שם (מדף מב, ב) בד"ה לתמניות וזה לשונו מיהו כי קבעו סעודתא עלי' מברך עליו המוליא כמו בפורים, עד כאן לשון התוספות. דמשמע דסעודת פורים הוי קביעותא על הפת, וזולת זה אינו חיוב לסעודת פורים, כן נראה שם לכל מבין.

שוב ראיתי במור וקציעה בזה אשר גם כן הרבה להשיב על דברי המגן אברהם הנזכר, וסיים והעלה דסעודת פורים בעל כרחך חייבת בפת, וכדעת רש"י במגילה עבד לחם רב דכל הסעודה נקראת על שם הלחם, ועיין שם עוד מזה:

[ב] **להרבות בסעודת פורים.** הנה נסתפקו אם מחויבין לאכול בשר בהמה בסעודת פורים, דיש לומר דכיון דתקנו ברות הקודש משתה ושמחה, וקיימא לן (פסחים קט, ב) אין שמחה אלא בבשר, היינו בשר בהמה, כמו ביו"ט שצריך להיות בשר בהמה דייקא, כמ"ש בים של שלמה (פ"ב דביצה), וכמ"ש אחמו"ר בדרכי תשובה יורה דעה (סימן פ"ט סק"ט) באורך, עיין שם. ועיין בדברינו לעיל בזה (סימן תקכ"ט סק"ב) מ"ש ראיה מהירושלמי מעשר שני (פ"ד ה"ו) שצריך לאכול בשר ביו"ט לשמחה גם בזמן הזה, ועיין שם עוד.

והנה לדעות אלו שמחויב בבשר ביו"ט שפיר יש להסתפק לענין פורים, כיון דהוא אז השמחה מדברי קבלה, ודברי קבלה כדברי תורה דמיא, כיון שאל אחד אמרן, וכמ"ש בטורי אבן במגילה (ד, ב ד"ה נשים), וכיון שנאמר במגילה שמחה (אסתר ט, יט), על כן צריך בשר כמו בשמחת יו"ט.

או יש לומר דשאני יו"ט שניתן לשלמי שמחה בבית המקדש, על כן גם עתה נוהג השמחה בבשר וכמו זכר למקדש, (וגם ביו"ט שני כן, כמו ביו"ט ראשון דאורייתא שלא לשנות ביתם, וזה פשוט). מה שאין כן פורים שנתקן בתוך לארץ בגלות בבל, על גם שבתוך לארץ, ולא הי' אז בית המקדש קיים, על כן לא שייך לומר שיסדו שמחה בבשר.

וגם י"ל כיון דכ' "משתה ושמחה", על כן נתקן מעיקרא השמחה רק במשתה ויין ולא צריך בשר, (וגם זהו פשוט דגם בזמן בית שני בפורים דקיימא לן שהיו מבטלים כהנים מעבודתם לשמוע מקרא מגילה, אבל לענין הקרבנות כחול נחשב ולא הקריבו כלל שלמי שמחה בפורים, על כן אינו ענין לדמותו בזה ליו"ט), וכדאמרינן במגילה (ה, ב) יו"ט לא קיבלו עליהו רק משתה ושמחה, היינו כנראה השמחה במשתה, כנזכר.

אמנם ראיתי עתה בש"ם מפורש (בבבא מציעא עח, ב), וכן הוא בתוספתא מגילה (פ"א מ"ה), מגבת פורים לפורים וכו' ואין מדקדקין בדבר, (פירש רש"י לומר קיים בפחות והמותר יפול לים של צדקה), אבל לוקחים את העגלים (פירש רש"י לרוב בכל המעות), והמותר (שלא יספיקו לאכול בפורים, רש"י), יפול לים של צדקה. ונראה ממה שכתוב לוקחים את העגלים (סתם בל' הידועים) לפורים, משמע שנהגו אז לאכול בשר בהמה לפורים על כן שחטו את העגלים דהוא בשר בהמה ברית, (וכדאמרינן בשבת עגלא תילתא) לשמחת פורים, ועדיין צריך עיון להלכה.

שוב ראיתי במגן אברהם להלן (סימן תרל"ו סקט"ו) שכתב מזה שיש לומר דבפורים אינו צריך לאכול בשר משום שמחה, דגם ביו"ט אינו צריך לאכול בשר בזמן שאין בית המקדש קיים, עד כאן תוכן דברי המגן אברהם. וזהו לשיטת הסוברים, והשאגת ארי' בתוכם, דאינו צריך ליו"ט בשר בזמן הזה. מה שאין כן לדעות רבות בראשונים ואחרונים וכמובא שם בדרכי תשובה דצריך גם בזמן הזה בשר ביו"ט, עדיין צריך עיון בפורים.

[ג] סעודת פורים שעשאה בלילה לא יצא ידי חובתו: הגה ומכל מקום גם בלילה ישמח וירבה קצת בסעודה (תשובת מהר"י ווייל):

סעיף ב [ד] חייב אינש לבסומי בפוריא עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי: הגה ויש

נמוקי אורח חיים

שוב הרחומי מגדולי תלמידי ישיבתנו הי"ו כי בחתם סופר על מסכת חולין (פב) העיר מדברי הש"ס בבבא מציעא ששותים את העגלים בפורים. וגם העירוני כי מפורש ברמב"ם (הלכות מגילה פ"ב, הלכה ט"ז) שכתב חובת סעודת פורים שיאכל בשר וכו', ולפלא כי דברי הרמב"ם ז"ל אלו כנראה נעלמו מרבותינו הפוסקים והמגן אברהם ז"ל:

[ג] סעודת פורים שעשאה בלילה לא יצא ידי חובתו. הנה אם גם לאשלומי במקום היום כשחל ט"ו בשבת קודש, עיין בדבריו לעיל (סימן תע"ה סק"ח), ולעיל (סימן תרפ"ח סק"ב), עיין שם:

[ד] חייב אינש לבסומי בפוריא עד דלא ידע וכו'. מקורו בש"ס מגילה (ז, ב) ופירוש רש"י להשתכר בין, (וכן הכונה בהאריז"ל (פרי עץ סיים שער הפורים רש פרק ח', שער מרדכי ותפתר) כתב מלותו בין לבסומי). והנה שמעתי בשם גדול וצדיק אחד שנתן לו גבר ותפיל א' בקבוק יין יפן וטוב קודם פורים, ושאלו לאיזה זמן יבחור לו לשתותו או לפורים או לד' כוסות בלילי פסח, והכריע הצדיק הנזכר לעיל להשהות עד הפסח לד' כוסות, והנה טעמי' לא שמעתי.

ונחזי אנן בעזרת השם יתברך אם לדון בזה מ"ש ונודע מהרדב"ז (ס"ל סימן י"ג) והחכם צבי (סימן ק"ו), למי שיתן לו זמן לנתת מבית האסורים לעשות איזה מצוה, אם ימתין על מצוה רבה ותשובה או לא יתמיך המצוה שבאה לידו על אחר אז, ומהך ש"ס (מנחות מט, ב) דתמידין ומוספים דהאידנא ולמחר וכו', וכיון שנמצא יין אחר כשר מלהשתכר בפורים, וגם יין כשר של פסח על ד' כוסות, וכי המצוה דוקא לשתות בפורים יין משובח ויפן, ואם בזה יתבטל וישתכר יותר מדי גם במעט יין כזה הלא יכולים לשתות יין אחר הרבה בכמות לצורך זה. מה שאין כן בליל פסח שהמצוה ביין אז להיות מן המובחר, (וכנזכר לעיל בשולחן ערוך סימן תע"ב), וכיון שהיין בעצמו הוא המצוה בעצמותו (ולא יבוא להתכלית להשתכר), על כן צריך להיות מן המובחר יין יפה, מה שאין כן בפורים. הגם דלדברי רש"י ז"ל כנזכר לעיל המצוה להשתכר בין, מכל מקום יש לומר דנקט בהוה, וכיון דלא אישתמיט בש"ס למימר דביין דוקא ישתכר ויתבטל, יש לומר דבכל מילי ומשקאות שיתבטל בהם, ולאו דוקא יין.

וגם כששותה יין טוב ומבושם בפסח מקיים אגב זה מצוה דעונג יו"ט, וגם שמחת יו"ט, לדברי השאגת ארי' (סימן ס"ה) [ועיין לעיל סימן זה מדבריו סק"ב] כדברי תז"ל (פסחים קט, ב) דעכשיו שאין בית המקדש קיים אין שמחת יו"ט בבשר דוקא רק ביין ובמילי דעונג ושמחה, ויין יפן שמחת לבב אנוש ביותר, ויש לו הרבה מצות בזה מלבד מצוה דד' כוסות, מה שאין כן בפורים.

אולם יש לומר כיון דדברי קבלה כדברי תורה דמיין, ובמקרא נאמר משתה ושמחה בפורים (אסתר ט, כב), (וכבר כתבו האחרונים ז"ל כיון שנאמר (אסתר ט, מ) קיימו וקבלו, קיימו למעלה וכו' (מכות כא, ב), על כן הוי דרך טוב ונקרא דברי קבלה גם לדברי רש"י דתענית (טו, ב ד"ה ומקבלה), וכמו שכתבנו במקום אחר בנתת אלעזר כמה פעמים (עיין מלק א' סימן ט"ז), אם כן עדיף יותר השמיה בפורים שהוא מדברי קבלה מהד' כוסות בפסח שהם רק מדרבנן.

אומרים דאינו צריך להשתכר כל כך אלא שישתה יותר מלימודו (כל ט) וישן ומתוך שישן אינו יודע בין ארור המן

נמוקי אורח חיים

וגם י"ל דלגבומי בפורים יוכל לשתות רק מבקבוק יין ישן הלז, ויקיים דרשת חז"ל לגמרי בענין בסומי, מה שאין כן אם יניחו לפסח אז יצטרך במקום הלז לשתות בפורים הרבה יין פשוט השכיח ויצטרך למלאות קיבתו עד שיקיא ויחלה ח"ו ויוכל להסתכן. מה שאין כן בפסח גם אם יהי' לו ד' כוסות רק מיין פשוט, לא יצטרך לשתות יותר ולהשתכר אז, ובאלו הד' כוסות מפוזרים בתוך האכילה וההגדה לא ישתכר ולא יחלה כלל גם ביין פשוט, וזה פשוט.

ועוד והוא העיקר, לכאורה כיון דפורים הוא מוקדם בזמן ומצוה שנאה לידך אל תחמיצנה, ופן יאנס ח"ו עד הפסח. אך יש לומר לעומת זה דדעת רבותינו הראשונים ובראשם הריא"ף ז"ל (עיין בעל המאור מגילה ג, ב ובר"ן שם) דאינו צריך להשתכר כל כך (משום מעשה שהיה רבה ור' זירא (מגילה ז, ב), אם כי קצת החמירו שצריכים עד דלא ידע כפשוטו. מכל מקום) ובני ישראל יוצאים בידי רמ"א, שאינו צריך לשתות כל כך הרבה רק יותר מלמודו, וזהו אפשר גם ביין פשוט, אבל יין [לד'] כוסות צריך להיות מן המובחר, כנזכר לעיל.

והנה כה הראוני עתה והעירני מדברי קדוש זקיני בעל בני יששכר בספר הנדפס בשמו "דברים נחמדים" שכ' דבדבר שהוא אכילת אדם הגם שיש מצוה בדאורייתא באכילה זו, לא מחייבינן [להדר] האכילה הוא בהידור כמו שארי המצות דכתיב בהו זה אלי ואנוהו. וראיתו הוא מש"ס שבת (קנג, ב) שחילקו בין גילין שנשארו בהמילה דשייך בהו מצוה להסירם משום זה אלי ואנוהו, והביאו בגמרא פסחים, דאמרו י"ד שאל להיות בשבת מפשיט את הפסח עד החזה וכו', ומשני עד כאן לא קאמרו התם משום דלא בעינן זה אלי ואנוהו, (ופירש"י דלאחר גזילת האימורים אין הידור מצוה ביופי בשר אבל יופי מילה מצוה הוא עכל"ה). ומזה הבא ראי' דגם באכילת פסחים בדאורייתא לא שייך הידור מצוה, עד כאן תוכן דבריו.

אך באמת אין זה ענין וסתירה בזה לדברינו כלל, דהידור לחוד, ומן המובחר (היינו שתהי' הדבר מצוה באכילתו ושמייתו, מובחר ויפה ומוטעם בעצמותו) לחוד, דהכא גבי הידור שפיר מתלקינן בש"ס כנזכר בין הידור גבי מילה דהוא דבר המתקיים להידור, אבל גבי אכילת פסחים דעיקר מצותו רק לאוכלו, ומה שייך הידור מדאורייתא בדבר, ומצותו לנתחו ולצלותו ולאכלו בביעור השן זה אכילה. מה שאין כן מן המובחר שתהי' הפסח באכילתו שמן וטוב ויפה זהו שייך גם באכילת פסחים, כדאמרינן במנחות (פד, ח) היו לפניו שתי חטאות אחת שמינה ואי' כחוטה וכו', עיין שם גם לענין בדיעבד בשבת. הגם שפירש"י שם בכתוב דאינו ראוי משום הקריבהו נא לפחתך, מכל מקום הרי מיירי בחטאות שהם לאכילה ובזה אמרו דצריך להיות שמינה ולא כחוטה, היינו שמן ויפה בעצם לאכילה. וכן בש"ס מגילה (כח, ח) אם נאמר כבש למה נאמר אחד המיוחד שבעדרו שצריך להיות מן המובחר, והתם מיירי בעולת תמיד של כל יום שהוא סליק לגבוה. וי"ל לכאורה דהקפידה התורה יותר, מה שאין כן בקרבן הנאכל, ובזה תיתי על כל פנים ראיה מחטאות כנזכר לעיל דהוא נאכל לבני אדם.

ואם תרצה לדחוק ולדחות דהתם שאני בחטאת דעל כל פנים הוא קרבן הגם שנאכל ושייך

לברוך מרדכי (מהרי"ל) ואחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין לבו לשמים ואין להתענות בפורים מלבד תענית חלום ועיין לעיל סימן תקפ"ח וסימן תק"ע). [ה] יש שנהגו לשתות בגדי שבת ויום טוב בפורים וכן נכון (מהרי"ל) ונוהגים לעשות סעודת פורים לאחר מנחה וערבית יתפללו בגילה ומתפללים מנחה תחלה בעוד היום גדול [ו] ורוב

נמוקי אורח חיים

בו הקריבהו נא לפחתך (מלאכי ח, ח), זה אינו סתירה, דהא גם במלוה שייך הקריבהו נא לפחתך, כמו בשמן שנמצא בו עכבר שאין להדליק בו נר של מצוה (יורה דעה סימן ק"ד סעיף ב'). ועיין לעיל בסימן תרמ"ט בספרי מגדים (משבצות זהב סק"ח) לענין אתרוג שנקטעה עכבריס, וגם מפורש כן בזכר לעיל לענינו לעיל (בסימן תפ"ב סעיף י"א) שצריך להיות ד' הכוסות מהיין היותר מובחר. והגם שמבואר בירושלמי (שקלים פ"ג ה"ב) דיין אדום עדיף, זכר לנס, מכל מקום אם היין לבן יש משובח ממנו יקחו של לבן, וכן לעיל (בסימן רע"ב) לענין קידוש בשבת דצריך להיות יין מן המובחר. על כן הדעת נוטה שצריך להיות היין ישן ומשובח כנזכר לעיל להלניעו על ד' כוסות לפסח. והגם שהוא פורים לפניו מוקדם, יש לומר כנזכר לעיל דבפורים יוכל להשתכר גם ביין אחר או במשקים אחרים, ועוד מטעמים הנזכרים לעיל, עם כל זה עדיין צריך עיון קצת:

[ה] יש נהגו ללבוש בגדי שבת ויו"ט בפורים וכן נכון. ועיין בבאר היטב (סק"ח) שעוד מבערב ילבש בגדי שבת, (וטעם הענין כתבנו בשער יששכר במאמרינו ימי ששון (אות כ"ח), ואין כאן מקומו להאריך). ועיין מה שכתבנו על זה בחיבורי אות חיים ושלום בהשמטות והוספות (בעמוד ר"נ בהנדפס בד"ה וגם שבדע החילוק) כי בק"ק קרלסקא אתריה דמר רבינו הרמ"א ז"ל לא נהגו כותיה בזה, עיין שם. אך אין מבילין רמיה מן וכו', כנודע:

[ו] ורוב הסעודה צ"ל ביום. הנה בבר יוסף (אות ב') ומובא בשערי תשובה (סק"ח) בזה מי שהיה אוכל סעודתו בליל פורים ומשכה סעודתו עד היום ואכל קצת ביום יצא, מהר"י מולכו בתשובותיו כתב יד סימן כ"ד, עד כאן לשונו הברבי יוסף. ולריך עיון לפענ"ד האיך מיירי כשאכל ביום בשחרית שנמשך מהלילה, הא הוי אוכל קודם התפלה שאסרו חז"ל (ברכות י, ב), ופסקינן לעיל בשולחן ערוך אורח חיים (סימן פ"ט סעיף ה') שאם התחיל לאכול קודם עלות השחר צריך להפסיק, הגם כי הביא יש אומרים שאינו צריך להפסיק, כבר קיימא לן בספרי מגדים בכללי השולחן ערוך דהיכא שכתב מרן המחבר דעה אחת בסתם ודעה אחרת בלשון יש אומרים הלכה כדעה בסתם, והיינו הכא שצריך להפסיק, והוי מצוה הבאה בעבירה [ומצוה] דרבנן, כמו בלולב הגזול בי"ט שני דרבנן, היינו בשאר הימים, שלא יצא משום מצוה הבא בעבירה.

ודוחק לומר שהתפלל שחרית בחמצע הסעודה בטלית ותפילין דאם כן לא הוי כמשכה סעודתו, דהא הוי הפסק גדול וצריך בחמצע נטילת ידים לשחרית ולתפלה. ועדיין צריך עיון כי יש לומר כיון דזהו פלוגתא אם מצוה הבא בעבירה שייך במצות עשה דרבנן, ואז יוכלו לצרף הך דעה דיש אומרים שאינו צריך להפסיק אם התחיל לאכול בגילה, והוי ספיק ספיקא להקל, ויש לומר דילא. אך יש לומר כיון דאיכא חזקת איסור דמצות עשה מדברי קבלה דסעודת פורים על כן גם בספיק ספיקא במקום חזקת איסור לא יצא, כמו שכתבנו מזה במקום אחר והדברים עמיקין, ואין כאן מקומו להאריך.

ואם שגג ואכל אחר שהאיר היום, כגון שלא ראה וידע שכבר הוא יום, אז הוא יש לומר דהוי איסור דרבנן בשוגג דלא צריך כפרה לדעת

הסעודה צריכה להיות ביום (מנהגים) ולא כמו שנוהגין להתחיל סמוך לערב ועיקר הסעודה הוא ליל ט"ו. וכשחל פורים ביום שני יעשו הסעודה בשחרית משום כבוד שבת (מנהגים) ומי שרוצה לעשותה תמיד בשחרית הרשות בידו (מ"ה) יש אומרים שיש לאכול מאכל זרעונים בפורים זכר לזרעונים שאכל דניאל וחבריו בבבל (כל בו). טוב לעסוק מעט בתורה קודם שיתחיל הסעודה וסמך לדבר ליהודים היתה אורה ושמחה ודרשינן אורה זו תורה (מהרי"ב). [ז]

נמוקי אורח חיים

הנחיצות (בחושן משפט סימן רל"ד), ושוב לא הוי מצוה הבא בעבירה, ויש לומר דילא המצוה דסעודת פורים, אך נמצא דאכל סעודת פורים בלי כונה לצאת, דהרי הוא חשב שהוא עוד לילה, וידע בטעם הלכה המפורשת ונודעה כי סעודת פורים שעשאה בלילה לא יצא ידי חובתו, וכבר בארנו בתשובות מנחת אלעזר (ח"ג סימן ל"ד) בארוכה דגם במצוה דרבנן מצות צריכות כונה, וכמו שפסק המחבר (בא"ח סימן ס') כמאן דאמר מצות צריכות כונה, ומלבד דדברי קבלה כדברי תורה דמיין, היינו מצות פורים. אך גם אם נאמר שהוא רק כמו שאר מצות עשה דרבנן, מכל מקום מצות צריכות כונות כנזכר לעיל.

אך צריך עיון כיון דהוא מצות עשה דאכילה לענין מצות צריכות כונה, ועיין בדברי מהרמו"ר בשו"ת צמי תפארת (סימן מ"ד), ואין כאן מקומו להאריך:

[ז] **וחייב במשתה ושמחה קצת בשני ימים י"ד וט"ו.** עיין מה שכתבנו מזה לענין חיוב שמחת יום ט"ו שושן פורים בדבריו בשו"ת מנחת אלעזר (חלק ב' סימן ה') בארוכה, ובקונטרס שירי מנחה (בסוף מנחת אלעזר חלק ג'), עיין שם בזה.

ושוב ראיתי ראי' ברורה בעה"י דמשתה ושמחה נוהג בשני הימים, מדברי המדרש רבה רות (פ"ד, ה), וזה לשונו ושלחו לכל בני הגולה ואמרו מקבלים אתם עליכם להיות עושים את שני הימים האלו שלשו ואמרו לא דייו לרומיו של המן אלא שאתם מטריחין עליו לעשות שני הימים האלה, עד כאן לשון המדרש רבה, וכן הוא בירושלמי (מגילה פ"א הלכה ה'). ואם כדעת אלו דיום ט"ו אינו חיוב משתה ושמחה, רק איסור הספד ותענית בלבד, אם כן מה זהו כל כך טירחא שאמרו "שאתם מטריחים עליו לעשות את שני הימים האלה" כנזכר, מהו טירחא בשני הימים, הלא ביום השני (הוא ט"ו) הוא רק איסור הספד ותענית, וכן למוקפים יום י"ד רק שלילת הספד ותענית. אלא ודאי שמחויבים במשתה ושמחה בשניהם, וזהו הטירחא בשני הימים לעשות אותם ימי משתה ושמחה ומשלוח מנות ומתנות לאביונים, וזהו גודלי טירחות גדולות והוצאות מרובות לכל ישראל לכל אחד ואחד מהם (הפרזים והמוקפים) שני הימים גם שניהם, דאם לא כן לא הוי כלל טירחא בשני ימים, רק לכל אחד ביומו, וזה ברור.

וגם לפי דברי המפרשים שם במדרש רבה דמטריחין אתם עליו, היינו שמעוררים קנאה בין האומות שירחו ששמחים בגרתם שהי' להם אז, גם זהו ראי' ברורה ונאמר שם בכפיל"א (הן מה שלחו להם והן מה שהשיבו), דהיינו שזהו החשש קנאה בין האומות העולם כשירחו בשמחה ומשתה לפרסומי ניסא בשני הימים. מה שאין כן למ"ד שביום השני הוא רק איסור הספד ותענית בלבד, אם כן אינו ניכר כלל לאומות העולם, וגם אם יארע ח"ו בר מינן בשושן פורים שראוי להספידו בחול ולא יספדהו אז הלא אין בזה היכר יו"ט כלל לפני אומות העולם וכמובן, כיון שיאכלו סעודת חול (מחמת שאסור להתענות) אבל בלי משתה ושמחה, ואיזה היכר וקנאה לאומות העולם שייך בזה, אלא ודאי כדברינו שם.

שוב ראיתי בשער הכוונות להאריז"ל (ענין פורים דרוש ג') בשם מה"ר חיים ויטאל ז"ל שבמנות פורים ומתנות לאביונים הי' נוהג גם ביום שני בהיותו בדמשק שהוא בחוץ לארץ משום ספיקא דיומא, עיין שם. ופשוט דמכל שכן בעודה גם ביום ב', כיון דמשלוח מנות ומתנות לאביונים המה עפילים לבעודה, כנזכר בפיס שם בנגחת אלעזר (מ"ב סימן ה'). וחהו כדבריו שם לארץ קושית המרדכי למה לא יקראו המגילה בע"ו משום כפיקא דיומא. וחיכן משום ולא יעבור, וכיון שכתב הר"ן דבמשתה ושמחה בלבד לא שייך ולא יעבור (בשאין קורין המגילה), על כן שפיר עיין משתה ושמחה משום ספיקא דיומא גם ביום ט"ו כיון דלא שייך חשש ולא יעבור כנזכר. ח"ש שעשה מרן מה"ר חיים ויטאל ז"ע בדמשק (שהוא חוץ לארץ) משלוח מנות ומתנות לאביונים, וכל שכן בבעודה, משום ספיקא דיומא, כנזכר לעיל.

ועוד יש לומר כי שם עושין משום ספיקא דמוקפת חומה מימות יהושע בן נון. אך הלשון משום ספיקא דיומא לא נראה כן, רק ספיקא דיומא ממש, על כן מיחוור יותר כמו שכתבנו לעיל.

אמנם נראה לי בעה"י לדון בדבר החדש בזה, דהנה ידוע מדברי רש"י בתענית (טו, ב ד"ה ומקבלה) בשם תוספות מאן דהו המילוק דהיכא שנאמר בנביאים וכתובים בדרך ניווי (שהנביא מצוה מפי ה') אז הוי דברי קבלה כדברי תורה, מה שאין כן היכא שמספר רק מעשה שהי' ואין למדין מזה, ועיין בדברינו בשו"ת מנחת אלעזר (ח"ל סימן ע"ז). ומעתה כיון דמ"ש במגילת אסתר (ט, כח) והימים האלה נזכרים (היינו זכירה קריאת המגילה), ועשיה (הסעודה ומשלוח מנות ושמחה), רק בדרך לשון סיפור. מה שאין כן קיימו וקבלו ברוח הקודש, (כדאמרינן בגמרא, ועיין עוד אבן מגילה דף ד' ד"ה נשים) היהודים על זרעם להיות עושי"ם אם שני הימים כתב רק לשון עושי"ם (עשי') בלבד, היינו משתה ושמחה, (וגם י"ל כי משלוח מנות ומתנות לאביונים בכלל). מה שאין כן הזכירה שהיא קריאת המגילה לא נמלא שקבלו וקיימו ברוח הקודש, ונמצא בקריאת המגילה לא שייך דברי קבלה כדברי תורה להיות ספיקא לחומרא כדברי תורה, כי רק העשי' בלבד קיימו וקבלו כנזכר.

הגם שהוא מלחא מדחא לומר כי קריאת המגילה קיל יותר מעשות הסעודה ומשלוח מנות וכיוצא, וקריאת המגילה הוא רק דרבנן לבד שתקנו חז, אמנם כן אם נכונים דבריו בזה שפיר ניחא בא"ש בזה ובנגחת אלעזר מ"ב שם דבקריאת המגילה אמרו משום ולא יעבור שלא יקראו המגילה ביום ב' היינו בע"ו, והסעודה היינו השמחה אמרו שיקיים ביום ב' גם כן משום ספיקא דיומא. דקריאת המגילה הוי רק דרבנן על כן ספיקו לקולא. מה שאין כן בעשיית משתה ושמחה שהוא דברי קבלה כדברי תורה על כן ספיקו לחומרא לעשות ספיקא דיומא. ושפיר כתב המרדכי דמשום ולא יעבור משום דהוי לחו מדברי קבלה ולא יעבור על כן חוששין לו יותר מס' קריאת המגילה שהוא דרבנן בלבד כנזכר. מה שאין כן לענין משתה ושמחה שקבלו ברוח הקודש, והוי דברי קבלה כדברי תורה (וכדברי הטורי אבן הנזכר לעיל), ולדעת הרמב"ם לדברי החוות דעת ודעימיה דספק מצות עשה לחומרא מן התורה, מה שאין כן ספק לחו דאוריתא לקולא מן התורה, על כן מחמרינן יותר בספק מצות עשה דדברי קבלה כדברי תורה בהמשתה ושמחה, מה שאין כן הלחו דולא יעבור הגם שהוא מדברי קבלה כדברי תורה הוי ספיקו לקולא מן התורה. על כן מחמרינן מספיקא דיומא במשתה ושמחה, ולא חוששין מספק דלחו (מדברי קבלה) דולא יעבור, מה שאין כן לענין המגילה חוששין יותר משום ולא יעבור, דדילמא היה אחמול כבר י"ד ועוברים ביום ט"ו בולא יעבור, הגם שספק דאוריתא מן התורה לקולא, ורק מדרבנן לחומרא,

מכל מקום המגילה הוא רק מצות עשה דרבנן וספיקא לקולא גם מדבריהם, על כן שב ואל תעשה עדיף שלא לקרותה בט"ו.

אך י"ל דזה אינו, דהא אם נאמר דקיימו ברוח הקודש וקבלו (רק) לעשות בעשייתם הסעודה אבל לא על קריאת המגילה, אם כן מ"ש ולא יעבור קאי רק על עשייה ולא על קריאת המגילה, וכמ"ש להיות עושי"ם (בעשייה) את ימי הפורים וגו' ולא יעבור, אם כן למה אמרו (ברש מגילה (ב, א)) ואימא שיתסר ושיבסר, וחיכך ולא יעבור כתיב (אסתר ט, כז), הלא שם מיירי רק לקריאת המגילה בי"א בי"ב וכו', ועל קריאת המגילה לא שייך ולא יעבור. אלא ודאי דגם על קריאת המגילה שייך ולא יעבור, ועדיין צריך עיון. ועיין ש"ם מכות (כב, ב) ברש"י בד"ה מקרא מגילה על מה דכתיב קיימו וקבלו היהודים קיימו למעלה מה שקבלו למטה, פירש רש"י דחייבין על מקרא מגילה, הרי מזה דאף שמוכח מהכתוב להיות עושים דהיינו רק עשייה ולא זכירה, דהיינו קריאת המגילה, מכל מקום כתב רש"י דקאי על קריאת המגילה, ובעל כרחך דהכל חד כנזכר:

והנה כתב בפרי חדש בעיר ספק מוקף חומה שישלחו המנות רק בי"ד כמו רוב העולם. והקשה בפרי מגדים בזה (במשבצות זהב סק"ה) דלמה יגרע מקריאת המגילה שצריך שני הימים מספיקא. ומתנות לאביונים י"ל בי"ד סגי, עיין מגן אברהם (סימן תרל"ד סק"ט) בשם בעל המאור (פ, ג מדפי הרי"ף ד"ה אמר רבה) ולא יתן להם קודם פורים דילמא אכלי וכו', הא לאו הכי שפיר דמי, אם כן בי"ד ממה נפשך יוצא, ומיהו כשאכל העני בי"ד ואין לו במה לשמוח בט"ו ל"ע, עד כאן לשון הפרי מגדים. והנה י"ל דלא קשה קושית הפרי מגדים מה שהעיר על הפרי חדש, דבשלמא בקריאת המגילה צריכין לקרוא מספק בשני הימים בעיר ספק מוקף חומה, מה שאין כן לענין מתנות לאביונים (מלבד חירוצו של הפרי מגדים) דהוי רק ספק מוקף אם חייב ליתן היום מתנות לאביונים הוי כמו דמאי דמעשר עני, וגם אם נאמר דעם כל זה צריכין להחמיר בספיקן במצות עשה מדברי קבלה, מכל מקום החיוב הוא רק ליתן שתי פרוטות לשני עניים, וזהו לא ימלט שנא יזדמנו לו שני עניים ביום ט"ו ליתן להם צדקה, ויולא מתנות לאביונים בזה מספק, וגם אם לא יזדמנו לו יוכל להפרש ליתנם לעניים שיזדמנו למחר, וכיון שאינו רק מספק, ועל כל פנים אינו מחוייב להרבות במתנות לאביונים כמו אתמול ביום י"ד, ולא עדיף מספק בכור וכיולא בדבר שהוא הוצאת ממון לא מיבוהו אפילו בדאורייתא, מכל שכן בזה.

וגם במשלוח מנות כיון דאיכא דמפרשים הגמרא כפשוטו, דהוי מחלפי סעודתיי' בהדדי, היינו שאכלו יחד ואינו צריך משלוח מנות על ידי שליח דוקא, וכמו שכתב בזה הפרי מגדים. והגם דאנו מחמירין לשלוח על ידי שליח, מכל מקום ביום השני דהוה רק ספק, וספק שאינו צריך על ידי שליח דוקא, והוי ספיק ספיקא בהלכה, ואינו צריך על ידי שליח. וכיון דביום ט"ו דנוהגים גם כן משתה ושמחה כמו בי"ד כנזכר לעיל, וכיון דכ' בסדר היום (ומובא בבאר היטב בזה (סק"ט)) שיש לאכול עם חבריו בסעודת פורים, וכן כתב רש"י במגילת אסתר (על הכתוב (אסתר ט, כח) משפחה ומשפחה), על כן כיון שיאכל אז עם חבריו ולא ימלט שלא יושיט אחד לחבירו דבר מאכל וכוס יין, אם כן כבר יצא בזה משלוח מנות, וביום השני שהוא מספק לא מיבוהו יותר כנזכר, על כן לא מיבר קיום החיוב משלוח מנות ומתנות לאביונים ביום השני, מה שאין כן קריאת המגילה שמיבר לפרסומי ניסא ביום ב' גם כן בספק מוקף חומה. וזולת מרן מהרח"ו (כנזכר לעיל) ברוב חסידתו היה מדקדק גם ביום ב' להרבות במתנות לאביונים

ומ"ב במשמה ושמחה קלת בשני ימים [ח] י"ד וט"ו (מנהגים) וכן נהגו ויש אומרים דאם הזיק אחד את חבירו מכת שמחת פורים פטור מלשלם (מ"ה סימן ק"י) ועיין בחושן משפט בדיני נזיקין:

נמוקי אורח חיים

ומשלוח מנות כדי שיהא ניכר לכבוד היום, אבל מדינא אינו צריך להרבות ביום השני כנזכר לעיל, כן י"ל [הגם שאנו מחמירים גם כן ממדת חסידות גם ביום ט"ו במשלוח מנות ומתנות לאביונים קלת]:

[ח] י"ד וט"ו. עיין מה שכתבנו בס"ק הקדוש לענין חיוב משתה ושמחה גם ביום ט"ו. והנה לכאורה נראה מהאחרונים ז"ל (עיין שו"ת זרע אמת ח"א סימן ק"ב), וכמו שכתבתי כבר במקום אחר (עיין שו"ת מנחת אלעזר ח"ב סימן ה', וכשיירי מנחה שם), דהשמחה ביום ט"ו אינו רק דרבנן, לאסור של זה בזה דחיוב משתה ושמחה בכלל י"ל, ולא כמו ביום י"ד שהוא מדברי קבלה כדברי תורה. אולם נ"ל דאיה על פי דברי הפרי חדש (סימן תרפ"ו סק"ב בד"ה ואח"ת) לענין תענית י"ג בירושלים שנהגו גם כן להתענות ביום י"ג כמו אנחנו בכל העולם, והעיר הפרי חדש כיון שכתב הרז"ה ומובא בבית יוסף (סימן תרפ"ו ד"ה אפ"ה) דמה דמותר להתענות בי"ג, הגם דהוי לפניהם דפורים, משום דדברי קבלה כדברי תורה דמיא ואינו צריך חיזוק, (וכדאמרינן בראש השנה (יט, א), עיין שם). והתינח לדידן בערי הפרזים, אבל בירושלים דהפורים הוא ביום ט"ו ונהגו רק במשתה ושמחה קלת ביום י"ד (כמו אצלינו ביום ט"ו), ואם כן יום י"ד הוא אצלם רק דרבנן (דלאסור של זה בזה כנזכר לעיל) וצריכין חיזוק, ולמה מתענין בירושלים בי"ג, ותמה על זה וסיים עם כל זה שנהגו להתענות גם בעיר ה' שמה בי"ד, ועיין מ"ש עליו בברכי יוסף בזה (סק"ד).

ועל כל פנים כיון שנהגו בעיר הקודש מאז ועד עתה לעולם להתענות ביום י"ג, ושם היו רבים רבני קשישאי גאונים וקדושים מוסדי דור ודור עד עתה ובניהם הפרי חדש, ואף על פי כן נהגו להלכה שם להתענות ביום י"ג (ולא ביום י"ב מקודם וכיולא), ועל כרחך דקים להו ודסברא להו להני רבנן וגאוני ארץ ז"ל דגם השמחה ביום י"ד הוא בכלל דברי קבלה (וכדברי תורה), היינו מהכתוב (אסתר ט, כז) להיות עושים את שני הימים האלו, כנזכר לעיל בדבריו ובמנחת אלעזר, עיין שם. ועל כן אינו צריך חיזוק ומותר להתענות שפיר ביום י"ג גם בירושלים. וכמו כן בעל כרחך הוא גם יום ט"ו לדידן להמשתה ושמחה מדברי קבלה כדברי תורה דמיין, (ולא רק מדרבנן) כנזכר לעיל.

והנה מ"ש הרמ"א לשון משתה ושמחה "קלת" בט"ו, י"ל דקאי על המשתה, דכן נוהגים הרבה להגם שעושים סעודה גדולה בחושן פורים מכל מקום בחיוב בשומי כל כך בהרבה יין לאוש לדעת אלו שצריכים עד דלא ידע ממש (עיין לעיל סק"ד) מתמירים זה רק בי"ד. וי"ל משום דיש דעות דאינו צריך בשומי כל כך רק שישתה יותר מלמודו, כנזכר בה ברמ"א, ואם כן בחושן פורים דלדעת כמה אחרונים אין השמחה רק מדרבנן, וגם לדעת כמה דאינו נוהג כלל רק איסור הספד ותענית, לא שייך משתה ושמחה של זה בזה, כמו שהאריכנו לעיל (סק"ד) ובתשובות מנחת אלעזר חלק ב' (סימן ה' ועיין בשיירי מנחה שם) על דבר זה. ומטעם ספיק ספיקא לא החמירו במשתה מרובה שיהיה בשומי כל כך, כיון שזהו מביא כל כך לידי סכנה וחולי ח"ו, על כן די מה שהפליגו כל כך בי"ד. וח"ש במשתה ושמחה "קלת" בט"ו, היינו השמחה של משתה לבשומי כנזכר לעיל, אבל סעודה ומשתה ושמחה כמשמעו בדאי יש להרבות בט"ו, כנזכר לעיל:

תרצו דיני הספד ותענית ועשיית מלאכה בפורים

סעיף ד כל דברי אבילות נוהגים בחנוכה ופורים: **הגה** ומכל מקום יש לו לבית הכנסת לשמוע המגילה (פוסקים פרק קמא דמועד קטן) ואם יוכל לאחוף מנין לביתו לקרות המגילה עדיף טפי (מהרי"ל) ויש אומרים [א] שאין אבילות נוהג בפורים לא בי"ד ולא בט"ו (הרא"ש ומנהגים) וכן נוהגין ואפילו אבילות יום ראשון נדחה מפני פורים (ד"ע) [ב] אבל [ג] דברים שבצנעה נוהג ואף על פי שאין נוהג אבילות בפורים עולה לו למנין שבעה ימי אבילות כמו שבת וכן פסק הרב בעצמו בעור יורה דעה סימן ת"א:

נמוקי אורח חיים

[א] **שאין אבילות נוהג בפורים לא בי"ד ולא בט"ו.** עיין מה שכתבנו ראיה מדברי הרמ"א אלו בחיבורינו מנחת אלעזר (פלק ב' סימן ה') לענין חיוב משתה ושמחה בט"ו (שושן פורים) גם לדידן, כיון שגם אבילות יום ראשון נדחה אז, כנזכר ברמ"א, ועיין בדברינו לעיל סימן תרל"ה (סק"ז וסק"ח).

והנה נראה לפי עניית דעתי כי במקומות האשכנזים שאינם נוהגים שום סעודה משתה ושמחה ביום שושן פורים וכתול שוויהו (גם) רבנן שלהם. והסעודה שעושים בליל ט"ו רק השלמת סעודת י"ד, וממילא לא תתשב לסעודת ט"ו, כי סעודת פורים שעשאה בלילה לא יצא ידי חובתו (מגילה ז, ב), על כן אם אירע להם אבילות ל"ע אז ביום ט"ו בודאי צריכין לנהוג בו אבילות, כי הרמ"א שכתב שנוהגים שאין נוהגים אבילות לא בי"ד ולא בט"ו, היינו לשיטתו כדברי המנהגים ושאר פוסקים ראשונים דשמחה נוהג מדינא גם ביום ט"ו כנזכר לעיל. אבל לאותן שאין נוהגים כן, ובעל כרחך סברא ליה דהוא רק איסור הספד ותענית נוהג זה בזה, ולא משתה ושמחה, (וכמו שנהג הגר"א מווילנא סעודת פורים בדיוק רק יום י"ד לבד ולא בט"ו), על כן בודאי אסור להם לנהוג קולא גדולה כזו לבטל אבילות בט"ו, ולחפוש החבל (לקולא) בשי ראשין כיון שאין מחזיקין אותו ליום משתה ושמחה כנזכר לעיל:

[ב] **אבל דברים שבצנעה נוהג.** הנה בפרי עץ חיים (שער הפורים פרק ו') בהג"ה הר"י נמת ז"ל מכאן לאבל בפורים שאינו נוהג דברים שבפרהסיא ולא דברים שבצנעה כי גם בפורים יש יסוד אבל, עד כאן לשונו הק'. ומה שכתב "ולא" דברים שבצנעה הוא תמוה, דוקי עדיף משבת דפסקינן דבשבת (יורה דעה סימן ת' סעיף א') גם כן נוהג דברים שבצנעה. אלא ודאי ברור דטעות סופר הוא מיבת "ולא", (אפילו שכתב כן בכל הדפוסים חדשים גם ישנים מספר פרי עץ חיים), וצריך לומר "אלא" דברים שבצנעה (נוהג). ואז מובן בפשיטות מה שכתב כי גם בפורים יש בו יסוד אבל, (היינו שנתגלה) ודומה לשבת במ"ש בכתבי האריז"ל (שער המצות פרשת ויחי בא"ד והנה מ"ש רז"ל) ובסידורו הטעם שאין אבילות נוהג בשבת רק דברים שבצנעה, כי מוחין דאבל מכוסין ומוצנעין תוך מוחין דאמא, לכן אפילו בשבת הם אינם ולכן אסורים דברים שבפרהסיא מגולים אינם מסרים ממנו, עכל"ה. (והיינו בשבת מוחין דאבא), וכן הוא בפורים דרק דברים שבצנעה נוהג, (וכפסק הרמ"א ז"ל בזה גם כן), משום שגם בפורים הוא האיר יסוד אב"א כנודע, וזה פשוט:

[ג] **דברים שבצנעה נוהג.** נסתפקתי להלכה בבי שהוא בפורים תוך י"ב חודש על אב ואם ונוהגים באותו העיר כי בלים נכרים בפורים בכלי זמר לבתי הנגידים, ובפרט לבית הרב

תרצז א"א תחינה בי"ד וט"ו שבאדר ראשון ודין תענית והספד בהן

סעיף א יום י"ד וט"ו שבאדר ראשון אין נופלין על פניהם ואין אומרים מזמור יענך ה' ביום צרה ואסורים בהספד ותענית אבל שאר דברים אין נוהגים בהם ויש

נמוקי אורח חיים

ומנגנים שם בנבלים כמו תלי שעה בעת הסעודה, ואם לא ימחוס אז בפורים מפני שהוא תוך י"ב חודש יהיה כמו אבילות דפרהסיא.

והנה ראיתי בשו"ת זרע אמת הספרדי (חלק ה' סימן קנ"ז) במי שהוא מנגן בכלי שיר ואיתרע בה מילתא ר"ל בחול המועד סוכות, ונוהגים שם לנגן בנבלים בליל הושענא רבא משום שמחת יו"ט וזכר לבית השואבה, ובאים שם להתיר לאותו האבל בעצמו לנגן בכלי זמר שלו בליל הושענא רבא. והגם כי שם הוא ביו"ט בעצמו דאין אבילות דפרהסיא נוהג לכולי עלמא, וכאן בפורים יש דיעות בזה דאבילות נוהג גם בפרהסיא, וגם שם כתב טעמי ההיתר כיון שאם היה המעשה דאם לא ינגן האבל הזה תתבטל כל התורה מנגני כלי זמר ביום טוב בהעיר הזאת, ושיש בבא מ' שאינו יודעים רק הוא לנגן, על כן התיר. אבל הכא לא יתבטל הכלי זמר רק מבית אותו שהוא אבל תוך י"ב חודש. מכל מקום שם מיירי שהמנגן בכלי שיר הוא תוך ז' כנזכר, אבל הכא המנגנים הם נכרים והוא רק (השומע) תוך י"ב חודש, דכל האיסור לשמוע כלי זמר הוא מה דגרמה מהך דמועד קטן (כב, ס) בטור ושולחן ערוך יורה דעה (סימן שנ"ל סעיף ב') דאינו נכנס לבית המשתה כל שלשים, ובאב ואם כל י"ב חודש, והיינו משום שיש שם כלי זמר, ומכאן סמכו העולם לאיסור לשמוע כלי זמר כל י"ב חודש, (וכמ"ש שם בתשובת זרע אמת), וכיון שפורים הם ימי משתה ושמחה ומסויב לכולי עלמא בשמחה, אז מי שהוא רק תוך י"ב חודש ולמה נאסר אז אלו המנגנין בכלי זמר, ובפרט בבית הרב שמתכנסים שם אנשים תלמידי חכמים לשמוע בשמחת פורים מגות עשה מדברי קבלה, ואם ישלחו וימנעו הכלי זמרים שכבר באו כדרכם בכל שנה יהיה כאבילות דפרהסיא בפורים שהוא מדברי קבלה כדברי תורה דמיא נגד אבילות די"ב חודש שהוא לכולי עלמא רק מדרבנן, וגם האיסור לשמוע כלי זמרים לאו בפירוש איתמר אלא מכללא דבית המשתה איתמר, כפי שסוברים העולם כנזכר לעיל, וגם זהו ספק אולי לא גרע פורים בחלות שמחתו ממי שמשיא בנו או בתו או אחיו שלא קיימו פריה ורביה שהרי זה שומע כלי זמר תוך י"ב חודש כפי המנהג, וכמו שכ' שם בשולחן ערוך ועל ימי הפורים לא נאמר כלל איסור.

אולם כיון דמבואר בשולחן ערוך בה להלן בסימן הזה (סעיף ו') דאין שולחין לאבל משלוח מנות תוך י"ב חודש, ובפרט מיני שמחה, משמע דמזכירין לאבל גם בימי הפורים תוך י"ב חודש את אבלו, והגם שהוא בשב ואל תעשה, הלא גם מניעת הכלי זמר יהיה בשב ואל תעשה בידן דידן. אך באמת כתב המגן אברהם בזה (ס"ק י"ב) דעל פי מה שכתב המחבר ביורה דעה (סימן שפ"ה סעיף ג') והיינו דנהרא נהרא ופשטיה, דבמקום שאין נוהגים אבילות כלל בפורים אז מותר לשלוח מנות כמו בשבת, עיין שם ועיין ברמ"א (שם), ובפרט תוך י"ב חודש. וכיון דבני האשכנזים יוצאים בזה רמ"א דאין אבילות נוהג בפורים, על כן כשבאו כבר הכלי זמרים ובפרט כשיש רבים בחדרו כנזכר לעיל, אין למנוע אותם לנגן (תוך

אומרים דאף בהספד ותענית מותרים: הגה והמנהג כסברא ראשונה. יש אומרים שמייב להרבות במשתה ושמחה בי"ד שבאדר ראשון (עור בשם הרי"ף) ואין נוהגין כן [א] מכל מקום ירבה קצת

נמוקי אורח חיים

י"ב חודש) כמו בשאר השנים, (אמנם אם ימנעם אחר מבחון שלא יכנסו אז לגנן בכליהם באופן שלא ירגישו העומדים בפיס לשמוח בשמחת פורים כנזכר לעיל, בודאי מהגכון):

[א] **ברמ"א מ"מ ירבה קצת בסעודה כדי לצאת ידי המחמירים.** וכן כתב במהרי"ל (סוף הלכות פורים) וזה לשונו, עושין פורים קטן בי"ד יום לאדר הראשון, ודינו כדלעיל דאין שינוי בו רק משתה ושמחה, עד כאן לשון מהרי"ל ז"ל. דהיינו שאין שינוי בו משאר ימות החול לא בקריאת המגילה ומתנות לאביונים (כמבואר במתני'), רק בסעודה ומשתה ושמחה שנוהג גם בי"ד לאדר הראשון (היינו בפורים קטן), וזה פשוט.

והנה מעולם תמהתי ודברתי מזה עם כ"ק אאמו"ר זצללה"ה ז"ע מדוע לא שמענו מעולם ובפרט מהגדיקים תלמידי הבעש"ט הק' ז"ע שיעשו סעודות גדולות בפורים קטן (בי"ד) כמו בפורים גדול, היינו כמו בשושן פורים (גדול), כיון דהא בהא תליא למ"ד דס"ל דהיכא שנאמר בפורים איסור הספד ותענית היינו הכונה מיום משתה ושמחה בכלל כמו בשושן פורים (היינו ט"ו) בפורים גדול בכל שנה ושנה, כמו שביארתי בחידושי מנחת אלעזר (ח"ב סימן ה'), ובקונטרס שירי מנחה (בסוף מנחת אלעזר ח"ג), עיין שם ובדברינו בזה בנמוקי או"ח (לעיל סימן תרל"ה סעיף ז' ס'). ואם כן הגדיקים שנהגו בסעודות גדולות בשושן פורים (יותר מיום י"ד), ולמה לא נהגו להרבות בסעודה כל כך בפורים קטן, כיון דתלוי זה בזה.

אמנם החילוק מובן, דבפורים יש עוד דיעה להקל, בתחבר בזה כתב ויש אומרים דגם דבהספד ותענית מותר באדר ראשון, אם כן מכל שכן דמשתה ושמחה אין נוהג כלל באדר ראשון, ועל כן הוי יש עוד נוטה יותר ספק להקל, וכמ"ש בקונטרס שירי מנחה שם כי שפיר כתב בזה זקיני הלבוש (בסימן תרל"ז) דבפורים קטן אינו צריך רק משתה ושמחה "קצת", ובפורים גדול בט"ו שושן פורים כ' דנוהג השמחה בשני הימים, וכן הרמ"א בזה הביא שאין נוהגים כלל בפורים קטן להרבות במשתה ושמחה בשני הימים, (אלא שכ' שיש להחמיר להרבות קצת בסעודה כנזכר לעיל). ושם (בסימן תרל"ה) הביא המנהג להרבות קצת במשתה ושמחה בכל שושן פורים גדול, והיינו מטעם חילוק הנזכר.

ב) ועוד י"ל שנהגו הגדיקים כנזכר לעיל רק בשושן פורים גדול ולא בפורים קטן, כיון שבכתבי האריז"ל לא נמצא רמז רמיזא מהו הענין (בפנימיות הכונה) של פורים קטן באדר ראשון, ועל כן לא החמירו כל כך לעשות סעודה גדולה כמו בפורים ממש (רק סעודה קטנה לצאת גם דיעות חומרת הפוסקים כנזכר לעיל). ותשבחי בחלה כי על כן לא נזכר כלל ענין פורים קטן בכתבי האריז"ל, יען שאותן שתי שנים שלמד מה"ר חיים ויטאל ז"ל אצל האריז"ל לא חל אז שנת העיבור ולא ראה מנהג רבו בפורים קטן. אמנם כפי מ"ש בחזיונות מהרח"ו, ותשבחי בלוח העברונות לימות עולם והי' אז חל שנת העיבור, ועם כל זה לא נזכר מאומה וכנזכר. מה שאין כן שושן פורים מקורו בחיקוני זוהר הק' (בהקדמה יב, ח) יותר מיום י"ד, כמובא בחידושי הנזכר לעיל, וכן בשער יששכר (מאמרי חדש אדר מאמר ימי ששון אות ל"ח וע"ע אות עב - עד) ביארנו מזה בעזרת השם יתברך.

בסעודה כדי לנחת ידי המחמירים (הגהות מיימוני בשם סמ"ק) [ב] וטוב לב משתה תמיד.

נמוקי אורח חיים

וכן בכמה דברים עדיף יותר בשולחן ערוך יום שושן פורים מיום י"ד פורים קטן, כגון לענין אבילות ל"ע שאינו נוהג בפורים בט"ו על פי מנהג הרמ"א ז"ל (וכנזכר לעיל בסימן תרל"ו), וביום פורים קטן לכולי עלמא נוהג אבילות בו, וכמ"ש הפרי מגדים בזה (במשבצות סק"ב), והכל מטעם הנזכר לעיל דהכא הוי עוד ספק אם נוהג בו כלל איסור הספד ותענית בי"ד באדר א', כנזכר לעיל.

והנה נשאלתי על מה שהנהגתי במנהג אלעזר (אלף ד' סימן ה') בשם גופי הלכות למהר"ש אלגאזי ז"ל כי ט"ו באדר שני הוי פנים חדשות כמו יו"ט לענין חתן לומר ז' ברכות (גם אם אין אורחים חדשים), אם גם בי"ד באדר ראשון הוי כן כפנים חדשות. ונראה לי פשוט דבי"ד באדר ראשון אין לחשוב פנים חדשות לומר ז' ברכות (גם אם אין אורחים חדשים כנזכר), כיון דהוא ספק ברכות להקל משום חשש לא תשא, ושאני שושן פורים ממש באדר ב' מטעם שכתבנו לעיל.

ועוד נשאלתי לענין חתן ביום חופתו ביום י"ד אדר א' (פורים קטן) אם יתענה. וכזה נראה לי להכריע שלא יתענה, כיון שהרמ"א כתב שנכון להחמיר כהך דיעה דאיסור הספד ותענית נוהג גם באדר ראשון, על כן יש להחמיר על כל פנים באיסור תענית כפשוטו שלא יתענה החתן ביום י"ד באדר א', כנזכר:

[ב] וטוב לב משתה תמיד. שמעתי שרומזים בזה מה שפייס רבינו הרמ"א ז"ל בשולחן ערוך אורח חיים וטוב לב משתה תמי"ד, והתחלת שולחן ערוך אורח חיים שויתי ה' לנגדי תמי"ד, שהוא רמז שני תמידי"ם.

והוא באמת כן הענין, כי שויתי ה' לנגדי תמיד, ואין השכינה שורה מתוך עצבות אלא מתוך שמחה, כמו שאמרו רז"ל (שבת ל, ב), על כן צריך לשויתי הוי' לנגדי תמיד (שתהי' השכינה כביכול שורה בזכר. מתוך) לב משתה תמיד (שיהיה בלבו שמחה כאלו שתה תמיד), כמו שכתבו בשם הצדיקים זי"ע על הכתוב (בראשית מג, לד) וישתו וישכרו עמו, (היינו עם יוסף הצדיק נשתכרו ונתבשמו בדעתם ברוחתם פני זוהר קדשו ונשתוממו, אם כי לא ידעו אז עוד אשר הוא אמיתם יוסף), מכל שכן על אחת כמה וכמה ברגשת שמחת אהבת השם יתברך ותורתו שהוא טוב לב משתה תמיד הדבוק באהבתו, כן יהי רצון.

או יאמר הך דנעוץ סופו בתחלתו בשולחן ערוך אורח חיים בדברי הרמ"א בזכר לעיל. דהנה אמרינן בבבא קמא (קא, ב) וטוב לב משתה תמיד זה שדעתו רחבה, ופירש רש"י ואינו משיב לבו דאגה כל כך, עד כאן לשון רש"י ז"ל. ולכאורה יש להבין מה זה נקרא דעתו רחבה, אם הוא מאבירי לב הרחוקים מצדקה ורחמנות עד שגם על דאגותיו לא ישים לב כלל מפני אומץ ואכזריות לבבו. אלא ודאי בעל כרחך מזה דהיינו מי שמקיים שויתי הוי' לנגדי תמיד שיודע באמת ומאמין שהכל מאת השם יתברך בהשגחתו הפרטיות תמיד על כן לא ירא ולא ידאג שיודע שכל מה דעביד רחמנא לטב עביד, וכמו שפירש רש"י (בפרשת שופטים) על הכתוב (דברים יח, יג) תמים תהיה עם ה' אלקיך, על כן לבו מלא רחבה ובטחון בחסדי השם יתברך. [וז"ש דוד מלכנו (בתהלים מז, ט) שויתי (לשון השתוו"ת אלי, גם בעת רחיתי) הוי' (מדת הרחמים), לנגדי תמיד (שנראה מ"ו דימים ורדיפות, עם כל זה גם אז

אדע) כי מימיני כל אמוט (שהוא יתברך שמו עומד לימינו ימין מדת התסד) לטובתי].

וזהו יש לומר נעון סופו בתחלתו באורת חיים בזה וטוב לב משתה תמיד, (כפירוש רש"י בסנהדרין כנזכר, יוכל לקיים רק מי שהוא בבחינת) שויתי הויה לנגדי תמיד (כנזכר). הסס יתברך יזכנו במהרה בימינו לעבדו באמת ותמים, ושמתת עולס על ראשינו בתוך כל ישראל, בגאת גואל לדק במהרה בימינו אמן:

תם ונשלם שבח לאל בורא עולם

מפתח ענינים

אב

לא יברך אב הגומל בעד בנו הקטן . . . . . ריט א
ברכת שהחיינו או הטוב והמטיב כשמת אביו
. . . . . רכג א
אב - מכבדו במותו אי הוה דאורייתא . . פט א
בדבר הלכה מותר לחלוק על אביו ורבו . . טז א
אב ובנו (הד"ח והדבר"י) שראו את החידוש
. . . . . רמג א

אב הרחמים

אומרים אב הרחמים בכל שבתות ימי הספירה
. . . . . קלא ז, רפד ג

אבל

אי מותר לברך שהחיינו . . . רכג א
ע' ערך הלל בענין הלל בבית האבל

אדר

בענין מאן דאית ליה דינא עם נכרי למצי' נפשי'
באדר שהשמיטו הרמב"ם. . . תרפו א

אהבת חברים

בענין מצוה לאהוב כל אחד מישראל רכה ב
צריכין לשער בנפשו למי יאהב יותר . רכה ב

אהל

בענין אהל זרוק לא שמיה אהל . קסז ב

איסור דרבנן

איסור דרבנן בשוגג אין צריך כפרה . תרצה ו

איסורי הנאה

אי מותר ליתן לכלב של חבירו. . שכד א

ארבעה מינים

עציץ מלא ובתוכו הד' מינים אם יוצא במחובר
. . . . . תרנא א
נתינה בע"כ בד' מינים אי יצא תרנח א
אנוס או שכח מליטול הד' מינים יום הושע"ר כולו
אם יטלו ביהשמ"ש או לא. . . . . תרסה א
אין ליטול הלולב בלא האתרוג בשעת התפלה
. . . . . תרנב א
אי אדם טרוד בלולב שלא יפול . . . תרנב א

בענין ליקח ערבה חדשה בכל יום. . . תרנד א
ערבה שנשרו מקצת עליו ואינו ניכר . . . תרנד א

אשה

אי מחויבת בברכת התורה . . . . מז א
אי מחויבת בתפלה. . . . . מז א
אי מחייבת באמירת קרבן תמיד . . . . מז א
האשה שנסתפקה אם בברכת התורה א"צ לברך
. . . . . מז א
ברכת שהחיינו ברואה אשה וכו' . . . רכה ג
אי נשים בבהמ"ז רק דרבנן אינן יכולין להוציא
אנשים שהם מחוייבים דאורייתא . . . . . רסז ב
האיך מוציאין את הנשים בקידוש ליל שבת
. . . . . רסז ב
בנשים אי חייבות בנ"ח דאף הן היו באותו הנס
. . . . . תרע א
נשים בטלות ממלאכה בחנוכה . תרע א

בדיקת נקביו

בענין דברי הרמב"ם לבדוק נקביו בערך שמונה
פעמים ביום . . . . . ב ג
בימינו אלה אין להרבות בבדיקות יותר מדאי ב
ג
מי שיש לו חולי השלשול, רפואתו שישהה נקביו
. . . . . ג ג
שיעור שלש שעות מפ"א להשני . . ג ג

ביזוי מצוה

כשמקיים המצוה דרך ביזוי אי יצא . . יא א
אם עיקר ביזוי מצוה הוא דאורייתא . . . . יא א

בין השמשות

אנו צריכין לילך בשיעורי ביהשמ"ש בכל מקום
לחומרא בדאורייתא . . . . . רלה א
עוד בענין הנ"ל. . . . . רסא א
בארץ ישראל שסמוך לקו המשוה, קצר שם
ביהשמ"ש. . . . . רסא א

ביקור חולים

ביקור חולים בשבת . . . . . רפז א

בית הכנסת

מגדל או דגל מקרי גבוה בבנין ביהכ"נ . . . . קנ א
בזמנינו יש לחוש מלעשות מגדלים לביהכ"נ מטעם

חוקות עכו"ם . . . . . קג א
הדלקת נר חנוכה בביהכ"נ . . . . . תרעא ג
קידוש ליל שבת בביהכ"נ . . . . . תרעא ג

בית הכסא

היוצא מבית הכסא אע"פ שלא נפנה צריך נט"י . . . . . ד ב
אם אסור לקנח ביד ימין ע"י נייר . . . . . ג א
בית כסא של הוואגאנען בבאהן אי דינו כקבוע . . . . . קסז ב
בגופים שלנו סכנה לקנח באבנים מקורזלות . ב ג
עוד בענין הנ"ל . . . . . שיב א

בר מצוה

בר מצוה ובעל יארצייט מי נדחה בפני מי לעלות לתורה . . . . . רפב א
מה שנהגו קצת שאין עולה לתורה בשבת שנעשה בו בר מצוה, רק בשבת הקודם עולה מפטיר, הוא מנהג בורות . . . . . רפב א

ברכה

אין לברך על טלית קטן . . . . . טז א
לכוין בברכת להתעטף לפטור הט"ק . . . . טז א
טעם לברכת השחר לסדרם בביהכ"נ . . . מו א
בברכת פוקח עורים האיך הניחו יד על העין קודם נט"י . . . . . מו א
נשים בברכת התורה . . . . . מז א
אי מותר לעשות ברכה בבית המטבחיים המלוכלך בדם . . . . . קסא א
מי שיש ספק ברכה האיך ינהג . . . . . קסז א
משנה ממטבע שטבעו חכמים . . . . . קסז א
בענין ברך רחמנא אי הוה מזכיר ש"ש לבטלה . . . . . קסז א
אם ימכור משקה למי שאינו מברך . . . . . קסט א
אי מברכין על שווארצע קאפע בגמר הסעודה . . . . . קעד א
ברכת יין פוטר כל המשקין . . . . . קעד א
ברכת הטוב והמטיב . . . . . קעה א
ברכת מעין שלש בשבת ויו"ט . . . . . רח א
ברכת שהחיינו או הטוב והמטיב כשמת אביו והניח ירושה . . . . . רכג א
ברכת שנתן מכבודו לבשר ודם על שרים וקאדי . . . . . רכד א
ברכת שחלק מכבודו על היורש (שאינו בן) המלך בחיי המלך . . . . . רכד א
נוסח אשר יצר אתכם בדין וכו' "ואסף . . רכד ב
הרואה קברי עכו"ם אי יאמר איזה פסוק . . רכד ג
ההולך לבית הקברות בכל ער"ח אי יברך . . רכד ה
בענין הרואה את חבירו לאחר ל' יום, בברכת שהחיינו . . . . . רכה א
טעם למה אין מברכין עכשו שהחיינו כשרואה חבירו . . . . . רכה א
כשאומר געלויבט השי"ת מיר זעהן זיך, אי יוצא בזה . . . . . רכה א
בענין נמלך בברכת משנה הבריות . . . . . רכה ה
אי צריך לברך משנה הבריות על כל מין לבדו . . . . . רכה ה
הרוצה לאכול מפירות כל אילן שבגן, אי סגי בברכה א' . . . . . רכה ה
ברכה על ימים ונהרות . . . . . רכח א
בספק ברכה, יברך, והשם אלקינו יהרהר . . רכח א
ברכה על הים הגדול, רק על ים אוקיאנוס רכח ב
על ים המלח אין לברך רהוא מין קללה רכה ב

ברכת המזון

פסוק פותח את ידיך בברכת הזן . . סח ד
שכור אם מותר לברך ברכת המזון . . צט א
ברכת זימון בוואגאן-בבאהן . . . קסז ב
ברכת המזון הקצר . . . . קסז ב

גן החיות

מעשה רב בהיות רבינו המחבר בגן המלך רכה ה
בענין נמלך בברכות בגן החיות . . . . . רכה ה

דברי קבלה

בענין דברי קבלה כדברי תורה . . . . . תרצה ז

דברי רשות

אין דבר רשות בעולם . . . . . ב א
הצדיקים עושים יחודים עם כל דבר רשות ב א

דברים בטלים

ביאור הלשון מ"ש על מהר"ם שהפסיק "בדברים בטלים" . . . . . ח ד

הלכה

בדבר הלכה מותר לחלוק על אביו ורבו . . . . טז א

הלל

הלל בבית האבל קלא . . . . . ב
טעם שאין אומרים הלל בבית האבל . . קלא ב
לדידן מברכים על ההלל בר"ח . . . . . קלא ב

עוד על ענין הנ"ל .... תרעא ג

הספד

הספד בר"ח חנוכה פורים וחוה"מ על ת .. תכ א

זהר והש"ס

כשמחולקים, האיך ההלכה הזהר מכריע אם יש ב' פירושים בגמרא ....ג א

זכר לחורבן

לגרר אמה על אמה גם הטיט, זכר לחורבן ... ...תקס א

זמירות

בענין זמר המבדיל .. .. רצג א

חגורה

אפילו מי שהולך כל היום באבנט צריך לחגור לתפלה ..... צא וא

ללבוש החגורה המיוחדת לתפלה רק לשלש תפלות ולא כל היום..... . .. . צא א

השוחט ילבש החגורה קודם השחיטה . . צא א

חדשי השנה

אי בכל חודש אב או רק עד ט' בו ישתמיט ישראל דאית ליה דין בהדי עכו"ם... . ... תקנא א

.... תרפו א

לשיטת הירושלמי כל החודש אדר כשר לקריאת מגילה . ... תקנא א

טעם מדוע לא הביא הרמב"ם הך דמשנכנס אדר מרבין בשמחה. .. . . תרפו א

חול המועד

גם בחול המועד חייב במאכל ובמשתה . .תקל א

אי צריך ב' סעודות בחוה"מ או די סעודה א' .... תקל א

ללבוש בגדי שבת ויו"ט בחוה"מ .....תקל א

הלובש כובע בחוה"מ הוא מבזה את המועדות אם הוא לובש בשטריימל בשבת וביו"ט .... תקל וא

איסור מלאכה בחוה"מ ....תקמב א

חולי השלשול

רפואתו שישהה נקביו ואינו עובר בבל תשקצו ....ג ג

חנוכה

טעם שלא קבעום למשתה ושמחה.....תרע א

טעם וסמך שעושים סעודות בחנוכה . . תרע א

נשים חייבות בנ"ח דאף הן היו באותו הנס . .. . תרע א

בענין נשים בטלות ממלאכה בחנוכה . . תרע א

בענין נס דיהודית .. . . תרע א

מה שאין מדליקין בימינו בפתח ביתו מבחוץ ... . תרעא א

נ"ח המונח בתוך עששית של זכוכית .. תרעא א

מקום הנחת נר חנוכה.. .... תרעא ב

טעות סופר בסידור הר"ר שבתי כונת חנוכה .... תרעא ב

הדלקת נר חנוכה בביהכ"נ. .. ... . תרעא ג

טעם למנהג האדמורי"ם לאחר הדלקת נ"ח .... תרעב א

נר חנוכה, ונר שבת, איזה מהן עדיף .. . תרעח א

מוצאי שבת חנוכה, יבדיל ואח"כ ידליק נ"ח . . . . תרפא א

טעם בברכת מעין שלש . .. תרפב א

מה היה עיקר הנס בחנוכה . ... תרפב א

באמירת הרחמן הוא יעשה לנו נסים .... תרפב א

חציצה

בענין מין במינו אינו חוצץ לענין ד' מינים. ..כז א

אי רצועות התפילין הוי חציצה מרש"י לר"ת ... ... כז א

דם מילה אי הוי חציצה בין הפה לשופר . . קסא א

טבילה

טבילת עזרא הוא דת יהודית ... . פח א

ראיה מהש"ס דהשליח צבור יזהר ביותר לטבול במקוה . . .. פח א

טבילה בזמן הקור .. .. רמ א

דרכם של חכמי הש"ס היה לטבול בע"ש סמוך לשקיעת החמה .. .. רסב א

היתר טבילה בשבת .... שכו א

טבילת נשים הי' נוהג גם קודם מתן תורה אצל האבות והשבטים .. .. תקעד ג

הברכה צריך להיות מעומד .... ח א

ע"ע מקוה

טבע

אי נשתנו הטבעים מזמן הש"ס.....ב ג

טלית

העטיפה רק בתחילתו צריך בעמידה ..... ח א

חילוק גדול בין ציצית לתפלין ..... ח א

סדר העטיפה כעטיפת ישמעאלים .... . . ח ב
תמיהה על אותם שמכסים פניהם בעטיפת הטלית
. . .. ח ב
ליקח הד׳ ציצית לצד שמאל בעטיפתו .. . ח ב
ברכה על טלית קטן . . .. .ח ג
שיעור טלית שחייב בציצית ..... טז וא
אין לברך על הטלית קטן שלנו ....טז א
לכוין בברכת להתעטף לפטור גם הטלית קטן
. ...טז א
לקפל הטלית בעצמו .. . . כח א
עוד בענין הנ״ל .. .. ש א
קיפול הטלית במוצש״ק..... ..... ש א
קיפול הטלית בשבת .... ש א

טריפה

אם יש מצוה ליתן טריפה לכלב ..... שכד א

יארצייט

בעל יא״צ לא יאחר זמן תפלה כדי להתפלל לפני
העמוד .... פט א
ביא״צ של צדיק אין להחסיר אמירת תחנון
.. ..קלא א
צדיק שמנוחתו בעיר אין אומרים תחנון ביום היא״צ
. ...קלא ח
בעל יארצייט ובר מצוה מי נדחה בפני סי לעלות
לתורה .... רפב א
הטעם לאותם שקוראים לתורה את הבעל יארצייט
למפטיר .... רפב א
האריז״ל לא מצינו שיתפלל לפני העמוד ביארצייט
. .. . רפב א

יום טוב

יתפלל מנחה קודם הסעודה בזמן מנחה גדולה
. .. . צט ב
עוד בענין הנ״ל .... רלב א
שמחת יום טוב בזמן הזה ביין, או בבשר... רעא
א
עוד בענין הנ״ל . ...תקכט ב
סעודה שלישית ביו״ט שחל להיות בשבת... רעד
ב
שמיני עצרת שחל להיות בשבת אי ערשין הקפות
.. ..ערה א
אנשי א״י שדעתם לחזור אסורים במלאכה ביו״ט שני
אפי׳ כשיצאו באונס ..... תצו ב
המקילים ואין דעתם באמת לחזור חייבים בשמתא
..... תצו ב
אימתי חיישינן לזלזולא ביו״ט שני .... תפט א,ג
יוט״ש הוא גדול יותר בערכו מיו״ט א׳ .. תצו ב
הדלקת נרות יום טוב א׳, בתחלת בין השמשות
. .. . תקכט א
אם חצי זית בשר וחצי רביעית יין מצטרפין לשמחת
יו״ט . ... תקכ״ט ב
הכנת סעודה ביום טוב, אימתי ... ... תקכט ג
אי מקדימין או מאחרין לבא לביהכ״נ ביו״ט
.. .. תקכט ג
החילוק בין יו״ט לחוה״מ בסעודות ..... תקל א
חוה״מ אי מקרי יו״ט . ... תקל א

יום כפורים

נוסח ״המבדיל״ במחזורים הישינים קודם ברכת
מקדש ישראל ויום הכפורים . . ... רצג א
אפילו ביום כפורים, אין להתפלל השמו״ע בקול רם
.... תקפב א
קידוש הלבנה ״קודם יוכ״פ״ או מוצאי יוכ״פ
.... תרב א
בענין למעט בלימודו בעיוכ״פ .... תרד א
האבל - בטבילת ערב יו״כ.. . ..... תרז ב
האבל - בסעודה המפסקת ערב יו״כ .. .. תרז ב
להתודות בביאתו לביהכ״נ קודם כניסת יו״כ
.. . . תרז א
אמירת בישיבה של מעלה וכו׳ - אי צריך שלשה
.... תריט א
להמשיך תפלת נעילה עד הלילה . ... תרכג א
בענין הדלקת נרות ע״י נכרי בעת תפלת נעילה
.... תרכג ב
אם לומר כתר בתפלת שחרית ובמנחה של יו״כ
.... תרכג ג
נשיאת כפים בנעילה כשהוא לילה..... תרכג ד
אי צריך לחם בסעודת ערב יום כפור.... תרצה א

כהן

כשאין לוי בישוב, האיך להתנהג בקריאת התורה
... . קלה א

כונה

גם מ״ע דרבנן צריכות כונה..... ס א
.. .. תרצה ו
מצ״כ חולת זה לא יצא .... רלה א
אי צריך לכוין פי׳ המלות בקריאת המגלה בכל תיבה
. ... תרן א
כונה לצאת מצות שמיעת מקרא מגילה די פ״א
בתחילה ..... תרן א

כיסוי הדם

אם כסה הדם ברגלו אם צריך לחזור לכסותו
ביד .... יא א

כיסוי הראש
אינו מדת חסידות בלבד, רק מדינא הוא.....ב ב

כישוף
אי חיישינן לכישוף בישראל.. . .. כז ב

לחיים
שלא לומר לחיים בקידושא רבא על כוס הקידוש
. . . . . רפט ב
שלא לומר לחיים על הכוס ששותין בסעודה ג׳
.... רפט ב

מבטא
ע״ע קריאת השם

מגילה
לשיטת הירושלמי היוצא לדרך קורא את המגילה
מתחלת חודש אדר . . . . תקנא א
בעיר שאין מוקפות חומה אסור לקרות במגלה כשרה
גם בלא ברכה ביום ט״ו אדר.. . ....תרפח א
כל המדקדק במעשיו יהיה לו מגילה כשרה אתו
בביהכ״נ. .. ..תרץ א
אי מותר לומר שם רשעים ירקב, על תיבת המן
באמצע מקרא מגילה . . . . תרץ ב
מקרא מגילה ומשתה ושמחה איזה מהן עדיף
.... תרצה ז
בענין מקרא מגילה אי הוה ד״ק או רק מדרבנן
.... תרצה ג

מודד הנאה
מודד הנאה מחבירו אי מותר למלוח לו בשר
ולהכשירו . ... שכד א

מילה
המוהל מותר (וצריך) לתפוס הערלה בשעת הברכה
.....עה ב
כשיש מילה בעיר, באיזה מקומות אין אומרים תחנון
... .קלא ה
מנהגינו בענין הנ״ל ... .קלא ה
אסור להפסיק בין חיתוך לפריעה באמירת פסוקים
או לשם יחוד ... .קנח ד

מנין עשרה
אם לצרף קטן וחומש בידו .....נה ב
אם לצרף חציו עבד וחציו בן חורין וחומש בידו
.....נה ב

מנעלים
ביאור איך שייך לדמותו לתפילין הקדושים. ב א
מנעלים שאין צריך ליגע בהם בחליצתן אי צריך נט״י
. ...ד ג
טעם שצריך נט״י כשחולץ מגליו .....ד ג

מצה
אי איכא מצוה לאכול מצה כל שבעה .. .תעה א

מצוה
בכל מצוה יש חזקת חיוב .... .תרסה א
.....תרצה ו
מללה״נ במצוה דרבנן.... ... .שכד א
מצהב״ע בסעודת פורים .. .. תרצה ו
מצ״כ במצוה דרבנן .. ..ס א
.... תרצה ו
מצ״כ במצות אכילה.. ..... . תרצ״ה ו
אי כופין על מ״ע דרבנן . ... תרסא א
אי שייך הידור מצוה במצות אכילה . .. תרצה ד
אי כופין על מ״ע בשבת ויו״ט. .....תרסא א

מקוה
נהוג עלמא להחמיר שאין לנו דין מעיין .. קנט ב
בכפר שאין שם מקוה אי מותר לטבול בבאר
.... קנט ב
ע״ע טבילה

מרחץ
היוצא ממרחץ אע״פ שלא רחץ שם, צריך נט״י
.... ד א
אסור להכניס התפלין לבית המרחץ. .. ..מג א

מתן תורה
אי ילפינן מקודם מ״ת. .... תרנא א

נטילת ידים
אם להאמין מה שכתב בתולדות אדם שהגרז״ו לא
נטל ידיו. ... ... .ד א
כשחולץ מנעליו בלי נגיעה אי צריך נט״י....ד ג
טעם למה צריך נט״י בחליצת מנעלים . ...ד ג
כל היוצא מביהכ״ס או מבית המרחץ צריך נט״י
....ד ג
הנוגע בשערות הראש בלי חיכוך אי צריך נט״י
....ד ד
החופף ראשו במקומות המגולים בראשו אי צריך
נט״י .....ד ד

אם נגע בשערות ראשו כשהניח תפלין אי צריך נט"י ... . ד ד

נטילת ידים לסעודה

אופן נטילת ידים לסעודה .. .. קנח א
נטילת ידים לסעודה בכלי גדולה מלאה מים . ... קנח ב
אין לומר מלא ידינו מברכותיך בשעת הנטילה .... קנח ג
אין להפסיק בפסוקים בין הנטילה לניגוב .. . קנח ד
אי הפלומפען כשרין לנטילת ידים .... . קנט ב
מוהל שנתייבש הדם על ידיו אי הוי חציצה .... קסא א
אצל מי הוי דיו חציצה ... . קסא א
אי שיעור נט"י הוי כל היד או עד חיבור אצבעות .. . . . . קסא ג
מזמור לדוד אי הוי הפסק בין נט"י להמוציא .. .. קסו א

נטילת ידים שחרית

בענין ברכת על נטילת ידים ... . ד א
טעם לנטילת ידים שחרית .... ד א
אי מהני בתי ידים בשעת השינה לנט"י . .. ד א

ניחום אבלים

ניחום אבלים כשבת .... רפז א

נסים

כמה חילוקים בעניני נסים . ..... תרפב א
אין להתפלל על מעשה נסים . .. . . תרפב א

נר הנוכה

למ"ד אין מדליקין מנר לנר אם הדליק אי צריך לחזור להדליקו ..... . יא א

נשיאת כפים

בענין חלוקת האצבעות אי לעשות ה' אוירים .. .. קכח א
לא יכסו הכהנים את ידיהם כשנושאין כפיהם .... קכח ב
אין לומר הפסוקים בשעת נשיאת כפים ... קכח ג
קטן שלא הביא שתי שערות אי נושא את כפיו ..... קכח ד
פחות מבן כ' אי ישא את כפיו יחידי... . קכח ה
נשיאת כפים ביו"ט שחל להיות בשבת.... קכח ו
נשיאת כפים בנעילה כשהוא לילה..... תרכג ד

סוכה

שינה בסוכה .... תרלט א
הישן יחידי בסוכה שומר מצוה לא ידע דבר רע ... ... תרלט א
המבטל מצות סוכה עונשו מרובה ... .. תרלט א
מקור מש"ס דהסוגרים הגג של הסוכה בעת ירידת גשמים, וישנים שם יפה הם עושים ... . תרלט ג
ברכת לישב בסוכה כשהגשם נוטף בתוך הסוכה .. . . תרלט ד
גם בליל שני לברך סוכה ואח"כ זמן . תרסא א
פליאה - שאין מפנים כלים מן הסוכה בשמיני עצרת ... . תרסו א
שינה בסוכה בשמיני עצרת ... . . תרסח א
אכילת פירות חוץ לסוכה בשמיני עצרת .. . תרסח ב
ישיבת סוכה אי הוה מעשה .. .. . תרסא א
ישב בסוכה של הקדש אי מעל . . . תרסא א

סימן

בענין אעפ"י שאין ניחוש יש סימן .. .. תרפו א

סכנה

סכנת נחש ועקרב כשכרוך על עקבו .. .. קד א
השממית שהם קצרי רגלים וגוף עב הם מסוכנים ..... שטז א
בגופים שלנו סכנה לקנח באבנים מקורזלות .. ב ג
. . .. שיב א

סעודה

בענין פת שחרית .... קנה א
תיכף לנטילה (מים אחרונים) ברכה (ברהמ"ז) .... קס"ו א
סעודה, ביושב במרכבות ברזל (באהן-וואגאן) ... . קסז א
אי הבוצע נותן פרוסה ביד האוכל..... קסז ג
רמז לפרוסת המוציא שנותנים להאבל .... קסז ג
המוכר משקה למי שאין מברך .. ..קסט א
שוואורצע קאווע בגמר הסעודה, אי מברכין עליו .... קעד ב
שיעור אכילה להצטרף לזימון ולעשרה.... קצז א
אי צריך לומר לחיים בסעודת מצוה . ... רפט ב
אימתי מכינין סעודת יו"ט ... . תקכט ג

ספירת העומר

אם מותר לספור ספה"ע כשהוא שיכור ... צט א
ספירת העומר בליל ב' דפסח, אחר התפלה או אחר הסדר..... ..... צט א

עוד בענין הנ"ל .. .. תפט א
ספיקא דיומא לספירת העומר . ... תפט ג
ספיה"ע ותפלה איזה מהם קודם ... . . תפט ב
בדין טעה בספיה"ע היאך חשבינן תוכ"ד .. תפט ד
בענין מספר מבורר בספירת העומר תפט ד

ספק

ספיקא דאורייתא לחומרא מן התורה או דרבנן . .. . לח א
.. .. תרסה א
ספק ברכות להקל .. . . תקל א
ספיקא דרבנן לברכות .. ... . תרסה וא
ספק מ"ע לחומרא מה"ת . ... תרצה ז
ספיקא דרבנן במקום דאיתחזק איסורא . תרסה א
ספק ספיקא במקום חזקת חיוב . . תרצה ו
ספיקא דממונא במקום מצוה אי מוציא מן המוחזק ... ... תרצה ז

ספר תורה

כשמתקנים אות בס"ת אם צריך לראות בחומש .. .. לב ב
אופן הקשירה כשגולל ס"ת במנחה . . . שיז א

ספרים

ספר "בשמים ראש וכסא דהרסנא" הוא מזויף . ... נח ב
החתם סופר קרא ספר הנ"ל בשם "כזבי הראש" . ... נח ב
בענין ספר "אגרות סופרים" . רמג א
"חמדת הימים" לאו דסמכא הוא, כי לא ידענו מי היה מחברו .... רנ וא
צדיכים להזהיר ההמון שלא לסמוך על מעשיות של מפיחי כזבים . . . ... תע א

עורות בני אדם

ראיה מש"ס דבדורות הקדמונים היו עבים וחזקים מאד .... ב ג

עירוב

אילנות אי הוי מחיצה .. . . שסב א
אימתי מברך ברכת העירוב ... .. . שסו א
קנין הרשות משר העיר בזמנינו..... . שצא א
תיקון עירוב בעיר שדרים מחללי ש"ק .. שצא ב
לדקדק לישא איזה דבר במקום שיש עירוב ..... שצד א
אי לערב פעם אחת על כל השנה או לכל ע"ש .... שצד ב

ערמה

מצד אחד מותר . .. תמח א

עשרת הדברות

למנוע מלהעמיד טבלאות של עשרת הדברות מבחוץ לביהמ"ד או ביהכ"נ או למעלה מאה"ק א ד

פאה נכרית

בענין פאה נכרית . ... עה א

פורים

טעם שאין מזכירים "פורים" בברכת מעין שלש .. .. תרפב א
ביאור דברי רש"י בתענית דפורים ופסח ימי נסים הם לישראל . . . תרפו א
כשחל שושן פורים בשבת (בירושלים) עושים הסעודה ביום א' .. .. תרפח ב
אמירת על הנסים בשושן פורים . . תרצג א
אי יוצאים סעודת פורים בלא לחם תרצה א
אם מחוייבין לאכול בשר בהמה בסעודת פורים . . . .. . תרצה ב
אי מצוה להשתכר בפורים ביין דוקא.. תרצה ד
ללבוש מלבוש שבת ויו"ט בפורים תרצה ה
סעודת ליל פורים שנמשכה ליום . .. תרצה ו
בענין מצהב"ע בסעודת פורים .. . . תרצה ו
משלוח מנות בשושן פורים אי בעינן דוקא ע"י שליח ... . תרצה ז
אי מחוייב להחמיר במצות משלוח מנות מספיקא . . . . תרצה ז
ראיה ממדרש דיש חיוב שמחה בשושן פורים ... ... תרצה ז
משלוח מנות ומתנות לאביונים בשושן פורים .. .. תרצה ז
לאכול עם חבריו בסעודת פורים ..... תרצה ז
איסור הספד ותענית בשושן פורים .. . תרצו א
פורים בתוך י"ב חודש .... תרצו ב
סעודת פורים קטן ... ... תרצז א
שושן פורים הוי כפנים חדשות לז' ברכות של חתן . ... תרצז א
פורים קטן אי הוי כפנים חדשות .... תרצז א
אי חתן מתענה ביום חופתו בפורים קטן . תרצז א

פיוטים

פיוטי הקליר המה מיוסדים ע"פ סוד ..... סח א
הקליר היה התנא ר' אלעזר ברבי שמעון או ניצוץ ממנו .... סח א, רמג א

הפיוטים יש להם סגולה לעורר רחמים ורצון
.... סח א
עונש להמחסרים מאמירת פיוטים ..... סח א
לא יפה עושים החסידים שמבטלים אמירת פיוטים
... . סח א
אבותינו נהגו לומר בשבתות שבין פסח לעצרת
הפיוטים בקול בכי .... סח א
הפיוטים בשבת שקלים ובשבת הגדול אי הוי הפסק
... . סח א
אי הקליר הוי אחר חורבן הבית כדברי הרוו"ה
... . רמג א
פיוט המבדיל בין קודש לחול קודם ברכת מקדש
ישראל ויום הכפורים .... רצג א

פסח

בענין מעות חטים .... תכט א
זמן מכירת חמץ.. . .. . תמג א
זמן אכילת חמץ.... . .. . תמג א
להחמיר בכפלי כפליים באיסור חמץ בפסח
.... תנג א
מכירת חמץ לעכו"ם ע"י הרב או ע"י עצמו
. .. . תמח א
איסור טחינה ברחיים של קונסט בעלעוואטארא
... ... תנג א
לש המצה בקצח ושומשמין אי יוצא בו י"ח
.... תנה א
חלון בבית אפיית המצות. ..... תנט א
צוקער בפסח. .. . . תסז א
שתיית מים בפסח ממעין או מבאר .... תסז ב
ע"ד שמיקל בספר ערוך השולחן בכמה דברים
בהלכות פסח . . .. תסז ב
הבכורות "מתענים" או מתענגים בערב פסח
. . . . תע א
נוסח ברכת גאל ישראל בהסדר. . . .. תעג א
בענין ברכה אחרונה על הד' כוסות ...תעד א
אכילת מצה כל שבעה אי הוי מצוה .. ..תעה א
ספה"ע בליל ב' דפסח אחר התפלה או אחר הסדר
.. . . תפט א
יין משובח יניחו לפסח או ישתו בפורים .. תרצה ד

פרשת העקידה

אי לומר פרשת העקידה בשבת יו"ט ור"ח ...א ג

צדיק

אין להאמין מעשה מצדיק בדבר שהוא נגד ההלכה
.... ד א
אין להרהר אחר הצדיק. .....ד א
בדבר שהוא נגד ההלכה לא יעשה כמנהג רבו
.... סח א
בדבר הלכה מותר לחלוק על רבו ..... טז א

צורה

צורה שאינה בולטת (פאטוגראפא) ג"כ אסורה
.... רמג א

ציצית

העתש למי שאינו לובש ציצית... .....כד א
ע"ע טלית

קבלה

בענין של סוד וקבלה אין לנו אלא דברי האריז"ל
שהוא בזה הפוסק ומכריע ומגלה האמת בחכמת
האמת .. .. רעד ג

קדושה

שלש פרסאות סביב עיר קאלוב מרגישים קדושת
הגה"ק מוהרי"א מקאלוב זי"ע .. .. רמג א

קדיש

בענין להרבות בקדישים .. .. נה א
בענין הפסק בין אמירת פסוקים לקדיש .. נה א

קידוש

קידוש במקום סעודה . . ..רכה ה
קידוש מבעוד יום בערב שבת .... .. רסז ב
היאך מוציאין את הנשים בקידוש ליל שבת
.... רסז ב
בשעת הקידוש אי צריכין להיות מכוסין גם ביום
.... רעא ב
במקום שנמצא יין לרוב אי שרי לקדש על י"ש
.... ערב א
טעם שנקרא קידוש היום "קידושא רבא" ... רפט ב
שלא לומר לחיים בקידושא רבא על כוס הקידוש
.. . .רפט ב
שלא לומר לחיים על הכוס ששותין בסעודה ג'
במקום קידוש ... . רפט ב
קידוש בבית הכנסת ..... תרעא ג

קידוש לבנה

אם להמתין עד ז' שלמים ..... תכו ד
קידוש לבנה במוצאי שבת קודש..... תכו א
קידוש לבנה אחר ליקוי לבנה..... תכו ג

קידוש לבנה "קודם" יום כיפור או במוצאי יו"כ ..... תרב א

קידושין

החתן (או איש אחר) יפסיק בין הרב המסדר קידושין לבין הנשים הפרוצות ..... עה ג
סידור קידושין בליל שבת קודש ..... שלט ב

קריאת השם

בענין קריאת השם הוי"ה - אדנ"י ..... ה א
הקוראים הדלת כמו בחיריק או בשורוק טועים הם ..... ה א
הנוף יוד של השם אין לקרותו בחולם רק בקמץ ..... ה א
הזכרת השם בכל לשון אי הוה ש"ש לבטלה ..... קסז א

קריאת התורה

כשאין לוי בישוב, האיך להתנהג בקריאת התורה ..... קלה א
מי קודם, בעל הוראה או חריף ..... קלו א
טעם שביו"ט קורין לתורה בעלי בתים המעמידים הקהלה ..... קלו ב
קריאת י' פסוקים אי מוסיפין ..... קלז א
אין למשמש ולנשק בתוך הספר תורה ..... קלט א
מי נדחה בפני מי לעלות לקריאת התורה רפב א
המפטיר הוא הפחות, וקטן יוכל לקרותו ..... רפב א
כששכח לקרות המפטיר ההפטרה של שבת ור"ח ..... רפד א
לקרות התוכחה בברכה ..... תכח א
איזלהפסיק בקריאת המ"ב מסעות, בין בחול בין בשבת ..... תכח ב
קריאת התורה בליל שמחת תורה ..... תרסט ב
קריאת הנשיאים בי"ב ימי ניסן בס"ת ..... תרסט ב
קריאת משנה תורה בליל הושענא רבה בס"ת ..... תרסט ב
קריאת הקרבנות בס"ת בצבור ביום י"ג מדות ..... תרסט ב
אי מותר לקרות בס"ת בצבור בלא ברכה תרסט ב

קריאת שמע

זמן קריאת שמע ..... נח א
אם לצרף אור הלבנה שיראה חבירו בריחוק ד' אמות ..... נח א
שעות שוות לענין זמן קריאת שמע ..... נח ב
לכתחילה ראוי להחמיר לקרות ק"ש בזמן שעות זמניות ..... נח ב
כשנזדמן לפניו מצוה אז יוכל לאחר ק"ש לזמן שעות שוות ..... נח ב
מי שלא קרא ק"ש בזמנו אפילו עסק במצוה, מנודה הוא ..... נח ב
דרכם של הספרדים שמתפללים כולם יחד כל תיבה ..... סד ו א
דוקא החזרת פנים מהני להפסיק נגד הערוה ..... עה ג
אם יוצא בק"ש שעל המטה י"ח ק"ש של ערבית ..... רלה א
ליזהר לקרות ק"ש בתפלת ערבית אחרי צה"כ ..... רלה א
לימוד קודם קריאת שמע של ערבית ..... רלה ב
זריזין מקדימין למצות לקרות ק"ש של ערבית בצה"כ ..... רלה ב

ראש חודש

סעודת ר"ח שעשאה בלילה אי יצא ..... תיט א
ראיה מש"ס דסעודת ר"ח הוא ביום ..... תרפח ב
הספד בראש חודש ..... תכ א

רוב

בענין אין הולכין בפק"נ אחר הרוב ..... קד ב

שבת

שב"ת ראשי תיבות תפלתי שגורה בפי ..... סח ב
במוצאי שבת קודש מסוגל לומר פסוקי שמחה ..... סח ב
אין לומר פ' עקידה בשבת ..... א ג
אמירת צדקתך צדק בשבת במנחה ..... קלא ז
ברכת מעין שלש בשבת ויו"ט ..... רח א
ב' תבשילין בשבת ..... רמב א
מכירת הארענדעס והגיטער לנכרי בשבת ..... רמג א
ושבו בנים לגבולם בשמירת ש"ק והמצות כולם ..... רמג א
לטעום ממאכלי שבת בערב שבת ..... רנ א
רמז להנ"ל בפסוק טועמיה חיים זכו ..... רנ א
הטועם תבשילין של שבת מע"ש זוכה לחיים עליונים ..... רנ א
ע"ש אחר חצות אסור בחרם לעסוק בשחוק הקארטען ..... רנא א
זמן הדלקת נרות שבת קודש ..... רסא א
להחמיר בזמן מוצאי שבת קודש ..... רסא א
דרכם של חכמי הש"ס הי' לטבול בע"ש סמוך לשקיעת החמה ..... רסב א
תפלין במנחה בערב שבת ..... רסז א
לא שמענו ולא ראינו שוסצדיק או מקובל שיניח

תפילין במנחה ערב שבת . . . רסז א
סעודת ליל שבת מבעוד יום . . . . . רסז ב
בענין תוספות שבת . . . . רסז ב
האיך מוציאין את הנשים בקידוש ליל שבת . . . . . רסז ב
אם מקבל תוספות שבת מבעו״י אי הוי כמו שבת . רסז ב
תוספות שבת הוא כמו תרומה . . . . רסז ב
מאכלי עונג שבת - אי צריך בשר ויין רעא ב
מפה על השלחן ומפה על לחמי שבת . רעא ב
פלוגתת הרבי מלובלין והרבי מרומנוב ע״ד כיסוי החלות ביום השבת . . רעא ב
אכילת פשטידא בשבת . . . רעא ב
ביום השבת מקצת החלות יהיו מכוסה ומקצתן מגולה . . . . . רעא ב
במקום שיש יין אי שרי לקדש על יי״ש . . ערב א
לאחוז השתי ככרות בשעה שבוצע . . . . רעד א
י״ב חלות או ת׳ בסעודת יום השבת . . רעד ב
סעודה שלישית ביו״ט שחל להיות בשבת . . רעד ב
איזה חלה בוצע בסעודות שבת . . . . . ויעד ג
לבצוע בשבת פרוסה גדולה מחלה אחת רעד
דשמיני עצרת שחל להיות בשבת אי עושים הקפות . . . . . ערה א
אדם תשוב אי מותר ללמוד אצל הנר בשבת . . . . . ערה ב
אי מותר לכנוס בתולה לכתחילה בשבת . . . רפ א
פסוק והוא רחום אם לאומרה בשבת . . . . רפא א
מי נדתה מפני מי בעליה לקה״ת . . . . . רפב א
ניתום אבלים בשבת . . . . . רפז א
ביקור חולים בשבת . . . . . רפז א
פסוק והוא רחום במוצאי שבת . . . . . רצג ב
אי האונס מבדיל על היין בשבת מפלג המנחה ואילך . . . . . רצג א
אם שבת הותרה לגבי חולה או דחויה . . . רצח א
בענין נר ששבת להבדלה . . . . . רצח א
בענין נכרי ששבת . . . . . רצחא
בענין מוטב שיחלל שבת א׳ כדי שישמוד הרבה שבתות . . . . . רצח א
קיפול הטלית במוצש״ק . . . . . ש א
קיפול הטלית בשבת . . . . . שב א
לצאת במטפחת על הצואר . . . . . שא ב
אי לקשור המטפחת בהתגורה וככה ללבשה כחגורה א׳ . . . . . שא ג
הוצאת סגולות וקמיעות בשבת לשיטת הרמב״ם . . . . . שא ד
כובע שהראנד שלו סביב רחב טפח . . . . . שא ה
טלטול המת ע״י ככר להצילו מניתוח . . . . שיא א
אי מותר להמית שממית בשבת . . . . שטז א
בענין קשר של קיימא . . . . . שיז א
אופן הקשירה כשגולל הס״ת בשבת במנחה . . . . . שיז א
מלח בכלי שני . . . . . שיח א
נחינת מזונות לפני הצפרים בשבת שירה . . שכד א
היתר טבילה בשבת . . . . . שכו א
סתיטה בשערות . . . . . שכו א
רחיצת פניו ידיו ורגליו בשבת . . . . . שכו א
קינוח האיזמל אחרי המילה בשבת . . שכח א
ניגוב הידים במפה בשבת . . . . שכח א
בענין שוחט משום מאי מתייב . שכח א
בענין צבוע ע״ג צבוע . . . . . שכח א
היתר לרקד ולספק ולטפח בשבת ויו״ט . שלט א
סידור קידושין בשבת . . . . . שלט ב
בדין רשות הרבים וכרמלית . . . . . שמה א
המתבייש לתלל שבת בפני גדול העיר אי דינו כמחלל שבת . . . . . שפה ב
בשבת תזון ילבוש בגדי שבת . . . . . תקנא וא
ט״ב שחל בשבת, ילבוש בגדי שבת . . תקנא א
קבלת תענית במנחה של שבת . . . . תקסב א
אי כופין על מ״ע בשבת ויו״ט . . . . תרסא א

שובבי״ם ת״ת

בענין תענית שובבי״ם בכל יום או ביום ה׳ . . . . . תרפה א
תענית שובבי״ם או להיות סנדק ולאכול בסעודת הברית איזה עדיף . . . . . תרפה א
קריאת ויחל בימי השובבי״ם, מנהג אשכנז . . . . . תרפה א
מנהג צדיקים להתענות בערבי שבתות שובבי״ם . . . . . תרפה א
תענית שובבים בע״ש אי מותר להתענות עד הלילה . . . . . תרפה א

שיכור

אם מותר לברך ברכת המזון . . . . . צט א
איזה ברכות יוכל לברך כשהוא שיכור . . . צט א
אם יוכל השכור לספור ספירת העומר . . . . צט א
שכרות לשם מצוה . . . . . רעא א

שינה בין מזרח למערב

אי מחולקים בזה מהקובלים והפוסקים . . . . . ג א

שמחה

ברכת שהחיינו כשרואה את חברו אחר ל׳ יום, הוא דוקא כששמח בראייתו . . . . . רכה א

שמחת יו"ט בזמן הזה ביין או בבשר . רעא א
עוד בענין הנ"ל .. . ... תקכט ב
בשר ויין שלא בתוך הסעודה, אי יצא שמחת יום טוב . . . . . תעה א
אם חצי זית בשר, וחצי רביעית יין מצטרפין לשמחת יום טוב .. .. תקכט ב
בענין משנכנס אב ממעטין בשמחה .... תרפו א
בענין משנכנס אדר מרבין בשמחה שהשמיטו הרמב"ם ... . תרפו א
השמחה הוא חיוב מן התורה תמיד .. תרפו א
מצוה להרבות בשמחה בלבו ובעניניו בכל מה דאפשר בחודש אדר ... . תרפו א
אין שמחה אלא בבשר, היינו בשר בהמה דוקא .. .. תקכט ב
עוד בענין הנ"ל .. .. תרצה ב
בשמחה של פורים אי צריך לאכול בשר בהמה .... תרצה ב
יין משובח לפורים אי יניחנו לפסח לד' כוסות .... תרצה ד

שמיני עצרת ושמחת תורה

פליאה שאין מפנים כלים מן הסוכה בשמיני עצרת .... תרסו א
שינה בסוכה בשמיני עצרת . . .. תרסח ב
אכילת פירות חוץ לסוכה בשמיני עצרת . תרסח ב
מספר ההקפות ז' פעמים או ג' פעמים וחצי .. .. תרסט א
בביהכ"נ של הרמ"א אסור להוסיף ע ג' פעמים ומחצה הקפות ... . תרסט א
קריאת התורה בליל שמחה תורה .. תרסט ב

תהלים

אמירת תהלים בלילה קודם חצות . . . רלח א
אי הוי אמירת תהלים כתורה שבעל פה .. רלח א
בליל יו"כ אומרים תהלים אפי' קודם חצות .... רלח א
ד' מזמורי תהלים בק"ש שעל המטה בלילה .... רלחא

תוך כדי דיבור

לענין ספירת העומר .... תפט ד

תורה

היתר ללמוד קודם התפלה ..... פט ג
לימוד קודם קריאת שמע של ערבית ..... רלה ב
לחבר יום ולילה בתורה . . . . . רלה ב
לימוד מקרא בלילה .. .. רלח א
אם מפרש כל תיבה בלשון אשכנז אי מוחר ... . רלח א
אמירת תהלים בלילה . ... רלח א
בליל יו"כ אומרים תהלים . . . רלח א
ד' מזמורי תהלים בכל לילה בק"ש .... . רלח א
הקב"ה עוסק בלילה בתושבע"פ וביום בתושב"כ . .. . רלח

תחנון

נפילת אפים במקום שאין ספר תורה . . קלא א
טעם למנהגינו שאין אומרים תחנון ונפ"א במנחה .. .. קלא ב
תמיה על המאחרים תפלת מנחה ואומרים תחנון .... קלא ב
כשיש מילה בעיר, באיזה מקומות אין אומרים תחנון . . . . . קלא ה
מנהגינו שלא לומר תחנון בכל העיר ביום המילה .... קלא ה
אין אומרים תחנון במקום שמתפלל החתן . קלא ו
אומרים תחנון בשבוע דספירת הוד זולת פסח שני דהיינו י"ד וט"ו אייר ול"ג בעומר .... . קלא ז
אין להחסיר תחנון משום יא"צ של צדיק ... קלא ז
הטעם שאין אומרים תחנון בל"ג בעומר .. קלא ז
בעיר מנוחת הצדיק אין אומרים תחנון ביא"צ שלו . . .. קלו ח

תיקון חצות

להיות ניעור בחצות לילה ממש ..... א א
באמירת חצות קודם אור היום לא הועיל ... א א
מהו עדיף, לקום קודם השחר או להיות ניעור עד אחרי חצות .... א א
תיקון חצות בימי בין המצרים .. ..תקמט א
שעות שוות ושעות זמניות לחצות היום ... תקמט א
הקם באשמורת אי יאמר תיקון חצות או סליחות .. . . תקפא א

תלמיד חכם

מי עדיף ת"ח בעל הוראה או ת"ח החריף ומופלג .... קלו א
תלמיד חכם בבחי' שבת . ... קלו ב
רשאי ת"ח למיעבד איסור קל כדי שלא יעבור הע"ה איסור חמור .... רמג א

תענית

מקור בש"ס דמי שנצרך לטעון בד' צומות מחמת חולי, יאכל רק בצנעה .. . . . . תקנ א
הליכה לקברות ביום צום . . . . . תקנט ג
קבלת תענית במנחה של שבת . . תקסב א
מקור להרבות סליחות בתענית צבור . . תקסו א
אי להתענות בזמן מלחמה העולמית . . תקעד ב
תענית כ' סיון . . . . תקפ א
תענית צבור בערב שבת, אם משלימין . . תקפ א
גם בירושלים מתענים ביום י"ג אדר . . . . תרצה ח
תענית שובבי"ם ע"ע שובבים

תפלה

טעם שמנענעים א"ע בשעת התפלה . . .. מח א
נשים אי חייבות להתפלל . . . . מז א
מזמור לתודה בט' באב . . . . . נא א
קול ערב בתפלה . . . . . נב א
כשיש ע"ז בעלייה אם מותר להתפלל תחתיו .. . . . . נה ג
יש י"ב שערים ברקיע כנגד י"ב נוסחאות השבטים . . . . . סח ד
נוסח ספרד של החסידים הוא שער הכולל . סח ד
היתר להתפלל ולקרות בתורה בבית שעל קבר רחל אמנו . . . . . עא א
קירוב רגלים בשעת התפלה . . . . . עד א
בעל יא"צ לא יאחר זמן תפלה כדי להתפלל לפני העמוד . . . . . פט א
אם לומר תפלות ותחנונים מקדרותא דצפרא .. א ב
היתר ללמוד קודם התפלה .. . . . . פט ג
אפילו כשהולך כל היום כאבנט צריך לחגור לתפלה . . . . . צא א
ביום טוב יתפלל מנחה קודם הסעודה .. צט ב
הצדיקים שאומרים לפעמים איזה תיבות בלשוננו בתוך התפלה . . . . . קא ב
בענין ר"ע אדם מניחו בזוית זה וכו' . . . . קד א
בענין נחש כרוך על עקבו אם יפסיק . . . . קד ב
המנהג לומר משיב הרוח ומוריד הטל בימות החמה . . . . . קיד א
אודות תפלת ברכת רצה . . . . . קכ א
אודות חתימת ברכת מודים . . . . . קכז א
כשאומר הש"ץ ברכת כהנים לא יכרע . קכז ב
באיסור הוספות כריעות . . . . . קכז ב
האיך מותר לומר ברכת כהנים בין הברכות . . . קכז ב
אנחנו נוהגין שלא להשמיע התפלה אפי' לאזני עצמו . . . . . קכז ב
טעם לאיחור תפלת מנחה . . . . . קלא ב
תפלת ערבית אחרי שיעור ביהשמ"ש לכל הדעות . . . . . רלה א
תפלת ערבית אחרי ע"ב מינוטין משקיעת החמה . . . . . רלה א
נוסח האר"י בתפלת ערבית, מעריב ערבים בחכמה, פותח שערים בתבונה . . . . . רלו א
שלא להגביה קולו בתפלת שמו"ע אפילו בימים נוראים . . . . . תקפב א
בענין אין מתפללין על מעשה נסים . . . תרפב א
טעם שאין מתפללין על מעשה נסים . . תרפב א

תפלין

למה א"צ לעמוד כל זמן שמלובש בתפלין .. ח א
להניח של יד מיושב ושל ראש מעומד .. ח א
חילוק גדול בין תפלין לציצית . . . . ח א
מצות תפלין לכתחלה כה"י, אבל בחיוב סגי רגע א' . . . . . ח א
עקירת רגליו ד' אמות בין תש"י לתש"ר הוי הפסק . . . . . כה א
אי רצועות התפלין הוי הפסק מרש"י לר"ת .. כז א
מי שיש לו שני ראשים באיזו מניח תפלין כז ב
לכרוך התפלין בעצמו . . כח א
לכרוך התפלין בסדר כנפי יונה . . . כח א
נשיקת התפלין לא הוי הפסק בין תש"י לתש"ר . . . . . כח ב
ז' כריכות לא הוי הפסק בין תש"י לתש"ר כח ב
אורך הפרשיות . . . . . לב א
הרצועות אי צריכין להיות שחורות גם מבפנים . . . . . לג א
טומטום ואנדרוגינוס אם חייבים בתפלין .. לח א
חציו עבד וחציו בן חורין אי חייב בתפלין .. לח א
אסור להכניס תפלין לבית המרחץ . . . . מג א
תפלין במנחה של ערב שבת . . . . רסז א
תפלין בלילה . . . . . רסז ב
תפלין של ראש מקצתו מכוסה ומקצתו מגולה . . . . . רעא ב

תפלת הדרך

תפלת הדרך פוטרת על מעת לעת . . . . . קי א
אם ישן אחר תפלת הדרך בלילה אם יאמר עוה"פ . . . . . קי א
בכל יום מנסיעתו צריך לברך תפלת הדרך פ"א . . . . . קי ב

מעשה רב מרבינו המחבר זי״ע ..... קי ג
גם בימינו כל הדרכים בחזקת סכנה וצריך להתפלל
תפה״ד ..... קי ד
מתי יאמר תפלת הדרך ... . קי ה

תקיעת שופר

תפלות בין התקיעות לא הוי הפסק ..... קנח ד
בין ברכה לתקיעות אסור להפסיק בתפלות ... קנח ד
פי השופר יהי׳ למעלה ולא לצדדים .... תקפה א

תשמיש

תשמיש בימי מלחמה העולמית .. .. תקעד ב
תשמיש בשנות רעבון . .. . תקעד ב
תשמיש בליל טבילה בשנת רעבון ..... תקעד ג

תשעה באב

בענין אמירת מזמור לתודה עט״ב ובת״ב ... נא א
ללבוש בגדי שבת אפילו בט״ב כשחל בשבת
.... תקנא א
לימוד בערב ט״ב אחר חצות היום . .. תקנג א
מזמורי תהלים בעט״ב אחר חצות היום .. תקנג א
תיקון לאה בעת״ב אחר חצות היום.. .. תקנג א
קדיש תתקבל בתשעה באב .... תקנט א
הליכה על הקברות בתשעה באב..... תקנט ג

מפתח זו סודר בשנת תשל״ז ע״י ה״ה יוסף יחיאל מיכל לעבאווימש שליט״א

רשימת שמות הצדיקים

רבי ארי׳ לייביש ליפשיץ מורישניצא

הפליג בנט״י בהרבה מים . ..... קנח ב
הה״ק משינאווע קיבל ממנו הרבה ענינים במנהגי
הה״ק מלובלין .... רעא ב

רבי דוד שליסעל דומ״ץ מונקאטש

כתב הערות חוות דעתו בענין שורה של אילנות לגבי
עירובין ..... שסב א

כ״ק אדמו״ר רבי אלעזר שפירא מלאנצוט

ירש מאביו המנורה והעששית שהכין לעת ביאג״צ
.... תרעא א

רבי אברהם דוד מבאטשאטש

בספק ברכה יאמר בריך רחמנא וכו׳ . ... קסז א
או לברך ולהרהר השם ואלקינו .... קסז א, רכח א

רבי זושא מאניפאלי

הרגיש ברוה״ק בעת הליכו בגלות שהוא מקום
קדושה ומצוה .. .. תרלט ג

רבי חיים האלבערשטאם מצאנז

בענין שיעור שלש שעות בין הליכות קטנים מפ״א
לשני ..... ג ג
צריך לכרוך התפילין בעצמו ..... כח א
נהג ללבוש הגורה המיוחדת לתפלה רק לשלוש
תפלות ביום ..... צא א

כשהיה אבל ל״ע על בתו והיה אז ר״ח יצא מהחדר
קודם הלל והעולם אמרו אז הלל .. . קלא ד
היה נוטל הקולמס בידו למעלה רחוק ממקום
הכתיבה והדיו כדי שלא ילכלך ידיו בדיו מפני
שיצטרך לנט״י ..... . קסא ב
היה לומר לכתחלה כמה שעות קודם תפלת ערבית
.... רלה ב
אמר כי שלש פרסאות סביב עיר קאליב גם עד היום
מרגישים קדושת הגה״ק מהרי״א מקאליב זי״ע
ומקום מנוחתו . ... רמג א
עשה קידוש שבת בבוקר על יי״ש, וכשהי׳ במדינת
אונגארן נהג אז כי אחד קידש בפניו על היין בפה״ג
ואח״כ לקח כוס יי״ש וברך שהכל ..... רעב א
הי׳ אוחז בידו החלה הב׳ בשעת חתיכתו את הא׳
... . רעד א
כתב להחמיר לאכול ביו״ט בשר בהמה .. תקכט ב
בעת איתרע בי׳ מילתא (ל״ע) והי׳ בעיו״כ בימי ד׳
ועמד אצל הסעודה אצל השלחן ולא רצה לישב וכן
הלך אז בבגדי חול ..... . תרו ב
הדליק נרות חנוכה בכל לילה אחרי כמה שעות
מצאה״כ . ... תרעב א

רבי יהודה צבי מראזדל

אמר בשם חותנו מהרצ״ה מזידיטשוב זי״ע בשבח
הפיוטים הקדושים בימים נוראים .. ... סח א

רבי יחזקאל האלבערשטאם

אמר בשם אביו השיעור של שלש שעות בין הליכת

קטנים מפעם אחת להשני .... ג ג
נהג בעת עטיפת הציצית להמשיך למטה הטלית מצד
ע, פו ואחוריו כדי שיהיה מכוסה בו ראשו ורובו של
הגוף . . .. ח ב
ע"ד ט"ק שלנו אשר הגדול מחבייש לצאת בהם
לשוק . . . . טז א
אמר על עיר אחת גדולה כי לכך לא נמצא בה
מאחינו בני ישראל זקנים כפי ערך רוב גדלה לאשר
החסירו שם החסידים לומר פיוט ..... סח א
נזהר לומר תפלת הדרך מפני שאירע לו בימי נעוריו
נפלאות ע"י זהירתו בתפלת הדרך . קי ד
בתפלת מנחה שהיא דרבנן מקילין להתפלל
בביהשמ"ש האחרון . קלא ב
הרגיש ברוה"ק ואמר להמשמש למלא כלי נט"י של
הדרכי תשובה זי"ע עד שפתה . . . קנח ב
בדאורייתא צריך לילך בשיעורו ביהשמ"ש לחומרא
לכל צד רלה א, רסא א
למד כמה שעות קודם תפלת ערבית .. רלה ב
הרעיש שלא למכור הארענדעס לנכרי בשבת כי יבא
מכשול בחילול ש"ק . .. . רמג א
קיבל מחותנו הגה"ק בעל ארי' דבי עילאי ז"ל ענינים
רבים .. . . .. רעא ב
תמה על מנהגו של אביו שהי' אוחז בידו החלה הב'
בשעת חתיכתו את הא' .. . . רעד א
דקדק לגרר אמה על אמה גם הטיט עד שנגלו
האבנים . . . . תקס א
התפלל בביהכ"נ הישנה בקראקא וציוה להש"ץ שלא
לשנות מהנהוג שם . . .. .תרסט א

רבי יעקב משה מקאמארנא

מרן רבינו המחבר נסע אליו לבק"ח והטעו אותו
והוצרך לשוב לביתו ונסתפק בדין תפלת הדרך
. . .. קי ג

רבי יעקב יצחק מלובלין

בשולחנו היו מחלקים פרוסות המוציא לכל הבאים
אליו . . . . קסז ג
מלבד גודל מדרגותיו הי' גדול בתורה חו"ב ומובהק
בשו"ע . .. . קסז ג
דרכו הי' לכסות החלות גם בשבת בשחרית
.. . . .רעא ב

רבי יצחק אייזיק מקאליב

כתבו לו מכתב תוכחה בענין עגונה . רמג א

רבי יצחק אייזיק מקאמארנא

דעתו כי קודם אור הבוקר אין לומר עוד תיקון רחל
.... אא א
דעתו בשעות שוות לענין ק"ש, מכ"מ החמיר לעצמו
לקרות בשעות זמניות . ... נח ב
דרכו הי' לברך על הגפן בליל פסח אחרי קידוש על
כוס א' . . . . תעד א
הי' אומר עה"נ בשושן פורים בתפלה בלחש ובתפלה
בקול לא אמר .. . . תרצג א

רבינו ישראל בעש"ט

לא הזכיר מאומה דאין הבוצע נותן ביד האוכל אלא
א"כ היה אבל . . . . קסז ג
תאחזמו רעד לכל איש ירא המאמין בקדושת
אמיתיות רבינו הבעש"ט זי"ע . . .. רמג א

רבי ישראל מקאזניץ

הי' נוהג לומר בקיץ משיב הרוח ומוריד הטל
.. . . קיד א
בענין מנהג הקפות שהי' בזמנו ערה א

רבי לוי יצחק מבארדיטשוב

מה שדלג וקפץ באמצע תפילתו . .קד א

רבי מאיר אריק

בהיותו בוריען בעת סעודה שלישית ועדיין לא נראו
הכוכבים הראויים למוצ"ש ראה כיצד כבר עושים
מלאכה והרעיש ע"ז .. . .רסא א

רבי מנחם מענדל מליובאוויטש

בענין סידור זקנו הרב בעל התניא ..רסא א

רבי מנחם מענדל מרימנוב

בענין שיעור בין הליכות קטנים מפ"א להשני ג
ג
הי' דרכו לגלות הפת בסעודה שבת בשחרית
. ... רעא ב
כשחל שמ"ע בשבת לא היה עושה הקפות בלילה
כיון דאומרים אז פיוטים הוי כמו מערבית שאסור
לאמרם כשחל יו"ט בשבת ... . .ערה א
טעם להמנהג לתת מזון להעופות בשבת שירה
.. . .שכד א

רבי משה סופר

קרא לשו"ת בשמים רא"ש כזבי הרא"ש .. נח ב
הזהיר שלא לילך בשער נכרית .....עה א
בדבר שחשדוהוה כי חפץ ורמז ע"ד ירושת הבת
שלא נתנו לו .....רמג א
מעשה מהסכמתו להעתק הש"ס ללשונם וחזרתו מזה
.....רמג א
מכתב להגה"ק מקאלוב בענין עגונה .... רמג א

אכל וישן בביתו בשמ"ע ... . תרסח ב

רבי משה לייב מסאסוב

היה אומר בקיץ משוב הרוח ומוריד הטל קיד א

כ"ק אדמו"ר רבי צבי אלימלך שפירא

היה נוהג ללבוש חגורה המיוחדת לתפלה רק לשלש תפילות ביום .. . . צא א

היה אומר בקיץ משיב הרוח ומוריד הטל קיד א

ע"פ מנהגו עלו לדוכן ביו"ט שחל להיות בשבת . . .. קכח ו

היה נושא במקום עירוב .... שצד א

לספור ספה"ע אחר ערבית קודם הסדר תפט א

היה מקדש הלבנה קודם יוהכ"פ . תרב א

ע"פ מנהגו עלו לדוכן הו"ר במוסף וביוהכ"פ בשחרית ובמוסף אבל לא בנעילה .... תרכג ד

היה ישן בסוכה במס"נ .. . ... תרלט א

היה לו עששית של כסף עם זכוכית ובתוכה מנורה לחנוכה ואמר כי תהי' לו לצורך בעת ביאג"צ שאז ידליקו מבחוץ . . .. תרעא א

היה נזהר להדליק נר חנוכה מיד אחר ערבית ממש בתוך חצי שעה לצה"כ .. .... תרעב א

רבי צבי הירש מזידיטשוב

חשב לעשות פיוט לאמרו בימים הנוראים אבל לא הי' בטוח שיהי' בה הסגולה כמו שאר הפיוטים הקדושים . . . . . סח א

ע"פ מנהגו עלו לדוכן ביו"ט שחל בשבת קכח ו

עשה מעשה לכתחלה באכילת חמץ בע"פ לחשוב על שעות שוות .. .. תמג א

רבי צבי מליסקא

כשבא לנחם את הדב"ח מצאנז זי"ע היה אז ר"ח, ודיבר עם השם שלמה במה יכריע הדברי חיים באמירת הלל . .. . קלא ד

כ"ק אדמו"ר רבי צבי הירש שפירא

הזהיר שלא להעמיד הטבלאות עם י' הדברות מבחוץ לביהמ"ד ולא למעלה מאה"ק כלל . .... . א ד

אמר רפואה לשלשול שישהה נקביו ולא ילך בכל עת שיצטרך ..... . ג ג

אמר בשם הד"ח זי"ע שצריך לכרוך תפילין בעצמו . .. . כח א

הזהיר שלא להכניס הכיס של טלית ותפילין לבית המרחץ ....מג א

בענין זמן אמירת תפלת הדרך . ... קי ה

אופן החזרת פנים באמירת ברכת כהנים בלא כריעות .... קכז ב

מביא דברי אביו כמ"פ בחיבוריו .. . קכח א

מחה לא' שרצה להנהיג שקטן ישא את כפיו .. . . .קכח ד

אמר הטעם שמאחרין תפלת מנחה כיון שאז הוא התגברות הדינים ר"ל וצריכין להלחם נגדן ע"כ ממשיכין ומאחרין כל מה דאפשר . קלא ב

בהיותו אצל הה"ק משינאווע זי"ע והמשמש נתן לו ליטול ידיו בכלי בלתי מלאה עד שפתה, והרהר בלבו כי בפני רבו לא ידקדק להחמיר בזה למלאות הכלי, והה"ק משינאווע הרגיש בזה ברוה"ק ואמר להמשמש למלאות הכלי עד שפתה .. קנח ב

הי' כותב ממש רוב היום והלילה את תדושיו, עכ"ז הי' מייגע א"ע ומנקה ורוחץ ידיו קודם הנטילה כדי שלא יהיו עליהם לכלוך דיו כלל ... .. קסא ב

במי שהולך בכל ער"ח על קברי צדיקים ע"כ הוי רק ספק ברכה ולא יברך .... נא ה

נהג להמתין לתפילת ערבית עד שעברו ע"ב מינוטען משקעה"ח ... ... רלה א

בענין מה שהרעיש הה"ק משינאווע זי"ע שלא לעשות כאביו זי"ע בדבר מכירת הארענדעס לנכרי בשבת, כי אב ובנו שראו את החידוש בתורה ומר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי ..רמג א

בטעם ההיתר של אדם חשוב שלומד לבדו לאור הנר בשבת .. .. רעה ב

הקפיד על האומרים לחיים בקידוש של שחרית בשבת ובלילה לא אומרים .. . . ..רפט ב

הזהיר על בעה"ב המקפלין הטלית בשבת ומניחין אותו בכיס עד לשבת הבאה . .. . שב א

החמיר שלא לעשות עניבה בקשירת מפת הס"ת בשבת במנחה . . .. שיז א

הי' דרכו ליזהר ולהזהיר שלא לתת מלח לתוך המרק בש"ק בכלי שני . .. .שיח א

דעתו דסעודת ר"ח צ"ל ביום דייקא ואין יוצאין בלילה בלבד ... .תיט א

תמה על המונעים מלאכול מצה כל ימות הפסח כי מלבד שפוגמים בכבוד חוה"מ עוד יחסרו סעודות יו"ט ושבת בפת . .. . .תעה א

הי' דרכו ליזהר ולהזהיר ביום א' דיו"ט כמו בשבת ....תקכט א

הורה בביתו לשייר אמה על אמה (זכר לחורבן) ולא בהצבע לבד רק במאלטי"ר . .. . . .תקס א

אמר שהשופר יכול להיות נוטה למטה רק שהפה יהיה לצד מעלה ולא לצדדים .. ..תקפה א

אחר קריאתו במגילה ויתלו את המן, וחמת המלך

שככה, היה אומר בלחש כן יאבדו כל אויביך ה׳ . .. . תרצב א
ע״ד דלא שמענו שיעשו סעודות גדולות בפורים קטן בי״ד כמו שעושין בשושן פורים . . תרצז א

רבי שלום מרדכי מברעזשאן
הורה ברחיים של קונסט בפסח לאיסורא ולחומרא למנוע לטחון בהם בכל האפשרות . .... תנג א

כ״ק אדמו״ר רבי שלמה שפירא
אמר שאין לנהוג בימינו לבדוק עצמו לנקביו יפה יפה בכל פעם קודם ולאחר האכילה כשיטת הרמב״ם ז״ל . . . . ב ג
תמה על מנהג רבים שמכסים פניהם בטלית ואומרים כי זהו עטיפת ישמעאלים . ... ח ב
כשבאו לנחם את הה״ק מצאנו זי״ע והיה אז ר״ח ודיבו עם הה״ק מליסקא זי״ע מה יכרע הד״ח באמירת הלל .. .. קלא ד
בנו כ״ק אדמו״ר הדרכי תשובה זי״ע היה דרכו לילך על ציונו כמעט בכל ער״ח .. .. .. נא ה
נהג לכסות שבת בשחרית מקצת החלות ומקצתן מגולה ... ... רעא ב
הזהיר על בעה״ב המקפלין הטלית בשבת ומניחין אותו בכיס עד לשבת הבאה .... שב א

מנהגו בחול ובשבת במנחה לקרוא לכהן כל המ״ב מסעות בפ׳ מסעי ואח״כ לכל א׳ ג׳ פסוקים .. .. תכח ב
בבואו לעיר מונקאטש ראה שכמעט נתבטל שמירת קדושת המועד אצל הבעלי מלאכות כי אמרו בטענה שאין להם מה לאכול והוא ביטל את הנוקפין וכו׳ .. .. תקמב א
הורה בביתו לשייר אמה על אמה לא בהצבע לבד רק במאלטי״ר ... . תקס א
סיפר בשם רבי זושא מהאניפאליע זי״ע כיצד הרגיש ברוה״ק מקום קדושה ומצוה . ..... תרלט ג

רבי שמואל שמעלקא הורוויץ מניקלשבורג
הרה״ק מקאליב זי״ע למד מפיו ..... רמג א

רבי שניאור זלמן מלאדי
שיעור טלית דקטן מתכסה בו ראשו ורובו, היינו אמה על אמה מלפניו ומלאחריו . . . טז א

רבי שניאור זלמן מלובלין
במי שמוכר משקאות לקונים שאין מברכים עליהם יש להם על לסמוך על הגאון מלובלין זצ״ל וראוי לסמוך עליו בשעת כזה . .. . קסט א

מפתח ספרים

אבני נזר
הפסקת ע״ז כשנכרי דר בעליי׳ לתפילה .. . נה ג
ע״ד רחיים של קונסט בפסח .. .. תנג א

אבני צדק
לימוד חומש עם המון בלילה . .. ...רלח א
לימוד זכות על בעה״ב שמקפלין הטלית בשבת שלא כדרך קיפולו .. .. שב א

אגרא דפרקא
באמירת תפלות בקדרותא דצפרא .... א ב
ע״ד הלימוד קודם התפלה .....פט ג

אורחות חיים
ע״ד בברכת פוקח עורים כשמניח ידיו על עיניו ....מו א
ע״ד שיש לגדור גדר שלא לילך בשערות נכריות .....עה א
ישוב למנהג שנותנים מזון לעופות בשבת שירה ....שכד א

אזהרות הגה״ק מבוטשאטש
להזהר שלא לברך על ט״ק שלנו ... ...טז א

אות חיים
ע״ד חיוב כיסוי הראש . . . .ב ב
ע״ד נטילת ידיו כשנוגע בשערות ראשו .....ד ד
ע״ד עמידה במצות תפילין.....ח א
תפילין לכתחילה מצוותן כל היום.. ..... ח א
ע״ד ברכת על מצות תפילין.....ח א
בענין החציצה מתפילין דרש״י לר״ת.....ח ג
ע״ד הנערים שהיו מדובקים בגופן מהכרס ולמטה..... . .. . כז ב
אופן כריכת התפילין.....כח א

עשיית הבתים בימיהם מקלף רך או עור
שליל .... לב א
ע"ד כתיבת תפילין ... . לב ב
בענין נשיקת התפילין ....כח ב
השחרת רצועות התפילין מבית ומבפנים ....לג א
בענין אחיזת הערלה בשעת ברכת המוהל ..עה ב
ביהכ"ס של הרכבת (הבאה"ן) לענין תפילין ולרחוץ
בם ידיו . ... קסז ב
ע"ד ברכת תפילין בעוד ליל . ... רסז ב
חיוב אכילת פת בחוה"מ .... . תעה א, תקל א

אות חיים ושלום (השמטות והוספות)

לבישת בגדי שבת ויו"ט בליל פורים בק"ק
קראקא . . . . תרצה ה

אות שלום

ע"ד נטילת ידיו כשנוגע בשערות ראשו ד ד
בענין נוי תפילין . ... . לב א
בענין אחיזת הערלה בשעת ברכת המוהל . עה ב,
קסא א
בשעה שאין אומרים תחנון א"א למנצח . קלא א
ע"ד אמירת צ"צ ... . קלא ז
זמן ברכת על המילה . .. . קנח ד
ע"ד ארס בשממית (שפי"ן) . . . .שטז א
קינוח האיזמל מהדם אחרי המילה בשבת . שכח
א
ביהשמ"ש לענין מילה בשבת .. .. שלא א

אמרי יושר

האומר בשמ"ע רבונא דעלמא וכו'.. קא ב

אמרי נועם

בענין לתת לצפורים אוכל בשבת..... שכד א

אשל אברהם

הקיל מאוד בקימת חצות .. . . א א
ע"ד בל תשקצו ..... ג ג
נסתפק לענין נט"י כשחולץ פאנטאפלע"ן .. ד ג
נט"י בנוגע מקומות המגולים בראשו ... . ד ד
אופן עטיפת הטלית .... ה ב
בשיעור התחלת זמן ק"ש ....נח א
שתי שעות קודם חצות הוא זמן תפלה. ...נח ב
בדבר אמירת הפיוטים בשבתות שבין פסח
לעצרת ..... סח ב
ע"ד נוסח האריז"ל ..... סח ד
בענין נגיעת הכיס בירכותיו בתפלה .....עד א
אם לאחר זמן תפלה כדאי להתפלל לפני העמוד
לכבוד אביו..... ..... פט א

בטעם שאין נו"כ ביו"ט שחל בשבת .... קכח ו
ספק בענין אמירת תחנון כשיש ברית בעיר קלא
ה
מפקפק ע"ד המרבים בנט"י לסעודה . .. קנח ב
נשתקע הלכה זו לברך ברכת שהחיינו כשרואה חבירו
לאחר ל' יום. . . .. רכה א
ע"ד ברכה על הימים . ..... רכח א
אין קפידא באמירת תהלים בלילה רלח א
שלא לבעול לכתחלה בשבת ... .. רפ א
ע"ד אמירת והוא רחום בשבת . רפא א
הזכרת נשמות בשבת ובחול כשיש ברית רפד ב
אודות המנהג לספק ולטפח בש"ק ויו"ט . שלט
א
ע"ד שסידר קידושין בספק חשיכה בליל
שב"ק .... שלט ב
הדלקת נרות ע"י נכרי בעת תפלת נעילה . תרכג
ב
אין חשש על הברכה של הקריאה בליל
ש"ת . . .. תרסט ב
ע"ד אמירת על הניסים בשושן פורים תרצג א

באר לחי ראי

במעלות הימים שקודם שבועות .. . . סה ב

דברי חיים

ע"ד מקואות שלנו אי דינם כמרחץ .. .מג א
ע"ד נוסח האריז"ל .. . . סה ד
ע"ד מיכרת הארענדעס לנכרי בשבת .... רמג א
ע"ד מכירת חמץ בהערמה .. ... תמח א
ע"ד הרחיים של קונסט בפסח . תנג א

דברי תורה

אמירת תפילות בקדרותא דצפרא .. . .א ב
ע"ד קימה באשמורת הבוקר .... א א
ראי' דאין דבר רשות בעולם . ..... ב א
ע"ד כריכת תפילין בעצמו . ... .כח א
צורת כתיבת שם הוי' . . .. לו א
בענין הצדיקים שנהגו לעבור לפני התיבה .. נג א
ע"ד הסירוב בש"ץ שאינו קבוע . .. .. נג ג
אודות גזירת שנת ת"ח ... .סח ב
ע"ד נוסח האריז"ל .... סח ד
ע"ד אכילה לפני התפילה .... .פט ב
ע"ד לימוד קודם התפלה .. .. פט ג
בענין קבלת התפלה . . .. צח א
ע"ד כריעות דר' עקיבא ודכוותי'.... ... קד א
בביאור המאמר טוב שבנחשים רצוץ את
מוחו ....קד ב
ע"ד אמירת תחנון במנחה ... . קלא ג

חולה בשבת אם הותרה או רק דחויי׳ אצלו . .. . רחצ א
ישוב לדברי אוהחה״ק בענין חולה בשבת .. רחצ א
בענין לצאת בברילין בשבת . ... . שא א
כל הברכה מותר להיות בכל לשון חוץ מתחילת וסיום הברכה קסז, א
בענין נתוחי מתים ... . שיא א
מצוה ליהנות ניתנו במצות דרבנן ..... שכד א
בענין לספק ולטפח בשבת ... . שלט א
ע״ד להחשיך כדי לעבור בספינה במוצ״ש . שלט ג
מחלל שבת הבוש לפני גדול העיר . .. שפה ב
ע״ד קנין משר העיר לעירוב... שצא א, שצא ב
הספד וצדוק הדין לחכם בפניו בימים שאין אומרים בהם תחנון . . .. תכ א
קריאת התוכחות בברכות . . .. . תכח א
ע״ד פסח שחל בשבת מכירת חמץ ואפיית מצות . ... תמד א, תנח א
כפיית כלי כשמצא חמץ ביו״ט . ..... תמו א
רחיים של קונסט בפסח. .... תנג א
בענין אכילת חמץ במוצאי פסח .. . . תפט א
בענין קדושת יו״ט ראשון ושני .. תצו א, תצו ב
בביאור סוגיא דהאי סמיא בביצה טז, ב . תקכז א
ע״ד ר״ש דדריש טעמי׳ דקרא .. . .. תקכט ב
בענין חוה״מ אי נקרא יו״ט ..... תקל א
ע״ד כתיבת והגהות ס״ת בחוה״מ .. תקמה א
ע״ד הדפסת ספרים בחוה״מ .... תקמה ב
ע״ד חולה בתענית שאוכל רק בצנעה . תקנ א, תקעד א, תקפ א
בענין ההליכה על קברי צדיקים ..... . תקנט ג
ע״ד אמירת י״ג מדות ביחיד ..... תקסה א
ע״ד התענית במלחמה העולמית .. תקעד ב, תקעז א
בענין למעט בלימוד בערב יוה״כ .. .... תרצ א
בענין קריאת פרשת עריות ביוה״כ ..... תרכב ב
אודות הדלקת נרות ע״י נכרי בעת תפלת נעילה .... שמב א, תרכג ב
בענין שינה בסוכה .. .. תרלט א
טעם לשבח למנהג רבותינו שלא נכנסו לתוך הבית גם כשירבו גשמים .... תרלט ב
בענין אם למדין דבר מקודם מ״ת ..... תרנא א
ע״ד נתינה בע״כ הד׳ מינים ..... תרנח א
ע״ד חזקת יום בע״ש ביהשמ״ש עם חשיכה .... תרסה א
ע״ד נטילת לולב בשמיני מספק ..... תרסה א
בענין ספיקא דרבנן..... ..... תרסה א
ע״ד מצות סוכה בשמ״ע בחו״ל ..... תרסח א
ע״ד ברכה כשלא הי׳ בהדלקת נר חנוכ״ה מנין בביהכ״נ. .... ערעא ד
ע״ד אשה אכסנאית שרצתה להשתתף בפר זה בנר חנוכה והבעה״ב קידש אותה זה שלא לקח ממנה הפרוטה .. . . . . תרעה א
ע״ד קריאת מגילה, ומשתה ושמחה, ואמירת על הנסים, בשני ימי פורים . תרפח א, תרצ א, תרצג א, תרצה ז, תרצו א
עניית ב״ה וב״ש בברכה שיוצא בה השומע . ... תרצ א
ע״ד מטבע של מחצית השקל. .... תרצד א
ע״ד דברי קבלה כדברי תורה תרצה ד, תרצה ז
בענין משתה ושמחה בפורים קטן . .. תרצז א
חשיבת שושן פורים לחתן כפנים חדשות ... תרצז א

מנחת חינוך

ע״ד חיוב תפילין לטומטום ואנדרוגינוס .לח א
ע״ד נתינת טריפה לכלב . . . . .שכד א
ע״ד חיוב אכילת פת בפורים ... תרצה א

נטע שעשועים

יש לסמוך על דעת המנחת כהן כי עד שתי שעות קודם חצות היום הוא זמן תפלה . . . ... נח ב

סידור דעת קדושים

ע״ד ברכה על טלית קטן שלנו..... . טז א
בענין להרהר השם בספק ברכה ..... קי ג

סידור התניא

מנהגו של לומר למנצח כשא״א תחנון .. קלא ג
ע״ד זמן הדלקת נרות שבת .. .. .. רסא ג
אמירת כתר ביוה״כ רק במוסף ובנעילה .. תרכג ג

סידור עבודת ישראל

ע״ד נוסח מעין שלש בשבת וביו״ט ..... רח א

סידור רבי שבתי

שלא לומר פרשת העקידה בשבת ויו״ט וד״ח .. ב ג
נופלין על פניהם אפילו במקום שאין שם ס״ת ... . קלא ג
ע״ד נוסח מעין שלש בשבת וביו״ט .....רח א
ע״ד הנחת תפילין בע״ש במנחה..... רסז א
המתנת ד׳ ימים לקידוש הלבנה..... תכו ד
ע״ד קידוש לבנה במוצאי יוה״כ ..... תרב א

הנחת נר חנוכה סמוך לפתח בג׳ טפחים אבל לא למעלה מי׳ . . . . . תרעא ב

סור מרע ועשה טוב

קימה בחצות הלילה, ולא להיות ניעור עד חצות . . . . . א א
אין לעשות כדעת רבו מה שהוא נגד הלכה ושו״ע אבל אין להרהר אחרי רבו . ה א, סח א, צא א, תעה א

עצי עדן

ע״ד שעות שוות וזמניות לק״ש . . . נח ב
ע״ד שעות שוות וזמניות לחמץ בע״פ . . תמג א

פנים מאירות

ע״ד החזרת פנים או עצימת עינים בערוה גמורה . . . . . עה ג
בענין פלומפע למלאות המקוה קנט ב

פרי קודש הלולים

בענין פיוטי הקליר . . . . סח א
בענין אמירת משיב הרוח ומוריד הטל בקיץ . . . . קיד א

צבי תפארת

ע״ד נוי בתפילין . . . . . לב א
ע״ד דגל או מגדל לנוי בביהכ״נ . . . קנ א
ע״ד אמירת והוא רחום בשבת . . . רפא א
ע״ד מצות צריכה כוונה באכילה . . תרצה ו

שו״ע בעל התניא

ע״ד קינוח ביד ימין . . . . . ג ב
ע״ד עטיפת ישמעאלים בציצית . . . . . ח ב
ע״ד ברכת כהנים . . . . . קכז ב
ע״ד שיעור בין השמשות . . . . . רסא ג
ע״ד ההיתר לצאת בשבת בשני מלבושים זה ע״ג זה . . . . . שא ב

שלחן הטהור (קאמארנא)

קודם אור הבוקר אין לומר עוד תיקון רחל . . א א
כשאין לו פנאי, עדיף לומר סליחות מלומר תיקון חצות . . . . . תקפא א

שם שלמה

ע״ד חליקת האצבעות בעת נשיאת כפים . . . קכח א
ע״ד טבילה בבאר במקום שאין מקוה . . . קנט ב
בדיני לפני עוד . . . . . קסט א
בחוד הנעשה בר מצוה קודם לעלות לתורה, למי שיש לו יא״צ . . . . . רפב א

שערי צדק

ע״ד חדר שחולצין המלבושין בבתי מרחצאות . . . . . מג א

שער יששכר

שייכות של הפיוטים לשבתות שבין פסח לעצרת, לזמן ספירת העומר . . . סח ב
יש לספור ספה״ע בליל ב׳ דפסח אחרי תפילת ערבית, קודם הסדר . . . . . צט א, תפט א
בענין אמירת תחנון בז׳ ימים של פסח שני . קלא ז
בענין השלמת תענית בעש״ק . רמט א, תקפ א, תרפה א
בענין כל המרחם על הבריות מרחמין עליו מן השמים . . . . . שכד א
ע״ד ב׳ ימים ר״ח בזמן שהיו מקדשים ע״פ הראיי׳ . . . . תיט א
השמטת דין עם עכו״ם בחודש אב, היינו עד אחר תשעה באב . . . . . תקנא א
בענין זמן הדין, וסליחת עון, ביהכ״כ בשחרית . . . . . תרב א
בענין הקפות ביום שמ״ע . . . תרסט א
ביאור הזמר מעוז צור . . . . תרע א
בענין נס חנוכה . . . . . תרפב א
בענין משנכנס אדר מרבין בשמחה . תרפו א
טעם לבישת בגדי שבת ויו״ט מבערב פורים . . . . . תרצה ה
בגודל מעלת שושן פורים . תרצז א

תורת חסד

ע״ד המוכרים משקאות למי שאין מברכים . קסט א

תפארת בנים

בענין המנשקין הס״ת כשעולין לברך . . . קלט א
זמן לספור ספה״ע בליל ב׳ דפסח אחרי תפילת ערבית קודם הסדר . . . . . תפט א

תפארת צבי

בענין המניעה מלילך טבילת עזרא . . . . . שכו א

תקנות תמכין דאורייתא

ע״ד מה שמוצאין בקידוש בליל שבת את הנשים שעדיין לא התפללו . . . . . רסז ב

תשורת שי

איסוד כתיבת י׳ הדברות בכותל ביהכ״נ מבחוץ . . . . . א ד

לזכר עולם

מו"ה יחיאל מאיר ב"ר יוסף אריה ענגעל הי"ד
מרת מרים גיטל ב"ר ישעיה הי"ד
אחיו ישראל אליעזר הי"ד
אחותו מרת שיינדל הי"ד
אחותו מרת לאה פערל הי"ד

שנעקדו על קידוש שמו יתברך בשנות הזעם
יום היארצייט נקבע ליום כ"ד אייר

מו"ה דוד פירער הי"ד
זוגתו מרת דבורה הי"ד
בניהם יצחק הי"ד
נעקד"ה ביום כ"ו אייר

מו"ה משה חיים ב"ר יחיאל מאיר ענגעל ע"ה
נפטר י"ט תשרי ג' דחוהמ"ס תשל"ח
זוגתו מרת מאטיל ב"ד מרדכי ע"ה
נפטרה י"ד חשון תשנ"א

תהא נשמתם צרורה בצרור החיים

הועתק והוכנס לאינטרנט
www.hebrewbooks.org
ע"י חיים תשס"ג